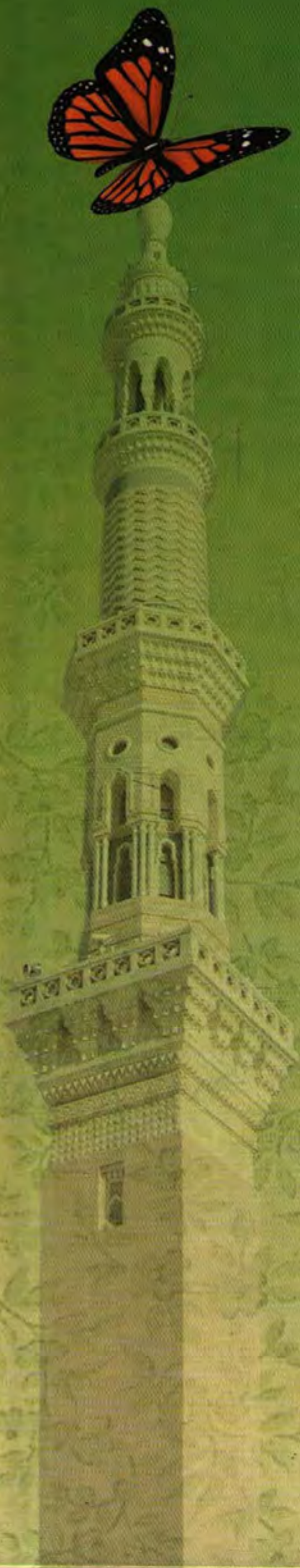
دیوانی وەفایی

میرزا عەبدوڕڕەحیمی سابڵاخی

لێکۆڵینەوە، لێکدانەوە و لە سەر نووسینی

موحەممەد سەعید نەجاری (ئاسۆ)

سرشناسه :	وفائي، عبدالرحيم، ۱۸۳۸؟ - ۱۸۹۹؟م.
عنوان و نام پدیدآور	دیوانی وفایی/ میرزا عەبدورڕەحیمی سابلاخی؛ کوکردنەوەی موحەممەدعەلی قەرەداغی؛ لیکولینەوە، لیکدانەوە و لەسەرنوویسی موحە ممەدسەعید نەجاری(ئاس) .
مشخصات نشر	سنندج: انتشارات کردستان، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری	٥٤٤ ص.
شابک	9789649800974
وضعیت فهرست نویسی:	فیپا
موضوع	شعر کردی -- قرن ۱۳ق.
موضوع	شعر فارسی -- قرن ۱۳ق.
شناسه افزوده	نجاری، محمدسعید، ۱۳۳۵ -
شناسه افزوده	قرەداغی، محمد علی، گردآورنده
رده بندی کنگره	PIR۳۲۵٦ /س۱۳۸۹۷٤۳ ۷و
رده بندی دیویی	۸فا۹/۲۱
شماره کتابشناسی ملی :	۷٥۷۸۰۲۲

دیوانی وەفایی

«میرزا عەبدورڕەحیمی سابڵاخی»

کۆکردنەوەی:

موحەممەد عەلی قەرەداغی

لێکۆڵینەوە، لێکدانەوە و لەسەرنووسینی

موحەممەد سەعید نەجاری (ئاسۆ)

پیاچوونەوە:

عەتائوڵڵای حەواری نەسەب

انتشارات کردستان

سنندج

انتشارات کردستان
Kurdistan Publication
سنه ـ پاساژی عیززەتی ـ تەلەفوون ـ ٢٢٦٥٣٨٢

دیوانی وەفایی

✓ ناوی کتێب (نام کتاب):	دیوانی وەفایی
✓ کۆکردنەوە (جمع آوری):	موحەممەد عەلی قەرەداغی
✓ لێکۆڵینەوە و لێکدانەوەی (شرح و تحقیق):	موحەممەد سەعید نەجاری ئاسۆ
✓ کەڕەتی چاپ (نوبت چاپ):	یەکەم (اول)؛ ١٣٩٠
✓ ژمارەی چاپکراو (تیراژ):	٣٠٠٠ دانە (جلد)
✓ ژمارەی لاپەڕەو قەوارە (تعداد صفحە و قطع):	٥٤٤ صفحەی وزیری
✓ بڵاوکەرەوە (ناشر):	بڵاوکردنەوەی کوردستان (انتشارات کردستان)

نرخی: ٨٥٠٠ تمەنە
شابک: ٤ ـ ٠٩٧ ـ ٩٨٠ ـ ٩٦٤ ـ ٩٧٨
ISBN: 978 -964 - 980 - 097 - 4

وردەکاری شیعری وەفایی لەبەر تیشکی سێ ئەویندا

وەفـــایی! مـــن شـــەهێنـی قـۆڵی چـاوبازانـی شـاهان بـووم
ئەسیری دەستی گـوڵدەم، سـەرو بـاڵا، مـاه ڕوویـان بـووم
گەهێ بولبول، گەهێ تووتی، گەهێ مورغی غەزەلخوان بووم
بە ئوممێدی عەزیزێك ـ دوور لە چاوم ـ پیری کـەنعان بـووم
بە جارێ ماڵی وێرانم ئەمیشم چوو ئەویشم چووا!

ئەگەر بمانەوێ شیعری شاعیرێك بخەینە ناو قۆپەنی هەڵسەنگاندن و ڕەخنەی ئەدەبییەوە، بێ ئینسافییە لە پێشدا هەل و مەرج و دەور و زەمان و زمانی سەردەمەکەی نەخەینە بەر عەینەکی تێڕوانینێکی بێلایەنەوە. بە قەولی «ئێدوارد براون»ی ئینگلیزی نووسەری مێژووی ئەدەبی فارسی، دەبێ لە کلاوڕۆژنەی شیعرەکانی خۆیەوە بڕوانینە ناو ماڵی شیعرەکانیەوە.

بۆ ئەم مەبەستە ئەگەڕێینەوە سەردەمی شاعیری وەفایی کە دەگەڕێتەوە بۆ ساڵەکانی ناوەڕاستی سەدەی ١٣ی کۆچی مانگی، بەڵگە بۆ ئەم مێژووەش کارەساتەکەی شێخ عوبەیدیللای غەریبەکە لە نێوان نەوەدەکانی سەدەی ١٣ (١٢٩٩ ـ ١٢٩٠ ك.م) بوو. ئەو ساڵەی کە شێخیان بە دەس‌کیسی قەجەرییەکان و خەیانەتی عوسمانییەکان دوور خستەوە بۆ «تائیف و مەککە»، وەفایی شاعیرێکی تەواو عەییار و کامیلە کە ئاگری دەروونی بەم کارەساتە دێتە جۆش و ئەم غەزەلە بێوێنەیە دێنێتە بەرهەم کە یەکێ لە شاکارەکانی غەزەلی کوردییە:

لە بـــاغان ئـاه و نـاڵیـن دێ، دەڵێن شـای نـێو گـوڵان ڕۆیـی
لە مـــەیخانان ســـەدای شـین دێ کـەوا پـیری مـوغان ڕۆیـی
دەڵێی دەوری قـــەمەر، ســـەیری فـــەلەك، مـــیزانـــی گـــۆڕاوە
کەواگوڵ زەرد بوو، سونبول تێك‌چوو، ڕەنگی ئەرغەوان ڕۆیی
سەحەر مـەستانە هـات بـولبول بـە شـادی بـۆ تـەوافـی گـوڵ
کە دی باغ بێ‌گوڵە، داغ بـوو، بـە سـەد نـاڵە و فـوغان ڕۆیـی
لەبـــەر چـــاوی جـــیهانبینم جـــیهان تـاریك بـوو نـەمزانـی
نە نووری چاوەکـانم چـوو، نـە خـورشیدی جـیهان ڕۆیـی؟
چ شـــینێکـــە؟ چ هـــاوارە لە نـــێو حـــەڵقـــەی مـــوریدانـدا؟
مەگەر خـواجـەی سـەمەرقەندی لە نـێو سـاحێب‌دڵان ڕۆیـی
خـرا بـوو خـانەقا بـێ شـێخ و شـەوقی تـالیبان سـەد حـەیف
چەمەن وێران بوو، نـەغمەی بـولبولان چـوو، بـاغەبان ڕۆیـی
بـــە نـاڵەی بـولبول و قـومری «وەفـایی» بـۆیـە هـەر دەگـریم
گـــوڵێکـــی ســـەرو بـــاڵام بـوو بـە تـاراجـی خـەزان ڕۆیـی

ئەمە دیاردەی دووهەم تیشکی ئەوینی وەفاییە کە لەگەڵ خۆیدا نیمچە تیشکێکی نەتەواییەتیش بە دوایدا دێ و مەبەستی سەرەکی باسەکەی من ئەم ئەویننانەیە. لە پێشدا یەکەم تیشکی ئەوینی وەفایی، ئەوینی خاڵ و پەرچەمی شیرینێکی تەشی بە دەستە، کە بە تاڵی پەرچەمی وەك خەیاتە خاوی، تاڵ تاڵی هەودای خەیاڵی کاڵی وەفایی دەهۆنێتەوە و لە بۆتەی ئەوینێکی خودابیدا قاڵی دەکا، لە دێزەی خۆشەویستیدا شیعری دەکاتە ڕەببی ئەدەبێکی بێ‌خەوشی کوردی کە میسرەعێکی هەوێنی دیوانێ شیعر و لەسەر نووسینە. بە ئەوینی غەرامیدا دەبێتە بەردی بناغەیەکی پتەو بۆ سەبکی موکریان و دەبێتە یەکێ لەو سێ کوچکەی ئەدەبی، کە لەو سەردەمەدا پیرە «نالی» لە شارەزوور و قەڵەمە گراویەکەی و «مەولەوی» لە هەورامان و لەم موکریانەش ئەم «وەفایی»یە باوەفا بوو. شاعیرێکە ئەگەر "مەحبووب" هێندێ سایەی لەسەر دوور دەکەوێتەوە بە ناڵەیەکی شیعراوی هاوار دەکا:

لەو ڕۆژە کە دوور بۆتەوە سایەت لەسەری من
سووتاوە لە تاوت هەموو جان و جگەری من
جەرگم هەموو لەتلەت بوو بە سێڵاوی سروشکم
چبکەم کە بە دەریا چووە لەعل و گوهەری من

بەڵێ ئەوین، ئەم ئەلف و بێتکەی شیعری شەرق و غەرب، بە قەولی مەولانا: (این اسطرلاب اسرار خدایی) لە دڵی ناسکی ئەم شاعیرەی موکریان کوچکاورێ هەڵدەکاکە سۆز و گڕەکەی لە تەمەنی کامڵیدا، دەنگی خۆی دەگۆڕێ و جێی خۆی ئەدا بە مەعشووقێکی ئاسمانی بەرەو ئاسمانی بوون باڵ دەگرێتەوە و پڕ بە گەرووی شێوە غەزەلە داهێنراوەکەی مەولانا دەگۆڕێنێ:

تا دڵ نەسووتێ دەم بەدەم، فانی نەبێ سەر تا قەدەم
پەروانە قەت ناگاتە شەم، «هذا طریق العاشقین»
تا چاو و دڵ خوێنبار نەکەی، قەتعی هەموو ئەغیار نەکەی
فیکری ویساڵی یار نەکەی، «هذا طریق العاشقین»
دیسا لەسەر عەهدی ئەلەست، جامێك لە جانان بگرە دەست
هەر تا ئەبەد مەخموور و مەست، «هذا طریق العاشقین»
چی وەك «وەفایی» بەندەیە؟ لەو باغی دڵ گوڵ خەندەیە؟
بەو جامە خزری زیندەیە؟ «هذا طریق العاشقین»

ئالێرەوە ئیدی گڕ و تیشکی ئاسمانی، پەروانەکەی سابڵاخمان دەخاتە سەر باڵی هەڵپڕووزاوی شۆڵەی شەمی بێقەراری و مەجنونئاسا دەکەوێتە هەرد و سارای لەیلای ونبووی. تا لە پڕ لە داوێنی پڕ لە خۆشەویستی شێخی دنیا و دینی، شێخ عوبەیدیللای شەمزینی، خۆی دەبینێتەوە. تا بە خۆی دەزانێ سەرتا پاگڕێکە، کە شیعر بۆی بۆتە ئیمامی تەسبیحاتەکەی و هەر وشەیەك کە لە زاری دێتەدەر، بە سافی و پاکی و ڕەوانی دەڵێی گەوهەری فرمێسکی چاوی هەتیوە، کایە بە سەد گەوهەری حوققەی پاشاکان دەکا.

ئا ئەمەیە دووهەمین تیشکی ئەوینی عاسمانی و بیرێکی نوێ و زمانێکی شیعری تازە، کە وەفایی لەم گۆڕەپانەدا گرەوی خۆی دەباتەوە. لە نێو قاڵبە جۆراوجۆرەکانی سەردەم وەك مەسنەوی قەسیدە و موخەممەس و موستەزاد و... باری قورسی هەستەکەی دەخاتە سەر شانی بووکی شێوازی لە پێشتر و ئێستا واتە "غەزەل" بە فارسی و کوردی کە لە کوردییەکاندا دەگاتە ئەو هەوارە لە دوندی هونەردا کە مامۆستا هێمن گوتەنی: «کەم کەس هێندە هەڵکشاوە بۆ لووتکە».

ئەوەی لە پێشدا باسم کرد دەنگدانەوەی ئەوینێکی دیکەیە لە پاڵ ئەدەبی عیرفانییەکەیدا و ئەویش ئیمان و بڕواکەیەتی بە شۆڕشەکەی شێخ عوبەیدیللا، کە وەکوو بوێژێ لە هەموو حاڵدا بە شیعری حاڵ لێهاتوو پێیدا هەڵدەڵێ و هیوای پێیەتی. بەڵام ئەم بەرەبەیانە هێندە ناخایەنێ کە بای خەزان دەکەوێتە شکۆفەی گوڵەڕەعناکەی، ئەو هەتاوەشی لێ دەگرێ و لەبەر مانگەشەوی پڕ لە تریفەی شەوگاری سابڵاخ پوولەکەی ئەستێرە ئەدووری بە سەر کاغەزی شینی ئاسمانی خەیاڵیدا و دەستەوداوێنی سروشت و جوانی وڵاتەکەی دەبێ تا سەرچاوەی پڕ لە ئاوی زولالی تەبعەکەی پێ ڕەوان کات. چ بکات دەستی بە کوێی دیکە دەگەیی تا پێیدا هەڵ بڵێ و لە شاعیری هەموو گەلێکیش دڵسۆزانەتر.

نازانم لێرەدا لە چییەوە بدوێم کە بتوانم باسی ئەو هەستە ناسکە بکەم کە لە کاتێکدا دەچێتە ناو گوڵزارێکی بەهاری لە بۆنی گوڵ و جریوەی بولبول مەست و بێهۆش دەکەوێ و بە چوار دەستان دەیهێننەوە بۆ ماڵ. ئاخر ئەو حاڵی دەبێ لە جریوەی بولبول و ناز و کریشمەی گوڵ، بۆیە هەرایان لێ دەکا:

نەوید، ئەی عاشقانی دڵفگار، یار هاتە سەر خەندە

سەڵا، ئەی بولبولان دیسان، درەختی گوڵ بەری هێنا

مەگەر ڕێی کەوتە زولف و ڕووی حەبیبم بادی نەورۆزی؟

حەیاتێکی بە دونیا داوە بۆی گوڵعەنبەری هێنا

ئێستا با بزانین ئەم عارفە خەیاڵ ناسکە لێزگەی شێوەکانی جۆراوجۆری خەیاڵی بە هەودای کام سیفات و وردەکاری شیعری هۆندووەتەوە کە دەڵێی بە شێوەی خۆڕسکی و زگماکی هەر ئاوا لەکلی دەروونی هاتوونەدەر. لێرەدا شایانی باسە ئەوەش بڵێم سڵسڵە و پلپلە و بەدیع و عەرووز و مەعان شتێکی جیاواز لە تەبعی ناسك و لەتیفە. کە ڕەنگە هی واهەبێ ئەمانە هەموو بزانێ بەڵام قەتی بۆ دەعەمەل نەیە. بەڵام بوێژی خەیاڵ ناسك بێ ئەوەی خۆی پێ ببەستێتەوە و بەو پەڕی تواناییدا لە کانی مێشکی زاخاودراویەوە سیفاتی شیعری لەگەڵ وشەکانی هەڵدەقوڵێن. ڕەنگە وەفایی خۆی قەتی بیر لەوە نەکردبێتەوە، کە لەم بەیتەدا ئەم چەند دەسکردە ئەدەبییە هەیە:

خاڵی دەمتە یا مەگەسی حوققەیی شەککەر

یاخۆ حەبەشیزادە لە نێو ئابی بەقادا؟

ئەلف: سنعەتی تەجاهولولعارف.

ب: تەشبیه ، واتە وێچواندنی خاڵ بە مەگەس وەجهە شەبەهی ڕەشی لەلایەك.

هەمیسان تەشبیهی خاڵ بە حەبەشیزادە، وەجهە شەبەهی ڕەشی، ئەمە لێرە خۆی دەبێتە تەشبیهی تەواو بە دوو وێنەوە.

ج: ئیستیعارە، حوققەی شەککەر ئیستیعارەی موسەڕڕەحەیە لە لێوەکانی یار.

د: تەلمیح، داستانی ئاوی بەقاکە هەم ئیستیعارەی موسەڕڕەحەیە لە دەمی یار هەم بە سیلەی چاوی دەڕوانێتە چیرۆکی ئەسکەندەر و ئاوی بەقا لە چاڵی تاریکستان.

١. وەفایی لەم شیعرەی خوارەوەشدا بە جوانی چوار سیفەتی شیعری دەگونجێنێ کە جگە لە ناسکی تەبع و ڕەوانی شیعرەکە هەر چواریان لەو تاقمە سیفاتە شیعرییانەن کە شاعیری بەدەسەڵاتی فارس و کورد و عەرەب زۆریان کەڵك لێ وەرگرتووە.

هوا خود نافه میریزد، صبا مُشك خُتن بیزد

مەگەر دیسان بە دەم بادا حەبیبم پەرچەمی بادا

ئەلف: سیفەتی "مولەممەع" یا دوو شێوە زمانی، بە دوو زمانی فارسی و کوردی.

ب: دەسکردی "حوسنی تەعلیل" یانی جوانی بەڵگە هێنانەوە. بۆیە سەبا بۆنی خۆشە و هەوا عەتراوییە ئەمە هی ئەوەیە یارکە وەختێ بای هاتووە زولفەکانی هۆندۆتەوە.

ج: جیناسی تەواو لە نێوان دوو وشەی بادا و بادا. بادای هەوەڵ یانی بە دەم باوە. بادای دووەم یانی هۆندیەوە، یان بای هەڵدا.

د: ئیستیعارە، پەرچەم ئیستیعارەی موسەڕڕەحەیە لە زولفی یار.

٢. چاوکەن لەم بەیتە جوانە کە دەسکردی "جیناسی شیبهە ئیشتیقاقی" تێدایە:

بە خۆڕایی نییە سووتاوی ڕووتـە عـاشقی شـەیدا

لە ڕووتی دیوە جیلوەی ئاتەشی «سینا» لە سینەیدا

کە بێجگە لە هەموو وردەکارییەکی وەك تـەلمیح و حـوسنی تـەلمیح، ئـەم شـیعرەی مەولەوی دەخاتە خەیاڵی ئینسانەوە:

عشق جان طـور آمـد عـاشقا　　　　طور مست و خَرَّ موسیٰ صَعقا

٣. لەم بەیتەشدا دەتوانم بڵێم یەکێ لە جوانترین "موراعاتی نەزیر"ی هـێنـاوەتەوە کـە بێ ترس دەڵێم لە شیعری کلاسیکی فارسیشدا وێنەی کەمە. پێویستە بڵێم موراعاتی نەزیر ئەو دەسکردەیە کە شاعیر چەن بابەتی وەك یەك لە مەبەستێکدا دێنێ. گوێ بگرن:

لە مەیخانەی چەمەن بەزم و تەرەبیان گرت قەدەحنۆشان

شەقایق بادە، زەنـبەق شـیشە، نـێرگس سـاغەری هـێنـا

٤. ڕەمز و ئیستیلاحاتی عـیرفانی کـە لە سـەبکی «عـەراقـی»دا بـاو بـوو و لە فـارسیدا «سەنایی» و «مەولەوی» و «عەراقی» و «حافز» هێنایانە ناو ئەدەبیاتەوە. واتە ئەو وشە و دەستەواژانە کە ڕاستەوخۆ نیشانەی دڵداری مەجازییە، کەچی شاعیر مەنزووری پێی پیر و مورادەکەیەتی. بڕوانە ئەم شیعرە:

شەهیدی تیغی ئەبرۆتم بە جەزبەی خاڵەکەی چـاوت

مـەقامم قـابەقەوسەینە لە سـایەی پـیری مـەیخانە

هەموو عالەم بـە دیـدارێکـی تـۆ قـوربانی ئـەبرۆتـن

مەگەر تاقی برۆت، قوربان، هـیلالی عـیدی قـوربانە؟

عیبادەتخانە بەرهەم بوو بە نەشئەی قیبلەکەی ئەبرۆت

لە سایەی چاوەکانتماڵی کـەعبەش بـۆتـە مـەیخانە

ئەگەر سەرسەری لەم شیعرە بڕوانی دەڵێی مەعشووق لێرەدا بە تەواوی مەجازی و عەرزییە و ئەم وشانەش: برۆ، خاڵ، پیری مەیخانە، قوربان، نەشئە، مەیخانە، بە تەواوی مەجازین کەچی دەگاتە ئەم بەیتە:

ئەمن وا لێرەکە و ڕۆحم لە خاکی پاکی بەتحادا

حەیاتم بێنەوە، ڕابرە بەو باغ و گوڵستانە

لێرەدا دەردەکەوێ کە ئەم دەردە هیجرانە، دەردی پیری موغانی عیرفانە، نە گۆشەی چاوی چاوجوانێکی مەجازی و پیاڵەی شەرابی مەیخانە.

٥. ئەگەر بمەوێ لە سەر وردەکارییەکانی وەفایی بکۆڵمەوە هەم قسەکان بەرەو درێژدادڕی دەکێشرێن و هەم لە دەستیشم نایە، ئەگەر لە خۆشم ڕابینم ئەم بەیتەی حافز وەخۆم دێنێتەوە:

خیال حوصلەی بحر می‌پزد هیهات!

چەهاست در سر این قطرەی محال اندیش

جاکەوا بوو بەم دوو بەیتە و بە تێبینییەك کۆتایی بە قسەکانم دێنم و لێکدانەوەی شەرح و وردەکارییەکانیشی دەخەمە ئەستۆی خوێنەرانی خۆشەویست:

تاقی پەیوەستی برۆت وا بوو بە قیبلەی خاس و عام

کەعبە گەر بۆ خۆی بزانێ پشتی میحرابی شکا

کەس نییە لەو نوکتە حاڵیم کا «وەفایی!» دڵبەرم

خۆی دەمی هێنا، ئەمن گەستم، دڵی بابی شکا!

تێبینی: دیوانی وەفایی (وەك ئەزانن) دوو بەشە: بەشی کوردی و بەشی فارسی، جا من هاتم ئەم دیوانەم وەك دیوانی گەورە شاعیرانی فارس‌زمان ڕێکخست و تەرتیبم بۆ دانا و ڕەوتەکەی جەنابی مامۆستا موحەممەد عەلی قەرەداغیم نەگرتەبەر، کە تەرتیبەکەی من بەم شێوەیە:

دوای پێشەکییەکەم بەشی غەزەلەکوردییەکان (کە ١٢٢ غەزەلە) بە ژمارە لەسەر تەرتیبی ئەلفوبێ دێت. پاش تەواوبوونی غەزەلەکان سەرەی پێنج خشتەکییەکانە (کە ئەوانیش ٩ دانەن) و پاشان هەندێك شیعری‌تر هەن کە سەرجەم بەندێکم بە ناو «پرژ و بڵاو» بۆ دانان، دوا بە دوای ئەمانە و کورتە پاشبەندێك، ئەنجا سەرەی شیعرە فارسییەکانی وەفایین کە بە نێوی «شەهد و شەکەر» دەناسرێن و بریتین لە (٧٦) غەزەل و یەك مەسنەوی (کە ١٢٩ بەیتە) و (٦) قەسیدە و (٤) موخەمەس و دوو تەك بەتی، کە ئەوانیشم هەروەك کوردییەکان داچنیون و ڕێکم خستوون، بەو هیوایەی جێی ڕەزامەندی هەموولایەك بێت.

موحەممەد سەعید نەجاری (ئاسۆ)

بۆکان، ١٣٨٨

بەشی کوردی

غەزەلەکان

[١][1]

گەردشی چاوت قەراری عاشقی میسکین دەبا
ساحیری چاوبەستە، ئاریّ، دڵ دەکێشیّ دین دەبا![2]

قیبلەکەم بەو زاری هەر وەك غونچە بۆیە پێکەنی
تا بڵێن خەندیّ لە گوڵ بیّ ئابڕووی پەروین دەبا[3]

من کوتم: گرتی حەبەش کەعبەی جەماڵت؟ ئەو دەڵیّ:
کاروانی میشکە بۆ شاریّ گوڵ و نەسرین دەبا[4]

گەر ببینیّ تاقی پەیوەستی بڕۆت فەرهادی چین
ڕۆحی شیرینی بە قوربانی، بە سەد ناڵین دەبا[5]

---

[١]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بەحری ڕەمەلی، موسەممەنی مەحزووف.
ڕەدیف: دەبا. وشەی قافیە میسکین، دین، و...

(٢) ساحیر: جادووگەر. چاوبەست: فریودەر، مرۆڤ خەڵەتێن.
واتە: چاوەکانت کە هەڵدەسووڕێنی عاشقی فەقیر قەراری لەلا نامێنیّ، ئەو چاوانەت وەك سیحربازێکی مرۆڤ خەڵەتێنن دڵ و دین دەڕفێنن و دەکێشن.
تەشبیهی موزمەری چاو بە ساحیر و چاوبەست.

(٣) واتە: یارەکەم کە وەك قیبلەمە بۆیە دەمی وەك غونچەی پێکەنی تا خەڵك بڵێن پێکەنینی زاری وەك گوڵ ئابڕوو بە گوڵی نەسرینەوە نایەڵیّ.
ڕازە (ئارایە)ی حوسنی تەعلیل هەیە.

(٤) حەبەش: ڕەش‌پێس، ئیستیعارە لە زولفی یارە. کەعبەی جەماڵ: ئیزافەی تەشبیهییە واتە: ڕوخسار.
واتە: من دەڵێم کە زولفت هاتە سەر ڕوخسارت وەك ئەوە وایە لەشکری پاشای حەبەشە کابەی ڕوخسارتی داگیر گردبیّ، ئەو دەڵیّ: نا نا، ئەوە کاروانی میشك و عەنبەرە دەچیّ بۆ شار وگوڵ و نەسرین دەبا.
تەلمیحە بە داستانی نەجاشی (ئەبرەهە) و هێرشی بۆ سەرکابە لە «عام الفیل»دا.

(٥) واتە: ئەگەر فەرهادی چین تاقی ئەبرۆی تۆ ببینیّ، ڕۆحی شیرینی خۆی، یان یارەکەی

پێچ و تاوی زولفی خاو و ڕەمز و غەمزەی سیحری چاو
ئەو لە لایێ ڕۆح دەکێشێ ئەم لە لایێ دین دەبا(٦)
نەشتەری چاوی حەبیبم دێ بە سینەمدا دەچێ
مەرهەمی نازی تەبیبم بۆ دڵی خوێنین دەبا(٧)
من وەها مەستی گوڵەندامم کە نازانم ئەبەد
هۆشی من دوگمەی تەڵا، یا ساعیدی سیمین دەبا؟(٨)
تا «وەفایی» لەو دەرە بێت و بچێ مەنعی مەکە
سورمەیی خاکی دەرت بۆ چاوی پڕ ئەسرین دەبا(٩)

☞

فیدای برۆت دەکا بە سەدناڵەوە.

ڕازە (ئارایە)ی «ئیهام» لە وشەی «شیرین»دا هەیە. وە لە نێوان تاق و فەرهاد و شیریندا تەناسوب و تەلمیح هەیە.

(٦) واتە: پێچ و تاوی زولفت ڕۆح جەزب دەکا و دەیکێشێ، و ڕەمزی سیحری چاوت دین دەبا بۆ خۆی.

لەف و نەشری مورەتتەبی تێدایە.

(٧) واتە: کاتێ کە مژۆڵی یارم وەك نەشتەر بە دڵمدا ڕۆ دەچێ، ئەو نەشتەرە وەك مەرهەمی نازی حەکیمە دەرمان بۆ دڵی زامدارم دەبا.

(٨) گوڵەندام: ئەندام وەك گوڵ، دەشکرێ ناوی مەعشووقی وەفایی بێ کە لە زۆر جێدا ناوی دەبا. ساعید: قۆڵ.

واتە: من وەها مەستی ئەو یارەم کە نازانم دوگمەی زێڕینی یارە هۆشم دەیبا، یان قۆڵە زیوینەکەی!.

(٩) واتە: ئەگەر وەفایی لەبەردەرگاتدا بێت و بچێ مەنعی مەکە ئەوە دەیەوێ لەبەر دەرکەکەت خاك و خۆڵ بۆ سورمە کۆکاتەوە تا چاوی پڕ فرمێسکی پێبرێژێ.

[٢] [1]

سـەری کـوڵمت لە نـێو زولفـی سـیادا ئـیشارێکـە لە نـووری شـەوچرادا[2]
سجوودی بردە ئەبرۆت ڕۆژ لە سەر ڕوو شەوی دوێنـێ کـە تـۆ زولفت وەلادا[3]
ئەمن چاوم لە ڕۆژ وا پڕ لە خـوێن بـوو کە ئاوێنەی جەمالی خـۆی جـەلا دا[4]
شەو و ڕۆژ هەر لە فیکری زاری تـۆ دام بە هیچێ عـومری شـیرینم بـە بـا دا[5]
ئەرێ ڕۆحم بـە لێوی پـڕ لە خـەندەت ئەرێ هۆشم بە چـاوی سـورمەسا دا[6]

---

[٢]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن فعولن» بەحری ڕەمەلی موسەددەسی مەحزووف.
ڕەدیف: دا. وشەی قافیە: سیا، چرا، هوما و...
(٢) ئیشارە: دیاردە، عەلامەت.
واتە: کوڵمت هێندە ڕوونە لە نێو زوڵفتدا کە ڕەشە دەڵێی دیاردەیەکی نوورە لە چرای شەوگارەوە بریقەی دێ.
(٣) سجوود: سوژدە، کرنووش.
واتە: دوێشەو کە تۆ زوڵفت لادا ڕۆژ سوجدەی بردە بەر تاقی ئەبرۆت.
تەشبیهی تەفزیلی تێدایە، واتە: برۆت لە ڕۆژ جوانترە.
(٤) جەلا: سەیقەل، ساف کردن.
واتە: کاتێ ئەو، ڕوخساری وەك ئاوێنەی خۆی لووس و ساف دەکرد، دەتگوت چاوم لە ڕۆژ کردووە وا سوور و پڕ خوێن بووە.
تەشبیهی ڕوخساری یارە بە ڕۆژ.
(٥) زار: دەم. هیچ: کینایەیە لە دەمی یار واتە بچووکە.
واتە: شەو و ڕۆژ لە فیکری ئەو دەمە بچکۆلەی تۆدام کە لەبەر ئەو هیچە چکۆلە، عومری خۆمم سەرف کرد بە خۆڕایی.
وەفایی لەم ئیستیعارەیە ـواتە: «هیچ» بە مانای دەمی چکۆلەی یار ـزۆر کەڵکی وەرگرتووە.
(٦) ئەرێ: ئامرازی پرسین و پرسیارە واتە: ئایا؟.
واتە: ئەرێ ئایا من ڕۆحم داوە بە لێوی پڕ لە خەندەت یان هۆشم داوە بە چاوت کە سورمەی تێ ساویوە. دەشکرێ وشەی «ئەرێ» بە مانا «بەڵێ، ڕاستە»بێ و مانای بەیتەکە بەمجۆرە بێت:

لەبــەر تــاقی بــرۆت بــمرم چ نــابێ   کــە مــن شــابم لە بــن بــاڵی هــومادا[٧]
مــورادی ڕۆحـــمە بـــۆیــە «وەفــایی»!   بە دڵ ماچێ لە غـونچەی لێوی نـادا[٨]

[٣][١]

تابی سەری کوڵمت بوو کەوا زولفی بـە بـادا
یا ڕۆژی ویسالت شەوی هیجرانی وەلا دا؟[٢]
خاڵی دەمتە یا مەگەسی حوققەیی شـەککـەر
یـاخۆ حـەبەشیزادە لە نـێو ئـابی بـەقادا؟[٣]

بەڵێ من ڕۆحم داوە بە لێوی پڕ خەندەت، بەڵێ هۆشم داوە بە چاوی سورمەکێشراوت. واتە نە ڕۆحم ماوە و نە هۆشم.

(٧) هوما: باڵندەیەکی خەیاڵییە، دەڵێن سێبەری لە هەرکەس بکەوێ دەبێتە پادشا.

واتە: ئەگەر من لە تاقی برۆکانی تۆدا بمرم، یان لەبەری تاقی ئەبرۆت بـمرم هـیچ نـاقەومێ، چونکە ئەوکاتە وا بزانە من شاهێکم لە ژێر باڵی هومادا دەژیم.

(٨) موراد: مەبەست، قەسد و نییەت.

واتە: ئەی وەفایی! یار بۆیە ماچێکی بە قیمەتی دڵم لە لێوی خۆی ناداتێ. مەبەست و قەسدی ئەوەی هەیە کە ڕۆحمی لە قیمەتدا بدەمێ.

[٣]

(١) کێشی شیعر: «مفعولن مفاعیل مفاعیل فعولن» بەحری هەزەجی موسەممەنی ئەخرەبی مەحزووفی مەکفووف. ڕەدیف: دا. واژەی قافیە: دا، لا، بەقا و...

(٢) واتە: ئەرێ ئەوە گەرما و تاوی سـەری کـوڵمت بـوو کـە زولفـی بـە بـا دای، یـان ڕۆژی پێکگەیشتن بوو کە شەوی دووری لابرد؟

ڕۆژی ویسال: ئیستیعارە لە ڕووی یـارە. شـەوی هـیجران: ئـیستیعارەیە لە زولفـی یـار. ڕازە (ئارایە)ی «تەجاهولولعاریف» هەیە.

(٣) حوققە: قوتوو، جەعبە. حەبەشیزادە: ڕەشپێست، ئیستیعارەیە لە خاڵی یار. ئابی بـەقا: ئاوی حەیات. ئیستیعارە لە دەمی یارە.

خوێنین جگەرن تالیبی ئـەو زارە دوو عـالەم
ئەو جەوهەرە بۆ هیچە بە دوو عالەمی نادا(٤)
هەر تارە کەوا مـەسکەنی بـاری دڵ و ڕۆحـە
سەد ڕۆحی بە با دا کە بە داو پەرچەمی بادا(٥)
بـازاڕی شکـا وەك دڵی زارم گـوڵ و نـافە
تا تای سەری زولفی کە بەسەر عاریزیدا دا(٦)
ئەو زارە کەوا هەر بە تەبەسسوم هـەیە حـاڵی
پـیرێکـە دەڵێ گـا لە بـەقا گـا لە فـەنادا(٧)

☞

واتە: ئەرێ ئەو خاڵەی لێوت مێشە بە دەوری قەندانی شەکرەوە، یان ڕەش‌پێستێکە لە نێوکانی ئاوی حەیاتێدایە؟.

(٤) هیچ: مەبەست دەمی یارە. جەوهەر: مادە، چکۆلەترین بەشی مادە کە دابەشکردن و تەجزییە هەڵناگرێ (جزء لا یتجزئ).

واتە: هەموو خواستارانی دوو دونیا جگەریان لە حەیبەت دەمی تۆ بـۆتـە خـوێن، زارت کـە جەوهەری فەردە، ڕاستە هیچ و نادیارە بەڵام هیچ و بێ‌قیمەت نییە! ئەوە نییە تۆ بە قیمەتی دوو جیهانی نادەی.

(٥) تار: تاڵی زولفی یار.

واتە: هەر تارێ لە زولفی یار جێگەی چەند دڵ و ڕۆحە، سەد ڕۆح بە با دەدا کاتێ پەرچەمی بهۆنێتەوە.

لە نێوان «با دا» و «بادا» جیناسی تام هەیە.

(٦) نافە: مادەیەکی بۆنخۆشە لە ناوکی ئاسکی چینی پەیدا دەبێ.

واتە: هەرکات یارم زولفی بە سەر ڕوخساریدا بدا ئەوەندە وڵات بۆنخۆش دەبێ بازاڕی نافە و عەترفرۆشی دەشکی وەك دڵی من و کەس لێیان ناپرسی.

(٧) پیر: عارف، خواناس، شێخ. بەقا و فەنا: مقاماتی عیرفانین.

واتە: دەمی یار کە هەر بەحاڵ پێدەکەنێ و دێتە جەزبە و حاڵەوە وەك عارفێ وایە جـارێ لە مەقامی فەنادایە و جارێ لە مەقامی بەقادایە.

لە نێوان پیر و حاڵ و فەنا و بەقادا تەناسوب هەیە.

حەیرەت‌زەدەیی نێرگس و ئەبرۆتە «وەفـایی»

کافر نییە وا مەست و لە میحرابی دوعـادا[٨]

•••••••━━●━━•••••••

[٤][١]

«بـــیا ای جـــان مـــن ســـاقی فـــدای ســـاغرت بـــادا»

ئەمان سـووتام ئـەمن جـامێ لە نـۆبـەی دەورە بـەملادا[٢]

«هـــوا خـــود نـــافه مـــی‌ریزد صـــبا مشك خـــتن بـــیزد»

مـەگـەر دیسـا بـە دەم بـادا حـەبیبم پـەرچـەمی بـادا[٣]؟

«گـــدا و بـــزم شـــاهان؟ مـــا و وصـــل دوســـتان، هـــیهات!»

لەبەر وەی ئارەقی کوڵمـی لە بـاتی مـەی بـە مـەی نـادا[٤]

---

(٨) واتە: وەفایی لەبەر چاو و برۆی تۆ سەرگەردانە، هیچ کافرێك هێندە لە میحرابی دوعادا ناگاتە وەفایی.

یان: وەفایی کافر نییە کە وا بە مەستی لە میحرابی دوعادایە، بەڵکوو چاوی مـەست و تـاقی ئەبرۆی وەك میحرابی تۆیە واگێژ و حەیرانی کردووە.

میحراب: تەشبیهە لە برۆی یار. نێرگس: ئیستیعارە لە چاوی یارە.

[٤]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم.

ڕەدیف: دا. واژەی قافیە: لا، با، دا، مینا، و...

تێبینی: ئەم پارچە شیعرە «مولەممەع»ە واتە: بە دوو زمانی فارسی و کوردی وتراوە.

(٢) ساغر: پیاڵەی شەراب. لە نۆرەی دەورە بەملا: خاریج لە نۆبە، لە نۆرە بەدەر.

واتە: ئەی ساقی وەرە گیانی من فیدای پیاڵەی شەرابەکەت بێ، وەرە ئـامان لە نـۆرە بـەدەر پیاڵەیەك بۆ من تێکە ئاورم گرت.

(٣) واتە: ئەوە یاری خۆشەویستی منە زولفی بە با داوە و هۆنیوەیەتەوە وا هەوا بۆنی خۆشە و بای سەبا موشکی بۆنخۆشی خوتەنی لەبەرچاو کەوتووە.

(٤) گدا و وصل شاهان: لە فارسیدا بەم «و» دەڵێن واوی ئیستیبعاد، یانی پێش و پاشی ئـەو

«پــریشان کــرد چــون بــر چــهره دو زلف عــنبرین گــفتی:»

بــەهارێك ســونبولی تــاتای بــە بــاریٚ یــاسەمەندا دا(٥)

«عــرق بــر گــردن ، خــط بــر عــذار و خــنده در لعــلش»

دەڵێی شەککەر لەمەڕ عــەنبەر لەگــەڵ ئــارەق لە مــینادا(٦)

«بــە چشــم اشکــبارم عکس روی و مــوی جــانان بــین»

شەو و ڕۆژ ڕۆژ و شەو هەردوو لە نێو عەقدی سورەییادا(٧)

«بــهای بــوسەی نــاکــرده جــان بــاشد بــە چشــم اما»

دەمت وا بێنە ـ چاوم ـ قــەد بــووە گــەوهەر لە دەریــادا؟!(٨)

☞

واوە دوو شتی لەیەك دوورن، واتە: دوورە کە سواڵکەر بە وەسڵی شاهی بگات. هیهات: ئامرازی سەرسوڕمانە واتە: شتیوا هەر نابێ.

واتە: یار ئارەقی کوڵمی لە باتی شەراب بە ئێمە نادا؛ چونکە وەك دووری نێوان سواڵکەر و شاه و ئێمە و وەسڵی یار وایە.

جیناسی تام لە نێوان «مەی» بە مانا شەراب و «مەی» بە مانا ئێمە هەیە.

(٥) واتە: کاتێ یار زولفی وەك عەنبەری بە ڕوخساریدا پەرێشان کرد، کۆشێ سونبول و یاسەمەنی بە ڕوخساریدا دا.

(٦) واتە: ئارەقی سەر ملی یار و خەتی ڕوخسار و پێکەنینی کوڵمی، دەڵێی شەکرە لەگەڵ عەنبەر و ئارەق و شەرابە لە شووشەدا.

(٧) عەقدی سورەییا: کۆمەڵە کۆ و تەرازوو، ریزە ئەستێرەی سورەییا کە وەك ملوانکە وان، مەبەست ریزی فرمێسکە.

واتە: لە چاوی پڕ فرمێسکم وێنەی ڕوخسار و ڕووی یار شەو و ڕۆژ ببینە، کە ڕۆژ و شەو (زلف و ڕوو) لە نێو فرمێسکەکانمدا کە وەك کۆمەڵە ئەستێرەی کۆ و تەرازوون، دیارن.

(٨) واتە: قیمەتی ماچێکی نەکراوت ڕۆحە، بەچاوان؛ بەڵام دەمت بێنە گەوهەر لە دەریادا حەیفە بمێنێتەوە. یان: کوا گەوهەر لە نێو دەریادا سەوداکراوە؟ پەندێکی کوردییە، واتە: با من دەمت ماچ بکەم ئەوسا ڕۆحت دەدەمێ.

«فــــغان و گـــــریەی دل از غـــــم روی تــــو در زلفت»
دەڵێی بۆ گوڵ دەنـاڵێ شـەو لە نـێو بـولبول لە سـەحرادا[٩]
««وفــایی»! تــا مــنم گــریان و ســوزان در پــی یـارم»
تــەمەننام هــەر لە یــارە گــەر بـە ئـاو و ئـاورمدا دا[١٠]

[٥][١]

هەرچی لە سەر تۆ گەڕا شاد بوو بە دەوڵەتـی ڕووت
زولفــی شکســتە بـۆیـێ دەسـتی لە دامـەنت دا[٢]
سەد ڕۆح ئەگەر فیدا کەم ناگـەمە بـەخەتی خـاڵت
من نائومێد و مـەحرووم هـیندوو لە گـوڵشـەنتدا[٣]

---

(٩) واتە: گریانی دڵ لە غەمی تۆ و ڕوخسار و زولفت دەڵێی بولبولە لە دەشت و سەحرا بۆ گوڵ دەناڵێ.
تەشبیهی مورەککەبی تێدایە.
(١٠) واتە: ئـەی وەفـایی تـا مـن هـەم هـەر بـە دوای یـارەوەم هـەرچـەند بشـمسووتێنـێ و بشمگریێنێ، ئارەزووم هەر گەیشتن بە یارە با بە ئاو و ئاگریشمدا بدات.

[٥]

(١) کێشی شیعر: «مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن» بەحری موزاریعی موسەممەنی ئەخرەب ڕەدیف: دا. واژەی قافیە: دامەنت، گوڵشەنت، کوشتنت و...
تێبینی: دەبێ ئەم شیعرە ناتەواو بێ؛ چونکە غەزەل بێ مەتلەع نابێ، قەتعەیش نییە.
(٢) واتە: هەرکەس خۆی بە قوربانی تۆ کرد بە دەوڵەتی ڕوخساری تۆ شـاد بـوو، ئـەوەنییە زولفی شکاوت ئاوێزانی کەمەرت بووە.
(٣) واتە: ئەگەر سەد جار ڕۆحم فیدات کەم بە قەد خاڵت شانسم نییە، من بێبەشم و کـافر (خاڵ) لە گوڵشەنت دا جێگیرە.

زولفت لە پێ کەوت و خەت هات بە تەمای قەتلی دڵ
ئاخر بە دەستخەتی خۆت گرتت بە کـوشتنت دا[٤]
ئەی نەوبەهاری خووبی ڕوحمێ بە حـاڵی بـولبول
نەوەك سەرمای هەناسەی لە گوڵ و یاسەمەنت دا[٥]
ئەی خەت بە زولفی دولبەر تـۆ بـوویە فـیتنەیی دڵ
دڵ بێغـەم و خـەیاڵ بـوو هـاتی بـە گـرتنت دا[٦]
وا تـێمـەگـە عـەزیزم کـوشتمت و نـائومێد بـووم
دەستم ئەگەر نەگـەیێ خـوێنـم لە گـەردەنت دا[٧]
بــە قسـەم بکـە «وەفـایی» بـمرە هـەتاکـوو مـاوی
وەســڵی بــەقا بــە ئــایات ئــەوا لە مـردنت دا[٨]

---

(٤) خەت: ڕوخساری یار. دەس‌خەت: نووشتە، سەنەد، بەڵگە.
واتە: زولفت هیلاك بوو بەڵام خەتی ڕوخسارت هات بۆکوشتنی دڵی من، عاقیبەت بە بەڵگە و سەنەدی دەست‌خەتی خۆت دڵت بە کوشتن دام.
(٥) واتە: ئەی تازە بەهاری چاکی، ڕەحمێ بە حاڵی بولبول، مەبادا ئاهی ساردی هەناسەی بولبول گوڵ و یاسەمەنت هەڵپرووزکێنێ.
(٦) خەت: لە شیعری وەفاییدا ئەم واژە یەکجار زۆر هاتووە بە شکڵ و شێوە و ڕوخساری یار دەڵێ.
واتە: ئەی ڕوخساری یار تۆ بە هاوکاری زوڵفی یار هۆی فیتنەی دڵی، دڵم هیچ بیر و خەیاڵێکی نەبوو تۆ هاتی و بە کوشتنت دا.
(٧) واتە: ئازیزم وا تێنەگەی بە کوشتنم ناهومێد بووم. ئەگەر دەستم پێت نەگا خوێنم لە داوێنتدا دەمێنێتەوە.
(٨) واتە: وەفایی ئەگەر بە قسەی من دەکەی بمرە تا ماوی، چونکە بە نیشانە و تەجرەبە ئایاتی قورئان، وەسڵی هەمیشەیی لە مەرگ دایە.
ئەم شیعرە عیرفانییە و لە عیرفاندا وەسڵ لە مەرگدایە، کە هەمان «لقاءاللّٰه»یە.

[٦][(١)]

لەو شــاره خــەدەنگی ســەنەمێکــم لە جگــەر دا
شــۆخــێکــە غــەمی ئـاییـنەداری بـە قـەمەر دا[(٢)]
خـەملّیـوە وەکـوو گـوڵ بـەسەر و بـەرگی بـەهاری
خۆی گوڵ، دەمی گوڵ، چەبکەنی گوڵناری لەبەردا[(٣)]
بـۆ زەوقـی تـەکـەللوم کـە دەمـی هـاتە تـەبەسسوم
خەندەی لە دەمی غونچە و تەعنەی لە شەکەر دا[(٤)]
شــەڕیــانە لەســەر مـوڵکـی دڵم غـەمزە و نـازی
بۆیێکی بە جووت دێن وەکوو نەشتەر لەجگەردا[(٥)]

---

[٦]

(١) کێشی شیعر: «مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن» بەحری هەزەجی موسەممەنی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووف. ڕەدیف: دا. واژەی قافیە: جگەر، قەمەر، لەبەر و...

(٢) سەنەم: بوت، ئیستیعارەیە لە یار. ئایینەدار: کەسێك لە شاییدا ئاوێنە بۆ بووك ڕادەگرێ، لە شیعردا بە خزمەتگوزاری جوانان دەڵێن.

واتە: لەم شارەدا تیری یارێکی جوانم لە جگەردایە ئەو شۆخە هێندە جوانە مانگ لە حەسرەتی ئەوەدایە کە ئاوێنەی بۆ ڕابگرێ، بەڵام ئەم شۆخە ئەو غەمە لە دڵی مانگدا دەهێڵێتەوە.

(٣) خەملّیوە: جوان بووە، ڕازاوەتەوە. چەبکەن: جۆرێ لیباسە کە لە چەپەوە دائەکەنرێ.

واتە: یار وەکوو گوڵ لە بەهاردا جوان بووە، خۆی وەك گوڵ جوان و ڕازاوەیە، دەمی وەك گوڵ پشکووتوو و کراوەیە و لیباسێکی گوڵناری سووریشی لەبەردایە.

(٤) واتە: کاتێ بۆ قسەکردن بزەی هاتە سەر لێوی، تانەی لە دەمی تەنگی غونچە و لە شیرینی شەکر دا.

(٥) واتە: غەمزە و نازی یار لەسەر موڵکی دڵم بەشەڕ هاتوون بۆیە هەردوکیان وەکوو نەشتەر بە جگەرمدا ڕۆدەچن.

گـەنجینە تـەلیسمی هـەیە بـەو چـاوە لەسـەر هـیچ
وەجــهی چـییە ئـاشوفتەیە زولفت لە کـەمەردا؟(٦)
تــیرت کــە قــەراری جگـەرم بـوو وە دڵم کـەوت
تا ڕۆژی حــەشر داغــیِ خـەدەنگت لە جگـەردا(٧)
ماڵێکـە هـەموو وەقـفە لە شـەوقی سـەری کـوڵمت
عومرێکـە هـەموو سـەرفە لە نـاڵیـنی سـەحەردا(٨)
هەر لەحـزە «وەفـایی» وەکـوو بـولبول کـە دەنـاڵێ
کەس مەنعی نەکا عەشقی (گوڵەندام)ی لەسەردا(٩)

---

(٦) گەنجینە: خەزێنە. تەلیسم: نەقشەی گەنج و خەزێنە، لە ئەفسانەی کۆندا بەو مارە ئـەڵێن کە بەسەر خەزێنە و دەفینەوە پەپکە ئەخوا. هیچ: کینایەیە لە دەمی یار.
واتە: یار ڕوخساری و دەمی وەك گەنجینەیەك وایە، چـاوی نـەقشەی ئـەو گـەنجەیە لەسـەر دەمی؛ کەچی لەبەرچی زولفی یار بە قـەدیدا تـێك ئـاڵاوە؟. دەشکـرێ بـەم شـێوەش مـانای لێبدرێتەوە: کاتێك خەزێنەی دەمی، تەلیسمی چاوی جادووی ئاگاداریی لێ ئەکـات، ئـەی بۆچی زولفی وەك ڕەشماری، خۆی ورووژاندووە بە قەدو باڵایدا؟!
(٧) واتە: داخی ئەو تیرەی کە دەبوو لە جگـەرم بکـەوێ و لە دڵم درا، تـا مـەحشـەر وەکـوو چقڵێ لە جەرگمدا دەمێنێ.
(٨) واتە: سەروەت و ماڵم هەمووی وەقف و بەخششی سەری کوڵمت بووە، عومرم هەموو لە ناڵەی سەحەردا سەرف بووە.
ڕازە (ئارایە)ی موازەنەی هەیە.
(٩) واتە: ئەگەر وەفایی هەمیشە دەناڵێ مەنعی مەکەن چونکە ئەوینی گوڵەندامی لەسەردایە.
گوڵەندام: لە شیعری وەفاییدا زۆر هاتووە پێدەچێ نێوی موستەعاری یارەکەی بووبێ، یان بەڕاستی عاشقی گوڵەندام ناوێك بووبێت.

[٧] (١)

مەششاتە کە شانەی لەسەری زولفی سەنەم دا
ئاشفتەگیی حالی وەفایی لە قەڵەم دا (٢)
قوربان وەرە سەیرێکی دڵ و عالەمی دڵ کە
هەر زەوقە بە دڵ، شەوقە لەسەر، ئاهە لە دەمدا (٣)
ئاوێنەیی دڵ وا لە جەلادا بە تەجەللا
دێوانەیی ڕووت "کەی"لە هەوای شەوکەتی جەمدا؟ (٤)
بۆ خاتری خەندێکی بە ڕەنگی گوڵ و باران
عاشق ئەوەتا هەر کوڵی گریانی لە دەمدا (٥)

---

[٧]

(١) کێشی شیعر: «مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن»، بەحری موزاریعی موسەممەنی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووف. ڕەدیف: دا. واژەی قافیە: سەنەم، قەڵەم، دەم، و...

(٢) مەششاتە: ئارایشگەر. لە قەڵەمدان: نووسین و بەیانکردن. سەنەم: بوت، ئیستیعارەیە لە یار.

واتە: ئەو کاتە کە ئارایشگەر شانەی لەسەری زولفی یار دا ئاشوفتەگی و پەرێشانی وەفایی بەیانکرد.

(٣) واتە: بە قوربان وەرە سەیری عالەمی دڵ کە، هێندە عاشقە دڵی پڕ لە زەوق و سەری پڕ لە شەوق و دەمی پڕ لە ئاهە.

(٤) تەجەللا: خۆپیشاندان. جەلا: ساف و سەیقەل کردن. لە وشەی «کەی»دا ئیهامی تەناسوب هەیە. جەم: جەمشیدی پادشای ئێران.

واتە: دڵم وەك ئاوێنەیە بە پیشاندانی یار سەفا دراوە، عاشقی دێوانەی یار قەت ئاوات و بیری لە لای شەوکەت و گەورەیی جەمشید و جامەکەی نییە.

(٥) دەم: نەفەس، هەناسە.

واتە: لەبەر ئەوەی یار پێکەنینێکی وەك گوڵ و بارانی بە زاردابێ، عاشق هەمیشە هەناسەی پڕ کوڵی گریانە و دەگری.

خــەندەی گــوڵی زارت کــە نــەبوو بــاعیسی مــەستیم
بــۆچــی دڵی مــن دەســتی لە گــوڵزاری ئـیرەم دا؟(٦)
ئاخر سەگی خــاکــی دەری تــۆ بــووم بــە جــودایــی
مروەت نەبوو تیغت لە سەری سـەیدی حـەرەم دا(٧)
ڕۆحــم بــە نــیساری قــەدەمت! بـۆچـی دەرەنـجێی؟
ڕۆحم کە بە من بــایە، وەکــوو دڵ، چــییە؟ دەمـدا!(٨)
وا عــــاشقی زار و کــــەمەری تــۆیــە «وەفــایی»
لەو نــێوە وجــوودێکــە لە بـەینی دوو عـەدەمدا(٩)

(٦) واتە: ئەگەر پێکەنینی دەمی تۆ نابێتە باعیسی مەستی من، بۆچی دڵی من گوڵزاری ئیرەم و باغی بەهەشتی دەمتی کردە نیشانە و شەیدای بوو؟!. بە بۆچوونی من ئەگەر لە باتی وشەی «دەستی» وشەی «مەستە» دابنرێت ماناکەی جوانتر و ڕاستتر دەبێت.
(٧) سەیدی حەرەم: نەچیرێ لە ماڵی کەعبە ڕاوکرێ، نمادی بێ گوناحی و مەزڵوومییە.
واتە: من وەك سەگی دەرکەی تۆ بە خۆڕایی و بەلاش خزمەتم دەکرد، بێ مروەتی بـوو مـن وەکوو نەچیری حەرەم بێ گوناح بووم تیغت لە سەرم دا و کوشتمت.
(٨) واتە: ئەی ڕۆحی من زێڕەوشانی هەنگاوت بێ بۆچی لە من دەرەنجێی؟ هەروەك دڵم بە تۆ داوە ئەگەر ڕۆحیشم بە من بایە هەر دەمدایە، چونکە لە عاستی تۆدا ڕۆح هیچ نییە.
(٩) وجوود: هەبوون، عەدەم: نەبوون. دوو عەدەم: مەبەست لە دەم و کـەمەری یـارە، یـانێ هێندە بچووکن وەك ئەوە وایە هەر نەبن.
واتە: وەفایی هێندە عاشقی دەم و کەمەری تۆیە دەڵێی ئەو وجـوودێکـە لە نێوان دوو شـتی عەدەمدا، واتە دەم و کەمەری یار.
حاجی قادر لەسەر ئەم مەبەستە دەڵێ:

تا دەستی نەدا خەنجەر و نەی فەرموو دەسا دەی — حاجی بکوژن خێرە ئەدی مـەیدەن ئـەمانی
ئیمکانی لەکن ئەو عولەمای موو دەقەڵیشن — عــەنقا و وەفـا بــووچ مــیانی چ دەهــانی

[٨][١]

کــاکــۆڵی بــەدەم بــاوە کــە بــادا بــە بــەدەندا
بــازاڕی شکــا نــافە بــەسەر چــین و خــوتەندا[٢]
تــورکانە گــوڵم پــەرچــەمی کــەوتۆتــە عــوزاری
وەك ســونبولی ئــاشفتە لەبــەر بــەرگی ســەمەندا[٣]
تا هەوری بەهاری نە بزووت غــونچە نــە پشکــووت
بــۆیــە دەگــریێ خــەندە بــەسەر گــریەیی مــندا[٤]
گــۆیــا وەکــوو مــن بــەو قــەدە ســەودایــییە زولفت
ســەرگەشتەیە وا تــا بــەری پــێت چــین و شکــەندا[٥]

---

[٨]

(١) کێشی شیعر: «مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن» بەحری موزاریعی موسەممەنی مەحزووفی مەکفووف. ڕەدیف: دا. واژەی قافیە: بەدەن، خوتەن، و...

(٢) نافە: مادەیەکی بۆنخۆشە کە لە چین و خوتەن بە عەمەل دێ و لە ناوکی ئاسکی دەگرن.
کاکۆڵ: پرچ، زوڵف.
واتە: کاتێ یار زولفی لوول کرد بە سەر ئەندامیدا نافە لە چین و خوتەن بازاڕی نەما.
لە نێوان نافە و چین و خوتەندا تەناسوب هەیە.

(٣) تورکانە: سیفەتی نیسبییە واتە: وەك تورك جوانڕوو.
واتە: یارم وەك کچە تورکی جوانڕوو، زولفی کەوتووەتە سەر ڕوخساری هەروەکوو گوڵی سونبوڵ بە سیسی و پەرێشانی لەسەر گەڵای گوڵی سەمەن کەوێ.
ئارایەی تەشبیهی مورەککەب (ڕازەی وێچواندنی لێکدراو) هەیە لەم بەیتەدا.

(٤) دەگریێ خەندە: پێدەکەنێ، ئەم تەرکیبە فارسییە، فارسەکان دەڵێن: خندەاش می‌گیرد.
واتە: تا هەوری بەهاری نەگری و نەگرمێنێ، غونچەی گوڵ ناپشکوێ هەر بۆیە یاریشم تا من نەگریم دەمی وەك غونچە ناکاتەوە و پێناکەنێ.
تەشبیهی موزمەری دەمی یارە بە غونچە.

(٥) گۆیا: وەك دەڵێن. سەودایی: شێت و دێوانە بوو.
واتە: وەك دەڵێن زولفت وەکوو من شێتی قەدت بووە هەر بۆیە بە قەد و باڵاتدا بە چین و شکەن (خوار و خێچ) هاتۆتە خوارێ بە سەرگەردانی.

مــن كــوشتە ئــەتۆ بـەو دەمـە شـیرینە «مـەسیح»ی
مــن تــەشنە ئــەتۆ ئــابی حــەیاتت لە زەقـەندا(٦)
هـێشــتا دڵەكـەم سـەرخـۆشـە نـایێتـەوە سـەرخـۆ
ساقی بە كەرەم دوێنـێ كـە جـامێكـی بـە مـەن دا(٧)
ماچێكـی دەمت خـوێنـی شـەهیدی سـەری زولفـە
سائەو دەمـە وا بـێنـە ئـە مـن خـۆم لە ڕەسـەن دا(٨)
زولف و ڕوخ و لەب، عاریز و خـەت، زایـقەبەخشن
وەك زوهرە لە شەو، مەی لە قەدەح، گوڵ لە چەمەندا(٩)
كـــەی بـــەستەیی زەڕڕێكـە دوسـەد بـەرقی لوئـالی
ئەو خەندە مەگـەر مـوعجیزە وادێ بـە دەهـەندا(١٠)

---

(٦) زەقەن: چەناكە.

واتە: من كوژراوم و تۆ حەزرەتی مەسیحی بە نەفەسی شیرینت مردوو زیندوو دەكەیەوە، من تینووم و ئەتۆ ئاوی حەیاتت لە چەناكەدایە بمدەرێ با نەمرم.

ڕازە (ئارایە)ی موازەنە هەیە.

(٧) واتە: لە دوێنێوە كە ساقی لە ڕووی مەرحەمەتەوە جامێكی داومێ دڵم هێشتا مـەستە و هۆشیار نەبۆتەوە.

(٨) خوێن: دییە، خوێنبایی. خۆم لە ڕەسەن دا: خۆم بە تەنافەوە هەڵواسی، خـۆكـوژی بـە خۆهەڵواسین.

واتە: ئەگەر كەسێ شەهیدی خنكانی زولفـی تـۆ بـێ دیـیە و خـوێنـبایی مـاچێكـی دەمـتە، دەماچێكم دەیە ئەوا من بە زوڵفی تۆوە خۆم هەڵواسی و خۆم خنكاند.

(٩) واتـە: زولف و ڕوخسـار و لێوت، سـەر و چـاو و خـەت و خـاڵی لێوت مـەزەیان هـەیە هەروەك ئەستێرەی زوهرە لە شەودا، مەی لە نێو پیاڵەدا، گوڵ لە نێو چەمەندا.

ئـارایـەی تـەشبیهی مـورەككـەب (ڕازەی وێچـوانـدنی لێكـدراو) هـەیە و لەف و نـەشری مورەتتەبیشی تێدایە.

(١٠) زەڕڕێك: تۆزێك، ئیستیعارەیە لە دەمی یـار. بـەرقی لوئـالی: بـریسكانەوەی گـەوهەر، ئیستیعارەیە لە سپییەتی ددانی یار.

بـــۆ ڕۆژی نـــیساری قـــەدەمت ئـــەشکی «وەفـایی»
مـــرواریـــیە، پـــەروەردە لە نـــێو کـانی یـەمەندا[11]

[٩][1]

لێوەکـــەی ئـــاڵت دەڵێن عـــاشق لە ســـووتان بـــەردەدا
زەڕڕەیـــەك نـــوورە بـەڵێ ئـاگـر لە ئـینسان بـەردەدا[2]
من لە سیرڕی حیکمەتی چاوت عەجەب ماوم، عەجەب!
ئەو نەخۆشە خوێنی قـەلبی مـن بـە مـوژگان بـەردەدا[3]

☞

واتە: دەمی تۆ بەو بچووکییە کەوا ئەو هـەمووە بـریسکانەوەی گـەوهەری ددانـەکـانتی تـێدا مومکین دەبێ مەگەر پێکەنینی تۆ موعجیزەبێ دەنا هەرجێی باوەڕ نییە. یەعنی: پێکەنینی تۆ وەك موعجیزەیە، چونکە پێکەنینت ئەو هەموو بـریسکەی یـاقووتە لەو دەمـە زۆر بـچووکە دەردەخات.

(١١) واتە: فرمێسکی وەفایی بۆ پایەندازی هاتنی تۆ وەك مرواریـدە کـە لە کـانگەی شـاری یەمەندا پەروەردە بووبێ هەر بەکاری ئەوەدێ بکرێ بە شاباشی ڕێگەت.

[٩]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف. ڕەدیف: بەرئەدا. واژەی قافیە: سووتان، ئینسان، موژگان و...

(٢) واتە: وەك بیستوومە لێوی سووری تۆ ئاگر لە عاشق بەردەدا، بەقەد زەڕڕەیەك لە تیشك دەبێ کەچی ئینسان دەسووتێنێ.

(٣) «چشم بیمار» واتە چاوی نەخۆش لە فارسیدا زۆر باوە، بۆیە وەفایی بە چاوی یار دەڵێ نەخۆشە.

واتە: من تاجوب دەمێنم لە ڕازی چاوی تۆ عەجایەب حیکمەتێکە بۆ خۆی نەخۆشە کەچی بە مژۆڵەکانی خوێنی قەلبی من جاری دەکا.

ئـەژدەهای زولفت تـەلیسمێکـە لە سـیحری بـابلی
میهری ئاگر شـوعلە دەگـرێ، مـاهی تـابان بـەردەدا(٤)
هـیندوویی خـاڵت وەنـێو بـاغی جـەماڵت کـەوتووە
بـاغەبان خـانەخەرابـێ! بـۆچ گـوڵستان بـەردەدا؟(٥)
لێوی یـاقووتت ئـەگـەر قـووتی ڕەوانـی عـاشقە
پـێم بـڵێ وەجـهی چـییە ئـاگـر لە ئـینسان بـەردەدا(٦)
زاری تـۆ گـوڵزارە خـۆ، بـۆچ ئـابی حـەیوانـی هـەیە؟
سەروی تۆ ئازادە، بـۆچ نـارنج و ڕومـمان بـەردەدا؟(٧)

---

(٤) ئەژدەهای زولف: ئیزافەی تەشبیهی ویچواندنی زولف بە ئـەژدەها. تـەلیسم: سـیحر و داوی جادووگەران. بابل: وڵاتێکە زەمانێ ساحیری زۆربووە و ئەو دوو فریشتەیە (هاڕووت و مارووت) کە خەڵکیان فێری جادووکردووە لە وێدا بوون. میهری ئاگر شـوعلە: خـۆرێ کـە بڵێسەکانی وەك ئاگرە، ئیستیعارەیە لەکوڵم و ڕوخساری یار.
واتە: زوڵفی تۆ وەك تەلیسم و سیحرێکی سیحربازانی بابلییە کە ڕۆژ تەسخیر دەکا و مـانگ وەدەر دەخا. یان مانگ ئیستیعارە لە بناگوێی یار بێ کە دەردەکەوێ کاتێ زولفی ڕوخساری دەگرێ بناگوێی دەردەکەوێ.
(٥) واتە: خاڵت وەك قولەڕەشێ کەوتووە نێو باخی جوانیت؛ باخەوان ماڵی بەقوڕگیرێ بـۆ ئاگاداری لە باخ ناکا، ئەو قولەڕەشە وێرانی ئەکا.
هیندووی خاڵ: ئیزافەی تەشبیهییە.
(٦) واتە: ئەگەر لێوی سووری یاقووتیت خۆراکی ڕۆحی عاشقە بڵێ بزانم بە چ هۆیەك ئاور لە ئینسان بەرئەدا؟.
(٧) زار: دەم. سەرو: داری سەوڵ، کە بەرز و بێبەرە، ئیستیعارە لە باڵای یارە. نارنج: پرتەقاڵ و لیمۆ، ئیستیعارە لە مەمکی یارە. ڕوممان: هەنار.
واتە: دەمت وەك گوڵزار وایە ئەو ئاوی حەیاتەی لە کوێ بوو؟ قەدت وەك سەوڵی ئازادەیە ئەم هەنار و نارنجەی چۆن دەرکردووە؟
ڕازە (ئارایە)ی ئیستیعارە و «تەجاهولولعاریف»ی تێدایە.

لێوی ئـــاڵت چـــاوی کـاڵت بـوونە فـیتنەی دیـن و دڵ

حەقیەتی ـ باللّه ـ «وەفایی» دەست لە ئـیمان بـەردەدا![٨]

[١٠][١]

«مـــــا رأيتُ اللـــــيلَ إن مـــــن لحـــــظة صـــــار الغـــدا

فـــــي الذوايب وجـــهك أم فـــي الدجـــى شـــمس بـــدا؟»[٢]

قـــــەت نـــەهاتە دەست و جـــارێ نـــەبووە ئـــارامـــی دڵم

تـــــا قـــیامەت داغـــی زولفـــانت لە جـــەرگی ئـــێمـــەدا[٣]

بمکوژی، سەد جار دەرم کـەی، ڕووی مـن و خـاکـی دەرت

«کـــــيف يُـــــحْرَم سـائلٌ مِـــن بـــابِك حـــاز النـــدیٰ؟»[٤]

---

(٨) واتە: لێوی ئاڵ و چاوی کاڵی تۆیە باعیسی نەمانی دین و دڵ، بە خودا وەفایی حەقیەتی ئیمانی لە دەست بدات.

[١٠]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: غَدا، بَدا، ئێمەدا و...

(٢) واتە: لەو کاتەوە ڕۆژ بۆتەوە (واتە: ڕووت دەرخستووە) من قەتم شەو نەدیوە. ئەرێ ئەوە ڕوخساری تۆیە دەرکەوتووە یان هەتاوە و لە تاریکیدا دەدرەوشێ؟

ڕازە (ئارایە)ی «تەجاهولولعاریف»ی تێدایە.

(٣) نەهاتە دەست: هیچی نەکرد.

واتە: زولفت قەت بە کەڵکی ئێمە نەهات و ئارامشی بە دڵم نەدا. تا قیامەت داغی زولفانت لە دڵی ئێمەدا هەر هەیە.

(٤) ڕووی من و خاکی دەرت: ئەو واوە واوی مەعییەتە.

واتە: ڕووی من هەمیشە لە دەرکی تۆیە ئەگەر بشمکوژی و دەریشمکەی مـن هـەر ڕووم لە خاکی دەرکی تۆدایە، سواڵکەر لە دەرکی تۆ چۆن ناهومێد دەبێ کە بەخششی دەس کەوێ.

ئەم بەیتە مولەممەعە، سیفەتێکی زۆر گرانە کە شاعیر بە دوو زمانی جیاواز شیعر دابنێ.

ئـاگـری عـیشقت لە ڕۆحـم بـەربووە سـەر تـا قـەدەم
وەك نەیستان هـەر دەسـووتێم مـات و خـامۆش بـێ‌سـەدا[٥]
دڵ بـە مـەحزی ڕوئیەتی زولفت بـە ڕوودا کـەوت و مـرد
مـرد و نـەمزانـی: نـە گـەنج خسـتی نـە مـاری پێوەدا؟[٦]
چەند بە ناز دێی و دەچێ سەرخۆش و شۆخ و شەنگ و مەست
ئـەی گـوڵی نـازدار، ئـیلاهی، بـای خـەزانت لێ نـەدا[٧]
بـاغ دەبـێ هـەر گـوڵفرۆش بـێ، یـار کـە دێتە پێکـەنین
"بـا" دەبـێ عـەنبەر بـە بـا دا، ئـەو کـە زولفـان بـا دەدا[٨]
دیـن و دڵ سـەبر و قـەرارم چـۆتـە ڕێگـای یـەك نـەزەر
تـۆ بـڵێی ئـەو شـۆخـە وا سـەرمەستە قـەت بێتـە ڕەدا؟[٩]

---

(٥) ئەوینت وەك ئاگر سەر تا پای منی داگرتووە بۆیە هەروەك قامیشەڵان بێ‌دەنگ و سەدا هەروام لە سووتاندا.

(٦) گەنج: خەزێنە. مار: دەڵێن هەمیشە لەسەر خەزێنەیە، ئیستیعارەیە لە زولفی یار لەسەر ڕوخساری.

واتە: دڵم بە مەحزی ئەوەی ڕوخساری وەك خەزێنەی تۆی بینی کەوت و نەما، ئیدی نازانم ڕوخساری وەك گەنجی تۆی بینی و لە خۆشیانا دیقی کرد و مرد، یان ماری زولفی تۆ کە لەسەر گەنجی ڕوخسارت بوو پێوەی دا؟.

(٧) واتە: هەتاکەی بە ناز و شۆخ و شەنگی و مەستی هاتوچۆ دەکەی ئەی گوڵی جوانی بۆ خاتری خودا قەت پاییزی پیری نەبینی، یان بە بای پاییز نەخۆش نەکەوی.

(٨) واتە: یار کاتێ کە پێدەکەنێ، باغ دەبێ گەوهەر بفرۆشێ واتە لە پێکـەنینیدا ددانـی وەك گەوهەر دەردەکەوێ، وە ئەگەر یارم زولفی شانەکا «با» دەبێ عەنبەر بفرۆشێ لە بۆنی خۆشی زولفی یار.

ڕازە (ئارایە)ی موازەنەی تێدایە.

(٩) بێتە ڕەدا: ڕازی بێ، بەڵێنم پێ‌بدا.

واتە: دین و دڵ و سەبر و قەرارم لە ڕێگای تەماشایەکی یاردا لە دەست چوو، تۆ بڵێی ئەو یارە بەم قیمەتی دین و دڵە ڕازی ببێ و قەولم بداتێ؟.

بــۆچ بـرۆم لێ تـێکـدەنێی ڕووت وەردەگـێڕی چـاوەکـەم؟
کــابە کــەچ بــوو؟ قــیبلە گـۆڕا؟ مـاچێکـم لەو لێوە دا!(١٠)
دەست و دامــان زولفــەکـەت کـەوتۆتـە بـەر پـێت و دەڵێ:
تــۆ غــەنی مــن بــێنــەوا، تــۆ پــادشاھ و مـن گـەدا(١١)
خــەندە بــەم شــیرینییە، دەم بــەم نــموونەی حــیکمەتە
قەت «وەفایی» نەبووە وا خۆش بـێ، خـەبەر بـێمـوبتەدا!(١٢)

••••••▬▬●▬▬••••••

[١١](١)

بــە خــۆڕایــی نــییە ســـووتاوی ڕووتــە عــاشقی شـەیدا
لە ڕووتــی دیــوە جــیلوەی ئـاتەشی «سـینا» لە سـینەیدا(٢)

---

(١٠) برۆ لێکنان: تووڕە بوون.

واتە: یارەکەم بۆچ لێم تووڕە دەبێ، ماچێکم لەو لێوە کردووە ئیدی خۆ کابە کەج نەبووە.

(١١) واتە: زولفت دەست و دامانت بووە و کەوتووەتە بەر پێت، یانی درێژە، لەبەر دەپاڕێتەوە و دەڵێ تۆ پادشای و من گەدام و تۆ دەوڵەمەندی و من فەقیر.

لە نێوان شاو گەدادا تەزاد هەیە.

(١٢) واتە: پێکەنیت ئەوەندە شیرینە و دەمت نموونەی حیکمەت و چکۆلەیی، وەفایی شتی وا سەیری هەر نەبووە، موبتەدا لە نەحودا قەت بێخەبەر نابێ کەچی یار دەمی هەر هێنـدە چووکە دیار نییە کەچی پێدەکەنێ.

خەبەر: پێکەنین. موبتەدا: دەم، زاری یار. نیوە بەیتی یەکەم ئاماژەیە بە حـەدیسی «اَلْحِکْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ» واتە: حیکمەت، ون بووی هەر موسڵمانە. وەفاییش دەمـی یـاری لەبـەر زۆر چکۆلەیی بە نموونەی حیکمەت ناو بردووە چونکە ئەمیش ون و نادیارە.

[١١]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: شەیدا، سینەیدا خەندەی دا و...

(٢) ئاتەشی سینا: تەلمیحە بە داستانی حەزرەتی مووسا و جیلوەی حەق تەعالا و سووتانی ☞

کوتم: عەقدی سورەییا ماهی مـن تـونگی شـەکـەرنەی بـوو

کـەچی بـۆ ڕاسـتی ئـیعجازی خـۆی یـارم لە خـەندەی دا[۳]

عەسای فەتحی مووسا کول بـوو بـە مـوعجیزە شکـافی کـرد

کە فیرعەونی خەتی هات و ئیحاتەی تـووری کـوڵمـەی دا[٤]

درۆت فەرموو حەزم بـێ نـایەڵم، گـەر ڕاست دەڵێی سـادەی!

فەرەنگی قەومی دەججال ـ ئەی مەسیحا ـ دەوری کەعبەی دا[٥]

☞

کێوی توور.

واتە: عاشقی شەیدا لە خۆڕایی نییە بە دیتنی ڕووی تۆ دەسووتێ، لە سنگیدا ئاوری سینا بەربووە تا جیلوەی ڕووی تۆ دەبینێ.

لە نێوان سینا و سینە جیناسی ناقیس هەیە.

(۳) عەقدی سورەییا: ئەستێرەی کۆ، لێرەدا مەبەست دەم و ددانی یارە. تونگی شەکەرنەی: سوراحیی شەکری قامیش، یانی شەکری زۆر، ئیستیعارە لە دەمی یارە.

واتە: گوتم: زاری یارم وەك ئەستێرەی کۆیە و تونگی نەیشەکەرە، کەچی دیار نەبووە لەبەر بچووکی دەمی، وە یارم بۆ ئەوەی بیسەلمێنێ هەیەتی دەستی کردە پێکەنین.

(٤) واتە: ئەو کاتەی خەت و خاڵی یار وەك لەشکری فیرعەون هات و دەوری کوڵمی یاری دا کە وەك تەپۆڵکەی توور وابوو عەساکەی مووسا کە شتی جیا ئەکردەوە کول بوو و هیچی پێ نەکرا و کوڵمی یار تەنیا موعجیزە (وەك شەقولقەمەر) توانی بیکا بە دوو کەرتەوە.

تەلمیحە بە داستانی مووسا. لە نێوان «مووسا» و «کول»دا تەناسوب هەیە چونکە «مووسا» بە مانا تیغیش هاتووە.

(٥) ئەم بەیتە لەگەڵ بەیتەکەی سەرەوەدا پەیوەندی هەیە.

واتە: ئەی یار درۆت کرد گوتت نایەڵم فیرعەونی خەتت کوڵمم بگرێ ئەوە نییە قەومی دەجاڵ دەوری ڕوخساری داوی؟ وایە زولفت ڕوخساری داگیر کردووی. لەوانەشە ئەم بەیتە ئیشارەتێکی ناسکی تێدابێ بە دەسدرێژی دەوڵەتی ئینگلیز لەسەر عەرەبستان و وڵاتە ئیسلامییەکانی تر لەو سەردەمەدا.

لە سـینەمدا چ شـیرین دڵ دەنـاڵێنـێ بـە مـەحزوونی
وەرن لەو شـیوە گـوێ بگـرن بـە شـین و شـیوەنی نـەیدا[٦]
مـەکـەن مـەنعی «وەفـایی» چـونکە سـەرگەردانـی جـانانە
لە سـەر دیـنی کـە شـێخـی خـانەقا بـردی کـە تـۆبـەی دا[٧]

[١٢][١]

هەر کـە دی جـەننەت بـە ڕوودا زولفـی پـڕ تـابی شکـا
تاری سونبول، حورمەتی گوڵ، بەرگی سیرابـی شکـا[٢]
مـاهی شـەوئارام بـە خـەندە هـات نـیقابی کـردەوە
ئـاسمان نـەزمی سـورەییا، شـەوقی مـەهتابی شکـا[٣]

---

(٦) واتە: دڵم لە سینەمدا چەندە جوان بە ناڕەحەتی و پەرێشانییەوە دەناڵێ، وەرن لە شیوی دڵمدا گوێ گرن وەك نەی شیوەن دەکا.
واجەئارایی لە نێوان پیتی «ش»دا هـەیە و دووپـات کـردنەوەی واژەی شـین شـیو و شـیوەن مۆسیقای بەیتەکەی دەوڵەمەند کردووە.
(٧) واتە: مەنعی وەفایی قەت مەکەن کە لەسەر خاڵی جانان شێت و سەرگەردانە، شـێخـی خانەقا بردی تۆبەی پێ بکا، چونکە لە حەیبەت یار شێت ببوو و دینی لە دەست چووبوو.

[١٢]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف. ڕەدیف: شکا. واژەی قافیە: پڕ تابی، سیرابی، مەهتابی و...
(٢) واتە: زولفی یار تا ڕوخساری یاری دی کە وەك بەهەشت وابوو لە حەیبەتا هەڵقـرچـا و لوولی خوارد، لقی سونبول ئیحتیرامی گەڵاگەش و ئاودارەکانی نەما.
(٣) واتە: یارم کە دەڵێی مانگی شەورازێنەرەیە بە پێکەنین هات و پـەچەکـەی لادا، ئـاسمان ڕێك و پێکی ئەستێرەی کۆ و شەوقی مانگەشەوەکەی لەدەست دا.

کارگا خاکی بە سەر، وەستا بە ڕوو و سینە و بڕۆت!
نرخی قاقوم قەدری خەز، بازاڕی سنجابی شکا(٤)
دەوری تووری کوڵمی دا فیرعەونی خەت چارەی نەهات
ئەی دریغا! سەد کەرەت مووسا بە بێ تابی شکا(٥)
تاقی پەیوەستی برۆت وا بوو بە قیبلەی خاس و عام
کەعبە گەر بۆ خۆی بزانێ پشتی میحرابی شکا(٦)
کەس نییە لەو نوکتە حاڵیم کا «وەفایی!» دڵبەرم
خۆی دەمی هێنا، ئەمن گەستم، دڵی بابی شکا!(٧)

---

(٤) کارگا: کارگەی قوماش سازی. قاقوم: پێستێکی سپی و گەرمە لەبەر دەکرا. خەز: حەریر، ئاوریشم. سنجابی: پێستی سموورە، قوماشێکە وەك مەخمەڵ نەرم و تووکدار.
واتە: کاتێ کارگەی قوماش پارچەی ڕوو و سینە و برۆی تۆیان دی ناهومێد بوون و ڕاوەستان، چونکە ڕووت پارچەی قاقومی شکاند و سینەت نرخی پارچەی خەزی شکاند و برۆت نرخی پێستی سنجابی شکاند.
لەف و نەشری مورەتتەبی تێدایە.
(٥) واتە: خەت و خاڵت وەك فیرعەونێ دەور تووری کوڵمی داوی و بە داخەوە مووسا لەو کێشەدا شکستی هێنا.
لە نێوان فیرعەونێ و مووسادا «موراعاتونەزیر» و تەزاد هەیە.
(٦) واتە: تاقی برۆی تۆ کە دەڵێی میحرابە بووە بە قیبلەی خاس و عام. کەعبە ئەگەر بە خۆی بزانێ پشتی میحرابەکەی لە عاستی تۆدا شکاوە. یەعنی بڕۆی تۆ بووە بە قیبلەگای هەموو کەس و چی دی کەس ڕوو لە کەعبە ناکات.
ئەم بەیتە دەکرێ لە بنەوە مەعنای تەبعیدی شێخ «عبیداللە»ش بگەیەنێ، واتە: بە شکستی تۆ و چوونی تۆ بۆ تائیف پشتی مزگەوتنشینان شکاوە.
(٧) واتە: کەس نییە لەم قسە زەریفە حاڵیم بکات کە ئەی وەفایی بۆ چی قەوماوە یار خۆی دەمی هێنا ئەمن ماچم کرد بابی لەم مەوزووعە دڵی ئێشا.

[١٣](١)

غەمزەدەی زولفم بە غەمزەی چاوی حەیرانم دەکا
بەستەیی داوم خەدەنگی تیرەبارانم دەکا(٢)
عاشقی زارم لەسەر هیچ ئەو نیگارە دەمکوژێ
تیفلی نادانم لەسەر ماچێ لە گریانم دەکا(٣)
داعیەی ئاوێنە دینی کوفرە نەك ڕوحمێکی بێ
حەقیەتی بەو چاوە کاڵانە کە تاڵانم دەکا(٤)
یاری من هەرگیز لە قەتلی عاشقی پەروای نییە
چونکە ڕوومەت شەمعە بۆیە حەز بە سووتانم دەکا(٥)

---

[١٣]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف. ڕەدیف: دەکا. واژەی قافیە: حەیرانم، بارانم، گریانم و...

(٢) حەیران: شێواو و سەرگەردان. داو: تۆڕ، تەپکە، ئیستیعارەیە لە زولفی یار. خەدەنگ: تیر، ئیستیعارەیە لە مژۆڵ.

واتە: من غەمی زولفی لە دڵمدایە کەچی بە چاوی سەرم لێدەشێوێنێ و بە زولفی بەسراومەتەوە و بە مژۆڵی تیرە بارانم دەکا.

(٣) هیچ: ئیستیعارەیە لە دەمی یار.

واتە: عاشقی دەمیم و ئەو لەسەر دەمی چووکی دەمکوژێ، من منداڵێکی نەزانم و ئەو لەسەر ماچێ وەگریانم دەخا.

دەشکرێ مەعنای هەوەڵی بەیتەکە بەم شێوە بکرێتەوە: من عاشقێکی زار و غەمناکم و ئەو لەسەر هیچ و بەخۆڕایی دەمکوژێ.

(٤) ئەم بەیتە بە قەتعی غەڵەت خوێندراوەتەوە، چونکە من دەستخەتەکەم نییە، مەجبوورم وەك نووسراوەکە مەعنای لێبدەمەوە.

داعیە: ئیددیعا، ئەو شتەی دەیڵێ. دینی: دیتنی. کوفر: داپۆشین، ئیستیعارەیە لە زولفی یار.

واتە: ئاوێنە ئیددیعای ئەوەیە زولفی یاری پیشانداوە کەچی ئەوە کوفرە چونکا زولفی یار بێڕەحمە و یار حەقیەتی بەو چاوە کاڵانەی تاڵانم بکا و دینم لێ بستێنێ.

(٥) واتە: یاری من قەت بۆ قەتڵی عاشقانی ترسی نییە چونکە ڕوومەتی وەك شەم وایە بۆیە حەزدەکا بمانسووتێنێ.

ئــاو لە چــاوانــم لەبــەر زولف و عــیزارت دێنــە خــوار

دووکــەڵی ئــەو مــەجمەرە هــەر دەم لە گــریانم دەکــا[٦]

من دەڵێم: یاقووت و ڕەیحان خەتتی کامیان خــۆشــترە؟

ئەو بــە عــەیاری ئــیشارەی لەعــلی خــەندانــم دەکــا[٧]

قامەتی تــۆ نــەخلی تــوورە تــەلعەتی تــۆ نــووری تــوور

دەم بەدەم وا وەجهی جیلوەت مەست و حەیرانم دەکا[٨]

فیکری زولفت عــیللەتە، وەســفی دەمت نــاکــەم بــە دڵ

نــیکتە گــۆیــی پــیشەمە هــەودای پــەرێشــانم دەکــا[٩]

---

(٦) مەجمەر: ئاگردان، ئیستیعارەیە لە زولفی یار.

واتە: چاوم لەبەر ئەو زولف و ڕوخسارەت ئاوی لێدەتکێ ئەوەش چونکە زولفت وەك ئاگردانە و دووکەڵی هەیە بۆیە چاوم ئاوی لێدێ.

ڕازە (ئارایە)ی حوسنی تەعلیلی تێدایە.

(٧) یاقووت: ناوی خەتخۆشێکی گەورەی کۆنی ئێرانییە کە سەعدی شیرازی لە بارەیەوە ئەڵێ: «کسی بالاتر از یاقوت ننوشت، تو از یاقوت بالاتر نوشتی». ڕەیحان: هەم ناوی خەتتاتێکە و هەم نەوعێ خەتی نووسینە.

واتە: من دەڵێم لە یاقووت و لە ڕەیحان یا لە لێو و لە زولفت خەتی کامیان خۆشتر و جوانترن ئەو بە زرینگی ئیشارە بە لێوی خەندانی خۆی دەکا.

لە یاقووت و ڕەیحاندا ئیهام هەیە، لەلایەکەوە ئاماژەیە بەو جوانووسانە و لەلایەکیترەوە ئیستیعارە لە لێو و زولفی یارە.

(٨) دەم بەدەم: قەیدی زەمانە یانی هەرکات، هەمیشە.

واتە: باڵات داری خورمای کێوی توورە و ڕوخسارت نووری کێوی توورە و دیداری ڕوخسارت هەمیشە مەست و حەیرانم دەکا.

(٩) واتە: من ئەگەر وەسفی دەمت باش ناکەم خەتای هەودای باریکی زولفتە خۆ منیش نوکتەی باریکی وەك مووت دەزانم بڵێم بەڵام هەودای پەرێشانی زولفت خەیاڵم ئاڵۆز دەکا.

زۆر لە شاعیران خەیاڵی شاعیرانەیان بە هەودای مووی زولف وێچواندووە. شاعیرێکی فارس ئەڵێ: «هزار نکتەی باریك‌تر از مو این‌جاست».

ڕوو لە ئەبرۆی تۆم دەکـا چـاوت بـە مـوژگانی کـەچی
قـیبلە نـیشانم دەدا، کـافر مـوسوڵمـانم دەکـا!(١٠)
پـێم دەڵێ: بگـری «وەفـایی» گـەر ئـەسیری لێومی
یەعنی مرواریم دەوێ، چی نرخی مەرجانم دەکـا؟!(١١)

•••••••▬▬●▬▬•••••••

[١٤](١)

نـەسیمی بـادی نـەورۆزی شـەمیمی عـەبهەری هـێنـا
بـەریدی عـاشقان دیسـان پـەیامی دڵبـەری هـێنـا(٢)
نـەوید، ئـەی عـاشقانی دڵفگـار! یـار هـاتە سـەر خـەندە
سەڵا، ئەی بولبولان! دیسان درەخـتی گـوڵ بـەری هـێنـا(٣)

---

(١٠) واتە: چاوت بە مژۆڵت برۆتم پیشان ئەداکە برۆت وەك قیبلە وایە،کەچی مژۆڵت کە وەك کافر وایە (هێندە ڕەشە) بە دیتنی کەعبەی ڕوخسارت و قیبلە برۆت موسوڵمانم دەکا.
(١١) مەرجان: ئیستیعارەیە لە لێوی یار. مرواری: ئیستیعارەیە لە فرمێسکی وەفایی.
واتە: پێم دەڵێ وەفایی ئەگەر تۆ ئەسیری لێوی منی دەبگری چونکە لێوی من وەك مەرجانە و فرمێسکی تۆش وەك مرواری وایە هەر ئەو قیمەت و نرخی مەرجانە.

[١٤]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم.
ڕەدیف: هێنا. واژەی قافیە: عەبهەری، دڵبەری، بەری و...
تێبینی: ئەم قەسیدەیە یەکێك لە شاکارەکانی وەفاییە. وەفایی قەسیدەکانی زۆرتر سروشتی و لە بارەی بەهارەوەن، هەوڵ ویستم قەسیدەکانی بە جیا لە غەزەلەکان شەرحیان کەم، بەڵام دیتم وا چاك نییە؛ چون ئەلفبێی غەزەلەکان بە پیتی ئەلفبای ئاخرە. وتم تازە هەر قەسیدەیەك لەگەڵ غەزەلەکانی هاوپیت بێ دەیهێنم، بەڵام پێنج‌خشتەکییەکان جیا دەکەمەوە و دوای قەسیدە و غەزەلەکان دەینووسمەوە و هەر بەم شێوەشم کردووە.
(٢) شەمیم: بۆن. عەبهەر: نێرگس. بەرید: نامەبەر.
واتە: بای نەورۆز بۆنی خۆشی هێنا و نامەبەری عاشقان پەیامی یاری هێنا.
(٣) نەوید: مزگێنی. سەڵا: هاوار، فریاد. دڵفگار: دڵ بریندار.

مەگەر ڕێی کەوتە زولف و ڕووی حەبیبم بادی نـەورۆزی؟
حــەیاتێکــی بــە دنـیا داو و بـۆی گـوڵعـەنبەری هـێنـا[٤]
بە فەتحی دڵ دەڵێی یار زولف و سـینە و ڕووی وەدەرنـاوە
لە نەسرین و گوڵ و سونبوڵ بەهار هات لەشکەری هـێنـا[٥]
دەڵێی چــاوی مــنە هـەوری بـەهاری دەم بـەدەم دەگـری
دەڵێی ئــاهی مــنە بــەرقی درەخشــان ئــاوری هـێنـا[٦]
هــەوا چـوو پـڕ بـە دامـانی دەر و دەشـتان، گـوڵی کـێشـا
سەبا هات پـڕ بـە جـەیبی کـۆهسـاران، عـەنبەری هـێنـا[٧]
لە نــێو بــەزمی وەنـەوشە و جـۆ کـەناران، لالە پـەیدا بـوو
بە تاریکی خزر بۆ چـەشمە شـای ئـەسکەندەری هـێنـا[٨]

☞

واتە: ئەی عاشقانی دڵبریندار مزگێنیم بەنێ یار هاتە سەر پێکەنین، هاوار ئەی بولبولان دیسان دارەگوڵ هاتە سەمەر.

(٤) واتە: ئەرێ ئەوە بای نەورۆزییە ڕێی کەوتۆتە نێو زولفی خۆشەویستی من وا ئەو هەموو ژیانەی بەخشیوە بە دونیا و بۆنی گوڵ و عەنبەر لە وڵات بەربووە؟.

(٥) بە فەتحی دڵ: بە ئیشتیای خۆ.

واتە: دەڵەی یار بە ئیشتیای خۆی ڕوخسار و سینەی وەدەرخستووە و بەهار بە گوڵەکانی وەك نەسرین و سونبوڵ لەشکری هێناوە.

(٦) واتە: هەوری بەهاری وەك چاوی من وایە هەمیشە دەگری هەورەبریسکەش لە ئاهی من دەچێ هەر ئاگرە.

ڕازە (ئارایە)ی تەشبیهی چاو بە هەور و سینە بە هەورەتریشقەی تێدایە.

(٧) جەیب: گەریبان، یەخە و دامەن.

واتە: هەوا پڕ بە داوێنی دەر و دەشت گوڵی هێنا و سەبایش پڕ بە ئێخەو بەرۆکی کۆساران گوڵی بۆنخۆشی عەنبەری هێنا.

(٨) واتە: گوڵی لالە لە نێو مەجلیسی وەنەوشە و قەراغی جۆگـەدا سـەری هـەڵدا و دەڵێی

☜

کـــە ئـــیسلامی بـــەهار فـــتوای جـــیهادی کـــافری دەی دا
سنەوبەر نێزە، گوڵبون گورز و سۆسەن خـەنجەری هـێنـا[٩]
نـــیسار ئـــەفشان بـــە پـــایەندازی سـوڵتـانی بـەهار هـاتن
سەمەن دیبا، شەقایق ئەتڵەس و گـوڵ مـەخمەری هـێنـا[١٠]
لە شـــایی دارە، گـــوڵ مـەسنەدنشین بـوو هـاتە پشکـووتن
چەمەن تەختی زومورڕود، گوڵ لە یاقووت ئەفسەری هێنا[١١]
لە بـەزمی نـێرگس و نـەسرین بـە دەفـعی چـاوەزاری گـوڵ
وەنەوشە دەستە دەستە عـوود و، لالە مـەجمەری هـێنـا[١٢]

☞

حەزرەتی خزرە لە تاریکستان و زوڵمەتدا ئاوی حەیاتی بۆ ئەسکەندەر هێناوە.
تەلمیحە بە داستانی خزر و ئاوی حەیات.
(٩) دەی: مانگی بەفرانبار. گوڵبون: بنجی گوڵ.
واتە: بەهار وەك لەشکری ئیسلام فتوای جەنگی لەگەڵ لەشکری کوفری زستان و مـانگی بەفرانبار دا، لەشکرێ سازبوو کە داری سنەوبەر نێزەی هێنا و بنجی گوڵ گورزی هێنا و گوڵی سۆسەن خەنجەری هێنا.
(١٠) نیسار ئەفشان: زێڕەوشان کردن.
واتە: بەهار وەك پاشایەك هات و بۆ پایەنداز و زێڕەوشانی ئەو، مێلاقە پارچەی ئەتڵەسی هێنا، گوڵی یاسەمەن حەریری هێنا و گوڵ مەخمەری هێنا.
ڕازە (ئارایە)ی تەشبیهـ و «موراعاتونەزیر» هەیە.
(١١) ئەفسەر: تاج. مەسنەدنشین: تەختنشین.
واتە: شایی دارە و گوڵ لە سەر تەخت دانیشتووە و پشکـووتووە. دەشت و دەر بـە فـەرشی زومرڕوتی خەمڵیوە و گوڵەسوورە تاجێك لە یاقووتی هێناوە.
(١٢) چاوەزار: دوعا بۆ بە چاوەوە نەبوون، ئایەتی «و إن یکاد الذین».
واتە: لە مەجلیسی گوڵی نەسرین و نەرگسدا بۆ چاوەزار وەنەوشە دەستك دەستك عـوودی هێناوە و لالەش ئاگردانی هێناوە تێیدا بسووتێنن تا ئەم هەموو گوڵە جوانە بە چاوەوە نەبن.

له مەیخانەی چەمەن بەزم و تەرەبیان گرت قەدەحنۆشان
شەقایق بادە، زەنبەق شیشە، نیرگس ساغەری هێنا(١٣)
له چەهچەی ساز و نەغمەی عەندەلیبان سووت هەموو دونیا
سەدایی تارزەن، ئاوازی خۆشخوان، ئاوری هێنا(١٤)
حیکایاتی غەریبی پێیە بولبول جوملە خۆکردی
دەڵێی چاپاری ئێران ڕۆژنامەی ئەختەری هێنا(١٥)
بە شەوقی ڕوویی لالە و گوڵ لە باغان وا چراغانە
دەڵێی باغی جینان ئەمساڵ بەری حۆر و پەری هێنا(١٦)
له گوڵشەندا ڕەیاحین مەست و شادابی هەوای خۆشن
دەڵێی ڕیزوانە بۆ ئەهلی بەهەشتی کەوسەری هێنا(١٧)

---

(١٣) بەزم و تەرەب: مەجلیسی کەیف و شادی. قەدەح نۆشان: مەی نۆشان، بادە بەدەستان.
واتە: لە نێو چەمەندا کە وەك مەیخانە وایە، بادەخۆرەکان مەجلیسی شادییان گرت و گوڵی مێلاقە شەرابی هێنا و گوڵی گەزیزە شووشەی هێنا و نەرگسیش پیاڵەی هێنا.
لەم بەیتەدا تەشبیهی گوڵەکان کراوە بە شەراب و شووشە و پیاڵەوە و هەروەها موراعاتی نەزیریش لە نێوانیاندا هەیە.
(١٤) عەندەلیب: بولبول. خۆشخوان: دەنگخۆش.
واتە: لە دەنگی بولبول و سازی مۆسیقا دونیا هەموو ئاگری تێبەربوو و دەنگی تارزەن و ژەنیار و نەغمەی خۆشی گۆرانیبێژ ئاوریان هێنا.
(١٥) غەریب: بێوێنە و نائاشنا. جوملە: هەموو. خۆکردی: ساختەی دەستی خۆی. چاپار: پۆستەچی. ڕۆژنامەی ئەختەر: یەکێکە لە قەدیمترین ڕۆژنامەکانی ئێران کە لە تاران دەردەچوو.
واتە: بولبول زۆر داستانی نەبیسراوی پێیە کە هەمووی خۆی سازی کردووە دەڵەی پۆستەچی ئێرانە و ڕۆژنامەی ئەختەری هێناوە کە خەبەرەکانی هەموو تازە و نەبیسراون.
(١٦) واتە: لە باغان لالە و گوڵ وا شەوق ئەدەنەوە و چراغانیان کردووە دەڵێی بەهەشت ئەمساڵ حۆری و پەری بەری باغەکەی بووە.
(١٧) ڕەیاحین: گیاکان. ڕیزوان: دەرکەوانی بەهەشت.

شکۆفە و گوڵ بە خـەندە و عـیشوە ئـارامـی دەروونـیان دا
بەهار بۆ خەستەکانی خۆی چ شیر و شەککەری هێنـا؟[١٨]
بە زەرد و سـوورەوە خـەملیـوە بـۆ دامـادی بـولبول هـات
وەرەق میعجەر، ئەرز گوڵگوونە، شەونم زێوەری هـێنـا[١٩]
هەموو کەس چاوەڕوونی لێکدەکەن وەك سـورمەیان دیـبێ
مـەگـەر بـادی سـەبا خـاکـی گـوزاری دڵبـەری هـێنـا[٢٠]
چ دڵبـــەر؟ ئـــافتابی مـــاهڕوویـــان و شـــەکـــەر لێوان!
بە خەندێکی لە سەحرا گوڵ لە دەریـا گـەوهەری هـێنـا[٢١]

☞

واتە: لەگوڵزاردا گیاکان هەموویان مەست و سەرخۆشن وەك ئەوە وایە گیاکان بەهەشتی بن و دەرکەوانی بەهەشت ئاوی کەوسەری بۆ هێنابێتن.

(١٨) واتە: غونچە و گوڵ بە پێکەنین و نازەوە ئارام و تەسکینی دڵن و بەهار بۆ بـریندارانـی خۆی عەجەب شیر و شەکەرێکی هێناوە.

پێکەنینی غونچە: پشکوتن. ڕازە (ئارایە)ی تەشخیس لە زۆربەی بەیتەکاندا هەیە.

(١٩) وەرەق: گەڵا. دامادی: زاوایی. میعجەر: ڕووسەری، لەچکە. گوڵگوون: سووراو و سپیاو کە ژنان ئەیکەن.

واتە: باخ بە ڕەنگی زەرد و سوورەوە جوان بووە و بولبول بووەتە زاوا و گەڵا ڕووسەری هێناوە و عەرز سووراو و سپیاوی بووکی دەدا و شەونم زێڕ و زیوی هێناوە.

ڕازە (ئارایە)ی موراعاتی نەزیری تێدایە.

(٢٠) چاوەڕوونی: موبارکبادی. سورمە: کل.

واتە: هەموو کەس لەم فەسڵەدا دەڵێی سورمەیان دیوە وا چاوەڕوونی بە یەکتر دەڵێن. ڕەنگە بای بەهاری خـۆڵی بـەرپێی یـاری هـێنـابێ کـە وەك کـل وایـە چـاوی ئـەو عـالەمەی ڕوون کردووەتەوە.

(٢١) ئافتاب: هەتاو، ڕۆژ.

واتە: تاوی بەهاری چ یارێکی دڵڕفێنە هەرکە پێکەنی هەتاو لە دەریا بارانی هێنا وەك گەوهەر لە سەحرادا گوڵی پشکوتان.

بە بێ شاباشی سەر، بە قسەی «وەفایی» گوڵچرا نابێ
کە بولبول هەر زمانی هەن، وەهە پەروانەش سەری هێنا(٢٢)

[١٥](١)

بۆ لەبی جانان ـ بە چاوت ـ من ئەوا بوومە کەباب
«دوستان ساقی کجا تا دردهد جام شراب؟»(٢)
شەو بە ڕۆژ ئالاوە یا سونبول لە دەوری بەرگی گوڵ؟
«یا پریشان گشته بر روی تو زلف پر ز تاب؟»(٣)
تا بزانن ڕۆژ و شەو هەردوو لەلایەك دێنەدەر
«زلف و روی خود عیان کن بر فکن بند نقاب»(٤)

---

(٢٢) شاباش: پارەیەك کە بدرێ بە بەزمگێڕی شایی. شاباشی سەر: لە جێی پارە سەربدەی بە شاباش.
واتە: گوڵ لە خۆڕا نابێتە چرا دەبێ سەری بە جێی شاباش پێشکەش بکا. بولبول هەر زمانی هەیە زۆر عاشقی ڕاستی نییە، پەروانە عاشقی ڕاستییە سەری بۆ شاباش پێشکەشی چرای گوڵ کردووە.

[١٥]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف.
ڕەدیفی نیە. واژەی قافیە: کەباب، شەراب، تاب، و...
تێبینی: ئەم غەزەلەش مولەممەعە، واتە: تێهەڵکێشێکە لە دوو زمانی کوردی و فارسی.
(٢) واتە: بۆ لێوی یار من بوومەتە کەباب و برژاوم، ئەی یاران! ساقی لە کوێیە تاجامێ شەراب تێکا چونکە من مەزەم.
(٣) واتە: ئەرێ ئەوە شەوە دەوری ڕۆژی داوە یان سونبوڵە دەوری باخی داوە؟ یاخۆ یارم زولفی بە ڕووی ڕوخساریدا پەرێشان کردووە؟
ئیستیعارە، تەشبیە و «تەجاهولولعاریف»ی تێدایە.
(٤) واتە: بۆ ئەوەی خەڵکی بزانن شەو و ڕۆژ دەکرێ پێکەوە هەڵبێن، زولفەکەت و

زەوقی خەندە و شەوقی جیلوەی تۆیە حەیرانم دەکەن
«شــــهد و شکــــر بــین کــه ریــزد از تکــلم آفــتاب»(٥)
ماچی لێوت ئەو دەمەی خۆشـە کـە بـێیـە پـێکـەنین
«خـوش بـود گـل بشکـفد بـلبل شـود زو کـامیاب»(٦)
مەوجی گریانم گـەیشتە ڕووی و چـاوی لێ نـەکـرد
«سیل بـر گـلشن زد و نـرگس نـمی‌خیزد ز خـواب»(٧)
لەو دەرە مەمکوژە چونکە شێتی زولف و ڕوویی تۆم
«عـاشقم صـید حـرم، سـودایـی و مست و خـراب»(٨)

☞

ڕوخسـارەکەت پیشـان دە و پەچەکەت لادە، زولفەکەت دەبێتە شەو و ڕوخسارت دەبێتە ڕۆژ و پێکەوەشن.

(٥) زەوق: شادی. شەوق: نوور و شادی.

واتە: پێکەنین و نووری خۆپیشاندانی تۆ مەست و حەیرانم دەکەن، چاوکەن لە قسـەکـردنی هەتاوکە شەهد و شیرینی لێ دەتکێ.

آفتاب: ئیستیعارە لە دەمی یارە.

(٦) واتە: کاتێ پێدەکەنی ماچی دەمت خۆشە، دیارە کاتێ گوڵ دەپشکوێ بولبول بـەهرەی لێ وەردەگرێ.

تەشبیهی پێکەنینی یارە بە پشکووتنی گوڵ.

(٧) واتە: گریانی من وەك سێڵاو شەپۆلەکەی گەیشتە یار و تەماشای نەکرد و گوێی نەداێ، سێڵاو گوڵزاری خراب کرد کەچی گوڵی نەرگس هەڵناسێ لە خەوێ. یانی یارم چاو لە گریانی من ناکا.

«سَیْل»: ئیستیعارەیە لە فرمێسکی عاشق. «گلشن»: ئیستیعارە لە ڕوخساری یـارە. «نـرگس»: ئیستیعارە لە چاوی یارە.

(٨) «صید حرم»: نچیری دەوری ماڵی خوا، بێ گوناح.

واتە: لە دەرکەت مەمکوژە چونکە شێتی زولف و ڕوخسارتم، عاشق و مەست و خەرابم وەك نچیری حەرەم وام، گوناحە کوشتنم.

قــەت بــە مـفتی دامـەنێ ئـیدی «وەفـایی» فـرسەتە
«گــوشەی گــلزار و، جـام بـادە و، بـانگ ریـاب»[٩]

[١٦][١]

ئــەلئەمان ســەر تــا قـەدەم سـووتام و جـانانم نـەهات
چاو لە سورمەی خاکی ڕێ بووم، ڕاحەتی جانم نەهات[٢]
خاڵ و خەت گوڵزار و ڕەنگی شـۆخـی بـێباکـم نـەدی
زولف و ڕوو هیندوو فەڕەنگی شاهی خووبانم نـەهات[٣]
ئەی عەجەب گـریام وەکـوو هـەوری بـەهاران و کـەچی
پـێکـەنینی ئـەو گـوڵەی کـاکـۆڵ پـەرێشـانم نـەهات[٤]

---

(٩) بە مفتی دامەنێ: لە خۆڕایی مەیدۆڕێنە.
واتە: وەفایی عومرەکەت بە خۆڕایی مەدۆڕێنە ئیدی لەمەولا بچۆ گۆشەیەکی گوڵزار و جامی بادە هەڵدە و گوێ لە دەنگی مۆسیقا و ئامێری ڕوباب بگرە.

[١٦]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف.
ڕەدیف: نەهات. واژەی قافیە: جانانم، جانم خووبانم، و...
(٢) ئەلئەمان: هاوار، فریاد. جانان: یار، مەعشووق.
واتە: ئەی هاوار سەراپام سووتا و یار نەهات، چاوەڕێی خاکی سورمەئاسای بەرپێی یار بووم، هۆی ئیسراحەتی گیانم نەهات.
(٣) واتە: چاوەڕێی خەت و خاڵی ڕوخساری یاری نەترس بووم کەچی نەمدی و ئەو یارە کە پاشای جوانان و زولف و ڕووی وەك هیندوو و فەڕەنگی بوو نەهات.
لە نێوان زولف و ڕووی هیندوو و فەڕەنگیدا لەف و نەشری مورەتتەب هەیە.
(٤) واتە: عەجایەب ئەوەیە من وەکـوو هـەوری بـەهاری گـریام کـەچی ئـەو یـاری کـاکـۆڵ پەرێشانەی دەم بەپێکەنینەم نەهات.
لە نێوان پێکەنین و گریاندا تەزاد هەیە.

چاوی خوێنین غەرقی پەروین بوو لە بێ‌میهری گوڵم
مات و حەیرانم لەسەرچی ماهی تابانم نەهات؟[٥]
حەڵقەیی زوننارى زولفی بوو بە میحرابی دوعام
تورکی کافرکێش و یاری ناموسوڵمانم نەهات[٦]
تەشنە لەب دێوانە بووم، سەرگەشتەیی زوڵماتی غەم
دڵبەری بالا بڵندم، ئابی حەیوانم نەهات[٧]
کەعبەیی ڕۆحم، حەبیبی من، عەجەب پەیدا نەبوو
قیبلەکەی دینم، تەبیبی دەردی پەنهانم نەهات[٨]
نەی سیفەت نالینمە، بولبول تەریقەت شینمە
شای شەکەر لێوان گوڵ و ئەگریجە لەرزانم نەهات[٩]

---

(٥) پەروین: نێوی ئەستێرەیەکە. ئیستیعارە لە فرمێسکە.
واتە: چاوی سوورم لە فرمێسکی وەك ئەستێرەی پەروین ڕووندا غەرق بووکەچی ئەو یارە کە وەك ماهی تابانە هەڵنەهات.
(٦) زوننار: پشتوێن یا ملبەندێ کە خاجی مەسیحی پێوە بەسراوە لە عیرفاندا نماد و ڕەمزی کوفر و دڵڕەقییە.
واتە: میحرابی دوعای من ئەڵقەی زولفی ئەو بووکەچی ئەو تورکە کافر ئەخلاقەی ناموسوڵمانە هەر نەهات.
لە نێوان کافر و زوننار‌دا تەناسوب هەیە.
(٧) واتە: یارم کە بالا بەرزە و وەك ئاوی حەیات گیانبەخشە من بە تینوویی لە تاریکستانی غەمدا چاوەڕێ بووم نەهات.
لە نێوان تەشنە و ئاوی حەیات و زوڵماتدا تەناسوب هەیە.
(٨) واتە: یارم کە وەك قیبلەی ڕۆحمە نەهات، ڕووگەی دینمە و حەکیمی دەردی پەنهانیم دیار نییە.
(٩) شای شەکەر لێوان: ناوی ڕەمزی یاری وەفاییە کە زۆرجار بەم تەرکیبە ناوی دەبات. ئەگریجە لەرزان: زوڵفی هەر دەلەرێتەوە.

بوو بە خوێن غونچەی دڵم، نەمدی هەوای خەندەی گوڵم
سووت دەر و ژوورم، سەدای بەرقی بەهارانم نـەهات[١٠]
چەند بە چەند گریام هەوای عیشقم لەسەر خـاڵی نـەبوو
غەرقی تۆفان بووم کەچی تەسکینی سووتانم نەهات![١١]
وەك «وەفـایی» تـا بـەکـەی بگـریم بـناڵێنـم بـڵێم:
ئەلئەمان سـەر تـا قـەدەم سـووتام و جـانانم نـەهات[١٢]

••••••• ━━●━━ •••••••

[١٧][١]

نـیگارا ئـەی بـە غـەمزە ئـافەتی دڵ، چـاوی بـیمارت
ئەمان سەر تا قەدەم سووتام لە دووری نووری دیدارت[٢]

☞

واتە: وەك نەی دەناڵم و وەك بولبول شین و گریان دەکەم کەچی ئەو یارەم کە شای لێو شیرینانە نەهات.

(١٠) واتە: دڵم کە وەك غونچەیەك بوو، بەجێی پشکووتن بوو بە خوێن و نـەمدی شـەماڵی گوڵخەندەی یارم؛ من دەر و ژوورم سووتا کەچی هەورەگرمە و بارانی ڕەحمەتی یار هەرنەهات.
لە نێوان غونچە و پێکەنین و بەرقی بەهاراندا تەناسوب هەیە.

(١١) چەند بە چەند: زۆر، قەیدی میقدارە.
واتە: زۆر گریام هەوای عەشق لە سەرمدا خاڵی نەبوو، غەرقی تۆفانی فرمێـسك بووم کەچی گریانەکەم تەسکینی نەدام، یان یارکە هۆی تەسکینمە هەر دیار نەبوو.

(١٢) واتە: تاکەی وەك وەفایی هەر بەگریان و ناڵەوە بڵێم ئەی هاوار لە سەر تا پام سووتا و یار نەهات.
لە ئاخرین بەیتی تەخەللوسدا وەفایی «رد المطلع» یان «رد العجز إلى الصدر»ی کردووە.

[١٨]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: بیمارت، دیدارت، گوڵزارت، و...

(٢) واتە: ئەی یاری جوان! چاوی نەخۆشت بـە غـەمزە ئـافەتی دڵە و تـەواوی ئـەندامـم لە دووری نووری دیدارت سووتاوە.

دەســـا ڕوحـــمێ وەفــادارم! بـــە حــاڵی داد و هــاوارم
کــە وەك بــولبول دڵی زارم دەنــاڵێ بــۆ گــوڵی زارت[٣]
سەرم ناوێ ئەگەر نەیخەم بە حەڵقەی پەرچەم و چاوت
دڵم ناوێ ئەگەر نەیکەم بە فیدیەی چاوی عـەییارت[٤]
ئەسیری زولفی خاوی تۆم، شەهیدی ڕەمزی چاوی تۆم
ئەمن گیراوی داوی تۆم، لە سەد جــێ دڵ بـریندارت[٥]
شــەهیدی نــازی تــۆم و داغـداری بـاغەبان ئـەی گـوڵ
لە دووری تۆ بـناڵم؟ یـا لەســەر بـێدادی ئـەغیارت؟[٦]
ئەمن نـەمدیوە هـیندوو بـاغەبانی بـاغی جـەننەت بـێ
بە شـیرینی چ دڵکـێشـە؟ بـنازم خــاڵی ڕوخســارت[٧]

---

(٣) واتە: ئەی یاری وەفادارم ڕەحمێ بە داد و هاوارم بکە و دڵی غەمناکم بۆ گوڵی دەمی تۆ وەك بولبول دەناڵێ.
لە نێوان زار و زاردا جیناسی تەواو هەیە.
(٤) واتە: ئەگەر سەر نەبێتە پەرژین و سپەری بەڵای پەرچەم و چاوت نامەوێ هەر وەك چۆن دڵیش ئەگەر نەبێتە فیدیە چاوی نەخۆشت نامەوێ.
لەم بەیتەدا ڕازە (ئارایە)ی موازەنە هەیە.
(٥) واتە: ئەمن ئەسیری زولفی خاوی تۆم و بە غەمزەی چـاوت شـەهید کـراوم و بـە داوی زولفت گیراوم و لە سەد لاوە دڵمت بریندار کردووە.
(٦) بێداد: زوڵم. ئەغیار: بێگانە.
واتە: بە نازی تۆ شەهیدم و داخی باخەوانەکەت لە دڵمدایە نازانم لە دووری تۆ بـناڵم یـا لە زوڵمی بێگانەکانت.
(٧) هیندوو: ڕەشپێست، ئیستیعارە لە خاڵی یار.
واتە: ئەمن نەمدیوە ڕەشپێست باخەوانی باخی بەهەشت بێ، واتە: ڕوخساری یار شەرەف و شانازی بە خاڵی تۆوە ئەکاکە چەندە شیرین و دڵڕفێنە.

لەلایـــێ شـــەککــەرستانە، لەلایـــێ ئـــابی حـــەیوانـە
ئەگەر گوڵ بێ ئەگەر غونچە، لەب و زاری شەکەربارت[٨]
«وەفایی»، دوور لە وەسڵی تـۆوە پـابەندی تـەلیسمێکـە
لەسەر گەنجی جەماڵت کەوتە داوی زولفی ڕەشمارت[٩]

[١٨][١]

دیســان بــە هــەوری نــیسانی دونــیا ڕەنگــی ژەنگــاری گــرت
گوڵ زەرد و سوور هاتە دەرێ دەشت و سەحرا و کۆهساری گرت[٢]

---

(٨) واتە: لێوی دەمی شەکرینت لە لایێ شەکەرستانە و لە لایێ ئاوی حەیاتە.
لەف و نەشری تێدایە.

(٩) گەنج: خەزێنە. تەلیسم: نەقشە و خەریتەی گەنج. ڕەشمار: دەڵێن مـار هـەمیشە لە سـەر گەنج خەوتووە، ئیستیعارە لە زولفی یارە.
واتە: وەفایی دوور بێ لە تۆ ئەسیری نەخشەی گەنجێکە ئەویش جوانی تـۆیـە و بـە دەست ڕەشماری زولفتەوە ئەسیر بووە.
لە نێوان گەنج و تەلیسم و ڕەشماردا تەناسوب هەیە.

[١٨]

(١) کێشی شیعر: ئەم کێشە زۆر خۆماڵی و کوردییە، بە عەرووز دەبێتە: «مفعولاتن مفعولاتن مفعولاتن مفعولاتن» بەحرێکی نایابە تایبەتی گۆرانییە. ڕەدیف: گرت. واژەی قافیە: ژەنگاری، گوڵناری، تاری، و...

(٢) نیسان: هەوەڵ مانگی بەهار، ١٢ی خاکەلێوە تا ١٠ی گوڵان. ژەنگـار: ڕەنگـی سـەوزی مەیلەو شین، کە بە فارسی پێی دەڵێن: شنگرف.
واتە: هەمدیسان سەحرا بە هەوری بەهاری دونیای سەوز و ڕەنگامە هەڵگەڕان و گوڵی زەرد و سوور هاتنە دەر و کۆسار و سەحرایان داگیر کرد.

دیســـان بـه نـەغمەی زیـر و بـەم، بـولبول دەڵێ بـه دەرد و غــەم
لە تاوی غونچەی گوڵ بەدەم، ساز و سـەمتوور و تـاری گـرت(٣)
بــەو خـــاترەی گــوڵ دەرکـەوێ، بـە خـەندە هـەستێ لە خـەوێ
هـەوری بـەهاری نـاسرەوێ، شـێوەی عـاشق و دڵداری گـرت(٤)
گوڵ لە باغاندا جـۆشـاوە، ڕەنگ ڕەنگ سـەف سـەفیان کـێشـاوە
لالە دەڵێی دڵ ئـــێشـــــاوە، کــــەناری جــۆیــباری گـــرت(٥)
ســەدای ســێ تــا لەو خــوارە دێ، ئـاهەنگی تــارە دیـارە دێ
یا سەوتی قومری و سارە دێ؟، بەزمیان ڕووی گـوڵزاری گـرت(٦)
بــولبول هـــاتبوە حـــاڵی مــردن، بــەرگی غــونچەی وەلا بـردن
تـــا تـێر دەبـێ لە مـاچ کـردن، خـار گـەردەن و بـازاڕی گـرت(٧)
لالە ســـەرتاپێی خـــوێنـــاوە، جـەرگی بـە چـەند جـێ سـووتاوە
دڵی هەروەك مـن شـێواوە، داغـی زولف و ڕووی یـاری گـرت(٨)

---

(٣) زیر و بەم: دەنگی زیك و بۆڕ.
واتە: بولبول دیسان بە نەغمەی بەرز و نەویدا کەوتە ئاواز خوێنـی لە حـەسرەت و عـەشقی غونچەی گوڵ بە دەم و ساز و سەمتوور و تاری گرت بە دەستەوە بووبە مۆسیقا ژەن.
لە نێوان زیر و بەم و ساز و سەمتوور و تاردا تەناسوب هەیە.
(٤) واتە: لەبەر ئەوەی گـوڵ دەرکـەوێ و بـە خـەندەوە لە خـەو هـەستێ، هـەوری بـەهاری ناسرەوێ و عاشق و دڵدار هەر لە چالاکیدایە.
ڕازە (ئارایە)ی تەشخیسی تێدایە.
(٥) واتە: گوڵ لە باخدا خرۆشاون و بە ڕیز ڕاوەستاون. گوڵی لالەش وەك زیزبوو و دڵئێشاو بە تەنیا لە قەراخی جۆگە جێگیربوو.
(٦) دەنگی ئامرازی مۆسیقای سـێ تـایی و تـار دێ، یـان دەنگـی قـومری و بـولبولە لە نـاو گوڵزاردا مەجلیسیان گرت بۆ شادی و بادە نۆشی و ئاواز خوێنی.
(٧) واتە: زەمانی زستان بوو دەورەی دڕك بوو بازاڕ و وڵاتی گرتبوو و بولبول لە حاڵی مردندا بوو، ئەوا چارشێوی گوڵی لادا تێر تێر یاری ماچ دەکا.
(٨) داغ: ڕەشایی نێو گوڵی هەڵاڵە و مێلاقە.

هـەتا نـەگـریم نـەڕوا سـەبرم، دامـانی یـار کـەنگێ بگـرم
لەبـەر عـەمری قـومری بـمرم، سـەروی لە نـێو کـەناری گـرت(٩)
یـاران نـەکـەن بـازی نـەزەر، بـەردەنە سـەیدی بـازیکەر
زۆرم دی بـازی بـێ‌خـەبەر، شـابازی دەوڵەت یـاری گـرت(١٠)
ڕۆژێکـی پـیری مـەیکەدە، فـەرمووی: دڵت بـە هـیچ مـەدە
ئـەو دڵە پـڕ لە مـەفسەدە، عـەکسێکـی ڕووی دڵداری گـرت(١١)
غـافڵ بـووم جـارێ لە نـەکـاو، ڕەنگـی غـەیرێکـم کـەوتە چـاو
قـەلبی سـەلیمی نـاتەواو، نـەخۆش بـوو لێم ئـازاری گـرت(١٢)

☞
واتە: گوڵی لالە جگەری سووتاوە و داغ بووە و سەراپا غەرقی خوێن بووە، دەڵێی ئەویش وەك من شێواوە و لە حەسرەت زولف و ڕووی یار داغدارە.
(٩) لە نێو کەنار گرتن: لە ئامێز گرتن، لەباوەش گرتن.
واتە: هەتا نەگریم و بێ‌سەبری نەکەم کوا دەستم بە داوێنی یار دەگا، خۆزگەم بە حاڵی قومری کە باوەشی بە داری سەوڵدا کردووە و بە ویسال گەیشتووە بە هۆی گریانە.
(١٠) بازی نەزەر: تیژ ڕوانین، تەماشا کردن وێچواوە بە باڵندەی باز، لە عیرفاندا نەزەربازی هەیە وەك حافیز دەڵێ: «در نظر بازی ما بی‌خبران حیرانند». سەید: نەچیر. بازیکەر: یاریکەر، تەقلەباز، دەمدەمی و بێ‌مەرام.
واتە: ئەی یاران ئەمان مەعشووقی دەمدەمی و نەفام مەگرن و چاو لە شتی نەزان مەکەن زۆرم دیوە ڕاوچی نائاگاهـعاشقی شابازی دەوڵەت و بەخت بووە و بووەتە یاری. واتە دنیا لەگەڵ نەفامانە.
(١١) پیری مەیکەدە: شێخ، مورشید.
واتە: ڕۆژێکی مورشیدم دەیگوت: دڵت هێندە وابەستەی مادیات مەکە، ئەو دڵە پڕ لە خەتای منە بەو نەسیحەتی مورشیدەیە وێنەی یاری لە نێودا زاهیر بوو.
(١٢) ئەم بەیتە و بەیتی پاشەوەی تەواوکەری بەیتی پێشوون، واتە: دوای ئەو نەسیحەتە، لە دەورانی غەفڵەتدا جارێك غەیری مەحبووب کەسێکی‌ترم کەوتە بەرچاو، دڵم کە لە پێشـدا سالم بەڵام کامڵ و پوختە نەبوو نەخۆش کەوت و ئازاری دام. یانی دەبێ سالیك تەنها دڵ بە یەك مورشیدی بدات.
ئەم چەند بەیتە سەراپا عیرفانییە مانای هیرمۆنۆتیکی هەیە دەبێ تەئویل بکرێ.

کــاری دڵم چـــل ڕۆژە بــوو، نـــەك بــێکـــاری و دەرۆزە بـــوو
مەقسوودی مـن پـیرۆزە بـوو، ئـەو ڕۆیـی بـووتیماری گـرت(١٣)
ئـــەو نـەفسی بـێ‌هـەوایـی مـن، سـەرکەش بـوو بـێ‌ڕەزایـی مـن
جـــامی جـــیهاننومایی مـن، سـەرزەدە بـوو غـوباری گـرت(١٤)
لەســـەر تـــاقی بـــرۆی جـــانانە، شـــەیدای زولفـــی پـــەرێشـانە
سـەوداسـەر ئـەو دڵ دێوانـە، قـیبلەی بـەردا زونـناری گـرت(١٥)
پـیری مـن و دۆسـتی خـودای، ڕۆحـم فـیدای شـەرت و وەفـای
دیسان لەبـەر نـووری زیـای، هـەردوو دونـیا ئـەنواری گـرت(١٦)

---

(١٣) پیرۆزە: باڵدارێکی چیرۆکییە دەڵێن بەسەر هەرکەسدا سێبەر بکا دەبێتە پادشا، هـوما. بووتیمار: باڵندەیەکە هەمیشە تینووە و نـمادی حـەسوودی و بـەخیلییە. چـل ڕۆژە: چـلە کێشان، ڕیازەت کێشان. دەرۆزە: دەریۆزە، وشەیەکی فارسییە واتە: سواڵکردن.
واتە: دڵی من دەبوا چلەکێشی بکا تا پاك بێتـەوە نـەك خـەریکی سـواڵکـەری و تـەنبەڵی و بێ‌کارەگی بێ، قەسد و هەدەفی من باڵندەی هوما بووکەچی ئەو عاشقی باڵندەیەکی خەسیس و نەزان بووە، واتە دنیایی «حب الدنیا».
(١٤) بێ‌هەوا: سەرکێش. جامی جیهاننوما: نومادی دڵە، دڵی عاشق.
واتە: ئەو نەفسە سەرکەشەی من بە بێ‌ڕەزا بوونی من کەوتە نافەرمانی بۆیە دڵیشـم کـە وەك ئاوێنەی جیهانبینی جەمشیدی جەم هەموو شتی دەدی، غوبار و تۆزی گوناه گرتی. حافیز بۆ ئەو تەشبیهی جامی جیهانبینە کە دڵە دەفەرمێ:
«سال‌ها دل طـلب جـام جـم ازمـا مـی‌کرد   و آن‌چه خود داشت ز بیگانه تمنا می‌کرد».
(١٥) جانانە: مەعشووقی ئەسڵی، خودا. زولفی پەرێشان: گیروگرفتی دنیایی. زوننار: پشتوێن یا ملوانکەی مەسیحییان.
واتە: ئەو دڵە بێ‌عەقڵەی من بەسەر تاقی برۆی یاری ئەسڵیدا چوو عاشقی زولفی پەرێشان بوو، شێت و سەودا سەرە دڵم کە قیبلەی وێڵ کردووە عاشقی پەتی مەسیحییان بووە.
برۆ بە قیبلە شوبهاوە و زولفی یار بە زوننار.
(١٦) لەم بەیتەدا ئیدی مەعلووم دەبێ قەسیدە بەهارییەکە وەردەگەڕێ بە عیرفانی، وەفایی ڕوو دەکاتە شێخەکەی و دەڵێ:

لەو ســـــەهبایە ڕۆحـــــی دڵە، ئـــــارەقی ڕووی بـــەرگی گـــوڵە
زانـــــی دڵم بــــێ حـــاسڵە، دەســـتی دڵی بـیماری گـــرت(١٧)

لەســـــایەی ڕۆژی هـــیممەتی، «وەفـــایی» بـــوو بــــە جــــەننەتی
نەخلی سنەوبەر سـوورەتی، بـار بـار بـەری گـوڵنـاری گـرت(١٨)

•••••••——⬤——•••••••

[١٩](١)

گـــوڵەنـــدام ئــەی تـــەنافی گـەردەنم زولفـی پـەرێشـانت
عیلاجێ! چارەیێ! ڕوحمێ! ئـەمان دەسـتم بـە دامـانت(٢)

☞

تۆ پیرو مورشیدی منی و دۆستی خوداشی یارەببی بە قوربانی شەرت و وەفاداریت بم لەبەر نوور و ڕووناکی تۆ هەر دوو دنیا نووری تێ کەوتووە.

(١٧) سەهبا: جامی شەراب، لە عیرفاندا بە قسەی مورشید دەڵێن.

واتە: ئەی پیری ڕێنومای من! لەو قسانەی تۆ کە وەك عارەقی بەرگی گوڵ پیاو مەست دەکەن، بەشت داوم دەزانم دڵم هیچ دەستمایە و مەحسولێکی نییە، دەستت گرت و لە نـەخۆشـی چاکت کردەوە.

(١٨) واتە: لە سایەی هیممەتی وەك ڕۆژ ڕووناکی ئەو مورشیدە (شێخ عوبەیدیللا)، وەفایی بوو بە ئەهلی بەهەشت، داری خورمای قەدی کە وەك سنەوبەر بوو کۆڵ بە کۆڵ سەمەری گوڵ و هەناری گرت و بە ئاکام گەیشت.

ئاخری ئەم قەسیدەیە بە ڕاستی عـیرفانی بـوو، ئـەمانە تـەئویلی مـن بـوو لە ڕووی ئـەدەبی عیرفانی فارسییەوە کە وەفایی زۆری بەهرە لێ وەرگرتن، هەرچەند مانای دیکەش هەڵدەگرن من هەر ئەوەندەی تێ گەیشتووم.

[١٩]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: پەرێشانت، دامانت، موژگانت، و...

(٢) واتە: ئەی یاری گوڵئەندام زولفی پەرێشانی تۆ وەك تەنافی خنکاندنی ملی منە، دەستم بە دامانت عیلاجێ ڕوحمێکم پێ بکە.

غەریبی تۆم، نەخۆشی تۆم، بـە گـۆشـەی چـاوی بـیمارت
ئەسیری تۆم، شەهیدی تۆم، بە نـووکی تـیری مـوژگانت[٣]
ئـــیشارەت ئـــافەتی ڕۆحـــم، کـــەلامت غـــارەتی دیـــنم
تەبەسسوم سیحری لێوانت، تەکەللوم ڕەمـزی چـاوانت[٤]
مەگەر سەر تـا قـەدەم زولفت وەکـوو مـن خـاو و شـێواوە
کە سەرگەردان و سەودایـە لە سـەر چـاکـی گـەریبانت؟[٥]
دەڵێی شــەککـەر فـرۆشـی شـاری مـیسرە وا بـە شـیرینی
بنازم! خـاڵی وەك هـیندوو لە گـۆشـەی لێوی خەندانت[٦]
ئەگەر دڵ بوو ئەگەر دین دام بە سورمەی چاوەکان، ئـیدی
بەسم سەودازەدە و ڕیسواکـە، تـۆبـی و دیـن و ئـیمانت[٧]
تــەلیسمی بــابلە، ســیحری حــەڵاڵە، ڕەنگــی ڕێحــانە
شکەنج و بەندە، یـاخۆ جـێ‌دڵانـە زولفـی سـەرشانت؟[٨]

---

(٣) واتە: بە گـۆشـەی چـاوی بـیمارت غـەریب و نـەخۆشت خـستووم و بـە نـووکی تـیری موژگانت ئەسیر و شەهیدت کردووم. دەشکرێ بڵێین: بە چاو و بە موژگانت قەسەم غەریب و شەهیدی تۆم، کە ئەو زۆر مەعانییە هونەری شاعیرە.

(٤) کە ئیشارەم لێ‌دەکەی ئافەتی ڕۆحمە و کە قسەم لەگەڵ دەکەی دینم بـە تـاڵان دەبـەی، بزەت ڕەمزی لێوتە و قسەکردنیشت بە ئیشارەی چاوانتە.

(٥) واتە: مەگەر تەواوی ئەندامی زولفت وەك من شێواوە کـە لەسـەر درزی یـەخەی تـۆوە سەرگەردان و بڵاو بۆتەوە.

(٦) بنازم: ئافەرین، بارەکەڵڵا.
واتە: ئافەرین بۆ خاڵی سەر لێوت کە دەڵێی شەکەر فرۆشی شاری میسرە و شـیرینی لێوت دەفرۆشێ.
لە کۆنەوە شەکەری شاری میسر ناودار بووە.

(٧) واتە: تۆبی و دین و ئیمانت کەمم شێت کە، دین و دونیام ئەگەر هـەبوو هـەردووکم بـۆ سورمەی چاوی تۆ دا.

(٨) واتە: ئەرێ ئەو زولفەی سەرشانت تەلیسمی بابلە یان سیحرێکی حەڵاڵە و خـودایـیە،

بە ئازادی لە کن خۆی شوهرەیە، من مات و حەیرانم
گوڵ و نارنجی بەر هێناوە خۆ سەروی خەرامانت(٩)
لەبەر چاوت بگریێم، یا لە دەست تۆ داد و هاوار کەم؟
لەبەر نەیرەنگی مەستان؟ یا لە سیحری ڕەنگی دەستانت؟(١٠)
دڵم سەودازەدەی باڵاتە، خۆم دڵدادەیی ئەبرۆت
بە باڵا دڵ بەلا گێڕت، بە ئەبرۆ خۆم بە قوربانت
لە دادی من بپرسە جارێ ئەی سوڵتانی عیشوە و ناز
بە ناحەق بۆچی بمکوژێ ئیشارەی چاوی فەتتانت؟(١١)
«وەفایی» کەوتە حەڵقەی زولفت، ئیدی مەیدە بەر موژگان
کە من کوشتەی تەنافت بووم، چ لازم تیرە بارانت؟(١٢)

☞

یان ڕەنگی ڕێحانەیە؟ یان بەند و ئەشکەنجەیە؟ یان نە، جێی دڵی عاشقانتە؟
ڕازە (ئارایە)ی «تەجاهولولعاریف» و تەشبیهی زولفی یار بە تەلیسم و شیعر و ڕێحانەی تێدایە. سیحری حەڵاڵ لە فارسیدا بە شیعر دەڵێن.
(٩) واتە: داری سەوڵ لای خۆی بە ئازادی مەشهوورە کەچی من پێم سەیرە بەژنی وەکوو سەوڵی تۆ بۆچی نارنج و لیمۆی گرتووە؟
گوڵ و نارنج: ئیستیعارەیە لە کوڵم و مەمکی یار.
(١٠) مەستان: ئیستیعارەیە لە چاوی یار. دەستان: حیلە و حوققە و فێڵبازی.
واتە: نازانم لەبەر مەکری چاوی مەستت دەست بە گریان کەم؟ یان لە دەست فێڵ و جادووت دەستکەم بە ناڵە و هاوار؟
دەستان و نیرەنگی هاومانان. ڕەنگی دەستان: بە خەنەی دەستیش مانا دەدا. نیرەنگ و ڕەنگ جیناسە. وە ئیهامی مانایی لە دەستاندا هەیە.
(١١) واتە: ئەی پادشای عیشوە و ناز لە شکایەتی من بپرسە ئەو چاوەت بۆ خۆڕایی من بکوژێ.
(١٢) واتە: وەفایی کە ئەسیری ئەڵقەی زولفتە ئیدی بە تیری مژۆڵەکانت مەیکوژە، من کە بە پەتی سێدارەی زولفتەوە هەڵواسراوم ئیدی تیرەباران کردنم کوا پێویستە؟

[٢٠][١]

یــار هــاتە تــەبەسسوم بــە هــەناسەی مـنی مـەبهووت
گوڵ گوڵ بە نەسیمی سـەحەری غـونچە دەپشکـووت[٢]
وا زولفـــی لەســەر گــەردەنی لاچــوو بــە هــەناسەم
شەو فەجری بەیان بوو کە نەسیمی سـەحەر ئـەنگووت[٣]
هــارووتــی دڵم هــات و لە چــاهی زەنــەخت کــەوت
سەرگەشتە لە دووی غەمزە بە دوو نـێرگسـی جـادووت[٤]
ئـــەبرۆت مـــەدەدی زولفــە بــە کــێشــانی دڵانــدا
بــۆیــێکــی وەهــا خــەم بــووە شـاهێن و تـەرازووت[٥]

---

[٢٠]

(١) کێشی شیعر: «مفعول مفاعیل مفاعیلن فعولن» بەحری هەزەجی موسەممەنی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووف. رەدیفی نییە. قافیە: مەبهووت، دەپشکووت، ئەنگووت، و...

(٢) مەبهووت: سەرلێ‌شێواو، داچڵەکاو.

واتە: یار بە هەناسە و ئاهی منی داچڵەکاو و خۆلێ‌ونبوو، هاتە بزە و پێکەنین، وەك بە نەسیمی سەحەری کۆمەڵ کۆمەڵ و یەکەیەکە غونچە دەپشکوێ، ئاوا دەم و لێوی کرایەوە.

تەشبیهی موزمەری پێکـەنینی یـار بـە پشکـووتنی غـونچە و هـەناسەی خـۆی بـە نـەسیمی سەحەری، بەیتەکەی بەقەوەت کردووە.

(٣) واتە: بە هەناسەی من زولفـی لەسـەر مـلی وەلادا هـەر دەتگـوت شـەوگار تـەواو بـوو، نەسیمی سەحەری و بای بەرەبەیان هات و شەو ڕووناك بوو.

تەشبیهی مورەککەب لەنێوان لاچوونی زولف لە سەر مل و هەناسە و هاتنی بەیانی و ڕوون بوونەوەی شەودا هەیە.

(٤) هارووت: وا مـەشووره دەڵێن هـارووت و مـارووت دوو فـریشتەن کـە لە چـاڵی بـابلدا هەڵواسـراون، کـەوتنە سـیحر و جـادووی ئافرەتێ بـە نـاوی نـاهید کـە ئـەو نـاهیدە بـوویە ئەستێرەیەك لە ئاسمان، تەلمیحە بەو مەسئەلەیە.

واتە: دڵم وەك فریشتەی هارووت هات و لە حەیبەت دوو چاوی جادووگەرت سـەرگەردان بوو و کەوتە نێو چاڵی چەنەت.

(٥) شاهێن و تەرازوو: بە دوو دەندووکی تەرازوو دەڵێن، هـەر چـاوی یـار و بـرۆکـەی وەك

☜

سەف بەستە هەموو مونتەزیری ئەمرو نیگاهن:
قوللابی موژەت، زولفی ڕەشت، گۆشەیی ئەبرووت(٦)
هەریێکی لەلایێ بە تەمای قەتلی «وەفایی»ن:
تابووری حەبەش، لەشکری چین، عەسکەری هیندووت(٧)

•••••••—●—•••••••

[٢١](١)

بەس بێ جیلوەی زولف و خاڵان! عاشقی ڕوخساری خۆت
ئاڵ و واڵای خولدی ناوێ تالیبی دیداری خۆت(٢)

☞

لایەکی تەرازووکە ڕێك نەبێ دیارە میزان نییە.

واتە: برۆت هات لە جەزبی دڵاندا کۆمەکی زولفت بکا بۆیە چاوەکانت وەك تەرازوو لەبەرانبەری یەکدا نەماون.

برۆ تێکچوون: کینایەیە لە تووڕە بوون.

(٦) سەف بەستە: ئامادەی هێرش. ئەمر: فەرمان. نیگاه: چاو لێکردن.

واتە: تۆ وەك فەرماندەیەکی نیزامیت، گۆشەی چاوت و برۆت و مژۆڵت وەك قولاب حازرن، ئەتۆ فەرمان دەرکەی و ئەوان خەڵکی بکوژن.

(٧) تابوور = «طابور»: چالاکی سەربازی، ڕژەی نیزامی. لەشکری چین: ئیستیعارەیە لە برۆ و مژۆڵی یار. عەسکەری هیندوو: ئیستیعارە لە خاڵی یارە.

واتە: بۆ کوشتنی وەفایی هەرکام لەلایەکەوە خەیاڵیان هەیە: تابووری حەبەش (واتە زولفەکانت) لەشکری چین (واتە مژۆڵ و برۆت) عەسکەری هیندووت (واتە ڕیزە خاڵانت). لە نێوان تابوور، لەشکەر، عەسکەر، چین، هیندوو و حەبەشدا موراعاتی نەزیر هەیە.

[٢١]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف. ڕەدیف: خۆت. واژەی قافیە: دیداری، ئەنواری، بازاڕی، و...

(٢) واتە: ئەوەندە زولف و خاڵانت دەرمەخە و خۆت مەنوێنە کەسێ عاشقی تۆ بێ سەیری زولف و خەت و خاڵ ناکا. وەك چۆن دینداری واقیعی بۆ ئاڵ و واڵا و زرق و برقی بەهەشت خوداپەرستی ناکا.

نــامەوێ عــەیشی جــیهان حــاشا لە فــیردەوسی بــەرین
تۆی مورادی دین و دونیام، ناری خۆت، ئەنواری خـۆت(٣)
گاھ بە یـاری، گـاھ بـە دیـدار، دڵ دەکـێشـی، دیـن دەبـەی
هەر دەمەی نـەوعێ ڕەواجـی پـێ دەدەی بـازاڕی خـۆت(٤)
گـاهێ مـوتریب گـاهێ سـاقی، مـن فـیدای زولف و ڕوخت
کوفر و ئیمان لێکدەدەی سەرخۆش بە نەغمە و تاری خۆت(٥)

---

(٣) واتە: من عەیش و خۆشی دونیام ناوێ بە هەشتیشم ناوێ هەدەفی دیـن و دونـیای مـن تۆی، هەم نوورمی هەم نارمی.

لێرەدا بەحسێکی قووڵ هەیە لەبەینی جیهانبینی عیرفانی و ئیسلامی، شیکردنەوەی دەوێ، هەندێ لە عارفان دەڵێن ئەوەی لە ترسی جەهەننەم و عەزاب خوداپەرستە، ترسنۆکە و ئەوەی بە ئومێدی بەهەشت و حۆری خوداپەرستە تەمەعکارە، وە ئەوەی هیچیانی ناوێ و عاشقی خودایە عارفە. مەلایکە لە نوورن و جنۆکە لە نارن، عارفی واقیعی نە بە هیوای نوورە و نە لە ناریش ئەترسێ بۆ ئەوان مورادی ئەسڵی ئەڵڵایە، جا لێرەدا وەفایی ئەم بابەتە عـیرفانییە بـە سەبکی حافیز و سەعدی ئاوا بەیان دەکا. سەعدی دەڵێ:

مـی بـهشت نـنوشم ز جـام سـاقی رضـوان　　مرا به باره چه حاجت که مست بوی تو باشم
حـدیث روضـه نگـویم گـل بـهشت نـبویم　　جمال حور نجویم دوان به سوی تـو بـاشم

(٤) یاری: شۆخی، کایە، کۆمەك، هاوەڵی.

واتە: جاری وایە بە یاری و شۆخی و هـاوەڵی دیـن و دڵ غـارەت دەکـەی جـاری وایـە بـە خۆپیشاندانت دڵی عاشق دەڕفێنی، هەر دەمەی جۆرێ بازاڕی مشتەرییەکانی خـۆت گـەرم دەکەی.

(٥) واتە: جارێ موتریبی و جارێ ساقیت، من بە فیدای زولف و ڕوخسارتبم کوفر و ئیمان پێکەوە تێکەڵ ئەکەی، بەو نەغمە و ئاوازەی خۆت.

زولف = کوفر. ئیمان = ڕوخسار. من پێمواپە ئەم بەیتە عیرفانییە، چونکە وەفایی هاوعەسری هاتف بووە و لەو سەردەمەدا ئەم شیعرە زۆر مەشهوور بووە:

هــاتف اربـاب مـعرفت کـه گـهی　　مست خوانندشان و گـه هـوشیار
از مـی و جـام و مـطرب و سـاقی　　وز مـغ و دیـر و شـاهد و زنـار

☜

زولفەکـان دێنـی و دەبـەی بـێ‌غـەم لە کـوشتەی چـاوەکـان
شەو دەچێ ڕۆژ دێ دەمێکی نـایێ سـەر بـیماری خـۆت(٦)
هــەر ڕەگــێکــم دەنگ و ئـاوازێکـی لێ دێ پـڕ خـورۆش
ئــاورت بــەرداوەتــە عــالەم بــە مــۆسـیقاری خـۆت(٧)
بــا بــەجارێك تـێكنـەچێ کـاری دڵ و دیـن، ڕۆحـەکـەم،
وا پــەرێشــانی مــەفەرموو زولفـی عـەنبەرباری خـۆت(٨)
پـایبەندی زولفـی تـۆم، مـەحروومی ڕووی خـۆتـم مـەکـە
بــا بــە داغــی تـۆوە نـەمرێ بـولبولی گـوڵزاری خـۆت(٩)
دڵ بە تـیغ، جـان بـەندەفرمان، لەشکـری نـاز بـۆچـی بـێ؟
پــادشاهم! بــێ‌خــەتا وێران مـەفەرموو شـاری خـۆت(١٠)

☞

قصد ایشان نهفته اسراری است	کـه بـه ایما کنندگان گـاه اظـهار
پس بـری گـر بـه رازشـان دانـی	کـه هـمین است سـر آن اسـرار
که یکی هست و هیچ نیست جز او	وحـــده لا شـــریك إلا هـــو

(٦) واتە: زولفەکانت دێنی و دەبەی و غافڵی لەو کـەسانەی کـوشتەی چـاوتن، شـەو و ڕۆژ سپەری دەبێ و لە نەخۆشی خۆت ناپرسی.
(٧) مۆسیقار: ئاواز خوێنی، مۆسیقازان.
واتە: وات عاشقی دەنگ و ئاوازی خۆت کـردووم مـنیش هـەر ڕەگـێکـم وەك سـیمی تـار، دەنگێکی لێ دێ باعیسی ئەو هەمووە ئاوازە تۆی.
(٨) واتە: بۆ ئەوەی کاری دڵ و دین بە یەکجاری نەشێوێ پیاوەتی بکـە هـێنـدە ئـەو زولفـە بۆنخۆشەت پەرێشان مەکە.
(٩) واتە: من کە پابەند و ئەسیری زولفی تۆم لە دیداری خۆت بێبەشم مەکە من بولبولی داغ لە دڵی گوڵی ڕوخساری تۆم با بە داخی تۆوە نەمرم.
(١٠) دڵ بۆ تیغی تۆ و گیانم بەندەی گوێڕایەڵی فەرمانتە، پێویست بە هێنانی لەشکری ناز نییە، ئەی پادشای موڵکی ئەندامەکانی من! شاری خۆت وێران مەکە تەواوی گیانی من هی خۆتە.

دەســـتی خـۆم دا زولفـەکـەت مـەمکوژە خـۆ کـافر نـەبووم
قیبلەکەم هەر تۆی بە دڵ، بمبەخشە بەو زوننارى خـۆت(١١)
دەم بـــە دەم نـاڵەی «وەفـایی» دێ لە حـەلقەی زولفـەکـەت
جــارێکـــی نـابێ بـپرسی حـاڵی شـەوبێداری خـۆت؟!(١٢)

.... ● ....

[٢٢](١)

ئـــــارەق ڕووی داگـــرتی لەبـــەر پـــێکـــەنینت
شەبنم لە گـوڵ بـاری ڕۆژی گـرت پـەروینت(٢)

☞

پێم وایە «دڵ بە تیغ» هەڵەی نـووسیار بـێت و ڕاسـتەکـەی «دڵ مـوتیع»بـێت، کـەلەڵ «جـان بەندەفەرمان»یشدا جوانترە.

بەیتی دووەم تەلمیحە بە ئایەتی: ﴿إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا﴾ واتـە: هـەرکات پادشاکان چوونە ناو شارێکەوە خراپ و وێرانی ئەکەن.

(١١) زولفی تۆ وەك زوننارى مەسیحیانە، من کە دەستم پێوە کرد کافر نەبووم ئەگەر کافریشم بەو زولفەی خۆتم ببەخشە من هەر تۆ قیبلەمی قیبلەم نەگۆڕاوە.

(١٢) دایمە ناڵەی وەفایی دێ کە لە حەڵقەی زولفی تۆدا بەند کراوە، بێ قەزابی نابێ جارێکی نە حاڵی ئەو عاشقە شەو نەخەوەی خۆت بپرسی.

[٢٢]

(١) کێشی شیعر: «مفعولن مفعولن مفعولن مفعولن» بەحری هەزەجی موسەممەنی «اخرم».
ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: پێکەنینت، پەروینت، پەرژینت، و...

تێبینی: وەفایی ئەم شیعرەی تایبەتی گۆرانی داناوە و وەزنەکەشی هەر چەند عەرووزییە بەڵام یەکجار نایابە، بە گۆرانی نەکوترێ هەست بە کێشەکەی ناکرێ. ئەوەش بڵێین کە غەزەلێکی بەقەوەت نییە.

(٢) واتە: لەبەر پێکەنینت عارەق ڕوخساری گرتی عارەقەکەت وەك شەونم لەکوڵمت باری و وەك کۆمەڵە ئەستێرەی پەروین ڕۆژی داگرتی.

☜

تـوخودا زولفت لابـە تـا تـێر کـوڵمت مـاچکەم
رێی بـولبول بـا نـەگـرێ لەو بـاغە پـەرژینت[٣]
زولفت خـەتاکـار بـوو چـاوت بـرۆی داخست
با بچین ماچکەین دەستی شای چین و ماچینت[٤]
چـاوبازەی چـاو مـەستە، لەو بـادەی ئـەلەستە
دەستم بگـرە هـەستە، تـۆ و دیـن و ئـایینت[٥]
کەوتوومە نـێو زولفت بـۆ خـۆت بگـرە دەستم
کافر بووم بـێئـیمان، تـا بـێمـە سـەر دیـنت[٦]
شەو تا سـەحەر وەك گـوڵ دڵ پـڕ لە خـوێنـاوم
یا خودا شەماڵ بـێنـێ، بـێنـی عـەرەقچینت[٧]

☞

[وەفایی لەم بەیتەدا ئارەقی کوڵمی یاری بـە شـەونم شـوبهاندووە و ڕووی ئـەوی بـە گـوڵ؛ لەلایەکیترەوە ئارەقی بە پەروین شوبهاندووە و ڕووی یارەکەی بە ڕۆژ، جاکەوابوو دەڵێ: ئەو دڵۆپە ئارەقە کە لەکاتی پێکەنینتدا وەکوو شەونم ڕووی داگرتووی، لە ئەستێرەی پەروین دەکا کە کەوتبێتە سەر ڕۆژ. (ع.ح.ن)]

(٣) واتە: من کە وەك بولبولی باغی جوانـی تـۆم، بـا زولفت وەك پـەرژین و بـەربەندێ ڕێی جوانی تۆ نەگرێ، زولفت لابە تا تێر تێر کوڵمت ماچ کەم.

(٤) واتە: زولفت تاوانبارە چاوت برۆی تێكنا بابچین دەستی پادشای چین و ماچینت مـاچ بکەین.

پادشای چین و ماچین ئیستیعارە لە زولف و کوڵمی یارە.

(٥) ئەلەست: ڕۆژی ئەزەل، ڕۆژی پەیمان.

واتە: ئەی چاو بازی چاو مەست، لەو شەرابی ئەلەستە بەشم دە و دەستم بگرە بۆ خاتری دین و ئایینت.

(٦) واتە: کەوتوومەتە حەلقەی زولفت، ئەمن کافرم دەستم بگرە؛ بێمە سەر دینی تۆ.

(٧) عەرەقچین: نەوعێ کڵاوی کۆنە، بنکراس.

واتە: شەو هەتا ڕۆژ وەك گوڵ دڵم بۆت خوێناوە یاخوا شەماڵ بۆنی ئارەقی بنکراسەکەت بۆ من بێنێ.

قوربانی ئەو ڕەنگەم دونیای ڕەنگاند ڕەنگ ڕەنگ
بەو ڕەنگە بێ‌ڕەنگەی ڕوخسارەی ڕەنگینت(٨)
زولفت ڕووی داپۆشی، ئەبرۆت عەرەقناکە
ڕۆژیان لێ کردمە شەو بەو ماه و پەروینت(٩)
ڕوحمت پێمدا نەهات ـ شیرین ـ خوداگیر بی
ڕۆحی بۆ تۆ دانا فەرهادی میسکینت(١٠)
بۆچ هەر «وەفایی» بوو شێت بوو وەکێوان کەوت؟
سەد خوسرەو فەرهادە بۆ لێوی شیرینت(١١)

[٢٣](١)

لە ژێر زولفی سیا ڕووی خستەدەر چاوی لە دونیا کرد
شەوی دی، سوبحدەم گۆیا، دەری مەیخانەیان واکرد(٢)

---

(٨) واتە: بە قوربانی ئەو ڕەنگە بم کە بە ڕوخساری بێ‌وێنەی تۆ دونیای ڕەنگاند.
جیناس و تیکرار لە نێوان ڕەنگدا هەیە.
(٩) واتە: زولفت ڕوخساری داپۆشیت برۆت ئارەقاوییە و بە چاوی وەك ئەستێرە و ڕووی وەك مانگت ڕۆژت لێ کردوومە شەو.
(١٠) واتە: ئەی شیرین خوداگیربی، ڕەحمت پێمدا نایە فەرهادی فەقیر ڕۆحی لەسەر تۆ دانا.
(١١) واتە: بۆ هەر وەفایی شێتی تۆ بوو کەوتە کێوان؟ سەدی وەك خوسرەوی پەرویز عاشقی لێوی شیرینت بوو وەك فەرهاد.
خوسرەو، فەرهاد و شیرین تەلمیح و تەناسوبی تێدایە. هەروەها لە شیریندا ئیهام هەیە.

[٢٣]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم.
ڕەدیف: کرد. واژەی قافیە: دونیا، وا، ئاسا، و...
(٢) شەوی دی: دوێنێشەو. واکرد: کردیانەوە.
واتە: یارکە دوێشەو لە ژێر زولفی ڕەش ڕوخساری دەرخست و چاوی لە دنیا کرد، وەك بڵێی بەیانی بوویێتەوە و دەرکەی مەیخانەیان کردبێتەوە وابوو.

بە ئاب و ڕەنگ و ڕوو حۆری، بـە زولف و کـاکـوڵی غـیلمان
گـــوڵاویـــان دا لە مـــەیخانە، غـوباریان عـەنبەر ئـاساکـرد(٣)
بـە ڕەنگـی چـاوی خـۆی سـاقی لەبـالەب جـامی مـەی گـێڕا
بە تەرزی زولفی خۆی موتریب دەمادەم چەنگ و نەی چاکرد(٤)
خەرامان شاهی خـوبان هـات، هـیلاکـی دیـن و ئـیمان هـات
بە زولف و ڕوویی تابان هات، کە کوفر و دینی یـەغما کـرد(٥)
لە جیلوەی قامەتی بەرزی، لە عـیشوەی زولفـی سـەد تـەرزی
زەمـــین و ئـــاسمان لەرزی، ســـوجوودی ڕووی دڵارا کـرد(٦)

---

(٣) حۆری: ژنانی بەهەشتی، چاوڕەش. غیلمان: کوڕانی بەهەشت. کاکۆڵ: فۆکـلە، پـرچـی پیاوانە کە لە پێشەوە دەیهێڵنەوە.

واتە: بە ئاو و ڕەنگ و ڕوخسار حۆری بوو، بەکاکۆڵیدا غیلمان بوو، دەستووری دا مەیخانەیان بەگوڵاو شۆردەوە و تۆز و خۆڵیان لێپاك کردەوە و وەکوو عەنبەر بۆنخۆش کرا.

تێبینی: دەکرێ سەراپا عیرفانی بێ، بۆ مەجلیسێکی خەتمی عارفان ئەم شیعرەی هۆنیبێتەوە. مەیخانە: خانەقا. یار «شێخ عوبەیدیللا». من بە هەر حاڵ وەك مەجازی مـەعنای دەکـەمەوە مەعنا حەقیقییەکەی وەباڵ بە ئەستۆی وەفایی.

(٤) واتە: ساقی بە ڕەنگی چاوی خۆی جامی پڕ پڕی دا بە مەیخۆران، موتریبیش وەك زولفی خۆی ساز و نەی و چەنگی کۆك کرد و دەستی کرد بە مەجلیس ئارایی.

ڕازە (ئارایە)ی موازەنەی تێدایە.

(٥) واتە: شاهی خـەرامـان کـە هـۆی هـیلاکـی و نـەمانی دیـن و ئـیمانە هـات بـە زولف و ڕوخساری خۆی هەم کوفر و هەم ئیمانی تاڵان کرد.

مەولەوی ڕۆمی لەم بابەتەدا دەڵێ:

ســـاقی آتش پـرست آتش دست ــ ریـــخت در ســاغر آتشِ ســوزان

چو کشیدم نه عقل ماند و نه هوش ــ سوخت هـم کـفر از آن هـم ایـمان

(٦) واتە: لە جوانی قەد و باڵای یار و زولفی سەد شێوەی، زەوی و ئاسمان کەوتە لەرزین و سوجدەیان برد بۆ ڕووی ئەو یارە خۆشەویست و لەبەر دڵانە.

شـــەکــەر خــەندەی گــوڵی زاری، دڵی هـێنـامە هـۆشـیاری
مـەگـەر گـوڵقـەندی لێ بـاری، کـەوا بـیماری ئـیحیا کـرد(٧)
هەزار تا زولفی وەك سـازێك، بـە نـاز بـوو نـەغمە پـەروازێك
کە هەر سازە بە ئـاوازێك، دوو دونـیای پـڕ لە غـەوغا کـرد(٨)
لە عەکسی شۆخ و شەنگێکە، جیهان گوڵ گـوڵ بـە چـەنگێکـە
هەر ئـەوراقـی لە ڕەنگـێکـە، بـەیانی حـوسنی یـەکـتا کـرد(٩)
وەنەوشە و گوڵ لە بـاغان بـوو، لە بـاغان شـەو چـراغـان بـوو
مەگەر داررووی نە ساغان بوو، بـە ڕوودا زولفـی تـاتاکـرد(١٠)
لە تـــاتا زولفـــی شـــەوکاری، درەخشـــا نـــووری ڕوخســاری
لە هەر حەڵقێکی سەد تاری، هەزار خورشیدی بـەرپا کـرد(١١)

---

(٧) گوڵقەندە: گوڵاوی گوڵپەڕی گوڵەباخ و شەکر کە وەکوو دەرمانیش بۆ هەندێ نەخۆشی کەڵکی لێ وەرگیراوە.
واتە: بە پێکەنینی لێوی شەکەرینی دڵی منی هـۆشـیار کـردەوە، مـەگـەر بـزەی گـوڵقـەندی لێ دەباری کە نەخۆشی دووبارە زیندوو کردەوە.
(٨) هەزار تا: هەزارلا، بڵاو و پەرێشان.
واتە: زولفی وەك سازێکی هـەزارتـا کـردبوو؛ هـەر تـاڵێکـی زولفـی ئـاوازێکـی لێدەهـات، دەنگخۆشە نەغمە پەردازەکەش بە هەوای ئەو سازە هەر دوو دونیای لە غەوغا و شادی پڕ کردبوو.
(٩) واتە: لە جوانی یارێکی شۆخ و شەنگە ئاوا جیهان پربووە لە دەنگ و هـەر گـەڵایـێ بـە دەنگێکە و بەیانگەری جوانی خودایە.
مەولەوی فارس لەم مەقوولەدا ئاوا دەفەرموێ:
خاك سیه بر سر او کز نفست تازه نشد یا همگی رنگ شود یا همه آوازه شود.
(١٠) واتە: کاتێ یار زولفی بە دوویدا تا تا کرد وەنەوشە و گوڵ باخیان بەجێ هێشت، یان وەك گوڵی وەنەوشە دەچوو، ئەدی ئەو زولفە داررووی نەخۆشان بوو وا شەو باخی چراغان کرد و نەخۆشی چاکردەوە؟.
(١١) واتە: زولفی کە وەك شەو وا بوو ڕوخساری وەك نوور ئەدرەوشایەوە، هەر هەڵقەیەکی زوڵفی لە من سەد نووری درەخشانی وەك هەتاو دروست کرد.

غورووری حوسنی خۆی وا بوو، دەمی پڕ خەندە کرد و چـوو
کە بۆ خۆی ڕازی خۆی فەرموو، «وەفایی» بۆچی ڕیسوا کرد؟[١٢]
هـەوا بـۆنـێکـی چـینی پـەرچـەمی کـرد و وەکـێوان کـەوت
سەبا عەترێکی غونچەی زاری هێنا و ڕووی لە سەحرا کرد[١٣]
نـیشانێکـی لە ئـەنواری جـەماڵی خـۆی بـە شـەم بـەخشی
سەراسەر جانی پەروانەی «پُـر از» سـووتان و سـەودا کـرد[١٤]
نـەسیمێکـی لە بـاغی حـوسنی خـۆی هـێنـا بـە گـوڵدا دا
سـەراپـا بـولبولی زاری «پُـر از» نـاڵە و تـەمەننا کـرد[١٥]
کەمان ئەبرۆیی پـەیوەستی، بـە غـەمزەی چـاوەکـەی مـەستی
کە دای تیرێکی سەردەستی، لە جیسم و جـانی ئـاوا کـرد[١٦]

---

(١٢) واتە: هێندە بە جوانیی خۆی مەغرور بوو دەمی پڕکرد لە پێکەنین و ڕۆیی کە بەو کارەی ڕازی خۆی ئاشکرا کرد ئەدی بۆچی بووە باعیسی ڕیسوا بوونی وەفایی؟
لێرەدا گومان نامێنێ کە ئەم شیعرە عیرفانییە و مەعشووق لێرەدا «شێخ عوبەیدیللا»یە.
(١٣) چین: شکەن، مەوج و قەفی قژ.
واتە: هەوا کە بۆنی چینی پرچی یاری کرد شێت بوو، بای سەباش کە بۆنی عەتری دەمی یاری هێنا ڕووی کردە سەحرا.
وەکێو کەوتن و ڕوو لە سارا کردن کینایەیە لە شێت بوون، دێوانەیی حاسڵە لە عەشق.
(١٤) سەراسەر: هەموو. «پر از» پورِ ئەز: فارسییە واتە پڕ لە.
واتە: یار نیشانەیەکی جوانی خۆی داوە بە شەم و تەواوی پەروانە کە عاشقی شەمن گیانیان پڕە لە سووتان.
(١٥) واتە: لە باغی جوانی یار نەسیمێك هات و بە گوڵ درا بۆیە بولبول تەواوی گیانی پڕە لە ناڵە و تەمەننا.
لە ئەدەبی عیرفانیدا پەروانە و بولبول نمادی عاشق و گوڵ و شەم نمادی مەعشووقن.
(١٦) واتە: یار کە بە ئەبرۆی وەك کەوانی تیرێکی لە عاشقی دا لە جیسم و جاندا بەشداری کرد، واتە بە پێکانێ ڕۆحی وەبەرا هات.

مەگەر موژگانی نەشتەر بوو، حەکیمی چاوی دڵبەر بوو
کە خوێنی دڵمی پێدەربوو، نەخۆشی خۆی موداوا کرد(١٧)
کوتم: ئەی شۆخی چاو مەستم، خەراب و عاشق و مەستم
بە ڕەحمەت بگرە ها دەستم، خوماری ئاشکارا کرد(١٨)
دڵی دا دڵ شکستی خۆی، هەڵستا هات بە دەستی خۆی
بە جامێکی ئەلەستی خۆی، «وەفایی» شێت و شەیدا کرد(١٩)

---

(١٧) واتە: مەگەر مژۆڵی یار خەنجەر بوو کە دڵی منی دەرکرد و خوێنەکەی تکا و دڵ نەخۆش بوو چاکی کردەوە؟.
یان: برژانگی خنجەر بوو و چاوی تەبیبی دەردان، بە برژانگ دڵی بڕیم و بە چاوانی موداوای کردم.
(١٨) خومار: حاڵەتێکی سەرئێشەیە کە لە دوای مەستی حاسڵ دەبێ.
واتە: گوتم: ئەی یاری چاومەست من عاشق و مەستی تۆم ڕەحمێ بکە دەستی من بگرە، ئەو ئاشکرا منی خومار کرد، یا خوماری خۆی ئاشکرا کرد.
(١٩) ئەلەست: لە شێوەزاری عیرفانیدا بەو ڕۆژە ئەڵێن کە خودا ئەرواحی حازر کرد و لێی پرسین: «ألست بربكم»؟ واتە: من خوای ئێوە نیم؟ «قالوا بلىٰ» گوتیان: بەڵێ تۆ خودای ئێمەی. جا بەو ڕۆژە دەڵێن ڕۆژی ئەلەست و پەیمان لەگەڵ مەعشووق.
واتە: یار دڵی بە دڵ شکستەی خۆی دا و هەستا بە دەستی خۆی لەو جامی ئەلەستە پیاڵەیەکی دا بە وەفایی و شێت و شەیدای کرد.

[٢٤](١)

دیســـــان نــەسیمی بــەهار، نــەرم نــەرم هــاتە خــوار
دونـــیای زیـــندوو کــردەوە بــە ئــەمری پـەروەردگار(٢)
بــە ئــاه و گــریان دیســـان، هــاتەوە هــەوری نــیسان
جگــەر پــڕ ئــاو و ئــاور، وەك عــاشقی بــێقــەرار(٣)
هــەوا لە بــەرگی گــوڵان، تــەبەق تــەبەق عــەتری ســوو
ســەبا لە بــۆی یــاسەمەن، چـەمەن مـوشکبار(٤)

---

[٢٤]

(١) کێشی شیعر: «مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن». ڕەدیفی نییە. قافیە: خوار، پەروەردگار، بێقەرار، و...

تێبینی: ئەم قەسیدەبەهارییەیە لە ئاخردا بە عیرفانی کۆتایی دێ.

[جوانە ئاماژەیەکیش بەوە بکرێ کە ئەم غەزەلە لە ژێر کارتێکردنی غەزەلی ژمارە ٢٩٦ی سەعدی شیرازیدا وتراوە، وەزن و قافیەیشیان هەر یەکە، کە غەزەلەکەی سەعدی وا دەست پێدەکات:

دولت جان پرور است صحبت آمیزگار　　　خلوت بی‌مدعی سفره‌ی بی‌انتظار

ع.ح.ن]

(٢) واتە: شنەی نەسیمی بەهاری دووبارە نەرم نەرم هاتەخوارەوە و بە ئەمری خودا دونیای زیندوو کردەوە.

(٣) نیسان: هەوەڵ مانگی بەهار.

واتە: هەوری بەهاری بە گریان و ئاه کێشان (بارین و بریسکە) هاتەوە وەك عاشقی بێقەرار جگەر بە ئاو و ئاگرە و هەر دەگری و دەناڵێنێ.

دیارە ئەم شیعرە بەهارییە تەشخیسی تێدایە.

(٤) سوو: تێی ساوی.

واتە: هەوا تەبەق تەبەق عەتری لە بەرگی گوڵان هەڵساوی و بۆنخۆشی کردن، بای سەباش لە بۆنی گوڵانی وەك یاسەمەن دەشت و چەمەنی بۆنخۆش کردووە.

سیفەتی موازەنەی تێدایە.

هـــاتەوە بـــادی وەزان، بـــوو بـــە بـــەزمی نـــێو ڕەزان
کـــانی بـــە تـــاو هـــاتنە ژان، وەنـــەغمە کـــەوت ئـــابشار(٥)

نـــــەمەك فـــــرۆشـــی داغـــان، کـــردیانە شـــەوچراغـــان
ســـوورە گـــوڵی ڕەز و بـــاغان وەنـــەوشەیی جـــۆیـبار(٦)

ســـەمەن عـــەتری بـــە بـــا دا لە نـــێو چـــەمەن گـــوڵ گـــوڵاو
عـــەبیر عـــەنبەری هـــێنـــا وەنـــەوشە مـــیشکی تـــەتار(٧)

فـــریبی دیـــــن و دڵان لە پـــــەردە بـــــووکی گـــــوڵان
ســـەبر ســـەبر هـــاتەدەر بـــە نـــاز و مـــەست و خـــومار(٨)

دێن و دەچـــــن وەحش و ســـــڵ دەست بـــەندیانە بـــە دڵ
نـــارەوەن و ســـەرو و گـــوڵ لە شـــایی بـــووکی بـــەهار(٩)

---

(٥) ڕەز: داری ترێ. بەزم: مەجلیسی بادە و گۆرانی. ژان: ئێشی منداڵ بوون و زایین. ئابشار: ئاوهەڵدێر، تاڤگە.

واتە: بای بەهار هاتەوە بۆ بەزمی نێو باغە ترێ و کانی ژانی پێداهات و ئاوی تێ‌زا و ئاوهەڵدێر دەستی کرد بە ئاوازە خوێنی.

(٦) داغان: کێوەکان. نمەكفرۆش: خوێن شیرین و بە نمەك.

واتە: سوورە گوڵی نێو ڕەز و باغ و وەنەوشەی قەراغی جۆگەی ئاو، خوێن شیرینکەری کەژ و کێون دونیایان کردە شەوچراغان.

(٧) واتە: لە نێو چەمەندا وەنەوشە عەبیری هێنا و سەمەن عەتری بـڵاوکـردەوە و وەنـەوشە میشکی تاتاری هێنا.

واتە: ئەو گوڵانە هەرکام کارێکیان کرد، ئارایەی «موراعاتی نەزیر»ی تێدایە.

(٨) واتە: گوڵ وەکوو بووکێ بە سەبر و ناز و بە مەستی و خوماری لە پەردە هاتەدەر و دڵ و دینی فریو داین.

(٩) دەستبەندی: دەست پێکەوە گرتن بۆ هەڵپەڕیین.

واتە: نارەوەن و سەوڵ و گوڵ دەستیان گرتووە وگا بە توندی وگا سرك و ئارام دێن دەچن و بە دڵ هەڵدەپەڕن لە شایی بووکی بەهاردا. ڕازە (ئارایە)ی تەشخیس هەیە.

لە نێو بەزمی گوڵستان، بە سەر، بە پێ، بە دەستان
هاتنە سەمایە مەستان، نەومەستەکانی گوڵزار(١٠)
لالە و گوڵ بێ سەدان، شەهیدی عەشقی خودان
ئەم بە تەنی پڕ لە خوێن ئەو بە دڵی داغدار(١١)
گوڵ تار و زەرد و شینە، بەرگی زومورڕەدینە
نەقش و نیگاری چینە، دەشت و دەمەن کۆهسار(١٢)
هەوای گوڵانیان بزووت، هاتنە باغێ تاق و جووت
فاختە و عەندەلیب، بولبول و کەبك و هەزار(١٣)
هاتنە چەمەن کەفزەنان، خۆش نەفەس و نەغمەخوان
قومری و دورڕاج و سار، بە ساز و سەمتوور و تار(١٤)

---

(١٠) نەو مەستەکانی گوڵزار: گوڵ و گیای تازە ڕواو.
واتە: گوڵ و گیا بە سەر و بە پێ و بە دەست هاتنە سەما و لە بەزمی گوڵستاندا شادی دەکەن.
(١١) تەن: لەش، پەیکەر.
واتە: لالە و گوڵە باغی وەك شەهیدی ڕێگەی خودا بێدەنگ ماون. گوڵەباغی خوێناوییە و لالە دڵی پڕ داغە.
لەف و نەشری موشەووەشی تێدایە.
(١٢) واتە: زەوی بە بۆنەی گوڵانی تۆخ و زەد و شین و ڕەنگامەوە بەرگی زومرڕوتی لەبەر کردووە چیا و دەشت و دەر وەك نەقش و نیگاری چین وایە و هەموو ڕەنگێکی پێوەیە.
(١٣) فاختە: کۆترەباریکە، مەلێکی دەنگخۆشە لە تیرەی کۆتران. کەبك: کەو. هەزار: بولبول. عەندەلیب: بولبول.
واتە: ئەو باڵندانە هەوای گوڵزار لە کەللەی دان و بە تاق و بە جووت هاتنە گوڵزار و دەستیان کرد بە خوێندن.
(١٤) قومری: کوترەباریکە. دورڕاج: پۆڕ، باڵندەیەکە وەك هەوێردە بە فارسی پێی دەڵێن بولدەرچین. سار: سێرەو، لە هەندێ شوێنی کوردەواری پێی دەڵێن گاوانی.
واتە: ئەو باڵندانە بە چەپڵەڕێزان و گۆرانی گوتن و بە ساز و سەمتوور و تارەوە هاتن بۆ ڕازاندنەوەی بەهار.

بادی سەبا مەست و چوست، هەروەکوو شاهید پەرست
دەستی لە ڕووی گوڵان خست، بەربووە بووس و کەنار[(١٥)]
زولفی ڕەشی سونبولان، خستیە سەر و ڕووی گوڵان
ئایەتی نارد بۆ دڵان، حاجیبی لەیل و نەهار[(١٦)]
بۆ دەرسی ئەربابی دڵ، پەڕ پەڕی ئەوراقی گوڵ
هەر دەرسی عیشقە حاسڵ، سەرمەشقی ئامووزگار[(١٧)]
وەنەوشە و گوڵ خەملیوە، عیبرەتە چی نەدیوە
لە یاقووت و لە زیوە، فەزا بە خەتی غوبار[(١٨)]

---

(١٥) بووس و کەنار: ماچ و مووچ.
واتە: بای سەبا مەست و چالاك کەوتە نێو گوڵان و دەست تێوەردان و ماچ کردنیان وەك جوانپەرست وایە.
(١٦) حاجیب: دەرکەوان، داپۆشەر، ئاماژەیە بە ئایەتی ﴿يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهارِ وَ يُولِجُ النَّهارَ فِي اللَّيلِ﴾ . ئایەت: نیشانە.
واتە: پەردەداری شەو و ڕۆژ (خودا) ئایەتی بۆ دڵ نارد و بە وەدەرخستنی زولفی ڕەشی سونبوڵی خستە سەر ڕووی گوڵان.
(١٧) واتە: پەڕە پەڕەی گەڵای داران بۆ خاوەن دڵان سەرمەشقێکە و مامۆستایەکە کە بیخوێنێتەوە.
سەعدی شیرازی ئەڵێ:
برگ درختان سبز در نظر هوشیار هر ورقش دفتری است معرفت کردگار
(١٨) چی: هرچی. نەدیو: نادیار. خەملیو: ڕازاوە.
واتە: وەنەوشە ڕازاوەتەوە و هەرچی نادیار و نەدیوە بۆتە هۆی عیبرەت و پەند وەرگرتن و فەزا پڕ بووە لە زێڕ و زیو و یاقووتی ورد وەك ئەوە کە بەخەتی غوبار (کە خەتێکی ناسك و وردە) نووسرابێ.
[خەتی غوبار: جورێ خەتی خۆش نووسینە کە بە قەڵەمی زۆر ورد و ناسك ئەنووسرێ و لە شیعری شاعیرانی فارسیشدا ئیشارەی پێ کراوە، سەعدی شیرازی ئەڵێ:
بە مشك سودەای در عرق ماند کە بر تحریر نویسد کسی بە خط غبار
ع.ح.ن]

بـــاغ نـــییە مـــەیخانەیە، پــــڕ مــەی و پــەیمانەیە
هــەر شــەم و پــەروانــەیە، لەبـەر چـاوی هـۆشـیار(١٩)

غـــەیری ئــاوی زۆر و کــەم، بـە زەمـزەمەی زیـر و بـەم
دەخـــوێنـــین بــە هـــەموو دەم، مـــەعریفەتی کـــرگار(٢٠)

«وەفــایی» ئــیدی بــەسە، عــیشق و هــەوای مـەدرەسە
بـــینووسە ئـەم هـەندەسە، بـێنـە خـەت و خـاڵی یـار(٢١)

بــــچۆ بــەلای دڵروبــای، بــەسەر بــە یــادی بــەقای
هــەتا ئــەتۆ بــێوەفـای، بـە خـۆت مـەکـە ئـیعتیبار(٢٢)

دەمـــێك نـــەفس بگـــرەوە، وە دووی دڵی خـــۆت کـــەوە
بـــزانــە ڕۆژ یـــا شـــەوە، خـــەوت نـەیە هـەستە کـار(٢٣)

هەزار سەوم و سەلات بـێ، چـاوت لە دووی زەکـات بـێ
خـــودات نـییە حـەیات بێ، قـەت وانـییە تـۆبـەکـار(٢٤)

---

(١٩) واتە: لەبەرچاوی ئینسانی هۆشیار باغی بەهار باغ نییە بەڵکە وەکوو مەیخانەیە پڕە لە مەی و پەیمانە و شەمع و پەروانە.

(٢٠) واتە: بێجگە لە ئاو کە بە زۆری و بە کەمی بە دەنگی بەرز و نەوی باسی خـودا دەکـا، هەموو شتێ لە زیکری ئەڵلادایە، یانی ئەوان بە بێدەنگی و ئاو بە ئاشکرایی.

(٢١) واتە: وەفایی دەرس و هەوای مـەدرەسە کـافییە وەرە لە خـەت و خـاڵی یـار دەرسـی هەندەسە فێربە و ببە شناسای کردگار.

(٢٢) واتە: بچۆ بە لای یەك دڵڕفێنەوە کە ئەو بـاقییە و تـەغیر نـاکـا هـەتا تـۆ وا بـێوەفـابی، ئیعتیبارت بە خۆت نەبێ.

(٢٣) ماوەیەك بە قسەی نەفست مەکە و وەشوێن قەلبت کەوە تا شەو و ڕۆژت لێ عەیان بێ و خەوی غەفلەت داتنەگرێ.

لە عیرفاندا نەفس = هەوای مادییە. قەلب = مەعنەوی و جێگەی عەشقی خودایە.

(٢٤) سەوم و سەلات: ڕۆژوو و نوێژ.

واتە: تۆبەکار ئەوە نییە هەر بە نوێژ و ڕۆژوو و زەکات خۆی بە موسڵمان بزانێ، دەبێ حەیای

تـــف لە ڕەنگ و ڕەوانت، دەگـــەڵ فـــیعل و ژیـــانت
چـــی تـیّدایـە دووکـانت؟ چت لیّ‌بکـڕیّ خـڕیـدار؟[٢٥]

مـــومکینی ســـڕ و نـــەهان، هـەم سـوحوفن هـەم بـەیان
هـــەم کـیتابن هــەم زوبـان، بـە وەسـفی پـەروەردگار[٢٦]

قسـە بـیست و چـــوارە، هــەر یــەکـێکـیان بــەکـارە
ڕێگـــای خـــودای دیـــارە، بـمرە بـــبە ڕەســـتگار[٢٧]

لە خـــەو لە خـــۆوە هـەستە، حـەیات بـیّ! هـێنـدە بـەستە
«وەفــایی» گــێژ و مـــەستە، دەنگــە لە شـــار و بـازاڕ[٢٨]

☞
بیّ و خودا بە قەلب بناسیّ.
موتەسەویفە و موتەشەریعە دوو فریقەن: تـەسەوف، شـناسایی خـودایـە بـە دڵ و دەروون. موتەشەریعە ئەو کەسانەن بە زاهیر و بە ڕیعایەتی یاسای شەریعەت هەڵسوکەوت ئەکەن.

(٢٥) واتە: تف لە ئەخلاق و کردارت لە ئەفکار و ئەعمالت، دووکانت هیچی تێدا نییە خەڵك چیت لیّ بکڕیّ؟

(٢٦) واتە: عالەمی مومکینات بە دیار و نادیاریەوە وەك کـتێب و نـووسراوە و قسـە وان کـە وەسفی خودا دەکەن.
واتە: موتەشەریعە بە کتێب و قسە خودا دەناسن و عارف بە ڕاز و سیڕ و پەنهانی.

(٢٧) واتە: قسە هەزارە و دوانی بەکارە ئەگەر پێت خۆشە بە خودا بگەی، بمرە تا ڕزگار ببیت و بە خوداش بگەیت.
تەلمیحە بە حەدیسی: «مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا»، یان: مەرگ لیقائوڵلایە.

(٢٨) واتە: وەفایی لە خەو هەستە ئیدی حەیات بیّ بەسیەتی، گێژی و مەنگیی تۆ لە شار و دیّ دەنگی داوەتەوە.

[٢٥](١)

بـــادی نـــەورۆزی ئـــەوا هـــات، گـــوڵوەشـان و عـەتربار
وەك شەمیمی ڕوویی دڵبـەر، وەك نـەسیمی زولفـی یـار(٢)
گـــوڵ قـــەرارێکـــی بـــە بـولبول دابـوو دیسـان بێتـە بـاغ
زۆر نەچوو، بای وەعدە بـۆی هـێنـا نـەویدی نـەوبەهار(٣)
وەك شەهیدی زولف و ڕووی دڵبەر لەسـەر یـەك کـەوتوون
تـــا قـــیامەت مـــات و بـــێدەنگ و خـــمۆشـن لالەزار(٤)
بـــۆی وەنـەوشە و سـونبوڵە سـەحرا سـەراسـەر تـۆ دەڵێی
بـــای ســـەبا عـــەنبەر دەبـارێنـێ لە دەشت و کـۆهسـار(٥)

---

[٢٥]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف.
ڕەدیفی نییە. قافیە: عەتربار، زولفی یار، نەوبەهار، و...
ئەم غەزەلە یا ئەم قەسیدەیەش هەر بەهارییە. شاعیرانێ کە زۆر عومر دەکەن بەهارییان زۆرە.
(٢) گوڵوەشان: گوڵ ئەفشان، گوڵ پژێن. شەمیم: بۆنی خۆش.
واتە: بای نەورۆزی ئەوە هات و گوڵ ئەپرشێنێ و عەتر ئەبارێنێ، هەر لە بۆنی زولفی نەسیمی ڕوخساری یار دەچێ.
لەف و نەشری تێدایە: ڕووی یار گوڵ ئەفشانە و زولفی یار عەتربارە.
(٣) بای وەعدە: بای وادە، ئەو بایەیە کە لە ئاخری زستاندا دێ و بەفر دەتوێنێتەوە و هەوا بەرەو گەرمی دەچێ.
واتە: گوڵ قەراری مولاقاتی دابوو بێتە جێژوانی بولبول، زۆری پێ نەچوو قاسیدەکەیان کە بای وادە بوو مزگێنی بەهار و کاتی ژوانەکەی هێنا.
سنعەتی تەشخیسی تێدایە.
(٤) واتە: لالەزار و گوڵاڵان دەڵێی شەهیدن خوێناوی و بێدەنگ و مات تا ڕۆژی قیامەت کەوتوون و هیچ ناڵێن.
(٥) واتە: سەراسەری سەحرا لە بۆنی وەنەوشە و سونبول پڕ بووە بە چەشنێ کە تۆ پێت وایە بای سەبا عەتری باراندووە.

مـــەیلی کـــردە جـــۆیـــاران ســـەروی گـــوڵڕوخســـاری مـــن

جـــــەننەتێکـــی دیکـــەیە ئـــەمڕۆ کـــەناری جـــۆیـــبار[٦]

سەر بەسەر زیکـر و حـەدیسی گـوڵشـەن و سـەرو و گـوڵە

نەغمەیی گوڵبانگی بولبول، دەنگی قومری، سەوتی سـار[٧]

بـوو بـە مـایەی سـۆزی جـەرگ و دوودی ئـاهی عـاشقان

گوڵ بە ڕوویـی ئـاتەشین و سـونبول بـە زولفـی تـابدار[٨]

بـــاغ دەڵێی مـــەیخانەیە، پـیری مـوغان گـوڵ، مـەیفرۆش!

لالە سەرخۆش، ئەرغەوان پەیمانەکەش، نێرگس خـومار[٩]

گـوڵ بـە نـاز و عـیشوە خـەندان، بـولبولی ئـاشوفتە حـاڵ

نەغمە پەرداز، مەست و حەیران، دڵ فیدا و جان نیسار[١٠]

---

(٦) واتە: یارە گوڵڕوخسارەکەی من خەیاڵی سەیرانی قەراخ جۆگەی ئـاوی کـرد لەبـەر وی دەشت و دەر و گوڵزار بوونە بەهەشتێکی تازە.

(٧) نەغمە: ئاواز. گوڵبانگ: هەرا و دەنگی بەرز. سەدا: دەنگ.

واتە: دەنگی بولبول لە گوڵشـەندا و سەوتی قومری لە سەر داری سەوڵدا و دەنگی سێروو لە سەر بنجی گوڵ بە تەواوی حەدیسی زیکر و یادکردنەوەیە. لە ڕوانگـەی عـاریفاندا هـەموو دەنگێکی سروشت زیکری خودایە.

وەفایی بۆ خۆپاراستن لە تیکرار ئەم سێ وشە هاومەعنایەی هێناوە.

(٨) دیسـان لێرەشدا لەف و نەشرێکی جوانی هێنـاوە، واتـە: گـوڵ بـە ڕوخسـاری ئـەوینەوە باعیسی سۆزشی دڵی عاشقە و سونبول بە پرچی لوولی دووکەڵی ئاهی عاشقە. لە هەمانکاتدا تەشبیهی موزمەری گوڵ بە ئاو و سونبول بە دووکەڵیشی تێدایە.

(٩) واتە: باغ وەکوو مەیخانە وایە پیری موغان و مەیفرۆش گوڵە و گوڵی لالە مەستە و گوڵی ئەرغەوان ساقییە و گوڵی نەرگس حاڵەتی خومارییە.

ئەم بەیتەدا «تنسیق الصفات» هەیە کە گوڵەکان لە ڕووی شکڵی خۆیانەوە کەسبیان مەعلووم بووە. لالە: سیراب، واتە مەست. ئەرغوان: لە پیاڵە دەچێ، ساقییە. نەرگس: لە چـاو دەچـێ، خومار. ئەمە عەزەمەت و بەرزی شیعری وەفایی ئەگەیەنێت.

(١٠) واتە: گوڵ کە نمادی مەعشووقە بە نازەوە پێدەکـەنێ و بـولبولیش کـە نـمادی عـاشقە سەرگەشتە و حەیرانی یارە و هەر گۆرانی دەڵێ.

وەســڵ و گــریان قــورب و هــیجرانــە تـەریقی عـاشقی
فەسڵی گوڵ بۆیە لە سـەر چـاوان وەهـا ئـاو دێتـەخوار(١١)
هــەر گــوڵێ ڕەنگـێکـی بـۆنـی ڕەنگ و بـۆی دڵبـەر دەدا
ڕەنگـی بـێڕەنگـی تـەماشاکـەن! بـە چـاوی ئـیعتیبار(١٢)
بــــۆ تــەنی دڵمــوردەگــان کــاری مــەسیحایی دەکــا
سەبز و خوڕڕەم، دڵگوشا، جانبەخشە، دەشت و کۆهسار(١٣)

---

(١١) وەسڵ: جووت بوون لەگەڵ یار. هیجران: دووری لە یار. قورب: نزیکی.
واتە: دەزانی بۆ بەهار ئاوا ئاو لەو سەرچاوانە جاری دەبن؟ چونکا ڕێگا و ڕەوش و تـەریقی عاشقی وەسڵ و هیجران و نزیکی و گریانە، جا بۆیە فەسڵی بەهار کە فەسڵی عاشقانە ئاویش ئاوا جاری دەبێ.
جوانترینی «حوسنی تەعلیل»و تەزادی تێدایە.
(١٢) دڵبەر: یار لێرەدا مەبەست خودایە.
واتە: هەر گوڵێکی بەهاری ڕەنگێکی لە یار هەیە و بۆنێکی لە یار هـەیە، واتـە یـار خـاوەنی هەزاران ڕەنگ و بۆنە و گوڵان نموونەی جوانی وین، بە چاوی عیبرەتەوە تەماشای ئەم هەموو ڕەنگە لە بێڕەنگێ بکەن.
بێڕەنگ شایەد مـەبەست «ئـاو» بـێ یـان «خـودا». ئـەم دوو بـەیتە فـارسییەی خـوارەوەش ناواخنێکی وایانە هەیە:

ز آب بـــیرنگ صـــد هـزاران رنگ　　لاله و گـل نگـر در آن گـلزار. «هـاتف»
خاك سیه بر سر او کز دم تو تازه نشـد　　یا همگی رنگ شود یا همه آوازه شود

«مولوی»
(١٣) دڵمووردە: مردووی هەست و ئیحساس. کاری مـەسیحایی: واتـە زیـندوو کـردنەوەی مردوو کە ئیعجازی مەسیح بووە.
واتە: لە دەشت و کۆهساردا ڕەنگی گوڵ و دەنگی بولبول و ئاو هەڵدێران بۆ ئەو کەسانەی بە دڵ مردوون و هیچ هەست و سۆزێکیان نییە کاری حەزرەتی مـەسیح دەکـەن و زیـندوویان دەکەنەوە و وەجۆش و خرۆشیان دەخەن.

عــەتری بــەردا غــونچە دەم، نــێرگس نــیگاهی کــردەوە
دوودی عوودی مەجمەری باغ بوو بە دەفعی چـاوەزار(١٤)

ئــەشك و ئــاهی مــن هــەتا بــێ زۆرتــرە ئـاسوودەگـیم
ڕاحـــــەتی ڕۆح و دڵە، ئـــاب و هــەوایــی ســازگار(١٥)

دەم بــەدەم ســەرو و ســنەوبەر واکــە هــەر دێن و دەچــن
عــاشقن ســەوداســەرن مــەجزووبی گـوڵ بـێئـیختیار(١٦)

عــوشرەتی هــەردوو جــیهان دێنــێ «وەفــایی» فـرسەتە
گــۆشــەیی گـوڵزار و جـامی بـادە و ڕوخسـاری یـار(١٧)

•••••••━━━━●━━━━•••••••

---

(١٤) مەجمەر: ئاوردان. چاوەزار: دوعایێکە بۆ بەتاڵکردنەوەی چاوی چاوپیس.
واتە: غونچە دەم، عەتری بڵاوکردەوە و گوڵی نەرگس چـاوی هـەڵێنـا و دووکـەڵی عـوود لە مەجمەرداکە دەسووتێ بووبە چاوەزاری تا باخ بە چاوەوە نەبێ، یان یار بە چاوەوە نەبێ.
(١٥) لەم حوسنی تەعلیلەدا دەفەرموێ: تا فرمێسك و ئاهی من زۆرتـر بـێ ڕاحـەتی ژیـانم زیاترە. دەڵێن گریان تەسکینی دڵ دەدا دیارە ئاو و هەوای سازگار بۆ ڕاحەتی دڵ باشە، جا بۆیە من دەگریم تا ڕۆحم ئاسوودە بێ.
(١٦) واتە: سەوڵ و سنەوبەر کە هەر بە با دەژێن وەك مەجزووبی گوڵ بوویێتن بە بێ ئیختیار وایە، یانی: بۆ خۆشیان نەیانزانیوە عاشقی گوڵ بوون و هەر بۆیە ئەم دوو دارە وەك دەروێشی مەجزووب خۆیان ڕادەوەشێنن.
تەشخیس و حوسنی تەعلیلی تێدایە.
(١٧) واتە: وەفـایی فـرسەتە و لە دەسـتی نـەدەی گـۆشـەی گـوڵزار و جـامی بـادە و دیـتنی ڕوخساری یار عەشرەت و شادی و عەییاشی و خۆشی ئەم دوو جیهانە دێنێ و بایەخی پترە.

[٢٦][1]

ئەی چرای زوڵمەتکەدەی دڵ، ئەی جەلای نووری بەسەر
تۆ و جەماڵی باکەماڵت، ئافتابی یا قەمەر؟[2]
شەو ئەگەر تۆ ماهتابی، ئینتیزاری تا بەکەی؟
ڕۆژ ئەگەر تۆ ئافتابی، بۆچ لە هەوران نایە دەر؟[3]
جیلوەیێکت پڕ بە عالەم بۆ شەهیدان عومری نەو
خەندەیێکت پڕ بە دونیا بۆ نەخۆشان گوڵشەکەر[4]
ئاب و تابی ڕووتە مایەی سۆزش و گریانی من
گا غەریق و گا حەریقی میهری ڕووت وەك نیلووفەر[5]

---

[٢٦]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بە حری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف. ڕەیفی نییە. واژەی قافیە: بەسەر، قەمەر، دەر، و...

(٢) زوڵمەتکەدە: تاریکستان. جەلا: بریقە، ڕوونکەرەوە، سەیقەل. بەسەر: بینایی.

واتە: ئەی یارێ کە بۆ تاریکستانی دڵم چرایت و بۆ نووری چاوانم جەلادەر و ڕوونکەرەوەی، سوێندت ئەدەم بە جوانی لەویەڕتدا تۆ هەتاوی یان مانگی؟

(٣) واتە: ئەگەر لە کاتی شەودا وەك مانگەشەو وای تاکەی چاوەڕێی دیدارت بم؟ ئەگەر لە کاتی ڕۆژدا هەتاوی بۆ لەبن هەوران خۆت وەدەرناخەی؟

(٤) گوڵشەکەر: دەرمانێکە بۆ نەخۆش تەسکین دەهەندەیە. جیلوە: خۆ پیشاندان و خۆ ئاشکراکردن.

واتە: خۆپیشاندانێکی تۆ هەموو عالەم پڕدەکاتەوە، واتە: ئەگەر بۆ کاتێکی کەم و زۆر کورت خۆت پیشانبدەی، هەموو عالەم لەو جیلوەیە پڕدەبێ. جا بەو جیلوە هەموو شەهیدانت زیندوو دەبێتەوە.

ڕازە (ئارایە)ی موازەنەی تێدایە.

(٥) نیلووفەر: گوڵێکە بنی لە ئاودایە سەرمایەتی و ڕووی لە تاودایە و گەرمایەتی.

واتە: باعیسی سووتان و گریانی من ئاو و تاوی ڕوومەتی تۆیە جارێ بە ئاوت دەمخنکێنی و جارێ بە تاوت دەمسووتێنی، وەك نیلووفەرم لێدەکەی.

ئـــاوی چـــاوم بـــۆتـــە مـــایەی ســـۆزش و گـــریانی دڵ
گا نەخۆش و مەست و حـەیران، گـا بـەهۆش و بـاخەبەر[٦]

وا فـــیگار و ڕەنـــجەڕۆم کـــافر بـــە حـــاڵی مـــن نـــەبێ
بـــێ قـــەرار و ئـــەشکبار و، دوور لە یـــار و دەربـــەدەر[٧]

هـــێنـــد لەبـــەر ئـــاوری فـــیراق و ئـــیشتیاقت مـــامەوە
بوو بە کۆی زووخاڵ دەروونم، بوو بە خوێن جان و جگەر[٨]

دەســـتی مـــن دامـانی زولفت بـا لە ڕووت مـەحرووم نـەبم
ڕەوشـــەنە مـــوشکیل‌گوشای شـەو زیـندەدارانـە سـەحەر[٩]

دوێنـــێ دەیـفەرموو: بـە هـەویای وەسـڵی ڕوخسـارم مـەبە
تـا وەکـوو زولفـم نـەبی گـەردەن‌کەچ و دەسـتە و نـەزەر[١٠]

سـەد شـوکر هـێنـامیە بـەر ئـەبرۆ لە قـەیدی زولفـی خـۆی
پـــاشی عـــومرێکـــی درێژ بـاڵی هـومای ئـاویتمە سـەر[١١]

---

(٦) واتە: باعیسی سووتان و گریانی دڵم ئاوی چاومە، گاهـ ئاگام لە خۆمە و گـاهێ لە خـۆم بێ خەبەرم.
(٧) فیگار: بریندار، غەمناك.
واتە: هێندە غەمناك و ناڕەحەتم کافر بە حاڵم نەبێ دوور لە یارم و دەربەدەر چاو بە گریانم.
(٨) ئیشتیاق: تاسەو تامەزرۆ، ئارەزووی کەسێ کردن.
واتە: هێندە لەبەر ئاگری دووریت ڕاوەستام و سەبرم کرد تا وای لێ کردم جان و جگەر بوون بە خوێناو و دەروونم سووتا و بوو بە زوخاڵ.
(٩) واتە: زولفت لەسەر ڕوخسار لابە با ڕۆژی ڕووت دەرکەوێ دیارە گیروگرفتی شەوبێداران چارەسەر دەکا، واتە ئەگەر ڕۆشنی ڕووت دەرکەوێ شەوگاری زولفت دژوار نییە.
(١٠) دەستە و نەزەر: خزمەتکار. گەردەن کەچ: موحتاج، هەژارو نەدار.
واتە: یار دوێنی دەیفەرموو تۆ ئەگەر بە ئاواتی ڕوخساری من و وەسڵی من بی، وەك زولفم دەبێ دەستە و نەزەر و ملکەچ ڕاوەستی.
(١١) هوما: مەلی خۆشبەختی، باڵندەیەکی خەیاڵییە کە ئەڵێن بەختەوەری دێنێ.

حـۆری عـین، ڕوحـولقودوس، یـاخۆ مـەلایك، یـا پـەری؟
یــا ئــەتۆ بـووی وا خـەرامـان هـاتی ڕۆحـم هـاتەبەر؟(١٢)
خۆش بە ناز فەرمووی: «وەفایی» عومری خۆی هیچ ڕابوارد
یــا بــە قـوربانی دەمـم بـوو یـا بـە سـەرگەردی کـەمەر(١٣)

[٢٧](١)

یـــا رەســـوولەڵلا دەخـــیلەك ڕووم نــییە بــێمــە حــوزوور
وەك دزان گـــەردەن کـــەچ و شـــەرمەندە وێســـتاوم لە دوور(٢)

☞

واتە: خوا شوکر کە لە بەندی زولفی ڕزگار کردم و خستمیە ژێر نەزەر و تاقی ئەبرۆی. پاش بەرخستنی برۆی کە وەك باڵی مەلی خۆشبەختی سێبەری لێ کردم و حەسامەوە.

(١٢) حۆری عین: ئافرەتی چاوڕەشی بەهەشتی. ڕوحولقودوس = «روح القدس»: فریشتەی وەحی، جوبرەئیلی ئەمین، یان عیسای مەسیح کە بە «ڕۆحی پیرۆز» مەشهوورە.

واتە: ئەرێ فریشتە، یان پەری یان حۆری بەهەشتی یان تۆ بووی کە بە ناز و عیشوە تێپەڕیت و گیانم بە بەرادا هاتەوە؟.

(١٣) واتە: یار بە ناز فەرمووی وەفایی چاك عومری خۆت لەسەر دوو هیچ دۆڕاند، یەکێکیان دەمم بوو کە هێندە بچووکە وەك هیچ وایە، ئەویان کەمەر بوو کە هێندە بارێکە ئەویش وەك هیچ وایە.

وەفایی لەم دوو هیچە واتە دەم و کەمەر زۆر کەڵکی وەرگرتووە کە لەو جوانتر حاجی قادر گوتوویە کە لە شەرحی غەزەی ژمارە (٧)دا هێناومانە.

[٢٧]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: حوزوور، دوور، سوور، و...

(٢) واتە: ئەی پێغەمبەر دەخیلتم لەبەر باری گوناه و تاوان ڕووم نییە بێمە خزمەتت، وەکوو دز ملکەچم و بە شەرمەوە لە دوورەوە وەستاوم.

گــەرچــی ســەرمایەم نــییە خــۆ مــوستەحەققی ڕەحــمەتە
ڕەنگی زەرد و ڕوویی ڕەش، موویی سپی و فرمێسکی ســوور(٣)
وەك لە گــۆشــەی بــێشــەدا مــەل بــێتــە تــووشی دام و داو
تووشی نەفس و تووشی شەیتان بووم غەریب و بــێ‌شــوعوور(٤)
موستەحەققی ڕەحمەتم، ئەی مەستی حەق! ئەی دەســتی حــەق!
دەســتی مــن بگــرە لە نــار و بــمخە نــێو دەریــایی نــوور(٥)
ڕۆح لەســــەر لێوم نــــەفەس‌گیرە، لە نــێو خــەوف و ڕەجــا
چــــاوەڕێی فــەرمانی تــۆیــە: چــێتــەدەر، یــابێتــە ژوور(٦)
تــابی گــێســووت وەقــتی خــەندە تـابشی ڕووت بــوو، وتــم:
نــەردەبانی عــەرشە پــایەی لامــەکــان مــایەی حــوزوور(٧)
تــا خــەس و خــاشاکــی بــەردەرگاهی تــۆم بــۆ دەست بــدا
چــیم لە گــوڵزاری بــەهەشت و لەززەتــی حــوور و قــوسوور(٨)

---

(٣) واتە: هەرچەند سەرمایە (توێشووی قیامەت، کردەوەی چاکە)م نییە، خۆ ڕەنگی زەرد و ڕووی ڕەش و مووی سپی و فرمێسکی سوورم موستەحەققی بەخشش و ڕەحمەتە.
موراعاتی نەزیر هەیە لە نێوان ڕەنگەکاندا.
(٤) واتە: هەر دەڵەی باڵندەیەکم لە گۆشەی دارستانێکدا تووشی داو و دانە بووم و شەیتان فریوی داوم و هەستم لە دەست داوە.
(٥) واتە: تۆ کە مەستی حەق و دەستی حەقی منیش موستەحەقم، کەوابوو دەستم بگرە لە ئاگر و بمخەرە ناو بەحری ڕووناکایی.
لە نێوان موستەحەق و مەستی حەق و دەستی حەقدا نەوعێ جیناس هەیە.
(٦) خەوف و ڕەجا: ترس و هیوا. حەدیس ئەفەرموێ: «المؤمن بين الخوف و الرجاءِ».
واتە: ڕۆحم لە سەر لێوە و لە نێوان ترس و هیواداگیری کردووە نازانێ بچێتە دەر یان بێتە ژوور.
(٧) نەردەبان: پلیکان، پەیجە، میعراج.
واتە: گێژ و خولی زولفت لە کاتی پێکەنیندا ڕووی تۆی نواند گوتم: بۆ چوونە بانی عەرش و حوزووری حەق وەسیلە لازمە ئەوەش زولفی تۆیە ئەی موحەممەدﷺ.
(٨) واتە: درِك و داڵی دەرکی تۆ شك بەرم باغ و گوڵزاری بەهەشت و قەسری ئەوێم ناوێ.

یـــادی ڕووی تـــۆم کـــرد و ئـارامـی نـەهێشـتم نـووری حـەق
ئـــاوری تـــێبـــەردام شـــوعاعی ڕۆژ بـــە تـــەقریبی بـــلوور(٩)
دەنگـــی بـــێڕەنگـــی سـەدای هـات ڕەنگ و دەنگـم پـێ نـەما
بـــاغی ڕۆحئـــەفزا دەپشکـــووتن لە پـــووشی وشك و زوور(١٠)
ڕووی وەدەرنـــــا مـــووی پـــەرێشـــان کـــرد دڵی پـــێدامـــەوە
یـــەعنی: هـــەر ئـــەمنم شـــەفیعی عـاسییان ڕۆژی نـوشوور(١١)
تـــاقی ئـەبرۆم دی، عـەیان بـوو سـوجدەگـای مـولك و مـەلەك
تابشی ڕووم دی، وەدەرکـەوت بـارەگـای نـووری سـودوور(١٢)

---

(٩) شوعاع بە تەقریبی بلوور: نوور ئەگەر لە شووشەوە تێپەڕبێ سووتێنەرە.
واتە: یادی ڕووی وەك بلووری تۆم کرد و نووری حەق ئارامی لە دڵدا نەهێشتم. نووری حەق لە نزیکی پێغەمبەر کە مونعەکیسکەرەوەی نووری خودایە سووتاندمی. وەك چۆن تیشکی خۆر کاتێك کە زەڕڕەبین مونعەکیسی ئەکاتەوە شت ئەسووتێنێ
لە نزیکی ڕەوزەی پێغەمبەروە ئەم شیعرە گوتراوە.
(١٠) زوور: زبر. دەنگی بێدەنگی. نەوای حەق.
واتە: دەنگی غەیبی هات و من خامۆش و فانی بووم. ئەو دەنگە لە پووش و خار و خاشاکی زبری عەرەبوستان، باغی ڕۆحئەفزا و گیانبەخشی پێك دەهێنا.
(١١) ڕۆژی نوشوور: ڕۆژی قیامەت.
واتە: ڕووی وەك درەخت و زولفی پەرێشان کرد و دڵخۆشی دامەوە و گوتی ڕۆژی قیامەت هەر من تکاکاری گوناحبارانم.
لە نوسخە پێشووەکەدا ئەم شیعرەی خوارەوەش هەیە، بەڵام لەبەر ئەوەی ناتەواو بوو نەمخستە ناو غەزەلەکە.
قُلت لي هو الوری خبْث نفسي بالهوی ..... لە ماء العیون...... النادم ماء طهور
(١٢) سودوور «صدور»: کۆی «صدر»ە واتە: چاوگە، یان بە مانا هەنارده‌کردنە.
واتە: تاقی ئەبرۆی پێغەمبەرم بینی جێی سوجدەی ئینس و جان بوو، نووری ڕوخساریم دی بارەگا و جێی بڵاوکردنەوەی نوور دەرکەوت. یانی بە نووری تۆ نووری خودا دەرکەوت.
موازەنەی تێدایە.

ئـەی شـەهەنشاهی سـەریری عـەرش و ڕۆحـانی غـولام!
چـل‌چرای عـالەم‌فەراز و شـانشینت مـاه و هـوور(١٣)
شـانشینت عـەرشی ئـەعزەم، جـیلوەگـاهت فـەرشی خـاك
مەزهەری وەعد و وەعیدت، سەوتی ڕیزوان نـەفخی سـوور(١٤)
ئـەی گـوڵی گـوڵزاری وەحـدەت، سـەروی بـاغی ئیستیفا
عـاریزت وەقـتی بـەیانان، قـامەتت وەقـتی زوهـوور(١٥)
ئـەی جـەماڵت بـاوەشێنـی شـاهباڵی جـوبرەئیل
جایڕووبی خـاکی ڕێت کـاکـۆڵی غـیلمان زولفی حـوور(١٦)
بـەندەگـانی عـاشقی ڕووتـن سـتارەی مـیهر و مـاه
زەڕ خـرِیدەی خـاکی پـێتـن عـەنبەر و مـیسك و بـخوور(١٧)

---

(١٣) سەریر: تەخت. هوور: خۆر، هەتاو. شانشین: جێگەیێ لە قەڵاکە بۆ دانیشتن دروست دەکرێ.
واتە: ئەی شاهی سەر تەختی عاڵەمی باڵاکە غوڵامت فریشتەکانن، تۆ چلچرای لە دونیا دیاری، جێی دانیشتنت مانگ و ڕۆژە.
(١٤) عەرش: عالەمی باڵا. فەرش: عالەمی نەوی، زەوی. وەعد: بەڵێن و پەیمان بە شتی چاك. وەعید: بەڵێن و پەیمان بە شتی نالەبار، هەڕەشەلێ کردن. ڕیزوان: دەرکەوانی بەهەشت. سوور: شەیپوور کە ئیسرافیل لێی‌دەدا و دونیا خراب دەبێ.
واتە: تۆ لەسەر عەرش دادەنیشی و لەسەر خاك خۆت نیشان دەدەی، دیاردەی وادە چاکەکانت دەنگی دەرکەوانی بەهەشت و بەڵێنت بۆ بێ‌باوەڕان سووری ئیسرافیلە. واتە ڕۆژی قیامەتە.
(١٥) واتە: ڕوخسارت کاتی بەیان وەك گوڵی گوڵزاری وەحدەتە و قامەت و باڵات کاتی دیار بوون وەك سەوڵی هەڵبژێرراوی باخ وایە.
نەف و نەشری مورەتتەبی تێدایە.
(١٦) واتە: ئەی ئەوکەسەی کە شاباڵی جوبرەئیل باوەشێنی جوانیت دەکات و فوکلە و کاکۆڵی حور و غیلمان گسك‌دەری بەر پێتن.
(١٧) واتە: ڕۆژ و مانگ کۆیلە و بەندەی عاشقی ڕوخساری تۆن و عەنبەر و میسك (کە زۆر

خـــۆش‌نـــویسی مـوسحەفی ڕووت بـۆ ڕەواجـی حـوسنی تـۆ
خۆش خەتی کـێشـا بـەسەر ئـایاتی «تـەوڕات» و «زەبـوور»(١٨)
گــەر تــەجەللای حـــەق مـورادی جـیلوەیی ڕووی تـۆ نـەبوو
چاوی «مووسا» کەی دەبوو ڕوون بێ بە سورمەی کێوی «توور»(١٩)
تــۆ و خـەمی گـیسووت کـە تـەشریحە لە سـیڕڕی ڕۆژ و شـەو
تۆ و خوتووتی ڕووت کـە تـەفسیرە لەسـەر ئـایاتی «نـوور»(٢٠)
تــــۆ بـــیو زاتـــی خـــودا ـقـــوربان ـ وەهـــاوارم وەرە
ئەو دەمەی بێ کـەس دەمـێنـم دەبـمە لوقـمەی مـار و مـوور(٢١)
دەم بــە خـــەندە یـەك دەم ئـەی کـەششافی سـیڕڕی لامـەکـان
کـــافییە جـــارێك بـــفەرمووی بـــۆ «وەفـــایی» یـــاغەفوور(٢٢)

☞

بۆنخۆشن) غولامی خاکی بەرپێتن (خاکی بەرپێت زۆر لەوان بۆنخۆشترن).
موازەنەی تێدایە.

(١٨) واتە: قەڵەمی خوش‌نووسی خوداکە جوانی ڕوخساری تۆی کێشاوە، لەبەر ڕەواجدان بە جوانی تۆ کتێبەکانی تـەوراتـی مـووساو زەبـووری داوودی جـوان خـەتداو نـەسخی کردنەوە.

(١٩) واتە: زاتی حەق لە کێوی توور لەبەر تۆ خۆی پیشاندا بۆیە مووسا چاوی بە کلەی کێوی توور ڕۆشن بووەوە.

(٢٠) واتە: بیکە بە خاتری قەفی زولفت کە ڕۆژ و شەو ڕازێکە لەو قژەی تۆ؛ بیکە بە خاتری خەتی ڕوخسارت کە ئایاتی نوور شەرح و راڤە دەکا.

(٢١) واتە: بیکە بە خاتری زاتی خودا، بگە بە هاوارم لەو کاتەیدا کە لە ژێر قەبردا بـێکـەس دەبمە خۆراکی مار و مێروو.

(٢٢) واتە: ئەی کەسێ کە ڕازەکانی خودات کەشف کردووە جارێك بۆم لە خودا بپاڕێرەوە و بفەرموو یاغەفوور، واتە: وەفایی ببەخشە.

[۲۸][۱]

شەو لە خەودا من چرا بووم دڵ چرا بوو جان چراغ
ئەی لەبەر عەیشی شەوی دی جان چرا جانان چراغ[۲]
گەھ فریشتە، گەھ پەری، گەھ حۆری عین گاهێ مەلەك
گەھ قەمەر،گەھ موشتەری،گەھ ڕۆژ،گەهێ ڕەخشان چراغ[۳]
ڕەنگ بە ڕەنگ زولفی درەوشان دەم بەدەم ڕووی خۆی نواند
چلچرا یا شەو چرا بوو؟ یا بە سەد ڕەنگان چراغ؟[٤]
ڕووی لە تاتا زولفی دەرخست هاتە سەر ڕووی مەرحەمەت
نەوبەهار بوو، شەو بەهار بوو، وا کە داییسان چراغ[٥]

---

[۲۸]

(۱) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف.
ڕەدیف: چراغ. واژەی قافیە: جان، جانان، ڕەخشان، و...
تێبینی: وەفایی ئەم غەزەلە تەقریبەن قەسیدە ئاسایەی بە بۆنەی خەونێکەوە داناوە کە شە و لە خەویدا لە جێگایەکی زۆر خۆشدا بووە و مەعشووق یان بە قەولی عارفان: جانان دیاربووە و دونیا و دار و بەردی لێبووەتە چراغان، لە ئاخرا یار دەڕوا و وەفاییش شیعرەکەی دێنێتە کۆتایی. دوور نییە مەجلیسی خەتمی عیرفانیی بە خەو دیبێ وەك نیزامی لە «مخزن الأسرار»دا یەك دوو جەلەسەی وای هەیە کە دەڵێ بە خەوی عیرفانی دیومە.
(۲) وەی: دەنگە واتە: چ خۆشە!. شەوێ دی: دوێشەو. جانان: مەعشووق.
واتە: شەوێ لە خەومدا من و دڵ و یار بووینە چرا، وەی کە عەجایب شەوێ بوو، دوێشەوێ گیان و جانان گشتی ببوونە چرا.
(۳) واتە: تاوێ فریشتە و پەری و حۆری دەبوونە چرا و دەهاتن، گاهێ مانگ و ئەستێرەی موشتەری و ڕۆژ وەك چرا داگیرسابوون.
(٤) ڕەنگ بە ڕەنگ: ڕەنگارەنگ. درەوشان: بریسکانەوە و پیشان دان. دەم بە دەم: قەیدە واتە هەرکات. چلچرا: چرای زۆر، لۆستر.
واتە: یار هەر لەحزە بە ڕەنگێ زولفی ئەدرەوشانەوە و پیشانی ئەدا، دەتگوت شەو چرا یا چلچرایە یان لە شەودا چرایەکە سەد ڕەنگ دەنوێنێ.
(٥) داییسان: داگیرسان، ڕۆشن بوون. هاتە سەر مەرحەمەت: لوتفی کرد.

ڕوو لە حــەلقەی تـاری زولفـان، دەم لە فـرقەی پـێکـەنین
وەك لە کــن کــانی حـەیاتێ، شـەو هـەزار تـابان چـراغ[٦]
ڕەونــەقی حــەوت ئــاسمان و زیــنەتی ڕوویــی زەمـین
هــەروەکــوو بــۆ شــانشین و مــەنزڵی شـاهان چـراغ[٧]
تـابی سـونبوڵ، تـابشی گـوڵ، نـیم نـیگاهی چـاو خـومار
نەشئە بەخشا، جان فەزا، وەك شـەو لە مـەیخانان چـراغ[٨]
عـەکسـی ڕووی ئـارایشـی زولف و خـەت و خـاڵان دەدا
وەك لە گوڵشەن گوڵ چرا بێ، سونبول و ڕەیـحان چـراغ[٩]

واتە: یار هاتە سەر ڕووی مەرحەمەت و ڕوخساری جوانی لە ژێر زولفیدا پیشان دا دەتگوت بە شەوی بەهارە یان بەهاری تازەیە کە چرا داگیرساوە.

(٦) فرقە: تریقەی پێکەنین، ناوی دەنگە وەك خشە، وزە، هـاژە. کـانی حـەیاتێ: چـەشمەی ئاوی حەیوان کە گوایە هەرکەس بیخواتەوە نامرێ و لە تاریکستاندایە.

واتە: یار ڕووی لە ڕەشایی زولفیدا وەدەرنا و دەمی لە قاقای پێکـەنین دا بـوو، دەتگـوت لە تاریکستانی ئاوی حەیاتدا شەو هەزار چرای تابان هەڵگیرساوە.

تەشبیهی مورەککەب و ئیستیعارەی تێدایە.

(٧) شانشین: سەکۆیەکە لە کاخی شاهان کە شا و نیگەهبان و شتیوای لەسەر دادەنیشێ. مەسنەد: تەختی شایی.

واتە: یار ڕەونەقی حەوت ئاسمان و جوانگەی ڕووی زەمین بوو دەتگوت لە سەر شانشین و تەختی شاهان چرایەو هەڵکراوە.

(٨) نەشئە بەخشا: سیفەتی فاعیلی مورەککەبە واتە نەشەدەر. جان فـەزا: سـیفەتی فـاعیلی مورەککەبە واتە: گیانی زیاد دەکرد و هێزی گیان بوو.

واتە: لوولی زولفی یار وەك تاب و خەمی سونبول وابوو و ڕوخساری یار وەك تابشی گوڵ بوو بە نیو نیگای چاوی خومارەوە کە تەماشای دەکرد نەشەی دەبەخشی بە ئینسان و ڕۆحی زیاد دەکرد و هەر وەکوو شەوان لە مەیخانەدا چرا دابگرسێ و نەشە و گەشەی ئەدا بە کۆڕەکە.

(٩) واتە: وێنەی ڕوخساری یار خەت و خاڵی یاری ئارایش دا و جـوانـی کـرد هـەر وەك لە

شەوقی دامێ ڕووی دە من کرد، دیـم شـەوم لێ بـۆتـە ڕۆژ
من دەسووتام، من عەجەب مام! من چرا بووم یان چراغ؟!(١٠)
دڵ لە لایــێ، تــەن لە لایــێ وەك نـەیستان ئـاوری گـرت
مــەسجید و دەیــر و کــلیسا مــاوە پـڕ تـابان چـراغ(١١)
دار و بــەرد وەك مــن دەســووتا، دەر نـەما، ئـەیوان نـەما
زاهــیر و بــاتین چــرا بــوو، دەر چـرا ئـەیوان چـراغ(١٢)
زولفی تۆ و ڕوخســاری تـۆیـە؟ یـا شـەوم ڕۆژی ویســاڵ؟
ڕوویی تـۆ و بـاڵایـی تـۆیـە؟ یـا لە سـەروستان چـراغ(١٣)

☞

گوڵشەنداگوڵ و سونبول و ڕێحانە وەك چرا وان ڕۆشنایی دەخەنە گوڵشەن.
تەشبیهی موزمەری ڕووی یار بە گوڵشەن و زولفی بە ڕێحان و سونبول.
(١٠) دامێ: پێی دام. دەمن: لە من.
واتە: یار شەوقێکی بە من دا و ڕووی تێکردم دیتم بەوکارەی یار شەوم لێ بووە بە ڕۆژ، من خۆشم گڕم گرتبوو و دەسووتام تەعەجوبم دەکرد و نـەمدەزانـی مـن چـرا بـووم یـان چـراغ چرابووا. چرا مەبەست خۆیەتی. چراغ: مەبەستی یارە.
(١١) تەن: لەش، ئەندام. نەیستان: قامیشەڵان. دەیر: عیبادەتگای مەسیحی، و زەڕتوشتی.
واتە: دڵ و تەن هەرکام لە لایێ وەك قامیشـەڵان زوو ئاگری تێکـەوت، مـزگەوت و دەیـر و کلیسایش پڕ بووە لە چرای نوورانی. واتە ئەو یـارە تـایبەتی ئـیسلامیان نـەبوو، یـەهوودی و مەسیحیشی ڕوون کردبووە.
(١٢) واتە: ئەو ڕوخسار و تەجەللای یارە وای کرد دار و بەرد و هیچ شتێ نەمابوو نەسووتێ لە عیشقی ئەودا، دەرگا و ئەیوان هەمووی ڕوون بوو، زاهیر و باتین لێكدرابوون و ڕۆشن بوون. دەرکە و بەرهەیوان هەموو ڕووناك بوو. واتە: عالەمی مەعلوومات بوو و حیجاب نەمابوو.
(١٣) شەوم ڕۆژی ویساڵە: پارادۆکسێکی جوانـە واتـە ئـەو شـەوە مـن ڕۆژی وەسـڵم بـوو. سەروستان: (سەر/وس/تان)، باغی سەوڵ.
واتە: ئەوە زولف و ڕوخساری تۆیە یان شەوی منە بۆتە ڕۆژی پێكگەیشتن لەگەڵ یار، ئەوە ڕوخسار و باڵای تۆیە یان چرایەکە لە نێو باغێکی سەوڵا هەڵکراوە؟
تەشبیه و «تەجاهولولعاریف»ی تێدایە.

من ئەوا مەست و نەزان بووم، بۆ لە داغی باغی ڕووت:
گوڵ وەکوو بولبول دەسووتا تەرزی پەروانان چراغ(١٤)
ناگەهان دڵبەر نەهان بوو، بوو بە ڕۆژی ڕەستەخێز
کەفزەنان مەیخوارە، وێران مەیکەدە، گریان چراغ(١٥)
شەعشەعەی خورشید نیهان بوو، لاڵ و کەڕ بوو نیلوفەر
مات و خامۆش ما «وەفایی» وەك سەحەرگاهان چراغ(١٦)

---

(١٤) ئەوا: وافەرزکەین، فەرزەن. داغ: ئارەزوومەند، بیرکردنەوە.
واتە: ئەوا گریمان من مەست و نەزان و گێژ بووم ئەدی ئەی گوڵ بۆ وەکوو بولبول کە بە داغ و حەسرەت و ئارەزووی باغی ڕووی تۆوە دەسووتا و دەتگوت پەروانەیە بە دەوری چرادا دەخولێتەوە. واتە هەر من عاشقی تۆ نیم و گوڵیش عاشقتە و وەك پەپوولە بە دەوری شەمی ڕوخسارتدا دەخولێتەوە.
(١٥) ناگەهان: لەپڕدا. نەهان بوو: ون بوو. ڕەستەخێز: قیامەت، مەحشەر. کەفزەنان: چەپڵە لێدان و هەراو بگرە. مەیکەدە: مەیخانە.
واتە: لە پڕدا یار ون بوو و بووبە ڕۆژی قیامەت و مەیخۆرەکان دەستیان کرد بە چەپڵە لێدان و هەراوبگرە، مەیکەدە وێران بوو چراکان دەستیان کرد بە گریان.
(١٦) واتە: گوڵی نیلووفەر لاڵ و کەڕ بوو تیشکی ڕۆژ خۆی ون کرد، وەفایی وەها مات و خامۆش بوو دەتگوت چرایە و لە کاتی ڕۆژ بوونەوەدا نووری خۆی لە دەست داوە.
سنعەتی تەشخیسی تێدایە.
گوڵی نیلووفەر نمادی دوو ژیانی دژ بەیەك و موتەزادە. لێرەدا مەبەست نیلووفەری ئاوییە. نیلووفەری ئاوی گەڵایەکی پانی هەیە کە لەسەر ئاودایە و لە هاویندا بەشی سەرەوەی لەبەر تاو خەریکە دەسووتێ و بەشی بنەوەی لە نێو ئاودا سەرمایەتی و هەڵدەلەرزێ.

[٢٩][١]

پێم بڵێ گوڵی بەهاریم لە تۆ تابەکەی جودا بم؟
وەرەوە، بە شەرتی جاران، ڕۆژی سەدجارت فیدا بم[٢]
خاڵی چاو و گۆشەی ئەبرۆ، دوو دینیان کردم لەسەر تۆ
یا بمکە پیری مەیخانە، یا موریدی خانەقا بم[٣]
سەرەکەم فیدات عەزیزم، وەرە زیز مەبە لەسەر دڵ
سەرە پایەبەندی تۆیە، دڵە ماڵی خۆتە تا بم[٤]

---

[٢٩]

(١) کێشی شیعر: «مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن» یا «فعلت فاعلاتن فعلاتن فاعلاتن» کە هەوەڵەکە بەحری موزارع «اخرب»ە. دووهەمەکەی «ڕەمەلی مەشکوول» بەڵام هێندەی زوحاف تێدایە ناکرێ دەقیق بڵێی کامیانە ئەویش هی ئەوەیە ئەم شیعرە بۆ گۆرانی گوتراوە و تەسنیفە، تەسنیفیش چون بە ئاواز دەگوترێ پەیڕەوی لە عەرووز ناکات، چونکە لە ئاوازدا هیجاکان (بەخشەکان) بە ئێشتیای گۆرانیبێژ بڵند و نەوی و گەورە و چکۆلە دەکرێن. ئەم ئاهەنگە گۆیا خاسسی وەفاییە مەرحوومی مامڵی گوتوویە، بەڵام ئەم غەزەلە لە پاشان خودی وەفایی یان کەسێکی دیکە تەخمیسی کردووە کە پێشم وایە خودی وەفایی بووە. مامڵێش تەخمیسەکەی بە گۆرانییەکە و ئاهەنگەکەی خودی وەفایی گوتووە چونکا مەرحوومی سەعیدی مامڵێ ـ بابی کاك موحەممەد ـ وەفایی دیوە. ئەمەم بیستووە ئیتر ڕاست و دروستەکەی نازانم.
ڕەدیف: بم. واژەی قافیە: جودا، فیدا، خانەقا، و...
(٢) واتە: ئەی گوڵی بەهاریم تا کەی لە تۆ جودا بم، تۆ وەرە شەرتە بە شەرتی جاران ڕۆژی سەد جارت خۆم بە فیدات کەم.
(٣) واتە: دوو دینی خاڵی لای چاو و گۆشەی ئەبرۆتم، یانی هەر دووکیان بوون بە ڕووگەم و وەك ئەوەیە کە بەرەو دوو ڕووگە کڕنووش ببەم، یان بمکە پیری مەیخانە کە چاوتە یان لە ژێر میحرابی برۆتا بمکە موریدی خانەقا.
(٤) واتە: خۆشەویستەکەم! لێم زیز مەبە لەسەر دڵی من، سەرم فیدای تۆیە دڵیشم هەر ماڵی خۆتە.

شــەو بــە تــای زولفت شـێوانـدم، ڕۆژ لە تـاوا دەتسـووتاندم
چ خـــودا لە تـۆ هـەڵدەگـرێ بـە شـەو و بـە ڕۆژ عـەزابـم؟(٥)
نــەفەسێ مــۆڵەتـێ بـدە عـومرم، بـدبینم زولفـەکـەت بگـرم
بــە کـەمەندی تـۆوە بـمرم خـۆشـترە تـاوەکـوو ڕەهـا بــم(٦)
لە نێو مەنزەرەی دوودەری خۆشـە سـەیری مـەوجی بـەحری
وەرە ســەر چـــاوم عـــەزیزم، چ دەکـەی لە دڵەی کـەبابم؟(٧)
غەمزەدەی نازی چـاوت بـم مـەیلی ئـەبرۆی تـۆ قـەت نـانێم
من کـە هـات و قـیبلەم گـۆڕی، یـاخودا کـافر بـێ جـەلابم!(٨)

---

(٥) واتە: بە شەوی زولفت شەوانە دەمشێوێنی و بە ڕۆژی ڕوخسارت ڕۆژانە دەمسووتێنی، کوا خودا هەڵدەگرێ بە ڕۆژ و بە شەو عەزابم دەی؟!

شەو و ڕۆژ ئیهام و ئیستیعارەن لە زولف و ڕوخسار، بێجگە مانای ڕاستەقینەی خۆیان.

(٦) نەفەسێ: ساتێ، هەناسەیێ.

واتە: بۆ ساتێکی زۆر کەم عومری بدەرێ با بتبینم دەست لە زولفت وەرێنم کە بە کەمەندی تۆ بمرم خۆشترە لە ڕەهایی و ئازادیم.

(٧) مەنزەرەی دوودەری: پەنجەرەی دوودەری، بەرهەیوانـی دوولا ئـاوەڵا، ئیستیعارەیە لە چاوی وەفایی. مەوجی بەحری: ئیستیعارەیە لە گریانی وەفایی.

واتە: تۆ چیتداوە بەوەی چوویتە نێو دڵی کەباب و برژاوی من؟ لەوێ جێگەت ناخۆشە وەرە نێو چاوم و سەیری گریانم کە وەکوو ئەوە وایە لە پەنجەریەکی دوودەرییەوە سەیری شەپۆلی دەریا بکەی.

(٨) جەلاب: خوێنرێژ، بەو کەسەش دەڵێن کە کۆیلە زنجیر دەکات و شار بە شـار دەیـبا بـۆ فرۆشتن.

واتە: ئەگەر هات و مەیلی ئەبرۆت بنێم و فەرامۆشت بکەم یا خودا بە دەستی چاوی بازت دوچاری غەم بم، ئەگەر هات و لە تۆ زیاتر کەس بە قیبلە بزانم و قیبلەکـەم بگـۆڕم یـا خـوا کافرێکی بێڕەحم خوێنرێژم بێت، یان ڕاکێشەرم بێ و شار بە شار بە کۆیلەیی بمگێڕێ بـۆ فرۆشتن.

بوویە گوڵباغی گوڵەکەی من، سارێژ بوو داغی دڵەکەی من
ڕەحمت کرد بە حاڵم گوڵەکەی من، بەندەی باڵاتم سەد شا بم(۹)
داد لەبەر حوسنی فیتنەجۆ! دڵم دا زولف و ئەبرۆی تۆ
لەلایێ زونار بە دۆشم، لەلایێ ڕوو بە میحرابم(۱۰)
سەگەکەی ڕێبازی لەیلێ وەرە سەر دوو چاوی مەجنوون
چاوم ئەو ڕۆژە لێ ڕوونە خاکی بەرپێی ئاشنابم(۱۱)
غەرەزم چونکە پەنهانە وەرەزم لەو جیسم و جانە
مەرەزم مەرگی دەرمانە، هەر ئەزم بۆ خۆم حیجابم(۱۲)
خوێنی گرتم چاوی بازی، جگەری بڕیم تیری نازی
دەڵێ: من مەستم سەرخۆشم، جگەرە مەزەی شەرابم(۱۳)

---

(۹) واتە: تۆ بوویتە گوڵەباخی سەر خاکی گۆڕی من و سارێژت کرد برینی دڵی من، ئەی گوڵی من ڕەحمت بە حاڵی من کرد، چونکا هێندە چاکی سەد شا بم هەر غولام و نۆکەری باڵای تۆم.

(۱۰) حوسنی فیتنەجۆ: جوانی شەڕئەنگێز. داد: هاوار. زونار: کەمەربەند یا ملوانکی مەسیحیان. میحراب: ئیستیعارە لە برۆی یارە.

واتە: هاوار لە دەستی جوانی شەڕەنگێزی تۆ دڵم دا بە زولفت و بە ئەبرۆت؛ لەلایێ وەك مەسیحی پەت لە ملی زولفم و لە لایێ لە ژێر برۆتدا ڕووم لە میحرابی مزگەوتی ئیسلامانە.

(۱۱) واتە: ئەی سەگێ کە لەسەر ڕێی لەیلدای و پێ بە جێ پێی لەیل دادەنێی، وەرە سەر چاوی مەجنوون با تۆزی بەرپێت کە تۆزی پێی لەیلیشی پێوەیە و ئاشنای مەجنوونی، چاوی ڕوون بکاتەوە.

(۱۲) غەرەز: مەبەست، هەدەف. مەرەز: نەخۆشی. حیجاب: داپۆشەر.

واتە: چونکە من لە شیعرەکانمدا بە ڕاشکاوی قسە ناکەم و ڕازەی قسە دەکەم غەرەز و مەبەستم شاردراوەیە، بۆیە لە جیسم و جان بێزارم، نەخۆشییەکەشم دەردێکی گرانە دەرمانەکەی هەر مەرگە و دیارە خۆم حیجاب و داپۆشەری خۆمم و بە مەرگ نەجاتم دەبێ و حیجاب لادەچێ.

(۱۳) واتە: تیری نازی کە بریتییە لە برژانگەکانی وەکوو ڕەگ زەن (فصّاد) جەرگی بڕیم و چاوە ☜

دەمــەکــەت بــە دڵ وا بــێنــە، تــۆ خــودا دڵم مــەشکێنــە

جێ بەجێ ڕۆحم بستێنــە، مـن کـەوا عـاشقێکـی چـا بـم(١٤)

وەرە تــووری ســینە ئــەی دڵ، بـا بـە دڵبـێ دیـداری گـوڵ

کـە دڵ و دڵبـەر بـوونە یـەك، چ بـە ئـارەزووی جـەوابـم؟(١٥)

خۆش بەو دەمەی گوڵ پشکووت، شەکەر دەبـاری لە یـاقووت

لێم‌لادە «وەفایی» دەیکـوت: تـۆ گـەدا مـن شـا بـۆت نـابم(١٦)

☞

بازەکەی خوێنی گرتم، بۆ خۆیشی دەڵێ من مەست و سەرخۆشم و مەزەی شەرابیشم جەرگە.

(١٤) واتە: من کەوا عاشقێکی چاکم دەمت واوە بێنە و تۆبی‌وخودا دڵم مەشکێنە لە بەرامبەریدا فەوری ڕۆحم لێ‌وەرگرە. یانی ماچێکت بایی ڕۆحمە و ئەو موعامەلەیەش دەکەم.

(١٥) واتە: ئەی گوڵ وەرە سەر کێوی تووری سینای دڵی من با دیدارەکەت بەکەیفی دڵ بێ، لەوێ وەك چاوپێکەوتنەکەی خودا و مووساکە دڵ و دڵبەر بوونە یەك، من ئاواتی جوابم نییە. تەلمیحە بە ئایەی «لن ترانی» کە خودا جوابی مووسا ئەداتەوە. شاعیرێکی فارسی دەڵێ:

چو رسی بەطور سینا «أرنی» مگو و بگذر کە نیرزد این تمنا بە جواب لن ترانی

هەروەها مەولاناش دەڵێ:

ز عشق شمس تبریزی چو موسیٰ گفتەام أَرِنی

ز سوی طور تبریزی چرا چون لَنْ نمی‌آیی

هەروەها لە جێیەکی دیکەش دەڵێ:

بە فلك برآ چو عیسیٰ، أرنی بگو چو موسیٰ کە خدا تُرا نگوید کە خموش لن ترانی

(١٦) واتە: خۆش بە حاڵی ئەو کاتەی بەو دەمە جوانەی دەیگوت ئەی وەفایی لەکۆڵی من بەوە تۆ گەدا و سواڵکەری و منیش پادشاهم بۆ یەکتری نابین.

[٣٠][١]

دەمێك ساقی دەمت بێنە دەخیلی چاوەکانت بم
بە جامێك دەستی من بگرە فیدای پیری موغانت بم[٢]
لە دوو لا مەست و حەیرانم، بە قووەی جەزبە نازانم
نە سەرگەردی سەر و گەردەن، نە قوربانی لەبانت بم؟[٣]
چ خۆشە وەجدی سەرو و گوڵ، بە دینی قومریی و بولبول
دەمێك شەیدای قەد و باڵات، دەمێك شێتی دەهانت بم[٤]

---

[٣٠]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی مەحزووف. ڕەدیف: بم. واژەی قافیە: چاوەکانت، موغانت، لەبانت، و...

(٢) دەمێك: تاوێك، لەحزەیەك. دەمت: زارت. پیری موغان: ساحێبی مەیکەدە، گەورەی بادەخۆران. ساقی: ئەو کەسەی مەی تێدەکا، لە عیرفاندا پیری موغان و ساقی جاری واهەیە یەکن کە ئەویش مانای مورشیدن.

واتە: ئەی ساقی بۆ ساتێ دەمت بێنە ماچی کەم من بە فیدای خاوەنی گەورەی بادەخۆران و ڕێنوێنەکەت بم.

(٣) جەزبە: کەشش و ڕاکێشانی عاشق بۆ لای مەعشووق، وەجد و حاڵی سۆفیانە.

واتە: من وەها بە قودرەتی کەشش و جەزبەی مەعشووق لە دوولاوە سەرگەردان بووم نازانم کە بە سەرگەردانی سەر و ملت بم، یان بە قوربانی لێوەکانت بم.

(٤) وەجد: شادی و خۆشی.

واتە: سەیری خۆشی داری سەوڵ و گوڵە باغ، چەندە خۆشە. داری سەوڵ لە قەد و باڵای تۆ دەچێ، گوڵە باغ لە دەمی تۆ دەچێ و قومری و بولبول یەکیان عاشقی سەوڵە کە قومری و یەکیان عاشقی گوڵەکە بولبولێ، جا بە دیتنی ئەوانە سەیری ئەو دوو شتە خۆشە بۆیە منیش ساتێ شەیدای قەد و باڵاتم وەك قومری کە لە داری سەوڵ دەچێ ساتێ شێتی دەمتم وەکوو بولبول کە لە گوڵباخی دەچێ.

لەف و نەشر و ئیستیعارە و «موراعاتوننەزیر»و تەشبیهی تێدایە.

له نیشانەی پەڕەی جەرگم نەوەستا تا نەگەییە دڵ
به قوربانی خەدەنگی دەست و بازووی چاوەکانت بم[٥]
شیفای دام غەمزەکەی چاوت کەوا خوێنی دڵی گرتم
بە قوربانی موداوایی حەکیمی حاڵزانت بم[٦]
بەبێ ئیمدادی خاڵی گەردنت دەردم شیفای نایە
مەگەر بێم دەست و دامانی گەلاوێژی بەیانت بم[٧]
له وەسڵی ڕوویی تۆی کردم حیجابی پێچشی زولفت
هەتا کەی دڵشکستەی دەرد و تەعنەی باغەبانت بم؟[٨]
موقیمی خاکی دەرکەی تۆ حەریمی جەننەتە جێگای
بە لوتفی تۆ چ کەم نابێ منیش ڕیزەی سەگانت بم؟[٩]

---

(٥) خەدەنگ: تیر، لێرەدا مەبەست برژانگی یارە.
واتە: ئەمن بە قوربانی قودرەتی کەمانداری چاوەکانت بم، هێندە بە قودرەت بوو لە پەڕەی جەرگمی داکە کردبووی بە نیشانە و بەوەوە ڕانەوەستا ئاخری دڵیشی پێکام.
(٦) خوێن گرتن: کەڵەشاخ گرتن، ڕەگ لێدان بە مەبەستی دەرمان، حەجامەت.
واتە: چاوت بە غەمزە کاتێ خوێنی دڵی گرتم، لە باتی ناڕەحەتی، من شیفام پێدرا چونکا مەبەستی حەجامەت بوو، ئەی خۆم فیدای ئەو دەرمانکردنەی چاوت بم کە دەڵێی دوکتۆری ئاگا لە حاڵی نەخۆشە.
(٧) گەلاوێژی بەیان: ناوی ئەستێرەیەکە لێرەدا مەبەست چاوی یارە.
واتە: دەردی من تا خاڵی گەردنت کۆمەکی نەکا، چارەی نایە؛ ناعیلاجم بێم و بپاڕێمەوە لە چاوەکانت ئەویش کۆمەك بکا تا دەردم چا بێتەوە.
(٨) زولف: لە عیرفاندا موشکیلاتە. حیجاب: بەرگر.
واتە: زولفی پێچاوپێچت نەیهێشت بە وەسڵی دیداری تۆ بگەم. زولفت وەك باغەوان نایەڵێ سەیری باغی ڕوخسارت بکەم تاکەی دڵم بە تانەی ئەو باغەوانە بشکێ.
(٩) موقیم: ساکن، نیشتەجێ. حەریم: هەرێم، مەنتیقە. ڕیزە: دەستە، سەف.
واتە: کەسێ لە دەرکەی تۆدا ساکن بێ خەڵکی وڵاتی بەهەشتە، خۆ لە لوتفی تۆ کەم نابێ

بە زولفی پڕ لە هاواری دڵان کـەوتووم، دەسـا ڕوحـمێ

ئەمان سەرقافڵەچی قوربانی زەنگـی کـارەوانت بـم(١٠)

لەوی ڕۆژێ کە ڕووت وا کرد و لێت پرسیم، هەتا دەمرم

بە بۆی جەننەت دەبێ من هەر لەسەر ڕازی نیهانت بم(١١)

بڕۆت تێکنا، دەمت وێکنا، لە دەریای لوتـفی تـۆ دوورە

لە قـــوربی قـابەقەوسەین و مـەقامی لامـەکـانت بـم(١٢)

☞

منیش لە ڕیزی سەگەکانت بم و لە دەرکی تۆ ساکن بم.

دەکرێ تەلمیح بە سەگی ئەسحابی کەهف بێ.

(١٠) زولفی پڕ لە هاواری دڵان: یانی زولفی یار هێندەی دڵی عاشقی تێدایە ئەوانیش هەموو هاوار دەکەن لەو بەندیخانەدا. سەرقافڵەچی: مەبە ست نەجاتدەرە، خدری زیندە. زەنگی کاروان: پێشەنگی کاروان زەنگی لە مل وڵاخەکەی دەکا تا تێپەڕبوونی کاروان ڕاگەیەنێ.

واتە: کەوتوومە گێژی زولفێ کە هەزاران دڵی تێدا ئەسیرە و هاوار ئەکەن. سەرقافڵەچی بە قوربانی زەنگی کاروانت بم وەرە دەگەڵ خۆتم خە و نەجاتم دە.

(١١) بۆ: بۆنە، هیوا، ئاوات.

لەو ڕۆژە کە ڕووت کردەوە و هەواڵێکت لێپرسیم من هەر بە ئاواتی بەهەشتم و لە سەر ئەو ڕازە شاردراوەی نێوان هەردوکماندام. یان دەکرێ بڵێین ئەم بەیتە لەگەڵ بەیتی پاشەوەیدا دژایەتی هەیە، بەمچەشنە: لێرەدا ڕووکردنەوەیە و لەوێ ڕووگرژکردنە، لێرە لێپرسینەوەیە و لەوێ دەم لێکنان و هەواڵ نەپرسینە. وە مەبەست لە «بۆی جەننەت»: بۆنی هەناسە و مەبەست لە «ڕازی نیهان»: دەمی بچووکی یار بێت.

(١٢) برۆ تێکنان: تووڕەیی. دەم وێکنان: قسە نەکردن. قورب: نزیکی. قاب قەوسەین: نێوان دوو ئەبرۆ، ئیشارەیە بە ئایەتی «فکان قاب قوسين أو أدنى». مەقامی لامەکان: ئیشارەیە بە میعراجی پێغەمبەر و گەیشتن بە حوزووری خودای مەزن.

واتە: تۆ لێم تووڕە بووی، بە برۆ لەو نزیکی قابەقەوسەینەت دوور خستمەوە و دەمت وێك‌نا، لە مەقامی لامەکانت (کە زارتە) بێبەشت کردم ئەمە لە بەحری لوتف و ڕەحمی تۆ بە دوورە و چاوەڕوان نەکراوە.

☜

ئــەمن کــورد و دڵ ئـیفتادە، ئـەتۆ شـۆخ و عـەرەبزادە
مەگەر بمرم بە بەختی خۆم دەمێکی هەمزوبانت بـم(١٣)
بە یادی زولف و ڕووی تۆ وەك «وەفایی» هەر دەنـاڵێنـم
دەبێ تا ڕۆژی مەحشەر تازیەدار و ڕەوزەخوانت بم(١٤)

☞

(دەکرێ بەم جۆرەش مەعنای لێبدرێتەوە: واتە تۆ (ئەی پێغەمبەر) کە وەکوو قابەقەوسەینی لە نزیکی لە خودا و لە بارەگای لامەکانی خودابیەوە لە لوتفی تۆ دوورە لەگەڵ من کەم لوتف بی و قسەم لەگەڵ نەکەی و نەڕوانی بۆم لە حاڵێکدا خودا ئەو لوتفەی لەگـەڵ تـۆ کـردووە و ئـەو مەقامەی داویتێ).

ئیستیعارە، تەلمیح و «موراعاتونەزیر»ی تێدایە.

(١٣) دڵئیفتادە: عاشقی بێ دڵ. شۆخ و عەرەبزادە: ئیستیعارە بە یارە و دەکرێ مەبەستی حەزرەتی موحەممەد بێ. هەم زوبان: واتە بە یەك زمان قسـە بکـرێ، لە پـاش مـردن دەڵێن هەمووکەس بە عەرەبی قسە دەکەن.

واتە: یا موحەممەد من کوردێکی عاشقم و ئەتۆ جوانێکی عەرەبی مەگەر لە کاتی مردندا وەك تۆ بە عەرەبی قسە بکەم تا ببمە هاو زمانت.

(١٤) ڕەوزەخوان: مەرسیەخوێن، کەسێ کـە لە تـەعزییەدا بـە شـیعر و بـەند و بـاو مـردوو دەلاوێنێتەوە.

واتە: وێنەی وەفایی بە یادی زولف و ڕوخساری تۆ هەمیشە هەر پیشەم ناڵینە شەرتە تا مردن تازیەدار و ڕەوزەخوێنت بم.

هیچ شکی تێدا نییە ئەم شیعرە لە مایەی عیرفانی بێبەش نییە جا مەگەر بە سەبکی حافیزی شیرازی ـکە هەندێ جار لە واژەگەلی عیرفانی بۆ عەشقی مەجازیش کـەڵکـی وەرگـرتووە ـ کاری کردبێ، کە ئەوە ئەوجی قودرەتی شیعریی وەفایی دەگەیەنێ.

[٣١][١]

خۆشا ڕۆژێ لە عالەم دەربەدەر بم	لە نێو ئەوزاعی دونیا بێخەبەر بم[٢]
لەبەر بێ تاقەتی دێوانە ئاسا	لە غەوواسانی دەریا بێخەتەر بم[٣]
شەو و ڕۆژێ لە چۆڵی هەر بە ناڵە	حەریفی شەوڕەوی بادی سەحەر بم[٤]
نەزانێ هیچ کەس ناو و نیشانم	ئەگەر عاقڵ ئەگەر ئاشفتە سەر بم[٥]
لە هەرلا با بسووڕێنێ غوبارم	لە هەر جێگایێ پێویستە سوپەر بم[٦]
چرا بێ هەڵکرێ، جانا، لە نێو دڵ	لە ڕوونـاکی دڵی یارم خەبەر بم[٧]
لەبەر چاوی تەڕم سۆرانی بڕزێ	گەهێ بێ‌دایك و گاهێ بێ‌پەدەر بم[٨]

---

[٣١]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن فعولن» بەحری هەزەجی موسەددەسی مەحزووف.
ڕەدیف: بم. واژەی قافیە: دەربەدەر، بێخەبەر، بێخەتەر.

(٢) واتە: ئەو ڕۆژە خۆشە لە عالەم بچمە دەرێ و ئاوارە و تەنیا بم و لە ئەحواڵی دنیا هیچ خەبەرێکم نەبێ (مەقامی تەجەڕڕود).

(٣) غەواس: مەلەوان. بێخەتەر: نەترس.
واتە: وەك شێت و دێوانە لەبەر بێتاقەتی خۆم وەك مەلەوانانی بەحر نەترس بم.

(٤) واتە: شەو و ڕۆژ لە چۆڵێکدا ڕەفیق و هاوڕێی شەوانەی بای بەرەبەیانی بم. واتە نەخەوم.

(٥) واتە: ئەگەر عاقڵ بم یا سەرشێت و دێوانە، کەس بە ناو و نیشانم نەزانێ.

(٦) واتە: با بای سەبا و شەماڵ گەرد و غوباری من گێژ و خول بدا و لە هەرجێیەکیش لازم بێ قەڵغانی بەلابم.

(٧) واتە: چرایەکی ڕووناك لە نێو دڵمدا هەڵکرێ تا بە خەبەر و ئاگەداری دڵی یاریشم بم.
چرای ئاگاهی و بینش.

(٨) سۆرانی: فەقیانە.
واتە: ئەوەندە بە سۆرانییەکەم چاوم بسڕم سۆرانییەکەم پەڕپووت بێ و بڕزێ وەك هەتیو ساتێ بێ‌دایك بم و ساتێ بێ‌باب.
واتە بێ کەسی و بێ‌قەدری و جیابوون لە تەعەللوقات کە لە عیرفاندا پەسەندە حافیز دەڵێ:

غلام همت آنم کە زیر چرخ کبود	ز هرچە رنگ تعلّق پذیرد آزاد است

خودا خۆم چۆن بسووتێنم بە جارێ لە دەرد و داخی ئەحواڵم بە دەر بم[٩]
شەوێ هەر تاکوو ڕۆژێ هەر بناڵم بە گریان دەست و دامانی سەحەر بم[١٠]
چ ڕێگەی چارە نابینم «وەفایی» مەگەر سەر تا قەدەم غەرقی نەزەر بم[١١]

[٣٢][١]

ئەگەر بێ یادی زولف و چاوەکەت یەك لەحزە سابیر بم
ئەسیری بەندی کافر کوشتەیی بێدادی ساحیر بم[٢]
ویسالی خاڵەکەی لێوت حەیاتی عاشقە ئەمڕۆ
بە حەققی ساقیی کەوسەر بڵا لەو بەزمە حازر بم[٣]

---

(٩) واتە: خودایا چ بکەم تا خۆم وەها بسووتێنم کە ئیدی لە دەست هەرچی دەرد و ئەحواڵ و شتیوایە نەجاتم بێ.

(١٠) واتە: شەوێ تا ڕۆژ بناڵێنم و گریانەکەم هەتا بەیانی درێژەی هەبێ.

(١١) نەزەر: چاو لێکردن بە قەسدی چاکە و خۆشەویستی.

واتە: وەفایی هیچ ڕێگە عیلاجێ نابینم مەگەر ئەوەی کە سەراپا ببمە یەك ئینسانی نەزەرباز و ئەهلی تەماشا.

حافیز ئەڵێ:

در نظربازيِ ما بی‌خبران حيرانند ما چنينيم كه نموديم دگر ايشان دانند

[٣٢]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم.

ڕەدیف: بم. واژەی قافیە: سابیر، ساحیر، حازر، و...

(٢) یاد: بیر. سابیر: خۆڕاگر. بەند: زیندان، زنجیر.

واتە: ئەگەر بێ‌یادکردنەوەی زولف و چاوەکەی تۆ تاقە ساتێ سەبر و خۆڕاگریم هەبێ یاخوا ئەسیری زنجیر و زیندانی کافر و کوژراوی زوڵمی سیحربازان بم.

لەف و نەشر و هەروەها تەشبیهی زولفی یار بە بەندی کافر و چاوی یار بە ساحیر و جادوو هەیە.

(٣) بڵا: دەبا، بهێڵە. ساقی کەوسەر: ئیستیعارە لە خاڵی یارە.

نیگاهی گەرمی تاراجــی هــەموو دەرد و غــەمە وەك مــەی

کوشندەی میحنەتە قوربانی نەشئەی دەوری ساغر بــم(٤)

بە جەزبەی خاڵی ڕووت بەڵکوو بەباغی حوسنی تۆ شاد بم

دەبێ من هــەر لەســەر ئــایینی ئــیبراهــیمی ئــازەر بــم(٥)

کەمەندی زولفــەکــەی تــۆ بــمگرێ مــن عــاشقی ڕووتــم

موراد و مەتلەبێکی دیم نــییە، «غــیر از» تــو، کــافر بــم!(٦)

☞

واتە: لێرەدا وەسڵ و پێکەوەبوونی خاڵی لای لێوت بۆ عاشق وەك ژیان وایە، تۆبی و ساقی کەوسەر، کە ئەو خاڵەی تۆیە، دەبا منیش لەو مەجلیسەدا حازر بم و لە کەوسەری دەمت ئاو بخۆمەوە.

(٤) نیگاهی گەرم: تەماشا کردنی عاشقانە و خۆشــەویستانە.کـوشندەی مـیحنەت: لابــەری غەم. نەشئە: نەشە و شادی کە لە خواردنەوە دەست دەدا. ساغر: پیاڵەی شەراب.

واتە: تەماشاکردنی یار بە گەرمی و موحەبیەتەوە وەکوو مەی لابەری دەرد و غەمە، بە قوربانی نەشئەی ساغەر بم کە غەم ناهێڵێ.

ێرەدا بە هێماوە چاوی یار بە پیاڵەی شەراب دەشوبهێنێ. دیارە ئەم شەرابە عیرفانییە هەروەك مامۆستا هەژاریش دەڵێ:

مەی ئەسڵەحەیە لەشکرە پەرچــەم شــۆڕشــە دژی دیکـتاتۆری غــەم

(٥) واتە: دەبێ من هەر لەسەر دینی ئیبراهیمی ئازەر بم چـونکە خـاڵی ڕووت دەمکـێشـێ بەرەو باغی جوانیت.

بەڵام نازانم بە چ مەبەستێ دینی ئیبراهیم پەسەند دەکا؟ شایەد ئـەوەی کـە ئـیبراهـیم بـوتی شکاند، یان مانگ و ڕۆژی بە خودا زانی یان لە ئاگر نەترسا، یەکێ لە مانە هۆکارە.

(٦) واتە: من عاشقی ڕووی تۆم، یا خوا ئەگەر درۆ بکەم بە کەمەندی زولفتەوە ئەسیر بم، وە ئەگەر موراد و مەتڵەبێکی دیکەش غەیری تۆم هەبێ یاخوا لە دین بەری بم.

موستەفا بەگی کوردی لەم بابەتەدا ئەڵێ:

ئەگەر مەیلت لە دڵ دەرکەم غەریبی کۆیــی دڵبــەر بــم

ئەگەر ساتێ لە یادم چی هیلاکی زەخمی خەنجەر بم

وەکوو پەروانە دەگریم و دەسووتێم دوور لە زولفی تۆ
هەتا کەی من لە داغی تۆ حەریقی ئاو و ئاور بم؟[٧]
بە خەندێکی دڵی بیماری ئەو چاوانە مەشکێنە
لە ئەم گوڵقەندە مەحروومم مەفەرموو بەڵکوو چاتر بم[٨]
«وەفایی»! گەر بە هەوپای وەسڵی زاری دڵ مەدە زولفی
مەحاڵی عەقڵە جەمعییەت کە من ئاشفتە خاتر بم[٩]

[٣٣][١]

ئەی حوقەیی شەهد و شەکەرت ئابی حەیاتم
مردم، بە بەدەن بێنەوە بەو ئابە، حەیاتم[٢]

---

(٧) واتە: وەکوو پەپوولە دەگریم و دەسووتم، دوور بێ ئەو سووتانە لە زولفی تۆ، یان لە دووری زولفی تۆ، کە ئەمە ئیهامە، یان فرە مانایی بە قەولی مۆدرنیستەکان: هەتا کەی لە دووری تۆ خنکاوی ئاوی گریان و ئاگری سووتان بم.
دەکرێ ئەو «حەریقی»یە بە «غەریقی» و «حەریفی»یش بخوێنرێتەوە، بەڵام حەریفی لەهەموویان مانابەخشترە.
(٨) واتە: بە پێکەنینت دڵی من کە نەخۆشی چاوتە مەشکێنە، دەمت و پێکەنینت وەك گوڵقەندەی دەورەی نەخۆشیمە لەم دەوایەم مەحرووم مەکە بەڵکوو چاکتر ببمەوە.
لە نێوان بیمار و گوڵقەند و چاتر بوونەوەدا موراعاتی نەزیر هەیە.
(٩) جەمعییەت: ئاسوودەخاتری. پەرێشان: دڵ بڵاوی، زیددی جەمعییەت.
واتە: وەفایی ئەگەر بە هیوای گەیشتن بە دەمی یاری کە وەکوو جەمعییەت و ئاسوودەخاترییە، عاشقی زولفی یار مەبە کە نموونەی پەرێشانییە، موحاڵی عەقڵییە بەشەر هەم جەمع بێ و هەم پەرێشان، بە وتەی لۆژیکییەکان (مەنتیقییەکان): ئەمە قەزییەیەکی مانیعەتولجەمعە.

[٣٣]

(١) کێشی شیعر: «مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن» بەحری هەزەجی موسەممەنی ئەخرەب مەکفووفی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: حەیاتم، حەیاتم، سیاتم، و...
(٢) حوقە: سندۆقچە. دورج: سندۆقی جواهرات، ئیستیعارە لە دەمی یارە. ئابی حەیات:

ئـاهوو کـە دەکـا جـیلوە چ شـیرینە نـیگاهی!
یەعنی بە فیدای غەمزەیی دوو چاوی سیاتم (٣)

سەودائیی زولفـی سـیەهت نـیم بـە هـەوایـی
تا ڕۆژی وەفاتم بە تـەمای مـیهر و وەفـاتم (٤)

بڕوانـە چـلۆن عـەکسـی عـیزارت لە دڵی دام
پەروانە بە دڵ سووختەیی شـەوقی چـراتـم (٥)

هــەر چـاوەنوارم کـە کـوتت دێم و نـەهاتی
یارەب مەدەدێ! سالیکی ڕێی هات و نەهاتم (٦)

☞

ئـاوی بەقا، گۆیا هەرکەس بیخواتەوە نەمر دەبێ.
واتە: ئەی دەمت کە وەك سندۆقچەیەك لە هەنگوێن و شەکرە ئاوی حەیاتی منە، من مردووم بەو ئاوی حەیاتەی دەمت زیندووم کەرەوە.
(٣) ئاهوو: ئاسك کە بە چاو ڕەش و چاو جوان بەناوبانگە.
واتە: کاتێ کە ئاسك بەلەنجە و لار دێ و تەماشا دەکا و خۆی دەنوێنێ چەندە جوان و لەبەر دڵانە، مەبەستی لەو کارە ئەوەیە کە بڵێ خۆم بە فیدای چاوی ڕەشی تۆ دەکەم.
(٤) سەودایی: شێت و عەوداڵ. هەوایی: خۆڕایی و بێدەلیل. میهر و وەفا: داستانێکی کۆنە و بە مانای موحەببەت و وەفاداریشە. وەفات: مەرگ و مردن.
واتە: من بە خـۆڕایـی عـاشقی زولفـی ڕەشـی تـۆ نـەبووم تـا ڕۆژی مـەرگم هـەر چـاوەڕێی موحەببەت و وەفای تۆم.
جیناسی تەواو هەیە لە نێوان هەردوو وەفاتمدا.
(٥) واتە: بڕوانە چۆن وێنـەی ڕوخسـارت لە دڵمـدا جـێگـیر بـووە وەك پـەپوولەیەك بـە دڵ سووتاوی شەوقی چرای ڕوخساری تۆم.
(٦) هات و نەهات: لە عیرفاندا بەحسێکی گەورەیە یانی شایەد دنیا بە کەیفی ئێمـە نـەبوو.
سالیك: دەروێش، کەسێ کە لە هەوڵی عیرفاندایە.
واتە: من هەر چاوەڕوانی هاتنی تۆ بووم کە گوتت دێم کەچی نەهاتی، بۆیە وەك دەروێش هەر بە تەمای هات و نەهاتم.

☜

دڵ جیلوەگەهـ و جێ قەدەمی تۆ بـووە دیـدەم
هەرچەندە کە دوورم بـە دڵ و دیـدە لەلاتـم[٧]

سەرگەشتەیی سیڕی دەمی تۆم بەم ڕوخە دایم
گۆیا کـە دەقـیقە شـومەری ڕۆژ و سـەعاتم[٨]

بەو ڕەنگە دڵم داوە بە سیحری سەری زولفت
تا دڵ هەیە مـومکین نـییە لەو داوە نـەجاتم[٩]

گرتوومی قـولابی مـوژە بـۆ خـدمەتی ئـەبرۆ
یەعنی کە «وەفایی» وەرە مـن قـیبلەنوماتم[١٠]

☞

عومەری سوڵتانی لەم بابەتەوە دەڵێ:

نـــەهاتی بـۆ گــوتت دێم و نـــەهاتی ... نـــەهاتی بـۆیــە گــرتوومی نـەهاتی
بـــهاتبایەی گـــوڵم هــاتت دەهــێنـا ... چ خۆشە هات، بەلەعنەت بێ نـەهاتی

(٧) واتە: دڵم جێی پیشاندانی تۆیە و چاوم جێی هەنگاو و قەدەمی تـۆیـە ئـەگـەرچـی لێت دوورم بەڵام بە چاو و بە دڵ لە لای تۆم.

(٨) واتە: سەرگەشتەی دەمی تـۆم و لە سـیڕڕی دەم و ڕوخسـارت نـەگـەیشتم هـەر دەڵێی سەعات و ڕۆژ دەژمێرم و دایمە هەر لە حەرەکەتدام.

(٩) بەو ڕەنگە: بەو تەرزە، بەو چەشنە.

واتە: بە جۆرێ دڵم داوە بە سیحری جادووی زولفەکانت پێم وایە تا قیامەت لەو داو و بەندە ڕزگاریم نایەت.

(١٠) واتە: مژۆڵی پێم دەڵێ یار وەك قولاپێ گـرتوومی تـا خـدمەتکاری ئـەبرۆی بـم کـە لە میحرابی کەعبە دەچێ و برۆی پێم دەڵێ وەفایی وەرە مـن قـیبلە پـیشاندەری تـۆم لە مـنەوە قیبلەت لێ دەردەکەوێ.

[٣٤](١)

ئــەی نــەشئەی خــەندەی زارت شــیرینکاری حــەیاتم
عیشوەی زولف و عـیزارت مـوژدەی شـەوی بـەراتـم(٢)
فەرمووت: تۆم نـەمری نـاییم، نـاژیم نـەیتە سـەر جـێم
وەعــدەکــانت بــەخێر بـێ، هــەر چـاوەڕێی وەفـاتم(٣)
خۆزگەم بەوەی لە دووی تـۆ، هــەر دەنـوارێتـە ڕووی تـۆ
مــــردم بــــە ئــارەزووی تــۆ، قــوربانی ئــاشناتم(٤)
بــــە تــــیرێك دوو نــیشانە، شــایانی شــای تــورکانە
قوربانی دەست و بـازووی ئـەو چـاوەی سـورمەساتم(٥)
ئــەو تـیرە دات لە جـەرگم، دەرکـەوت ئـاساری مـەرگم
فەرمووت: کە دێ، بە سەر بـێ، بـەختم نـەبوو نـەهاتم(٦)

---

[٣٤]

(١) کێشی شیعر: «مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن» بەحری موزاریعی موسەممەنی ئەخرەب. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: حەیاتم، بەراتم، وەفاتم، و...

(٢) شیرینکاری، شیرینکەر، خۆشکەر.

واتە: ئەی یارێ کە نەشەی پێکەنینی دەمی تۆ ژیانی من شیرین دەکات، زولف و ڕوخسارت کە بە عیشوە و نازکار دەکەن وەك مزگێنی شەوی جەژنی بەرات وان بۆ من. یانی لەو عیشوەتا دەردەکەوێ خەیاڵت هەیە شتێکم بۆ بەرات کەی.

(٣) واتە: تۆ فەرمووت بە گیانی تۆ قەسەم نایەم، ئاخر من تۆ نەبی ناژیم و وەعدەکانت کەی بە عەمەل دێ من هەر چاوەڕێی وەفا بە وەعدەکانتم.

(٤) واتە: خۆزگەم بەو کەسەی لە دواتەوە تێر تێر لە ڕوخساری تۆ دەڕوانێ، مردم بە ئاواتی تۆوە من فیدای ئاشناییت بم.

(٥) واتە: هەر پادشای تورکان دەتوانێ بە تیرێ دو نیشانە بپێکێ، چاوی پڕ لە کـلەی تـۆش دەڵەی شای تورکانە ئەویش دەتوانێ بە تیرێ دوو نیشانە لێدا.

(٦) واتە: بەو تیرەی لە جەرگت دام شوێنەواری مەرگم لێ پەیدا بوو. تۆ فـەرمووت ئـەگـەر دێی بۆ لام بە لاق مەیێ بەسەر وەرە کەچی من بەختم نەبوو نەمتوانی بەسەر بێم.

چـــی عـــیشقی تـــۆی لە دڵدا، دەســـتی لە ئـــاب و گـــڵ دا
داغـــی شـــێواوی ڕووتـــم، کـــوشتەی ڕەقس و ســـەماتم[(٧)]
تـــــیرت قـــەراری دڵ بـــوو، ئـــارامـــی دا بـــە جـــەرگم
بـــا دڵ دڵی نـــەمێنـــێ، ئـــەو جـــارەکـــەش فـــیداتـــم[(٨)]
ئـــەی ســـاقی خـــەرابـــاتی، قـــەترێك ئـــاوی حـــەیاتی
ئامان دەســـتی مـــنت دامـــان! ســـووتاوی نـــێو زوڵمـــاتم[(٩)]
ســـاقی چـــاوت بـــنوێنـــە، زوهـــد و تـــەقوام بســـتێنە
قوربانی جامێك مەی بـــێ، هـــەموو ســـەوم و ســـەلاتم![(١٠)]
مـــوتریب! هـــادی ڕۆحـــانی، لێدە تـــاری ســـوبحانی
شاباشی سۆزەی نەی بێ، هەموو جـــومعە و جـــەماتم[(١١)]

---

(٧) دەستی لە ئاب و گڵ دا: خەریکە دەمرێ. داغ کردن: نیشانە کردن بە غولامی.
واتە: هەرکەس عەشقی تۆی لە دڵە، دەبێ لە فیکری مردندا بێ، شێواوی ڕوخسارت منی داغ کردووە و ڕەقس و سەماکەشت دەمکوژێ.
(٨) واتە: تیرت کە دا لە جەرگم باعیس بوو دڵی بێقەرارم قەرار بگرێ و ئارامتر بـێ، لەبـەر ئەوەی دڵم دڵی نەمێنێ ئەوجاریش بە فیداتم تیرێکی دیکەی بۆ بهاوە.
(٩) واتە: ئەی ساقی خەراباتی، یەك قەترەم لە ئاوی حـەیاتت بـدەیە و دەسـتم بـە دامـانت سووتاوی نێو تاریکستانم.
لە نێوان ئاوی حەیات و زوڵماتدا موراعاتی نەزیر و تەلمیح هەیە.
(١٠) سەوم و سەلات: ڕۆژوو و نوێژ.
واتە: ساقی، چاوتم پیشان بدە و تەقوا و ئیمان و پارێز کردنم لێ بسێنەوە و تەواوی ڕۆژوو و نوێژەکانم بە قوربانی جامێکی شەراب بێ.
(١١) موتریب: ساز لێدەر. هادی ڕۆحانی: هیدایەتگەری ڕۆحەکان، دەشکرێ بڵێی ها دەی ڕۆحانی لێبدە.
واتە: موتریب تارێکی سوبحانی واتە عیرفانی لێدە، تەواوی جومعە و جەماعەتێ کە کردوومە، فیدای سۆزەی ئامێری شمشاڵ بێ.

ڕیشـێکـی گـێژ و وێژ بـێ، بـە ڕیـا دوور و درێژ بـێ
موشکل ئـەو پـووشە ویشکـە، بـێتـە مـایەی نـەجاتم[١٢]
دڵ پــڕ خــەو و خـەیاڵات، دەم بـە زیکـر و مـوناجات
زەحمەت بە ڕۆژی تاریك، خۆش بێ وەقت و سەعاتم[١٣]
دەمــێکــــە دڵ بــڵاوە، بــەو زولفــە پــێ بــە داوە
یا خودا بـە ڕووت گـوشا بـێ، غـەریبی دوور وڵاتـم[١٤]
نـەمزانـی گـوڵ دەپشکـووت، شـیرین بـە لێوی یـاقووت
یا تۆ بە خەندە فـەرمووت حـوققەی شـەهد و نـەباتم[١٥]
گوڵ عەتری خۆی بڵاو کـرد، دونـیای پـڕ لە گـوڵاو کـرد
لاڵ بــوو زوبـانی بـولبول، کـوشتەی زات و سـیفاتم[١٦]

---

(١٢) پووشی وشك: گیای وشکەوە بوو، ئیستیعارەیە لە ڕیش.
واتە: ڕیشێکی درێژ یان پان بۆ ڕیاکاری درێژ کرابێتەوە بە کەڵکی چی دێ، دیارە ئەم پووشە وشکە قەت باعیسی نەجاتی من نابێ.
(١٣) واتە: دەم پڕ بێ لە زیکر و خەیاڵات و دڵ پڕ بێ لە خەو و خەیاڵ، زەحمەتە بەو تاریکییە وەقت و سەعاتم خۆش بێ.
ڕوودەکی سەمەرقەندی دەڵێ:

روی به محراب نهادن چه سود	دل بـــه بـخارا و بـتان طـراز
ایـزد مــا وســوسەی عـاشقی	از تــو پـذیرد، نـپذیرد نـماز

(١٤) دڵ بڵاوە: دڵ پەرێشانە. گوشا بێ: بکرێتەوە.
واتە: لە مێژە دڵم غافڵ و نیگەرانە یاخودا بکرێتەوە و شاد بێ بە ڕوخسـاری غـەریبی دوور وڵاتم.
دەبێ مەبەست لە غەریبی دوور وڵات شێخ عوبەیدیللا بێ.
(١٥) واتە: کاتێ تۆ قسەت دەکـرد بـەو لێوە شـیرینە یـاقووتییەت گـوڵ دەپشـکـووت و مـن نەمدەزانی کە چی تۆ دەمت دەتگوت سندووقچەی هەنگوێن و نەباتە.
(١٦) زات: وجوود، جیسم. سیفات: ئەخلاق و ڕەوش و کردەوە.

خۆش‌خوانی مەجلیسی گوڵ! بێنەوە جۆش ڕۆح و دڵ
بێ‌حاڵە زۆر «وەفایی» فیدای دەنگ و سەداتم[(١٧)]

[٣٥][(١)]

نیگارا! دڵبەرا! نامیهرەبان! یاری جەفاکارم
بە زاری کوشتمت! تاکەی دەفەرمووی من وەفادارم؟[(٢)]
دەڵێی مورغی شەباهەنگە لە دەوری سوبحی دیدارت
لە حەلقەی زولفی تۆ دێ دەم بەدەم ناڵەی دڵی زارم[(٣)]
بە دەردێ موبتەلا بووم جاهیل و دانا کە حەیرانن
مەگەر چاوی نەخۆشی تۆم نە مەخموورم نەهۆشیارم؟[(٤)]

☞

واتە: گوڵ عەتری بڵاوکردەوە دونیا پڕ بوو لە گوڵاو، زمانی بولبول لە حەیبەتا لاڵ بوو کوژراوی زات و سیفات بوون. دەشکرێ مەبەست لە زات گوڵ و لە سیفات گوڵاو بێت.

(١٧) واتە: ئەی گۆرانیبێژی مەجلیسی گوڵ، دەی بڵێ گۆرانی و ڕۆح و دڵ بێنە جۆش، وەفایی زۆر بێ‌حاڵ و بێ‌تاقەتە بە فیدای دەنگ و سەدات بم بە ئاهەنگێ حاڵ لێ بێنە.

[٣٥]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: کارم، وفادارم، زارم، و...

(٢) واتە: ئەی نیگاری دڵبەرم، نادڵسۆزم و ستەمکارم بە ناڕەحەتی و گریان من دەکوژی و دوایەش دەڵێی وەفاداری تۆم.

(٣) مورغی شەباهەنگ: مەلێکە شەو تا ڕۆژ ناخەوێ و هەر دەخوێنێ.

واتە: دڵی زارم وەك مەلی شەوخوێن بە دەوری بەیانیی ڕوخسارتدا لە داوی حەلقەی زولفتدا هەر ناڵەی دێ.

(٤) واتە: دەردێکم گرتووە زانا و نەزان تێی‌ناگەن دەڵێی چاوی تۆم هەم نەخۆشم و هەم مەستم و هەم هۆشیارم.

گـەهێ سـووتاوی ئـەبرووتم، گـەهێ پـابەندی گـیسووتم

لە لایــەك ڕوو لە مـیحرابـم، لەلایـەك ڕوو بـە زونـنارم(٥)

نــــیشانەی قـــاتیلی نـــــامیهرەبانم زاهــیرە یــەعنی:

فەرەنگی خەت و زەنگی زولف و هیندوو خاڵ و دڵدارم(٦)

بە تـای زولفـی و چـینی تـوڕڕە دیـن و دڵ دەبـا چـاوی

دەڵێی مــن خـــانەوادەی ئـــاهوانـــی چــین و تـــاتارم(٧)

وەسییەت بێ کە مردم تەخت و تـابووتم لە عـەرعەر کـەن

هــەتا عـــالەم بــزانــێ مــن شـــەهیدی قـامەتی یـارم(٨)

«وەفــایی» دوور لە تــۆ پـەیوەستە حـاڵی شـین و گـریانە

لەبەر چاوت بە سـەد جـێ وەك نـیشانەی دڵبـریندارم(٩)

---

(٥) واتە: تاوێ بە ئەبرۆت دەمسووتێنی و تـاوێ بـە پـەلکەت دەمبەسیتەوە، لایـێ ڕووم لە میحرابە یانی برۆت و تاوێ زوننارى مەسیحیانم لە ملدایە یانی پەلکەکانت.

(٦) زاهیرە: ئاشکرایە.

واتە: ئاشکرا و ڕوونە کە کێ قاتڵی نادڵسۆزی منە. ئەوکەسە یارێکە بە خەت و خاڵ و ڕوخسار فەرەنگییە، یانی سوور و سپییە، بە زولفی قەلەرەشەیە، واتە قژی ڕەشە بە خاڵەکەی خەڵکی هیدوستانە، واتە ڕەشە.

(٧) خــانەوادە یـان خـانەزادە: عـێل و تـەبار. تـاتار: سـەرزەمینێکـە لە مـەغولستان ئـاسکی بەناوبانگە.

واتە: یارم بە تاتای زولف و پەرچەمی دڵ دەڕفێنێ و دەڵێ من لە تایەفەی ئاسکی تاتار و چینم بۆنم خۆشە.

(٨) عەرعەر: دارێکی جەنگەڵییە کە ڕاست هەڵدەچێ و نمادی قەد و باڵای یارە.

واتە: بۆ ئەوەی سابت بێ کە یاری من قەد و باڵای وەك داری عەرعەر وایە، کاتێ مردم تەخت و تابووتی من لە داری عەرعەر سازکەن.

تەشبیهی موزمەری قامەتی یار بە داری عەرعەر.

(٩) نیشانە: ئەو شتەی کە دایدەکەن و بە تیر تێی هەڵدەکەن ئەوەندە دەیئەنگێون بریندار و کون کون دەبێ.

[٣٦][1]

گـــا دەســـووتێم گـا دەگــرییێم غــەرقی ئـاو و ئـاورم
ئـاخ لەبــەر بــەختی ســیا! نــازانـم ئـەز بـۆچ نـامرم؟[2]
هــەر کــە دەتــبینم دەڵێی تـۆ شـەم و مـنیش پـەروانـەتم
تـا سـەراپـا نـەبمە کـۆی زووخـاڵ قـەد ئـارام نـاگـرم[3]
هــەر ڕەگــەم تــارێکـە نـاڵەی دێ لە شـەوقی ڕوویـی تـۆ
عـەندەلیبم، مـوتریبم، خـۆشخوانـی گـوڵ ڕامشگـەرم[4]

☞

واتە: وەفایی دوور بێ لە تۆ -دوعایە- یان لە دووری تۆ -کە ئیهامە- هەمیشە خەریکی شیوەن و گریانە لەبەر چاوی جوانی وەك نیشانە هێندە تیری نیگای تۆم تێ‌هەڵکراوە لە سەد جێی دڵمەوە بریندار بووم.

[٣٦]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: ئاورم، نامرم، ناگرم، و...

(٢) واتە: جاری وایە دەسووتێم و جاری وایە دەگریم لە نێو ئاو و ئاگردا نقوم بووم، ئاخ نازانم من بۆچی بەو بەختە ڕەشەی خۆمەوە نامرم؟
لەف و نەشری موشەوەشی تێدایە.

(٣) واتە: هەر دەتبینم و تۆم وەکوو شەم دێتە بەرچاو و خۆشم وەك پەپوولەی دەوری تۆم هەتاگشت گیانم نەسووتێ و نەبمە زووخاڵ دەستبەرداری هەڵسووڕان بە دەوری تۆدا نابم.

(٤) عەندەلیب: بولبول. موتریب: ساز ژەن، ساز لێدەر. خۆشخوان: دەنگخۆش، گورانیبێژ. ڕامشگەر: هەر بە مانای ساز لێدەرە.
واتە: لە عەشق و یادی ڕوخساری تۆ هەر ڕەگێ لە ئەندامم وەکوو تار ناڵەیەکی لێوە دێ، هەر دەڵێی بولبول و موتریب و ڕامشگەر و خۆشخوانم.
موراعاتی نەزیر و هاومەعنایی لە عەندەلیب و موتریب و خۆشخوان و ڕامشگەردا کە هەوەڵ عەرەبی و دووەم فارسی و سێهەم کوردیە هەیە.

زولف و ڕوو، بـاڵاو ئـەبرۆ و خـەت و خـاڵ و چـاوی کـاڵ
لەو تـەلیسمی حـەوت‌خوان زۆر مـوشکیلە ڕۆح دەربـەرم[٥]
عــەکسی زولف و ڕووتـە مـایەی جـۆششی گـریانی مـن
چبکــەم ئــاخر چــاو پــڕاوی دوودی عـوودی مـەجمەرم
حــەقمە خـوێن بگـریم لە بـێدادی خـەت و جـەوری نـیگا
مــن کـە گـیرۆدەی فـەڕەنگ، یـەخسیری دەسـتی کـافرم[٦]
پــێکــەنینت جــەزبی کــردم بـۆ سـەر و زولفـی سیاه
تــووتیی شــیرین کــەلام پــابەندی داوی شــەککــەرم[٧]
گــــاه پــــەرێشــــانی ڕوخ و گــا دڵشکســتەی قـامەتم
هــەر دە زولفـی تـۆ دەچـم سـەر گـەشتە و سـەوداسـەرم[٨]

---

(٥) حەوت‌خوان: حەوت‌خان، ناوی یەکێ لە شەڕەکانی ڕۆستەمی زاڵە کە حـەوت قـۆنـاغ بووە، دەشکرێ حەوت دەشتی شاری عیرفان بێ.
واتە: ئەی یارەکەم تۆ هەوەڵ بە زولف و دووهەم بە ڕوو و سێهەم بە باڵا و چوارەم بە برۆ و پێنجەم بە خەت و شەشەم بە خاڵ و حەوتەم بە چاوی کاڵ حـەوت‌خانێکت بـۆ سـاز کـردم ڕەحمەتە لێی نەجاتم بێ و بپەڕمەوە.
تەلمیحە بە حەوت‌خانی ڕۆستەم.
(٦) واتە: ئەگەر لە جەور و ستەمی خەت و خـاڵی ڕوخسـارت بـناڵم نـاحەقم مـەگـرن مـن ئەسیری خەتی فەرەنگی و خاڵی کافری (ڕەشی) تۆم.
تەشبیه و لەف و نەشری تێدایە.
(٧) واتە: پێکەنینی تۆ ڕامی‌کێشا بـەرەو داوی زولفـی ڕەشت مـن وەکـوو تـووتی بـۆ لێوی شەکەرینت هاتم بە داوی زولفتەوە بووم.
عەشقی تووتی بە شەکر و شیرینی وتەیەکی مەشهوورە.
(٨) واتە: جارێ پەرێشانی ڕوخساری تۆم و جارێ دڵم شکستەی باڵاتە هەر عەینی زولفـی تۆ شێت و بێ‌قەرار و سەرگەشتەم.
لە نێوان پەرێشان، شکستە، زولف و سەوداسەردا موراعاتی نەزیر هەیە.

گەر بە ناز هەر دەمکوژی با تێر ببینم چاوەکەت
لێمگەڕێ جارێ بە کووچەی مەیفرۆشان ڕابرم(٩)

دوور لە تۆ زۆر بێقەرار بووم تا بە لوتفی چاوەکان
زەحمەتت دا بەر تەبیبان هاتی ئەمڕۆ چاترم(١٠)

حاسڵی سەیر و سلووکم بوو بە خەندەی زاری تۆ
گەه بەقا، گاهی فەنا، گەه غائیب و گەه حازرم(١١)

زاهید ئینسافت هەبێ، تۆ چت لە ڕەندی بادەخوار؟
تۆ و بەهەشت، تۆ و حوور و غیلمان، ئەمن و چاوی دڵبەرم(١٢)

---

(٩) کووچەی مەیفرۆشان: ئیستیعارە لە چاوی یارە کە هەمیشە مەستن و بە نازیش خەڵکی مەست دەکەن.

واتە: ئەگەر خەیاڵت هەیە بمکوژی لێمگەڕێ جارێ تێر تێر تەماشای چاوت بکەم کە دەڵێی کۆلان و مەڵبەندی مەیفرۆشانە با لە وێ تێر تێر مەست کەم جا ئیدی لە مەرگ ناترسێم.

(١٠) واتە: من زۆر نەخۆش بووم دوور لە باڵای تۆ، تۆ زۆر زەحمەتت دا بە تەبیبەکانت، کە چاوەکانتە، و نیگاهێکیان کردم و باشە ئەمڕۆ بەو تەماشاکردنەی چاوەکانی تۆ چاکترم.

(١١) سەیر و سلووك: قۆناغەکانی عیرفانییە لە ڕێڕەووەوە بۆ ڕێبەر. بەقا و فەنا: دوو مەقامن لە عیرفاندا کە سالیك دوای تێپەڕ بوون لە بەقا دەگاتە فەنا. غائیب: حاڵەتێکە لە عیرفان کە ڕێڕەو ئاگای لە خۆیەتی و لە خودا غافڵە. حازر: ڕێڕەو ئاگای لە خەڵك نییە و لای خودا حازرە، یان هەمیشە خودا بە حازر و نازر دەزانی. حاڵ و مەقام لە عیرفاندا فەرقیان ئەوەیە حاڵ زوو گوزەرە بەڵام مەقام پایەدارە.

واتە: حاسڵی ئەو هەموو سەیر و سلووکەی لە عیرفاندا پەیدام کردبوو بە خەندەیەکی لێوی تۆ لە دەستم دا، جارێ دیارم جارێ دیار نیم، جارێ ئاگادارم و جارێ بێ ئاگا.

موراعاتی نەزیر لە نێوان سەیر و سلووك و بەقا و فەنا و غائیب و حازردا هەیە.

(١٢) زاهید: تەرك‌کەری دونیا، سالیکی ڕیاکار. ڕەند: پیاوی ئازا و جوانمەرد. بادەخوار: مەینۆش. تۆ و بەهەشت: واتە بەهەشت بۆ تۆ، ئەم «واوە» لە فارسیدا واوی مەعییەتی پێ دەڵێن کە بۆ نەوعێ هەڕەشەیە.

واتە: ئەی زاهیدی بە زاهیر موسوڵمان تۆ کارت چییە بە لاتی و جوانمەردی مەینۆشەوە، تۆ

وەك «وەفـــایی» دڵ بـــدە دیـــن دانـــیّ بـــۆ ســـاحێب دڵێك
دا بــزانـــی بـۆچـی مـن عـاشق بـە حـوسنی مـەزهەرم[١٣]

[٣٧][١]

بـــە گـــوڵزاری ئـیرەم ـقـوربان ـ دەپـرسی گـەر لە ئـەحواڵم
نەخۆش و سەرخۆش و مەست و خوماری چاوەکەی کاڵم[٢]
پـــــەرێشـــــانم، بـــڵاوم، تـــێكشكـــاوم، خـــاو و شـــێواوم
دەڵێی شاماری زولفی تـۆم لە دووی تـۆ شـێت و عـەبداڵم[٣]

☞

بۆ بەلای بەهەشتی خۆتەوە بەهەشت هەر بۆ تۆ بە حۆر و غیلمانیەوە و منیش چاوی بەرزەکەمم بەسە و ئەوانەم ناویٚ.

(١٣) مەزهەر: سەرچاوە.

واتە: وەك وەفایی بکە ـهەر لەگەڵ زاهیدی بەیتی پێشوویەتی ـ دڵت بدە بە یارێك بە قیمەتی دینت، دینەکە بۆ خاوەن دڵ و عارفیٚ چاکە؛ ئەوکات دەزانی من بۆچی عاشقی سەرچاوە و بنەچەکی عاشقیم.

[٣٧]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: ئەحواڵم، کاڵم، عەبداڵم، و...

(٢) گوڵزار: دەمی وەك گوڵ. ئیرەم: باغی ئیرەم، باغە سەیرەکەی شەددادی حاکم.

واتە: ئەی یارەکەم ئەگەر لە ڕووی کەرەم و دلۆڤانییەوە بە دەمی وەك گوڵت ئەحواڵی من دەپرسی نەخۆش و مەست و خوماری چاوی کاڵی تۆم.

(٣) شامار: ماری گەورە، پەلکەی یار دەشوبهێنیٚ بە شامار.

واتە: پەرێشان و دڵئاڵۆز و شکستەم هەر دەڵێی پەلکەی تۆم و بە دووی تۆدا شێت و عەبداڵی کێوانم و لە دووت دەگەڕێم.

لە نێوان پەرێشان و بڵاو و خاو و شێواو و زولفدا موراعاتی نەزیر هەیە.

بە نـازی چـاوەکـەی وەك بـازی، بـازی دام هـەتا پـیر بـووم
دەتــرسم هــەر بــە بــازی بـمکوژێ ئـەو یـاری مـنداڵم(٤)
نە داغـی جـەرگی خـۆم زانـی، نـە مـایەی بـەرگی خـوێنـینم
شــەهیدی دەشــتی عـیشقم، لالە ڕەنگـم، مـن کـەڕ و لاڵم(٥)
دڵەی بــێ‌هــۆش و گــۆشــم مــوددەتێکــە هــەر دەنـاڵێنــێ
خودا ڕوحمێ بکەی بەو مورغی حـەپسی بـێ‌پـەڕ و بـاڵم(٦)
بــفەرموو «بــا» پـەرێشـانم نـەکـا زولفت لەسـەر ڕووی تـۆ
ئەمان یا کاشفی زوڵمـەت، دەخـیل ئـەی شـەوچرای مـاڵم(٧)
بە خۆت سەرمەشقی زولف و دەرسی باڵات داوم ئەز چبکـەم
نــیشانە و دەســخەتی خـۆتـە ئـەگـەر ئـەلفم ئـەگـەر دالم(٨)

---

(٤) بازی (یەکەم): ئەو مەلە ڕاوچییە کە چاو لە مەلە ڕاوەکەی دەکات هەستی لێ‌دەبڕێ و بە ئاسانی دەیگرێ. بازی (دووهەم): یاری و گاڵتە. بازی دام: یاری پێ‌کردم.

واتە: یارم بە نازی چاوی وەك چاوی باز یاری پێ‌کردم هەتا جوانیم هەموو دانا، دەترسم ئەو یارە منداڵەم هەر بە یاری و شۆخییەوە بمکوژێ.

لە نێوان نازی و بازی یەکەم و دووهەمدا جیناس و لە نێوان بازی و منداڵیشدا موراعاتی نەزیر هەیە.

(٥) واتە: نە زانیم چۆن جەرگم داخ کراوە و نە زانیم بۆچ بەرگم تا ئەو ئەندازەیە خـوێنـاوی بووە؟! من وەك شـەهیدی عـەشقم و ڕەنگـم وەك لالە سـوورە و وەك شـەهید و گـوڵی لالە بێ‌دەنگ و گۆشەگیرم.

(٦) واتە: دڵی بێ‌هۆش و بێ‌گوێم ماوەیەکە ناڵە ناڵیە، سا خودا ڕوحمێ بکە بەو دڵەم کە وەك مەلێکی بێ‌پەڕ و باڵە و لە قەفەسدا ئەسیر بووە.

(٧) واتە: بە «با» دەستوور بدە زولفەکەت لەسەر ڕووت لانەدا، ئەی ئەو کەسەی کە تاریکی لادەبەی و بە شەوا چرای ماڵمی، دەخیلت بم هاوارم بۆ هێناوی.

(٨) بە خۆت: بۆ خۆت. ئەز: من. سەرمەشق: ڕێنمایی، دەست پێ‌گرتن.

واتە: کە تۆ بۆ خۆت منت فێری ناسینی زولف و دەرسی باڵات کردووە من تاوانم چییە، من بە دەستخەتی تۆ ناسراو و نیشانە کراوم جا ئەگـەر وەك ئـەلف ڕاست و ڕێك بـم، یـا وەك دال چەماوە بم.

ئەمن ئیفتادە بووم تۆ خـۆت بـە ڕەحـمـت دەستگـیرم بـووی
پـەشیمانی نـە شـێوەی تـۆیـە، ئـەی خـورشیدی ئـیقباڵم(٩)
ئیشارەی چاو و عیشوەی زولفەکەت بوون مورشیدی ڕێگـام
ئەگەر دەیـری مـوغان قـیبلەم، ئـەگـەر زونـنارە بـەرماڵم(١٠)
بە تیغی غەمزە ئەمن و تەرکی ڕووی تۆ؟ قـەت مـەڵێ قـوربان
ئەگەر قیمەم بکەن هـەر ڕۆژ پـەرستم، هـەر بـەیەك حـاڵم(١١)
ئەمن هەر تـۆم دەوێ، مـن چـم لە ڕۆح و چـم لە دیـن داوە؟!
بـە قـوربانی تـەماشایێکـی تـۆ سـەد جـار سـەر و مـاڵم
لە تـــاو دەردی دڵی دێوانــە خــوێن دەگــریم و نــازانــم:
نە خەستەی چاوەکەی مەستم، نە ڕەنجەی پەنجەکەی ئاڵم؟(١٢)

---

(٩) ئیفتادە: پیر و پەككەوتوو.
واتە: ئەمن پیر و پەككەوتە ببووم لە ڕێی ئەویندا ئەتۆ بۆ خۆت دەستگیری من بووی، ئێستا تۆ بۆ پەشیمان بوویەوە ئەی یارێ کە وەك هەتاوی شانسم وای؟ پەشیمانی شێوە و ڕەوشتی تۆ نییە.
(١٠) مورشید: ڕێبەر، شێخ. دەیری موغان: کلیسا و عیبادەتخانەی گاورەکان. زوننار: پشتوێن، یان زنجیری ملی مەسیحیان.
واتە: ئیشارەی چاوت و عیشوەی زولفت بوونەتە ڕێبەر و مورشیدی من، ئەگەرچی ئێستا قیبلەم دەیری موغانە و بەرماڵی نوێژم زوننارى مەسێحییانە.
موزمەرەن دەڵێ: چاوت مەیخانەیە و پیاو کافر دەکا و زولفت وەکوو زنجیری ملی مەسیحیانە.
(١١) ئەمن و وازهێنان لە ڕووی تۆ؟!: خودا نەکا کاری وا ڕوو بدا، «واو» بۆ ئیستیبعادە یانی دوورە لە من. قیمە کردن: ورد کردن وەك گۆشتی کەباب. ڕۆژ پەرست: میترائیسم، ڕۆژ مەبەست ڕوخساری یارە.
واتە: ئەگەر چاوت بە تیری غەمزە بیەوێ من واز لە تەماشای ڕوخساری تۆ بێنم مەحاڵە. من هەر ڕۆژ پەرستم، هەر لە سەر یەك حاڵم.
(١٢) ئاڵ: سوور.

بــە مــەرگی مــن بــە ڕەمــزێکــی بـڵێ بـەو چـاوە حـاڵیـم کـا
ئــەتۆ نــازدار و بــیماری، ئـەمن بـۆچ زار و بـێ‌حـاڵم؟!(١٣)
کوتی: بـۆ کـوێ دەبـەی ڕۆحت «وەفـایی»؟ دەوریـان گـرتی!
نیزامی پـەرچـەم و سـەربازی زولف و عـەسکەری خـاڵم(١٤)

[٣٨](١)

نەخۆش و مـەستی دوو چـاوی کـاڵم   حــەقم بــە دەســتە ئـەگـەر بـناڵم(٢)
بە غەمزەی چاوت بە خـەندەی زارت   بردیان بە غـارەت خـەو و خـەیاڵم(٣)

☞
واتە: لە حەیبەتی ئێشی دڵم بە جێی فرمێسك خوێن لە چاوم دەبارێ نازانم خـەتای ئـەوەیە برینداری چاوی کاڵم یان ڕەنجاو و ئێش پێ‌گەیشتووی پەنجە سوورەکەی تۆم.
(١٣) چاوی بیمار: چاوی خومار، چاوی عاشق نەخۆشخەر، چاوێك کە بە ئارامی هەڵدێ.
واتە: ئەتۆ بە مەرگی خۆم قەسەم دەدەم بە شێوەیـەکـی نـهێنـی بـەو چـاوە کـاڵەت بـڵێ کـە تێم‌گەیەنی، ئەگەر ئەو خومار و نازدارە من بۆچی ناڕەحەت و بێ‌حاڵم؟.
(١٤) نیزام: سەرباز، ڕەدیف. پەرچەم: زولف. سەرباز و عەسکەر: چەکدار.
واتە: گوتی ئەی وەفـایی ڕۆحت بـۆ کـوێ دەبـەی تـازە دەورت گـیراوە و گـەمارۆیـان داوی سەربازەکانی زولفم و نیزامییەکانی پەلکەم و ئەرتەشی خاڵەکانی ڕوخسارم.
لە نێوان عەسکەر و نیزامدا موراعاتی نەزیر هەیە.

[٣٨]

(١) کێشی شیعر: «فعلن فعولن فـعلن فـعولن» بـەحری مـوتەقاریبی مـوسەممەنی ئـەسلەم. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: کاڵم، بناڵم، خەیاڵم و...
تێبینی: ئەم کێشە تایبەتی ئەشعاری تەك بەیتی و مەسنەوییەکانی کوردییە و کەمتر بە کاری غەزەل دێ، بەڵام یەگجار لە کوردیدا باوە و زۆربنەی شیعری فولکلۆری کوردی بەم کێشـە گوتراوە بە تایبەت شاعیرانی هەورامی وێژ وەك مەولەوی و بێسارانی و...
(٢) واتە: لەبەر دوو چاوی کاڵ نەخۆش و مەستم، ئەگەر ناڵەش بکەم حەقم بە دەستە.
(٣) غەمزە: بە نازەوە چاو لە کەسێ کردن. زار: دەم.
واتە: بە تەماشا کردنی چاو و پێکەنینی دەمت خەو و خەیاڵی منت بە تاڵان برد.

فەرمووت: چلۆنـی؟ چ بـڵێم عـەزیزم؟ ـ دوور لە زولفی تۆ ـ کافر بە حـاڵم[٤]
بە یـادی چـاوت چـوومە خـەرابـات لە ڕەهنی مەی دان خەرقە و بەرماڵم[٥]
من مورغی قودسی لە لامەکـان بـووم ئـیلاهی ڕوحـمێ شکسـتە بـاڵم[٦]
شـەوێکـە تـاریك، ڕێـیـێکـە بـاریك هـەر بـە ئـومێدی چـرای جـەماڵم[٧]
بـە تـیری نـازت بـڕاوە جـەرگم بـۆ چـاوی بـازت نـەماوە حـاڵم[٨]
وەك من بە چاوت یـەخسیری زولفـم کـەس وا نـەگـیرێ بـە داوی زاڵم![٩]
خۆش بەو دەمانە گوڵ گوڵ دەپشکووت شـەکـر دەبـاری پـرسی لە حـاڵم[١٠]

---

(٤) واتە: تۆ لە منت پرسی حاڵت چۆنە؟ ئازیزم چیت عەرز بکـەم دوور لە زولفـی تـۆ (کـە ڕەش وەك کافر وایە)، کافر بە حاڵم بێ، یانی وەزعم لە دووری زولفی تۆ خراپە.

(٥) خەرابات: مەیخانە، لە ئیستیلاحی عیرفانیدا یانی خانەقا. ڕەهن: گرەو، بارمتە. خـەرقە: لیباسی کۆنی دەروێشان و عاریفان. بەرماڵ: سەجادە، ئەو پارچەیەی نوێژی لەسەر دەکەن.
واتە: بە یادی چاوی تۆ کـە وەك مـەیخانە وایـە و هـەمیشە مـەستن، چـوومە مـەیخانە مـنی موسوڵمان لیباسەکان و بەرماڵەکەم لە بارمتەی مەی و شەرابدا داناوە.

(٦) قودسی: پاك و موقەدەس. لامەکان: بێ جێ، کن خودا.
واتە: من مەلێکی ئاسمانی بووم ڕێز و حورمەتم هەبوو سا خودایە ڕەحمێ بە حاڵم بکە ئێستا باڵم شکاوە.

(٧) واتە: لە شەوێکی تاریك و ڕێگایەکی باریکدا هەر بە هیوای شێوەی جوانی یارم کە وەك چرا ڕێم بۆ ڕوون بکاتەوە.

(٨) واتە: جەرگم بە نازت کە وەك تیر وایە بڕاوە، بۆ چاوت کە وەك چـاوی بـاز وایـە حـاڵم نەماوە.
تەشبیهی ناز بە تیر و چاو بە باڵندەی بازی شکارییە.

(٩) واتە: یاخوا وەك من بە داوی زولفی تۆوە گیرۆدەم هـیچکەس لە داوی زاڵمـانیشدا گـیر نەکات.

(١٠) گـوڵ گـوڵ: وەك عـەجەم دەڵێن گـولە گـولە، قـەیدی حـاڵەتـە واتـە دەمـی وەك گـوڵ دەپشکووت.
واتە: خۆشا بە حاڵی ئەو کاتەی لە دەمی وەکوو گوڵی گـوڵ دەپشـکووت و یـارم بـەو دەمـە جوانەی لە حاڵی پرسیم و لە دەمی قەند دەباری.

سەبا دەخیلم هەر تاکوو ماوم بڵێ بە زاری، بە ڕوو بە خاڵم
دەمێکی بابێ دەوای دڵم کا بە چاوەکانی گەلێ بێحاڵم(١١)
«وەفایی» چی دیت لەسەر بگێڕێ؟ نەما لەسەر تۆ نەسەر نە ماڵم(١٢)

[٣٩](١)

تا بادی خەزان دایە گوڵ و بەرگی ڕەزانم
سەد جێ وەکوو بولبول لە جگەر داغی خەزانم(٢)

---

(١١) ئەمە مانای ئەم شیعرە و شیعرە پێشووەکەیە. سەبا: بایەکە دەڵێن نامەبەری عاشقانە. بە زاری: بە گریان و پاڕانەوە. ڕوو بە خاڵ: ئیستیعارەیە لە یار. دەمێك: تاوێك، لەحزەیەك. بە چاوەکانی: واتە بە چاوەکانی قەسەم. ئەم دوو بەیتە مەوقووفولمەعانین.
واتە: ئەی بادی سەبا بە پاڕانەوە بە یار بڵێ تاوێ بێ و دەوای دەردم کات، بە چاوی قەسەم زۆری بۆ نارەحەتم.
(١٢) لە سەر گێڕان: سەدەقە، قەزاوەگێڕ.
واتە: وەفایی هەرچی هەبوو پێشکەشی کردی لەسەر تۆ، سەر و ماڵم هەموو لە دەستچوو، ئیدی چی دیکەی ماوە لەسەر تۆ بگێڕێ.

[٣٩]

(١) کێشی شیعر: «مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فعولن» بەحری هەزەجی موسەممەنی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: ڕەزانم، خەزانم، زوبانم، و...
تێبینی: ئەم غەزەلە کە نزیك بە قەسیدەیە یەکێك لە شاهکارەکانی وەفاییە کە دابڕان و جودایی دەگەیەنێ، جا نازانم مەعشووق شێخ «عبیداللە»یە یان کەسێکی دی، بە هەر حاڵ دەشکرێ حافیز ئاسایی هەردوو لای لە نەزەربێ.
(٢) ڕەزان: باخی ترێ.
واتە: لەو ڕۆژەوە بایی پاییزی گەڵای باخە ترێکەی منی گەستووە وەکوو بولبول داغ بووم و لە جگەرمدا داغی پاییز لە سەد جێ دیارە.
لە نێوان ڕەزانم و خەزانمدا جیناسی ناتەواو هەیە.

وەك بەرگی گوڵم دی کە بە با چوو بە ئەسیری
کڕ کەوتم و شێت بووم، عەبەسام، لاڵ بوو زوبانم[٣]
قومری وەرە هەرتا دەمرین پێکەوە بگرین
تۆ سەروی ڕەوانت چووە من ڕۆحی ڕەوانم[٤]
بولبول وەرە تا ڕۆحی من و تۆیە بناڵین
تۆ باغی گوڵانت چوو ئەمن داغی دڵانم[٥]
ئەی مەعدەنی شیر و شەکەر، ئەی گوڵبەر و دڵبەر
ئەی تازە گوڵی دارە گوڵی باغی جینانم[٦]
کەس سیرڕی دەم و عیشقی میانی نەدەزانی
ئەشکم بووە غەممازی هەموو ڕازی نیهانم[٧]

---

(٣) کڕ بووم: بێدەنگ بووم. عەبەسام: تاسام.
واتە: ئەوکاتە گەڵای گوڵم دی کە "با" بە ئەسیری بردی، بێدەنگ بووم و تاسام و زبانم لاڵ بوو و هیچ قسەیەکم بۆ نەکرا.
(٤) قومری: کۆترەبارێکە کە عاشقی داری سەوڵە. سەروی ڕەوان: یاری وەك سەوڵی بەڵابەرز. ڕۆحی ڕەوان: گیانی ئینسان.
واتە: ئەی قومری وەرە با پێکەوە بگرین تۆ لە حەیبەت سەوڵی خۆت و من لە حەیبەت گیانم کە یارەکەمە.
(٥) واتە: بولبول وەرە با تۆش هاوگریانم بی، تۆ بۆ باغی گوڵت بگری و من بۆ ئەوکەسەی کە بەجێی هێشتم و دڵی داغ کردم.
(٦) گوڵبەر: سەمەر گوڵ. جینان: بەهەشت.
واتە: ئەی یارێ کە کانگای شیر و شەکەری، سەمەرت گوڵە و دڵبەری، تۆ گوڵێکی تازەی باغی بەهەشتی منی.
(٧) غەممماز: قسە هێنان و بردن، سوخەنچین.
واتە: هیچکەس ڕاز و سیرڕی دەمی بچووك و قەدی باریکی تۆی نەدەزانی، ئەوە گریانی من بوو بۆ ئەو دوانە بووە شوفار و ڕازەکەی لێ ئاشکرا کردی.

تــۆ چــونکە لە لەیــلا گــەلێ شــیرینتری بـۆیـە
مــەجنوونی دەر و دەشـتم و فـەرهادی زەمـانم(٨)
ئـیشم هــەموو نــاڵیــنە لە ئـێشــی دڵی ڕێشـم
کــارم هــەموو گــریانە لەبــەر دەردی گـرانـم(٩)
بـۆ گـەردەنی تـۆ بـوومە ئـەسیری سـەری زولفت
مــن مــورغی شـەباوێزم و عـاشق بـە بـەیانم(١٠)
جان بەخشە دەڵێن ماچی دەمت وەقتی تـەبەسسوم
تاکەی بمرم موعجیزەی ئـەم سـیڕڕە نـەزانـم!(١١)
جەزبەی نیگەهت خۆشی نەهێشتم -بە برۆی تـۆ-
قیبلەم چووە تا مـەستی مـەیی پـیری مـوغانم(١٢)

---

(٨) واتە: دەزانی من بۆ مەجنوونی دەرو دەشت و فەرهادی زەمانم؟ چونکە تۆ زۆر لە لەیلا شیرینتری.
لە واژەی شیریندا ئیهام هەیە، هەروەها حوسنی تەعلیل و تەلمیح و مـوراعـاتی نـەزیریشی تێدایە.
(٩) واتە: کارم لە حەسرەتی دڵی بریندارم هەمیشە ناڵینە و لەبەر دەردی گرانم کارم هەمیشە گریانە.
(١٠) واتـە: بـۆ گـەیشتن بـە گـەردنت ئـەسیری زولفت بـووم مـن وەك مـەلی شـەواهـەنگ (تاقتاقکەرە) عاشقی بەیانم. واتە لە شەوی زولفتدا هەر دەخوێنم تا بەیانی گەردنت ببینم.
(١١) تەبەسسوم: بزەی لێو.
واتە: دەڵێن ماچی دەمت لە کاتی بزەدا گیان دەبەخشێ، تا کەنگێ مـن بـمرم و ڕەمـزی ئـەم ئیعجازە نەزانم دەماچێکم دەیە با بزانم ڕاستە زیندوو دەبمەوە؟
«حسن الطلب»ی تێدایە.
(١٢) واتە: قەسەم بە ئەبرۆی تۆ جیلوەی تەماشاکـردنت خـۆشـی نـەهێشـتووم لەو ڕۆژەوە مەستی مەیی پیری موغانی نیگای چاوەکانی تۆ بووم مەیلی کەعبەی برۆکانتم نەماوە.

فەرمووی: کە لەگەڵ هاتم ئەتۆ ڕۆح بدە، چاوم!
سا ساقی، دەجا جامێ کە هەروا نیگەرانم[(١٣)]
چاوت بە نیگەه کردن و زارت بە تەبەسسوم
هاتن بە تەمای غارەتی عەقڵ و دڵ و جانم[(١٤)]
ئەو دەستە سوارێکە ئەمیش تازە بەهارێ
ئەو ڕاو و شکارێکە منیش کاس و نەزانم[(١٥)]
کێو هاتە سەدا و ناڵە بە هاواری «وەفایی»
جارێکی لە تۆ کاری نەکرد ئاه و فوغانم![(١٦)]

(١٣) واتە: فەرمووی کە هەر من هاتم تۆ گیانی شیرینت بدە لە قەدەمی من دا، دەساقی وەرە جامێکم بدەیە من هەر وا چاوەڕوانی هاتنی یارم تا ئەویێت و من بە مەستی گیانی شیرینی پێشکەش کەم.
(١٤) واتە: چاوت بە تەماشاکردن و دەمت بە بزە و پێکەنین هاتن بە تەمای ئەوەن عەقڵ و دینی من غارەت بکەن.
(١٥) واتە: چاوت بە مژۆڵەکانیەوە وەك دەستەیەك سواری جەنگین و دەمت وەکوو تازە بەهارێ وایە، یار بە پێکەنینەوە خەریکی ڕاو و شکارە و منیش نەچیرێکی گێژ و نەزان زۆر زوو دەگیرێم.
لە نێوان ئەم شیعرە و شیعری پێشەوەیدا لەف و نەشری مورەتتەب هەیە.
(١٦) واتە: بە دەنگ و سەدا و هاواری وەفایی کێو وەناڵەکەوت کەچی ئاه و زاری من جارێك لە تۆ کاریگەر نەبوو.

[٤٠][1]

بــەجارێکـــی تــەماشای تــۆ، فـیدات بــێ، هــەم دڵ و دیــنم
ئەگــەر سـەد جـار قـیامەت بـێ دەمـێکـی هـەستە بـتبینم[2]
لە غەمزەی چاوەکەت دەتکـێ لە جـەرگم خـوێن و نـازانـم
نە خەستەی پەنجەیی بازم؟ نە بـەستەی دەسـتی شـاهینم![3]
مەگەر زولف و ڕوخت وەك لالە حاڵی بـێ کـە مـن بـۆچـی
جگـەر سـووتاو و سـەرتاپا غـەریقی مـەوجی خـوێنـینم[4]
وەکوو نەی کون کـونە جـەرگم لە تـاو هـیجرانـی تـۆ بـۆیـە
بـە سـۆزی نـەی دەسـووتێم و بـە نـاڵەی نـەی دەنـاڵێنـم[5]

---

[٤٠]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: دینم، بینم، شاهینم و...

(٢) واتە: هەم دڵ و هەم دینم فیدای تاقە جارێکی تەماشای تۆ بێ، ئەگەر تۆ هەستیە سەر پێ قیامەت ڕادەبێ قەیدی ناکا سەد جار با قیامەت ڕابێ تۆ هەستە سەرپێ با چاوم پێت بکەوێ.

(٣) باز: باڵندەی ڕاوچی، ئیستیعارە لە چاوی یارە. شاهین: جۆرێکی تر لە باڵندەی ڕاوچـی. خەستە: بریندار.
واتە: لە تەماشا کردنی تۆ بە چاوی پڕ ناز و غەمزەتەوە خوێن لە جەرگم دەتکێ و من نازانم برینداری بازم یان بەستراو و گیراوی پەنجەی شەهێنم. کە هەردوو ئیستیعارە لە چاوی یارن.

(٤) لالە: هەم دەکرێ لاولاوی ئاوی بێ و هەم دەکرێ مەشخەڵ یان چرادەستی بـێ، هـەم دەبێ گوڵە مێلاقە بێ کە هەناوی ڕەش و سووتاوە.
واتە: مەگەر هەر پرچ و ڕوخساری تۆ بزانێ کە من وەك گوڵە مێلاقە هەم دەسـووتێم و هـەم غەرقی خوێناوم.

(٥) واتە: جەرگم وەك شمشاڵ کون کون بووە و لە تاوی تۆیە بۆیە وەك شمشاڵ لە دووری تۆ هەر ناڵەم دێ.

ئـــەتۆ ســـەروێکـــی ڕەنگـینی، لەسـەر چـاوان بـە شـیرینی
لەبــەر چـاوم نـەڕۆی چـاکـە، حـەیاتم، غـارەتی دیـنم!(٦)
ئەتۆ گوڵ، عەنبەرین ڕێی تۆ، ئـەمن خـاکـی بـەری پـێی تـۆ
لە مـن تـۆ زیـز نـەبی چـاکـە، عـەزیزم، ڕۆحـی شـیرینم(٧)
کوتم: دا ڕوومەتت وا بـێنـە بگـرم زولفـەکـەت! فـەرمووی:
بڵا گوڵ تێکنەچێ، بولبول نـەسووتێ، چت لە پـەرژینم؟(٨)
بە باغم کوت: بە ڕەنگ و بۆت مـەنازە، زەرد و سـوور بـووە
ئەگەر بـارم هـەموو سـونبول بـێ تـاێک زولفـی نـاهێنـم(٩)
کوشندەی من نەبوو هیچکەس مەگەر سەردایـرەی حـوسنی
لە ڕۆژی حەشرێ خوێنی خۆم لە چاوی مەستی دەستێنم(١٠)

---

(٦) واتە: تۆ وەکوو سەوڵێك ڕێك و پێکی لەسەر چاوانمدابە، چونکە نازدار و شیرینی، جا بۆیە لەبەر چاوم نەڕۆی چاکە و هەر لەبەر چاومدا بی، ئەی کەسێ کە هۆی غارەت و تاڵانی دینی.

(٧) واتە: ڕێگایەك کە تۆی پێدا دەڕۆی بۆنی گوڵ و عەنبەری لێ دێ و منیش خاکی بەری پێی تۆم ئەی ڕۆحی شیرینم وا چاکە لە من زیز نەبی.

(٨) پەرژین: تەیمان، پەرچین، ئیستیعارە لە زولفی یارە. بڵا: لێ گەڕێ.

واتە: گوتم یارەکەم ڕوومەتت وابێنە تا زولفەکەت بگرم، گوتی: با ڕوخساری وەکوو گوڵی من تێکنەچێ و تۆش وەك بولبول نەسووتێی و ئەو زولفە کە وەك پەرچین و تەیمانی ڕوخسـارمە کارت بەسەریەوە نەبێ.

(٩) زەردو سوور بووە: زەرد و سوور بووەوە، شەرمی کرد، یان تووڕەبوو.

واتە: گوتم ئەی باغ تۆ بە ڕەنگ و بۆی خۆت مەنازە! ئەو شەرمی کرد و گوتی: ئەگەر تەواوی سەمەرم گوڵ بێ تاڵێ زوڵفی یار ناهێنم و ئەو لە من بە قیمەتترە.

سیفەتی تەشخیسی تێدایە. (لێرەوە قافیەی شیعرەکە دەکرێ بە (ێ)ی باڵەدار کە دەبێ لاواز بخوێنرێتەوە بە تەلەفوزی مەنگۆڕانە، نەك (ی)ی قەڵەو).

(١٠) کوشندە: قاتڵ، بکوژ. سەردایرە: ڕەئیس، سەرۆك. خوێن: دییە، خوێنبەها، خوێنبایی.

واتە: هیچ کەس و هیچ شتێ منی نەکوشتووە مەگەر چاوی یار نەبێ کە سەرۆکی جوانی ئەوە و نە ڕۆژی مەحشەردا تاوانی خۆم لە چاوانی یار دەستێنم.

له باتی خوێنی خۆم، وەك زولفی، تـەسكینیم بـە هـیچ نـایێ
مەگەر دەستی شكستەی خۆم لە گەردنی زەردی وەربێنم(١١)
شەكەر قەدری نییە، قوربان، ئـەگـەر شـیرین نـەبێ، یـەعنی:
دەبێ تۆش لێوەكەت بێنی ئەگەر مـن ڕۆحـەكـەم بـێنـم(١٢)
بـــەنازی چـاوی بـازت وەك «وەفـایی» كـەوتمە نـێو زولفت
ئەوێستاش مەست و مەخموری شەرابی جامی دووشینم(١٣)

••••••—●—••••••

[٤١](١)

له داغـــی زولفـــی یـــار و عـــاریزی وەك لالە سـووتاوم
بـە ڕەنگـی لالە بـۆیـێ داغـدار و غـەرقی خـوێنـاوم(٢)

---

(١١) واتە: هەر وەكوو زولفی یار دەستی شكستەی خۆی لە ملی یار كردووە منیش لە باتی دییەی خۆم دەبێ وەك زولفی بێقەراربم و دەستێ لە ملی زەردی وەرێنم و دەستم لە ئەستۆی كەم.
تەشبیهی موزمەری زولفی یار بە دەستی شكستەی خۆی لە ملی یاردا. هەروەها تـەشبیهی مورەككەبیشە.
(١٢) شەكەر: نێوی مەعشووقەی خەسرەو پەرویز. شیرین: نێوی گەورە ژنی خەسرەو پەرویز.
واتە: ئەگەر شیرین نەبێ شەكەر قەدری نییە، لێوی یاریش وەك شەكرە گیانی من بەو شیرینیە پێشكەشی ئەو شەكرەیە.
تەشبیهی لێوی یار بە شەكر و گیانی خۆی بە شیرین. هەروەها ئیهام و تەلمیح و مـوراعـاتی نەزیریشی تێدایە.
(١٣) واتە: دوێشەو جامێ شەرابی دامێ وەك وەفایی كەوتمە داوی زولفی كەچی ئێـستاش هەر مەست و سەرخۆشی ئەو جامەی دوێشـەوم.

[٤١]

(١) كێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم.
ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: سووتاوم، خوێناوم، لێداوم، و...
(٢) عاریز: ڕوخسار، سەر و ڕوو. لالە: شەمع، چرای دەستی، مەشخەڵ. بەڕەنگی: وەكـوو.

دوو چـــاوی مـەستە بـیْبـادە، مـەلایك ڕوو، پـەریزادە
پـــەری دێوانـــەیی کـردووم، مـەلایك دەسـتی لێداوم[٣]
لە سەودای خـەتتی یـاقووتی لەب و کـاکـۆڵی ڕێحـانی
وەکوو زولفی شکسـتە تـێکشکـاو و خـاو و شـێواوم[٤]
لەبەر چاوت کە ڕەمـزی نـوکتەبازی مـەکـتەبی حـوسنە
وەها مەستم لە ڕەنگی حەرفی مەعنا لەوحی شـۆراوم[٥]
لە نێو سەیلی سوروشك و سۆزی دڵ حەیران و مەبهووتم
لە دووری تۆ عەجەب ماوم! نە خنکاوم، نە سووتاوم![٦]

☞

لالە: گوڵی مێلاقە، هەڵاڵە.

واتە: لە داخی ڕەشیی زولفی یار و سووری ڕوخساری وەك چرایدەستی گڕم گرتووە هـەر بۆیە وەکوو گوڵی خاشخاشە لە خوێندا غەرق بووم.

لە نێوان هەردوو لالەدا جیناسی تەواو هەیە.

(٣) بادە: شەراب. پەریزادە: فریشتەزادە، غەیری بەشەر. مەلایك دەستی لێدان: واتە شێتی و جنوون.

واتە: چاوی یار بێشەراب مەستە و ڕووی وەك مەلائیکەیەو دەڵێی لە فریشتە بووە، جا بۆیە من شێتی بووم.

(٤) واتە: لەبەر ڕوخساری سووری و لێوی سـووری و پـەرچـەمی وەك ڕەیـحانی و زولفـی تێكشکاوی خاو و شێواو و پەرێشانم.

موراعاتی نەزیر لە نێوان یاقووت و ڕەیحان و شکستە و خەتدا، کە جۆرەگەلی خەتی خۆش نووسینن، هەیە.

(٥) لەوح: تـەختە و تـەتەڵەی لێنـووسین. نـوکتەبازی: زانـایی و قسـەڕەوانـی. مـەکـتەب: مەدرەسە، قوتابخانە.

واتە: بێخود و بێهیچ لەبەر چاوی تۆ کە یەکجار زانا و ئەهلی قسەیە، لە مەدرەسەی جوانیدا من دەڵێی تەتەڵە یا تەختەڕەشی مەدرەسەم و لە حەرف پاك کراومەوە و هیچ مەعلووماتم تێدا نەماوە.

(٦) سەیل: سێڵاو، لافاو. سروشك: ئەسرین، فرمێسك. حـەیران و مـەبهووت: هـەردوو بـە

☜

عیزار و زولفی تۆ -بێ‌شك- شەو و ڕۆژ پێكەوەن ئەمما
شەو و ڕۆژ پێكەوە؟ لەو وەجهە من حەیران و داماوم[٧]
تەلیسمی بابلە، سیحری حەڵاڵە -قەد ڕەها نابم-
«وەفایی»! یا بە داوی زولف و ڕەمزی چاوە گیراوم؟[٨]

[٤٢][١]

کە هەستا زولفی ڕووی داپۆشی من لەو داغە سووتاوم
ئیلاهی! ئەی ڕەقیب، ڕۆژی قیامەت بێیە پێناوم![٢]

☞

مانای سەرلێ‌شێواون.

واتە: لە نێوان سێڵاوی فرمێسك و ئاگری بە سۆزی دڵمدا سەرگەردانم و شتێكی زۆر عەجایبە كە بە ئاوی فرمێسكم نەخنكاوم و بە ئاوری دڵم نەسووتاوم.

لەف و نەشری مورەتتەبی تێدایە.

(٧) عیزار: ڕوخسار. لەو وەجهە: لەو ڕووەوە، لەبەر ئەوە، بۆیە.

واتە: ڕوخسارت دەڵەی ڕۆژە و زولفت دەڵێی شەوە كە پێكەوەشن. ئەرێ دەكرێ شەو و ڕۆژ پێكەوەبن؟ ئاخر ئەوە شتێكی مەحاڵە من بۆیە سەرگەردان و دەرماندەم.

(٨) تەلیسم: نەقشەی گەنج و قەڵاو شتی‌وا. بابل: شارێكە قەدیمی كە هارووت و مارووتی تێدا زیندانی بوون. سیحری حەڵاڵ: شیعر و عەشق.

واتە: ئەرێ وەفایی ئەو شتەی منی تێكەوتووم زیندانی بابلە یان عاشقییە یان بە زولف و ڕەمزی چاوی یارە ئەسیری بووم؟ تكایە تۆ بۆم ڕوون كەوە. (جوملەكە پرسیارییە).

[٤٢]

(١) كێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: سووتاوم، پێناوم، زووخاوم، و...

(٢) داغ: حەیف. بێیە پێناوم: گوناحم بە گەردنی تۆبێ.

واتە: كاتێ یار هەستایە سەر پێ، زولفی ڕوخساری داپۆشی و منیش لە حەیفان سووتاوم، یاخوا ڕەقیبی من لە ڕۆژی قیامەت دا دەینم بە گەردنی بێ.

قــەراری دا بــە ڕۆحــم تــیری نــازی چــوو لە قــەلبمڕا
مەپرسن چەند ئەمن لەو حەسرەتەی دڵ پڕ لە زووخـاوم(٣)
دەمێکـە هـەر لە تـۆی ئـاوری دەروون و ئـاوی چـاوم دام
لە دووری تـۆ عـەجەب مـاوم؛ نـەسووتاوم؛ نـەخنکاوم(٤)
تـــەبیبێکـــم نـــییە دەردی دەروونـــم بـــێ مـــوداواکـــا
هـــەتا مـاوم بـە ئـومـمێدی شـیفا هـەر چـاوەڕێی مـاوم(٥)
دڵم بــۆ تــۆ دەســـووتێ، دیـــدەکـــەم بــۆ تــۆ دەبـارێنــێ
دەمێك وابێ، ئەمان! ئەی جێت لەنێو دڵ، پێت لەسەر چاوم(٦)
ئـەتۆ ڕۆحت دەوێ ئـەمنیش ئـەدەب هـەر تـالیبی وەسـڵم
مەکە مـەنعم، بـە دووری چـاوەکـانت! پـیر و خـەرفاوم(٧)
بە ڕۆح جۆیـایی وەسـڵە ڕەمـزی چـاوی، بـاوەڕیـم نـایێ
لە مەردوم هێند خـیلافی وەعـدە مـن دیـتوومە تـرساوم(٨)

---

(٣) واتە: کە نازی یار وەك تیرێ لە دڵم ڕاچوو ئەو کاتە ڕۆحم ئارامی گرت. ئیدی ئـەحواڵم مەپرسن کە چەندە لە داخان دڵم پڕ زووخاوە.

(٤) واتە: لە مێژە لە نێو ئاوری دەروون و لە نێو ئاوی چاوی خۆم دام، کە ئەویش هی دووری تۆیە، عەجایەب ئەوەیە نە لە ئاوری دەروونمدا سووتاوم و لە ئاوی چاومدا خنکاوم.

لەف و نەشری مورەتتەبی تێدایە. نیوە بەیتی دووەم لە بەیتی ژمارە (٦)ی غەزەلی پێشـوودا هاتبوو.

(٥) واتە: دوکتۆر نییە دەردی دەروونم دەرمان بکات و هەتا زیندووبم بە هیوای چا بوونەوە هەر چاوەڕێ دەمێنم.

(٦) واتە: ئەی کەسێك کە جێت لە نێوان دڵمدایە و پێت لەسەر چاومە، دەمـێکـە دڵم بـۆت دەسووتێ و چاوم بۆت دەگری.

(٧) واتە: تۆ داوای ڕۆح دەکەی و منیش بە ئەدەبەوە دەیـدەم و ویـستیاری پـێك گـەیشتنم، مەنعم مەکەن کە لە دووری چاوت پیرم و عەقڵم لە دەست داوە.

(٨) واتە: ئەوەندە بە گیان ئاواتم وەسڵی تۆیە، باوەڕ بە ڕەمـزی چـاوت نـاکـەم کـە بـیبیلەی ☞

لەلايـــێ بــارشی چــاوم، لەلايــێ ســۆزشــی جــەرگم
نــە پـێی دەمـرم، نــە پـێی دەگـرم، كـەبابی نـيوە بـرژاوم[٩]
لە سۆزی گريە جـەرگم ڕەش بـووە، چـارم چـييە چبكـەم؟
وەكوو ماسی بـە نـێو مـاوم نـە سـووتاوم نـە خـنكاوم[١٠]
بە بێ تۆ قەت نەژيم، شاديم نـەمێنـێ، ديـدە بـێنـوور بـم!
دەمێك ئارامی ڕۆحم بە، حەياتم، عـومرەكـەم، چـاوم![١١]
لە دەست ئەو شۆخە وا زولفان بە ناز دێنێ و دەبـا، هـاوارا!
«وەفايی» ڕۆژی لێ كردوومە شەو، عـومری بـە بـا داوم[١٢]

☞

چاوت، يان خەڵكی هێندەيان درۆ لەگەڵ كردووم دەترسێم دوبارە وەعدە خيلاف بكەن.
لە مەردومدا ئيهام هەيە، چونكە هەم بە مانای خەڵك و هەم بە مانای گلارە و بيبيلەی چاوە.
(٩) واتە: لە لايێ گريانی چاوم وەك بارانە و لە لايێ جەرگم دەسووتێ؛ نە ئـەوەيە بـمرم و نەئەوەيە بتوانم بە پێوە ڕاوەستم، هەر دەڵێی كەبابێكم كە نيوەم برژاوە.
(١٠) واتە: لەبەر كوڵی گريانم جەرگم ڕەشەوە بووە، عيلاجم چييە وەكوو ماسی زگم ڕەش بووەتەوە، نە دەخنكێم و نە دەسووتێم.
ئەم غەزەلە زۆر بە قەوەت نيیە ديارە هی سەردەمی لاوی وەفاييیە.
(١١) واتە: ياخوا بێتۆ قەت نەمێنم، تۆ ساتێ ئارامی گيانم بە ئەی كەسێ كە عومر و چاوی منی.
(١٢) واتە: وەفايی ئەو يارە وا بە ناز زولفی دەهێنێ و دەيبا عومری بە با داوم، هاوار لە دەستی، ڕۆژی لێ كردوومە شەو.

[٤٣][(١)]

گــوڵەکــەم دەڵێن ئــەوا دێ، هــەموو وەخــتێ چــاوە چــاوم
ئەی خودا تــۆ بــڵەی وەهــابێ، بــێتــەوە ڕوونــاکــی چــاوم؟![(٢)]

ســەبەبی زولفــی شــێواوە حــوسنی ڕوو مــەدەدی پــێداوە
مــن کــەوا ڕۆژم بــۆتــە شــەو کــە بــە ڕۆژی ڕەش دامــاوم[(٣)]

تــا بــزانــن تــۆ گــوڵزاری، ڕوســتەیی ســەری جــۆبــاری
بە خەندە هاتی بەخێر بــێی، قــەدەمت ســەر هــەردوو چــاوم[(٤)]

خوێنــی مــن بــە گــەردەنی زولفت بــە ئــیشارەی چــاوەکــانت
مــن ئــەگــەر شکــاوە پشتم، مــن ئــەگــەر جگــەر بــڕاوم[(٥)]

---

[٤٣]

(١) تێبینی: ئەم هەڵبەستە بۆ گۆرانی دانراوە و ئاهەنگی تایبەتی خۆی هەیە. لە تەقتیعی عەرووزیشدا زۆر جار دەبێ بە هەوای گۆرانییەکە هیجاکان بگۆڕدرێ.

کێشی شیعر (بە هەوای ئاهەنگە تایبەتییەکەی): «فعلاتُ فاعلاتن فعلاتُ فاعلاتن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەشکوول. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: چاوم، داماوم، و...

(٢) واتە: وەك دەڵێن گوڵەکەم قەرارە بێ بۆیە منیش هەموو کاتێ چاوەڕوانم، خودایا وابێ و ڕووناکی چاوی من بێتەوە.

(٣) واتە: بۆچی زولفی یار شێواوە، جوانی ڕوخساری یارمەتی دەدا و من لە هۆی شێواوی زولفی ڕۆژم لێ بۆتە شەو و بەم ڕۆژە ڕەشە داماو و سەرگەردانم.

(٤) ڕوستە: ڕواو، شین بوو.

واتە: لەبەر ئەوەی بزانن تۆ گوڵزاری شین بووی قەراخی جۆباری بە پێکەنین هاتی و یاخوا بە خێر بێی پێڵاوت بەسەر هەردوو چاوم.

تەشبیهی موزمەری دەمی یار بە گوڵ و چاوی خۆی بە جۆبارە.

(٥) واتە: هۆی جەرگ بڕان و پشت شکاوی من ئیشارەی چاوەکانی یارە، خوێنی من بە گەردنی زولفی یار و تاوانی ئەوە.

به سـەری خـەدەنگی نـازت، جگـەری بـڕیـم چـاوی بـازت
بــە ئــومێدی نــازێکــی ویــم، ئــەگــینا ئــەمن نــەماوم[٦]
دڵی خۆم ئـاوری تـێ بـەردا تـا لە تـای زولفـان ڕووی دامـێ
شەو هەتا نەگـەڕام بـە چـراوە، شـەوچرا نـەهاتە بـەرچـاوم[٧]
ئــەتۆی نــووری شـەوبێداران، ئـەمن بـۆ وەك شـەم دایسـیێم
ئەتۆ گـوڵی شـای گـوڵزاران، ئـەمن بـۆ غـەرقی خـوێنـاوم؟[٨]
کە دەڵێی شەیدای گێسوومی، چدەکەی لەسـەری سـەودایـیم؟
کە دەڵێی پەروانـەی ڕوومـی، چدەکـەی لە دڵی سـووتاوم؟[٩]
شەو و ڕۆژ کە دەڵێن دوو بانن، هەر یـەکـن بـۆ دوون یـەكبانن
من لە دوو لاوەی برۆی تۆ، حـەیرانـی دوو زولفـی خـاوم[١٠]

---

(٦) خەدەنگ: تیر.
واتە: چاوی وەك بازی یار بە نووکی تیرێکی نازی جەرگی بڕیم و من هیوادارم یار ناز بکات دەنا خۆ من نەماوم.
(٧) شەو چرا: ئیستیعارە لە یارە یان لە ڕوخساری یار.
واتە: من دڵم ئاگر تێبەردا تا یار زولفی لادا و ڕووی پیشاندام. من هەتا بە چرای سووتانی خۆمەوە شەو نەگەڕام یار وەك شەوچرا نەهاتە ماڵی من.
(٨) واتە: کاتێ تۆ نووری شەو نەخەوانی، من بۆچی وەك شەم بسووتێم. تۆ گوڵی و شای گوڵزارانی من بۆچی غەرقی خوێنم؟
تەشبیهی موزمەری تێدایە.
(٩) واتە: ئەگەر پێت وایە شەیدای گێسووتم سەرم بۆچی سەوداییە، وە ئەگەریش پێتوایە پەپوولەی ڕووتم، دڵم بۆچی سووتاوە؟!.
(١٠) دوو بان: دوان.
واتە: دەڵەی شەو و ڕۆژ دوانن، نا هەر یەکن، زولف و ڕووی تۆ کە شەو و ڕۆژن هەر لەسەری تۆدان ئەوە منم لە دوولای برۆی تۆ دا حەیرانی دوو زولفی خاو بووم.

ئەی شەماڵ، ئەی شیفای نەساغان، وەرە تۆبێ و خاڵی ڕووی یار
بـە گـوڵ و وەنـەوشەی بـاغان، بگـەیێنـە دوعـا و سـڵاوم[١١]
گــلەیی لە چــاوی کــاڵتــە کــە مــوعینی زولف و خــاڵتـە
دڵی پــڕ لە دەرد و داخــم، ســەری پــڕ تــەلیسم و داوم[١٢]
نــە بــە وەســڵی تـۆ سـروورم، نـە بـە دووری تـۆ سـەبوورم
گێژ و سەرگەردان و حەیران، هەروەکوو ماسی سـەر ئـاوم[١٣]
بــە نــیگای تـۆ و عـەرەقی ڕووت دڵ و دیـنم چـوو نـازانـم
نە خوماری شەرابی ساقیم، نـە مـەستی عـەتری گـوڵاوم؟[١٤]
حــەقە کــە وەکــوو «وەفــایی» شـێت و شـەیداو سـەودایـی
مــەلەکــان خـۆیـان نـیشان‌دام، پـەرییان دەسـتیان لێداوم[١٥]

---

(١١) نەساغ: نەخۆش. شەماڵ: بایەکە کە گەرما دێنێ لە ئاخری زستاندا دێت.
واتە: ئەی بای شەماڵ کە شیفای نـەخۆشـانی، دوعـای مـن بـە گـوڵ و وەنـەوشە بگـەیەنە.
ئیستیعارە لە زولفی یارە.
(١٢) موعین: یاریدەدەر، هاریکار.
واتە: سەری پڕ دەردم لە چاوت گلەیی دەکا، کە بۆ دڵبەری کۆمەکی زولف و خاڵتە.
(١٣) واتە: وەك ماسی لەسەر ئاو نە بەوەسڵت شادم و نە لە دووریت ئۆقرەم هەیە.
تەشبیهی تێدایە، دەڵێن ماسی دایمە تینووە.
(١٤) واتە: نازانم مەستی شەرابی چاوی تۆم یان مەستی ئارەق و گوڵاوی ڕووتم.
تەشبیه و ئیستیعارە و لەف و نەشری تێدایە.
(١٥) واتە: حەق بە وەفایی بدەن ئەگەر شێت و شەیدایییە، چونکا پەری و فریشتە دەستیان لێ وەشاندووە.

[٤٤][١]

یار هاتەوە دەست و دڵی خۆم گرت و بەسەر چـووم
جان قابیلی جانان نەبوو نـەمزانـی بـەسەر چـووم[٢]
فەرمووی: چکەسی؟ کەوتمە بـەرپێی کـە «وەفـایی»م
قوربان چبوو عومرێکە لەلەت بووم و لەلات بووم؟![٣]
دەسـتی لەسـەری دام و دڵی دامـەوە فـەرمووی:
خۆش هاتی! بەخێر هاتی! وەلێ ڕۆحە بەهای ڕووم![٤]
وا خسـمتی چـاوی کـە بـە داو زولفـی وەلادا
شەو ڕۆیی، بەیان بەربوو، ئەمن هەر لە خەوا بووم![٥]

---

[٤٤]

(١) کێشی شیعر: «مفعولن مفاعیلن مفاعیلن فعولن» بەحری هەزەجی موسەممەنی مەکفووفی مەحزووفی ئەخرەب. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: چووم، چووم، بووم، و...

(٢) بەسەر چووم: بە سەر ڕۆیشتم. بەسەر چووم: هەڵەم کرد، ئیشتیبام کرد، جیناسی تەواو هەیە لە نێوان هەردوو بەسەر چوومدا.

واتە: یار هاتەوە منیش لە باتی بە لاق بڕۆم لە خۆشییا بە سەر چووم و ڕۆحم پێشکەش کرد، نەمزانی گیان قابیلی وی نییە هەڵەم کرد ڕۆحم پێشکەش کرد.

(٣) لەلە: پیاوێ کە منالێ بەخێو بکات. لەلات: لە کنت، لەنێوانیاندا جیناسی ناتەواو هەیە.

واتە: یار فەرمووی تۆ کێی گوتم قوربان چۆن نامناسی؟ من وەفاییم کە عومرێك تۆم بە خێو کرد بە منداڵی و لە گاڵتەدا بووم.

(٤) دڵی دامەوە: دڵخۆشی دامەوە.

واتە: دەستێکی بە سەرمدا هێنا و گوتی بەخێر بێی بەڵام بەهای دیدار و ڕوخساری من ڕۆحە نەك گیان. وادیارە وەفایی فەرق دادەنێ لە نێوان ڕۆح و گیاندا.

(٥) واتە: کاتێ زولفی وەك داوی لەسەر ڕوومەتی دا لادا وا کاری تێ کردم، شەو ڕۆیشت (زولفی لاچوو)، بەیان هات (روخساری دەرکەوت) هێشتا من هەروەها گێژی تەمەشای چاوی بووم.

یـارایـی مـوژە و تـابی بـرۆی تـۆی نـییە جـەرگم
بـەو تـیر و کـەمانە نـە فـەرامـەرز و نـە بـرزووم[(٦)]
ماچی دەمی، خەندەی دەمەکەی سیڕڕی بـەیان کـرد
ئەو جەوهەرە وا فەردە نە مەوجوودە نە مـەعدووم[(٧)]
زەڕڕێکـی لە سـیڕڕی دەمـی تـۆم بـرد و نـەزانـی
حەیرانی کـەماڵاتـی «فـەلاتوون» و «ئـەرەستوو»م[(٨)]
مومکین نییە بـەو نـێرگسـە مـن بـێمـەوە سـەرحـاڵ
من دەربەدەری ڕووتـم و سـەوداسـەری گـیسووم[(٩)]

---

(٦) یـارایـی: خـۆڕاگـری. تـاب: تـەوانـایی. فـەرامـەرز و بـرزوو: دوو کـوڕی ڕۆسـتەمن لە کەسایەتییەکانی شاهنامە.
واتە: جەرگم توانایی خۆ ڕاگرتنی لەبەرکەوانی ئەبرۆی تۆی نییە خۆ من کوڕی ڕۆستەم نیم. تەلمیح و تەشخیسی تێدایە.
(٧) جەوهەری فەرد: مادەی غەیرە تێکـەڵ، جـوزئی لایـەتەجەززا ئـەو مـادەیەی لە وردیـیا قەبووڵی بەشەبەش ناکات، ئیستیعارە لە دەمی یارە. مەوجوود: هەبوون. عەدەم: نەبوون.
واتە: بە ماچکردنی دەمی و بە خەندەکەیدا زانیم دەمی هەیە، چونکە ئەوەندە چکۆلە بوو، ئەو دەمەی مادەیەکە کە هەشە و نیشە.
جگە لە مانای فەلسەفی و مەنتیقی، فەرد، جەوهەر، مەوجوود و عەدەم کە موراعاتی نەزیرە، وەفایی یەکجار باسی بچووکی زاری یاری بەم شێوە دەکا.
(٨) زەڕڕە: تۆزقاڵ. فلاتوون و ئەرەستوو: دوو فەیلەسووفی کۆنی یۆنانین.
واتە: نەختێ لە زاری دەمی تۆم بەهرە بوو و نەمزانی کە بە قەدکەماڵاتی ئەرەستوو و ئیفلاتوون مەتڵەبیان پێ‌بوو.
(٩) نەرگس: ئیستیعارە لە چاوی یارە.
واتە: پێم وا نییە بە چاو لێکردنی چاوانت چاك بمەوە چوون من شێتی زولفی تۆ و ئـاوارەی ڕوخساری تۆم.

لەو زولفــە ـبـە غـەمزەی نـیگەهت ـ نـیمە ڕەهـایی
مـن بـەستەیی نـێو داوی پـەریزادەیـی جـادووم(١٠)
فــەرمووی: لە کـوفر لادە مـوسوڵمـان بـە «وەفـایی»
دێوانە مـەبە، دەست مـەدە زولفـم، ئـەوەتا ڕووم(١١)

[٤٥](١)

دریێغــا بــای خــەزان دایــە بــەهاری شــۆخ و ڕەعــناکـەم
لە ئــــیزهاری عــەمەل کــەوت ئــافتابی عــالەمئاراکــەم(٢)

---

(١٠) واتە: بە غەمزەی چاوت لەبەندی زولفت ڕزگار نابم چون بەسراوی سیحری پەریزادەی ڕوخسارتم.
(١١) واتە: فەرمووی لادە وەفایی لەکوفری زولفم و ئیمان بە موسوڵمانەتی ڕوومەتم بهێنە. لەف و نەشر هەیە لە نێوان کوفر و زولف و موسڵمان و ڕوودا.

[٤٥]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم. ڕەدیف: کەم. واژەی قافیە: ڕەعنا، عالەمئارا، سەحرا، و...
تێبینی: وەفایی وەك بۆ خۆی بە فارسی نووسیویەتی کاتێ کە حـەزرەتی شـێخ عـوبەیدیللا دوور دەخرێتەوە بۆ تایفی عەرەبستان ئەم شیعرەی لە قاڵبی لاواندنەوەدا بۆ وتووە کە ئەمەش وەرگێڕاوی دەقە فارسییەکەی وەفاییە:
شەوێك پاش ڕووت بوونەوە لە پەیوەندییەکانی لەش، بەڕاستی دیـترا کـە مـنی بـەستەزمان (مەبەست لە وەفایی خۆیـەتی) لە شـاری تـایف (طـائف)م لە وڵاتـی حـیجاز کـە جـەنابیان (مەبەستی شێخ عوبەیدیللای نەهرییە) کۆچیان کردبوو بۆ ئەوێ و لە پاڵ جەنابی ئەواندام و ئەوان وەفاتیان کردووە و منی بەستەزمان خەریکی گریان و فوغانم، سـەری مـوبارەکـیان لە تابووتەکە بەرزکردەوە فەرموویان ئاگاداری گریان و زاری ئێوەم، کە بێدار بوومەوە ئەم قەسیدەی تەعزیەم تەواوکرد. بەڵام پڕکێشم نەئەکرد دەریببڕم. شەوی دووهەمی ڕووداوەکە فەرموویان: بۆم بخوێنەوە. منیش بۆم خوێندەوە، فەرمووی نیشانی خەڵکی بدە. منیش دەرمخست.
(٢) درێغا: داخەکەم، حەیف.ئەفسووس. ئیزهاری عەمەل: ئـیش کـردن. ئـافتابی عـالەمئارا:

وەرەق ڕێزان، خـــەزان کـــەوتە ڕەزان، وەزعـــی چـــەمەن گـۆڕا
بەسەرچوو فەسڵی گوڵگەشت و تەماشای باغ و سەحراکـەم(٣)
خەزان هات و چەمەن چۆڵ بوو لە نەغمەی بـولبول و قـومری
دریغـــا! حـــەسرەتا! بـــۆ گـــوڵعـــیزارە ســـەرو بـــاڵاکـەم(٤)
لە گـــریان ئـــاسمان دامـــانی ســـوور بـــوو شـــینی گـــیڕاوە
مـــەگـــەر گـــیراوە یـــا مـــایل بـــە شـــامە ڕۆژە ڕووناکـەم؟(٥)
ئـــــەدیمی بـــــەختی مـــن ڕەش بـــوو تـــەرازوو وا تـــرازاوە
دەبـــێ مـــەیلی بـــە تـــائیف کـردبێ تـەئسیری شـەعراکـەم؟(٦)

☞

هەتاوی دونیا جوانکەر، مەبەست شێخ عوبەیدیللایە.
واتە: داخەکەم بای پاییز کەوتە باخەکەم و شکۆفەکەمی نەهێشت و هەتاوە جوانکەرەکـەی دونیاکەم ئیدی لە کارکەوتووە.
(٣) وەرەق: گەڵا. ڕێزان: ڕژان، وەران. ڕەزان: باخە ترێکان.
واتە: گەڵاکان وەرین و پاییز کەوتە نێو باخە ترێکان وەزغ و چۆنیەتی چـەمەن گـۆڕا و کـاتی گەڕانی سەحرا و گوڵگەشتی باخان دەوری نەما.
لە نێوان ڕێزان و ڕەزاندا جیناسی موزاریع هەیە.
(٤) واتە: پاییز هات چەمەنزار لە دەنگی بولبول چۆڵ بوو ئـەی حـەیف و مـەخابن بـۆ ئـەو یارەی باڵای وەکوو داری سەوڵ وابوو.
(٥) واتە: ئاسمان بە هۆی گریان کەنارەکانی (شەفەقی) سوور بوو، ئاسمان شیوەن دەگێڕێ چونکە ڕۆژی ڕووناکم (شێخ عوبەیدیللا) گیراوە، یان بەرەوکاتی ئێوارە چەمیوەتەوە و ئەڕوا، یان مایل بە سەرزەمینی شامە.
ئیهام لە ڕۆژ و شام و گیراندا هەیە.
(٦) ئەدیم: سفرە، «ادیم السماء» واتە ژێر ئاسمان، لێرەدا مەبەست ئاسمانی بەختە. تەرازوو: میزان، ئەستێرەی کۆ. تایف: شارێکی عەرەبستانە کە شێخ دوورخراوەتەوە بۆ ئەوێ. شەعرا: ئەستێرەی شەعرای یەمانی کە ئەستێرەیەکی زۆر گەورەیە لە ئاسماندا.
واتە: سفرە یان ئاسمانی شانسی من ڕەش هەڵگەڕا و لە میزان دەرچوو، پێم وایە ئەستێرەی شەعرای من مایل بووە بە شاری تایف.

له من دوور بۆتـەوه خـورشیدی ئـەوجی مـەعریفەت، شـایەد
به تیغی غەم سەری خۆم هەڵگـرم هـەمرەنگـی جـەوزاکـەم(٧)
له مـــن وەحشـــی بـــووه ئــاهوو خـــەرامـــی لاله ڕوخســارم
مەکەن مەنعم که هەروەك شێت و هاران ڕوو له سـەحراکـەم(٨)
بـــه مـــەحروومی لەگـــەڵ بـــەختی ســـیادا مـاوه فـرمێسکـم
له تـــازیەی هـیجرەتی خـورشیدی عـالەم واسـورەییاکـەم(٩)
«وەفـــایی» پـــێت بـڵێم: دونـیا و دیـنت بـۆچـی بـەرهەم بـوو
دەڵێن: ڕۆیـی لەسـەر دونـیایێ قـیبلەی دیـن و دونـیاکـەم(١٠)
نـــیشات و عـــوشرەتی دونـــیا بـــه نـــەشئه و قـــووەتی چـاوه
ئـــەمن چبکـــەم له دونـــیادا کـــه ڕۆیـی نـووری بیناکـەم(١١)

---

(٧) خورشیدی مەعریفەت: هەتاوی ناسین، تەشبیهێکی زۆر بەلیغە چونکە چـرا هـەیە بـۆ ڕێ دۆزینەوە بەڵام وەفایی ئەڵێ شێخ عوبەیدیللا هـەتاوی ڕێگـە دۆزیـنەوەیە. جـەوزا: دوو پەیکەر و بورجێکی مانگی قەدیمین.

واتە: هەتاوی مەعریفەت و ناسین لە من دوورکەوتەوە و لە داخان منیش بە تێغی غەم سەری خۆم هەڵدەگرم و خۆم وەك بورجی جەوزا دەکەم بە دوولەت.

(٨) واتە: یاری ئاهوو خەرامی ڕوخسار وەك لالەم دوورکەوتەوە لە من، مەنعم مەکەن ئەگەر وەك شێتان ڕوو لە سەحراکەم.

(٩) خورشیدی عالەم: هەتاوی جیهان، مەبەست شێخ عوبەیدیللایە. واسورەییا: واتە: هاوار بۆ ئەستێرەی سورەییاکەم.

واتە: لەگەڵ بەختی ڕەشم کە بێبەشی فرمێسکم قەتیس ماوە مەجبوورم لە حەیبەت هەتاوی ئاوابووم هەر هاوارکەم کە ئەستێرەی سورەییام ڕۆ.

(١٠) واتە: ئەی وەفایی پێت بڵێم بۆ دین و دونیات تێکەڵ بووە؟ چونکە لە دونیادا قیبلەی دین و دونیاکەت (کە شێخ عوبەیدیللاه بێ) ڕۆیشتووە.

(١١) نیشات: خۆشی و شادی. عوشرەت: خۆشگوزەرانی.

واتە: هەموو خۆشی و شادی و خۆشگوزەرانی لە دنیادا بە قووەتی چاوە، من کە چاوم نەماوە نووری -واتە شێخ- ڕۆیشتووە ئەدی دڵ بەچی خۆشکەم.

که تـۆ ڕۆیـی، لەبـەر چـاوم کـورەی خـاکـی بـه ئـاوا چـوو!
لە پاش تۆ، ئەی گوڵی نەوڕەستە، خاکی کوێ بەسەرداکەم؟(١٢)
خۆشـا بـەو ڕۆژە عـەکسـی پـڕتـەوی حـوسنت لە سـینەم دا
ئەوێستاش مەست و مەخمووری تەجەللای تووری سیناکەم(١٣)
خـۆشــا بــەو وەقـتە تـۆ مـیرئاتی دولبـەر بـووی بـە دڵدارم
ئەوێستاش مەحوی دیـداری جـەمالی ڕۆژە «حـیربا»کـەم(١٤)
بــە یــادی پــێکــەنینی تــۆ کــە دەگــریم و دەبــارێنـم
دەبــێتــە مـەنبەعی شـیر و شـەکـەر شـۆراوی دەریـاکـەم(١٥)

---

(١٢) کورەی خاك: کورەی زەوی، عەرز. بە ئاوا چوو: لە ئاودا نوقم بوو.
واتە: لەو کاتەوە کە تۆ ڕۆیشتووی ئیدی کورەی عەرزی لە ئاودا غەرق بووە و خاکیش هەموو بۆتە قوڕ. ئیدی بۆ من خاك نەماوە کە دوای تۆ بە سەریداکەم.
(١٣) تەجەللای تووری سینا: تەلمیحە بە داستانی مووسا کە لە کێوی توور تەجەللای نووری ئیلاهی دی و بەو نوورە ئاگر لە کێوی تووری سینا بەر بوو.
واتە: خۆشا بە حاڵم و خۆزگەم بەو ڕۆژە کە تەجەللای ڕوخساری دیداری تۆ لە سینەی منی دا و بەو دیدارە مەست بووم و ئێستاکەش کە هەر سەرخۆشی ئەو دیدارەم.
مەولانا دەفەرمێ:

عشــق جـان طـور آمـد عـاشقا   طور مست و خرّ موسی صاعقاً

(١٤) میرئات: ئاوێنە. میرئاتی دولبەر: ئاوێنەی یار، مەبەست شێخ و مـورشیدە کـە نـووری خودا مونعەکیـس دەکاتەوە بۆ ناو دڵی موریدان. حیربا: زەردە قۆڕە، قۆڕیانە زەردە، نـەوعێ مارمێلکەیە کە هەمیشە ڕوو لە خۆر دەکات بە فارسی پێی دەڵێن: ئافتاب پەرست.
واتە: خۆزگە بەو ڕۆژەی کە تۆ وەك ئـاوێنـە نـیشاندەری جـانان بـووی و لە تـۆوە بـە جـانان دەگەیشتین، ئێستاش قەلبم وەك هەتاوپەرست شێتی ڕوخـساری وەك خۆری تۆیە.
(١٥) واتە: کاتێ من بە یادی تۆ دەگریم فرمێسکی سوێرم لە دەریای چاو دێتەدەر وەك بارانە لەبەر یادی پێکەنینی شیرینی تۆ دەبێتە کانگای شیر و شەکەر. یان: بە یادی پێکەنین شیرینی تۆ هەرکات دەگریم و بارانی فرمێسك دەبارێنم، دەریای سوێر دەبێتە کانگای شیر و شەکر، واتە شیرین دەبێ.

کــە دەگــریم بــۆ جــەمالی تـۆ دیـارە ئـەشك و ئـاهی مـن
لە خـــورشیدی دەداتـــن دەم، سـتارەی شـامی یـەلداکـەم[١٦]
بــە یــادی تــۆیــە وا دەم دەم خـورۆشـی ئـاه و نـاڵەی دڵ
لە تـــاو گـولّشـەن دەنـاڵێ عـەندەلیبە شـێت و شـەیداکـەم[١٧]
فــەلەك ـخــانە خــەرابــێ ـ بـەزمی مـەستانی وەهـا تـێکـدا
نەما داری لە سـەر بـەردی، بـە دەردیسـەر چ ئـاواکـەم؟[١٨]
لە ژێر بـاڵی هـوما جـێی بـازی شـاهی قـەسری شـاهان بـووم
درێغـا! ئـێسـتە وێرانـەی، سـیسار و جـوغدە جـێگـاکـەم[١٩]
لە نـــاڵێن کـــەوتووم بـۆ دەسـتی یـاری مـوتریب و مـەجلیس
وەکوو تاری گوسەستە تێك‌چووە بەند بـەندی ئـەعزاکـەم[٢٠]

---

(١٦) لە خورشیدی دەداتن: لە هەتاو ڕووناکترە. شەوی یەلدا: درێژترین شەوی ساڵ.
واتە: ئەوکاتەی کە بۆ جوانی تۆ دەگریم فرمێسك و هەناسەم لەبەر چاوە، ئەو فرمێسکەم وەك ئەستێرەی شەوی یەلدا وایە لەبەر ترووسکە ڕووناکایی شان لە شانی هەتاو دەدا.
دەشکــرێ بــڵێیــن: «شـام» مـەبەست غـەریبی و «یـەلدا» دوور و درێژی و «سـتارە» شـێخ عوبەیدیللایە.
(١٧) عەندەلیب: بولبول، ئیستیعارەیە لە تەبعی شیعری خۆی.
واتە: لە حەسرەتی کۆچی تۆیە بولبولی تەبعی شێت و شەیدای من لە تاو دووری گوڵشەن و گوڵستانی ڕووتدا هەر ناڵە و خرۆشی گریانی دێ و هەمووی بە یادی تۆیە.
(١٨) واتە: ئەی فەلەك مـاڵت وێران بـێ وەهـا مـەجلیسی مـەستانت تـێك‌دا داری بـە سـەر بەردیەوە و هیچی بەسەر هیچیەوە نەما، ئەمن باسی چ دەردیسەرییەك بکەم؟
(١٩) هوما: باڵندەی خۆشبەختی. بازی شاهی: باڵندەی ڕاوچی پادشاهان. سیسار: سیسارك، لاشخۆر، داڵ. جوغد: کوندەبوو.
واتە: تا زەمانێ شێخ لێرە بوو من لە ژێر سێبەری ئەودا وەك بازی کاخی شاهان قەدر و قیمەتم هەبوو، ئەی ئەسەف ئێستا بێ ئەو وەك داڵ و کوندەبوو جێگەم هەر وێرانە و چۆڵی و کەلاوانە. تەزاد لە نێوان هوما و باز و سیسار و جوغددا هەیە.
(٢٠) تاری گوسەستە: تاری شکاو، تارێ کە ژێیەکانی بڕابێ.

دڵم بـێهـۆش و خـوێنـبارە لە دووری نـێرگسـی سـاقی
سوراحی کـەوتووە دەگـری، دەڵێ: کـوا بـادە پـەیماکـەم؟(٢١)
شکـا پشت و دڵی مـن بـۆ وەفـاتی پـیری مـەیخانە
بە چەرخێکی فـەلەك وایکـرد نـە جـامم مـا نـە میناکـەم(٢٢)
لەسەر حەوزی دەروونی، چی بەسەرهات هاتوچۆت قـوربان؟
کوا دەم کەوسەر و خولد و خـەرام و نـەخلی تـووباکـەم؟(٢٣)
سـەدای یـاحەیی دەروێشـان، نـەوای یـاهوویی دڵڕێشـان
لە دەوری خانەقادا بـوو بـە جـیسم و ئـیسمی عـەنقاکـەم(٢٤)

☞

واتە: هەر وەك تاری شکاو ناڵەو دەنگم نایە، بۆ مەجلیسی یاران و وەکوو جاران ئاهەنگ لێدەم و شیعر بڵێم. ئازای ئەندامم لەبەر یەك پچڕاوە.

(٢١) ساقی: بادەگێڕ. نێرگسی ساقی: ئیستیعارە لە چاوی یارە. سوراحی: پیاڵەی شەراب. بادە پەیما: شەرابخۆر.

واتە: دڵم لە دووری یار بێهۆشە و پیاڵەی شەراب بێ کەس کەوتووە و دەگری و دەڵێ کوا یاری بادەنۆشم.

ڕازە (ئارایە)ی تەشخیس و موراعاتی نەزیر هەیە لە نێوان ساقی و سوراحی و بادەپەیمادا.

(٢٢) چەرخ: خولی دەوران. جام: پیاڵەی شەراب. مینا: شووشەی شەراب.

واتە: پشتم بۆ وەفاتی پیری مەیخانە شکا و فەلەك چەرخێکی خوارد و کارێکی کرد نە شووشەی شەرابم ما و نە جامی شەرابم.

(٢٣) حەوزی دەروونی: حەوزی تایبەت بەماڵی شێخ بووە خۆی و ماڵی و منداڵی لەوێ دەستنوێژیان گرتووە. یان: مەبەست لە دڵی خۆیەتی کە لە کاتی ڕابیتە و یادی عیرفانیدا شێخ سەرکێشی دەروونی کردبێت.

واتە: کوا هاتوچۆکەت لە دەم حەوزی تایبەتی بنەماڵەت کە وەك بەهەشتە و داری تووبای بە ناز و لەنجەی لێ بوو ئەفسووس بۆ ئەو کاتە.

لە نێوان کەوسەر و خولد و تووبادا موراعاتی نەزیر هەیە.

(٢٤) عەنقا: سیمورغ، باڵندەیەکی خەیاڵییە کە تەنیا ناوی هەیە و لە ڕاستیدا باڵندەیەکی وەها

☜

هەتاکەی قەلبی من دەرهەم بێ ئـەی ئـیکسیری خـاکـی مـن؟
لە خـاکی کویێ موقیمی پێم بـڵێ؟ قـوربانی ئـەو خـاکـەم!(٢٥)
لە سەر خاکـی دەرت، قـوربان، هـەتا مـن بـم هـەتا سـەر بـێ
ئەگەر تـاجی سکـەندەر بـێ سـەرم نـاوێ لەسـەر نـاکـەم(٢٦)
هـەتا ڕۆژی ئـەبەد، قـوربان، لە سـەر عـەهدی قـەدیمی تـۆم
بەهەشتم لێحەرام بێ گەر بـەبێ ڕووی تـۆی تـەمەنناکـەم(٢٧)
ئەمن شاییم بـە تـۆ بـوو؛ چـونکە شـاهی غـەمڕەوێنـم بـووی
کە مـن شـاییم لە دڵ ڕۆیـیوە، ئـیدی دڵ بـەکـێ شـاکـەم(٢٨)

☞

بوونی نییە. حەی: زیندوو (مەبەست ئـەڵڵایـە) و یـاحەی، زیکـری دەروێشـانە. دڵڕێشـان: عاشقان.
واتە: مەجلیسی خەتم و تـەهلیلە و «یـااللّـە» و هـاواری دەروێش و عـاشق لە خـانەقادا وەك باڵندەی سیمورغی لێهاتووە، هەر ناوی ماوە و وجوودی خاریجی نەماوە.
(٢٥) ئیکسیری: ئەو ماددەیەی کە خاك ئەگۆڕێ بە زێڕ. خاك: وڵات و سەرزەمین.
واتە: هەتاکەی دڵ و دەروونی من شێواو و ئاڵۆز بێ ئەی کەسێ کەوەك ئیکسیری و منیش وەك خاکم و ئەتوانی بمگۆڕی، ئێستا لە کام خاکدا ساکنی پێم بڵێ با بە قوربانی ئەو خاکە بم.
لە نێوان خاکەکاندا جیناس هەیە.
(٢٦) واتە: قوربان هەتا خاکی دەرگای تۆ شك بەرم ئەگەر تاجی ئەسکەندەریش شك بەرم لەسەری ناکەم.
لە نێوان سەردا جیناس و تیکرار هەیە.
(٢٧) واتە: قوربان تا ڕۆژی مردن و ئەبەد هەر لە سەر ئەو عەهد و پەیمانەم کە لەگـەڵ تـۆم بەست ئەگەر بە بـێ ڕوخسـاری تـۆ بـچمە بـەهەشت، بـەهەشت لە مـن حـەرام بـێ، یـانی بەهەشتیشم لەبەر تۆ پێخۆشە.
(٢٨) شاییم بە تۆ بوو: دڵم بە تۆ خۆش بوو. شاکەم: شادکەم.
واتە: چونکە تۆ شای غەم لابەری من بووی، من دڵم بە تۆ خۆش بوو؛ کە تۆ هۆی شادی دڵم بووی ڕۆیشتی، ئیدی دڵم بە کێ شاد بێ؟.

جەنازەم دی سەری ڕاگـرد و فـەرمووی: گـوێم لە نـاڵەت بـێ
دریغـا! جـێ‌بـەجێ بـوو، هـاتەجێ تـەعبیری ڕوئـیاکـەم(٢٩)
خـودا بـۆ خـۆی دەزانـێ مـەنبەعی نـووری خـودایـی بـووی
دریغا! نـەخلی ئـەیمەن، مـەزهەری نـووری تـەجەللاکـەم(٣٠)
نـــەسیمی فـــەیزی تـــۆ دیـــن و دڵی دووبـــارە ئـــیحیا کـــرد
دریغـــا! وەك مـــەسیحا بـــاعیسی ئـــیحیایی مـــەوتاکـــەم(٣١)
دەلیـــلی تـــالیبان بـــووی، بـــۆ خـــودا، وەك ڕۆژ هـــوەیدایـە
دریغـــا! مـــورشیدی دەوران و خـــورشیدی هـــوەیداکـەم(٣٢)
لە سایەی تۆ گەلێ کەس بوونە عـاریف، ڕێی خـودایـان گـرت
دریغـــا! عـــاریفی ڕێگـــەی خـــوداو و ئـەهلی تـەقواکـەم(٣٣)

---

(٢٩) ڕوئیا: خەون.
واتە: دیتم لە خەودا جەنازەی تۆکە پێت گوتم بگـری بـا نـاڵەت ببیسم، ئـەی هـاوار ئـەوە خەوەکەم تەعبیرەکەی هاتە دی و ڕاست گەڕا.
(٣٠) نـەخلی ئـەیمەن: دارخـورمای کـێوی تـوور. مـەزهەر: شـوێنـی دەرکـەوتن. تـەجەللا: خۆپیشاندانی خودا، تەلمیحە بە دیداری مووسای کێوی توور.
واتە: خودا بۆ خۆی ئاگادارە ئەی شێخ تۆ پیشاندەری نووری خودا بووی ئەی حەیف بۆ تۆکە وەك دارخورمای موقەددەسی توور بووی و دیاردەی نووری خۆپیشاندانی ئیلاهی بووی.
(٣١) نەسیمی فەیز: هەناسەی بەرەکەت و بەخشش. ئیحیا: زیندووکردنەوە. مەوتا: مردوان.
واتە: تۆ هەناسە و بای بە بەرەکەت بووی و دڵ و دینت زیندووکردەوە، حەیف بـۆ تـۆکـە نەماوی، تۆ وەك مەسیح مردووت زیندوو ئەکردەوە.
(٣٢) دەلیل: ڕەهنوما. تالیبان: دەروێشان و عاریفانی تازە وەڕێ کەوتوو. هوەیدا: ئاشکرا.
واتە: وەك ڕۆژ دیارە تۆ ڕێنوما و مورشیدی عاریفانی تازە وەڕێ‌کەوتوو بۆ لای خودا بووی، حەیف بۆ تۆکە وەك ڕۆژ ڕووناك و ڕێ‌نیشاندەر بووی.
(٣٣) عاریف: خوداناس. دریغا: وشـەیەکـی فـارسییە بـە مـانای حـەیف و حـەسرەتە و بـۆ شینگێڕی بەکار دێ، خواجە ڕەشیدی وەتوات دەڵێ:
همی‌گفتم کە خاقانی دریغا گوی من باشد   دریغا آخرش گشـتم دریـغا گـوی خـاقانی

موریدانی دەری تـۆم دی بـە چـاوی خـۆم، لە ئـینس و جـان
دریغـا! بـۆ ئـیمامی ئـینس و جـان مـەولایی ئـەولاکـەم(٣٤)
بـەڵایـێك هـات و پـێی گـیرا، بـە بـایێك نـووری کـوژراوە
دریغـا! شـەمسی عـیرفان و چـرای تـاریکە ڕێگـاکـەم(٣٥)
لە حـەڵقـەی تـالیبان وا هـەر دەبـارێ نـوور لە تـەشریفت
دریغـا! بـۆ سـەرو سـەرحـەڵقـەیی ئـەولادی «تـاها»کـەم(٣٦)
ئـەمن نـادان و نـەمزانـی، ئـەرێ بـۆچ عـاریف و عـامی
وەکوو پەروانە سووتابوون لەبەر شـەمعی شـەب‌ئاراکـەم؟(٣٧)
لەبـەر چـاوی نـەزانـان سـاحیر و زەنـدیق و کـافر بـووی
دریغا! پیری «بەستام»، قوتبی «خەرقان»، غەوسی بەغداکەم(٣٨)

☞

وەفایی دەڵێ: لە ژێر سێبەری ڕێنومای تۆ زۆر کەس بوونە عارف و خوداناس، حەیف بۆ تۆ ئەی ڕێنومای عارفە خواناسەکانم.

(٣٤) مەولا: ئاغە، ڕەهبەر. ئەولا: «أولیٰ» چاکتر، یان وشەکە کوردییە مەبەست قیامەتە.

واتە: بە چاوی خۆم دیتم موریدانی تۆ هەم مرۆڤ بوون و هەم جندۆکە بوون. ئەی حەیف بۆ ڕابەری قیامەتم کە لە دەست دەرچوو.

(٣٥) واتە: بەڵایەك هات و شێخ بەو بەڵایە گیرۆدە بوو، حەیف بۆ ڕۆژی ڕووناك و چرای ڕێگای تاریکی خۆم.

(٣٦) حەڵقەی تالیبان: کۆڕی زیکری دەروێشان. تەشریف: گەورەیی. تاها: سەید تاهای شەمزینی بابی شێخ عوبەیدوڵلاه.

واتە: لە کۆڕی زیکری دەروێشان هێشتا پاش ڕۆیشتنت هەر نوور دەبارێ بۆیان، حەیف بۆ ڕێبەری ئێمە کە ئەولادی سەید تاهای شەمزینی بوو، یان مەبەست لە «تاها» پێغەمبەرە (بە تیری دوو نشانە دەپێکێ).

(٣٧) واتە: بڵێین من نەزان بووم و نەمدەزانی، ئەی چۆن سەواد دار و بێ‌سەواد (زانا و نەزان) بۆ تۆ سووتا بوون و وەك پەپوولە بە دەوری مۆمی شەوڕۆشنکەرەوەی باڵاتدا بوون!؟.

(٣٨) ساحیر: جادووگەر. زەندیق: بێ‌دین. پیری بەستام: بایەزیدی بەستامی خواناسی

☜

بــە داوی دانــە بــۆ گــیرا، بــە دەریــای عــیلمی ئـەسماوە
لەبەرچی هاتەخوار ئادەم لەسـەر فـیردەوسی ئـەعلاکـەم؟[٣٩]
پەنای بۆچ بردە بـەر دار ئـەو کـە دەیـزانـی دەبـیٚ شـەق بـیٚ؟
نە ئاخیر ساحیبی ئـایات و مـوعجیز بـوو زەکـەریاکـەم؟[٤٠]
لە سیرڕی نووری چاوانی عەجەب بیٚنوور و حـیکمەت بـوو
بـلیٚ بـۆچ پـیری کـەنعانی دەگـریا، نـووری عـەیناکـەم؟[٤١]
ســولەیمان خــاتەمی ون بــوو لە قـودرەت مـاوە نـەیفەرموو
بــەڵا سـەخرەی بـە ئـاودادام بـەڵا ئـاسەف لە دەریـاکـەم[٤٢]

☞

سەدەی سیٚ و چواری کۆچی. قوتبی خەرقان: ئەبولحەسەنی خەرقانی خواناسی سەدەی سیٚ و چواری کۆچی.

واتە: نادانان تۆیان پیٚ ساحیر و بیٚدین و کافر بوو، حەیف بۆ تۆ کە لە ڕیزی ئـەبولحەسەنی خەرقانی و بایەزیدی بەستامیدا بووی.

(٣٩) تــەعنەیان دەدا لە شـیٚخ کـە لەبـەر مـەقامی دونـیایی قـیامی کـردووە، شـیٚخیش کـە ئاسیونالیستیٚکی پاك بووە بۆیە دەفەرمیٚ:

ئەگەر پیٚیان وایە تاوانباری و هەڵەت کردووە، ئەی ئادەم خۆ عیلمی ئەسمای دەزانی ئەو بۆچی بە دوای دانەیێ لە شەجەرەی مەمنووعە گرفتار بوو؟ کەوابوو خەتای تۆ نییە دونیا هەر وایە.

(٤٠) واتە: زەکەریاش کە پیٚغەمبەر بوو دەیزانی بچیٚتە نیٚو داریٚك دەیبڕنەوە. ئەی بۆ چووە نیٚوی و دوایەش بڕییانەوە، دیارە چارەنووس بیٚئەملا و لایە و حەتمییە و تاوانی کەس نییە.

تەلمیحە بە داستانی پیٚغەمبەران کە ئەوانیش گرفتارییان بووە، گرفتاری شیٚخیش بە پیٚچەوانەی بیروڕای نەزانان بۆ دونیا نەبووە، نەجاتی قەومی خۆی هەر جیهادە.

(٤١) واتە: خۆ یەعقووب ئەیزانی ئەگەر زۆر بگری کویٚر دەبیٚ ئەی بـۆچ خـۆی نـەپاراست ئاخری کویٚر بوو، تۆش دەبا ئەو شۆڕشەت هەرکردبایە چونکە وەك پیٚغەمبەر و نەجات دەری بۆ قەومی خۆت.

(٤٢) واتە: سولەیمان نەقیمی ئەنگوستیلەکەی لیٚ ونبوو بە دەست دیٚوان و سەخری جین گیرۆدە بوو، بۆ کاری لە دەست نەهات؟.

تەلمیحە بە داستانی سولەیمان و گرفتاریی بە دەست «دیٚوان»ەوە.

کەلیم ئێستا نەبووبوو چەند هەزار مەعسووم لەسەر وی چوو؟
دەبێ جـوابـی چبـێ ڕۆژی جـەزا، گـوستاخە مـووساکـەم(٤٣)
لەبــەر قــەومی مــونافیق بــوو دەبــێ هـەڵبێ کـە دەیـزانـی
مەقامی خۆی وەکوو ڕۆژ ڕوونە «روح الله»یـی عـیساکـەم(٤٤)
سەحابەی بۆچ شکا؟ بۆچـی شـەهید بـوو گـەوهەری پـاکـی؟
موحەممەد: باعیسی بوون، شاهی تاج و تـەختی لەولاکـەم(٤٥)
شــەهیدی دەسـتی کـافر بـوون کـە ئـەکسـەر ئـەولیایی دیـن
جەوابی موددەعی چبدەم؟ سکووتی بـێحـەد ئـینشاکـەم(٤٦)
نــە «ئــاو» مــوختارە بــڕوێنــێ، نـە «ئـاور» تـا بسـووتێنـێ
نە «خاك» چی پێیە بینوێنێ، ئەگەر سەدجاری بەر «با»کـەم(٤٧)

---

(٤٣) کەلیم: حەزەتی مووسا. گوستاخ: نەترس، ئازا. دوژمنانی شێخ گـوتبوویان چـونکە لەو قیامەی شێخدا خەڵکی بێتاوان کوژراوە، تاوانبار شێخە. وەفایی دەفەرموێ:
ئەگەر وابێ مووسا هێمان لە دایك نەبوو بوو سەدان منداڵیان لە سەر وی کوشت و لە چۆم هاویشت، ئەگەر وابێ ڕۆژی قیامەت مووسا لای خودا چ جوابێکی هەیە؟.
(٤٤) واتە: ئەوەتە عیسا (روح اللّه)ش لە دەستی قەومی مونافیق هەڵات و خۆی شاردەوە لە کاتێکدا بۆ خۆی دەیزانی لای خودا چەندە گەورە بوو.
(٤٥) سەحابە: هاوەڵان و یارانی حەزرەت. گەوهەر: ئیستیعارە لە ددانی حەزرەتی موحەممەدە.
واتە: تەنانەت حەزرەتی موحەممەد کە بە شاهی لەولاك مەشهوورە و خودا دونیای لەبەر ئەو خەلق کردووە، یارانی لە شەڕدا شکستیان هێنا و ددانی ئەویش موبارەکی شکا.
تەلمیحە بە غەزای ئوحود و بە حەدیسی «لولاك لما خلقت الأفلاك».
(٤٦) واتە: دەبینی زۆربەی دۆستانی خودا بە دەستی کافر شەهید بـوون، تـا کـەنگێ دەنگ نەکەم و بێدەنگی بنووسمەوە.
(٤٧) واتە: بێئیزن و ئیرادەی خـودا ئـاو و ئـاور، خـاك و بـا (عـەناسوری ئـەربـەعە) هـیچ ئیختیارێکیان نییە، کەوابوو هەرچی هەیە بە ئیرادەی خودایە و قیام و شکستی شێخیش هەر ئیرادەی خودابووە.

عــەدەم «بــاری» ســەبەبکارە، وجــودێکــی حــەقە دیــارە

بۆ خۆی فـەععال و مـوختارە، خـوداوەنـدی تـەوانـاکـەم(٤٨)

بــە مــینهاجی خــەلیلی حــەق، بــە مـیعراجـی «رسـول الله»

دەبـێ هـەر بـێتـەجێ ئـەمر و ئـیرادەی حـەق تـەعالاکـەم(٤٩)

ئەتۆ چووی بۆ جیواری حەق ئـەمن مـام حـەبس و زیـندانـی

غەمی بەندەت هەبێ ئەی سـەیید و سـەردار و مـەولاکـەم(٥٠)

بە سوورەت گەرچی لێم دووری، بە مەعنا بـەرقی مـەستووری

بەڵێ بەرچـاو و مـەنزووری دەڵێی تـۆی نـووری بـیناکـەم(٥١)

---

(٤٨) عەدەم: نەبوون، ڕۆژی ئەزەل. سەبەبکار: باعیس، ئەو کەسەی باعیس بوو کە شێخ شکست بێنێ. فەععال و موختار: هۆ و توانای گشتی.

واتە: دەزانم لە ڕۆژی عەدەمدا هەموو شتێك براوەتە و ئەو کەسەی وای کرد کە شێخ بمرێ و نابود بێ، بۆ خۆی فەعال و خاوەن گشت کردەوەیەکە و هەرچی بیهەوێ کەس ناوتوانێ بەری بگرێ. یانی: ئەمە کارێکی قەزا و قەدەر بوو کە خودا لە ئەزەلدا نووسیبووی.

(٤٩) مینهاج: ڕێگە. خەلیل: دۆست، حەزرەتی ئیبراهیم. میعراج: بەرز بوونەوە و چوونە لای خودا لەلایەنی پێغەمبەر.

واتە: قەسەم بە میعراجی پێغەمبەر و ڕێگای ئیبراهیمی خەلیل، دەبێ ئیرادەی حەق تەعالا بێتە جێ.

ئیرادەی حەق تەعالا تەلمیحە بە ئایەتی «و نرید أن نمنّ على الذين استضعفوا في الأرض و نجعلهم أئمّة و نجعلهم الوارثين»: ڕۆژێ گەلی ژێر دەست خاوەنی عەرز دەبێ.

(٥٠) جیوار: کەنار، نزیك. سەیید و مەولا: ئاغا و سەروەر.

واتە: جەنابی شێخ تۆ چووی بۆ نزیك خودا و من تەنیا و زیندانی ماوم، ئەی ئاغە و سەروەری من! خەمی غولامی خۆت هەبێ دوعایەکیش بۆ من بکە.

(٥١) سوورەت: زاهیر. مەعنا: باتین. مەستوور: داپۆشراو.

واتە: بە زاهیر دیار نیت بە باتین وەك نووری داپۆشراو هـەر دیـاری. دایـمە لەبـەر چـاوی و مەبەستی دڵی منی و دەڵەی نووری بینایی من ئەتۆی.

له کویێ بتبینمەوە، شـاد بـم بـە ڕووی تـۆ، بـێیـە سـەرچـاوم؟
مـەگـەر چـاوم له دڵ بـێ سـینەکـەم ئـاییـنە سیماکـەم(٥٢)
دەمت بـێنـە دڵم مـەشکێنـە دەسـتم بگـرە ئـەو جـارەش
بە هۆشیاریم دەیێ ساقی، کـە نـەڕژێ جـامی سـەهباکـەم(٥٣)
غەریب و بێ‌کەس و ئـاوارە کـەوتووم، دوور لە ڕۆحـی خـۆم
بـە دەردی بـێ‌دەوا مـاوم، ڕەفـیقان کـوا مـەسیحاکـەم(٥٤)
خـوداوەنـدا! ڕەحـیما! قـادرا! ئـامورزگاری خـۆم
کەریم و، حەییی و غەففار و، قـەدیم و فـەردە یـەکـتاکـەم(٥٥)
بە حـەققی نـووری وەجـهی پـاك و بـێ‌مـانەند و بـێ‌مـیسلت
بە ئیسمی ئەعزەمی خۆت ئەی خودای سەتتار و دانـاکـەم(٥٦)

---

(٥٢) واته: بڵێ لە کوێت ببینمەوە پێت لەسەر چاوم دانێم، دڵ و چاوم بە خاکی پێت ڕوون کەمەوە و سینەم وەکوو ئاوێنە بە دیدارت ساف بێت.
یان: ناتوانم بتبینمەوە بتخەمە سەرچاوم، مەگەر چاوی دڵم بکرێتەوە، کە بۆ بینین بە چـاوی دڵیش، ئەبێ سینە (دڵ)م وەك ئاوێنە ساف و بێگەرد بکەم و تۆزی غەیری پێوە نەیەڵم.
(٥٣) سەهبا: مەجازەن بە مانای شەرابە دەنا بە مانای پیاڵەی شەرابە.
واتە: دڵم مەشکێنە دەمت بێنە مـاچت کـەم و ئـەمجارەش دەسـتم بگـرە، سـاقی وەهـام بـە هۆشیاری مەی بدەرێ کە جامی شەرابەکەم نەشکێ.
(٥٤) ڕۆح ئیستیعارەیە لە شێخ. مەسیحا: دوبارە مەبەست شێخە.
واتە: دوور لە شێخ بێ‌کەس و ئاوارەم ئەی ساقی کوا مەسیحاکەم، چونکە دەردێکی بێ‌دەوام گرتووە.
(٥٥) قادر: توانا. کـەریم: بـەخشـەر. حـەی: زیـندوو. غـەففار: بـەخشنده. قـەدیم: هـەربووە لەوەپێش. فەرد و یەکتا: تەنیا. لەم بەیتەوە ئیدی بەشی (شەرتییە و ئـیعتیزارییە)ی قـەسیدە دەست پێدەکا و دوعای دەکا بۆ مەمدووح.؟
(٥٦) ئیسمی ئەعزەم: ناوە گەورەکەی خودا. سەتتار: داپۆشەر.
واتە: خودا بۆ خاتری نووری بێ‌هاوتا و ناوی گەورە ی خۆت.... دوعاکە دوایی دێ، ئەم چەن بەیتە ماناکەیان بەسراوە بە یەکەوە.

بـــە ســەرمەستانی بـادەی ســاغیری عــەهدی ئــەلەستت کــەی
به قەترێکی نەجاتم دەی لە دەست خۆم ڕوو لە دەریاکـەم(٥٧)
وەفـــــایی بــــێ کــەس و دامــاوە پـــابەندی تـــەلیسمێکــە
مەدەد یـا ڕۆحـی غـەوسی ئـەعزەم و شـاهی بـوخاراکـەم(٥٨)
بە حەققی نووری موتڵەق، جەددی ئـەمجەد، شـاهی لەولاتـان
ئیمامی یـەسریب و، قـیبلەی مـەلایك، مـاهی بـەتحاکـەم(٥٩)
بــــە حــــەقی چــــار یــار و ئــال و ئــەولادی «نــبي‌الله»
بــە ئــەنسار و مــوهاجیر قــائیدانـــی قـیبلە گـومڕاکـەم(٦٠)
بــە ڕۆحـــی خــواجــەگـانی نـەقشبەند و قـیبلەگـاهی خـۆم
غــەریب و جـانسپاری کـەعبە قـوتبی دیـن و دونـیاکـەم(٦١)

---

(٥٧) ئەلەست: ڕۆژی ئەزەل.
واتە: خودایە بەو مەست و عاشقانەی ڕۆژی هەوەڵت قەترە و زەڕەیەك لە ڕەحمی خۆت بە من بکەی نەجاتم بێ و ڕوو بکەمە دەریا.
(٥٨) غەوسی ئەعزەم: غەوسی گەیلانی (شێخ عەبدولقادر). شاهی بوخارا: شاهی نەقشبەند گەورەی سیلسیلەی نەقشبەندی.
واتە: خودایە بۆ خاتری ئەم خواناسە گەورانەت وەفایی ئەسیری داو و تەلسمێکە...
(٥٩) نووری موتڵەق، جەددی ئەمجەد، شاهی لەولاك، ئیمامی یەسریب، قیبلەی مەلایك، شاهی بەتحا: هەموو ئەمانە ئیستیعارە لە پێغەمبەری ئیسلامن.
(٦٠) چار یار: ئەبووبەکر و عومەر و عـوسمان و عـەلین. ئـەولادانـی «نبي اللّـه»: سـادات، ئەولادی پێغەمبەر. ئەنسار: یاریدەدەران، یارانی مەدینەیی پێغەمبەر. موهاجیر: کـۆچکـەران، ئـەو مـوسوڵمـانانەی لە مـەککـەوە کـۆچـیان کـرد بـۆ مـەدینە. قـائید: ڕێبـەر. قـیبلە گـومڕا: ناموسوڵمانانی عەرەبستان دەورەی جاهیلییەت.
(٦١) واتە: بۆ خاتر خواجەگانی نەقشبەندی و شێخـانی نـەقشی کـە قـیبلەی خـۆمـن، واتـە موریدی ئەوانم، قیبلەی دین و ئیمانم غەریب و بێ‌کەس لە خاکی کەعبەیە. مەبەست شێخ عوبەیدیللایە.

بــە قــووەی جــازیبەی دڵتــان «وەفــایی» دەست و دامــانە
چ نــابێ گـــەر لە ســایەی ئـێوە قـەتعی «مـاسوی الله» کـەم[٦٢]

[۴۶][١]

ئــەی (إمــام المــرسلین، شــمس الهــدی، بـحر الهـمم)
ئــەی (شــفیع المــذنبین، خــیر الوری، مــولی النـعم)[٢]

(٦٢) «ماسوی اللّە»: مادیات، هەرچی غەیری خودا.
واتە: بۆ خاتری ئەو پیاوچاکانە وەفایی دەست و دامانی ئێوەیە ئاگاتان لێ بێ تا لە سایەی ئێوەدا لە مادیات ڕابڕم و ببمە ئینسانێکی ڕۆحانی و عاریف.
لە کۆتایی ئەم قەسیدەیەوە بە فارسی چەند دێڕێ ئـامۆژگـاریی نـووسیوە ئـەمە وەرگـێڕاوی دەقەکەیەتی بە کوردی:
برایانی ئایینی بە قوربانتان بم، وەسییەت بێ لەبەر خوا ئەم ئەندازەیە فەرامۆش مەکـەن. بـە گوێرەی ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنونَ إِخْوَةٌ﴾ (موسوڵمان و خاوەن باوەڕان هەموو بران) ڕاگەیاندنیم بـە پێویست زانی، ئامان هەزار ئامان! لەگەڵ پیری گەورەدا، کە قوتبی مەدارە بەدگومانی مەکەن و دڵ خراپ مەکەن، ئەو کارە ژارێکی کوشندەیە و بە دڵ و بە گیان خۆشەویست و دڵسۆزی ئەو کەسە بن کە مایەی سەرفەرازییە، لە کردار و (کەراماتی) ئەو زاتە ئەم کورتەیە شتێکی گران نییە و یەك لە هەزارە: دوای دانانی ئەم مەرسییە، لە کاتی چاشتەنگاودا، نامەیەکم بۆ جێگری ئەو زاتە نووسی، وام زانی لە کاتی نووسینی نامەکەداگیانی لەلام حازرە. هەر ئەو ڕۆژە نامەکەم بە حاجیاندا نارد. شەو لە حاڵەتی واقیعەدا ئەو زاتە (قُدِّسَ سِرُّە) فەرمووی: وەفایی لە فڵان قسە کە لە نامەکەتا نووسیوتە بە هەڵەدا چوویت و باش نییە، ئەتوانی بگە بە حاجیان و بـیگۆڕە. نەگەیشتم بە حاجیان...! پاش گەڕانەوەیان و هاتنەوەی وەڵامی نامەکەم ئەو زاتە چۆنی فەرموو بوو هەر وابوو. ئەم بەستە زمانە هەر ڕاگەیاندنی لەسەرە و ڕێگەی تری نییە.

[۴۶]

(١) کـێشــی شـیعر: «فـاعلاتن فـاعلاتن فـاعلاتن فـاعلن»، بـەحری ڕەمـەلی مـوسەممەنی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: «هِمَم»، «نِعَم»، ئیرەم و...،
(٢) واتە: ئەی ڕێبەری نێردراوەکان! ڕۆژی هیدایەت و ڕێنوێنـی، دەریـای هـیممەت، ئـەی تکاکاری گوناحکاران، باشترینی بنیادەمەکان و وەلی‌نیعمەتی بەشەرەکان.

ئـــەی نـــەسیمێکـــی گـــوڵی زار و شـــوعاعێکـــی ڕوخت
شـــەوقی ڕۆژ و بـــەدری تـابان عـەتری گـوڵزاری ئـیرەم(٣)

ئـــــەی لە شـــــەوقی جـــــەننەتی ڕووت ئـــەنبیا و ئـــەولیا
ڕۆح لەســـەر لێون وەکـــوو پـــەروانـە بـۆ دیـداری شـەم(٤)

ئــەی دەم و خـــەندەت دەلیــلی دەعـویی بـوون و نـەبوون
ئـــەی بـــرۆ و بـــاڵات بـــەیانی مـــەعنیی نـوون و قـەلەم(٥)

ئـــاسمان پـیر بـوو لە داغـی خـەتی ڕووی تـۆ ڕۆژ و شـەو
سەد چـرای هـەڵکـرد و نـەیبوو وا سـەوادی یـەك ڕەقـەم(٦)

تــۆ بــیی‌و تـــەشریفی (لولا) و ســـیڕڕی (مـــازاغ البـصر)
تـــۆ و مـــەقامی (لي مـــع الله)، تـۆ بـیی‌و نـووری قـیدەم(٧)

---

(٣) واتە: ئەی کەسێ کە نەسیم و هەناسەیەکی دەمی وەك گوڵت هۆی ڕووناکایی ڕۆژە و شەوقی مانگە و هۆی بۆنخۆشی باخچەی بەهەشتە.

(٤) واتە: ئەی کەسێ کە لە شەوقی ڕوخساری تۆ پێغەمبەران و پیاوچاکان وەك پەپوولە بۆ دیداری شەم ڕۆحیان هاتووەتە سەر لێویان.

(٥) دەم: زار. خەندە: پێکەنین. نوون و قەلەم: ئایەتێکە لە قورئانی پیرۆزدا، ﴿نٓ. و القلم و ما یسطرون﴾.

واتە: دەمت هێندە بچووکە دەڵەی عەدەمە کە پێدەکەنی دەلیلی هەبوون و وجوودە، بـرۆت پیشاندەری مەعنای حەرفی «نوون»ە باڵات ڕێکی پێشاندەری قەڵەمە.

تەشبیهی برۆیە بە نوون (ن) و باڵایە بە قەڵەم.

(٦) واتە: ئاسمان هێندە ئاواتەخوازی ئەوە بوو وەکوو خەتی ڕوخساری تۆ وابێ شەو و ڕۆژ بە چراوە و هەزاران ئەستێرەوە پیر بوو هەر نەگەیە جوانی تۆ.

(٧) تەشریفی «لولا»: گەورەیی قەدری تۆ بە حەدیسی «لولاك لما خلقت الأفلاك». سیڕڕی «مازاغ البصر» واتە: ڕاز و حیکمەتی ئەوەی کـە چـاوترۆکـانێ لە شـەوی مـیعراجـدا چـاوی پێغەمبەر هەڵەی نەکرد. «لي مع اللّٰه»: واتە: هـەندێ جـار بـە خـوداوە زۆر نـزیکم کـە هـیچ مەلائکەیەکی موقەڕەب و هیچ پێغەمبەرێکی مورسەل ناگەنە من. قیدەم: ئەزەلی و ئەبەدی.

واتە: ئەی پێغەمبەر بۆ خاتری ئەم تایبەتمەندییانەت...

بــێ نــەوام هــیچم نــییە هــاتووم و مــەحرووومم مــەکــە
قەت لە دەرگای خۆی گـەدا نـاکـاتەدەر سـاحیب کـەرەم[٨]

هــــیچ تـــەبیبێ ڕێی نــــییە دەردی دەروونــم کــا دەوا
ئــەمڕۆ گــەر چـارەم نـەکـەی (وا حســرتا یـوم النـدم)[٩]

هاتمە بـەر ئـەبرۆت و نـاسووتێم لە سـایەی خـەتتی ڕووت
ئایەتە: «چی داخڵی کـەعبەی بـوو نـایێ تـرس و غـەم»[١٠]

دەست و دامــانی خـــەمی گــێســوویی تــۆم لەو عــاریزە
نــائومێد نــابم کـە مـن دەسـتم لە حـەلقەی کـەعبە دەم[١١]

مــن چــلۆن مــەحرووم بــبم ئــەی (رحــمة للــعالمین)
دێ ســەدای (لا تَــقْنَطُوا مِـن رَحـمةِ اللّـه) دەم بـە دەم[١٢]

---

(٨) واتە: من فەقیرم هاتوومە بەر دەرگـای تـۆ، خـاوەنی کـەرەم و بـەخشش قـەت فـەقیر لە دەرگای خۆی دەرناکا و ناهومێدی ناکا.

(٩) وا حسرتا یوم الندم: ئەی هاوار و داغ بۆ ڕۆژی پەشیمانی کە قیامەتە.

واتە: دەردی دەروونی من بە هیچ تەبیب و دوکتۆرێ چارەی ناکرێ، ئەمڕۆ تۆ فریام نەکەوی ڕۆژی قیامەت هاوار بە ماڵم.

(١٠) برۆ: بە هێماوە بە کەعبە شوبهاوە.

واتە: هاتمە ژێر سێبەری برۆت و لە خەتی ڕوخساری وجوودت ناترسێم چونکا ئایەتە: ﴿وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِناً﴾: هەر کەس لە کەعبە وەژوور کەوێ هێمنایەتی هەیە.

ڕازە (ئارایە)ی تەلمیح و حوسنی تەعلیلی تیدایە.

(١١) عارز: ڕوخسار، سەروچاو.

واتە: لە ڕوخسارتدا دەست و دامانی زولفت بووم زولفت وەکوو ئەڵقەی کەعبە وایە هەر کەس دەستی پێوە بگرێ ناهومێد نابێ.

(١٢) «رحمة للعالمین»: ڕەحمەتی عالەمیان، سیفەتی پێغەمبەر. «لا تقنطوا من رحمة اللّه»: لە ڕەحمەتی خودا ناهومێد مەبن.

واتە: ئەی کەسێ کە بۆ جیهانیان مایەی ڕەحمەتی، من مەحرووم نابم، چونکا دایمە دەنگی فەرموودەی خودا: (لە ڕەحمەتی خودا ناهومێد مەبن) لە گوێمدا دەنگ ئەداتەوە.

هـــات نــەسیمی خـــاکـــی دەرگـــات ئـــاوری دڵ دامـــرا
(ذُقتُ مِـــن مـــاءِ الحَـــياة شـــابَني بَـــعدَ الهِـــرَم)[١٣]

چاوەکـانت سـەرخـوشن، قـوربان، کـوتم: مـایل بـە چـین؟
عەکسی زولفی خستە سەر حەرفی مودەووەر یـانی: دەم[١٤]

کەوتمە خـاکـی دەرکـی هـاتن بـمکوژن خـۆش بـەو دەمـە
(قـــال رب البـــيت: هـــان! لا تَـــقتُلوا صَـــيْدَ الحَـــرَم)[١٥]

تەوقی ئەبرۆی، شەوقی ڕووی، خستمیە ناو زولف و کـوتی:
کـــــەعبە و ڕۆژی مـــــوناجاتە و مـــــەقامی مـــولتەزەم[١٦]

(یـــا ڕســـول الله) دەزانـــی تـــۆ کـــە شـــەیتانە عـــەدووت
هەم لە تۆ مەعلوومە ئەمنیش ئوممەتی تۆم هەرچـی هـەم[١٧]

کـــــەی ڕەوایـــە و غـــیرەتە بـــۆ تـــۆ کـــە فـــەخرولئەنبیای
دوژمنی خۆت شاد بفەرمووی، ئوممەتی خۆت دڵ بەغەم[١٨]

---

(١٣) واتە: هەر کە نەسیمی خاکی دەرکەت هات دڵم ئاورەکەی دامرکا، چـەشتم لە ئـاوی حەیات و لاویەتیم دوای پیری گەڕایەوە.

(١٤) واتە: لە چاوتم پرسی کە مایل بە چییە؟ زولفی سەر ڕوخساری گوتی: ئەو حەرفە خڕە یانی «دەم» کە وەك «م» بچووك و خڕە.

لە واژەی چیندا ئیهام هەیە.

(١٥) واتە: خۆزگە بەو کاتەی کەوتمە خاکی دەرکی و هاتن بمکوژن بە زاری جـوان خـۆش خۆش، ساحێب ماڵەکە گوتی: نەچیری حەرەم حەق نییە بیکوژن.

(١٦) واتە: تاقی ئەبرۆی و شەوقی ڕووی منی خستە گێژاوی زولفی و گوتی: وەك کـەعبە و ڕۆژی ڕاز و نیازە و وەکوو مەقامی مولتەزەمە، کە حاجی خۆیانی پیا هەڵئەواسن و موناجات ئەکەن.

(١٧) واتە: ئەی فرستادەی خودا خۆ تۆ دەزانی کە دوژمـنت شـەیتانە و دەشـزانـی کـە مـن هەرچی هەم ئوممەتی تۆم.

(١٨) واتە: کوا ڕەوایە بۆ تۆ کە جێی شانازی پێغەمبەرانی، شەیتان کە دوژمنی تۆیە شاد بێ و ئێمە بخەڵەتێنێ و ئوممەتت دڵغەمناك بێ، واتە لە دەس شەیتان بمانپارێزە.

داغــــی تــــۆم هــــەر پــێوەیـــە ســەد جــار دەرمکــەی دێمــەوە
من غولامی تۆم «وەفایی»م ڕوو لە دەرگای کــێ دەکــەم؟[(١٩)]

[٤٧][(١)]

ئەی پەڕتەوی حوسنت هەموو ڕەنگی گوڵە باغان
نەشئەی نەزەرت زەوقی دڵ و شەوقی دەماغان[(٢)]
ئــەسما و ســیفاتن بــە تــەجەللی لە وجــوودت
یا شەو بوو ئەتۆ هاتی لەمەت کردە چــراغــان[(٣)]
تۆ هاتییە گــوڵشــەن بــە ســەر و زولفــی بــڵاوت
زۆر پێ‌نەچوو ڕۆیی لە چەمەن لالە لە داغان[(٤)]

---

(١٩) داغ: نیشانە، دیاریکراو.
واتە: من نیشانەکراو و داغکراوی تۆم ئەگەر سەد جارم دەرکەی هەر دێمەوە. ئەمن وەفاییم و غولامی تۆشم ڕوو لە دەرگای کەسی دیکە ناکەم.

[٤٧]

(١) کێشی شیعر: «مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن»، بەحری هەزەجی موسەممەنی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: باغان، دەماغان، چراغان، و...

(٢) پەڕتەو: تیشك، نوور. حوسن: جوانی.
واتە: ئەی کەسێ کە تیشکی جوانیت وەك ڕەنگی گوڵی باغان وایە لە تەماشاکردنتدا نەشەیی و شادییەکی تێدایە بۆ دڵ و مایەی خۆشییە و بۆ مێشك و دەماخ ڕووناکییە.

(٣) ئەسما: نێوەکان. سیفات: کردار و سیفەتەکان. تەجەللی: نیشاندان.
واتە: ئەرێ ئەوە نێو و سیفەتەکانی تۆیە لە وجوودتدا خۆی پیشانداوە یان لەکاتی شەودا ئەتۆ هاتی و ڕووناکیت خستە وڵات و دونیا بوو بە چراغان.

(٤) واتە: کاتێ کە تۆ بە سەر و زولفی پەرێشان هاتی گوڵشەن زۆری نەخایاند، گوڵی لالە لە حەیبەت و حەسرەتی زولفی تۆ چەمەنی بە جێ هێشت.
تەشبیهی تەفزیلی زولفە بە لالەوە.

زولفت بـــە هـــەناسەم گـــەییيە سينەيی بـازت

زستانە گـولّستان بـووە پـا بـەستەيی زاغـان(٥)

ئـەو کـولّمـە کـە ئـارايشـی سـەد دايـرە زولفـە

گولّ شەوقی بە شەو داوە چراغـانە لە بـاغان(٦)

لەو ڕاســـتەيی بـــازاڕە چ نـــادەن بـــە دڵی مـن

هەر مەرحەمەتی تۆيـە خـرِيـداری ئـەياغان(٧)

سەد نەشتەری غەمزەت لە دڵم دا، کەرەمت کرد

قـــانوونی تـــەبيبانە بـــپرسن لە نـــەساغان(٨)

سووتاوە دەروونم، وەرن ئەی موتريب و ساقی

تـۆ لێدە لە تـەنبوور و ئـەتۆ پـڕکـە ئـەياغان(٩)

---

(٥) واتە: هەناسەی من وەك بايەك زولفتی خستە سەر سنگی ئاوەڵات، سپيەتی سينەت وەك بەفری زستان، زولفانی وەك قەلەڕەشە ئەسير کرد.

(٦) واتە: کولّمت حەڵقەی زولفانتی ئارايش داوە. کولّمت وەك گولّ ڕۆژی ڕوخسارتی ڕووناك کردووە و لە باغی جوانی ڕوخساری تۆ چرا هەڵکراوە.

(٧) ئەياغ: بێ ئەرزش، کەم‌قيمەت.

واتە: عەشقی تۆ وەك ڕاستە بازاڕێکە جێی خرِيد و فرۆشە کە هيچ کەس هيچ نادا بە دڵی من، بەڵام تۆ لوتفت دەرحەق بە من زۆرە کە کڕياری دڵی منی بێ‌بايەخ و بێ قيمەتی.

لە نێوان ڕاستە، بازاڕ، خريدار و ئەياغدا موراعاتی نەزير هەيە.

(٨) نەساغ: نەخۆش. نەشتەر: چەقۆی نووك‌تيژی حەجامەت.

واتە: ئەو کاتەی بە برژانگی سەد نەشتەری لە دڵم دا، ئەوە مەرحەمەت و بەخشينی تۆ بوو، بەڵی ياسای دوکتۆران وايە دەبێ لە نەخۆش بپرسن.

ئەمە تەنزی تێدايە يانی: نەشتەر لێدانی تۆ بۆ چاری نەخۆشينە و خەسار نابێ.

(٩) موتريب: سازلێدەر. ساقی: تێکەری شەراب. ئەياغ: پيالەی شەراب.

واتە: دەروونم سووتاوە ئەی موتريب و ساقی وەرن بۆ عيلاجی دەردی دەروونم تۆ ساز لێدە و تۆش پيالەی شەراب پڕکە.

چارەی نــیيه دێوانــەيی ڕووی تـۆيـە «وەفـايی»
سەد ساڵ ئەگەر بیبەنە سەر پیر و وەجاغان(١٠)

[٤٨](١)

ئــــەو چـــــاوانــــەی وا خــــوماری نــــازن
بـــــە ئـــــیما ئـــیمانم لێ دەخــــوازن(٢)
هـــــاتەدەر وەك ڕۆژ شـــــای شــــەكــــەر لێوان
غــــەمزەكــە و ڕەمــزەی تـوركی پـێش تـازن(٣)
دەســـــتی هــــێنـــــادەر پــێی لە ســەما دا
چـــاو مـــەستی چـاوبەستن یـا سـيحربازن؟(٤)

---

(١٠) پیر و وەجاغ: پیاوچاك، مەرقەد و شەخس.
واتە: وەفایی عیلاجی نییە و شێتی ڕوخساری تۆ بووە، هەزار جار بیبەنە سەر پیر و پیاوچاك و شەخسان بێ سوودە.

[٤٨]

(١) كێشی شیعر: «فعلن فعولن فعلن فعولن» بەحری موتەقاریبی موسەممەنی ئەسلەم.
ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: نازن، دەخوازن، بازن، و...
تێبینی: ئەم شیعرە مەقامی تایبەتی خۆی هەیە.
(٢) خومار: مەست. ئیما: ئیشارە.
واتە: ئەو چاوانەی یار كە خومار و مەستی نازن بە ئیشارە داوای ئیمانم لێ دەكەن.
(٣) واتە: یار كە وەك شای لێو شیرینانە هاتە دەرێ، دەتگوت ڕۆژە هەڵهاتووە. غەمزەكەی دەڵێی ڕەمز و تاكتیكی شەڕی توركانە كە لە شەڕدا سەف دەشكێنن.
(٤) چاو بەست: دز و ساحیر. سەما: ڕەقس و هەڵپەڕكێ.
واتە: دەستێكی هێنا دەرێ و لاقی وە سەما خست، یار دەڵەی ساحیر و جادووگەر و سیحربازە. دەشكرێ سەما بە مانای ئاسمان بێ.

زوهـــرەی یـــەغما کـــرد مـــوشتەری کـــێشــا
خـــرینگەی خـــڕخـــاڵ، جـــرینگەی بــازن[٥]
نـــــەوبەهار نـــــۆبـــەی شکــۆفــە و گـــوڵن
یــا غـونچەی دوگــمەی سینەکــەی وازن؟[٦]
بــە نـەسیم دەپشکــووت بــاغچۆڵەی سێوان
یــــا بــــە ئــاهی مـــن دوگـــمە دەتـــرازن[٧]
نـــــازانـــــم بـــۆچ وا ڕۆح و دڵ کـــەوتوون
غـــەرقی خـــوێنـاون جـێی داغ و گــازن؟![٨]
یــا کـوشتەی غـەمزەی ئـەو [دوو] چـاوانـەن
یــا ڕەنـــجەی پــەنجەی شـەهێن و بـازن؟[٩]
ســـیرڕی زاری تـــۆ مـــن بـــە کـــەس نـــاڵێم
ڕەنگی زەرد ئەشکی ئاڵ، هەردوو غەممازن[١٠]

---

(٥) زوهرە و موشتەری: دوو ئەستێرەی ئاسمانن.
واتە: خرینگەی خرخاڵ و بازنی یار، دوو ئەستێرەی ئاسمانی کێشا بۆ خۆی و تالانی کردن.
(٦) واتە: ئەرێ زەمان کاتی بەهارە و گوڵ شکۆفەی داوە، یان یـار دوگـمەی سـوخمەکـەی کردۆتەوە و لە سینەیدا بەهار دێتە بەرچاو؟
«تەجاهولولعاریف» و تەشبیهی تێدایە.
(٧) واتە: باغی سێوانە بە نەسیم پشکووت، یان ئاهی منە و دوگمەی سینەی ترازاند؟
هەر عەینی بەیتی پێشوو «تەجاهولولعاریف» و تەشبیهی تێدایە.
(٨) داغ: سووتاندن. گاز: قەپ یان کەرەسەی بزمار و شتیوا دەرهێنان، مقاش.
واتە: نازانم ڕۆح و دڵم بۆ وایان لێهاتووە، دەڵەی داغکراون یان وەبەرگازیان داون.
(٩) هەروەك بەیتی سەرەوەیە. واتە: ڕۆح و دڵ، یان بە غەمزەی دوو چاوی یار کوژراون، یان شاهێن و باز بە چنگ ئەسیری کردوون.
(١٠) غەمماز: فیتنە، سوخەن چین، قسە دروستکەر.
واتە: من ڕازی دەمی تۆ قەت ئاشکرا ناکەم، بەڵام ڕەنگی زەرد و فرمێسکی ئاڵم ڕازم ئاشکرا دەکەن.

ئــــەوانــــەی عـــاشقن بــە چــاو و زارت
تــا ئــەبەد ســـەرخـۆش مـەحرەمی ڕازن[١١]
مــوتريبان، مــوقريبان دەم بــەدەم گــۆيــان
بــولبولان، قــومرييان نــەغمە پــەردازن[١٢]
دڵ دەنـــــــاڵێنـــــــێ ڕۆح لە شـــيوەندا
قودسيان ئينسييان چەند خـۆش ئـاوازن؟[١٣]
دەنگی من، سەوتی تـۆ، بـۆ بـەزمی خـوسرەو
چەنگ و نەی، عوود و دەف، تار و شەهنازن[١٤]
ئــەمن و تـۆيـن بـۆ ڕوخ و گـەنجی پـەنهانی
تــەليسم و تــەوق و گــوڵبــرين و بـازن[١٥]

☞

حافيز دەڵێ:

سرّ سوادی تو در سينه بماندی پنهان　　　چشم تر دامن اگر فاش نكردی رازم

(١١) واتە: ئەو كەسانەی عاشقی چاو و دەمی تۆن تـا قـيامەت مـەست و ڕازدارن، چـاوت مەيخانە و دەمت چكۆلەيە.

(١٢) موتريب: تارنەواز، تارژەن. موقريب: ڕەفيق، نزيك.

واتە: تار لێدەر و هاوەڵانی دەنگبێژ هەر دەڵێن و لێ دەدەن، بولبول و قومريش هەر خەريكی ئاوازە خوانين.

(١٣) قودسی: مەلايەكە. ئينسی: بەشەر.

واتە: دڵ لە ناڵەيە و ڕۆح دەگری و فريشتە و ئينسان وێكڕا بە ئاوازی خۆش دەيلێن.

(١٤) بەزمی خوسرەو: مەجليسی خوسرەو پەرويزی ساسانی كە مۆسيقای تێدابووە. چەنگ و نەی و عوود و دەف و تار: ئامێری مۆسيقان. شەهناز: ناوی گۆشەيەكی موسيقايە.

واتە: دەنگی من و تۆ لە مەجليسی خوسرەودا وەك ئامێری مۆسيقايە و شـياوی مـەجليسی شاهانە.

(١٥) ڕوخ: قەڵا، كۆشك. واتە: من و تۆ وەك نەقشەی گەنجی شاردراوەين، يان تەوق و بازنە و ☜

کـــــەمەندی ئـــاسکان، هـــاتوچۆی بـــازان
هـــەموو بـــۆ خـــاتر چـــاوەکـــەی بـــازن(١٦)
قـــــەفەسی بـــــەدەنم تـــــەنگ و تـــــاریکە
بازی دڵ و مورغی جان، هەر دوو پەروازن(١٧)
«وەفـــــایی» نـــــاژی بـــــە تـــــاری زولفت
ســــــەرتا پـــــای ئـــازای مـــاران گـــازن(١٨)

[٤٩](١)

ئـــــەریٚ خـــــەندەی دەمت ئـــارامـــی دڵ، کـــانی حـــەیاتی مـــن
لەســـــەرچـــی زیـــز دەبـــی؟ ڕۆحت دەویٚ؟ هـــانیٚ حـــەیاتی مـــن!(٢)

☞

کەرەسەی ڕازاوەیی و جوانین. یان: من و تۆ بۆ کۆشك و گەنجی شاردراوە، وەك ئـەفسوون پەرژین و لەمپەرین.

(١٦) کەمەند: ئامێری گرتنی نەچیر. باز: باڵندەی ڕاو.

واتە: هەموو ڕاویٚ بۆ خاتری چاوی جوانی یارە.

(١٧) واتە: بەدەنم وەك قەفەسێکە تەنگ و تاریك و دڵ و گیانم وەك بازێکـی ڕاوچـی وایـە خەریکە هەڵفڕیٚ. یانی: خەریکە بمرم.

(١٨) مارانگاز: گەستەی مار، برینی جیٚ دەمی مار.

واتە: وەفایی بیٚ تاڵی زولفی تۆ ناژی، تەواوی ئەعزای گیانی وەك جیٚ برینی ماران گەستەیە.

[٤٩]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم. ڕەدیف: من. واژەی قافیە: حەیاتی، نەهاتی، زاتی، و...

(٢) کانی: سەرچاوە. حەیات: ژیان. کانی حەیات: سەرچاوەی ژیان لە زوڵمەت (ئـەفسانە و دیرۆکەیە). زیز: توورە، تۆراو. هانیٚ: بگرە، فەرموو وەریگرە. حەیات: ژیان، ڕۆح.

واتە: ئەی یاریٚ کە پێکەنینت وەك چەشمەی ئاوی ژین وایە بۆ من، بـۆ لە خـۆڕایـی لە مـن تۆراوی؟ ژیانی منت دەویٚ فەرموو ئەوە ڕۆحم و ژیانم پێشکەشت.

کـــوتت: دێم و نـــەهاتیە ســـەر گـــرفتاری ســـەری زولفت
لەگـــەڵ بـەختی سـیا چبکـەم؟ دیـارە خـۆ نـەهاتی مـن![٣]
مـن و سـەودای سـەری زولفت لەسـەر تـاقی بـرۆت؟! حـاشا
عـــەزیزم ئـــەهلی قـــیبلەم! کـــافری دوورە لە زاتـی مـن[٤]
بەخەندەی زار و عەکسی زولف و ڕووت خۆش بوو دڵم، سەد حەیف
دەقـیقە شـماری خـۆشـی چـوو شـەو و ڕۆژی سـەعاتی مـن[٥]
لەلایـــێ ڕۆح دەبـــا عـــیشوەت، لەلایـــێ دڵ دەدا خـــەندەت
عـەزیزم هـەر بـە دەست خـۆتـە حـەیاتی مـن مـەماتی مـن[٦]

---

(٣) نەهاتی (یەکەم): نەهاتن و سەر لێ‌نەدان. نەهاتی (دووەم): بەدبەختی (جیناسی تەواو لە نێوان ئەم دوو وشەدا هەیە).
واتە: قەولت دا بێی و بمبینی کەچی نەهاتی تا بزانی گرفتاری زولفت حاڵی چۆنە، بەڵێ مـن بەختم وەك زولفت ڕەشە بەدبەختی من ئاشکرایە.
(٤) من و سەوداسەری زولفت: واوەکە واوی ئیستیبعادە واتە غیرە مومکینە. حاشا: ناکرێ، شتی‌وا نابێ.
واتە: هەتا تاقی ئەبرۆت کە وەك کابەتوڵلایە شك بـەرم، مـوعامەلەی زولفت لە سـەرم نـادا؛ چونکا من موسوڵمانم کافری لە زاتمدا نییە کابەی برۆت بەردەم و زونناری زولفت لە مل کەم.
(٥) دەقیقە شماری: چاوەڕێیی.
واتە: دڵم بە پێکەنینی دەم و شکڵی زولف و ڕوخساری تۆ خۆش بوو بەڵام سەد ئەفسووس کە زەمانی ئینتیزاری بەسەر چوو و لە خۆڕا چاوەڕێ بووم.
لە نێوان شەو و ڕۆژ و سەعات و دەقیقە و شماریدا تەناسوب هەیە.
(٦) حەیات: ژین. مەمات: مەرگ. عیشوە: ناز و کرێشمە. خەندە: پێکەنین.
واتە: خەندە و پێکەنینت لەگەڵ ناز و کرێشمەت هەر یەك لەلایێ دڵ و ڕۆح دەبەن، عەزیزم مەرگ و ژینی من بە دەستی خۆتە.
لە نێوان حەیات و مەماتدا تەزاد هەیە.

لە دووری تــــۆ بــە دفــتەر نــایێ شــەرحــی مــاجەرای چــاوم
ئــەگــەر دەریــای ئـەعزەم بـێ هـەموو سـورخـی دەواتـی مـن(٧)
دەســـــووتێم تـــەرزی پــەروانــە، دەنــاڵێنــم وەکــوو بــولبول
سەراسەر بـۆتـە مـیجمەر، بـۆتـە گـوڵشـەم، شـەش جـیهاتی مـن(٨)
چ خــۆش ڕووی دادەهــێنــا زولفــی ئــەفشان کــرد بـە دڵداریـم!
ئــیلاهی قــەت نـــەکـەی ڕۆژ بـێ شـەوی قـەدر و بـەراتـی مـن(٩)
ئــــەمن کــــەوتووم لەبــەر گــریان دەڵێ: دەســتی مــن و دامــان
ســەبا گــەر بــوویە خــوێن دامــانی یـار، بگـری لە بـاتی مـن(١٠)

---

(٧) دەریای ئەعزەم: ئوقیانووسی کەبیر. دەوات: مەرەکەبدان. سورخی دەوات: جەوهەری سوور، ئیستیعارەیە لە خوێنی چاو.

واتە: چاوم لە دووریت هێندە گریاوە بۆتە دەریایێ لە خوێن بە نووسین و دەفتەر عیلاجی نایە، ئەگەر مەرەکبدان و جەوهەرەکەی بە قەد ئوقیانووسی کەبیر بێ هێشتا ڕووداوی دووری تۆی بۆ ئینشا ناکرێ.

(٨) تەرزی: وەکوو. میجمەر: ئاگردان. گوڵشەم: ئاگری شەمع، گڕی مۆم. شەش جیهات: هەموو لایێ سەرێ، خوارێ، ڕاست، چەپ، پێش و پاش.

واتە: وەکوو پەپوولە دەسووتێم و وەکوو بولبول دەناڵم و گوڵزارم بۆتە ئاگردان و هەموو لایەکم لێ بۆتە شۆڵە چرا.

(٩) ئەفشان: بڵاو. بەدڵداریم: لەبەر دڵدانەوەم. قەدر: شەوانی قەدر، شەوانی ٢١ی تا ٢٩ی مانگی ڕەمەزان. بەرات: شەوی بەرات شەوی پانزدەی مانگی شەعبان.

واتە: چەندە خۆش بوو یار زولفی شانە دەکرد لەبەر ئەوەی دڵداری من بداتەوە، خۆزگە ئەو شەوەی کە ئەو لوتفەی لەگەڵ من کرد کە وەك شەوی لەیلەتولقەدر و جەژنی بەرات وابوو، قەت ڕۆژ نەبوو بایەتەوە.

(١٠) سەبا: بای سەبا کە گوڵ و گیا دەشێوێنێ.

واتە: من لەبەر گریان کەوتووم و چم لە دەستنایە، ئەی بای سەبا دەستی من و داوێنت ئەگەر دامانی یار لە خوێنی چاوی من سوور بوو ئەو جار تۆ داوێنی یارم بۆ بگرە و لە باتی من ئاه و ناڵەکە.

دڵم جــەزبی نــیگاهت خســتیە زولفــان، ئــەی خــودا ڕوحـمێ
بــە بــەندی جــادووان وا کــەوت غــەریبی دوور وڵاتــی مــن(١١)
بـــڵا مـــەعلووم بــبێ کــوژراوی کــێم یــاران وەســییەت بــێ:
چــراغــی تــوربەتم هــەر دەستەگــوڵ بــێ پاش وەفـاتی مـن(١٢)
ئــەمن چـــی و زوهــدی ســۆفـیانە! مــن و گـۆشـێکـی مـەیخانە
بـــە قـــوربانی نــیگاهێکت هــەموو ســەوم و ســەلاتی مــن(١٣)
بــە خــەندە ڕووی لە زولفـان خسـتە ڕوو فـەرمووی: وەرە یـەعنی
«وەفـــایی»! شــەوچراغــی پــێ دەوێ ئــابی حــەیاتی مــن(١٤)

---

(١١) جادووان: ئیستیعارەیە لە زولفی یار. غەریب: دوور وڵات، ئیستیعارەیە لە دڵی.
واتە: دڵی من کە جەزبی تەماشای بووبوو کەوتە داوی زولفان، ئەو دڵەم وەك غـەریبی دوور وڵات کەوتە داوی جادووگەران.
(١٢) توربەت: خاك، چراغی توربەت: چرایەك کە لەسەر قەبری دادەنێن. گوڵ: ئیستیعارەیە لە یار.
واتە: یاران وەسیەت بێ کە مردم گوڵ لە جێی چرا لەسـەر قـەبرم دانـێن تـا مـەعلووم بـێ لە دونیاشدا کوژراوی دەستی گوڵێ (واتە: گوڵەندام) بووم.
(١٣) زوهد: دونیا نەویستن. سەوم: ڕۆژوو. سەلات: نوێژ.
واتە: من چ کارم داوە لە تەرکی دونیا و زوهدی سۆفیانە، من ئیدی دەچمە گۆشێکی مەیخانە هەرچی نوێژ و ڕۆژووی من هەیە فیدای تەماشایەکی تۆ بێ.
(١٤) شەوچراغ: ئیستیعارە لە ڕوخساری یار. ئابی حەیات: ئیستیعارە لە خەندەو دەمی یارە.
واتە: کاتێ پێکەنی زولفی خستە سەر ڕوخساری، ئـەوە بـەو مـانایەبوو کـە ڕوخسـاری وەك شەوچرایە، زولفی زوڵمەتە و دەمی چەشمەی حەیوانە. ئەو سەرچەشمەی حەیوانەی وەفایی شەوچرای ڕوخساری یاری لازمە.

[٥٠][١]

لەو ڕۆژە کە دوور بۆتەوە سایەت لەسەری من
سووتاوە لە تاوت هەموو جان و جگەری من[٢]

جەرگم هەموو لەت‌لەت بوو بە سێڵاوی سروشکم
چبکەم کە بە دەریا چووە لەعل و گوهەری من[٣]

دەیفەرموو لەسەر خاکی دەری خۆی کە منی کوشت:
جەننەت بەسە بۆ خوێنی شەهیدی نەزەری من[٤]

قەد وا دەبێ خاکی دەری تۆ تاجی سەرم بێ؟
ئەو دەوڵەتە بۆ من نییە، هەی خاك بە سەری من![٥]

زولفت کە وەکوو شامی غەریبانە لەوێدا
حاڵی چییە داخۆ دڵەکەی دەربەدەری من؟![٦]

---

[٥٠]

(١) کێشی شیعر: «مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن» بەحری هەزەجی موسەممەنی مەکفووفی مەحزووفی ئەخرەب. ڕەدیف: من. واژەی قافیە: سەری، جگەری، گوهەری، و...

(٢) واتە: لەو ڕۆژەوە سێبەری تۆ لەسەری من کەم بۆتەوە و لێم‌ناپرسی، لە حەیبەتی تۆدا گیان و جگەری من ئاوری گرتووە.

لە نێوان تاو و سێبەردا تەزاد هەیە. وە لە نێوان سووتان و تاو و جگەردا موراعاتی نەزیر هەیە.

(٣) واتە: لەبەر سێڵاوی فرمێسکم جەرگم لەت بووە و عیلاجم چییە لەعل و گەوهەری من ـ واتە: یار و خۆشەویست ـ چووە بۆ دەریا.

لە نێوان لەعل و دەریا و گەوهەردا موراعاتی نەزیر هەیە.

(٤) واتە: ئەو کاتەی لەسەر خاکی دەرکەکەی ئەمنی کوشت دەیفەرموو پاداشی تۆ ئەوەیە بچیە بەهەشت چونکا شەهیدی تەمەشای منی و شەهیدیش جێی بەهەشتە.

(٥) دەوڵەت: شانس.

واتە: بڵێی ڕۆژێ وا هەڵکەوێ خۆڵی بەردەرکەی تۆ وەك تاجی سەری من بەسەری خۆمدا بکەم، بەڵام خاك بەسەرم ئەوە شانسی من نییە و شتی وا نەگونجاوە.

(٦) شامی غەریبان: ئێوارەی ڕۆژی عاشوورا، یان یەکەم ئێوارەی غەریب، یان یەکەم ☞

وەك بــولبولی شــەیدا بـە هـەزار نـەغمە دەنـاڵێم
جارێکی گوڵم گوێ بـدە نـاڵەی سـەحەری مـن[٧]
دیم هاتە عەیادەت دەمی پـڕ خـەندە بـوو یـەعنی
ڕۆح و دڵی بـیمارە دەوای گـوڵشـەکـەری مـن[٨]
بـێ نـۆرە دڵم هـێنـدە لەسـەر یـەك مـەشکێنە
ڕوو وا بکــە شــەوقێکـی بـدا تـا فـەنەری مـن[٩]
زولفت ســەبەبی جـەزبی دڵم بـوو، بـە بـرۆی تـۆ
کــافر بــووە بــۆ قـیبلەیی مـن ڕاهـبەری مـن[١٠]
خۆش بەو دەمە ساقی لە دەری مەیکەدە فەرمووی:
ئەو جامە لە من بگرە «وەفـایی» بـەسەری مـن[١١]

☞

ئێوارەی ئازیز مردوو.
واتە: زولفت کە بە ڕەشیدا لە شامی غەریبان دەچێ بلێی ئاخۆ دڵە دەربەدەرەکەی من لەوێدا لە چ حاڵ دابێ.
دڵ هەمیشە لە ئەدەبیاتی عیرفانیدا لە نێو زولفی مەعشووق گرفتارە.
(٧) واتە: وێنەی بولبوڵ بە هەزار ئاواز دەناڵێنم ئەی گوڵی من تاقە جارێ گوێ بدە بە ئاه و ناڵەی دەمبەیانانی من.
(٨) واتە: کاتێ یار هاتە عەیادەتی من دەمی بە پێکەنین بوو، ئەوە بەو مەعنایە بوو کە دەمی من وەك گوڵشەکەر وایە دەرمانی دڵی نەخۆشانە.
(٩) بێ‌نۆرە: لەسەریەك، زووزوو. فەنەر: چرا.
واتە: هێندە لەسەر یەك دڵم مەشکێنە ڕووت وا لێ بکە تا چرای منیش نوورێکی هەبێ.
(١٠) واتە: زولفت باعیس بوو کە دڵم جەزبی ئەبرۆت بووە، تـەماشاکـە وەك کـافرە بـووەتە ڕێنوێنی من بۆ سەر قیبلەی موسوڵمانان کە وەك برۆی تۆ وایە.
(١١) واتە: خۆزگە بەو ڕۆژەی ساقی لە دەرکەی مەیخانە فەرمووی تۆ مەرگی من ئەو جامەش لە دەستی من وەرگرە و بیخۆوە.

[٥١](١)

خـــەتی ئــازادی ئــەو ڕۆژە بـــە مـــن دا دڵســـتانی مـــن
که ســەروی قـامەتی تـەشریفی هـێنـا بـاغی جـانی مـن(٢)
ئـــەریٚ ئـەی وەسـلی گـوڵزارت حـەیاتی جـاویدانــی مـن
ئـــەریٚ ئـــەی چـاوی بـیمارت تـەبیبی مـیهرەبانی مـن(٣)
کە سەیری حیکمەتی زاری بە عەکسی زولف و چاوی کەوت
چ زوو شێوا بە جـامێك بـادە، عـەقڵی نـوکتەزانـی مـن؟(٤)
دوعای ڕەد و قەبووڵ دەر حەق بە زولفی کـرد و گـیرا بـوو
ئــیلاهی تــێكنـــەچیٚ عـومری درێژی بـاغەبانی مـن!(٥)

---

[٥١]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم.
ڕەدیف: من. قافیە: دڵستانی، جانی، میهرەبانی، و...
(٢) خەت: ئیمزا، گریٚبەست، قەرارداد. دڵستان: یار، دڵبەر.
واتە: لەو ڕۆژە کە سەوڵی قامەتی یار هاتە نێو باغی ڕۆحی منەوە، بـڕیـاری ئـازادی بـە مـن بەخشی.
لە نێوان سەرو، ئازاد، باغ و قامەتدا موراعاتی نەزیر هەیە.
(٣) واتە: ئەی یاریٚ کە هاتنە گوڵزاری تۆ بۆ من ژیانی هەمیشەییە و چاوە نەخۆشەکانت بۆ من وەك دوکتۆرێکی دڵسۆز وان.
(٤) سەیر: تەماشا. زار: دەم.
واتە: کاتیٚ ڕەمزی بچووکی دەمی یار لەگەڵ شکڵی زولف و چاوی ئەودا تێکەڵ بوو، من کە بە نوکتەزان و باریکئەندیش مەشهوور بووم، عەقڵم سـەری لیٚشـێوا، دەڵەی جـامێك بـادەی خواردووەتەوە.
تەشبیهی دەمی یارە بە جامی مەی.
(٥) دوعا: نووشتە. ڕەد و قەبووڵ: دوو وشەی دژ بە یەکن واتە: گیرابوون یان گیرانەبوون.
واتە: دوعام لە زولفی یار کرد و گیرا و قەبووڵ بوو، بۆیە وا درێژە. خودایە عومری یار کە وەك خەوانی من وایە هەر درێژ بیٚ وەك زولفی.

بە عیشوەی زولفەکەی تۆم دا هەموو سەبر و قـەراری خـۆم
بە نەشئەی چاوەکەی تۆ چوو هەموو تاب و تەوانی مـن[٦]
ســەری زولفت چــییە؟ عــومری درێژم، تـوولی ئـامالم!
قەدی بەرزت چییە؟ سەروی چەمەن، ڕۆحی ڕەوانی من![٧]
لە کن تـۆ هـات لە چـەرخـی هـەفتەمین ڕابـرد و نـەتزانـی
عـەجەبمام بـۆچ نـەگـەییە عـالەمی بـاڵا فـوغانی مـن![٨]
ئەگەر مەجنوونی تۆ نیم لەیلەکەی بـێمـەیلەکـەم بـۆچـی:
لە هــەر کــووچێك و بــازاڕێکــیدایـە داسـتانی مـن؟[٩]
لە سەر چاهی زەنەخدان دێ و دەچێ ڕوحمی نییە زولفت
فــەرەنگی ڕۆژ پــەرەستە، کــافرە زیـندانـەوانـی مـن[١٠]

---

(٦) دا: دام، فرۆشتم.
واتە: هەموو ئارام و قەراری خۆم دا بە زولفی تۆ کە هەمیشە بێقەرارە تەواوی تاب و تەوانای خۆم دا بە نەشە و مەستی چاوی مەستی تۆ. واتە: زولفت بێقەرارە و چاوت خومارە.
(٧) واتە: زولفت دەزانی وەك چی وایە؟ وەك تەمەنی من و درێژی ئاواتەکـانم وایـە. قـەدی تۆش بە بڵندی لە داری سەوڵی نێو چەمەن و ڕۆحی ڕەوانی من دەچێ.
ئەم بەیتە ئارایەی تەشبیه (ڕازەی وێچواندن) و «تەجاهولولعاریف»ی تێدایە.
(٨) عالەمی باڵا: ئاسمان. فوغان: ئاه و زاری.
واتە: ئاه و فوغانی من لە کن تۆ هات و گەییە ئاسمانی حەوتەم، سەرم سوڕماوە ئەی بۆچی نەگەیشتە کن فەڵەك.
(٩) واتە: ئەی لەیلی بێمەیلی من ئەگەر من شێت و مەجنوونی تۆ نیم بۆچی لە هەر کووچە و بازاڕێکدا باسی دڵداری من و تۆ دەگێڕنەوە؟
تەلمیح و تەشبیهی بە لەیلی و مەجنوونی تێدایە.
(١٠) چاهی زەنەخ: چاڵی چەناکە. فەڕەنگی ڕۆژپەرەست: بێدین، ئیستیعارە لە زولفی یارە.
واتە: زولفت وەك زیندانەوانێکی بێڕەحمە بە سەر چاهی زەنەخدانتدا دێت و دەچێ، منیش بەندی ئەو چاڵەم، خودایە ئەو کافرە بێدینە بۆچ بۆتە زیندانەوانی من؟.

بە داغی زولف و خاڵی تۆ قەتارەی بەسووە فرمێسکم
خەیاڵی چین و ماچینی لەسەردا کاروانی من(١١)
کوتم: کوا حوسنەکەت؟ عەنبەر فرۆشی زولفەکەی فەرمووی:
حەبەش ئیسلامی داگرت، تێکچووە دەور و دوکانی من(١٢)
لەگەڵ ئابی حەیات چبکەم؟ بە تۆیە زیندەگی ڕۆحم
مەسیحا بۆچی بێ؟ قوربان ئەتۆی ئارامی جانی من!(١٣)

---

(١١) قەتارە: یەك لە دووی یەك وەك کاروان قەتاری وشتر و شتیوا. بەسووە: بەستووە لەبەر کێشی شیعر. چین و ماچین: وڵاتی چین و ژاپۆنی ئێستا، ئیستیعارە لە درێژایی و دووری و خاڵی یارە.

واتە: فرمێسکی من لە حەسرەت زولف و خاڵی تۆ قەتارەی بەستووە و یەك لە دووی یەکدا دێ، دەڵەی خەیاڵی هەیە بچێ بۆ شاری چین و ماچین ئەوکاروانەی فرمێسکی من.

چین ئیستیعارە لە زولفی یارە کە درێژە. حافیز دەڵێ:

تا دل هرزەگرد من رفت بە چین زلف او　　زان سفر دراز خود عزم وطن نمی‌کند

تەشبیهی چین و ماچین بە زولف و خاڵ ئیهامێکی زەریفی تێدا شاراوەتەوە، زولف هەم درێژە هەم چین و شکەنی هەیە، خاڵ بۆ ماچ کردن دەبێ جوانە پێی بڵێن ماچین.

(١٢) حوسن: جوانی. عەنبەر فرۆش: ئەو کەسەی شتی بۆنخۆش ئەفرۆشێ، ئیستیعارە لە زولفی یارە.

واتە: لە یارم پرسی کوا جوانییەکەت؟ زولفی وەك عەنبەرفرۆش جوابی داوە: من وەکوو ئەشکری ڕەشەکانی حەبەش کەعبەی جەماڵی یارم گرتووە ئیدی دەور و دووکانی جوانی یار کە ڕوخساری بێ، تێکچووە.

دەبێ «من» بگەڕێتەوە بۆ یار دەنا ئەگەر بۆ زولف بگەڕێتەوە تەشبیهەکە غەڵەتە؛ چونکا زولف خۆی حەبەشییە.

[یان دەبێ بەیتەکە بەم شێوەیە بێت: گوتم کوا حوسنەکەی عەنبەر فرۆشی زولفەکەت؟ فەرمووی... ـ«ع.ح.ن»].

(١٣) ئابی حەیات: ئاوی ژیان و نەمری. مەسیحا: پێغەمبەری مردوو زیندووکەرەوە.

واتە: من ئاوی حەیات و فووی مەسیحیم ناوێ تا زیندووم ڕاگرن، تو وەك ئاوی حەیات و فووی مەسیحی هۆی زیندوو ڕاگرتنی منی.

له داغــی خــاڵی سـەر لێوت دڵم پـڕ خـوێن و خـوێنـاوه

کــه هــیندووزاده بـۆتـه مـەحرەمی ڕازی نـیهانی مـن[١٤]

نەخۆشی چاوەکـەت، خـوێنـی «وەفـایی» بـۆتـه دەرمـانی

فیدات بم، زیز مەبە، ها بـمکوژه دەردت له گـیانی مـن[١٥]

[٥٢][١]

جیلوەی سەبا لەنجەی شـەماڵ، بـۆی زولف و خـاڵی یـاردەدەن؟

یـا نـەوبەهار دێنـێ بـه بـار، مـیشکی تـەتار بـۆی نـەستەرەن؟[٢]

---

(١٤) هیندووزاده: ڕەش پێست، ئیستیعاره له خاڵی یاره.

واته: دڵم له داخی خاڵی لێوت پڕ خوێنه بۆچی ئەوکافره ڕەش پێسته بۆته مەحرەمی دەمی تۆ که هۆی ئارامی گیانی منه.

(١٥) واته: ئه و چاوه نەخۆشەت دەرمانەکەی خوێنی وەفائییه، دەوەره بمکوژه ڕۆحم فیدات بێ با نەخۆشیی چاوت عیلاجی بێت.

[٥٢]

تێبینی: ئەم قەسیدەی وەفـاییه کـه جـارجـار بـێ مـولاحەزەی وەزنـی گـوتراوه و تـوولانی بوونەکەی چەندانی کردووه، سروشتی و ئەوینی له ئاکامدا عیرفانییه، قەسیدەیەکی قەوی نییه زۆر کۆششی گوتوویه جگه له وەزنی سواری ڕەجەزەکەی و قافیه دەروونییەکەی شتیوای تێدا نییه. دیاره به ئاوازی دەفیش گوتوویه بۆیه جارجار وەزن دەشکێ، بەم بۆنەوه شەرحی نادەم، ئەوەش مانای وشەکان.

(١) کێشی شیعر: «مستفعلن مستفعلن مستفعلن مسـتفعلن» بـەحری ڕەجـزی مـوسەممەنی سالم. جارجار «مفاعلن مفاعلن مفاعلن مفاعلن» هەزەجی مەقبووز، یا ڕەجـزی مـەخبوون. ڕەدیفی نیه. واژەی قافیه: دەدەن، نەستەرەن و... قافیەی میانی و دەروونی تێدایه.

(٢) به بار: قەیدی میقداره واته به زۆر. نەستەرەن: گوڵه شیلان.

واته: ئەرێ بای سەبا و لەنجەی شەماڵ بۆنی خاڵ و زولفی یار دەدەن، یان بەهاری تازەیه بۆنی موشکی تاتار و گوڵه شیلان به بار دەهێنێ؟.

ڕەنگی وەنەوشەی دەشت و ڕاغ، عەکسی گـوڵ و سـەحرا و بـاغ
عـالەمیان کـردە شـەوچراغ، وەك زولف و ڕووی دڵداری مـەن(٣)
بەکەسك و سوور، باغ دەر و ژوور، پڕ بوو لە نوور، وەك کێوی توور
لەبەر زوهوور کەوتە حوزوور، نـزیك و دوور دەشت و دەمـەن(٤)
بورقەع بەسەر، ئـەتڵەس لەبـەر، گـوڵ هـاتەدەر، وەك بـووکی تـەڕ
کاکۆڵ بە دۆش، عەنبەر فرۆش، پێم‌گوت: ئەتۆش؟ دیم غەفلەتەن(٥)
گێسـوو بـڵاو بـە نـازی چـاو، هـات لە نـەکـاو، بـە قـەسدی ڕاو
ڕۆژ بوو بە شەو، ژیـن بـوو بـە خـەو، بـڕۆ بـڕۆ کـەوتە زەمـەن(٦)
جـــیلوێکـــی دا، هـات لێکـی دا، خـۆش تـێکـی دا، ئـارامـی دڵ
جـوغد و هـوما هـۆشـی نـەما، کـەوتنە سـەما، چـوونە عـدەن(٧)

---

(٣) ڕاغ: دەشت. مەن: بە فارسی واتە «من» لەبەر کێشی شیعر.
واتە: وەنەوشە و گوڵ سەحراو باغی کردووە چراخان وەك زولف و ڕووی یاری من.
قافیەی میانی و تەشبیهی تێدایە.
(٤) کەسك: سەوزی چەمەن. زهوور: ئاشکرا بوون. دەمەن: دەشت و سەحرا.
واتە: بە ڕەنگی سەوز و سوور، باغ و دەشت وەك کێوی توور پڕبووە لە نوور، لەبەر ئاشکرابوونی جیلوەی خودا نزیك و دوور هەمووجێ ڕووون بووەتەوە.
(٥) بورقەع: ڕووسەری، ڕووبەند، تاج. ئەتڵەس: نەوعێ پارچەیە ئەکرێ بە عـابا، گـوڵێکـە. غەفڵەتەن: بە بێ ئاگایی. کاکۆڵ بە دۆش: ئیستیعارە لە گوڵە.
(٦) گێسوو بڵاو: زڵف شێواو. قەسد: نیەت. بڕۆ بڕۆ: لاچن لاچن لە کـاتی هـاتنی شـادا. زەمەن: دەشت و دونیا.
واتە: کاتێ گوڵ بە زولفی پەرێشان و چاوی پڕ لە نازەوە بە مەبەستی ڕاوکردن هاتە مەیدانەوە، ئەو کاتە ڕۆژ بوو بە شەو و ژیان و بێدار بوو بە خەو، وەکوو شا هـاتبێتە دەرەوە، بـانگی دوورکەوە، دوورکەوە، کەوتە دونیاوە.
(٧) جوغد: کوندەبوو. هوما: باڵندەی بەخت، دژی جوغدە. عەدەن: هەرمان، بەهەشت.
واتە: یار خۆی نواند ئارامی تەنی تێکدا و کوندە و هوما دوو مەلی دژی یەکتر هەردوو وەشایی کەوتن و چوونە باغەوە. (تەزادی تێدایە).

زولفی وەشاند، ڕووی خۆی نواند، عەتری وەراند، پێمی نـوانـد
کەسی نەهێشت، بانگی دەهێشت: بۆ کێیە وا وەجهی حـەسەن؟[٨]
ئەو زولف و ڕووی مـانگەشەوە، خـۆش دەیگـوت و دەیـبیستەوە
وێم مــەکــەوە، دەتــوێمــەوە؛ ئـاسك چـاوم، نـاسك بـەدەن[٩]
ئــەو دولبــەری مــوعەنبەری، ئــەو مشــتەری هــەروەك پـەری
خۆی پێم نواند، دڵمی ستاند، هۆشمی ڕفاند، بە مەکر و فـەن[١٠]
ئەو خاڵ و خەت هیندوو فەرەنگ، وەسڵ و هیجران شەهدو شەرەنگ
پڕ شۆر و جەنگ، لێمهاتەدەنگ، غەمزەم خەدەنگ، زولفم ڕەسەن[١١]
چین چین لەسەر ڕووی وەك شەکەر، زولفی عەنبەر بەستیان چەمەر
تابووری چین، هاتن بە قین، خـۆش داوەریـن، بـاغی سـەمەن[١٢]
زولف و نـووری، ڕووی بـلووری، بـخووری شـەمعی کـافووری
خاڵی سیای، چاوی شەهلای، نافەی خەتای، ئاهووی خوتەن[١٣]

---

(٨) پێمی نواند: پیشانی دام. وەجهی حەسەن: ڕوخساری جوان. بۆکێیە: کێ هەیەتی.
واتە: یار جوانی خۆی پیشاندا و گوتی کێ ئەوەندەی من جوانە.
(٩) وێم مەکەوە: لێم مەکەوە. ئاسك چاو: چاو قەوی وەك مامز.
واتە: ئەو یارە کە زولف و ڕووی وەك مانگەشەوە چەندە خۆش دەیگوت نزیکم مەکەوە با نەتوێمەوە، چونکە لەشم ناسکە و چاوم وەك چاوی مامز وایە.
(١٠) فەن: فێڵ.
واتە: ئەو یارە بەو هەموو سیفەتە جوانانەوە کە خۆی پێ نواندم بە مەکر و فەن دڵمی ڕفاند.
(١١) شەهد: هەنگوێن. شەرەنگ: زەهر، تەزادن لەگەڵ شەهد. ڕەسەن: تەناف، گوریس.
واتە: ئەو یارە خاڵ و خەت ڕەش و فەرەنگییە بە شەڕەوە پێی گوتم زولفی من تەنافە و غەمزەم تیرە.
(١٢) چەمەر: حەڵقەی شینی گێڕی. تابوور: ڕێژەی نیزامی، لەشکر، مەبەست سەوزەزارە. سەمەن: گوڵێکە.
واتە: لەگەڵ گوڵزاری سەمەن هەموو هاتنە دەر و ڕیزیان بەست.
(١٣) بخوور: مادەیەکی بۆنخۆشە کە بسووتێ. کافوور: مادەیەکی بۆنخۆشی سپییە. شەهلا: جوان. نافە: نێوك. خەتا و خوتەن: دوو وڵاتن لە فەلاتی تەبەت.

خەندەی دەمی، بۆی پەرچەمی، چاوی بازی، نازی کەمی
شەهد و شەکەر، میشك و عەنبەر، یەغمایی تین، تاراجی تەن[(١٤)]
بە غەمزەکان، بە ڕەمزەکان، بە قەوسی ئەبرۆی چاوەکان
تیروکەمانی تورکەمان، سەیدی دڵان بە جان دەکەن[(١٥)]
نرخ و بەهای میشکین هەودای، نافەی هەر تای زولفی سیای
بازاڕی چین، موڵکی سەبا، خیتتەی خەتا، شاری «دەکەن»[(١٦)]
لەعلی لەبی خۆش مەشرەبی، زولفی شەبی، گۆی غەبغەبی
قووتی ڕەوان، ئارامی جان، ئابی حەیاتی مەرد و زەن[(١٧)]
ئەبرۆی کەمان، گێسووی کەمەند، زاری بە خەند، باڵا بڵەند
هەم سایەبان، هەم سوورەجان، هەم نارەوان دوو نارەوەن[(١٨)]

---

(١٤) بۆ: بۆن، بێن. یەغما: تاڵان. تاراج: تاڵان. تەن: لەش.
واتە: پێکەنینی و نازی چاوی دڵ و تین و تاو بە تاراج دەبەن.
(١٥) غەمزە: ئیشارە و نازی چاو. ڕەمزە: بە چاو یەك حاڵی کردن. قەوس: هیلالی، برۆ. جان: ڕۆح. سەید: شکار.
واتە: بە غەمزە و ڕەمزە و قەوسی برۆی وەك تیروکەمانی شەڕکەر دڵ و جان تاڵان دەکەن.
(١٦) نرخ: قیمەت. مشکین هەودا: زولفی یار. خیتتە: سەرزەوی. دەکەن: ئەیالەتێکی هیندوستانە.
واتە: قیمەتی زولفی میشکین و بۆنخۆش و ڕەشی یار بازاڕی چین و مەملەکەتی سەبا و سەرزەوی خەتا و خوتەن و شاری دەکەنی هیندوستان دێنی.
(١٧) خۆش مەشرەب: خوێن شیرین، بەتام. غەبغەب: ژێر چەناکە. قووت: خۆراك. مەردو زەن: ژن و پیاو.
واتە: لێو و زولف و ژێر چەنەی یار وەك خۆراکی ڕۆح و ئارامی گیان و ئاوی ژیانن بۆ هەموو کەس.
لەف و نەشری تێدایە.
(١٨) سایەبان: کەپر. سوورەجان: ناوی درختێکی هەمیشە سەوزە. نارەوەن: دارێکی

ڕەقس و ســـەمای زولفــی دوتــای، لەبــەر هــەوای بــاڵای بــەڵای
هەروەك بــولبول بــە ڕۆح و دڵ، بــۆ دارە گــوڵ کــەوتە شــیوەن(١٩)
یـــەغما دەکـــەن وەك تـــورکەمان، دەرمـــان دەکـــەن وەك تـــەبیبان
وەقتێ دەڕوا ئـارامـی جـان، وەخـتێ کـە دێ تـەسکینی تـەن(٢٠)
حـەڵقـەی گـێسـوو تــا تــا لاچـوو، لەسـەر سـینە و عـاریز و ڕوو
شەو چوو سەحەر، دیم هاتەدەر، شەمس و قەمەر، سەرو و سەمەن(٢١)
لە هــەناسەی ئــەو دڵبــەندەی، فــرقە خــەندەی ئــەو دەم قــەندەی
بە بای بەهار دەتگوت بە بار، گوڵ دێنــەخوار بــۆ نــێو چــەمەن(٢٢)

☜
جەنگەڵییە. نارەوان: خاوەن هەنار.
واتە: برۆ و پەلکە و دەم و باڵای وەك سایەبان و درەختی هەمیشە سەوز و داری نارەوەنن.
لەف و نەشر و تەشبیهی تێدایە.
(١٩) ڕەقس و سەما: هەڵپەڕین. دوتا: دوو لا پەلکە. باڵا بەڵا: قەدێ کە بۆ ئەویندارانی بەڵا دەهێنێ.
واتە: سەمای زولفی یار لەسەر باڵای بەرزی وەك بولبول وایە کە بۆ داری گوڵ کەوتبێتە شین و واوەیلا.
(٢٠) یەغما: تاڵان. تورکەمان: قەومی تاڵانچی تورك. دەرمان دەکەن: عیلاج دەکەن. تەسکین: ئارامش. تەن: لەش.
واتە: زولفانی یار وەك تورکان تاڵان کەرن، وەك حەکیم نەخۆش چاك دەکەنەوە کاتێ دێن و دەچن ئارامی بە لەش و گیان دەدەن.
(٢١) تا تا: تاڵ تاڵ، هەودا هەودا. عاریز: ڕوخسار.
واتە:کاتێ زولفی لە سینگ و ڕوخساری لاچوو وەك ڕۆشنی شەو و هاتنی ڕۆژ دەچوو و مانگ و ڕۆژ دەرکەوێ و سەوڵ و سەمەن دیاربێ.
(٢٢) فرقەی خەندە: تریقەی پێکەنین. دەمقەند: ئیستیعارە لە یارە. بە بار: زۆر، بە کۆڵ.
واتە: لە هەناسە و خەندەی یار دەتگوت بای بۆنخۆشی بەهار دێتە نێو چەمەن.

گێسوو دراز، وەك تێلی ساز، بە چاوی باز، دەیگوت بە ناز:
چاوی پڕاو، جەرگی بڕاو، سینەی سووتاو پەیدا دەکەن[٢٣]
ئەتۆ چ ڕەنگی ئاوری؟ دەمێکی گوڵ دەمێك شەمی
هاوار لە یاری دەمدەمی! فەریاد لە دۆستی ڕیشەکەن![٢٤]
ئەتۆ نە نوور نە ئادەمی! دەمێك دێوی دەمێك پەری
هاوار لە یاری سەرسەری! فەریاد لە دۆستی دڵشکەن![٢٥]
ئەی شەوچرای زیندوودڵان! ئەی ڕەنگ و بۆی باغی گوڵان!
ناژیم تۆ خۆش، دەمرم، بەڵان، هێندەم بەسە تۆم بێیە کەن[٢٦]
جارێك وەرە بەر پەنجەرە، ڕۆحم بەرە یا دڵ بەرە
تۆ پادشای موشکل گوشا، من بێ نەوا «یا ذَا المِنَن»[٢٧]

---

(٢٣) تێلی ساز: سیمی ساز.
واتە: زولفی درێژی وەك سیمی ساز و چاوی بازی دەیانگوت چاوی پڕ گریان و جەرگی بە خوێن و سینگی سووتاو بەرهەم دێنن.
(٢٤) دەمدەمی: بێ‌مەجاز، هەرتاوێ لەسەر حاڵێ. فەریاد: هاوار.
واتە: تۆ چ بەشەرێکی تاوێ گوڵی تاوێك شەمعی، داد لە دەست یاری دەمدەمی کە ڕیشە دەردەهێنێ.
(٢٥) دێو: دژی پەری، ئەجندە. سەرسەری: شێت.
واتە: تۆ چ بەشەرێکی هەم دێوی هەم فریشتە، داد لە دەست یاری شێت و بێ‌مەجاز و دڵشکێن. (لەگەڵ بەیتی پێشدا موساوات هەیە).
(٢٦) بەڵان: بەڵام. بێیە کەن: بێیە لام.
واتە: ئەی یارێ کە شەو چرای زیندووانی، ئەگەر قەرار بێ بشمرم تۆ خۆش، بەڵام کافییە تۆ بێیتە لام.
(٢٧) «یاذا المنن»: ئەی خاوەنی منەت و نیعمەت، سیفەتی خودایە.
واتە: جارێك لە پەنجەرەوە خۆتم پیشاندە، دڵ و ڕۆح هەرکامت پێ‌خۆشە ئەتدەمێ، تۆ موشکل حەل دەکەی ئەی خاوەن منەت.

دڵ پـــارەیە، ئـــاوارەیـــە، بـــێ چـــارەیە، مـــەیخوارەیـــە
مـــوتریب بـــڵێ: ســـاقی وەرە! جـامێك بـدەن، تـارێك لێدەن[٢٨]

خـــاکـــی دەری مـــەیخانەتم، تـــەشنەی دوو ســـێ پـــەیمانەتم
جـــانانمی، پـــەروانـــەتم، تـــۆ شـــەوچراغـــی ئـــەنجومەن[٢٩]

«أنتَ الذي بِـــــجَمالِكَ، بِكَـــــمالكَ، بِـــــجَلالِكَ
كَشَـــفَ القِـــدم، وَصَـــفَ العَـــدم، نَشـــفَ الوجـــود للـــوَثن»[٣٠]

بـــێ مـــوحتەسیب وەختێ خـــۆشـــە، بـــێ گـــفتوگۆیـــی بـــێ غـــەشە
لەو ســـاغیرە وا دڵکـــەشە، کـــامێ بـــە دڵ، جـــامێ بـــە مـــەن[٣١]

تـــاری دەمـــادەم خـــۆشـــترە، جـــامی پـــەیاپەی بـــێهـــتەرە
کوا جامی جەم؟ کوا تاجی کەی؟ هەی مەی بدە، هەی نەی بزەن[٣٢]

---

(٢٨) پارە: دڕاو، لەت لەت.
واتە: دڵ پارەیە و بێچارە و ئاوارەیە، ئەی موتریب بڵێ ساقی وەرە و جامێ بێنە و تۆش تارێ لێدە.

(٢٩) تەشنە: تینوو. پەیمانە: جامی شەراب. جانان: مەعشووق. پەروانە: نمادی عاشقە.
واتە: ئەی ساقی من کە وەك خاکی دەری مەیخانەتم (واتە: هەمیشە لەوێم) و تینووی دوو سێ پیاڵەی بادەم، تۆ جانان و من شەمی عاشقی تۆم.

(٣٠) لە نێوان «کشف و نشف و قدم و عدم»دا جیناس هەیە.
تۆ ئەو کەسەی کە بە هۆی جمال و جوانیتەوە ئەزەل دەرکەوت، وە بە کەمال و بێ نەقسی تۆ نەبوون هاتە بوون و بە هۆی جەلال و گەورەیی تۆوە ڕیشـەی بت و بتپەرستی وشك بـوو. مەبەست پێغەمبەرە.

(٣١) موحتەسیب: داڕۆغە. ساغیر: جامی شەراب. کام: ئارەزوو. جام: پیاڵە. مەن: من.
واتە: کاتێکی خۆشە موحتەسیب دیار نییە جامێ بدە و کامێ بدە بە من.

(٣٢) جامی پەیاپەی: جامی شەراب یەك لە دوای یەك. بێهتەرە: چاکترە. جامی جەم: ئاوێنە ئەفسانەکەی جەمشید. کەی: لەقەبی سیلسیلەی ساسانیانە واتە پادشا. نەی‌بزن: شمشاڵ لێدە.
واتە: کاتێ جامی جەم و موڵکی کەی هەموو دیـار نـین دونـیا پـووچە، تـۆش جـامێ بـدە و شمشاڵێ، یان دەمادەم و یەك لە دوای یەك تار لێدە.

ئــــاخر زەمـــــانی هــــیجرەتە، دەورو دووکـــــانی فــــیترەتە
وەقت و ئــەییامی غــیرەتە، تــۆ دڵگــوشا، مـن مـوحتەجەن(٣٣)

خۆزگەم بەوەی بە نەشئەی مەی، بە بانگی دەف، بـە دەنگـی نـەی
دەگرێ هاموون، هەروەك مەجنوون، دڵ غەرقی خوون، ڕووت و ڕەبەن(٣٤)

خۆزگەم بـەوەی سـەودا سـەرە، سـەر تـا پـا زەخـمی خـەنجەرە
ئاو بێ ئاور، بێخـەبەرە، «فـاني فـي‌الله» بـێجـێ و مـەسکەن(٣٥)

گریە و خـەندەی زۆر و کـەم بـێ، سـۆزی سـینەی دەمـادەم بـێ
شادیی شیوەن، خۆشیی غەم بێ، ساغ و کوێری سیرڕ و عەلەن(٣٦)

جەرگی هەموو جێی نەشتەر بێ، خوێنی جـەرگی کـە بـێ دەربـێ
هەتا حەشرێ خوێنی هەر بێ، سەوداسەر و خـوێنـین کـەفەن(٣٧)

---

(٣٣) ئاخر: قەیدە واتە ئاخر دەوری کۆچکردنە. فیترەتە: سستی. موحتەجەن: گووشراو، غەمناك.

واتە: ئاخر ئێستا کە زەمانی دووری و ڕاوەستانە کاتی غیرەتمە، تۆ شادو دڵخۆش و ئەمن غەمبار.

(٣٤) هاموون: دەشت. ڕەبەن: سەڵت و بێ‌کەس.

واتە: خۆزگەم بەوەی بە ئاوازی نەی و نەشئەی مەی وەك مەجنوون دڵ بە خوێن و عاشق ڕوو لە کێوەکان دەکا.

(٣٥) «فاني في اللّه»: پلەیەکە لە مەقاماتی عیرفانداکە جگە لە خودا هیچ شتێکی‌تر مەبەست نییە.

واتە: خۆزگەم بەو کەسەی کە لە مەقامی فەنادا لە ئاو و ئاور ناترسێ و جێ و مەکان بۆ خۆی ئیختیار ناکات.

(٣٦) واتە: ئەو کەسە دەگاتە مەقامی «فنا في اللّه» هەموو ئەم حاڵانەی بەلاوە موهیم نییە. سیفەتی تەزاد هەیە یانی لە مەقامی فەنادا «ضدیت» نییە.

(٣٧) واتە: ئەو کەسەی لە فەنادایە جەرگی هەموو برینداز بێ، خوێنی جەرگی وەك دەرگای بێ دەر بێ هەتا مەحشەر هەر کفنەکەی خوێناوی بێ.

سـەیری ئـافاق و ئـەنفوسی، بـەحسی لە سـەفحەی دڵ نـووسی
گا بەتحایی گا قوددووسی، ڕەهڕەو بێ‌پێ، خۆش‌خوو بێ‌تـەن(۳۸)
«فـــي ضـــيقة أَشــباحنا ســـارَتْ يَـــهوي أرواحُـــنا
لا يَـــــفْتَرِق أَجْـــــناحُنا كـــالطيرِ يَشـــوي للـــوَطن»
خـــۆزگــەم بـــەوەی سـەودایییە، سـەرخـۆشـی شـین و شـاییە
پــیر و شـێخ و وەفــاییە ســـاکــن ســـاڵێك لەهـەر وەتـەن(۳۹)
«یـــــاصاحِ فَـــانظر حـــالك مِـــن مـــالك مـــمّا لَكَ
تَـــــقویٰ و إلّا والك و أبـــــــی لك مـــــــن العـــــدن
أفـــــتحسنوا بـــــمفاعل و فـــــاعل بـــــالظلمات؟
أفـــــتؤمِنوا بِـــــخوارق و خـــالق الفـــلق الألســـن»
شـــێخـــێ کـەوابــێ «مــاسویٰ»، «مــانعتویٰ» لە «مــاغویٰ»
«مـــا یَـــنطِقُ عَـــنِ الهَـــویٰ، فـــاغتنم بـالقلب الحـزن»
شـێخـێکـی ئـاشنایی بـێ، خـودایـی بـێ، «وەفـایی» بـێ
«تـــوجه فَأیـــنما» بـــێتـــە ســـەما دار و دەوەن(٤٠)

•••••••━━●━━•••••••

---

(۳۸) سەیری ئافاق و ئەنفوس:گەڕان بە دونیادا بە دوای نیشانەکانی خوداداکاری عورەفایە بە ئایەتی «قل سیروا في الأرض فانظروا...». ڕەهڕەو: سالیك، عاریف.
واتە: ئەو سەیرەی لە دڵدا نووسیبێ و هەر تاوێ خەڵکی شارێ بێ بەتحایی یا قودسی، ڕەهڕەو بێ لاقی نەوێ، خۆش ئەخلاق بێ جیسمی نەوێ، یانی: خەریکی بڕینی ڕێی تەریقەت بێت.
(۳۹) واتە: خۆزگەم بەوەی شێتە و سەرخۆش لە غەم و شادیدا و مورشید و پیر و بە وەفایە و هەر ساڵێك لە وەتەنێك ساکنە.
(٤٠) واتە: ئەو شێخە کە ئاشنا بە ڕێگەی عیرفان بێ و خودایی بێ و وەفاداری بێ و لە هەر شوێنێ ڕوو یان تەوەججوه بکا، دار و دەوەن (گیاندار و بێ‌گیان) بێنێتە سەما و هەڵخستنەوە (وەجد و جەزبە).

[٥٣][(١)]

ئـــەی دڵ وەرە هــۆشــیار بــبە «هــذا طــریق العــاشقین»
مــەحوی جــەماڵی یــار ببە «هــذا طــریق العــاشقین»[(٢)]
لەملاوە گــریەی نـای و نـەی، لەولاوە خـەندەی جـامی مـەی
ئـــاگــر لە عــالەم بــەربدەی، «هــذا طــریق العــاشقین»[(٣)]
جــاریَ لە چــاوان بگــرە خـەو، بگـری بـە نـاڵەی نـیوەشەو
تــا بــێتــەدەر خــورشیدی نـەو، «هـذا طـریق العـاشقین»[(٤)]
شۆری دڵ و سۆزی دەروون، زووخاوی جەرگ و مەوجی خوون
خوێنی گەش و فـرمێسکـی ڕوون، «هـذا طـریق العـاشقین»[(٥)]

---

[٥٣]

(١) کێشی شیعر: «مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن» بـەحری ڕەجـزی مـوسەممەنی سالم. ڕەدیف: «هذا طریق العاشقین». قافیەی میانی لە هەر بەیتیدا دەگۆڕێ. ئەم شێوە غەزەل و قافیە داهێنەرەکەی مەولەوی فارسە.

[تێبینی: مامۆستا گیو موکریانی ڕواڵەتی سەرلەبەری ئەم غەزەلەی بە مەبەستی خزمەت بـە بەشەی کوردی گۆڕیوە و لە باتی «هذا طریق العاشقین» نووسیویە «ئاوایە ڕێگای عاشقان» و لەسەر ئەم شێوەی مامۆستا گیو ئەم غەزەلە ڕێگەی «ئستۆدیۆ»ی گرتووەتە بەر و بە گۆرانـی تۆمار کراوە. «م.ع.ق»].

(٢) واتە: ئەی دڵ وەرە ئاگات لە خۆبێ ئاوایە ڕێگەی عاشقان. لە جـوانـی یـاردا بـتوێرەوە ئاوایە ڕێگەی عاشقان.

(٣) واتە: دەبێ وابژی لەملاوە جامی مەی پێبکەنێ و لەولاوە نای و نەی ناڵەی بێ تا عالەم ئاگری تێبەربێ، ئاوایە ڕێگەی عاشقان.

(٤) واتە: دەبێ خەو لە چاوانت بگریەوە و نەخەوی، نیوەشەوان بـناڵی تـا هـەتاوی تـازەت لێ دەرکەوێ، ئاوایە ڕێگەی عاشقان.

(٥) واتە: شۆر و شەیدایی دڵ، و دەروون پڕ هەست و شەیدایی بێ و جەرگت زوخاوی لێ بێ و خوێنی گەش مەوج بدا لەگەڵ فرمێسکی ڕوون، ئاوایە ڕێگەی عاشقان.

تــا دڵ نــەسووتێ دەم بــەدەم، فــانی نــەبێ ســەر تــا قــەدەم
پــەروانــە قــەت نــاگــاتە شــەم، «هــذا طــریق العــاشقین»[٦]
تا چاو و دڵ خوێنبار نەکەی، قەتعی هــەموو ئــەغیار نــەکــەی
فــیکری ویســاڵی یــار نــەکــەی، «هــذا طــریق العــاشقین»[٧]
عــاشق دەبــێ مــەستانە بــێ، خــاکــی دەری مــەیخانە بــێ
ســاقی لە کــن پــەیمانە بــێ، «هــذا طــریق العــاشقین»[٨]
گــەر دڵگــوشا بــادی ســەبا، شــەرحــی دڵم بــۆ گــوڵ نــەبا
عــومری عــەزیزم چــوو بــە بــا، «هــذا طــریق العــاشقین»[٩]
ســووتا دەروونــم ســەربەسەر، خــوێنــین دڵە جــان و جگــەر
جــیسمێکــە بــێ ئــیسم و ئــەسەر، «هــذا طــریق العــاشقین»[١٠]
دیسان لەسەر عەهدی ئەلەست، جامێ لە جــانان بگــرە دەست
هەر تا ئەبەد مەخموور و مەست، «هــذا طــریق العــاشقین»[١١]

---

(٦) واتە: دەبێ دڵ خێرا خێرا بسووتێ لە سەر تا پای و بتوێتەوە و لەبەین بچێ دەنا پەروانە ناگا بە دیداری شەم، ئاوایە ڕێگەی عاشقان.

(٧) واتە: دەبێ چاو و دڵت بەگریان بکەیتە خوێناو و پەیوەندی لەگەڵ هەموو کەس جگە لە یار بپچڕی، جا ئەوکاتە بە وەسڵی ئەو دەگەی، ئاوایە ڕێگەی عاشقان.

(٨) واتە: عاشق ئەوکەسەیە دایم مەست بێ لە دەرکەی مـەیخانە وەك خـاك و خـۆڵ وابـێ لەکن پەیمانەی شەراب بێتە ساقی، ئاوایە ڕێگەی عاشقان.

(٩) واتە: ئەگەر بێت بای سەبا کە دڵ ئەکاتەوە شەرحی حاڵی من بۆ یار نەبا عومرم لەبـەین دەچێ، ئاوایە ڕێگەی عاشقان.

(١٠) واتە: دەروونم هەموو سووتاوە و ڕۆح و جگەرم بۆتە خوێن و بە زاهیر جیسمم ئەمما شوێنەوارم نییە، ئاوایە ڕێگەی عاشقان.

(١١) ئەلەست: ڕۆژی پەیمانی ڕۆح لەگەڵ خودادا. تەلمیحە بە ئایەی «أَلَسْتُ بِـرَبِّکم قـالوا بلیٰ». دەشکرێ لەجێی «جامێ لە جانان» بوترێ «جامێ لە جامان».

واتە: وەرە لەسەر پەیمانی ئەلەستی خودایی جامێ لە یار وەرگرە و بینۆشە جا تا ئەبەد مەست و مەخموور دەبی، ئاوایە ڕێگەی عاشقان.

دێوانــــە و ســـەودا ســـەرم، کــوژراوی غــەمزەی دڵبــەرم
دڵ پــڕ لە ئــێشــێ نــەشتەرم، «هــذا طـریق العـاشقین»(١٢)
چـــاوم بـــە ســـۆزی دڵ تــەڕە، دەریـــایی ئـــاو و ئـــاورە
مـــوتریب بــڵێ ســـاقی وەرە، «هــذا طــریق العــاشقین»(١٣)
پەروانە خۆی ئاویتە بەست، فەرمووی چرا مەخموور و مەست
وەسڵم بە ســووتان دێتــە دەست، «هـذا طـریق العـاشقین»(١٤)
بــولبول دەنــاڵێنــێ حــەزین، گــوڵ دێتــە عـیشوە و پـێکـەنین
بگـــری بــە ســـۆزی ئـــاتەشین، «هـذا طـریق العـاشقین»(١٥)
چــی وەك «وەفــایی» بـەندەیە؟ لەو بـاغی دڵ گــوڵ خــەندەیە؟
بـــەو جـــامە خـــزری زیـندەیە؟ «هـذا طـریق العـاشقین»(١٦)

---

(١٢) واتە: شێت و دێوانەم و بە غەمزەی یار کوژراوم، دڵم پڕ لە دەردی نەشتەری ناز و مژۆڵی ـزە، ئاوایە ڕێگەی عاشقان.
(١٣) واتە: چاوم بە سۆزی دڵم تەڕ بووە و دەریایەك لە ئاو و ئاگرم کۆکردووەتەوە، موتریب ـنگ بکە بڵێ ساقی مەی بگێڕە، ئاوایە ڕێگەی عاشقان.
ـە نێوان ئاو و ئاوردا تەزاد و لە نێوان موتریب و ساقیدا موراعاتی نەزیر هەیە.
(١٤) واتە: پەروانە خۆی فڕەدایە ناو ئاگرەوە، جا چرا کە بۆ خۆی مەست خومارە پێی وت بۆ ـو دەکەی؟ ئەویش وتی: من کاتێ دەگەمە وەسڵی یار کە بسووتێم، ئاوایە ڕێگەی عاشقان.
(١٥) واتە: بولبول بە غەمناکی دەناڵێنێ و گوڵ بە عیشوە و پێکەنین دێ تۆش دەبێ بە ئاهی ـورین بگریت، ئاوایە ڕێگەی عاشقان.
(١٦) واتە: هەرکەس وەك وەفایی لە باغی ئەو یارە پێکەنینی وەك گوڵ وایـە دەبـێ بـەندە و غولامی بێ، بەو جامی دەستی یارە وەك حەزرەتی خزرە قەت نامرێ، ئاوایە ڕێگەی عاشقان.

[٥٤][1]

ئـــەی ڕەفـــیقان وەرنـــە یـــاریم زۆر زەلیـــلم دڵشکـــاو
جـــان و دڵ مـەحرووقی نـارم، ئـاخ لە بـۆ تـێرێك دراو![2]
ئـــاخ لە بـــۆ تـــێرێك دراوان، نـووری دڵ، بـینایی چـاوان
مـــەرهەمی دڵ کـــۆکـــراوان، مـــۆمـــیای پشـتی شکـاو[3]
کوا ڕەفیقێکـی تـەواو بـێ، شـێرمـەرد و دەستبـڵاو بـێ؟
ســـاحیبی چـایی و پـڵاو بـێ، حـاتەمی دەوران بـە نـاو[4]
زێڕ و زیو فیکر و خەیاڵمە، دایك و بـاب و مـام و خـاڵمـە
دولبـــەری سـەد مـاه و سـاڵمـە، لازم و مـەلزووم کـراو[5]

---

[٥٤]

تێبینی: ئەم غەزەلە زۆرتر لە تەنز دەچێ و لەگەڵ عیرفانی وەفاییدا یەك ناگرێتەوە.

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فـاعلاتن فـاعلات» بـەحری مـوسەممەنی مـەکفووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: شکاو، دراو، بەناو، و...

(٢) مەحرووق: سووتاو. نار: ئاگر. تێر: توورەکە، هەمانە، خورجین. دراو: پووڵ و پارە.
واتە: ئەی هاوڕێیان وەرنە کۆمەکیم زۆر زەلیل و دڵشکاوم گیان و دڵم بە ئاور سووتاوە، ئاخ بریا توورەکەیەك پارەم هەبایە.

(٣) کۆکراو: گووشراو، «منقبض»، وێكهاتوو. مۆمیا: بە مێو پێچراو، مادەیەکـە لە ئـەندامـی شکاوی دەگرن.
واتە: ئاخ بۆ خورجینێك پووڵ کـە وەك نـووری دڵ و بـینایی چـاوان وایـە بـۆ دڵە گـوشراو و غەمگینەکان مەرهەمە و بۆ پشتی شکاو وەك مۆمیایی وایە.

(٤) واتە: کوا ڕەفیقێکی وا مەرد و ئازا وەك شێر وابێ و خاوەنی چایی و پڵاوبـێ لە زەمـانی خۆیدا وەك حاتەمی تایی بەخشەندە بێ.

(٥) واتە: زێڕ و زیو وەك خاڵ و مامی من وایە و شەو و ڕۆژ و مانگ و ساڵ لە بیرمدایە بۆ من لازم و مەلزوومە هەردەبێ پێم بێ.

زێڕ و زیو بـابی هـەتیوان، غـەوس و قـوتبی هـیچ نـەدیوان
ئاخ کە لە مـنیش بـۆتـە مـیوان، دیـن و دڵ بـۆی دانـراو(٦)
هــەر کــە پــارێکـی دەبـینم، دێتـە کـوڵ جـۆشـی گـرینم
دادەنـــێم ئــیمان و دیـــنم، دێمــە ئــیکلام و ســڵاو(٧)
دێمــە ئــیکلام و ســڵاوان، زێڕ و زیــو بــینایی چــاوان
ڕاحەتی جـەرگ و هـەناوان، گـەر بـە «سـیها»بـێ تـەواو(٨)
چا و زێڕم بـۆ وەدەرنـێن، سـوێنـد و مـوسحافم لە بـەرنێن
خــەنجەر و شــیرم لەسـەر نـێن، عـاشقم عـاشقی دراو(٩)
عــاشقم عــاشق بــە زێڕم، ئــەی خـودا چـاوان دەگـێڕم
پــڕبکــەی خــورجـین و تـێرم، دا مـنیش بـبمە پـیاو(١٠)

---

(٦) غەوس: نەجاتدەر. هیچ نەدیو: فەقیر. دانراو: دۆڕاو.
واتە: زێڕ و زیو بابی هەتیوە و نەجاتدەری فەقیرانە، ئاخ بۆچ نـایە بـۆ لای مـن وەك مـیوان جارجارێ کە من دڵ و دینم بەو دۆڕاندووە.
(٧) ئیکلام: کڕنووش
واتە: هەر پووڵێ دەبینم ئیمان و دین فیدا دەکەم و کڕنووشی لەبەر دەبەم.
دیارە ئەم شیعرە بە تەوسی گوتراوە دەنا وەفایی ئەم ئاواتانەی نەبووە.
(٨) سیها: تەغار.
واتە: سڵاوی دەکەم و ڕێزی لێ‌دادەنێم وەك بینایی چاوم وایـە و هـۆی ڕەحـەتی جـەرگ و هەناومە ئەگەر بە تەغار و بە زۆری دەسکەوێ.
(٩) سوێند: قەسەم. موسحەف: قورئان. خنجەر و شیر لە سـەرنان: کینایەیە لە هـەڕەشـە و تەهدید کە ئەو کارە مەکە.
واتە: ئەگەر چایی و زێڕم لێ دەرکەوێ و سوێند و قورئان بهێننە ڕێم و خنجەر و شمشێر لە سەرم ڕاگرن کە کاری وا مەکە، هێمان هەر عاشقی پووڵم.
(١٠) واتە: من عاشقی زێڕم هەر چاو بە پووڵ دەگێڕم خودایا کیسە و خورجینی من پـڕ بـێ تاکوو منیش ببمە پیاو.

قەد کەست دی تەرزی من بێ! ساحیبی منداڵ و ژن بێ
دەستمایەی کێر وگون بێ! ڕووت و قووت وکەس نەماو؟(١١)
غەرقی دەریایی ڕیا بێ، مەستی تۆبەی دوو هەوا بێ
عاشقی میسکین «وەفا»بێ ئەی خودا بیخەی لە داو!(١٢)

[٥٥](١)

بۆچی هەودای زولف و دڵ حاکم لە ڕووی جانانە بوو
ئەو پەرێشانییە هەموو تەقسیر و سووچی شانە بوو(٢)

---

(١١) دەستمایە: سەروەت، پاشکەوت.
واتە: قەت دیوتە کەس وەك من دەستمایە هەر دەعباکانی نێوگەڵی بێ، یانی هیچم نییە هەرچەن خاوەنی ژن و منداڵیشم ڕووت و قوت و بێ کەسم.
ئەم شیعرە لە ئەوپەڕی نەبوونیدا گوتراوە، من شکم بۆ ئەوە دەچی شیعری شێخ ئەحمەدی کۆر بێ.
(١٢) واتە: یانی کەس هەیە وەك من لە دەریای ڕیادا نوقم بووبێ تۆبەکەی دوو هەوایی بێ، یانی درۆیی بێ بەڵام وەفاداریش بێ، یاخودا خودایە پووڵ و ماڵێکی زۆرم بۆ لە داوخەی یا من بخەیتە داوی پووڵ و ماڵ.

[٥٥]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف.
ڕەدیف: بوو. واژەی قافیە: جانا، شا، وا، و...
(٢) واتە: تا هەودای زولفی یار و دڵی ئەسیری دەستی ئەو زولفە لە سەر ڕوخساری یار حاکم بێ، ئەوگرفتاریيانە هەموو خەتای شانەیە ئەو زولفەی لەسەر ڕوخساری یار حاکم کرد.
ئەمە لێدانەوە و بۆچوونی من بوو، بەڵام لە چاپە پشووەکەدا نیوە بەیتی یەکەم بەمجۆرە نووسراوە:

بۆ هەوایی زولف و دڵ چاکم لە ڕووی جانانە بوو.

کە پێم وایە لە نووسینەوەیدا هەڵەی تیاکراوە.

مووددەتێك بوو نووری چاوم چـوو بـوو، ڕۆژم بـبوە شـەو
ڕووی درەخشـانی لەبـەر زولفـی پـەرێشـان وا نـەبوو(٣)
زولفــی لادا هــەر بــە ئـوممێد بـووم کـە ڕۆژ ئـاوا بـبێ
ماڵی من وێران بوو عومری من چـوو، ڕۆژ ئـاوا نـەبوو(٤)
قــەترە قــەترە خــوێنــی چـاوم یـەك دەم ئـارامـی نـییە
ڕۆژێکـــی بــۆ کــاروانــی عــاشقان ئــاوا نــەبوو؟(٥)
وەك چرا سـووتام و ڕوحـمێکـی بـە حـاڵی مـن نـەکـرد
جــارێکــی لوتـفێ لەلای ئـەو یـارە بـێ‌پـەروا نـەبوو(٦)
زولفی لادا خاڵی ڕووی دەرکەوت و هیچ ڕووی پێ نەدام
شەو چوو ئەستێرەی بەیان هات، ڕۆژی من پەیدا نەبوو(٧)

---

(٣) واتە: ماوەیەك بوو یارەکەم، یان نووری چاوم ڕۆیشتبوو، ڕۆژ لە من گـەڕابـوو بـە شـەو. ڕوخساری یار لەبەر تاریکی زولفی پەرێشانی ئاوا بەم چەشنە ڕووناك نەبوو. یان: ڕوخساری نەکرابووەوە و گەش نەبوو.

(٤) واتە: یارم زولفی لادا من چاوەڕێی ئەوەم دەکرد ڕۆژ ئاوابێ و لەبەر تاریکی زولفی یـار ڕۆژ بێتە شەو، کەچی من ماڵ وێران بووم و تەمەنم تەواو بوو کەچی ڕۆژ هەر ئاوا نەبوو.
ئەم بەیتە تەسویرەکەی لەگەڵ ماناکەی یەك ناگرێتەوە، لەگەڵ زولف لادان کوڵم دەردەکەوێ ڕۆژ هەڵدێ نەك ئاوا دەبێ. نازانم وەفایی مەبەستی چی‌بووە؟

(٥) واتە: فرمێسکم قەترە قەترە وەك کاروان بە ڕووی یەکدا دێ و ڕاناوەستێ، زەمانێ هەبوو کە کاروانی عاشقان ئاوا نەبوون. یان: ڕۆژێك بۆ کاروانی عاشقان غرووبی نەکرد.
فرمێسکەکانی بە عاشق تەشبیه کردووە.

(٦) واتە: من وەك چرا سووتام و ئەو یارە بێ‌ترسە ڕەحمێکی بە سووتانی من نەکرد.

(٧) ڕوو پێدان: دەرخستنی خۆشەویستی. شەو: لە میسرەعی دووهەم ئیستیعارە لە زولفی یارە. ئەستێرەی بەیان: ئیستیعارە لە خاڵی یارە.
واتە: یار زولفی لە سەر ڕووی لادا و موحەببەتی لەگەڵ نەکردم، ڕۆژ هەڵات و ئەستێرەی بەیان هات و ڕۆژی من نەهات.

لەوحی مەحفووزم لەبەر چاوی بە سەد دڵ خوێندەوە
غەیری بیماری نەسیبی عاشقی شەیدا نەبوو[٨]
بەستەیی زنجیری زولفی تۆم نیگاهێ! ڕەحمەتێ!
ئەی تەبیبی میهرەبان! ئامان دڵم دێوانە بوو[٩]
یا نەخۆشی چاوی تۆم یا بێقەراری زولفی تۆ
عاشقی بێچارە قەت بێدەرد و واوەیلا نەبوو[١٠]
وا بە دەردی چاو و داغی زولفی تۆ حالم نییە
وەك نەخۆشێکی پەرێشان چی کوتم هیچ وا نەبوو[١١]
پەڕپەڕی ئەوراقی دڵ پڕ خوێنی وەك گوڵ کردووە
دەفتەرێکە پڕ لە خوێن هەر ئەو بوو چی تێدا نەبوو[١٢]

---

(٨) لەوحی مەحفووز: لیستی ناوی هەموو کەس لە کن خودا، خوێندنەوەی لەوحی مەحفووز و قورئان و شتی وا نومادی پاڕانەوەیە.
واتە: لەبەر چاوی پاڕامەوە و قورئان و لەوحی مەحفووزم هێنایە تکا کەچی چاوی هەر نەخۆشیی نەسیبی من کرد.
سیفەتی ئیغراق و تەشبیهی موزمەری تێدایە.
(٩) واتە: ئەی تەبیبی دڵسۆزم ڕەحمێ بە حالم بکە دڵم شێت بوو و بەستراوی زنجیری زولفی تۆم ڕەحمێ بە حالم بکە.
(١٠) نەخۆش: ناساغ، سیفەتی چاو. بێقەرار: نائارام، سیفەتی زولفە لە فارسیدا پێی دەڵێن: «جا بە جایی سیفات». واوەیلا: هاوار.
واتە: من یا وەك چاوت نەخۆشم یا بێقەراری زولفتم، عاشقی بێچارە هەر وایە قەت بێدەرد و هاوار نییە.
(١١) واتە: چاوی تۆ دەردێکی داومێ و زولفت وای داغ کردووم دەڵێی نەخۆشی تەبدارم دەڕاوێنم، هەر قسەیەکی دەیکەم هیچی وانییە، وڕێنە دەکەم.
موراعاتی نەزیر لە نێوان دەرد و داغ و نەخۆشی و قسەی بێجێ کردن هەیە.
(١٢) پەڕپەڕ: هەموو لاپەڕەکان. ئەوراق: سەفەحات. دەفتەر: ئیستیعارەیە لە دڵ.

قەت بە چاوی سووك تەماشای ڕەند و ڕووتێکی مەکە
ئەی بەسا ئاوری نیهانی موهلیکی سەد خانە بوو(١٣)
هەر دەمێکی مەزهەری دیداری وادی «أیمن»ە
خۆ تەجەللا مونحەسیر بۆ سینەیی سینا نەبوو(١٤)
باغەبان بۆ خۆی کە هات ئارایشی گوڵزاری دا
خاری میسکین تۆ بڵێی چبکا گوڵی ڕەعنا نەبوو؟!(١٥)
ئەی فرووغی زوڵمەت و نوورا تۆ و چراغی دین و دڵ!
ڕەحمەتێ، وەبزانە ئەم وێرانە هەر ئاوا نەبوو(١٦)

☜

واتە: یار باعیس بووە کە وا دڵم کە وەك دەفتەرێکە هەموو لاپەڕەکانی خوێنی تێدابێت، دڵی من جگە لە خوێن هیچی تری تێدا نییە.

جیناس لە نێوان پەڕ و پڕدا هەیە و موراعاتی نەزیریش لە نێوان پەڕ ئەوراق و دەفتەردا هەیە.

١٣) ڕەند: پیاوی ئازادی ئازا. چاوی سووك: کەمی و بێهیممەتی. ڕووت: فەقیر، نەدار. ئەی بەسا: زۆر جار بووە. موهلیك: کوشندە.

واتە: قەت بە سووکایەتی چاو لە پیاوی فەقیر مەکە، جاری وایە ئاورێکی داپۆشراو سەدان خانی ئاگر داوە.

سیفەتی ئەسلووبی موعادەلەی تێدایە.

١٤) دەم: لەحزە. تەجەللا: خۆنیشاندانی خودا. وادی ئەیمەن: شوێنی دیداری مووسا و خودا لە کێوی تووری سینا. مونحەسیر: تایبەتی.

واتە: هەر لەحزەیەکی دیداری سەد دیداری وادی ئەیمەن دێنێ بۆ پێت وایە خۆپیشاندانی خودا بە عەبد هەر تایبەتی کێوی تووری سینایە؟

١٥) واتە: کاتێ باغەوان بۆ خۆی ئارایشی گوڵزاری داوە دڕك چ گوناحێکی هەیە وەك گوڵ جوان دروست نەکراوە.

ئەم بەیتە جەبری خیلقەت دەگەیەنێ، خواجە عەبدوڵڵای ئەنساری دەفەرموێ: «الهی اگر کسنی تلخ است از بوستان است».

١٦) فرووغ: ڕووناکی. تۆ و چراغی: واو واوی قەسەمە.

☜

گوڵ بەبا سـونبوول بـە تـاراجـی خـەزان چـوو عـاقیبەت
هەچ گوڵێك لافی لە ڕەنگ و بۆت نـەدا ڕیسـوا نـەبوو[١٧]
گـــەر ئـــەتۆ لوتــفێك بـفەرمووی بـێزوبـانی مـن بـەسە
مـەیلی تـۆ بـوو وەرنـە ئـادەم عـالمی ئـەسما نـەبوو[١٨]
تا بە ئـاه و نـاڵە نـەگـریت فـەیزی ڕەحـمەت زەحـمەتە
بێ نـەسیمی بـەرق و بـاران جـۆششـی دەریـا نـەبوو[١٩]
شای گوڵان، سولتانی خووبان، ئەوشۆ هات دامەن کـەشان
ڕۆژ و شەو، خورشید و زوڵمەت، گەنجی نێو وێرانە بوو[٢٠]

☞

واتە: ئەی کەسێ کە نووری تاریکی و ڕووناکیت، قەسەمت ئەدەم بە چرای ڕۆشنی دین و دڵ وابزانە ئەم دڵەی من قەت ڕۆشنی تێدانەبووە وەرە و ڕۆشن و ئاوەدانی کەوە.

(١٧) تاراج: تاڵان. لاف لێدان: خۆهەڵکێشان.

واتە: گوڵ و سونبوڵ بە تاراجی بای پاییز چوون و نەمان هەر گـوڵێ خـۆی لەبـەرانـبەر تـۆدا ڕانەگرت ڕیسوایی بەسەردا نەهات، واتە تۆ لە گوڵ جوانتری گوڵ نامێنێ تۆ دەمێنی.

(١٨) ئادەم: بابا ئادەم. عالمی ئەسما: زانیاری ناوەکان، تەلمیحە بە ئایەتی: «و علّم آدم الأسماء کلها».

واتە: ئەی خودا! من ئەگەر بێزوبانم و نازانم لەگەڵ تۆدا بدوێم سەیر نییە، لوتفی تۆ هـەبێ زوبان لازم نییە، ئەوە نییە ئادەمیش هیچی نەدەزانی خۆت فێری کەلام و قسەت کرد؟

(١٩) فەیز: ڕەحمەت، بەخشش.

واتە: هەتا تۆ نەگریت بە ئاه و ناڵەوە ڕەحمەت زۆر بە زەحمەت شامیلی حاڵت دەبێ، ئەوە نییە هەتا بەرق و بریسکە و بارانیش نەبێ دەریا ئاوی لێ هەڵناقوڵێ!.

ئەم پەیامە عیرفانییە ئەوەیە قازانجی تەمەننا و داواکردن لە خودا دەگەیەنێ «أدعوني أستجب لکم»، سیفەتی ئوسلووبی موعادەلەی تێدایە.

(٢٠) شای گوڵان و سوڵتانی خووبان: ئیستیعارە لە یارە. ئەوشۆ: ئەمشەو. دامەن کەشان: بە ناز و عیشوەوە.

واتە: ئەو شەو یار بە نازەوە هات لە حەیبەت جوانی ئەو، ڕۆژ و شەو هەتاو و تـاریکی وەك گەنجێکی نێو کەلاوە وابوون ئەو لە هەموویان جوانتر بوو.

بانگی نۆشانۆشی ساقی، دەنگی موتریب، سەوتی تار
قووتی جان، ڕۆحی ڕەوان، ئارامی دڵ قەت وانەبوو(٢١)
دڵ بە دڵبەر، جان بە جانان، شاد و خوڕڕەم کەف زەنان
وەسڵی بولبول، بەزمی گوڵ، شایی شەم و پەروانە بوو(٢٢)
خاڵی گۆشەی چاوەکەی فەرمووی، «وەفایی» پێت بڵێم
«تا نەبوومە خادیمی مەیخانە کارم چا نەبوو!»(٢٣)

[٥٦](١)

شەهیدی خەنجەرت ئەو ڕۆژە عومری جاویدانی بوو
مەڵێ پەروانە خۆ سووتاوە، مەرگی زیندەگانی بوو(٢)

---

(٢١) واتە: دەنگی موتریب و تار و هەرای نۆشا نۆشی ساقی بە هاتنی یار هێندە بڵند بووەوە کە خۆراکی ڕۆح و ئارامشی گیان قەت بە قەت ئەو بەزمە نەبووە، واتە مەجلیسەکە لە قووتی ڕۆحیش خۆشتر بوو.

(٢٢) واتە: ئەو مەجلیسە وەها مەجلیسێ بوو دڵ بە دەست دڵبەرەوە بوو جان لە کن یار بوو، هەموو شاد بوون و چەپڵەیان لێدەدا دەتگوت دەعوەتی پێکگەیشتنی گوڵ و بولبول و شەم و پەروانەیە. واتە گەیشتنی عاشق و مەعشووق.

(٢٣) مەیخانە: ئیستیعارە لە چاوی یارە.

واتە: خاڵی قەراخی چاوی یار بە منی گوت وەفایی بە دزییەوە پێت بڵێم هەتا نەبوومە خزمەتکاری مەیخانەی چاوی یار کارم چاك نەبوو. واتە هەتا غولامی نەکەی بە سەروەری ناگەی.

[٥٦]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم. ڕەدیف: بوو. واژەی قافیە: جاویدانی، زیندگانی، ناتەوانی، و...

(٢) واتە: کەسێ شەهیدی عەشقی تۆ بێ ئەو ڕۆژە تەمەنی هەرمانی ئەدرێ، قەت مەڵێن پەپوولە سووتاوە، ژیانی پەپوولە وا لە مەرگەکەیدا، واتە تا نەمری بە ویسالی یاری ڕاستەقینە ناگەی.

بــە تــیرێ خــۆ لە عــالەم بــۆوە چــاوت، ئــەی شــەهیدیبم
لە کــن خــۆ ئــەو فــەرەنگــیزادە عــەینی نــاتەوانــی بــوو؟![٣]
سەر و ماڵی بە بێدادی حەبەش پــاماڵە، ئــەی ســەد حــەیف!
شەهی حوسنت کە دایم چەتری ســونبول ســایەبانی بــوو[٤]
لەبەر تەئسیری خەندەت مــن کــە ســووتام ئــەو دەمــە زانــیم
بەڵایی خەرمەنی مــن هــەرچــی بــوو بــەرقی نــیهانی بــوو[٥]
بــەخۆڕایــی وەکـــوو پـــەروانـــە مــن ســووتام و نــەمزانــی
ئەوەی ئێمەی لە داو خست، ئــیلتیفاتی ســەر زمــانی بــوو[٦]

---

(٣) فەرەنگیزادە: ئیستیعارە لە چاوی یارە.
واتە: چاوت کە وەك فەرەنگیزادەیە تاقە تیرێکی هاویشت و عالەمێکی ئەسیر ئەکرد و ئیدی دەستبەردار بوو، یارەبی من شەهیدی ئەو تیرە بم لای خۆی چاوت عەینی نەخۆشی ناتەوانی بوو ئەدی بۆچ وای کرد؟
نەخۆشی سیفەتی چاوی جوانە (چشم بیمار).
(٤) بێداد: زوڵم. حەبەش: ئیستیعارە لە زولفی یارە. پاماڵ: غارەت. شەهی حوسن: ئیزافەی تەشبیهییە واتە ڕوخساری جوانی یار. چەتری سونبوڵ: ئیستیعارە لە زولفی یارە.
واتە: ڕوخساری جوانی تۆ کە لای خۆی زولفت وەك سێبەرێ وابوو بۆی، چۆن بوو سپای حەبەشی زولفت هات و ڕوخسارت سەرو ماڵی خۆی لە دەست دا. واتە: بۆچی پەرچەمت شێواوە.
(٥) واتە: کاتێ لەبەر شوێندانانی پێکەنینت من ئاگرم گرت زانیم خەرمانی مــن کــە ســووتا لەبەر هەورەتریشقەی لەپڕدا بوو.
حوسنی تەعلیلی تێدایە، واتە پێکەنینت وەك بریسکە، ئاگر لە ئینسان بەردەدا.
(٦) ئیلتیفاتی سەرزمان: مەرحەبایی و لوتفی بێکردەوە.
واتە: ئەو کاتەی وەك پەپوولە سووتام لەسەر هیچ و خۆڕایی جا بەو واقیعیەتە گەیشتم کە ئەو شتەی منی لە داوی عەشقی تۆ هاویشت مەرحەبایی سەر زارەکی بوو.

بـــە بـــەدمەستی دەتـــرسێم بـــێتـــە دیـوانـی خـــودا فـــەریاد!
کـــەسێ وەك مـــن شـــەهیدی چـــاوەکـــانی نـــیکتەزانـــی بـــوو[(٧)]
ئەمن ئەو ڕۆژە لێم مـەعلووم بـوو کـەعبەی دیـن و دڵ گـیرا
کە وەك تابووری هیندوو لەشکری ئەگـریجە، سـانی بـوو[(٨)]
لەبی گوڵ، زاری گوڵ، ئەندامی گوڵ، ڕوخساری گوڵ، بەر گوڵ
هـەتا کـەی مـن بـڵێم سـەربەستە جـەللادم فـلانـی بـوو؟[(٩)]
بە هەر سیحرێکی بوو هەر وەك «وەفـایی» کـوشتمت، ئـاخر
ئـــەگـــەر ئـەندازەیـی نـازت، ئـەگـەر نـامیهرەبانی بـوو[(١٠)]

(٧) واتە: چاوی یار وەك مەیخانە وایە هەر کەس شەهیدی بێ بـەدمەستی دەکـا، دەتـرسم ڕۆژی قیامەت بە بەدمەستی داد و فریاد بەرێ بۆ لای خودا، ئەو دەمە شەهیدەکەی چاوی تۆ برووی دەچێ.
تەشبیهی موزمەری تێدایە.
(٨) تابوور: ڕێژە و سەفی نیزامی و سەربازی. ئەگریجە: زولفی بناگوێی یار. سان: ئارایشـی لەشکر.
وتە: من ئەو ڕۆژەی بۆم سەلما کە ماڵی کەعبەی دین و دڵ بە دەست کافران گیرا کە لەشکری هیندوو و ڕەشی زولفی یار لەشکری خۆی ئارایش دابوو، واتە زولفی یـار دیـن و ئـیمان لە ئینسـان ئەسێنێ.
(٩) سەربەستە: پەنهانی.
وتە: تا کەنگێ بە دزییەوە بڵێم قاتڵی من فلانکەسە، قاتڵی من لێو و دەم و ئەندام و سەمەرەی هەر گوڵە، یانی «گوڵەندام»ە.
ئەم گوڵەندامە زۆر لە شیعری وەفاییدا هاتووە دیارە مەحبووبی نێو شیعرەکانیەتی.
(١٠) واتە: بە هەر جۆر بێ ئاخر وەکوو وەفایی منیشت کوشت، جا ئەگەر لە ڕووی نـازەوە بووە، یان لە ڕووی نامیهرەبانییەوە.

[٥٧][١]

ئەی لە سایەی سەری زولفت بە نیگا و خـەت و ڕوو
بـەستەیی داوە، چ تـاووسە، چ شـەهبازە، چ قـوو[٢]
مـەستی ئـەو نـێرگسـە کـاڵەم دەگـریم بـۆ لەبـی تـۆ
شیشە بۆ جامی شـەرابـم، کـوڵی گـریەم لە گـەروو[٣]
مەمدە بەر حەڵقەیی ئەو زولفـە لەسـەر مـاچی دەمت
لە تـەنافم مـەدە مـەمکوژە لە سـەر هـیچ و نـەبوو[٤]
تێك‌نەچوو قەت سەری زولفت لە هەناسەی دڵی مـن
دووکەڵی ئەو شەمە هەرگیز بە نەفەس واوە نـەچوو[٥]

---

[٥٧]

(١) کێشی شیعر: «فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن» بەحری ڕەمـەلی مـوسەممەنی مـەخبوونی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: ڕوو، قوو، گەروو، و...

(٢) شەهباز: باڵندەیەکی ڕاوچییە. شـاهین: سـەقر، ئـەویش هـەروەك شـابازە. قـوو: جـۆرە قازێکی سپی و جوانی ئاوییە.

واتە: ئەی کەسێ کە بە زولف و تەماشا و ڕوخسـارت بـاڵـندەکـانی شـاهین و سـەقر و قـوو دەبەستیتەوە.

موراعاتی نەزیر هەیە لە نێوان باڵندەکاندا و بەجۆرێکیش لەف و نەشری غەیرە مـورەتتەبی تێدایە.

(٣) نێرگس: ئیستیعارە لە چاوی یارە.

واتە: مەستی چاوی تۆم و بۆ لێوت دەگریم، لێوت وەك شیشەی شەرابە و منیش وەك مەست گریان لە گەروومدایە. چونکە مەست زوو دەگری. دڵناسك دەبێتەوە. یان قوڵقوڵەی گەرووی گۆزەکە بە قوڵی گریان دەشوبهێنێ.

(٤) واتە: لەسەر ماچێکی دەمت بە ئەڵقەی زولفانت مەمکوژە و لەسەر دەمێکی چکۆلە کە هیچ نییە و دیار نییە، ئیعدامم مەکە.

(٥) واتـە: بـە هـەناسەی مـن زولفت لەسـەر ڕوخسـارت لانـەچوو و ئـەمە وەك ئـەوە وایـە دووکەڵی شەم فووی لێ کەی بەڵام فووەکە نەتوانێ دووکەڵەکە واوەبەرێ.

تەشبیهی مورەککەبی تێدایە.

لە دوو زولف و سەری کوڵمانی عەجەب ماوم ئـەمن!
راستە ئەو نوورە بەڵام نوور نـییە دوو سـایە لە ڕوو[٦]
وەرە بـــەو نـــێرگســـە ســـاقی بـــە فـیدای گـەردشتم
نەفەسێ بێنەوە گەردش بـە وەفـای جـام و سـەبوو[٧]
عـاریز و زولفـی بـە خـەندە بـە «وەفـایی» دەفـرۆت
گوڵ بە تا، نافە بە خەرمەن، دوڕڕ و شەکەر بە قوتوو[٨]

•••••••━━●━━•••••••

٦) واتە: عەجایەب زولفەکانی لەسەر ڕوخساری یارە دەڵەی سێبەرن لەسـەر نـوور، ئـاخر ـوور سەیرە سێبەری هەبێ.
«تەجاهولولعاریف»ی تێدایە، کوڵمی یار نوورە و زولفی یار سایە.

(٧) نێرگس: ئیستیعارە لە چاوی یارە. گەردش: خۆبادان. چەرخ: دەوری مەیگوساری. جام: ـ نە. سەبوو: کووپەی شەراب.
ـ تە: ساقی بە فیدای چەرخ و خولی خۆت بم لەکاتی مەی تێکردن و سەمادا وەرە دووبارە بۆ سەنماندنی وەفاداری لەگەڵ پیاڵەی شەراب و کووپە، ئەمجارەش دەورێك شەرابمان بۆ تێکە ـ خولێك بە دەوری مەیخۆراندا بخۆرەوە.

٨) عـاریز: ڕوخسـار. زولف: مـوو، قژ. خـەندە: پێکـەنین. دەفـرۆت: دەفـرۆشت. نـافە: ـددەیەکی بۆنخۆشە. قوتوو: سندووق، جەعبە.
ـ تە: ڕوخساری یار گوڵی بە تا و جەواڵ بە وەفایی دەفرۆشت، زولفی یار میشکی بە خەرمان بە وەفایی دەفرۆشت، خەندەی دەمی شـەکـر و قـەندی بـە سـندووق و قـوتوو بـە وەفـایی دەفرۆشت.
ـەف و نەشری موڕەتتەب و ئیستیعارە و تەشبیهی تێدایە.

[٥٨][1]

بـە چـاوان غـەمزە و ئـیما مـەفەرموو / بە قەتڵی عاشقی شـەیدا مـەفەرموو[2]
کەمن کوشتەی جەمالی تـۆم عـەزیزم، / لە بـاغی «جـنة المأویٰ» مـەفەرموو[3]
ئـەتۆ مـوو سـونبوڵ و ڕووو ئـافتابی / لە حوسنی تەلعەتی لەیلا مەفەرموو[4]
دەڵێن: فەرمووتە بمکوژی بـە نـاحەق / کە تۆ سوڵتانی حوسنی وامەفەرموو[5]
دوو چاوم، دوور لە تۆ، تۆفانی خوێنە / لە مەوج و جۆششی دەریا مەفەرموو[6]
دەمت وابـێنـە، قـیبلەم، تـۆی تـەبیبم / بە تەشریفی دەمی عیسا مـەفەرموو[7]

---

[٥٨]

(١)کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن فعولن» بـەحری هـەزەجی مـوسەددەسی مـەحزووف (تایبەتی دوو بەیتییە). ڕەدیف: مەفەرموو. واژەی قافیە: ئیما، شەیدا، «جنة المأویٰ»، و...

(٢) ئیما: ئیشارە. مەفەرموو: دەستوور مەدە.

واتە: بە چاوانت غەمزە و ئیشارە مەکە و ئەم کارەت وەك دەستوورێك وایە بۆ کوشتنی عاشقی شەیدا، وا مەکە.

(٣) «جنة المأویٰ»: بەهەشتی شوێنی پیاوچاکان.

واتە: ئەی عەزیزم کە من کوژراوی ڕوخساری تۆم لە ڕوخساری خۆت کە وەك بەهەشت وایە بێ بەشم مەفەرموو.

(٤) مەفەرموو: باسی مەکە.

واتە: ئەتۆ مووت وەك گوڵی سونبوڵە و ڕووت وەك هەتاو وایە ئیدی باسی ڕوخساری لەیلا مەکە ئەتۆ لەو جوانتری.

(٥) سوڵتانی حوسن: پادشای جوانی.

واتە: دەڵێن دەستوورت داوە بە ناحەق بمکوژن، ئێستا کە تۆ پادشای جوانیت دەستووری وامەدە.

ئەمە ئیهامێکی لەتیفی تێدایە یانی پادشاکان بە ناحەق خەڵك دەکوژن.

(٦) جۆشش: هەڵقوڵین.

واتە: لە دووری تۆ چاوەکانم تۆفان و لەنگێزەیەکی لە خوێنە، ئیدی تۆ بـاسی هـەڵقـوڵیـن و شەپۆلی دەریام بۆ مەکە.

(٧) دەم: زار. تەشریف: گەورەیەك کە بێت بۆ جێیەك. دەمی عیسا: نەفەسی مەسیح.

من و یەك لەحزە شەو ئارام و تاقەت؟! | لە دووری ماهی شەوئارا؟ مەفەرموو[٨]
بە خۆت بمکوژە نەك بەو چـاوە بـازە | بە جەللادانی بـێپـەروا مـەفەرموو[٩]
«وەفـــایی» عــاشقی ئـەندامـی تـۆیـە | شەهیدی قامەتی تووبا مـەفەرموو[١٠]

[٥٩][١]

ئەی مایەیی سەد فیتنە بە دوو نێرگسـی جـادوو
ئەی حەڵقەیی زولفت ڕەسەنی گەردەنی ئاهوو[٢]

☞

واتە: ئەی یاری وەك قیبلەم دەمت بەلای منەوە بهێنە و تۆ تەبیبی نەخۆشی منی ئیدی لازم نییە عیسا تەشریف بێنێ و بە هەناسەی لاشەی مردووم زیندووکاتەوە، ماچی دەمی تۆ لەو چاترە.
لە نێو (دەم)ەکاندا جیناس هەیە، هەروەها تەلمیحیشی تێدایە.
(٨) واتە: بڕوات هەبێ لە دووری ماهی شەو جوانکەری تـۆ شـەوانـە یـەك لەحـزە ئـارام و تاقەتم، نییە دوورە لە من سەبرو تاقەت.
(٩) جەللاد: سەربڕ، مەئمووری کوشتن، ئیستیعارە لە چاوی یارە. بێپەروا: نەترس.
واتە: بۆ خۆت بمکوژی باشترە نەك دەستوور بەو چاوە بازانەت بدەی، چـونکا ئـەوان وەك جەللادی نەترسن.
تەشبیهی موزمەری چاو بە جەللادەوەی تێدایە.
(١٠) تووبا: دارێکە لە بەهەشت، ئیستیعارە لە قەدی یارە.
واتە: وەفایی عاشقی بەژن و هەموو جێگەی تۆیە ئیدی بە بەژن و باڵاکەت کە وەك داری تووبا وایە شەهیدی مەکە.

[٥٩]

(١) کێشی شیعر: «مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن» بەحری هەزەجی موسەممەنی ئەخرەبـی مەکفووفی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: جادوو، ئاهوو، و...
(٢) ڕەسەن: گوریس، تەناف. نێرگسی جادوو: ئیستیعارە لە چاوی یارە. ئاهوو: ئاسك، مامز.
واتە: ئەی یارێ کە بە دوو چاوت سەد شەڕ و هەڵا و فیتنە هەڵدەگرسێنـی و هـەر ئـەڵقـەی زولفت دەڵەی تەناف و کەمەندە ملی ئاسکی پێ لە بەند دەکەی.

ئەی دەستە گوڵی باغی بەهەشتی بـە مـەلاحەت

ئەی پستە دەم و سەرو قەد و سیلسیلە گێسوو(٣)

خەت سەرشکەنی زولفی لە ئـازاری دڵان کـرد

گەر تەربیەتی داوە فەڕەنگ چین بە خەتا چوو(٤)

ڕۆژ بــۆوە کــزەی بــا لە خــەیابانی گـوڵانـدا

زولفی بە هەناسەم کە لەسەر عاریزی لاچـوو(٥)

فەرمووی: وەڕەزم لەو غەرەزی پڕ مەرەزی ئەو

ڕازی مەرەزی چاوی کە پرسیم لە ئەرەستوو(٦)

---

(٣) مەلاحەت: خوێن شیرینی.

واتە: ئەی کەسێ کە لە باری خوێن‌شیرینییەوە دەڵەی دەستەی گوڵی باغی بەهەشتی، دەمت وەك پستە وایە، قەدت دەڵەی داری سەوڵە و پەلکەکانت وەك زنجیرن.

سیفەتی تەشبیهی تێدایە.

(٤) خەت: خەتی ڕوخسار. فەڕەنگ: ئیستیعارە لە زولفی یارە. بە خەتا چوو: هـەڵەی کـرد، سەهوی کرد.

واتە: خەتی ڕوخسارت هات و ڕیـزی زولفـانی لەسـەر ڕوخسـارت پێچ و شکـەن دا و لەم کارەشدا بە هەڵەدا چوو.

لە نێوان فەڕەنگ و چین و خەتادا موراعاتی نەزیر و ئیهامی تەناسوب و ئیستیعارە هەیە.

(٥) خیابان گوڵان: ئیستیعارە لە ڕوخساری یارە. عاریز: ڕوخسار.

واتە: کاتێ زولفی یار بە هەناسەی من لەسەر ڕوخساری لاچوو دەتگوت لە پارکی گوڵان ڕۆژ هەڵاتووە.

تەشبیهی موڕەککەبی تێدایە.

(٦) وەڕەز: بێزاری. مەرەز: نەخۆشی. غەرەز: هەدەف، مەقسوود. ئەرەستوو: فـەیلەسووفێکـی کۆنی یوونانە.

واتە: کاتێ ڕازی نەخۆشی چاوی یارم لە ئەرەستوو پرسی فەرمووی ڕازێکە منیش وەڕەزم لێی و تێ ناگەم.

لە نێوان مەرەز و غەرەز و وەڕەزدا جیناسی ئیخلافی هەیە.

خەندەی دەمی تۆ بـۆیـە شـیفای دەردی دڵانـە
پەروەردە لەگەڵ گوڵشەکەرە گەوهەر و لوئلوو[٧]
ئەو خـاڵە چ شـیرینە لە نـێو حـەڵقـەیی زولفت
نـەمدیوە سـوهەیلی یـەمەنی بـێتـە تـەرازوو[٨]
تـــۆ ڕەنـــجە مـەبە کـوشتنی ئـاسانە «وەفـایی»
بەو غەمزە ئیشارەت بکە، بەو چاوە بفەرموو[٩]

[٦٠][١]

عـــەزیزم ڕۆحـــی شـیرینم لە مـن بـۆچـی کـەناری تـۆ؟
وەرە سەر هەردوو چاوی من کە سەروی جۆیـباری تـۆ[٢]

---

(٧) گوڵشەکەر: گوڵقەند، ئیستیعارە لە دەم و لێوی یارە. گەوهەر و لوئلوو: دوڕ و مەرجان، ئیستیعارە لە ددانی یارە.
واتە: بۆیە پێکەنینی تۆ شیفای دەردی دڵی عاشقە دەمت وەك گوڵقەندە لەگـەڵ گـەوهەر و مەرجان دروستکراوە. گوڵقەند قەدیم دەرمان بووە.
ئەم بەیتە حوسنی تەعلیل و تەشبیه و ئیستیعارەی تێدایە.
(٨) سوهەیلی یەمەنی: ئـەستێرەی سـیوەیل. تـەرازوو: کـۆ و تـەرازوو، ئـەستێرە خـۆشـەی پەروین.
واتە: خاڵەکەی تۆ لە نێو ئەڵقەی زولفت داکە وەك ئەستێرەی کۆ و تەرازووە زۆر جوانە، من پێم سەیرە خاڵت وەك ئەستێرەی سوهەیلە چی دەکا لە مزڵگەی کۆمەڵە ئەستێرەی ترازوودا.
(٩) واتە: تۆ نارەحەت مەبە کوشتنی وەفایی ئاسانە دەستوور بدە بە غەمزە و چاوت ئـیدی ئەو بۆ خۆی بەو نیگایەت دەمرێ عەزیەتی ناوێ.

[٦٠]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم.
ڕەدیف: تۆ. واژەی قافیە: کەناری، جۆیباری، هەناری، و...
(٢) کەنار: دوورە پەرێز، واتە زیز.

لە سەر چاکی گریبانت سەبا شێت بوو وەکێوان کەوت

کە ڕێی کەوتە خەیابانی گوڵ و باغی هەناری تۆ[٣]

نەخۆشی چاوەکانت بووم و خەندەی تۆ سەبووری دام

شیفای بیماری خۆت دا، گوڵشەکەر باری لە زاری تۆ[٤]

لەلایێ تارە داوی دڵ، لەلایێ مارە قەسدی سەر

چ سیحرێکە؟ عەجەب ماوم لە زولفی تار و ماری تۆ[٥]

خەتت هێنا جەمالت پێ نوما، کوا ڕەونەقی خاڵت؟

فەڕەنگی هات وکەعبەی گرت و مەندی چوو لە شاری تۆ[٦]

☞

واتە: یارەکەم، ڕۆحی شیرینی من، بۆچی لە من دووری دەکەی وەرە سەرچاوی من، چونکا تۆ وەك داری سەوڵی قەراغی جۆگەی.

داری سەوڵ ئیستیعارە لە یارە، جۆبار: ئیستیعارەیە لە چاوی خۆی، جگە لە ڕازە (ئارایە)ی ئیستیعارە، تەشبیهی موڕەککەبیشی تێدایە.

(٣) چاك: دڕاو، درز. گریبان: یەخە.

واتە: کاتێ بای سەبا لە درزی یەخەی تۆوە چاوی بە سینگ و مەمکی تۆ کەوت وەك شێت هەڵات و دایەکێوان چونکا سینەی تۆ وەك باغی هەنار و سێوان وایە.

ڕازە (ئارایە)ی ئیستیعارەی تێدایە.

(٤) سەبووری: دڵدانەوە. گوڵشەکەر: دەرمانی نەخۆشی و لەرز و تایە.

واتە: من نەخۆشی چاوت بووم پێکەنینی تۆ کە وەك گوڵقەند شیرین بوو دەرمانی دەردی من بوو چاکی کردمەوە.

(٥) واتە: لەلایەك تاری زولفت خەیاڵی هەیە دڵم بڕفێنێ، لەلایەك ماری زولفت خەیاڵی هەیە دڵ هەڵلووشێ، من سەرم لێ شێواوە چ بکەم بە دەستی ئەم ئەگریجە تار و مارەی تۆوە.

لە نێوان تار و ماردا جیناس و ئیهام هەیە.

(٦) خەت: مووی تازە ڕواوی بناگوێ و لاجانگ و سەرووی لێو کە لە ئەدەبیاتدا نیشانەی جوانی و پێگەیشتووییە. وەفایی لەم واژەی خەتە ـکە ئیهامی تێدایە و نامەی ئازادی و ئیستیشهادی گەورەکانیشە ـ زۆر کەڵکی وەرگرتووە.

☜

ڕەگ و ڕیشەی دڵم هەر دەنگ وناڵەی عیشقی تۆی لێ دێ
بلێ موتریب، وەرە ساقی، سەراپا بوومە تاری تۆ(٧)
بە چاوت کەوتووم، بۆ زاری تۆ ئاگر لە من بەر بوو
سپەندم هەر بسووتێم چاکە من بۆ چاوەزاری تۆ(٨)
کوتم: شێواوی زولفم چاوەکەت بەڵکوو عیلاجم کا!
ئیشارەی دایە خاڵ و یانی وایە داغداری تۆ(٩)
نەخۆشی چاوی تۆم بێهوودەیە دڵداریی خاڵت
بە ئیفلاتوون عیلاجی نایە بیللا دەردەداری تۆ(١٠)
جەماڵت ئاهی من گرتی خەتی سەبزت بەسەردا کەوت
چەمەن ڕابرد و سەرما هات و تێکچوو نەوبەهاری تۆ(١١)

☞

واتە: خەتی تۆ هات و جوانی تۆ پیشاندرا و نمایش کرا و ڕەونەقی خاڵت نەما، خەتت وەك فەرەنگییە و کابەی دڵی گرت و مەندی و ئارامشی شاری دڵی تێك دا.
ڕەفایی لە ژێر تەئسیری جەنگی سەلیبی هەر پێی وایە فەرەنگ کابە دەگرێ.
(٧) واتە: ڕەگ و ڕیشەی دڵم هەر ئاه و ناڵەی دەنگی تۆی لێ دێ، موتریب بە ساقی بلێ وەرن و بەزمەکە سازکەین تۆ تارت ناوێ چونکا من بوومەتە تاری تۆ.
(٨) بە چاوت: سوێند بە چاوت. کەوتووم: نەخۆشم. زار: دەم. سپەند: ئەسپەنەر، قانگ، ئەو گیایەی ئەیسووتێنن بۆ چاوەزار، دەڵێن ئەسپەنەر بسووتێ بۆ تیری چاوی پیس باشە.
واتە: بە چاوت قەسەم نەخۆشی دەمی تۆم من وەك ئەسپەنەر هەر با بسووتێم بەڵام تۆ چاوی پیست لێ دوور بێ.
(٩) واتە: من بە یارمگوت بە دەستی تۆ شێواو و شێتم بە چاوت بلێ چاکم کاتەوە، ئیشارەی کردە خاڵی ڕوومەتی وگوتی هەر تۆ نیت ئەوەش وەك تۆ داغدارە بۆ ڕوخساری من.
(١٠) دڵداری: سەبووری دانەوە. ئەفلاتوون: حەکیمی یوونانی کۆن.
واتە: من نەخۆشی چاوی تۆم خاڵەکەشت ناتوانێ دڵداریم بداتەوە، دکتۆری وەك ئیفلاتوونیش ناتوانێ کەسێ دەردەداری تۆبی چاك بکاتەوە.
(١١) واتە: جوانیی تۆ لەبەر ئاهی ساردی من تێکچوو خەتی ڕوخسارت فریات کەوت، سەرمای هەناسەی من پاییزی هێنا و چەمەن دەوری نەما و نەوبەهاری من تەواو بوو.

نیگاهی کردە من هەستاوە زولفی خستە ڕوو فەرمووی:
قیامەت هات و ڕۆژ گیرا، «وەفایی» هەر خوماری تۆ؟![١٢]

[٦١][١٣]

ئەی جەننەتی عەیشی ئەبەدم ڕێگوزەری تۆ
نووری نەزەرم، تاجی سەرم، خاکی دەری تۆ[١٤]
بەو قامەتە خاڵ و خەتی ڕووی تۆ کە دەبینم
هەر گوڵشەنی فیردەوسە بە نەخلی شەجەری تۆ[١٥]
سەروی سەهی، قوربان! ئەگەر ئازادە ئەدی بۆچ
بادام و گوڵ و سونبول و نەسرینە بەری تۆ؟[١٦]

---

(١٢) واتە: هەستایە سەر پێ و چاوێکی لە من کرد و زولفی بە ڕوودا دا و گوتی وەفایی لە هەستانم قیامەت هات و زولفی ڕۆژی ڕوخسارمی گرت کەچی تۆ هێشتا هەر خومار و مەیزەدەی.

لەف و نەشر لە نێوان هەستان و قیامەت و زولف و ڕۆژگیراندا هەیە.

[٦١]

(١) کێشی شیعر: «مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن» بەحری موسەممەنی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووف. ڕەدیف: تۆ. واژەی قافیە: گوزەری، دەری، شەجەری، و...

(١٤) جەننەتی عەیش: جێگەی خۆشی ڕابواردن. ئەبەد: هەتا هەتایی. نەزەر: تەماشا.

واتە: ڕێی هاتوچۆی تۆ بەهەشتی جاویدانی منە و نووری چاوم و تاجی سەرم خاکی دەرکەی تۆیە.

(١٥) نەخلی شەجەر: داری خورمای بەهەشتی، ئیستیعارە لە بەژنی یارە. فیردەوس: بەهەشت.

واتە: کاتێ چاو لە قەد و باڵای تۆ دەکەم و خەت و خاڵت دەبینم، تۆ وەك باخی بەهەشت دەچی و قامەتت داری خورمای بەهەشتە.

(١٦) سەروی سەهی: داری سەوڵی ڕاست. ئازاد: سیفەتی سەوڵە واتە بێ میوە .

دەدرەوشێ لە نێو زولفی ڕەشت ئارەقی گەردەن
خۆ هەر شەوە پەیدا بوو ستارەی سەحەری تۆ؟(١٧)
نازانم ئەتۆ بۆچی بە لەب و قامەتی شیرین؟
غونچەی شەجەری، یا نە گوڵی نەیشەکەری تۆ؟(١٨)
ئەو چاوە کەوا مەستە بە حوسنی ڕوخی زیبا
داخۆ چ بکا فیتنەی دەوری قەمەری تۆ؟(١٩)
توخودا دەمەکەت دەرخە لە نێو توڕڕە بزانم
تامی چییە ئەو حوققەیی شیر و شەکەری تۆ(٢٠)

☞

واتە: ئەی قوربان! ئەگەر باڵات وەك داری سەوڵ ئازاد و بێ میوەیە بۆچی درەختی باڵات بادام و گوڵ و سونبوڵ و نەسرینی گرتووە؟

"بادام" ئیستیعارە لە چاو و "گوڵ" ئیستیعارە لە ڕوخسار و "سونبوڵ" ئیستیعارە لە زولف و "نەسرین" ئیستیعارە لە ڕوخسار یان ئەگریجەیە.

(١٧) واتە: ئارەقی گەردەنی تۆ لە نێو زولفانتدا دەبریسکێتەوە هێشتا ڕۆژ نییە وکات هەر شەوە ئەی بۆ ئەستێرەی بەیان دەرکەوتووە. کە ئیستیعارە لە قەترەی ئارەقی گەردنی یارە. «تەجاهولولعاریف»ی تێدایە.

(١٨) واتە: نازنم تۆ چیت و سەرم لێ شێواوە کە بە لێوتدا غونچەی داری یان بە قامەتتدا وەك گوڵی قامیشی شەکرینی؟. نەیشەکەر گوڵی نییە دەکرێ مەبەستی شەکرەکەی ناوی بێت. «تەجاهولولعاریف»ی تێدایە.

(١٩) فیتنەی دەوری قەمەر: ئیستیلاحێکە نجوومی کە دەوری قەمەر لە عەقرەبدا ئاژاوە سازی دەبێ.

واتە: چاوی تۆ مەستە و ڕووت ئەوەندە جوانە وەك دەوری قەمەر وایە، بڵێی چ بەلایێ بەدی بهێنێ؟.

(٢٠) توڕڕە: کاکۆڵ و زولفی نێو چاوان. حوققە: سندووقچە. ئیستیعارە لە دەمە.

واتە: تۆبی و خودا دەمت کە زولفت داپۆشیوە دەرخە بزانم دەمت کە وەك سندووقی شیر و شەکەرە تامی چی دەدات؟

ڕازە (ئارایە)ی حوسنی تەعلیلی تێدایە.

خۆ سەیدی حەرەم قەتڵی حەرامە! ئەدی زولفت
کافر کە نەبوو بۆچی منی کوشت لە دەری تۆ؟[٢١]
ئەو ڕۆژە بە زوننارەوە من چوومە خەرابات
زولفت منی کێشا بە ئیشارەی نەزەری تۆ[٢٢]
بۆ من کە نەبێ وەعدەیی دیداری جەماڵت
چبکەم لە بەهەشت و نەزەری حوور و پەری تۆ؟[٢٣]
قەت گوڵ بە ڕوخی تۆ نەبووە، سەرو بە باڵات
سەروێکە ڕەوانبەخشە گوڵی سیمبەری تۆ[٢٤]
بۆ قیبلەیی لای ڕووتە هەموو سەعیی «وەفایی»
عومرەم بە خودا عەینی سەفا وا لە دەری تۆ[٢٥]

---

(٢١) سەیدی حەرەم: نەچیری کابە.
واتە: دەڵێن حەرامە نەچیر لە ماڵی کابە بکوژرێ، ئەدی بۆچی زولفت وەك ڕاوچی لەبەر دەرکەت کە وەك کابەتوڵڵایە ئەمنی کوشت؟
(٢٢) زوننار: پشتوێن یان پەتی خاچی مەسیحییەکان. خەرابات: مەیخانە.
واتە: ئەگەر وەك خاچپەرست بە زوننارەوە چوومە کلیسا خەتای زولفت بوو کە وەك زوننارە و چاوت وەك خەرابات ئیشارەیان کرد و منیان لە ڕێگە بە دەر برد.
(٢٣) واتە: ئەگەر جوانیت کە وەك بەهەشتە نەسیبی من نەبێ، وادەی حۆری و پەری قەرزم لە قیامەتدا بۆ چییە؟. یان دەشکرێ بڵێن تەلمیحە بە ئایەتی: ﴿وُجوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾ واتە: لە ڕۆژی قیامەتدا هەندێ ڕوخسار نوورانین کاتێ کە سەیری خودای پێ دەکەن. بەم ڕەنگە مانای بەیتەکە وای لێ دێ: ئەگەر لە قیامەتدا بینینی جەمالت ـکە لە قورئاندا وەعدەت داوە ـبۆم دەست نەدا، من چی لە خۆشییەکانی بەهەشت و حۆری و پەری بکەم هیچیم ناوێ.
(٢٤) واتە: قەت گوڵ وەك ڕوخساری تۆ جوان نییە و سەوڵیش لە باڵای تۆ بەرزتر نییە، بەژنی وەك زێوی گوڵینی تۆ ڕۆح دەبەخشێ.
(٢٥) سەعی: تەلاش و تێکۆشان. سەفا: خۆشی. لە نێوان سەعی و سەفا دا موراعاتی نەزیر و ئیهام هەیە چونکە دوو مەناسیکی حەجیشن.
واتە: تەواوی هەوڵ و خۆشی من بۆ گەیشتن بە قیبلەی ڕوخساری تۆیە کە تەمەنم لە دەرکەی تۆدا ڕابرد.

[٦٢][١]

پـەنجەی لە حـەنا بـەستووە ئـایا گـوڵم ئـەمڕۆ؟
دەستی لە دڵی کوشتەیی خۆی خستووە یا خۆ؟[٢]
باکـم دڵ و ڕۆحـم نـییە تـۆ زیـز مـەبە قـوربان!
ئەو ڕۆحە بە سەرگەردی سەرت بێ وەرەوە تۆ[٣]
پـــەیوەستە غـــەریقی ئـــەسەری ئـاتەش و ئـابم
بۆ ئابی ڕوخت سینەمە وەك مەجمەری پشکۆ[٤]
تۆ بیو سەری خۆت مەمخەرە زیندانی جودایی
خوێنم نییە، ها! بمکوژە بەم خەنجەری ئـەبرۆ[٥]

---

[٦٢]

(١) کێشی شیعر: «مفعولن مفاعل مفاعل فعولن» بەحری هەزەجی موسەممەنی ئـەخرەبـی مەکفووفی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: ئەمڕۆ، خۆ، تۆ، و...

(٢) حەنا: خەنە، «خضاب».

واتە: ئایا یارم خەنەی لە دەستی داوە ئەوڕۆ یا خۆ پەنجەی بە خوێنی عاشقانی سوورە؟

من پێم وایە فەلسەفەی لێو سوورکردن و دەست لە خەنەدانـی ژنـان هـەر ئـەوەیە کـە یـانی مەعشـووقەمان کوشتووە و خوێنەکەی بە دەم و چنگمانەوەیە.

(٣) واتە: ئەی یاری ئازیزم تۆ وەرەوە ئەمجارەش من لە ڕۆح و دڵ ناترسێم و بە قوربانی تۆی دەکەم.

(٤) پەیوەستە: بەردەوام، هەمیشە. مەجمەر: ئاوردان. پشکۆ: سکڵی ئاور.

واتە: من دایمە نوقوم بووی نێو ئاو و ئاگرم، سینەم بۆ ئاوی ڕوخساری تۆ وەك سکـڵی نـێو ئاگردانی لێ هاتووە.

(٥) خوێن: دییە، خوێنبایی، پارە یا ماڵێك کە لەبری کوشتنی کەسێ بە بنەماڵەی دەدرێ.

واتە: تۆبیو سەری خۆت لە بەندیخانەی دووری خۆتم مەخە، ئەگەریش دەمکوژی بە تیغی ئەبرۆت کە وەك خەنجەرە، فەرموو ها ئامادەم، چونکە من خوێنم بۆتۆ حەڵاڵە و تاوانم نییە. سنعەتی تەشبیهی تێدایە.

بولبول سیفەت هەر لەحزە لە دەوری گوڵی زارت
ناڵینمە هەی ڕۆ! گوڵەکەم ڕۆ! دڵەکەم ڕۆ!(٦)
بۆچی نەگریم هەر دەمە بۆ حاڵی «وەفایی»
جان خەستە و دڵ عاشق و دڵدار جەفاجۆ(٧)

[٦٣](١)

سەرابستان خەرابستانە ئیمڕۆ بەهاری عەیشی مە زستانە ئیمڕۆ(٢)

---

(٦) بولبول سیفەت: وەکوو بولبول.
واتە: هەروەك بولبولان لە دەوری گوڵی دەمی تۆ دەناڵێم و دەڵێم وای بە حاڵی من گوڵەکەشم ڕۆیی دڵەکەشم ڕۆیی.
(٧) جەفاجۆ: ستەمکار.
واتە: بۆچی بۆ حاڵی وەفایی دایمە نەگریم خۆی دایمە بریندار و بێ‌حاڵە و یارەکەشی جەفاکار و زاڵمە.

[٦٣]

تێبینی: لەسەر ئەم غەزەلە هەردوو مامۆستایان (قەرەداغی و هێمن) وە شك کەوتوون کە هینی وەفایی بێ. تەنانەت مامۆستای گەورەی خۆم ـهێمن ـ پێی وایە هی مامۆستا عومەری وەفایە. من خۆم شایەتم و ڕەفیقی مامۆستا عومەری وەفاش بووم هی ئەو نییە و نەبووە، جگە لەمە بە بۆنەی واژەگەلی (بێرووت و ڕووتی و کوردستان) وشەی «وەفایی» وەزنەکەی دەشکا بۆیە مەرحوومی میرزا عەبدولڕەحیم (وەفایی) وای کردووە (لە جێی «وەفایی» «وەفا»ی نووسیوە). بە دڵنیاییەوە هی وەفاییە و هەر غەزەلێکی مامناوەندیش حەیفە دەرباوێژرێ، هەموو شاعیرێ شیعری کز و بەقەوەتی هەیە تەنانەت سەعدی و حافزی فارسانیش شیعری لاوازیان هەیە.
(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن فعولن» بەحری هەزەجی موسەددەسی مەحزووف. ڕەدیف: ئیمڕۆ. واژەی قافیە: خەرابستانە، سەرابستانە، تابستانە، و...
(٢) سەرابستان: سووك کراوەی سەراو و بێستان، واتە جێی خۆش و بەسەفا. خەرابستان: ☜

بـــە زەردی پـــاییزی ڕەنگـــم دیـــارە   بە خـالّی ڕووتـە تـابوستانە ئـیمڕۆ[٣]
ژیـــانی عـــومرەکـــەم بـــێ‌تـۆ زیـانە   گوڵستان بۆم بـە خـارستانە ئـیمڕۆ[٤]
تەواوی زیـندەگـانیت بـێ‌وجـوودت   ســـەراپـــا وەك قـومارستانە ئـیمڕۆ[٥]
کە نارستانی عیشقت بـۆ تـەجەممول   ئەوێستا نـەوعی شـارستانە ئـیمڕۆ[٦]
هەتاوی خاکی گەرمێنت بە من چی؟!   لە بۆ من هەر وەکوو کوێستانە ئیمڕۆ[٧]
گـــوڵی مـــن بـێ‌نـەزیرە، تـۆ تـەماشا   ویـلایەت پـاکـی بـاغستانە ئـیمڕۆ[٨]
خەدەنگت کاری ئەژماری بە مـیقیاس   هەموو مێشـە و چـنارستانە ئـیمڕۆ[٩]

☞

ویرانە، کاولکراوە.

واتە: دەشت و بێستان و سەراو بۆ ئێمە ئەمڕۆ کاول بووە و بەهاری شادیمان لێ بۆتە زستان.

(٣) واتە: بە زەردی ڕوخسارمدا دیارە پاییزە و لە خاڵی ڕەشی سووتاوی تۆشدا فەسڵ وەك هاوین دەچێ، ئەمڕۆ.

لە نێوان پاییز و هاویندا موراعاتی نەزیر هەیە.

(٤) ژیان: زیندەگی. زیان: زەرەر. خار: دڕوو، دڕك. جیناسی خەت هەیە لە نێو ئەم دوو وشەیەدا.

واتە: زیندەگی من بێ‌تۆ زەرەرە، گوڵستان بۆم بێ‌تۆ وەك دڕکستان وایە.

لە نێوان گوڵستان و خارستاندا تەزاد هەیە.

(٥) واتە: بێ‌وجوودی تۆ سەراسەر ژینم دەڵەی قومارستان و ڕابواردن بە کایەو گەنجەفەیە.

(٦) کەنارستان: قەراخی شار. شارستان: ناوەڕاستی شار. تەجەممول: جوانی.

واتە: قەراغی عیشقی تۆ بە جوانی دەڵەی ناوەڕاستی شارە، هێندە جوان و پڕ زرق و برقە.

(٧) گەرمێن: قشلاق، ئێلاخ. کوێستان: هەوار، هاوینەهەوار، یەیلاق، لەیلاخ.

واتە: بە من چی تۆ لە هەتاو و وڵاتی گەرمدای کە من بە بێ تۆ لە وڵاتی ساردەسێردا دەژیم.

(٨) واتە: ئەی گوڵی من تۆ گوڵێکی بێ‌وێنەی تەمەشای ئەم وڵاتەکە هەموو لە شەوقی تۆ بۆتە باغ و باغات.

دەکرێ لە واژەی «ویلایەت»دا ئیهامیش هەبێ بە دوو مانای وڵات و جێ‌نشینی.

(٩) مێشە: بێشە، دارستان. خەدەنگ: تیر. ژمارە و میقیاس: ڕادە و درێژە.

واتە: تیری تۆ ئەگەر ئەندازە بگیرێ بە قەد تەواوی چنار و داری نێو جەنگەڵ و لێڕەوارە.

«وەفا» مەزلوومی بەیرووتە بە ڕووتـی   هەتیوی شاری کـوردستانە ئـیمڕۆ[(۱۰)]

[٦٤][(۱)]

لەسەر ڕووت کـازیبەی زولفت وەلابـە   کــە ســادیق بــێ تـولوعی ئـافتابە[(۲)]
دڵ و دین هەرچی بوو قوربانی تۆ بوون   هەتاکەی ئیدی ئـەم نـاز و عـیتابە؟[(۳)]
بــڵا بــەو ڕۆژە نــیلووفەڕ نــەسووتێ   بە مەرگی من سـەری زولفت وەلابـە[(٤)]

(۱۰) وەفا: نێوی شاعیرە و بە مانای وەفاداریشـە. مـەزڵووم: فـەقیر، سـواڵکـەر. بـەیرووت: شارێکی وڵاتی شام، پێتەختی لوبنان. ڕووتی: هەژاری، فەقیری.
واتە: وەفایی وەك خودی وەفا بە هەژاری لە شاری بێرووت سـواڵ دەکـا کـەچی لە ئـەسڵا هەتیوێکی بێباب و دایکی وڵاتی کوردەوارییە.
دەبێ ئەم شیعرەی لە کاتی هیجرەتەکەیدا وتبێ.

[٦٤]

(۱) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن فـعولن» بـەحری هـەزەجی مـوسەممەنی مـەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: لابە، ئافتابە، عیتابە، و...
(۲) کازیبە: درۆزنە، فەجری کازیب کاتی هەڵهاتنی ئەستێرەی کاروان کوژە کە هێشتا شەوە و ڕۆژ نەبووەتەوە. سادیق: ڕاستگۆ. فەجری سادیق: کـازیوە، کـاتێ کـە شـەو نـەماوە و بـەیان هەڵدێ.
واتە: زولفت کە فەجری درۆزنە، واتە تاریکە، لە سەر ڕۆژی ڕوخسـارت لابـەرە بـا بـەیانی ڕاستی (فەجری سادیق) دەرکەوێ و خۆری ڕوخسارت هەڵبێ و دەرکەوێ.
لە نێوان کازیبە و سادیق و تولووع و ئافتابدا موراعاتی نەزیر هەیە.
(۳) عیتاب: تووڕەیی.
واتە: هەتا کەی ئەم ناز و تووڕەیییەت بە سەر مندا دەکەی، دڵ و دینم هەرچی هـەمبوو بـە فیدای تۆم کردن.
(٤) بلاّ: بهێڵە. ڕۆژ: ئیستیعارە لە ڕوخساری یارە. نیلووفەڕ: لاولاو، ئیستیعارە لە زولفی یارە.
واتە: تو مەرگی من زولفت لە سەر ڕوخسارت لابە و مەهێڵە ڕوخسارت نیلووفەڕی زولفەکەت بسووتێنێ.
ڕازە (ئارایە)ی حوسنی تەڵەب هەیە.

لە عەکسی عاریزت فرمێسکی چاوم گوڵاوی ڕووتە هەم خوونابی نابە[٥]
وەرە بنوێنە خۆت بمکووژە قوربان بە دینێك کوشتنی عاشق سەوابە[٦]
وەرە بنوارە بەزمی عالەمی دڵ چ خۆش دەورێکە هۆشیاری خەرابە[٧]
ئەگەرچی ناڵەیە هەر زەوق و شەوقە ئەگەرچی گریەیە عەینی سەوابە[٨]
بە ناڵینی دڵی سووتاوی عاشق هەموو هەر نەغمەیی چەنگ و ڕوبابە[٩]
بەچاو و گەردەن و ڕوخساری ساقی هەموو هەر شاهید و شەمع و شەرابە[١٠]

---

(٥) عارز: ڕوخسار. ڕووت: پاك، خالیس. ناب: بێ غەش و پاك.
واتە: لەبەر شەوقدانەوەی ڕوخسارت فرمێسکی چاوی من وەك گوڵاوی خالیس و خوێناوی خالیس وایە.
لە واژەی «ڕووت»دا ئیهام هەیە.
(٦) بنوێنە: نیشان بدە. بە دینێك: بە یەك چاوپێکەوتن، هەم بە مانای بە «مەزهەبێك»یش ئەبێ، ئیهامی تێدایە. سەواب =«صَواب»: مەسڵەحەت.
واتە: ئەی یار! ڕوخسارت نیشان دە و من بکوژە بە خاتری تاقە جارێ چاولێ کردن، کوشتنی عاشق نامەسڵەحەت نییە. یان: خۆت بنوێنە و من بکوژە بە مەزهەبێك کوشتنی عاشق ئەجر و سەوابی هەیە.
(٧) واتە: وەرە تەماشاکە مەجلیسی عالەمی دڵ چ دەورەیەکی خۆشە لەوێدا هۆشیاری باش نییە.
لە نێوان بەزم و دەور و هۆشیار و خەرابدا موراعاتی نەزیر هەیە. ئەم بەیتە زۆر پڕ مانایە دەکرێ بوترێ: لەوێدا دڵ هۆشیارێکی خەرابە، واتە سنعەتی «تەناقوز» بەکار هێنراوە.
(٨) سەواب = «صَواب»: حەق و ڕاستی.
واتە: لەو بەزمەدا ناڵە هەیە بەڵام ناڵەکە هی شەوق و زەوق و شادییە، لەوێدا گریان هەیە بەڵام گریانەکە گریانێکی ڕاست و بەجێیە.
(٩) نەغمە: ئاواز، ئاهەنگ. چەنگ و ڕوباب: دوو ئامرازی مۆسیقان.
واتە: هەر کاتێ عاشق کە دڵی سووتاوە و دەناڵێنێ هەر ئاهەنگ و ئاهێکی بە قەت ئاوازی چەنگ و ڕوباب دڵکێشە.
(١٠) شاهید: دولبەر، ئینسانی جوان. شەمع: مۆم، چرا.

کوتم: بـا قـیمەتی وەسـلت بـە دڵ بـێ   بە ماچێکیش لە زاری خۆت ڕەزابـە[11]
کەچی فەرمووی: دڵت نەشکێ «وەفایی»   ئەوە سەودایە، زەڕڕێکیش حـیسابە[12]

[٦٥][1]

بە لێوی تۆ و بە چاوی تۆ کەوا هەر مـەست و سـەرمەستە
عەزیزم تا بەکەی ئەم خەستەیە هەر مەست و سەربەستە؟[2]
لە قـوبەی سـینە سـووتاوە دڵم بـەو نـارە پـڕ نـارە
بڕۆی پەیوەستی خستوومی مـنی وا خـەستە پـەیوەستە[3]

☞

واتە: ساقی بە چاوی وەك شاهید وایە بەگەردنیدا وەك شەمع وایە و ڕوخسار و لێوی هـەر عەینی شەرابە.
سیفەتی تەشبیهی و لەف و نەشری مورەتەبی تێدایە.
(١١) واتە: گوتم ئەی یار با قیمەتی ویساڵ و بەیەکەوە بوونمان و ماچێکی دەمت لە بەرانبەری دڵەوە بێت، یانی دڵم ئەدەم تۆش ماچێکی زارت بدە.
(١٢) واتە: کەچی فەرمووی ئەی وەفایی دڵت نەئێشـی ئـەوە مـوعامەلەیە و لە مـوعامەلەدا زەڕرەیەکیش دێتە حیساب. واتە دەمی من هێندە بچووکە ماچێکی دەبێ قیمەتی لەوە گرانتر بێت.

[٦٥]

(١) کـێشـی شـیعر: «مـفاعیلن مـفاعیلن مفاعیلن مـفاعیلن» بـەحری ڕەمـەلی مـوسەممەنی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: مەستە، بەستە، پەیوەستە، و...
(٢) سـەرمەست: مـەست و بێهـۆش. خـەستە: بـریندار، مـەبەست وەفـاییە. سـەربەست: زینداني و دەست بەسەر.
واتە: ئەی یار! لێو و چاوی تۆ کە دایم مەستن تاکەی منی بریندار بەو دوانە مەست و دەست بەسەر بم؟
(٣) قوببە: دایرە. نار: هەنار، ئیستیعارە لە مەمکە. پڕ نار: پڕ ئاگر. برۆ پەیوەستە: برۆی تێکەڵ. خەستە: بریندار. پەیوەستە: هەمیشە.

☜

بە ئاه و گـریەیی مـن پـێکـەنی، وەك بـەرق و بـاران بـێ!
بەهاران پسته خەندان بـێ بـە نـاز ئـاهێسـته ئـاهێسـتە![٤]
هــەتا زنــجیری زولفـی تـۆم هـەبێ هـەر شـاد و ئـازادم
سـەرم هـەر داوە بـەو داوە، دڵم پـا بـەستە بـەو بـەستە[٥]
بەڵێنـم ڕاسـتە مـن گـەردەنکەچم بـێڕسـتی دەسـتی وی
قەلادە و ڕستە بۆ من پەرچەمی ئەو سەروە نـەوڕەسـتە[٦]
قــەد و قـامەت قـیامەت، «قـەد قـیامت» تـا بـڵێن قـامەت
بڕۆ ئەی تازە گوڵ دەسـتە، دەمـێکـی هـەستە ڕاوەسـتە[٧]

☞

واتە: دڵم لە دایرەی سینەی یار بۆ هەناری سووری مەمی یار کە وەك ئاگرە، سووتاوە و دوو برۆی تێکەڵاوی هەمیشە منی نەخۆش خستووە.

لە نێوان پەیوەست و پەیوەستەدا جیناس هەیە هەروەها نار و نار جیناسی تامە.

(٤) ئاهێستە ئاهێستە: وردە وردە. پستەی خەندان: میوەی پستە لە هـەوەڵەوە نـەقەڵەشـیوە دوایی کە دێت بگات وردە وردە دەمی دەکرێتەوە.

واتە: دەمی یار بە ئاه و گریە و زاری مـن وەکـوو پسـتەی بـەهاران، کـە هـێدی هـێدی دەم دەکاتەوە، پێدەکەنێ.

(٥) واتە: هەتا زنجیری زولفی تۆ شك بەرم خۆم بە ئەسیر نازانم و ئازادم و سەرم بەخشیوە بە داوی زولفت و دڵم بە دەستی زولفا پابەست بووە کەچی هەر ئازادم.

بەست: ئامرازی بەستن، ڕازە (ئارایە)ی پارادۆکس یا «متناقض نما»ی تێدایە.

(٦) بەڵێن: شەرت و عەهد و قەرار. گەردن کەچ: لارەمل، مەحکووم. ڕست: پەتێ کە تانجی و سەگ و شتی وای بۆ ڕاو پێ ڕادەکێشن. قەلادە: قەڵەنگ، ئەڵقەیەکە کە لە ملی تانجی دەکەن و ڕستەکەی تێ دەخەن.

واتە: من قەولم موحکەمە ئەسیری پەتی زولفی ئەو یارەم کە دەڵەی سەوڵی تازە ڕواوە بەبێ ئەوەی ڕستی لە مل کردبێتم بۆ خۆم زولفی ئەو لە ملمدا بە ڕست و قەلادە دەزانم.

لە نێوان ڕاستە و ڕستی و ڕستە دا ڕازە (ئارایە)ی جیناسی هەیە.

(٧) قەد و قامەت: بەژن و باڵا. «قەد قیامت»: بە دروستی هەستە سەر پێ. قامەت: هەستان بۆ نوێژ کردن.

☜

بـــــبارێنـــە گـــوڵ و نـــافە بـــە خـــەندە داغـــی بـــاغانە
سەری زولفت کە دەم بەستە لە دەم بـەستە ئـەمە بـەستە[٨]
«وەفایی» مەجلیسێ گـەرمە چ خـۆشـە بـێی و سـاقی بـێ
وەکوو گوڵدەستە بتگێڕێ بە دڵ لەو دەستە بـەو دەسـتە[٩]

[٦٦][١]

ســەرگەشتە و شـێواوە وەکـوو سـایە لە دووتـە
گۆیا سەری زولفت وەکوو من عاشقی ڕووتە[٢]

☞

واتە: تۆ قەد و باڵات قیامەتە هێندە جوانە، هەستە سەرپێ تا خەڵك بە هاتنی قیامەت کـە لە هەستانی تۆ وەدی دێ نوێژەکەیان دابەستن، ئەی گوڵی تازە دەستەکراوکەمێ برۆ و ڕاوەستە. لێرەدا وەفایی یاری بە وشە دەکات، لە نێوان قامەت و قیامەت و قـەد قـامەت و هـەستە و ڕاوەستە و گوڵدەستەدا جیناسی بەکار بردووە کە کەمێ ماناکەی دژوار دەکا.

(٨) دیسان لەم بەیتەشدا یاری بە وشە دەست پێدەکاتەوە و دەفەرموێ:
ئەتۆ پێکەنە تا گوڵ و موشك بباریێ چونکا پێکەنینی تۆ حەسرەت و داخ دەخاتە دڵی باغانەوە. دەم بەست: واتە پەرژینکراو، مەحدوود. لە دەم بەستە: لە دەمتی ببەستە، یان بـە شـێوەی گشتی (بەطور کلّی). ئەمە بەستە: ئەمە بۆ تۆ کافیە. مانای میسرەعی دووەمیش ئاوای لێدێ: سەری زولفت کە دەمی بێگانەی لێ بەستراوە ببەستە بە دەمی خۆتەوە ئـەمە بـۆ تـۆ کـافیە. هەرچی بێ ئەم یاری بە وشەیە ماناکەی دژوار و ناخۆش کردووە، ڕەنگە لێکدانەوەکەی منیش وانەبێ.

(٩) واتە: وەفایی مەجلیسێکی خۆشت هەیە چەندە خۆشە ساقی بێت و وەکوو چەپکە گوڵ لەم دەستەوە بتدا بەو دەستەوە.

[٦٦]

(١) کێشی شیعر: «مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن» بەحری هەزەجی ئەخرەبـی مـەکفووفی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: دووتە، ڕووتە، جووتە، و...

(٢) سەرگەشتە: پەرێشان. ڕووت: ڕووی تۆ، بێکەس و ماڵ.

☜

زەنگی و فەرەنگـی سـەفی کـێشـاوە بـە قـەتڵم
غەمزە و موژە دێن بۆ دڵی دێوانە بـە جـووتە[٣]
یـاقووتی لەبـانت بـە کـەرەم بـێنـە تـەبەسسوم
بۆ تەن ئەوەیە قووەت و بـۆ دڵ ئـەوە قـووتە[٤]
نوورانییە عـالەم کـە لە سـایەی سـەری زولفت
سایەی سەری تۆ سایەیی مولك و مەلەکووتە[٥]
هەرچی هەیە جەننەت بە گـوڵ و نـافە نـەنازێ!
عەکسی ڕوخ و عەتری شکەن و تایەکی مووتە[٦]

☞

واتە: زولفت گۆیا وەکوو من عاشقێکی هەژاری ڕوخسارتە و پەرێشان هەروەکوو سێبەر بە ڕووتا دێ.
ڕازەی وێچواندن (ئارایەی تەشبیهـ) و ئیهام و تەشخیسی تێدایە.
(٣) زەنگی: ڕەشپێست، ئیستیعارە لە زولفە. فەرەنگی سوورپێست، ئیستیعارە لە کوڵمی یار یا غەمزەی یارە.
واتە: مژۆڵی یار وەك زەنگی و غەمزەکەی وەك فەرەنگی هەردوو بە جووتە سەفئارایییان کردووە من بکوژن.
ڕازە (ئارایە)ی ئیستیعارە و موراعاتی نەزیر و لەف و نەشری تێدایە.
(٤) قووەت: هێز، قودرەت. قووت: خۆراك، خواردەمەنی.
واتە: ئەگەر لێوت کە وەك یاقووتی سوور وایە لە ڕووی لوتف و مەرحەمەتەوە کەمێ بزەی بێ، بۆ لەش دەبێتە هێز و بۆ دڵیش دەبێتە خۆراك.
لە نێوان یاقووت و قووەت و قووتدا جیناسی ناقیس هەیە.
(٥) مولك: پادشایی. مەلەکووت: عالەمی مەعنا.
واتە: عالەم لە ژێر سێبەری زولفی تۆ ڕووناك بووە، سێبەری سەری تۆ سێبەری ماددی و مەعنەوییە.
(٦) واتە: بەهەشت با هێندە بە بۆنخۆشی و گوڵزاری خۆیەوە فەخر نەکات، جوانییەکەی شەوقدانەوەی ڕوخساری تۆ و بۆنخۆشی زولفی تۆیە.
دەگونجێ لەم بەیتەدا مەعشووق خودا بێ، یان وەك حافز دوو پەهلوو بێ.

غـــافڵ مـــەبە بـــۆ ڕابیتەیی گـەردەن و چـاوی
مەی بگرە «وەفایی» کە ئەمە جام و سـەبووتە(٧)

[٦٧](١)

دڵ دەنــــاڵێ دەمبـــــەدەم ســــــووتاوی تــاوی فــیرقەتە
بــولبولە بــۆ ڕوویــی گـوڵ دڵ پـڕ لە داخ و حـەسرەتە(٢)
چــاو پــڕ ئــاو و دڵ پـڕ ئـاور، دڵ بـە دولبـەر چـاوەڕێ
ئـەی خـودا دەردی جـودایـی چـەند گـران و زەحـمەتە(٣)
ڕۆح لەسەر لێو چاوەڕێتـم ئـەی تـەجەللای نـووری تـوور
هێندە جارێك خۆت بـە دڵ بـنوێنـە، مـەرگم حـەسرەتە(٤)

---

(٧) واتە: وەفایی ئەگەر تێناگـەی چ پـەیوەندییەك لە نـێوان مـل و چـاوی یـاردا هـەیە، لێت تێك نەچێ و ئاگاداربە چاوی جەڕەی شەرابە و ملی پیاڵەی مەی‌نۆشی تۆیە.
ئارایەی تەشبیه (ڕازەی وێچواندن) و لەف و نەشری تێدایە.

[٦٧]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: فیرقەتە، حەسرەتە، زەحمەتە، و...
(٢) واتە: دڵ دایمە لەبەر دووری تۆ دەناڵێ وەك بولبول وایە بۆیە بۆ گوڵ داخ و حـەسرەت دەکێشێ.
(٣) واتە: چـاوم پـڕە لە ئـاو و دڵ پـڕە لە ئـاگـر، دڵم چاوەڕێی دڵبـەرە خـوداوەنـدا دەردی جیابوونەوە لە یار چەندە سەخت و دژوارە.
(٤) تەجەللا: خۆپیشاندان.حەسرەت: ئارەزوو.
واتە: ئەی جیلوەدەری نووری کێوی توور، ڕۆحم لەسـەر لێوە و چـاوەڕێی دیـدارە، خـۆتـم پیشاندە با لە خۆشیا گیانم دەرچێ.
تەلمیحە بە داستانی مووسا و خودا لە کێوی توور و ئایەتی (ربّي أرني).

ڕەمـز و غـەمزەی یـەك نـیگاهت قـەلبی کـونکون کـردووم
بوومە جێی دەسڕێژی تورکان؛ بـۆیـە جـەرگم لەتلەتـە!(٥)

داغــداری ئــەلفی بــاڵات بــا لە ڕووت مـەحرووم نـەبێ
من کەفیلی وەسڵی جەننەت هـەرچـی ئـەهلی وەحـدەتە(٦)

زولفــی لەرزانــد کـەوتە سـەر ڕوو شـادمان فـەوجی دڵان
قەت لە دۆزەخـدا ئـەبەد نـین، جـەننەتین ئـەو ئـوممەتە(٧)

قــەت چ دەرگــای وا نــییە عــالی بــە شـەرتێ بـچمەوە
با هەزار جورم و خەتا، باز یار! لەسـەر ڕووی ڕەحـمەتە(٨)

چــاوی بــازی کــوشتمی، خـەندەی بـە نـاز هـێنـامیەوە
ســەد کــە بـیمار و نـەخۆش بـێ، پـێکـەنینم شـەربەتە(٩)

---

(٥) ڕەمز: ئاڵۆزی. غەمزە: ناز و غەمزە. تورکان: ئیستیعارە لە ڕوخساری جوانە. دەسڕێژ: ڕەگبار، تیر بە کۆمەڵ هاویشتن.
واتە: چاوت بە غەمزە و ڕەمزی جەرگی کون کون کردم و بووەتە جێی ڕەگباری تیری تورکانی زنم، بۆیە لەت لەت بووە.
(٦) داغدار: عاشق. ئەلفی باڵا: قامەت وەکوو حەرفی ئەلف (ا) ڕاست.
واتە: با عاشقی قەد و باڵای تۆ لە وەسڵی ڕوخساری تۆ مەحرووم نەبێ، من دەیگرمە ئەستۆ هەرچی ئەهلی وەحدەت و یەگانەگی بێ دەچێتە بەهەشت.
لە نێوان ئەلفی باڵاو ئەهلی وەحدەتدا ئیهام هەیە. ئەگونجێ ئەم بەیتەش دوو پەهلوو بێ.
(٧) واتە: زولفی یار وەك جەهەننەم پڕ بوو لە دڵی عاشق، یار زولفی لەراندەوە هەموو دڵەکان کەوتنە سەر ڕوخساری یار کە وەك بەهەشتە، بەڵێ ئوممەتی دڵان تا ئەبەد لە دۆزەخی زولفدا نامێننەوە و ئاخری دەچنە بەهەشتی ڕوخساری یار.
(٨) دەرگای عالی: بابی ڕەحمەت، دەرکەی بەخشش.
واتە: قەت دەرگایێ وەك ماڵی یار عالی و بەرز نییە کە ڕەحمەتبەخش بـێ، هـەزار تـاوانـم هەبێ، هەر چوومە بەر دەرکەی بە عەزمی پاڕانەوە بە ڕەحمەت دەمبەخشێ.
(٩) واتە: یار بە خەندەی منی زیندوو کردەوە لە کاتێدا چـاوی بـازی مـنی کـوشتبوو، ئـاخر پێکەنینی یار وەك شەربەتە بۆ دەردەداران. یان: گەرچی چاوی بیمار و نەخۆشە، واتە عاشق نەخۆش دەخا، بەڵام پێکەنینی شەربەتی نەخۆشانە.

بــــا حــــیجابێکــم نــەمێنــێ لادە تــاری زولفــەکــان

تــا بــەکــەی دڵ نــامورادی وەحــدەتە لەو کــەسرەتە[١٠]

گوڵ بە دەم بادی سەباوە پـێکـەنی، خـۆش بـوو جـیهان؟

یـا لە تـەئسیری هـەناسەم عـەتری بـەرقی خـەندەتە؟[١١]

چاوەکەت (با اینکه) خەت هات و بە من ڕوحمی نـەکـرد

ئاری ئـاری! مـەردومی نـەوکیسە هـەر دوون هـیممەتە[١٢]

مـــن پــەرێشــانم لەبــەر زولفت بــە ڕوودا کــەوتووم

زولف و ڕووی تۆ سونبول و گوڵ، یا کە نوور و زوڵمەتە؟[١٣]

---

(١٠) حیجاب: پەردە و مانیع لە نێوان عاشق و مەعشووق. وەحدەت: یەکیەتی. کەسرەت: زۆری، جومهوور.

واتە: زولفت حیجابی نێوان تۆ و دڵی منە زولفت لادە تا بەرگر نەمێنێ، زولفەکەت وەك جومهوور زۆرە و مانیعی یەکیەتی دڵی من و ڕوخساری تۆیە.

وەحدەت و کەسرەت دوو زاراوەی فەلسەفەی کۆنن، وەحدەت: تەواوی بوونەوەر چ واجبولوجوود و چ مومکینولوجوود سەرچاوەیان یەکێکە و جیاوازی زاهیری لە پلە و پایەی بوونیاندا هەیە. کەسرەت: دژی وەحدەتە، باوەڕ بە فراوانی بوونەوەرەکانە.

لە نێوان واژەگەلی حیجاب، وەحدەت و کەسرەتدا موراعاتی نەزیر هەیە.

(١١) واتە: کاتێ گوڵ بە دەم بای سەباوە پشکووت و پێکەنی جیهان خۆش بوو، یان لەبەر تەئسیری پێکەنینی تۆ بوو کە ڕووناکی وەجیهان کەوت؟.

ئەم بەیتە عارفانەیە و هاتنی بەهار دەگەیەنێ.

(١٢) خەت: لێرەدا بە مانای نامەی ئازادییە. نەوکیسە: تازە دەوڵەمەند بوو. دوون هیممەت: خوێڕی، بێمروەت.

واتە: چاوت هەرچەند خەتی ڕوخسارێشت فریام کەوت هەر ڕەحمی بە من نەکرد، بەڵێ وایە ئینسانی تازە پێداکەوتوو هەر بێمروەتن.

(١٣) واتە: من لەبەر زولفت پەرێشانم و شەرمەندەبووم، ئەرێ زولف و ڕوخساری تۆ گوڵ و سونبولە یان نوور و تاریکییە؟

تەشبیهی موڕەککەبی تێدایە.

ئەو بوتەی سەوداسەری کردووم بە زولفی بێ‌میسال
چاو غەزال، باڵا نیهال، ئەبرۆ هیلال، گوڵ وەجنەتە(١٤)
ئەو گوڵەی شەیدا دڵی کردووم بە لێوی شەککەرین
عەنبەرین موو، نەستەرەن بۆ، لالە ڕوو، مەه جەبهەتە(١٥)
بۆ ڕوخی تۆ ڕوو بە ئەبرۆ وەك موژەت دەستەو دوعام
ئەی چرای میحرابی ئەهلی قیبلە ڕۆژی ڕەحمەتە(١٦)
بۆ جەمالی تۆ منیش وەك زولفی سەرگەردانی تۆم
ئەی چرای ئیسلام و کافر وەقتی مەردی و مەروەتە(١٧)
مردم و نەمزانی ئەو ئاورەی منی سووتاند چ بوو
حاسڵی سەیر و سلووکی عاشقان هەر حەیرەتە(١٨)

---

(١٤) بوت: ئیستیعارە لە یارە: سەوداسەر: شێت. غەزال: ئاسك. نیهال: خەڵف، نەمام. هیلال: مانگی یەکشەوە. وەجنەت: ڕوخسار، دووکوڵم.
واتە: ئەو یارە منی شێت کردووە کە باڵای وەك خەڵفە و ڕوخساری وەك گوڵە و چاوی ئاسکە و برۆی هیلالی یەکشەوەیە.
(١٥) عەنبەر: مادەیەکی بۆنخۆشە. نەستەرەن. شیلان، گوڵێ جوانە. لالە: گوڵاڵە سوورە. مەه: مانگ. جەبهەت: نێوچاوان.
واتە: ئەو یارە کە وەك گوڵە دڵی منی بە لێوی شەکەرینی شەیداکردووە، مووی وەك عەنبەرە، بۆنی نەستەرەنە، ڕوخساری وەك گوڵاڵەیە، نێوچاوی وەك مانگ وایە.
(١٦) واتە: موژەت ڕوو بە تاقی برۆت دەڵەی دەستە و دوعا ڕاوەستاوە منیش ئاوا بە دوعا ڕاوەستاوم، ئەی چاوی یار کە وەك چرای نێو میحرابی موسوڵمانان و عاشقانی، ڕۆژی هیممەتە چاوێکم لێ‌بکە.
(١٧) واتە: وەك زولفت بۆ جوانیت منیش سەرگەردانم تۆ وەك چرای کافر و موسوڵمان وای، ڕۆژی مەردانەگییە ئاگایەکت لێم بێ.
(١٨) واتە: من مردم و نەمزانی ئەو گڕەی منی سووتاند چی بوو؟ بەڵێ وایە دوایین مەقامی عارفان مەقامی حیرەتە و تاجوب مانە.
حەوت شیوی عەشقی عارفان ئەمانەن: «تەڵەب، عەشق، ئیستیغنا، تەوحید، حیرەت، فەقر و فەنا» کە عارف لە سەیر و سلووکدا یەکە یەکە دەبێ تەی بکا تا بیێتە مورشیدی کامڵ.

مـــــردم و هـــەرگیز نـــەگـــەیمە قـــیبلەیی تـــاقی بـــرۆت
ئاخر ئەی قیبلەی مورادان تا بـەکـەی ئـەم حـەسرەتە؟[١٩]
یـــار ئـــەوا بـــەیعی ویســـالی ڕووی لەگـــەڵ تـۆ کـردووە
جـــەننەتی داوە بـە ڕۆح، نـامەرد «وەفـایی» فـورسەتە![٢٠]

[٦٨][١]

ئـەرێ ئـەی زولفـەکـەت سـەر تـا قـەدەم هـەر حـەلقە و بـەندە
چ داوێکـــە کـــە هـــەر داوێکـی بـەندی سـەد خـیرەدمەندە؟[٢]
کە تۆ هاتی بە گـوڵشـەندا لە شـەرمی زولف و ڕووی تـۆ بـوون
وەنەوشە و گوڵ سەراسەر غەرقی خوێن، مات و سەر ئەفگەندە[٣]

---

(١٩) واتە: من مردم و قەت بە تاقی ئەبرۆی تۆ نەگەیشتم کە وەك قیبلە وایە ئەی یارێ کە وەك قیبلەی ئاواتەکانی، کوا ئەوە مەردییە؟.

(٢٠) بەیع: موعامەلە.

واتە: یار موعامەلەی لەگەڵ کردووی بۆ گـەیشتن بـە بـەهەشتی ڕوخسـاری داوای قـیمەتی ڕۆحت دەکا، نامەرد وەفـایی هـەرزانـە و فـورسەتە زوو ڕۆحـتی بـدەرێ بـە تـەماشایەکـی ڕوخساری.

[٦٨]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری ڕەجەزی موسەممەنی سالم. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: بەندە، مەندە، ئەفکەندە، و...

(٢) بەند: گرێ، زیندان. خیرەدمەند: عاقڵ. بۆ کێشی شیعرەکە دەبێ واوی نێوان (حەڵقـە و بەندە) درێژ بکرێت

واتە: ئەی یارێ کە زولفەکانت لەسەر تا خوار هەر گرێ و ئەڵقە ئەڵقەیە، ئەو زولفە عەجەب داوێکە کە هەر تاڵی دەڵەی زیندانی سەد ئینسانی عاقڵە.

(٣) واتە: کاتێ تۆ بە گوڵشەندا تێپەڕیت گوڵی وەنەوشە سەر ئەفکەندە و خەجاڵەت بوو ملی لارەوە کرد و گوڵەباخیش لە حەسرەتدا غەرقی خوێن بوو.

ڕازە (ئارایە)ی حوسنی تەعلیلی تێدایە.

خـــودایــا ئــەو جــەمال و قـامەتەی دوورکــەی لە چـاوی بــەد
درەخــتی گــوڵ لە نــارنج و گــوڵ و بــادامــی پــەیوەندە(٤)
کــوتم: قــوربان زەدەی چــاوم! شــیفای دەردم چــییە بــیدە؟
دەمی خۆی کردە غونچە و پێکەنی فەرمووی: کـە گـوڵقـەندە(٥)
بــە خــەتتێکــی شکســتەی زولفــی ڕێحـانی لە سـەر عـاریز
لە مەعنای ئـاتەش ئـەم تـۆمـارە شـەرحـی زەنـد و پـازەندە(٦)
لە عــیشقی تــۆ هــیلاکـی ئـەو دڵەی دێوانـە دوو چت بـوون:
وەك ئاهوو چاوڕەش و وەك غونچە زاری پڕ شـەکـەرخـەندە(٧)
لە ژێر بــاری غــەمی زولفــی خــەتی هــات و ڕەهـای کـردم
ئــیلاهی قــەت جـەوانـمەردان نـەکـەی دامـاو و دەرمـەندە(٨)

---

(٤) پەیوەند: دارێك لە گەڵ دارێکی دی ئەدەن بە مەبەستی میوەی زیاتر و چاکتر. یان بۆ ئەوەی درەختێك چەند جۆر میوەی جۆراوجۆر بگرێت.
واتە: خودایا ئەو جوانییەی یار لە چاوی چاوپیسان مەحفووز کەی، بەژنی دەڵەی داری گوڵە، مەمکانی لە داری نارنج پەیوەندکراوە، ڕوخساری لە بەهێ و چاوی لە داری بادام.
ڕازە (ئارایە)ی ئیستیعارەی تێدایە.
(٥) واتە: بە یارم گوت: من شێتی چاوم و چاوی جوان نـەخۆشـیان خسـتووم، شـیفای ئـەم نەخۆشییە چییە. دەمی وەك غونچە لێ‌کرد یانی‌ها گوڵقەندی لێوانی دەوای ئەو نەخۆشییەیە.
قەدیم دەیانگوت: گوڵقەند بۆ تەب و لەرز باشە.
(٦) خـەتتی شکسـتە: جـۆرێ شـێوەی خـەتاتییە. ڕەیـحانی: جـۆرێ‌تـری خـەتاتییە. عـارز: ڕوخسار. زەند و پازەند: شەرحی کتێبی ئاوێستای زەرەدەشت پێغەمبەرە.
واتە: زولفی وەك ڕەیحان لەسەر ڕوخساری بە شکاوی دانا کە ئەم کـارە بـە مـانای ئـاوڕینی شەرحی کتێبی ئەوێستایە.
ئیهام و موراعاتی نەزیری تێدایە.
(٧) واتە: دڵی من بە دوو شت کوژراوی عەشقی تۆ بوو، یەکیان چاوی ڕەشی وەك ئاسکت، ئەوی دی زاری وەك غونچەت کە پێکەنینەکەی دەڵەی شەکر و قەندە.
(٨) دەرمەندە: داماو. خەت: ڕوخسار، کاغەزی ئازادیی ئەسیران. جەوانمەرد: دلێر و ئازا.
☜

«وەفـایی» هـەرچـی بـێ، ئـاخر، هـیلاکـی چـاوەکـەی خـۆتـە
بــە چــاوی سـووکی مـەنوارێ، مـەڵێ: مـەیخوارە و ڕەنـدە(٩)

[٦٩](١)

تــــۆ ســــەری زولفـــی بـڵاوت زولفـــی خـــاوت بــامەدە
جـــێی دڵی ســــەودایــــییە، چـــی‌دی دڵم جــەزیا مــەدە(٢)
مـــن کـــە بــێت نــاژیم وەرە ڕوحـــمت هـــەبێ نــەشکێ دڵم
بـــا بـــینای کـــەعبە نـــەڕووخـــێ، چـــاوەکـــەم لێم لا مـەدە(٣)

☞

واتە: خەتی ڕوخساری تۆ وەك نامەی ئازادیی منی لە داوی زولفت ڕزگار کرد. خودایا ئینسانی ئازا هەر داماو نەبێ چونکا بە فریای داماوان دەگا.
ڕازە (ئارایە)ی تەشخیسی تێدایە.
(٩) ڕەند:ئازاد و جەوانمەردی.
واتە: وەفایی هەرچی بێ لە ئاخریدا هەر کوژراوی چاوەکەی خۆتـە، تـۆ بـە چـاوی سـووك تەماشای مەکە، مەڵێ لات و بێ‌سەر و پێ و مەی‌خۆرە.

[٦٩]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف.
ڕەدیف: مەدە. واژەی قافیە: با، جەزیا، لا، و...
(٢) تۆ سەری: بیکە بـە خـاتری. بـامەدە: مـەیهۆنـەوە، بـادان یـانی هـۆنـدنەوە وەك پـەلکە. سەودایی: شێت. جەزیا: ئەزیەت، چزاندن.
واتە: تۆ بی و خاتری زولفە پەرێشانەکانت زولفەکانت بەسەر یەکدا بامەدە، چونکا دڵی شێتی من لەوێدایە با هێندە ئەزیەت نەبینێ.
(٣) بێت ناژیم: بێ‌تۆ ژیانم نییە. بینای کەعبە نەڕووخی: مەبەست کاری خراپ کردنە.
واتە: کە من ناتوانم بێ‌تو بژیم تۆ دەگەڵم کەنار مەبە و دڵم مەشکێنە، ئەم کارە هێندە تاوانـە کابەی پێ دەڕووخێ.

عـــاشقی زولفـــم بـــە ڕۆح و دڵ ئـــەمن جـــۆیـــایی تـــۆم
خێری خۆتە دەست لە سینەی مـەردی خـۆش سـەودا مـەدە(٤)
هـــەر دەمـــەی مـــن خـــاڵی گـــۆشـــەی لێوی تـــەعلیمی دەدام
عـــەیش و نـــۆش و کـونجی تـەنهایی بـە ڕووی دونـیا مـەدە(٥)
شـــــەو قـــــەرارت دا لەســـــەر زولفت بـــە دڵ شـــادبم بـــەتۆ
لامـــــەدە زولفت وەفـــات بـــێ! وەعـــدەیی فـــەردا مـــەدە(٦)
بـــــا قـــــیامەت ڕا نـــــەبێ، بـــا ڕۆژ نـــەگـــیرێ چـــاوەکـــەم!
توند مەبە! هەڵمـەستە پـێ، سـونبول بـە ڕووی گـوڵدا مـەدە!(٧)
چت لە زەوقـــی دیـــنی دڵبـــەر داوە! تـــۆ بـــیو دیـنی خـۆت!
تـــــا بـــــمێنـــــی دەم لە وەســـــڵی ئـــاتەشی سـینا مـــەدە(٨)

---

(٤) دەست لە سینەدان: ڕەد کردنەوە.
واتە: من کە عاشقی تۆم و بە دڵ تۆم دەوێ دەست بە سینەی پیاوی خۆش موعامەلەوە مەنێ و دەری مەکە.
(٥) واتە: خاڵی لێوی یار منی وا فێر کردووە کە عەیش و نـۆشـی کـونجی تـەنهایی تـەواوی خۆشی و دونیا دێنێ.
(٦) وەعدەی فەردا: فەریوودان، ئەمڕۆو بەیانی پێ کردن.
واتە: تۆ شەو قەولت دا بە شاهیدی زولفت بە تۆ بگەم، کەچی لەسەر قەول و پەیمان زولفت لاداو وادەی درۆییم پێ دەدەی وا مەکە.
(٧) قیامەت ڕابوون و ڕۆژگیران: کینایە لە کاری سـەیر ڕوودانـە. تـوند بـوون: تـووڕە بـوون. سونبول بە گوڵدا مەدە: زولفت مەخە سەر ڕوومەتت.
واتە: چاوەکەم تووڕە بوون و هەستانە سەرپێ (قیام) و زولف بە ڕوودا دانی تۆ دەبێتە هۆی قیامەت ڕابوون و ڕۆژگیران، توخودا وا مەکە. دیمەنێکی زۆر جوانە لە یار لە کاتێکدا کە تووڕە دەبێ هەڵدەستێتە سەر پێ و سەر ڕادەوەشێنێ و پەرچەمی دەکەوێتە سەر کوڵمی، کـە وەك قیامەت هاتن و ڕۆژ گیرانە. چونکە لە کاتی هاتنی قیامەتدا ڕۆژ دەگیری (إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ).
(٨) دین: دیتن. دین: ئایین.

مـــەرگی مـــن ســـاقی دڵم بگـــرە دەمت وا بـــێنـــەوە
یـــا کـــەرەمکە جـامی لەبڕێز، یـا شـەرابـی وا مـەدە(٩)
نـیوە سـووتاوم ئـەمان، بـێ بـەس مـەکـە ئـەی تـارزەن
یـا وەفـات بـێ، یـا جـەفایی عـاشقی شـەیدا مـەدە(١٠)
ئـەی «وەفـایی» هـێنـدە خـوێن مـەگـری لە ڕووی ئـارامـی دڵ
گـەوهەری تـۆ وا لە کـن تـۆ، خـۆت بـە دەم دەریـا مـەدە(١١)

☞
واتە: تۆ بیو دینی خۆت کارت بە سەر دیتنی دڵبەرەوە نەبێ دەنا وەك ئاورەکەی تووری سینا تەجەللای مەعشووق وڵات دەسووتێنێ.
جیناسی تەواو و تەلمیحی تێدایە.
(٩) واتە: تۆ بیو مەرگی من ساقی دڵم بگرە و دەمت کە وەك کوپەی شەرابە واوە بێنە، یا جامێکی پڕ عەتا فەرموو، یان شەرابی ئاوا بە عاشقان مەدە.
(١٠) تارزەن: موتریب، ساز لێدەر.
واتە: موتریب ئەمن نیوە سووتاوم تۆ هەر لێیدە و بێدەنگ مەبە، وەفاداربە و بە بێدەنگیت جەفای عاشقی شەیدا مەدە.
لە نێوان وەفا و جەفادا تەزاد هەیە.
(١١) واتە: ئەی وەفایی هێندە مەگری لە دووری یار باگەوهەری فرمێسکەکانت بە دەم دەریای چاوانتەوە نەدرێ، حەیفە خەسار بن.
ئیستیعارەیەکی جوانی تێدایە.

[٧٠][(١)]

ڕۆژی تەرەب و وەختی گوڵ و فەسڵی بەهارە
یاران گوڵەکەم کوا کە دەمی بووس و کەنارە[(٢)]
گوڵزاری ئیرەم، سوورەتی غیلمان، قەدی تووبا
گۆشەی چەمەن و ڕوویی گوڵ و پایی چنارە[(٣)]
بنوارە لە نێو حەڵقەیی زولفی سەری کوڵمی
دوو ڕۆژی درەخشانە لە نێو دوو شەوی تارە[(٤)]
هەر لەحزە کە دێ پێدەکەنێ حەقمە کە بگریم
پشکووتنی گوڵ مایەیی بارانی بەهارە[(٥)]

---

[٧٠]

(١) کێشی شیعر: «مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن» بەحری هەزەجی موسەممەنی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: بەهارە، کەنارە، چنارە، و...

تێبینی: ئەم غەزەلە بەهارییە و یەکێکە لە غەزەلە بەقەوەتەکانی وەفایی.

(٢) تەرەب: شادی. دەم: کات، زەمان. بووس و کەنار: ماچکردن و لە باوەش گرتن.

واتە: کاتی شادی گوڵ و بەهارە ئەی هاوڕێیان یارەکەم لە کوێیە وا وەختی ماچکردن و لە ئامێز گرتنە.

(٣) ئیرەم: باغی بەهەشت. غیلمان: کوڕانی بەهەشتی. تووبا: داری بەهەشتی.

واتە: باغی بەهەشت گۆشەی چەمەنە، ڕوخساری گوڵ کوڕانی بەهەشتییە، بنی دارچنار ژێر داری تووبایە.

لەف و نەشری مورەتتەبی تێدایە.

(٤) واتە: لە ژێر دوو زولفی یاردا کوڵمەکانی دەڵێی دوو ڕۆژی ڕووناکن کە لە شەوی تاردا دەدرەوشێنەوە.

تەشبیهی مورەککەبی تێدایە.

(٥) واتە: هەرکات یار پێدەکەنێ من حەقمە بگریم چونکا بارانی بەهاری دەبێتە هۆی پشکووتنی گوڵ و غونچە.

تەزاد و حوسنی تەعلیلی تێدایە.

بۆچی نەگریم کوشتەیی سەد غەمزە خەدەنگم؟
مــن یــەك و نــیزامــی حــەبەشیزادە هــەزارە[٦]
بەو زولف و موژە مەمکوژە هەر دەم بـە جـەفایێ
جــارێ لە تــەنافم مــەدە جــارێ لە قــەنارە[٧]
بــەو قـامەتە حـەیرانـی شکـۆفـەی قـەد و بـاڵام
قــەد نـارەوەنە و بـاغی گـوڵان بـاغی هـەنارە[٨]
ســووتاوم و شــێواوم و ســەودایــی و مـەستم
بەو عاریزە بەو پەرچەمە بەو چـاوە خـومارە[٩]
گوڵدەستە، نیگەهـ مەستە، دەهەن پستە،گوڵئەندام
زولفــی کــە هـەموو داوی دڵی عـاشقی زارە[١٠]

---

(٦) واتە: چۆن نەگریم لە سەد لاوە بەر تیری موژگانی یار دراوم، من یەك نەفەرم و ئەو برژۆڵە ڕەشە حەبەشیانە هەزارن.
ئەم میسرەعە وەبیرهێنەری میسرەعە مەشهوورەکەی نالییە «من چۆن نەگریم سەدکەڕەتم دڵ دەشکێنی».
(٧) تەناف: پەتی ئیعدام. قەنارە: قولاپ و گوڵمێخی قەسابی.
واتە: بە زولف و مژۆڵت مەمکوژە: بە زولفت تەناف لەگەردنم مەخە و بە مژوڵت وەك گۆشتی قەساب مەمکە بە قولاپدا.
لەف و نەشری مورەتتەبی تێدایە.
(٨) واتە: من سەرگەشتەی قەد و باڵای تۆم زۆر شتێکی سەیرە قەدت لە داری نارەوەن و ڕوخسارت لە باغی گوڵ و سینەت لە داری هەنار دەچێ.
سیفەتی «تەجاهولولعاریف» و تەشبیهی تێدایە.
(٩) سەودایی: شێت. عارز: ڕوخسار. پەرچەم: زولف.
واتە: من لەبەر ڕوخسارت سووتام و لەبەر زولفت شێواوم و لەبەر چاوی خومارت مەستم.
لەف و نەشری مورەتتەبی تێدایە.
(١٠) واتە: یار دەڵەی دەستەی گوڵە، دەمی دەڵەی پستەیە و چاوی مەستە و ئەندامی وەك گوڵە و زولفی هەموو دەڵەی داوی عاشقی بێچارەیە.
☞

بەو دوو مەمە زولف و ڕوخی تۆ نۆبەری سـەروین
هەر عەترە بە تا هەر گـوڵ و نـارنجە بـە بـارە[١١]
پرسیم: چییە؟ تەبخاڵە لەسەر ئەو لەبە؟ فەرمووی:
جێی ماچی «وەفـایی» ئـەوە نـیشانەیی پـارە[١٢]

[٧١][١]

دولبـــەرا! تـــۆبـــی و ســـەری زولفت بـە عـاریز داوەرە
کێ دەڵێ ئاخر کـە شـەو بـێڕۆژە، ڕۆژ بـێسـێبـەرە![٢]

☞

دیـسان واژەی «گوڵەندام» کە ناوی مەعشووق، یان تـەعبیر لە مـەعشووقی وەفـاییە هـاتووە کەچی لە ئەدەبی کوردیدا هەر «شیرین» بە یاری وەفایی دەزانن.

(١١) نۆبەر: میوەی تازە گەییو.

واتە: دوو مەمکی تۆ دەڵەی نۆبەری داری سـەوڵی بـاڵاتن، زولفت دەڵەی بـارێ لە عـەترە، ڕوخسارت دەڵەی بارێ لە نارنجە.

ڕازەی وێچواندن (ئارایەی تەشبیه)ی تێدایە.

(١٢) تەبخاڵ: تێمیسکە، بلۆقی لێو.

واتە: پرسیم ئەو تێمیسکە چییە بە سەر لێوتەوەیە؟ گوتی: ئەوە جێی ماچی پارەکەی وەفاییە.

ڕازە (ئارایە)ی حوسنی تەعلیلی تێدایە.

[٧١]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف.

ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: داوەرە، سێبەرە، پەنجەرە، و...

(٢) عارز: ڕوخسار. داوەرە: خەمبەوە، لاربەوە.

واتە: ئەی یار تۆبیو سەری زولفت بە ڕوخسارتەوە هەندێ مایل بە تا خـەڵك بـڵێن ڕۆژ لە شەویشدا هەیە و ڕۆژیش بێسێبەر نییە. واتە زولفت سێبەری ڕۆژی کوڵمەتە.

تــا بــە دڵ نــووری عــیزاری تــۆم نــەدی زارم نــەدی
زەڕڕە مەعلوومە کە شەو هەڵبێ لە گۆشـەی پـەنجەرە[٣]
عــاشقی بــەرگی گــوڵم، ئــەو مــارە بگــرە بـاغەبان
ڕۆحەکەم! یـەعنی کـە کـوڵمت بـێنـە زولفت لابـەرە[٤]
حــەڵقــەیی زولفـی بـە بـارێ خسـتە بـەردەم دولبـەرم
یەعنی عـەینی عـەنبەرم بـەو نـوقتە ئـەمڕۆ غـەمبەرە[٥]
هەردوو زولفی خستە [سەر] دەم شاهیدی ڕوو، دا بڵێن
میمی «بسم الله» لە جەنـنەت عەینی شەهد و شەککەرە[٦]

---

(٣) زەڕڕە: تۆزی هەوا کە لەبەر تیشکی هەتاوا بە هەوا دەڕوا لە تاریکیدا. زار: دەم.
واتە: تا بە چاوی دڵ لەبەر نووری ڕوخساری تۆدا دەمی تۆم نەدی نەمزانی دەمت هەیە هێندە بچووك بوو، بەڵێ دیارە زەڕڕە بە شەودا لەبەر تیشکی پەنجەرە دەردەکەوێ (دەبوا بە «ڕۆژ»دا بوایە، نەك «شەو»).
ڕازە (ئارایە)ی ئوسلووبی موعادیلەی تێدایە.
(٤) بەرگی گوڵ: ئیستیعارە لە ڕوخساری یارە. مار: ئیستیعارە لە پەلکەی یارە. باغەبان: ئیستیعارە لە یارە.
واتە: ڕۆحەکەم من عاشقی بەرگی گوڵی ڕوخساری تۆم یانیها دەمت واوە بێنە و زولفت لابەرە.
(٥) بە بارێ: بە جارێ، بە تایەك. عەنبەر: ماددەیەکی بۆنخۆشی ڕەشە. غەمبەر: غەم لابەر. دەم: زار. نوقتە: مەبەست دەمی یارە.
واتە: یار زولفی وەك ئەڵقە بە بار خستنە سەر دەمی یانیها ئەو پرچە عەنبەرە و ئەو دەمە بچووکەشم مادەیەکی غەملابەرە.
(٦) واتە: هەردوو زولفی وەها خستە سەر ڕوخساری جوانی کە شکڵی زاهیریی دەمی وەك «م»ی «بسم اللّه» دەچوو لە بەهەشتی ڕوخساری یاردا خالیس هەر شەهد و شەکر و هەنگوێنە.
دەشکرێ لە بەیتەکەدا لەجیێی «سەر دەم» بنووسرێ «نێو دەم» و ماناکەی بەمجۆرە بێت: ئەو یارە ڕوخسار جوانە هەردوو زولفی، کە شکڵی زاهیریان وەك «م»ی «بسم اللّه» وا بوون لە

☜

خەتتی بەر زولفی پەرێشانی بە موژگانی دەڵێ:

پادشای حوسنی شکا، تۆزی شکستەی لەشکەرە[٧]

تاقە ئەبرۆی تۆ بە خوێنڕێژی بە دوو زولفی سیاه

خەنجەری زیجەوشەنە عیشوە و ئیشارەی جەوهەرە[٨]

تۆ کە ئاوێنەی دڵم دەشکێنی بنوێنە ویسال

با هەناسەم نەدگرێ ڕووت واوە بێنی چاترە[٩]

چاوەکەت وا تەشنەیی خوێنە بە موژگانی سیات

بۆ هیلاکی من دەڵێی مەستێکە دەستەو خەنجەرە[١٠]

قیبلە گۆڕاوی «وەفایی» عاشقی سادق نەبی

بێ سەفای دڵ، عومرەکەم، ئەو سەعیە هەر دەردیسەرە[١١]

☞

خوار و خێجیدا، خستە نێو زاری وەك بەهەشتی تا عالەم بڵێن دوو زولفی کانیی شەربەت و هەنگوێنی بەهەشتن. چونکە مەشهوورە لە بەهەشتدا جۆگە و کانیی شیر و هەنگوێن هەیە.

(٧) خەت: ئیستیعارە لە ڕوخساری یارە. پادشا: ئیستیعارە لە زولفی پەرێشان و بڵاوی یارە.
واتە: خەتی زولفی پەرێشانی یار بە مژۆڵی دەڵێ ئەگەر شا قودرەتی نەمێنێ دەبێتە تۆز و غوباری لەشکر.

(٨) تاقی ئەبرۆ: کەمانی ئەبرۆ. زیجەوشەن: غیلاف‌دار، کێلان‌دار.
واتە: برۆی تۆ بە ئیشارەکەی دوو زولفی خوێنڕێژت هەر دەڵەی خەنجەرێکی کێلاندارە و ئیشارەکەشی جەوهەردار و بەغیرەتە.

(٩) واتە: ئەی یارێ کە ڕوخساری تۆ وەك ئاوێنە وایە دڵم مەشکێنە بۆ وەسڵی خۆت، دەنا هەناسەم ڕوخساری ئاوێنەئاسات تەمبار دەکا، کەوابوو زولفەکانت لادە و دەمت بهێنە.

(١٠) واتە: چاوت بەو مژۆڵە ڕەشانەوە هێندە تینووی خوێن ڕشتنە بۆ کوشتنی دڵی من، دەڵەی مەستێکە و موسەللەح بە خەنجەرە.

(١١) عاشقی سادق: ئەویندارى ڕاستەقینە. قیبلە گۆڕاو: کافر بوون. سەعی تەلاش، یەکێ لە مەناسیکی حەجە. سەفا: خۆشی، ئەویش یەکێ لە مەناسیکی حەجە.
واتە: ئەی وەفایی ئەگەر بەڕاستی عاشق نەبی کافر دەبی، تا دڵت ساف نەبێ لە غەل و غەش،

☜

[٧٢][(١)]

ئەی خۆش‌خەبەر نەسیمی سەحەر پەیکی عاشقان
ئەی قاسیدی نیازی هەر ئاوارە وا وەرە[(٢)]
دیدەم ببینە هەروەکوو دوو چاوی پڕ لە خوێن
سینەم ببینە هەروەکوو کوورەی پڕ ئاورە[(٣)]
گەر ئاوی سەیلی دیدە نەبێ سینە سووتووە
گەر تاو و جۆشی سینە نەبێ دیدە «مضطرّ»ە[(٤)]

☞

سەعی و کۆششی تۆ بۆ گەیشتن بە یار بێهوودەیە.

لە نێوان سەفا و عومرە و سەعی و قیبلەدا موراعاتی نەزیر هەیە.

[٧٢]

(١) **تێبینی:** ئەمە قەسیدەیەکە وەفایی بۆ حەزرەتی «شێخ عوبەیدیللا»ی ناردووە و داوای تووتنی لێ‌کردووە، قەسیدەکە بەهێزترین قەسیدەی کوردییە؛ بەڵام حەیف نازانم بۆچی مەقتەعی نییە، هەرچەن لە ناو فارسەکاندا بەم چەشنە قەسیدەیە دەڵێن: قەتعەی قەسیدەیی.

لەم قەسیدەیەدا تەواو جێ‌پێی نالی و شیعرە مەشهوورەکەی پێوە دیارە «قوربانی تۆزی ڕێگەتم ئەی بادی خۆش مروور». ئەم قەسیدەیە سەلمێنەری ئەوەیە وەفایی درێژەدەری ڕێگەی نالییە لە موکریاندا، بەتایبەت لە غەزەلدا. لە بەیتی یەك تا پێنج تەغەزولی قەسیدەیە. بەیتی شەش و حەوت تەخەللوسە بە ناوی نەهری و شێخ عوبەیدیللا. لە حەوت تا سی‌ویەك پەیکەری ئەسڵی قەسیدەکەیە. لە سی‌ویەك تا ئاخر شەریتە و دوعایە و ناوی شاعیر.

کێشی شیعر: «مفعول فاعلاتن مفاعیل فاعلن» بەحری موزاریعی موسەممەنی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: وەرە، ئاورە، «مضطرّ»ە، و...

(٢) پەیکی عاشقان: بای بەیانی، ناردراوی ئەوینداران.

واتە: ئەی بادی بەیانی کە هەمیشە خەبەری خۆشت پێیە و نامەگەیەنی عاشقانی واوەرە. تۆ قاسیدی پێداویستەکانی ئاوارەکانی.

(٣) واتە: تەماشاکە چاوم وەکوو دوودانەکانی پڕ خوێنە و سینەم وەکوو سۆبەیەکی پڕ ئاگرە.

(٤) «مضطرّ»: پەرێشان.

☜

سووتاوی تـاوی سـینەم و غـەرقی نـێو ئـاوی چـاو

لوتـــفێ بـــفەرموو چـــارەیێ لەو ئـــاو و ئـــاورە(٥)

وەك «نـەهری» چـاو و مـەشعەلەیی دڵ بـڕۆ بـە تـاو

بـــۆ ئـەو دڵبـەرە کـە گـوڵبـەرە پـەیغامی دڵ بـەرە(٦)

«نەهری» کە جێگەیێکـە هـەموو خـاکـی سـوورمەیە

«نەهری» کە جەننەتی گوڵ و گوڵئـاوی کـەوسەرە(٧)

«نەهری» غوباری عەترە بوخاری بـوخووری ڕووت

خاکی تەڕی کە وشکـە هـەموو مـیشکی ئـەزفەڕە(٨)

☞

واتە: ئەگەر ئاوی چاوم نەبێ سینەم سووتاوە وگەر ئاوی سینەش نەبێ چاوم پەرێشان حاڵە. سیفەتی عەکسی تێدایە.

(٥) چارە: عیلاج.

واتە: سووتاوی گەرمیی ئاگری سینەم و لە نێو فرمێسکی خۆمدا غـەرقم، عـیلاجێکـی ئـەم سووتان و خنکانەم بفەرموو.

(٦) نەهر: چۆم، ئیهام لە شاری نـەهریدا هـەیە. مـەشعەل: مـەشخەڵ، چـرادەسـتی. دڵبـەر: مەبەست شێخ عوبەیدیللایە. گوڵبەر: بەری گوڵ.

واتە: وێنەی چۆمی چاو و نووری چرای خێرا بڕۆ بۆ لای ئەو شێخە دڵبەرە کە سەمەرەی گوڵە و پەیغامی دڵی من بەرە.

(٧) سورمە: کلە. نەهری: مەسکەنی شێخ عوبەیدیللا لە باکووری کوردستان.

واتە: خاکی نەهری خاکەکەی کلەی چاوە، نەهری بەهەشتی گوڵە و گوڵاوەکانی وەك ئاوی کەوسەر وایە.

هەڵیش ئەگرێ «گوڵئاو» نەبێ و «گۆڵئاو»، واتە چاڵاو و کانی گەورە، بێت.

(٨) بوخار: هەڵم. بخوور: هەڵمی بۆنخۆش کە لەسەر ئاگر دانرابێ. ڕووت: خالیس. ئەزفەر «أذفر»: شارێکە کە موشکی مەشهوورە.

واتە: هەڵمی نەهری بۆنخۆشی خالیسە، خاکی تەڕی کە وشکەوە بوو وەك موشکی شاری ئەزفەڕ بۆنخۆش دەبێ.

«نـــەهری» وەهــایە «بــا» لە گــوڵاو و گــوڵ ئـاتەشی
عەنبەر فرۆشـە خـاکـی لە کـەوسەر مـوخەممەرە[٩]
«نـــەهری» کـــە خـــولدە نـەهری ڕەوان سـەلسەبیلیە
«نەهری» کە پاکـی دار و دەوەن پـاکـی عـەنبەرە[١٠]
«نـــەهری» کـە خـاکـی قـیبلەمە گـوڵزاری گـوڵبـەرە
«نەهری» کـە شـاری دیـدەمە جـێ ڕاوی دڵبـەرە[١١]
دڵبـــەر بـــە لوتـــفی حـــەزرەتی بـــاری «مـــەتیب»ە
گوڵبەر بـە نـووری ڕەحـمەتی داوەر مـونەووەرە[١٢]
دڵبـــەر کـــە ســـەروی نـــەوڕەســـی بـاغی سیادەتە
گـــوڵبـــەر کـە نـەوشکۆفـەیی ڕەوزەی پـەیەمبەرە[١٣]
دڵبـــەر کـــەوا لە گـــوڵبـــونی «یـــاسین» شکـــۆفـەیە
گـــوڵبـــەر کـەوا لە گـوڵشـەنی «تـاها» سـنەوبەرە[١٤]

---

(٩) موخەممەر: شێلراو، تێکەڵکراو، ئاوێتەکراو.
واتە: لە نەهری با لەبەر گوڵاو و گوڵی ئاتەشین عەنبەر دەفرۆشێ، خاکیشی بە ئاوی کەوسەر تەخمیر بووە و گیراوەتەوە.
(١٠) خولد: بەهەشت. نەهری ڕەوان: چۆمی جاری. سەلسەبیل: جۆگەی شیر و شەکری بەهەشتی.
واتە: نەهری، بەهەشتە و چۆمەکەی جۆگەی سەلسەبیلە.
(١١) واتە: نەهری کە خاکەکەی وەك گەوهەرە گوڵزارەکەی هەر سەمەرەی گوڵ دێنێ و خاکی قیبلەی منە و جێگەراوی یاری منە.
(١٢) مەتیب = «مطیب»: پاك.
واتە: دڵبەر بە لوتفی خودا پاك و بێ گەردە و بە نووری ئیلاهی ڕووناکە.
(١٣) دڵبەر و گوڵبەر: مەبەست حەزرەتی شێخ عوبەیدیللایە.
واتە: دڵبەر سەوڵی تازەی باغی سەیدییە و لە نەمامێکی تازە چەقیوی باخچەی پێغەمبەرە.
(١٤) یاسین: سوورەتێکی قورئانە و یەکێك لە ناوەکانی پێغەمبەرە. تاها: سوورەتێکی قورئانە و یەکێك لە ناوەکانی تری پێغەمبەرە و ناوی باپیرەی شێخانی شەمزینیشە.
واتە: دڵبەر و گوڵبەر غونچەی باغی تاها و یاسینە.

ئــەو تــاقە نــەسڵە ئــەسڵی لە جــووتێ فـریشتەیە
دوڕڕی یــەتیمە زادەیـی بـەحری دوو گـەوهەرە(١٥)
ئــەو شـەمعە زەیـنی مـەحفەلی شـەمزینە ڕەوشـەنە
ئەو شەمعە خۆ مـوبەرهەنە ئـەو نـوورە ئـەزهەرە(١٦)
فەیزی جـەسیمە، خـولقی بـەسیمە، عـەتای عـەمیم
بۆ لوتفی جوود و مەرحەمەت ئەو سەدرە مەسدەرە(١٧)
بـــەحری دڵی کـــە وادی ڕوونـــاکـی ئـــەیمەنە
جێگای زوهووری مەرحەمەت و نـووری داوەرە(١٨)
نـــەوری حـــەدیقەیەکـە لە عــیرفان مــوتەییەبە
نووری حەداقـەیەکـە بـە ڕەحـمەت مـونەووەرە(١٩)

---

(١٥) واتە: ئەو گەوهەرە لە دوو نەسڵی گرانقیمەتە زادەی دوو فریشتەیە، واتە باب و دایکی هەردوو پاك و موقەددەسن. یان: لە ئەولادی حەزرەتی عەلی و حەزرەتی فاتیمەن ـ ڕەزای خوایان لێ بێ ـ

(١٦) موبەرهەن و ئەزهەر: ڕۆشن.
واتە: ئاشکرا دیارە ئەو مۆمە زینەت و ڕووناکی مەجلیسی نەهرییە.

(١٧) جـەسیم: خـۆش هـەیکەڵ. بـەسیم: خـەندەڕوو. عـەمیم: بـۆ هـەموو کـەس، گشـتی. سەدر: سنگ، سینە مەبەست دڵە. مەسدەر: سەرچاوە.
واتە: چاکەی زۆرە و شامیلی حاڵی هەموو کەسێ دەبێ و بۆ بەخشش کانگە و سەرچاوەیە.

(١٨) واتە: دڵی گەورەی لە ڕووناکیدا دەڵەی سەحرای سینایە، جێگای خۆپیشاندانی نووری خودایییە.
تەلمیحە بە داستانی حەزرەتی مووسا.

(١٩) نەور: غونچە. حەدیقە: باغچە. حەداقە. گلێنەی چاو. جیناس هەیە لە نێوان حـەدیقە و حەداقەدا.
واتە: غونچەی باخچەیەکە بە عیرفان پاك کراوەتەوە، بینایی چاوی بە ڕەحمەتی خودا ڕۆشن بووەتەوە، واتە بەسیرەتی بۆ کراوەتەوە.

سـەر تـا قـەدەم بە نـووری خـودا ڕۆشـنە بـەڵێ
ئەو نەخلە بـۆ تـەجەللییە، ئـەو نـوورە مـەزهەرە[٢٠]
ئـەبرۆی مـەحەببەتی ئـەوە مـیحرابـی خـانەقا
تـوڕڕەی مـەوەددەتی ئـەوە مـیعماری مـینبەرە[٢١]
کـەعبێکـە خـانەدان کـە هـەموو خـەلقی تـائیفە
قـیبلێکـە ئـاستانی هـەموو ئـەهلی زایـەرە[٢٢]
بـەیتی ئـەویٚ چ بـەیتە؟ مـەڵێ پـاکـە! جـەننەتە
خاکی ئەویٚ چ خاکـە؟ مـەڵێ چـاکـە! عـەنبەرە[٢٣]
گەر سەر نە خـاکـی مـەقدەمی ئـەو ڕۆحـە پـاکـەیە
گـەر دڵ نـە تـۆزی ڕێگـەیی ئـەم شـەخسە تـاهیرە
سـەر خـاڵیـیە لە مـەعریفەت و دڵ لە ئـەهلییەت
بـیللا نـە دڵ دڵی مـنە، حـاشا نـە سـەر سـەرە[٢٤]

---

(٢٠) واتە: هەموو ئەندامی نووری خودا داریپۆشیوە، بەڵێ ئەو قامەتە بۆ تەجەللی و دەرکەوتنە، وە لە بۆ نووری خودا سەرچاوەیە.

(٢١) واتە: برۆی خۆشەویستی ئەو، میحرابی خانەقای دەروێشانە،کاکۆڵی دۆستایەتییەکەی سازێنەری مینبەری مزگەوتە.

ڕازە (ئارایە)ی تەشبیه و موراعاتی نەزیری تێدایە.

(٢٢) کەعبێکە: وەکوو کەعبەیە. خانەدان: عێل و تەبار. تائیف: تەوافکەر. زایەر: زائیر، زیارەتکەر.

واتە: بنەماڵەکەی ئەو هەموو کەس دەچنە تەوافیان وەك قیبلە هەموو خەڵکی دەچنە زیارەتی ماڵی ئەوان لە نەهری.

(٢٣) واتە: ماڵی ئەو هەر پاك نییە بەڵکە عەینی بەهەشتە، خاکی ئەویٚ هەر چاك نییە وەك عەنبەر وایە.

ڕازە (ئارایە)ی تەرسیع و موازەنەی تێدایە.

(٢٤) ئەم بەیتەو بەیتی پێشوو مەوقووفولمەعانین و پێکەوە لیٚ دەدرێنەوە.

واتە: ئەگەر سەرم خاکی بەر پێی ئەو نەبیٚ و دڵم غوباری ڕێگەی ئەو نەبیٚ، بە وەڵڵا قەسەم نە سەرم بە سەر دەزانم و نە دڵم بە دڵ.

ئەی پەیکی شارەزا! بە ئەدەب ڕوو بکە حەزرەتی
پەردەی عەرووسی عەرزی من ئاهێستە لا بەرە(٢٥)
دەستێ بدە لە دامەنی بگری بە زاری من
بۆیێ بکە لە مەقدەمی پاکی کە ئەنوەرە(٢٦)
چاوم لە دووری نووری جەماڵی، بە خاڵی تۆ
خاڵی لە نووری بینشە دایم موسەییەرە(٢٧)
سینەم لە شەوقی میهری کەماڵی کەماڵی تۆ
سینە چ سینە؟ نا، وەکوو «سینا» پڕ ئاورە(٢٨)
یاخۆ گڵێ لە خاکی بەری پێت بە بابدە
یاخۆ گوڵێ لە تووتنی خۆت، بیخە ئەم بەرە(٢٩)

---

(٢٥) حەرزەتی: جەنابی، دەرگای. پەردەی عەرووسی عەرزی من: ئیزافەی تەشبیهی و ئیلهامێکی لەتیفە واتە قسەکەی منی عەرز بکە.

واتە: ئەی پەیکی بەڵەد ئەگەر گەیشتییە دەرکەی بە ئەدەب قسەکەی منی پێ ڕاگەیەنە.

(٢٦) دەست بە دامان: کینایەیە لە پەنا بۆ کەسێ بردن.

واتە: دەست بە دامانی بگرە و بۆنێ بە خاکی نوورانی بەری پێیەوە بکە.

(٢٧) موسەییەر: تاریك.

واتە: چاوم لە دووری خاڵی ئەو بینشی نەماوە و تارە.

لە نێوان خاڵی و خاڵیدا جیناسی تام هەیە.

(٢٨) واتە: سینەم لە شەوقی مەحەببەتی کەماڵ و گەورەی تۆ وەکوو سینا پڕ لە ئاگری ئیشتیاقە. دەشکرێ نیوە بەیتی یەکەم بەمجۆرە «سینەم لە شەوقی میهری کەماڵی کە ماڵی و» بخوێنریتە و ماناکەی ببێتە: کاتێ کە سێنەم شەوقی کەماڵی ئەوی لێ ماڵدرایەوە سینەم وەکوو سینا پڕ لە ئاگر بوو.

(٢٩) واتە: یا خاکی بەر پێت بدە بە باکە قاسیدی منە یا چڵێ تووتن بخە بەر دەمی بۆم بهێنێ. ڕازە (ئارایە)ی حوسنی تەڵەبی تێدایە. لە نێوان گڵ و گوڵدا جیناسی ناقیس هەیە.

بۆ دیدە ئەو موفەڕڕیحە هەر عەینی سورمەیە
بۆ سینە ئەو موفەڕڕیخە ئارامی دڵ دەرە[(٣٠)]
ئەو تووتنە کە مەیلی وەکوو دڵ بە سووتنە
ئەو تووتنە کە ڕەنگی وەکوو عاشق ئەسفەرە[(٣١)]
ئەو تووتنە کە زێڕی بەر دووکانی غەزنەیە
ئەو تووتنە کە خۆشە لەتیفە و موعەتتەرە[(٣٢)]
تا تووتنی لەتیفە دەگاتن لە هاتنێ
دوو چاوی پڕ لە خوێنی «وەفایی» لەبەر دەرە[(٣٣)]
تا شەو وەکوو ڕەواقی دڵم تەنگ و تیرەیە
تا ڕۆژ وەکوو ویسالی گوڵم هەر مونەووەرە
زەڕڕێك لە میهری تالیعی تۆ بێ کە سەروەری
نوقتێك لە بەختی دوژمنی تۆ بێ کە بەدفەڕە[(٣٤)]

---

(٣٠) ئەو: گڵەکە. ئەم: تووتنەکە. موفەڕڕیح: شادیهێنەر. موفەڕڕیخ: باعیسی هەراوی و فەراخی.
واتە: گڵەکەی بەرپات بۆ چاوم شادیهێنەرە و تووتنەکە بۆ سینەم فەراخی دێنێ.
لە نێوان موفەڕڕیح و موفەڕڕیخدا جیناسی خەتتی هەیە.
(٣١) ئەسفەر: زەرد.
واتە: ئەو تووتنە کە دایمە پێی‌خۆشە بسووتێ وەکوو دڵی من و ڕەنگی وەك ڕەنگی عاشقان دایمە زەردە.
(٣٢) غەزنە: شارێکە لە ئەفغانستان پاتەختی سوڵتان مەحموود بووە.
واتە: ئەو تووتنەی کە دەڵەی زێڕی بەر دووکانی غەزنەیە لە زەردی و بەقیمەتیدا و ناسك و بۆنخۆشە.
(٣٣) واتە: هەتا تووتنەکە دەگا چاوی پڕ خوێنی وەفایی لەبەر دەرکە چاوەڕێیە.
(٣٤) ئەم دوو بەیتەی داوییە کە شەرتەی قەسیدەکەیە وەکوو دوعای خێرە بۆ شێخ عوبەیدیللا.

☜

[٧٣][1]

دەمێکــی هــەستە پــێ، قــوربان، جــەماڵت عــالەم ئــاراکــە
بزانن نەخلی تووبا، باغی جەننەت، خــار و خــاشاکــە[2]
ئەگەر ڕەنجیدە بــووی، قــوربان، لە وێرانــەی دڵی تــەنگم
وەرە سەر مەنزەرەی چاوم تەماشای مەوجی دەریاکــە[3]

☞

واتە: خودایا! هەتا شەو وەکوو ماڵی دڵم تـەنگ و تـاریکە و تـا ڕۆژ کـە وەکـوو گـەیشتن بـە مەحبووبم ڕووناکە، زەرڕەیەك لە خۆری پرتەودەری تۆ بێت کە گەورە و سالاری هەموانی و خاڵێکی ڕەشیش کەوێتە بەختی دوژمنەکانت و بەختیان ڕەش بێت چونکە بەدئەخلاقن. واتە: تا شەو و ڕۆژ هەیە و بەردەوامە تۆ لە سەروەری وگەورەییدا بیت و دوژمنەکانت لە بەدبەختی و چارە ڕەشیدا بن. لەف و نەشری موشەووەشی تێدایە.

هەروەك لە پێشدا عەرزم کـردن ئـەم قـەسیدەی کـاملترین قـەسیدەی کـوردییە کـە تـەواوی شەرتەکانی قەسیدەی بە جوانترین شێوە تێدا ڕچاو کراوە، بە داخەوە هەندێ کەس بە هـەر شیعرێکی بڵند دەڵێن «قەسیدە» کە ئەوە دروست نییە، قەسیدە قاڵبێکی کۆنە کە دەبـێ ئـەم مەرجانەی هەبێ: «تەغەزول، تەخەللوس، تەنە (پەیکەرە)، شـەریتە و ئـیعتیزاریـیە» کـە ئـەم قەسیدەی وەفاییە هەمووی تێدایە.

[٧٣]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم. ڕەدیف: کە. واژەی قافیە: ئارا، خاشا، دەریا، و...

(٢) دەمێکی: لەحزەیەك. نەخلی تووبا: داری بەهەشت. خار و خاشاك: دڕك و داڵ.

واتە: قوربان لەحزەیەك هەستە سەر پێ با جوانیت دونیا بڕازێنێتـەوە و عـالەم بـزانـێ داری تووبای بەهەشتی لە چاوی جوانی تۆ دڕك و پووشە.

(٣) واتە: ئەگەر دەزانی دڵم تەنگە و ڕەنجاوی لەوێدا و زەحمەتت دیوە، وەرە سەر دیمەنی چاوم و گریانەکەم کە وەك شەپۆلی دەریا وایە لەو بەرزییەوە تەماشاکە. لەبەرزییەوە سەیری دەریا خۆشە.

دەریا ئیستیعارەیە لە چاوی خۆی.

بە ئەمری چاوی بیمارت کە هەر خوێنخوارییە کاری
مەگەر تاری سەری زوننەاری زولفت ماری زەححاکە؟(٤)
لە عەینی ئاه و سۆز و گریە زولفت هاتە تاراجم
شەوی پڕ بەرق و بارش ڕۆژی هیندووی دوزدی ناپاکە(٥)
شەهیدی چاوی بازی پڕ لە نازی شاسوارێکم
کە گۆی چەوگانی زولفی دائیرەی خورشیدی ئەفلاکە(٦)
دڵم شێواوی چاو و زولفتە بەو زارە چارەی کە
کە ئەو بیمارە مارانگەستەیە دەرمانی تریاکە(٧)

---

(٤) زوننار: پەتی مەسیحیان کە لەگەڵ خاچەکە لە ملی دەکەن، یان ئەو پشتوێنەی کە بۆ جیاوازی لە نێوان موسوڵمان و مەسیحی لە پشتی دەبەستن، ئیستیعارە لە زولفی یارە.
زەححاك: پادشای قەدیمی ئێرانی کوڕی «مورداس» کە جەمشیدی کوشت و دوو مار لەسەر شانی بوون و چەندین ساڵ فەرمانڕەوایی کردووە.
واتە: مەگەر بە ئەمری چاوت کە کاری هەر خوێن خواردنە، زوننەاری زولفت کە وەکوو مارەکانی زەححاکە هەر دەبێ مێشکی بنیادەم بخۆن.
(٥) تاراج: تاڵان.
واتە: لە کاتی گریان و هەناسەدا زولفت تاڵانی کردم، دیارە شەوی باران و تاریك و هەورەبریسکە هەلی دزی ڕەشی هیندییە کە زولفی تۆیە.
سنعەتی ئەسلووبی موعادەلەی تێدایە.
(٦) شاسوار: سوار چاك. گۆ: تۆپی یاری چەوگان. چەوگان: یارییەکە وەکوو «هاکی» ئەمڕۆ، کە بە سواری ئەسپ و مایین دەکرێ لە گۆڕەپانێکی جەغزی و خڕدا.
واتە: من کوژراوی چەوگانی سوارچاکێکم کە جەغز و مەیدانی کایەی چەوگان و یارییەکەی هەتاوی ئاسمانەکانە، واتە بێ حەد و مەرزە.
(٧) زار: دەم. ماران گەستە: مار پێوەداو. تریاك: دژی ژار و سەم.
واتە: دڵم پەشێوی دەستی زولفتە بە دەمت بڵێ عیلاجی کا، چونکە عیلاجی ماران گەستە تریاکە.
مار ئیستیعارە لە زولفە و تریاك ئیستیعارە لە ماچی یارە.

لە ڕووی تۆ دانـەما، پـەروای شـەهیدانـی نـەبوو چـاوت
لە ڕۆژی حەشریٚ ناترسیٚ، عەجەب تورکێکی بیٚباکە!(٨)
بـە یـادی ڕووم دەڵیٚ بگـری، بـڵا چـاوم لە گـریەت بـیٚ
بـــەهاران نـــمنمی بـــاران بـــە مـەیخواران تـەڕەبناکـە(٩)
لە فەهمی جەوهەری خەندەی دەمت عومرم چوو نەمزانی
کە سیڕڕی حاڵی ویجدانی وەرایی فەهم و ئـیدراکـە(١٠)
لە قەتڵی عالەمی دڵ بـۆوە خـاڵی ڕووت، بـڵا بـەس بـیٚ
سوهەیلی کارەوانکوژ چی دەویٚ بەو ڕۆژە ڕووناکە؟(١١)

---

(٨) لە ڕوودامان: شەرم کردن. پەروا: ترس. تـورك: جـوان، غـارەتگەر و زاڵم، ئـیستیعارە لە چاوی یارە.

واتە: چاوت لە تۆ شەرمی نەکرد و لە شەهیدان نەترسا ئێمەی کوشت، لە مەحشەریش باکی نییە عەجەب تورکێکی نەترسە.

(٩) واتە: یار دەڵیٚ بە یادی ڕوخساری بگری دەبا چاوی من لە گریانیەوە بیٚ، چاوی من وەك مەیخۆر وایە لە بەهاردا نمنمی باران بۆ مەست شادیهێنەرە.

ئەسلووب و موعادەلەی تێدایە و تەلمیحە بەم شیعرە فارسییە:

نم نم باران به میخواران خوش است　　　　رحمت حق بر گنهکاران خوش است

(١٠) سیڕ: ڕاز. وەڕا: ئەوبەڕ.

واتە: ئەمن تەمەنم تەواو بووکەچی لە ڕازی ئەو دەمە بچووکە و پێکەنینی تۆ نەگەیشتم، ڕازی بچووکی دەمی تۆ و تێگەیشتنی پێکەنینی دەمت، لەوبەڕی هەست و دەرکی ئینسـانیدایە.

(١١) بۆوە: تەواو بوو، خەڵاس بوو. بڵا: دەبا. سوهەیلی کاروانکوژ: ئەستێرەی پێش بەرەبەیان کە کاتێك هەڵدیٚ کاروانچی وا دەزانن ڕۆژ بووەتەوە خێرایی دەکەن کە بـەر لە ڕۆژبـوونەوە بگەنە مەنزڵ بەم هۆیەوە زۆر ماندوو دەبن، بۆیە پێی دەڵێن کاروانکوژە، ئیستیعارە لە خاڵی یارە.

واتە: خاڵی ڕوخسارت ئیدی قەتڵی عالەمی دڵی نەکرد و خەڵاس و دەسبەردار بـوو، ئـاخر ئەستێرەی کاروانکوژە کە دەبیٚ بە عادەتی لە شەودا بـیٚ بـەم ڕۆژە ڕووناکـە (ئـیستیعارە لە ڕوخساری یارە) لێرەدا چ دەکا؟

دەمـی هێنـا، دڵم کـردە نـیساری پـێکـەنی و فـەرمووی
کە زەڕڕێکیش بێ ون نابێ «وەفایی»! چاکە هەر چاکە[١٢]

[٧٤][١]

بەم ڕوخ و لەب مەیلی گوڵستان مـەکـە ... هەتکی گوڵ و غونچەیی خەندان مەکە[٢]
جانی عـەزیزم بـەسەری زولفـی خـاوا! ... یووسفی دڵ چی‌دی لە زیندان مەکە[٣]
بمکوژە بۆ خۆ نە بە دوو چاوی مەست ... قەتڵی منی خەستە بە مەستان مـەکـە[٤]
دڵ مـــەدە زولفت بـــە تـەمای کـوشتنم ... یـــاریی کـافر لە مـوسوڵمـان مـەکـە[٥]

---

(١٢) نیسـار: پێشکەش. زەڕڕە: ئیستیعارە لە زارە.
واتە: ئەو دەمی هێنا و من گیانم پێشکەش کرد ئەویش پێکەنی و گوتی وەفایی چاکە با بەقەد زەڕڕەی دەمی منیش بێ هەر بیکەن چاکە، چونکە لای خوا گوم نابێ.
تەلمیحە بە ئایەی «فمن یعمل مثقال ذرّة خیراً یره».

[٧٤]

(١) کێشی شیعر: «مفتعلن مفتعلن فاعلن» بەحری سـەریعی مـوسەددەسی مـەحزووف، یـا بەحری ڕەجەزی مەقبووزی مەحزووف. ڕەدیف: مەکە. واژەی قافیە: گـوڵـستان، خـەندان، زیندان، و...
(٢) هەتك: سووکی پێ کردن.
واتە: بەم ڕوخسار و لێوەوە خەیاڵی چوونی گوڵستانت نەبێ چونکە ئەگەر تـۆ بـچی گـوڵ و غونچە ئابروویان دەچێ.
(٣) یووسفی دڵ: ئیزافەی تەشبیهییە، دڵ بە یووسف شوبهاوە.
واتە: گیانی خۆشەویست، تۆ و سەری زولفی خاوت، یان بە وەسیلەی زولفی خاوت، ئیدی لەوە زیاتر یووسفی دڵی ئێمە مەخەرە بەندیخانە.
تەلمیحە بە داستانی یووسف. وە لە نێوان عەزیز و یووسف و زینداندا موراعاتی نەزیر و ئیهام هەیە.
(٤) مەستان: ئیستیعارە لە چاوی یارە.
واتە: بۆ خۆت بمکوژە نەك بەو چاوە مەستانەت.
(٥) واتە: کۆمەك بە زولفت مەکە من بکوژێ من موسوڵمانم و زولفت کافرە کۆمەکی کافر بۆ موسوڵمان باش نییە.

گوڵشەکەری زار و عیزاری دەوێ تیفلی دڵم حەیفە لە گریان مەکە[٦]
حەیفە لەسەر خاڵی دەمی ئەی «خزر» ئارەزوویی چەشمەیی حەیوان مەکە[٧]
تووتیی دڵ زاری قسەی زارتە مەنعی لە قووتی شەکەرستان مەکە[٨]
حاڵی «وەفایی»، گوڵە باتێك نەچێ سونبولی ژوولیدە پەرێشان مەکە[٩]

[٧٥][١]

غەمزەدەی خۆتم نیشانەی تیری موژگانم مەکە
عاشقی ڕووتم، عەزیزم، تیرەبارانم مەکە[٢]

---

(٦) تیفلی دڵ: ئیزافەی تەشبیهییە.
واتە: دڵم منداڵە و داوای گوڵقەندی دەمی تۆ دەکا با هێندە نەگری بیدەرێ.
(٧) خزر: پێغەمبەری زیندە.
واتە: خدری زیندە حەیفە تا خاڵی دەمی یار هەبێ ئاواتی ئاوی بەقات بێ.
تەشبیهی تەفزیلی تێدایە.
(٨) زار: نارەحەت. زار: دەم جیناسی تەواوی تێدایە.
واتە: دڵم وەك تووتییەك نارەحەتی دەمی تۆیە لەو شەکراوەی دەمت بێبەشی مەکە.
(٩) ژوولیدە: ژاکاو، تێکەڵ، پەرێشان. سونبول: هێشوو، هێشووی گەنم و جۆ، نێوی گوڵێکی بۆنخۆشە، ئیستیعارە لە پرچی یارە.
واتە: حاڵی وەفایی خۆشە وەك گوڵ وایە ئەتۆ بە پەرێشانکردنی پەرچەمە ژاکاوەکانت تێکی مەدە.

[٧٥]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف.
ڕەدیف: مەکە. واژەی قافیە: موژگانم، بارانم، گریانم، و...
(٢) واتە: من غەمی تۆ نەخۆشی خستووم بە تیری مژۆڵەکانت مەمپێکە من عاشقی ڕوخساری تۆم بەتیری موژە تیرەبارانم مەکە.

بەس دڵم بشکێنە بەو ئەبرۆیە بۆ ماچی دەمت

مەمدە بەر تیغ و لەسەر هیچێ لەگریانم مەکە[٣]

چیم لە ئەبرۆ داوە من پابەندی زولفم لێمگەڕێ

کافری عیشقم، بە قیبلەی خۆت موسوڵمانم مەکە[٤]

عاشقی خەندێکی تۆم با بەس بە ئاه و ناڵە بم

بولبولم پەروانە نیم و حەز بە سووتانم مەکە[٥]

دڵ بە من ناکا لەبەر ئاوری دەروونم دێتە جۆش

تۆ کە سووتانت نەدیوە مەنعی گریانم مەکە[٦]

مەمدە بەر تابووری موژگانت هەتاکوو غەمزە بێ

ها بەجارێك بمکوژە، یەخسیری تورکانم مەکە[٧]

---

(٣) واتە: هێندە لەسەر ماچێکی دەمت بە ئەبرۆت لە شمشێرم مەدە. دەمت هێندە بچووکە دەڵەی لەسەر هیچێ دەمگریێنی.

(٤) کافر: ئیستیعارەیە لە زولفی یار. موسوڵمان: ئیستیعارەیە لە برۆی یار کە شکڵی میحرابی هەیە.

واتە: من کارم بە برۆت نەداوە ئەسیری زولفی تۆم، من کە وەك زولفت ڕەش و کافرم تۆ بە میحرابی برۆت موسوڵمانم مەکە.

(٥) بولبول: نمادی عاشقی بە ئاه و ناڵەیە. پەروانە: نەمادی عاشقی دڵسووتاوە.

واتە: من عاشقی پێکەنینی تۆم با هێندە نەناڵێنم ئاخر من بولبولم دەبێ لە دەوری غونچە بخوێنم پەروانە نیم حەز مەکە بسووتێم.

(٦) بە من ناکا: بە قسەی من ناکا.

واتە: دڵ گوێ بە قسەی من نادا و لەبەر ئاگری دەروونم دێتە کوڵ تۆ کە قەت ئەم حاڵەتی سووتانەت نەدیوە مەنعی من لەگریان مەکە.

(٧) تابوور: لەشکر، ئیستیعارە لە مژۆڵە. تورکان: ئیستیعارە لە چاوی یارە.

واتە: تا غەمزە هەیە بە لە شکری مژۆڵ تاڵانم مەکە، هاوارە حازرم بمکوژی بەڵام ئەسیری دەستی تورکانی زاڵمی چاوتم نەکەی.

سەد کەڕەت کوژراوی یار بم لێم‌مەپرسە ئەی تەبیب
دەردی یارم خۆشترە بێهوودە دەرمانم مەکە[٨]
عەرزەچی نی تۆ، بەقوربان، پادشاهی عالەمی
دادی مەزڵوومان بپرسە، حەیفە بێ‌لانم مەکە[٩]
پێم بڵێ: یاقووت و ڕێحان خەتتی کامیان خۆشترە؟
وا عەیارە چاوەکانی، لەعلی خەندانم مەکە[١٠]
حەقیەتی بەو چاوە کاڵانە کە تاڵانم دەکا
تیفلی نادانم لەسەر ماچێك لە گریانم مەکە[١١]
پەنجەکەی پاکی لەسەر خوێنی «وەفایی» بۆتە گوڵ
دەمکوژێ و پێشم دەڵێ: ئالوودە دامانم مەکە[١٢]

---

(٨) تەبیب: دوکتۆر. دەرمانکردن: عیلاج.
واتە: ئەی پزیشك! قەت لە نەخۆشیی من مەپرسە ئەگەر یار سەد جارم بکوژێ دەردی یارم خۆشترە هەتا ئەوەی تیمارم کەن و چاك بمەوە.
بۆخۆم گوتوومە:
گەر لە تەختی خەستەخانەی سینەکەت جێی پێ دری
من دەڵێم یارەب هەمیشە وا نەخۆش بێ و چانەبێ
(٩) عەرزەچی: دادڕەس، حاکم. لان: هێلانە، ماڵ. داد: عەدڵ.
واتە: عەزیزم تۆ هەر بە تەنیا حاکم و قازی نیت تۆ پادشای هەموو دنیای کەوابوو لە مەزڵووم بپرسە و عەدالەتت هەبێ و من بێ‌خانە و لانە مەکە.
(١٠) یاقووت: خەت‌خۆشی دەورانی شێخ سەعدی شیرازی بووە، ئیهامیشە بە لێوی یار.
ڕێحان: چەشنێ خەتە، ئیستیعارە لە زولفە.
واتە: ئەی یار لە یاقووت و لە ڕێحان کامیان خەت خۆشترن؟ واتە زولفت جوانترە یا لێوت؟
سەعدی شیرازی دەڵێ:
کسی بالاتر از یاقوت ننوشت   تو از یاقوت بالاتر نوشتی
(١١) واتە: یار هەقیە بەو چاو شین و قەوییانە تالانم بکا، من وەکوو منداڵێکی نەزانم لەسەر ماچێکی لە خۆڕا دەمگریێنێ.
(١٢) واتە: یار دەستی تەواو بە خوێنی من سوور بووە، دەشم کوژێ و دەشڵێ وەفایی تۆ من داوێن پیس مەکە.

[٧٦](١)

چ تەلیسمێکە؟ چ سیحرێکە؟ چ سەودایێکە؟
سەری زولفت کە دوسەد چینی بە هەودایێکە(٢)
ناڵە ناڵی دڵی سەودازەدە لەو پەرچەمەدا
ئەوە نیشانەیە دێوانەیی سەودایێکە(٣)
وەرە مەنوارە بە سووکی لە نیساری قەدەمت
ئەشکی دیدەی تەڕی من گەوهەری دەریایێکە(٤)
ئەی شەکەرلەب کەمەری تۆ چییە بەو مەحکەمییە
کە هەزاری وەکوو من بەستەیی هەودایێکە(٥)
نێرگسە غارەتی دین، پەرچەمە شێواویی دڵ
هەر یەکە ئافەت و فیتنەی سەری مەولایێکە(٦)

---

[٧٦]

(١) کێشی شیعر: «فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن» بەحری ڕەمەلی مەخبوونی موسەممەنی مەحزووف. ڕەدیف: یێکە. واژەی قافیە: سەودا، هەوا، و...

(٢) تەلیسم: جادوو، دوعای جادووگەران، تەڵە. هەودا: تاڵ، لق، چڵ.

واتە: سەری زولفی تۆ ئەیەوێ چ سیحر و جادوویەك بکا کە دووسەد لۆ و چین لە تاڵێکیدا هەیە.

(٣) پەرچەم: زولف. سەودازەدە: شێت.

واتە: ناڵە ناڵی دڵی شێتی من لە نێو زولفی یاردا نیشانەی دڵی دێوانەمە.

(٤) نیسار: پێشکەش، شاباش، ئیستیعارە لە فرمێسکی خۆی.

واتە: ئەتۆ بە سووکی و بێ‌قەدری چاو لە فرمێسکی من مەکە کە بۆ شاباشی هاتنی تۆی هەڵدەڕێژم، ئەوانە دیاردەی گەوهەر و مەرجانی بەحرێکن کە چاومە.

(٥) هەودا: تاڵ، ئیستیعارە لە نێوقەدی باریکی یارە.

واتە: ئەی یاری لێو شیرین نێوقەدت بەو باریکییە کە بەقەد تاڵی موو دەبێ، چ ڕەمزێکی تێدایە وا هەزار کەسی وەك منی ئەسیر کردووە.

(٦) مەولا: مەلا، شێخ، گەورە. نێرگس: ئیستیعارە لە چاوە. پەرچەم: ئیستیعارە لە زولفە.

کوشتەیی تیغی غـەمی، کـافییە مـاچێکـی دەمـی
بەڵێ ئـەو دولبـەرە لەو عـەسرە مـەسیحاییکـە(٧)
مەنعی ناڵینی «وەفایی» مەکـە مـەجنوون سـیفەتە
ئـاخر ئــەو غـەمزەدە پـابەستەیی لەیـلاییکـە(٨)

[٧٧](١)

قەد گوڵ و ڕوو گوڵ و دەرمانی گوڵە ـــ ڕاستە ئەمڕۆ گوڵە خەرمانی گـوڵە(٢)
تا بە تای زولفی کە شـێواوە بـە ڕوو ـــ سـونبوڵسـتانی گـوڵسـتانی گـوڵە(٣)

☞

واتە: چاو و زولفت دڵ دەشێوێنن و دین بە تاڵان دەبەن هەرکارمیان بە تەنیا بەڵا و ئافەتن بۆ بە کوشتدانی شێخ و مەلا یان لەسەر لادانیان لە دین و مەزهەب.

(٧) تیغی غەم: ئیزافەی تەشبیهییە.

واتە: هەرکەس بە غەمی وەك شمشێری تۆکوژرابێ بە ماچێکی دەمت چاك دەبێتەوە، ئەو یارە لەم زەمانەدا وەك عیسای مەسیح مردوو زیندوو دەکاتەوە.

(٨) واتە: مەنعی وەفایی مەکە کە دەناڵێ، هی ئـەوەیە ئـەو وەك مـەجنوون وایـە و ئـەسیری یارێکی چەشنی لەیلایە.

تەشبیه و تەلمیحی تێدایە.

[٧٧]

(١) کێشی شیعر: «فعلاتن فعلاتن فعلن» بەحری ڕەمەلی مەخبوونی موسەددەسی مەحزووف.

ڕەدیف: گوڵە. واژەی قافیە: دەرمانی، خەزانی، گوڵستانی، و...

(٢) خەرمان: جێگەی کۆکردنەوەی دەغڵ و دان و دانەوێڵە و هەر شتێ بە ڕادە زۆرە.

واتە: یارم قەد و ڕوخساری و دەرمان کردنەکەی هەر گوڵە، ئەوە یەك ڕاستیی حاشا هەڵنەگرە یار خۆی گوڵە خەرمانێکیشە لە گوڵ.

(٣) تا بە تا: چڵ بە چڵ.

واتە: لق لقی زولفت کە هەر دوکیان شێواون دەڵەی سونبوڵستانێکە لە نێوان گـوڵسـتانێکـی گەورەتردا.

ڕۆژ بەدەرناکەوێ تا سوبحی عوزار هەڵنەیێ شەو کە لە گریانی گـوڵە(٤)
بــۆ دڵی شــیفتە بــۆچـی بگـریم؟ بەستەیی چاو و زەنەخدانی گـوڵە(٥)
زولفی تورکانە لەسەر عـاریزی یـار ئەوە چەتری سەری سوڵتانی گوڵە(٦)
ڕوو بە میحرابی برۆ پەرچەمی خـاو کـافری تـازە مـوسوڵمـانی گـوڵە(٧)
عەتری خەندەی گوڵی باغانە کە دێ، یا هەناسەی دەمی خەندانی گوڵە؟(٨)
غولغولەی شۆری «وەفایی» کە دەڵێ بولبولی گۆشـەیی بـوستانی گـوڵە(٩)

---

(٤) عوزار: ڕوخسار.
واتە: تا یار ڕوخساری دەرنەخا ڕۆژ هەڵنایێ، شەو کە بۆ گوڵ دەگری بە دیـتنی ڕوخسـاری دەبێتە ڕۆژ.
(٥) شیفتە: شێت، عاشق. زەنەخدان: چەناکە.
واتە: بۆچی بۆ دڵی عاشق و شەیدام بگریم دەزانم بەستراوی چاو و چەناکەی یارە.
(٦) تورکانە: وەك تورك حاکم و زاڵم. عاریز: ڕوخسار. چەتر: سایەبان.
واتە: زولفـی کـە حـاکـم دەسـتوور لە سـەر ڕوخسـاریەتی، وەك سـایەبان و چـەتری گـوڵی ڕوخساریەتی.
(٧) واتە: پەرچەمی خاوت ڕووی لە ئەبرۆی وەك میحرابت کردووە هەردەڵەی کافرێکە و بۆ گوڵی ڕوخسارت تازە موسوڵمان بووە.
(٨) واتە: ئەوە عەتر و بۆنی گوڵە باخانە کە دێ؟، یا خود نەفەسی لێوی بە پێکەنینی یارە؟!. «تەجاهولولعاریف»ی تێدایە.
(٩) غولغولە: داد و هاوار. شۆر: هەراو هووریا.
واتە: ئەوە داد و هاواری وەفاییە یا خود دەنگی بولبولی گۆشەی گوڵستانە لە حەیبەت گوڵ چەهچە لێ ئەدا؟
«تەجاهولولعاریف»ی تێدایە.

[٧٨][1]

ئەی سەبا! تێکمەدە تۆ پەرچەم و کاکۆڵی گوڵە
زولف و کاکۆڵی گوڵە مەسکەنی سەد پارە دڵە[2]
ڕامی دامم نەبوو هەرگیز بە فسوون دڵ بووە خوێن
گوڵە سەرمەستە غەزاڵێکی عەجەب وەحش و سڵە[3]
چییە ئەم نوقتە کەوا بۆتە نیشانەی دەمی تۆ؟
نوقتەیی هیچە کەچی نوکتەیی سەد ئاهی دڵە![4]
دەمی خەندە و قسەیی ماچی دەم هەرزانە بە ڕۆح
دەم و خەندەی نوغوڵستانە قسەی وی نوغوڵە[5]

---

[٧٨]

(١) کێشی شیعر: «فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: گوڵە، دڵە، سڵە، و...

(٢) سەبا: بایەکە پەیغامگەیەنی عاشقان. گوڵە: ئیستیعارە لە یارە.
واتە: ئەی بادی سەبا پەرچەم و کاکۆڵی یار تێك مەدە چونکا جێگا و نشیمەنی سەدان دڵی عاشقە.

(٣) ڕام: ماڵی، کەوی. دام: داو، تەپکە. فسوون: سیحر و جادوو. غەزاڵ: ئاسك. سڵ: ڕەمۆك.
واتە: ئەوگوڵە عەجەب ئاسکێکی سڵ و سرکەیە هیچ بە چەشنێ ماڵی و ڕام نابێ بۆم و دڵمی کردۆتە خوێن.

(٤) نوقتە: خاڵ، بە جەوهەر و جوزئی لایەتەجەزاش دەڵێن نوقتە، ئیستیعارە لە دەمی یارە. نوکتە: مەبەست وتاری گرینگە.
واتە: ئەم نوختە بچووکە چییە کە بۆتە نیشانە و پیشاندەری دەمی تۆ، عەجەب نوکتەیەکە کە بووەتە دەلیلی ئاهی سەدان دڵ.

(٥) دەم: کات. دەم: زار. نوغول: نوقڵ، قەند و نەبات.
واتە: کاتێ پێدەکەنێ و قسە دەکا، بۆ ماچێکی دەمی ڕۆح ببەخشی هەرزانە، چونکا زار و پێکەنینی وەکوو نوقڵستانە و قسەی وەکوو نوقڵ و نەبات شیرینە.

وەرە بــڕوانــە دڵم ئــەی گــوڵە! بــۆ زاری گــوڵت
بــولبولێکـە چ حـەزینە، چ لە گـریان بـە کـوڵە؟![٦]
قەت بە دڵ یاری «وەفایی» نـەبوو، حـەیرانـم ئـەمن
دڵ کە مەعلوومە یەکە بەس گوڵە بۆچی دوو دڵە؟![٧]

••••••▬▬●▬▬••••••

[٧٩][١]

لەمــحەت بــە ســەفا نــیوەیی مــاهێکــی تــەمامە
دڵ عــاشق و ســەودائــییە مــاهێکــی تـەمامە[٢]
حەڵقەی سەری زولفت لە دوو لا چـەتری عـیزارن
دەوری وەرەقـــی لالە و گـــوڵعـــەنبەری خـــامە[٣]

---

(٦) واتە: ئەی گوڵە گیان! بڕوانە دڵم بۆ دەمی وەکوو غونچە گوڵت چـە حـاڵی هـەیە دەڵەی بولبولێکی غەمناکە هەر دەگری و لە جۆشانداپە.

(٧) حەیران: سەرلێ‌شێواو. دوودڵ: مەشکووك، ڕاڕایی.

واتە: گوڵێ قەت بە ڕاستی و بە گیان و بە دڵ یاری وەفایی نەبوو، من سەرم سوڕ دەمێنێ کاتێ ئەو تاقە دڵێکی هەیە ئەدی بۆچی هێندە دوودڵ و ڕاڕاییە.

[٧٩]

(١) کێشی شیعر: «مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن» بەحری موزاریعی موسەممەنی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: تەمامە، خامە، و...

(٢) لەمحە: ئیشارە. مـاهێکـی تـەمام: مـانگی شـەوی چـواردە. مـاهێکـی تـەمامە: مـاوەی مانگێکی تەواوە، ٣٠ ڕۆژە.

واتە: ئیشارەتت دەڵەی مانگی شەوی چواردەیە ئەوە یەك مانگی تەواوە دڵ عاشق و شێتـی تۆیە.

(٣) وەرەق: گەڵا. گوڵعەنبەری خام: گوڵی کاڵ و ناسك ئیستیعارەیە لە ڕوومەت و بـناگـوێی یار.

واتە: ئەڵقەی زولفت لە دوولاوە بوونەتە ساباتی ڕوخسارت، دەورەکەشی لەگوڵ وگوڵعەنبەری ناسك و نەگەیشتوو دەور دراوە.

بۆ قەتڵی دڵم بۆتە دوو سەف لەشکری موژگان
دوو نەرگسە فەرماندەری سوڵتانە نیزامە(٤)
ئەو ڕۆژە کە دیم توڕڕە لەسەر عەنبەری خاڵی
زانیم ئەوە بۆ سەیدی دڵم دانە و دامە(٥)
پێمکوت: وەرە بۆ خۆت بە دەمت بمکوژە! فەرمووی:
مومکین نییە ئەو ئەمرە لەسەر چاوی سیامە(٦)
بەو پەنجە کە ڕەنگی دڵە ساقی کە ئەتۆبی
پەیمانەیێ زەهرم بدەرێ عەینی شیفامە(٧)
بۆ کوشتنی من دەست مەدە خەنجەر، بە فیداتم،
لەو خونچە گوڵی وەك دەمە یەك ماچی تەمامە(٨)

---

(٤) واتە: لەشکری مژۆڵت بۆ کوشتنی من بۆتە وەزیر و فەرماندەی ئەو نیزامییانەش دوو گوڵی نەرگس واتە چاوەکانی تۆن.
سیفەتی ئیستیعارە و موراعاتی نەزیر هەیە لە نێوان وشەگەلی سەف و لەشکری فەرماندە و نیزام و قەتڵ و سوڵتاندا.
(٥) توڕڕە: کاکۆڵ، مووی ناوچاوان. عەنبەری خاڵی: خاڵی وەك عەنبەر (ئیزافەی تەشبیهییە).
سەید: ڕاو، شکار. دانەودام: ئیستیعارە لە خاڵ و زولفە واتە حەببەیەك کە دەیکەن بەسەر پەتەوە تا پەلەوەر فریو بخۆن و پێوەبن.
واتە: کاتێ دیتم مووی نێوچاوانت خاڵەکەتی داپۆشیوە تێگەیشتم بۆ گرتنی مەلی دڵی من دانەو داوە نراوەتەوە.
(٦) واتە: گوتم خۆت بمکوژە گوتی نەخێر چاوی ڕەشم دەبێ ئەو دەستوورە بەجێ بێنێ.
(٧) واتە: بەو پەنجە سوورەت ئەگەر ساقی بی و جامێکی ژەهرم بدەیتێ شیفای دەردم دێ و چاك دەبمەوە.
(٨) واتە: بەفیداتبم بۆ کوشتنم لازم نییە دەست بدەیە خەنجەر لە غونچەی دەمت ماچێك کافیە لە خۆشان دەمرم.

مـن تـالیب و دڵ ڕەهـڕەوی نـێو زوڵمـەتی زولفت
خـاڵت خـدری زیـندە، دەمت ئـابی بـەقامە(٩)

قـوربانییە ئـەو مـاهە تـەمامە وەرە قـوربان
قـوربانی سـەرت‌بم بـە دڵ ئـەو مـاهە تـەمامە(١٠)

پێم‌کوت بە نەسیمی سەحەر ئەی پەیکی «وەفـایی»
مروەت نییە گوڵ هێندە لەسەر جەور و جـەفامە(١١)

گـوڵ هـاتە شـەکـەرخـەندە بـەدەم بـادی سـەباوە
فەرمووی «وەفـایی» کـە جـەفا عـەینی وەفـامە(١٢)

مەتڵەب نـییە شـیعر و غـەزەل و بـەیت و قـەسیدە
مەنزووری «وەفایی» کە لەگـەڵ کـاکـە سـەلامە(١٣)

---

(٩) تالیب: تازە سۆفی. ڕەهڕەو: لەگەڵ تالیب هەر بە یەك مانان. زوڵمـەت: تـاریکی، دەڵێن ئاوی بەقا لە تاریکستاندایە. خدری زیندە: خزری پێغەمبەر کە مەشهوورە دەڵێن زیـندووە و ئاوی بەقای خواردووەتەوە و هەرنامرێ.
واتە: من تالیبی زوڵمەتی زولفتم خاڵەکەشت وەك خدری زیندوویە و لێوت ئاوی حەیاتی منە. تەشبیهـ و تەلمیح و موراعاتی نەزیری تێدایە.
(١٠) تەمامە: خەیاڵم هەیە، بە تەمام. تەمامە: تەواوە، کامیلە، جیناسی تەواوی تێدایە.
واتە: ئەم مانگە خەیاڵم هەیە کە جەژنی قوربانە خۆم بە قوربانی ئەو مانگی ڕوخسارەی تـۆ بکەم کە دەڵەی لە شەوی چواردەدایە.
(١١) واتە: بە بای بەیانیم گوت: ئەی قاسیدی وەفایی بە یار بڵێ بێ‌ئینسافییە هێندە جەور و جەفای من دەدات.
(١٢) واتە: یار بە بزەی لێوی شەکەرینی پێکەنی و گوتی: وەفایی جەفای من عەینی وەفای منە. (پارادۆکسی تێدایە).
(١٣) غەزەل: قاڵبێکە کە میسرەعی هەوەڵی قافیەدارە و دوایە میسرەعە جووتەکـان لەسـەر قافیەی میسرەعی هەوەڵ دێن و لە دوازدە بەیت تێپـەڕ نـییە و لە پێنج بـەیت کـەمتر نـییە. ناوەڕۆکیشی عیشق و عیرفان و سیاسەتە. بەیت: دوو میسرەع شیعر. قەسیدە: قاڵبێکە چەشنی

[٨٠][1]

ئــەو زولفــە دووتــایە چ تــەلیسمێکــە چ دامــە؟
سووتاوە ئــەوی پــوختەیە بــەو عــەنبەرە خــامە[2]
دڵ کەوتە سەری زولفــی لەبــەر جــەزبەیی خــاڵی
وەحشـــی ســـەبەبی دانـــەیە پــابەستەیی دامــە[3]
دەستم بگــری تــۆ کــە بــە جــامێکــی ســەبووحی
بەو چاوە، ئــەگــەر پــادشەهی شــامە، گــەدامــە[4]

☞

غەزەل بەڵام توولانی و درێژ کە لە بیست و سێ بەیت نابێ کەمتر بێت و شـەرحـم داوە لە قەسیدە چاکەکەی وەفاییدا بۆ شێخ عوبەیدیللاکە داوای تووتنی لێ کردووە. سەلام: دەکرێ بە مانا سلاو بێ و دەشکرێ ناوی کەسێك بێ، ئیهامی تێدایە.

واتە: مەبەست ئەوە نییە شیعرەکەم لە کام قاڵبدا بێ مەبەست لەگەڵ کاك سەلاممە، یان کـە سەلام لە کاکم دەکەم.

[٨٠]

(١) کێشی شیعر: «مفعول مفاعل مفاعل فعولن» بەحری هەزەجی مـوسەممەنی ئـەخرەبـی مەکفووفی مەخزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: دامە، خامە، دامە، و...

(٢) تەلیسم: جادوو، گێژاو. دام: داو، تەپکە. سووتاو: ئاگرگرتوو. پوختە: کوڵاو و بە تەجرەبە. عەنبەری خام: ئیستیعارەیە لە زولف.

واتە: دوو زولفی تۆ چ تەلیسمێکە کە ئەوەی عاقڵ بێ پێی سووتاوە.

(٣) جەزب: کەشش.

واتە: دڵ بە سەبەبی کەششی خاڵی یار کەوتە داوی زولفییەوە دیـارە دڵ وەك بـاڵنـدەیەکـی وەحشی وایە لەبەر تەماعی دانەیەك دەکەوێتە داو تەپکەوە.

(٤) دەستگرتن: کۆمەك و هەدیە. سەبووحی: شـەرابـی بـەیانی. شـام: سـووریە. گـەدامـە: سواڵکەری منە.

واتە: ئەگەر لە جامی سەبووحی چاوت جامێکم بدەیەی پادشای سوریە بە سواڵکەری خۆم دەزانم. یان: ئەگەر پادشای شاماتیش بم خۆم بە فەقیر و موحتاج ئەزانم.

شـەیدایـیی مـن غـەمزەیی ئـەو چـاوەیە بـاعیس
سەرمەستیی من جوملە لەبـەر نـەشئەیی جـامە[٥]

بۆ قەتڵی دڵم بوونە دوو سەف لەشکـری مـوژگان
ئەو نـێرگسـە فـەرماندەری سـوڵتـانی نـیزامـە[٦]

لەو زولفــــە بــڵاو و ســـەفی مـــوژگانە دەلەرزم
مەعلوومە کە شەو لەشکری بەرگەشتە بە سـامە[٧]

بۆ ماچی دەمی کوڵمە لە نـێو پـەرچـەمی خـاوی
لەو زوڵمــەتە بـۆ ئـابی بـەقا نـووری چـرامـە[٨]

عومرێکە دەناڵم بە دڵ، ئـەو قـەد گـوڵە نـەیکوت:
ئەو بولبولە ـ ئاخر ـ بە تـەمای مـیهر و وەفـامە[٩]

بۆ کوشتن ئەتۆ دەست مەدە خەنجەر لە «وەفایی»
لەو غونچە گوڵەی وەك دەمە یەك خەندە تەمامە[١٠]

---

(٥) واتە: چاوی تۆ باعیسی شەیدایی منە نەشە بوونیشم نۆشینی جامی شەرابی چاوتە.

(٦) ئەم بەیتە تیکرارییە و لە بەیتی ژمارەی (٣) غەزەلی پێشوو شەرح دراوە.

(٧) لەشکری بەرگەشتە: لەشکری گەڕاوە، لەشکەری شکستخواردوو.

واتە: لە سەفی مژۆڵی هەڵگەڕاوەت دەترسم دیارە لەشکرێ شکابێ تووڕەیە و بەتایبەت لە کاتی شەودا وەحشەت و ترسی هەر هەیە.

ئەسلووب و موعادەلەی تێدایە.

(٨) واتە: مـاچی سـەری کـوڵمـی یـار لە نـێو زولفـی ڕەشـیدا دەڵێی نـووری چـرای منە لە تاریکستاندا و ئاوی بەقا دەخۆمەوە.

(٩) میهر و وەفا: عەشق و مەحەببەت، داستانێکی عاشقانەیە.

واتە: عومرێکە من بۆ ئەو باڵا وەکوو گوڵە دەناڵم، بێوەفا نەیگوت ئەو بەد بەختە بە هیوای میهرو وەفای منە وەك بولبول دەناڵێنێ.

(١٠) ئەم بەیتەش جگە لە وشەی «وەفایی» کە بەیتی تەخەللوسە لە بەیتی ژمارە ٨ی غەزەلی پێشوودا شەرح دراوە.

[٨١](١)

بـــــرینداره دڵم ســــــەودا زەدەی زولفـــــی دڵارامـــــە
مـــەکـــەن مـــەنعی دڵی زارم کـــەوا بـــێ‌ســـەبر و ئـــارامـــە(٢)
بە ناز هات بۆ تەماشای شیوەنی دڵ، پێکـەنی فـەرمووی:
لەگەڵ گریەی سوراحی، نەشئەیی مەی، خەندەیی جامە(٣)
موفەسسیر غەمزەکەی ڕێزە و شکستەی زولفی مەعنا کرد
دەڵێ: چی کەوتە بەرپێم کافریش بێ سەر بـە ئـیسلامە(٤)
خەتی هات و بـەسەرچـوو ڕەونـەقی زولفـی دڵئـاوێزی
لە تازیەی ئەهلی دڵ گیرانـی ڕۆژ مـەشهووری ئـەییامە(٥)

[٨١]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: دڵارامە، ئارامە، جامە، و...

(٢) سەودازەدە: شێت.
واتە: دڵم شێتی زولفی یارێکە دڵ پێی قەرار و ئارام دەگرێ، مەنعی دڵی زارم مەکەکە بۆچی بێ‌سەبر و قەرارە.

(٣) سوراحی: شووشەی شەراب.
واتە: یار بە ناز هات بۆ تەماشای گریانی دڵم و بە پێکەنینەوە گوتی ئەگەر شووشەی شەراب بگرییێت، مەی نـەشئە دێنـێ و پیاڵە پێدەکـەنێ. لەوانـەیە مـەبەست لەگـریانی سـوراحـی قوڵپەقوڵپی کاتی داکردنی شەراب بێت.
لەف و نەشری مورەتتەبی تێدایە.

(٤) موفەسسیر: ڕاڤەگەر، شاریح. ڕێزە و شکستە: کەم و زۆر، سەرهەم بەندی.
واتە: کە ڕاڤەگەر تەفسیری زولفی پەرێشانی یاری کرد ئاوای شەرح داگـوتی: زولفـی دەڵێ هەرچی وەبەر پێم کەوێ کافریش بێ وەك ئیسـلام وایە.

(٥) خەت: ڕوخساری یار، نامەش مەعنا دەدا.
واتە: کاتێ خەتی ڕوخـساری یار هات ڕەونەقی بازاڕی زولفـی تـێك شکـا، زۆر مـەشهوورە دەڵێن ئەگەر دڵ تازیەدار بێ ڕۆژ دەگیرێ. مەبەست لەم بەیتە ئەوە نییە کە ئەگەر ئەهلی دڵ

بــە مــەرگی مــن هــەتا مـاوم سـەرت وابـێنـە بـیزانـم:
ڕوخە یا بەرگی نەسرینە؟ لەبە یـا شـەککـەری خـامە؟(٦)
بە مـەحزی ڕوئـیەتی زولفت سـەرم دانـا، دەبـێ چبکـەم
لەئەم بازاڕە تەرکی سەر کە ئەووەڵ سوود و سـەودامـە(٧)
بە غەمزەی چاو و لوتفی ئـەو دەمـە ڕۆحـم وەبـەر بـێنـە
دەمی تۆ ڕۆحی شیرین، چاوەکەی مەستت مەسیحامە(٨)
لەشەوقی ڕووت دەنـاڵێنـم لە سـایەی گـەردەن و زولفت
گوڵستان بێ‌سەدای بولبول نییە، گەر سوبحە، گەر شامە(٩)

☞
(پیاوانی خودا) ناڕەحەت بوون، ڕۆژیش ئەگیرێت؛ چونکە ئەمە باسە بە حەدیسی پێغەمبەر ڕەد کراوەتەوە، ئەوەبوو کاتێك کە ئیبراهیمی کوڕی پێغەمبەر فەوتی کرد ڕۆژ گیرا، هـەندێك پێیان وابوو کە ڕۆژ لەبەر ناڕەحەتی دڵی پێغەمبەر گیراوە، بەڵام پـێغـەمبەر فـەرمووی: ڕۆژ و مانگ گیران دوو نیشانە لە دەسەڵاتی خودای مەزەنن و هیچ پەیوەندییەکـیان بـە کـارەساتی مرۆڤەکانەوە نییە. کەوابوو ئەکرێ بڵێین مەبەستی ئەوەیە کە مرۆڤ ئەگەر دڵی ناڕەحەت بوو، لە ڕوخساریدا کاریگەر دەبێ و ڕوخساری دائەگیرێت.
تەشبیهـ و حوسنی تەعلیل و ئەسلووب و موعادەلەی تێدایە.
(٦) واتە: گیانی من هەتا نەمردووم لێوت واوە بێنە بزانم ڕوومەتە یان گوڵی نەسرین، لێوە یان شەکری کاڵە؟.
تەشبیهـ و «تەجاهولولعاریف»ی تێدایە.
(٧) بە مەحزی: ئەوکاتەی. سوود و سەودا: قازانجی موعامەلە.
واتە: هەر ئەوکاتەی زولفتم لێ دەرکەوێ نا عیلاجم دەبێ سەرم پێشکەشت کەم، لەم بازاڕەدا دۆڕاندنی سەر باشترین قازانج و سەودایە.
(٨) واتە: بە غەمزەی چاو و مەرحەمەتی دەمت ڕۆحم بهێنەوە بەر، چونکا چاوت مەسیحای منە و دەمت ڕۆحی منە.
تەلیمح و موراعاتی نەزیری تێدایە.
(٩) واتە: لە شەوقی ڕووی ڕوخسار و گەردنی تۆ ڕۆژ و شەو هەر دەناڵێنم دیارە گەر بەیانی بێ یان شەو بێ گوڵستان بێ‌چریکەی بولبول نابێ.

بە تـاتا زولف و ڕووی کـردە «وەفـایی» پـێکـەنی یەعنی:
شەکەر هەمڕاز و عەنبەر هەمسەر و گوڵ باغی بـاڵامـە(١٠)

[٨٢](١)

بە ماچێ جان دەبەخشێ، ئەم مەسیحای عەسرە، بیستوومە
ئەوا مـن عـاشقی ڕووتـم دەخـیل دڵ زار و مـەزلوومە(٢)
ئیشارەم کردە زولفی ڕوو بە ئەبرۆ بـۆ چـییە؟ فـەرمووی:
بە قـیبلەم نـۆ مـوسوڵمـانێکـە زەنگـیزادەیـی ڕوومـە(٣)
دڵم تـیفلی دەبسـتانی غـەمە وا مـەیدە بـەر غـەمزە
هەتاکەی تیرە باران؟ ئاخر ئـەو مـەزلوومە مـەعسوومە(٤)

---

(١٠) واتە: زولفی تاڵ تاڵ کرد و ڕووی لە وەفایی کرد و پێکەنی کە مـانای ئـەمەیە هـاوڕازم شـەکرە و هاوژینم عەنبەرە و گوڵ و باغیش قەد و باڵامە.

[٨٢]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: بیستوومە، مەزلوومە، ڕوومە، و...

(٢) مەسیحای عەسر: عیسای زەمانە، ئیستیعارە لە یارە.

واتە: بیستوومە ئەو یارەی من، عیسای زەمانە و بە ماچێکی مردوو زیندوو دەکاتەوە. ئەوە من عاشقی ڕوخسارتم و دڵیشـم زار و زوڵم لێکراوە، فەرموو هیممەت بخەگەڕ.

(٣) زەنگـیزادە: ڕەش پـێشت، ئـیستیعارە لە زولفـە. ڕووم: سـوور پـێست، ئـیستیعارە لە ڕوخساری یارە.

واتە: گوتم بۆچ زولفت ڕووی لە برۆت کـردووە؟ بـە ئـیشارە گـوتی زولفـم زەنـیگی تـازەی موسوڵمانە و خەڵکی ڕۆمە و دەیەوێ لە میحرابی برۆدا عیبادەت بکا.

(٤) تیفلی دەبستان: منداڵی قوتابخانە، کینایەیە لە ئینسانی بێ گوناه. مەعسووم: بێ گوناه.

واتە: دڵم منداڵێکی بێ گوناحە لە مەدرەسەی غەم دەخوێنێ، مەیدە بەر غەمزەی چاوەکانت، تاکەی تیرە بارانی دەکەی بە نیگا و مژۆڵەکانت؟ ئەو منداڵە زوڵم لێکراوە بێ گوناحە.

لەبەر تاقی بڕۆت گریانی دڵ بۆ زولفە بەرپا بوو
عەجەب ماوم دەڵێن: شەو ڕوو بە قیبلە ناڵە مەحکوومە(٥)
لە سیرڕی حیکمەتی زارت کە نوقتەی جەدوەلی ڕووحە
عەجەب ماوم! چ نیکتێکە؟ نە مەوجوودە نە مەعدوومە!(٦)
سیەهـ ڕۆژ و نەخۆشی تۆم گوڵم ئاشفتە بوو، یەعنی:
بە داوی توڕڕە وایە چی لە دووی دوو چاوی جادوومە(٧)
«وەفایی» وا لە کوڵ دەگری، بە دڵ بۆ گوڵ دەناڵێنێ
بە سەد غولغول دەڵێ بولبول لە باغی قیبلە مەحروومە(٨)

---

(٥) واتە: لەبەر تاقی برۆت دا دڵم بۆ زولفت دەگریا هەرچەند دەڵێن شەوانە ڕوو بە قیبلە نابێ ئاهـ و ناڵە بکەی.

ئیستیعارەی تێدایە. قیبلە ئیستیعارەیە لە برۆ و شەو ئیستیعارە لە زولفە.

(٦) سیر: ڕاز. نوقتەی جەدوەلی ڕووح: ئیستیعارە لە دەمی یارە کە چکۆلەیە. نیکتە: مەبەست مەوزووعە. مەوجوود: دیار و قابیلی ڕوئیەت. مەعدووم: نادیار و نەبوو.

واتە: من لە بازاڕی دەمت ناگەم بەم چکۆلەییە دەڵەی نوقتەی نووسراوی ڕووحە، شتێکی سەیرە نە دیارە نە ئەوەیە بڵێی نیشە.

(٧) واتە: من گوتم نەخۆش و ڕۆژە ڕەشی زولفی تۆم، ئەو بە پێکەنینەوە گوتی بەڵێ هەر کەس لە دووی چاوی جادووگەر و زولفی ڕەشی من بگەڕێ ئاوای بەسەر دێ.

(٨) قیبلە: گەڕەکێکی سابڵاغە، دەکرێ گوڵەندام ماڵی لەو گەڕەکە بووبێ، شێخ عوبەیدیللایش کە دوور خرابەوە بۆ «تائیف» دەکرێ مەبەست بێت.

واتە: وەفایی بە کوڵ بۆ گوڵ دەناڵێنێ و دەڵێ بولبول لە باغی قیبلە مەجروومە.

[۸۳][١]

دوور لە تۆ بـۆ و زولفـە دڵ حـەققی بـەڵا و وەرهـەمە
بۆ عەزیزی خۆی هەموو کەس وا بە شین و مـاتەمە[٢]
خــاڵی ســەرچـاهی زەنـەخدانت چ شـیرینە؟ دەڵێی
هــیندوێکــی تـەشنەیی جـۆیـایی ئـابی زەمـزەمە[٣]
زولفەکـەت گـرتمی، بـەیازی گـەردەنت سـووتاندمی
خوێنی پەروانە بە دەستەی شەو لەسەر ئەستۆی شەمە[٤]
شەمعی مەجلیس دەرمەکـە پـەروانـەکـەی سـووتاوتە
هەر ئەوە سەر تا قەدەم بـۆت ئـاتەشین و مـەحرەمە[٥]

---

[۸۳]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف. ڕەدیف « ە». واژەی قافیە: وەرهەم، ماتەم، زەمزەم، و...

(٢) وەرهەم: ماسینی زگ و شتی وا، نەخۆشی هەڵماسین و وەرەم. بۆ و: بۆ ئەو.
واتە: دوور لە تۆ دڵ بۆ ئەو زولفەت غەرقە لە بەڵاو غەم و ناڕەحەتیدا، دیارە هەرکەس شین بۆ ئازیزی خۆی دەگێڕێ یانی ئازیزی دڵی من زولفی تۆیە.

(٣) هیندوو: ڕەش پێست، ئیستیعارە لە خاڵە. زەنەخدان: چەناکە. تەشنە: تینوو. جۆیا: کەسێ بۆ شتێ بگەڕێ. ئابی زەمزەم: کانیاوی زەمزەم کە لە حەرەمی مەککەدایە، لێرەدا ئیستیعارە لە دەمی یارە.
واتە: خاڵی سەر چەناکەی چەند جوانە دەڵێی ڕەش پێستێکە بۆ چاڵی زەمزەم دەگەڕێ.

(٤) بەیاز: سپییەتی.
واتە: زولفت منی گرت و سپیەتی گەردنت ئاگری دام ئەگەر بە دەستە شەو پەروانە بسووتێ خەتای شەمعە، واتە قەتڵی من بە گەردنی تۆیە.
ڕازە (ئارایە)ی ئەسلووبی موعادەلەی تێدایە.

(٥) شەمعی مەجلیس: جوانی نێو کۆڕ و مەجلیس، ئیستیعارەیە لە خۆی.
واتە: من لە مەجلیسی خۆت دەرمەکە من پەپوولەی ڕووی تۆم سووتاوم و بوومەتە نوور و شەوقی مەجلیسی تۆم، هەر منم لە سەرتا پێم ئاگرم گرتووە و مەحرەمی ڕازی تۆم.

عوشرەت و عەیشی جیهان خەتمە لەسەر ماچی دەمت
هەر سولەیمانە ئەوی دەستی بگا بەو خاتەمە(٦)
ساعیدی ئیمدادی پەنجەی دا بە فەتحی دڵ کوتی:
سەف شکێنی قۆڵی گورجستانە، فەوجی پێنجەمە(٧)
زولف و خاڵی تۆ کەوا شاد بوون بە تۆ عەیبی نییە
ئەمڕۆ هەرچی ڕووڕەشە باڵانشین و مەحرەمە(٨)
من دڵم بۆ ماچێکی چاوی بە زولفی دا کوتی:
ئەی پشیمانم! «وەفایی»! مەستە سەودای بەرهەمە(٩)

---

(٦) عوشرەت: عەیش و ڕابواردن.
واتە: ڕابواردن و شادی دوو دونیا لە ماچی دەمی تۆدا دەبڕێتەوە بەڵام وەك نقێمی ئەنگوستیلەی سولەیمان وایە مەگەر پیاوی وەك سولەیمان دەنا کەس ناتوانێ بەو عوشرەتە بگا.
ئیهام و تەلمیح و موراعاتی نەزیری تێدایە.
(٧) ساعید: ئانیشك. پەنجە: لەپی دەست. ئیمداد: کۆمەك. سەف شکێنی قۆڵ گورجستان: دیارە لەو عەسرەدا شەڕی ئێران و ڕووس بووە لەسەر گورجستان، واتە کەسێ ئەو لەشکرە نەشکێنێ ئیستیعارە لە قۆڵ و ساعیدی یارە. فەوج: لەشکر.
واتە: ئانیشکی یار کۆمەکی دەستی کرد تا دڵم تاڵان کەن، دەتگوت لەشکری پەنجەی ئەرتەشی ئێرانە گورجستان دەشکێنێ.
(٨) واتە: زولف و خاڵت کە ڕەشن و لەو سەرە شادن بە تۆ، قەیدی ناکا، لەم زەمانەدا هەر کەس تاوانبارە حاکم و باڵانشینە.
ئەسلووب و موعادەلە و تەنزی سیاسی تێدایە.
(٩) سەودای بەرهەم: تێکچوونی موعامەلە.
واتە: من دڵم دایە زولفی بە تاقە ماچێکی لە چاوی، کەچی گوتی وەفایی پەشیمانم لەو موعامەلە چاوم مەستە و موعامەلەش لەگەڵ مەست دەبێ تێك بچێ.
سیفەتی تەشخیسی تێدایە.

[٨٤][١]

تــا خــەندەیی گــوڵ کـاشیفی ئـەسراری نـیهانە
زارت لە تەبەسسوم نـەکـەوێ قـەت لە زەمـانە![٢]
زولفت چـییە وا تـا بـەری پـێ حـەلقە بـە حـەلقە
یـا نـە شـەوی هـیجرانـە کـە زیـندانـی دڵانـە؟[٣]
تـۆی پـێدەکــەنی زەوقـی دڵانــی بـە هـەناسە؟
یـا عـەترە دەبـارێ؟ ئـەسەری بـاغی گـوڵانـە[٤]
قـوللابی مـوژەت گـرتمی ڕووی کـردمە ئـەبرۆت
یـەعنی کــە ئــەوە قـیبلەنومای ئـەهلی دڵانـە[٥]

---

[٨٤]

(١) کێشی شیعر: «مفعول مفاعل مفاعل فعولن» بەحری هەزەجی موسەممەنی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: نیهانە، لە زەمانە، دڵانە، و...

(٢) کاشیف: کەسێ شتێ بدۆزێتەوە بۆ یەکەمجار، ڕۆشنگەر. ئەسراری پەنهان: ڕازی شاردراوە، ئیستیعارە لە دەمی چکۆلەی یارە.
واتە: هەتا پێکەنینت ڕازی بچووکی دەمت کە وەك گوڵ وایە ئاشکرا دەکا یاخودا دەمت هەر لە بزە نەکەوێ.

(٣) واتە: ئەرێ ئەوە زولفتە تا بەر پێت ئەڵقە ئەڵقە بووە و گەییوەتە عەرزێ؟ یان شەوی دووریی و زیندانی دڵانە؟
تەشبیهی موزمەر و «تەجاهولولعاریف»ی تێدایە.

(٤) واتە: کاتێ تۆ پێدەکەنی هەناسەت خۆشە بۆ دڵان، دەڵەی عەتر دەبارێ و تەئسیری باغی گوڵانە.

(٥) قوللابی موژە: مژۆڵی وەك قولاب، ئیزافەی تەشبیهییە. ئەهلی دڵ: عاشق، سۆفی و عارف.
واتە: مژۆڵت وەك قولاب گرتمی و ڕووی کردمە تاقی برۆت و گوتی ئەو برۆیە قیبلە پیشاندەری عاشقانە. (تەشبیهی تێدایە برۆ بە قیبلە).

تۆ ڕۆژی درەخشان و ئـەمن شـەو وەکـوو زولفت
سەرگەشتە لە دووی تۆ دەگەڕێم: خانە بە خـانە(٦)
گــریانی دڵانــە لەســەر ئــەو زولفــە بـە ڕوودا
یــا نــاڵەیـی مـورغانی شـەبئاوێزی بـەیانە؟(٧)
بــاعیس بــە جـودایـی لە بـەهاری گـوڵی ڕووتـە
بێ ڕەنگیی ڕەنگم کە وەکـوو ڕەنگـی خـەزانـە(٨)
هـێشــتا دڵی مــن نــادەیەوە هــەر لە جـەفادای
بۆ تیری هـەموو دەرد و غـەمت بـوومە نـیشانە(٩)
بولبول لە زبان کەوت و بووە خوێن پەڕیگوڵ، گوڵ
جـارێکـی نـەپرسی: کـە چ فـریاد و فـوغانە؟(١٠)

---

(٦) خانە بە خانە: ماڵ بە ماڵ. سەرگەشتە: حەیران و ئاوارە.
واتە: تۆ دەڵەی ڕۆژی ڕووناکی و من وەکوو شەوی زولفت بە سەرگەردانی ماڵ بە ماڵ بە دووی تۆدا دەگەڕێم.
(٧) مورغی شەباوێز: مەلی شەو، تاقتاقەکەرە.
واتە: ئەرێ ئەوە دڵانی ئەسیرن دەناڵێنن لە شەوگاری ڕەشی زولفتدا یان دەنگی مەلی شەوگارە لە بەیانی ڕوخسارت و شەوی زولفتدا دەخوێنێ؟
تەشخیس و تەشبیھ و «تەجاهولولعاریف»ی تێدایە.
(٨) ئەگەر دەبینی ڕەنگم بێڕەنگە وەك پاییز وایە، لەبەر ڕووی بەهاری ڕوخساری تۆیە.
تیکراری تەشبیھ و حوسنی تەعلیل و مورعاتی نەزیری تێدایە.
(٩) واتە: من بوومەتە نیشانەی تیری غەمی تۆ و تۆش هێندە جەفاکاری دڵی من کە لای تۆیە نامدەیەوە.
(١٠) بولبول: نەمادی عاشقە. گوڵ: نەمادی مەعشووقە. لە زمانکەوت: هێندە گریا ساکت بوو و زمانی شکا.
واتە: بولبول هێندە گریا و پەڕەی گوڵ لەبەر خوێنی چاوی ئەو سوور بوو، کەچی گوڵ جارێکی لێ نەپرسی ئەو شیوەن و گریانەت لە چییە؟ (تەشخیسی تێدایە).

حەیرانی بـرۆ و خـاڵی لە ڕووی تـۆیـە «وەفـایی»
بۆچی حـەرەم ئـاتەشکەدەیی پـیری مـوغانە؟(١١)

[٨٥](١)

ئەلا ئەی ساقیی مەستان! بـە حـەققی پـیری مـەیخانە
بە گەردش بێنە جامی مەی بە یادی چـاوی جـانانە(٢)
ئەمان ئەی موتریبی مەجلیس بە حەققی تاری ڕۆحانی
بڵا بێ نەغمەکەی سازت کە ئاوی ئاوری هیجرانـە(٣)
ئەتۆ ئەی ڕۆحەکەم ساقی، ئەتۆ ئەی عومرەکەم موتریب
پەیاپەی لێدە چەنگ و نەی، دەمادەم بـێنـە پـەیمانە(٤)

---

(١١) حەرەم: ماڵی خودا. ئاتەشکەدە: مزگەوتی زەرتوشتییان. پیری موغان: گەورەی مەسیحیان.
واتە: وەفایی شەیدای برۆ و خاڵی ڕوخساری تۆیە، مەگەر حەرەم بۆتە ئاتەشکەدەی مەلای زەرتوشتییان.
برۆ: حەرەم. ڕوخسار: ئاتەشکەدە.

[٨٥]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: مەیخانە، جانانە، و هیجرانە، و...
(٢) ئەلا: وشەی بانگکرن و سەرنج ڕاکێشانە.
واتە: ئەی ساقیی مەستەکان تۆبی و پیری مەیخانە جامەکەت بخەگەڕ و جامێك بە یادی چاوی یار بدە بە من.
غەزەلی یەکەمی دیوانی حافیزی شیرازی وەبیر دێنێتەوە کە دەڵێ: «ألا یا أیّها الساقي أدر کأساً و ناوِلها....».
(٣) واتە: ئەی ساز لێدەری مەجلیس تۆ بی و ئەو تارە ڕۆحییەت هەوایەك لێدە کە ئەو ئاهەنگەی تۆ وەك ئاو ئاگری دووری یار دەکوژێنێتەوە.
(٤) واتە: ئەی ساقی ئەی ڕۆحی من و ئەی سازلێدەری عومری من، تۆ لێدە ساز و تۆش بێنە ☜

بە تیری غەمزە بملاوێنەوە زولفم لە گەردەن کە
بەسەر هاتوومە مەیدانت، بە دڵ بۆت بوومە نیشانە[٥]
ئەگەر شەوقی جەماڵی تۆ نەبێ من مەست و حەیرانم
لەبەرچی بۆتە بولبول گوڵ، چرا بۆچ بۆتە پەروانە[٦]
لە شەوقی تۆیە سەرمەستە، بە زەوقی تۆیە پا بەستە
ئەگەر عاریف لە کەعبەیدا، ئەگەر کافر لە بوتخانە[٧]
لە شیرینی جەماڵی تۆیە ڕۆژی ڕوونی لەیلایە
ئەگەر فەرهادی سەرگەردان، ئەگەر مەجنوونی دێوانە[٨]
دەمێکی مەست و بیمارم، دەمێك بێهۆش و هۆشیارم
چ کەس نازانی دەردی من، مەگەر ئەو چاوە کاڵانە[٩]

☞

جامی شەراب.

لەف و نەشری موشەووەشی تێدایە.

(٥) واتە: ئەی یار بملاوێنەوە و زولفت بخە ئەستۆم، من سەر و دڵم پێشکەش بە تۆیە هاتوومە مەیدانت چم لێ دەکەی بیکە.

(٦) واتە: ئەگەر شەوقی جوانی تۆ نەبێ من مەست و سەرگەردانم، گوڵ لەبەر جوانی تۆ بۆتە بولبول و پێتدا هەڵدەڵێ، چرا لەبەر جوانی تۆ بۆتە پەروانە و بە دەورتدا هەڵدەسووڕێ.

(٧) واتە: ئەگەر عارف لە کەعبەدا و ئەگەر کافرَ لە بوتخانەدا مەستن هەموو لەبەر زەوق و شەوقی تۆیە.

دیارە ئەم بەیتە عیرفانییە و مەعشووق ئاسمانییە.

(٨) واتە: ڕۆژی ڕووناکی لەیلی لە شیرینی جوانی تۆیە، فەرهاد و مەجنوونیش هەر شێتی تۆن.

موراعاتی نەزیری تێدایە. مەولانا دەفەرموێ:

عاشقی گر زین سر و زان سر است　　　عاقبت مارا بدان سر رهبر است.

واتە: عەشقی مەجازی پایەی عەشقی حەقیقییە.

(٩) واتە: مەگەر چاوی کاڵی یار نەبێ دەناکەس نازانێ من بۆچ جاری وایە نەخۆشم و جاری وایە سەرمەستم.

دە هەر حەلقێکیدا سەد دڵ گرفتارە دەناڵێنێ
سەری زولفی پەرێشانت مەگەر زنجیری شاهانە[١٠]
هەناسەی عاشقان بانەدگرێ بێمروەتی تاکەی؟
بترسێ ئەی گوڵی نازکبەدەن لەو بایی زریانە[١١]
ئەگەر زولفت وەکوو من عاشقی ڕووی تۆ نییە بۆچی:
سەراپا تێكچووە کەوتۆتە بەرپێت دەست و دامانە؟[١٢]
ترازا دوگمەکەی سینەی، بە یاریی زولفی هات غەمزە
بەیان بەربوو لەلای چین، باخەبەربن تیرە بارانە[١٣]
«وەفایی» بۆ گوڵێکی سەرو باڵا شێت و شەیدایە
وەکوو قومری دەناڵێنێ وەکوو بولبول غەزەلخوانە[١٤]

---

(١٠) واتە: ئەرێ سەری زولفت زنجیری پادشاهانە وا لە هەر حەڵقەیدا ئەسیرێ هەیە؟.
جگە لە تەشبیهی مورەککەب تەنزێکی سیاسیشی تێدایە واتە شاهان زاڵمن.
(١١) بادی زریان: ئیستیعارە لە هەناسەی عاشقانە.
واتە: با هەناسەی عاشقان تۆکە بەدەنت وەك گوڵ وایە نەگرێ چونکا وەك زریان گوڵ وشك دەکا تۆش ئاوا هەڵدەپڕووکێی.
(١٢) کەوتنە بەر پێ و دەست و دامان: کینایە لە زەلیلییە، کەجی بۆ زولف کینایە لە درێژییە.
واتە: ئەگەر زولفت وەك من عاشقی ڕووت نییە بۆ لەبەر پێی دامانتا زەلیل کەوتووە یانی درێژە.
(١٣) واتە: دوگمەی سینەی ترازا غەمزەی بەربووە تیرهاویشتن لە لای چینی زولفی، سینەی وەك بەیان ڕووناکی دا و گوتی ئاگاداربن بە غەمزە یار خەریکی تیرەبارانە.
ئیستیعارە و کینایە و ئیهامی تێدایە.
(١٤) واتە: وەفایی بۆ گوڵێ دەناڵێ کە باڵای وەك سەوڵە، وەك بولبوڵ بۆ گوڵ و وەك قومری بۆ سەوڵ دەخوێنێ.
لەف و نەشری مورەتتەب هەیە لە نێوان گوڵ و بولبول و قومری و سەرودا.

[۸۶](۱)

دڵی پــڕ ئــێشــی مــن بــۆیــە وەهــا خــوونابی گــریانە
هەموو سینەم وەکوو نیشانە جێگا نــێشــی مــوژگانە(۲)
بە زاری پێمکوت: ئاخر بوردەباری تابەکەی؟ فەرمووی:
دەسا بیکوژن، ئــەی یــاران، کــە ڕۆژی بــەردەبارانــە(۳)
بەڵاگەردانی تۆم، ئەی مــن بــنازم خــاڵی ڕوخســارت
خەلیلی ئاتەشی نەمروودە، خەتتی سەبزی ڕێحــانە(٤)
کە تۆ سوڵتانی حوسنی بۆ لە حەزرەت ئەبرووت ڕێت دا
لەبەر چاوت کە هیندوو ماڵی کەعبەی کردە مەیخانە(۵)

---

[۸۶]

(۲) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم.
ڕەدیف: «ە» واژەی قافیە: گریان، موژگان، باران، و...
(۲) خووناب: خوێناو. جێگا: جێ.
واتە: دڵم بۆیە ڕێش و خوێناوییە چون سینەم نیشانە و جێی پێوەدانی مژۆڵی یارە.
(۳) بوردەباری: سەبر. بەردەباران: سەنگسار کردن، جیناسی ناقیسی تێدایە.
واتە: بە گریانەوە گوتم تاکەی سەبرکەم؟ گوتی: وەرن بیکوژن ڕۆژی سەنگسارییەتی.
(٤) بەڵاگەردان: قەزاوەگێڕ. بنازم: ئافەرین بۆ. نەمروود: پادشای زاڵمــی دەورەی حــەزرەتی ئیبراهیم. ڕەیحان: چەشنێ خەتی نووسین و گیایەکی بۆنخۆشیشە. خێڵ: تایەفە.
واتە: قەزای خاڵت لە من کەوێ دەڵەی تایەفەی ئاگری نەمروودە کە ئیبراهیمی تێ خــرا، یــا وەکوو ڕێحانە بۆنخۆشە یان خەتێکی خۆشە.
ئیهام، تەلمیح و تەشبیهی تێدایە.
(۵) حەزرەت: بەردەرکەی ماڵە شاهان. هیندوو: ئیستیعارە لە خاڵی یــار یــان ڕەشــی بــرۆی چاوی یار. مەیخانە: ئیستیعارە لە چاوی یارە.
واتە: ئەگەر تۆ پادشای جوانیت بۆ هێشتت لەبەر دەرکەتدا کافری ڕەشی خاڵ لە ژێر کەعبەی برۆدا چاوت بکاتە مەیخانە.
سەراپا ئیستیعارە و تەشبیهی جوانە و «تەجاهولولعاریف»ی تێدایە.

تەبیبی میهرەبان بێهوودە تاکەی دڵنەوازی من؟
وەکوو بۆ خۆم دەزانم هەستە ـ بیللا ـ ڕۆژی گریانە[٦]
دەڵێ حاڵت لە سەیلی دیدە، سۆزی دڵ چییە؟ قوربان
لە دووری تۆ بڵێم چی؟ حاڵی من خنکان و سووتانە[٧]
ئەمن لەو شارە کوژراوی خەدەنگی نازەنینێکم
فەرەنگی تینەتە، کافر دڵە، زاهیر موسوڵمانە[٨]
بە هیچ وەجهێکی ناوێرم کە نێزیکت ببم، قوربان
بە عەینی هەر لە من ڕوویداوە حاڵی شەمع و پەروانە[٩]
دەخیل ئەی مەحرەمی دەردی «وەفایی»! خزمە تەدبیرێ
ئەوا مەحبووبە چارەی نایێ خۆ کوژرانم ئاسانە[١٠]

---

(٦) واتە: ئەی تەبیب لە خۆڕا دەرمانم مەکە هەستە بڕۆ خۆم دەمرم و دەبێ کەس و کارم بۆم بگرین.
ئەم بەیتەدا شەش ڕستەی بەکار بردووە کە ئەمە هونەری گەورەی غەزەلسەراییە.
(٧) واتە: یار دەڵێ حاڵت لە نێو سێڵاوی چاو و سووتانی دڵتدا چۆنە؟ چت عەرز بکەم هەر خەریکی خنکان و سووتانم!
لەنێوان سێڵاو و خنکان، سۆز و سووتاندا لەف و نەشری مورەتتەب هەیە.
(٨) واتە: من لەم شارەدا عاشقی یارێکم دەروونی وەك فەرەنگی وایە دڵی وەك دڵی کافر ڕەقە بە ڕواڵەتیش موسوڵمانە.
لە نێوان فەرەنگ و کافر و موسوڵماندا موراعاتی نەزیر و تەزاد هەیە.
(٩) واتە: بۆیە ناوێرم نزیکت کەومەوە دەڵەی تۆ شەمی و منیش پەپوولە دەمسووتێنی.
حوسنی تەعلیل و تەشبیهی تێدایە.
(١٠) واتە: ئەی خزمان و کەسانی وەفایی تەگبیرێکم بکەن یار عیلاجی نایە دەناکوژرانی من ئاسانە، کارێ بکەن ئەوم بۆ ڕام کەن یا من بکوژن.

[٨٧][١]

حــەریقی ئــاوری دووریــم، داغــداری زولفـی جـانانە
ئــەگــەر بـایێ لە لای قـیبلەم نـەیێ حـاڵم پـەرێشـانە[٢]
نــەسیمی ســوبحدەم قـوربانی نـەشئەی تـۆزی ڕێگـاتم
غــەریبم، بـیٚ کـەسم، ڕۆح و دڵم سـووتاوی هـیجرانـە[٣]
ئــەمن وا لێرەکــە و ڕۆحــم لە خـاکـی پـاکـی بـەتحادا
حــەیاتم بـێنــەوە ڕابـبرە بــەو بــاغ و گــوڵسـتانە[٤]
ئەگەر دەریایی ئاور بێ، ئـەگـەر تـۆفـانی خـوێن هـەستێ
بــە ســۆز و گــریەیی زارم، بــڵێ بــەو مــاهە تــابانە[٥]
بە غەمزەی چاوەکەی مەستت هەموو جێی نەشتەرە جەرگم
بە مـوژگانی سـیات قـەلبم سـەراسـەر جـێگـە پـەیکانە[٦]

---

[٨٧]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم.
ڕەدیف: «ە». واژەی قافیە: جانان، پەرێشان، هیجران، و...

(٢) حەریق: سووتاو.
واتە: سووتاوی ئاوری دووریم و داخکراوی زولفی یارم، بایێ لە لای قیبلەوە نەیێ لەبەر گەرما دەسووتێم و حاڵم خراپە. دەکرێ بۆ قیبلە ئیشارە بێ بە حەزرەتی شێخ عوبەیدیللاکە لە تائیف تەبعید بووە.

(٣) واتە: ئەی نەسیمی بەیانی بە قوربانی تۆزی ڕێگات بم غەریبم و ڕۆح و دڵم لە دووریدا سووتاوە.

(٤) واتە: من خۆم لێرە ڕۆحـم (مـەبەست شێخ عـوبەیدیللایە) لە خـاکـی پـاکـی «بـەتحا» (حیجاز)دایە، جارێ لەو باخ و گوڵستانەدا ڕابرە ڕۆحەکەم بێنەوە بەرم یانی زیندووم کەوە.
تەلمیح، ئیستیعارە، کینایە و ئیهامی تێدایە.

(٥) مەعنای ئەم بەیتە لەگەڵ بەیتی پاشەوەیدا دێ.

(٦) واتە: هەرچی بێ ئەگەر خوێنێ هەستێ یان دونیا بڕووخێ بەو شێخە بڵێ کە وەك مانگی ☜

بە تـاری زولف و گـوڵنـاری جـەماڵی تـۆ بـە ڕۆژ و شـەو
سەرم دەربـەندی سـەودایـە، دڵم سـەرگەرمی سـووتانە(٧)
دڵم سـەوداسـەرە و جـانم «پـر از» غـەوغایە نـازانـم
نـەداغـی تـاری زولفـانە، نـە دەردی وردە خـاڵانـە؟(٨)
نە خاڵت ڕوحمی پێمدا دێ، نە حەڵقـەی دایـرەی زولفت
عـەجەب مـاوم! دەڵێی دەوری فـەڕەنگـی کـافرستانە(٩)
بە شەوقی ڕووت لە حەلقەی زولفەکەت دێ ئاه و ناڵەی دڵ
لە سوبحی کازیبەی شەودا چریکەی مورغی خۆشخانە(١٠)
شەهیدی تیغی ئەبرۆتـم بـە جـەزبەی خـاڵەکـەی چـاوت
مـەقامم قـابەقەوسەینە لە سـایەی پـیری مـەیخانە(١١)

☞

ڕووناك وایە، بڵێ بە غەمزەی چاوی مەستی جەرگم هەمووی جێگەی نەشتەرە و بە مژۆڵی ڕەشی قەلبم پڕ لە تیرە.

(٧) واتە: شەو و ڕۆژ سەر و دڵم گرفتاری دووری و بەندی تۆیە.

(٨) «پر از» پوڕ ئەز: فارسییە واتە پڕ لە.

واتە: دڵ شێتە، گیان لە هەردانە، نازانم خەتای تاری زولفتە یان خەتای وردە خاڵەکانە.

لە ئەدەبی عیرفاندا زولف گیروگرفتی ڕێگای گەیشتنە بە یار. خاڵ: هەڵە و لاری لەگەڵ مەعشووق.

(٩) واتە: نە خاڵی ڕوخسارت بەزەیی پێمدا دێ نە ئەڵقەی زولفت هەردەڵەی دەوری کافر و سەرزەمینی کوفرە.

ئیهام، ئیستیعارە و حوسنی تەعلیلی تێدایە.

(١٠) سوبحی کازیبە: بەیانییە درۆزنە، سوبحی زووکە هێشتا ڕۆژ نەبووەتەوە.

واتە: دڵم لەبەر شەوقی ڕووت لە ناو ئەڵقەی زولفتدا دەخوێنێ دەڵەی بولبولی دەنگخۆشە لە ئاخری شەودا بۆ هاتنی کازیوە دەخوێنێ.

ئیستیعارە و تەشبیهی تێدایە.

(١١) قابە قەوسەین: بە قەد نێوان دوو برۆ.

☜

هـەموو عـالەم بـە دیـدارێکـی تـۆ قـوربانی ئـەبرۆتـن
مەگەر تاقی برۆت، قـوربان، هـیلالی عـیدی قـوربانە؟(١٢)
عیبادەتخانە بەرهەم بوو بـە نـەشئەی قـیبلەکـەی ئـەبرۆت
لە سایەی چاوەکانت مـاڵی کـەعبەش بـۆتـە مـەیخانە(١٣)
بە ئاه و گریە بۆ سەیری جەماڵی چـووم و پـێی فـەرمووم:
تەماشای باغ و گوڵشـەن بـۆ چـییە بـەو بـا و بـارانـە؟!(١٤)
خەتی هات زولفەکەی لەرزی لەسـەر خـاڵی سـیا، گـۆیـا!
حەبەش بۆ چین لە تێلی دا کە ڕۆم و هـیندە شـەڕیـانە(١٥)

☞

واتە: ئەگەر من شەهیدی برۆت بم و خاڵی چاوت بمکوژێ مەقامم لە نێوان دوو برۆدایە و لە کن خودام. یان: خاڵی چاوت کێشامی و تیغی برۆت بە ناحەق کوشتمی، لە سایەی پیری ڕێبەرمەوە گەیشتم بە موورادی خۆم و لە زومرەی نزیکانی بارەگام. یان: چونکە لە پێناوی خاڵی چاوتدا بە تیغی ئەبرۆت شەهید کراوم، جێگام نێوان دوو ئەبرۆتە.

تەلمیح و ئیهامی تێدایە.

(١٢) واتە: ئەرێ تاقی برۆی تۆ هیلالی جەژنی قوربانە کە هەر دەردەکەوێ عالەمێ خۆی بە قوربان دەکەن.

(١٣) بەرهەم بوو: تێکچوو.

واتە: عیبادەتخانە و خانەقا لەبەر مەستی چاوت تێکچوو لە سایەی چاوی تۆ کەعبەش هەر مەیخانەیە، واتە «تائیف»یش بۆتە خانەقای تۆ.

(١٤) واتە: بە گریانەوە چووم سەیری ڕوخساری بکەم فەرمووی بەم باو بارانە کوا سەیری گوڵشەن خۆشە.

باد و باران: ئیستیعارە لە گریانی خۆی و ئاڵۆزی و پەشێوی دەورانی شکستی شێخ عوبەیدیللایە.

(١٥) خەت: تەلگراف، ئیستیعارە لە ڕوخساری یارە. چین: ئیستیعارە لە زولفی یارە. لە تێلی دا: تەلگرافی کرد. حەبەش: ئیستیعارەیە لە خاڵی یار. ڕۆم: ئیستیعارە لە ڕوخساری یارە. هیند: ئیستیعارەیە لە خاڵ و زولفی یار.

واتە: ڕوخساری یار خەتی دا زولفی لە ترسان لەرزی بە خـاڵی گـوت: تـەلگراف بکـە بـڵێ دەوڵەتی ڕۆم و هیند بەشەڕ هاتن واتە زولف و ڕووی یار.

بە نـاز ڕووی کـردە مـیحرابـی بـرۆ مـوژگانی دەیـفەرموو:
کە تۆ لوتفت هەبێ ،قوربان، خەرابـاتیش مـوسوڵمـانە[١٦]
«وەفـایی» دەردی بـێدەرمـانە بـەو چـاوانـە نـازانـم
هیلاکی تۆیـە؟ یـا نـە خـەستەجانی دەسـتی پـەریانە؟[١٧]

[٨٨][١]

خەرامـان بـەو سـەری زولفـی پـەرێشـان چـیهرە بـنوێنـە
لە گوڵ ڕەنگ و لە سونبول بۆ، لە سەروان جیلوە بستێنـە[٢]
شـــەهیدی تـاقی ئـەبرۆی تـۆ بـە جـەننەت شـادە، ئـازادە
ئـەتۆ قـیبلەی مـورادانـی دەمـێکـی ڕووت وەهـا بـێنـە[٣]

---

(١٦) واتە: موژگانی یار بە ناز ڕووی کردە میحرابی برۆی یار و گوتی قوربان کە تـۆ لوتـفت هەبێ مەستی خەراباتی وەك منیش کە دایمە مەستی چاوی یارم هەر موسوڵمانم.
(١٧) واتە: وەفایی دوچاری دەردێکی بێدەرمـان بـووە بـە دەست چـاوتەوە، نـازانـم؛ یـان کوژراوی تۆیە یان شێتی دەستی پەری و شتی وایە!.

[٨٨]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: بنوێنە، بستێنە، بێنە، و...
(٢) خەرامان: بە ناز ڕۆیشتن. چیهرە بنوێنە: خۆت پیشان دە.
واتە: بە ناز بە زولفی پەرێشانەوە خۆت پیشان دە تا گوڵ ڕەنگ و سونبوڵ بۆن و داری سەوڵ لار و لەنجەیان نەمێنێ.
تەشبیهی تەفزیلی تێدایە.
(٣) واتە: کەسێ شەهیدی تاقی برۆی تۆ بێ بەهەشتییە، تۆ قیبلەی ئاواتی لەحزەیەك ڕووت وابێنە تا تەوافت کەم.
حوسنی تەڵەبی تێدایە.

زەکـــاتی خـــاڵی لێوت بـــووسەیێ لەو چـــاوە کـــافیمە
ئەتۆبـی و سـاقیی کـەوسەر دڵم بـەو جـامە مـەشکێنـە![٤]
بە زولف و ڕووی گـوشاد جـارێك بـپرسە حـاڵی شـێواوم
دەمێك شەککەر بدە، سـونبول بـە بـادە، گـوڵ ببـارێنـە[٥]
دڵم هـــێنـــاوە بـــۆ لێوت بـــڵا زولفت ڕەزای لێ بـــێ
وەکوو قەننادی خۆش سەودا بە، زوو زوو بیدە بستێنـە[٦]
زەدەی چاوم، لە لێوی خۆت شیفام دە، بەس بە ڕقـدا چـۆ
بە قەترێك ئابی حەیوانت نەخۆشی خۆت مـەسووتێنـە[٧]
ئـەگـەر سـەد ڕۆح و دڵ بـێنـم مـورادی مـن ڕەوا نـابێ
لەبـی لەعـلی بـە مـن نـادا دەزانـێ ڕۆح چ شـیرینە[٨]

---

(٤) ساقی کەوسەر: مەبەست پێغەمبەرە. بووسە: ماچ.
واتە بۆ زەکاتی خاڵی لێوت ماچێ لە چاوت بەسمە و بیکە بە خاتری پێغەمبەر دڵم مەشکێنە و بمدەرێ.
(٥) ڕووی گوشاد: خۆشحاڵ.
واتە: بە زولفی ئاوەڵا و ڕووی خۆش جارێ حاڵم بپرسە تاوێك بە قسانت شەکەر بدە و بە زولفت سونبوڵ بە با دە و بە ڕوخسارت دنیا گوڵباران بکە.
(٦) قەنناد: شیرینی فرۆش ئیستیعارە لە لێوی یارە.
واتە: ئەگەر زولفت ڕازی بێ دڵم هێنا بیدەم بە لێوت، ئەتۆش وابزانە شیرینی فرۆشێکی خۆش موعامەلەی، زووزوو دڵم بستێنە و لێوت بدە.
بدە بستان: موعامەلە، جا ئەورۆ بە غەڵەت لە مێدیاکاندا بە گفتوگۆ دەڵێن، «دانوستان» کە هەڵەیە دانوستان = داد و ستد یا بدە بستانە واتە موعاملە و گۆڕینەوەی کاڵا.
(٧) زەدەی چاو: بە چاوە بوون. بە ڕقدا چوون: کینەیی بوون. ئابی حەیوان: ئیستیعارە لە لێوی یارە.
واتە: من بە چاوەوە بووم و چاوی تۆ ئەنگاوتوومی بە ماچی لێوت عیلاجم کە و کینەیی مەبە بۆ قەترەیێ ئاوی ژین نەخۆشەکەت مەسووتێنە.
(٨) واتە: ئەگەر ڕۆح و دڵیشم بدەم بە لێوی نامداتێ چونکا لێوی ئەو ڕۆحی ڕەوانە و

لە ئـــەنفاسی ســەحەرگاهی بـترسێ، ئـەی چـرا، جـارێك
هـەناسەی عـاشقان تـیرە، مـەڵێ پـەروانـە بـێ‌خـوێنـە[(٩)]
دەلیلی چـاك و پـاکـی پـێ دەوێ وەسـڵی ڕوخ و زولفـی
خودا شادی بە شانەی دا و سەفای جەننەت بە ئـاوێنـە[(١٠)]
لەسەر میـحرابی ئەبرۆی کەوتمە زولفـی دامـیە بـەر غـەمزە
بە جەللادی دەکوت: مورتەددا! حەڵاڵە خوێنی بـڕژێنـە[(١١)]
سەری دانا لەسەر ڕووی تۆ، بە شوێنی زولفـی تـۆدا چـوو
«وەفایی» ئاخری خێر بێ، دەمێکە بـێ‌سـەر و شـوێنـە[(١٢)]

☞

ڕۆحیش زۆر شیرینە.
قافیەکەی غەڵەتە دەبێ بۆ ڕاستی «شیرێنە» بخوێنرێتەوە.
(٩) ئەنفاسی سەحەرگاهی: دوعای بەیانانی مەزلوومان. چرا: ئیستیعارە لە یارە.
واتە: ئەی یار لە دوعای بـەیانان بـترسێ دوعـا وەك تـیر وایـە مـەڵێ پـەپوولە خـوێنـی نـییە دەتـپێکی.
تەلمیحە بە حەدیسی: «الدعاء أفصح من السنان» دوعا تـیژترە لە تـیر. ئـیهام لە بـێ‌خـوێنـی پەروانەدا هەیە.
(١٠) دەلیل: ڕاهنوما، ڕێپیشاندەر.
واتە: وەسڵی یار ڕاهنومای چاك و پاکی دەوێ ئیدی ئەوە شانسی خۆیانە شانە و ئاوێنە بـە خۆشحاڵی و بە سافی بەو مەرتەبەیە گەیشتوون. چاك بۆ شانە و پاك بۆ ئاوێنە.
ئیهام، موراعاتی نەزیر، لەف و نەشر و تەشخیسی تێدایە.
(١١) واتە: لەسەر برۆی یارکە وەك میحرابە کەوتمە گێژی زولفی، بە غەمزەی دەیگوت ئەوە لەسەر دین لاچووە ئەی جەللادی غەمزە سەری ببڕە.
(١٢) واتە: وەفایی بە شوێنی تۆدا سەری دانا ئاخری خێر بێ وەفایی بەینێکە بێ‌سەر و شوێنە.
تیکرار لە بێ‌سەر و شوێندا هەیە. بێ‌سەر و شوێن کینایەیە لە ون بوون.

[۸۹][1]

ئەی حوسنی ئـەزەل، دا نـەفەسێ خـۆت بـنوێنـە
ئـــاوێنـەیی ڕووی خـۆتـە دڵی مـن مـەشکێنـە[2]
کەوتوومە شکەنجی سەری زولفت بە تەمای ڕووت
یاریم کە نەکەی چووم بە تەلیسماتی خـەزێنـە[3]
عالەم هەموو ڕەنگـینە لەبـەر عـەکسـی جـەماڵت
هەر ڕەنگە بە ڕەنگـێکـی هـەزار ڕەنگـە نـوێنـە[4]
چـونکە سـەبەبی دەوڵەتـی خـەندەی گـوڵە بـاران
ئەی دیدە! هـەتا هـەی بگـری، خـوێن بـڕژێنـە[5]
چـــــونکە شـــەرەفی قـــوربی بـــەقا وا لە فـــەنادا
ئەی دڵ وەرە تا زیندووە بـی، خـۆت بـمرێنـە[6]

---

[۸۹]

(۱) کێشی شیعر: «مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن» بەحری هەزەجی موسەممەنی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووف. ڕەدیفی نیە. واژەی قافیە: بنوێنە، مەشکێنە، خەزێنە، و...

(۲) حوسنی ئەزەل: جوانی خودا پێداو، هەر جوان خولقاو. نەفەسێ: تاوێ.
واتە: ئەی جوانی لە ئەوەڵەوە هەر جوان! دادەی بۆ ساتێ خۆت پیشان دە دڵی من ئاوێنـەی ڕوخساری تۆیە مەیشکێنە.

(۳) تەلیسم: لەمپەڕ و بەندێ کە لە ڕێی خەزێنەدا دروستی دەکەن، ئیستیعارە لە زولفی یارە.
واتە: من بە تەمای خەزێنەی ڕووت کەوتمە چاڵی تەلیسمی زولفت، کۆمەکم نەکەی تێدا چووم و نامێنم. شکەنج: چین چین و چەن توێ.

(٤) واتە: دونیا لەبەر عەکسی جەماڵی تۆ هەرکام بە ڕەنگێکە دونیا ئەوەندە ڕەنگینە هەرکام ڕەنگێ دەدەن.
دەکرێ ئەم غەزەلە عیرفانی بێ و وشەکان مانای مەجازییان هەبێ و مەعشووق خودابێ.

(٥) واتە: چونکا باران دەبێتە هۆی پێکەنینی گوڵ، ئەی چاو هەر بگری تا گوڵ پێ‌بکەنێ.
حوسنی تەعلیلی تێدایە.

(٦) شەرەفی قورب: ئیفتیخاری نزیك بوونەوە. بەقا: مانەوە، دژی فەنا.

ســـووتاوە دەروونــم، وەرە ئـەی بـادی بـەهاری

زیندووم کەوە بێنێکی لە غونچەی دەمـی بـێنـە(٧)

ڕابـــــبرە بـــــە دامـــــان و خـــەیابانی یـــەخەیدا

نەختێ لە گوڵ و سونبول و نـەسرین بـوەشێنـە(٨)

مـــــومکین نـــییە لەو چـــاوە نـــەجاتی دڵی زارم

ئــەو مــورغە بــریندارە گــرفتاری شـــەهێنـە(٩)

عەینی کەرەم و مەرحــەمەتە هـەرچـی بـفەرمووی

لوتــفت نـــییە جـــارێ بـە جـوێنـم بـدوێنـە(١٠)

دەمکوت: کە خەتت بێ دڵی خۆم نـادەمە چـاوت

نەمزانی کە مەی فەسڵی بـەهار تـۆبـە شکـێنـە(١١)

☞

واتە: چۆن تا فەنا نەبی بە نزیکی خودا ناگەی و باقی نامێنی کەواتە ئەی دڵ خۆت بمرێنە تا بە مەقامی «لقاءاللّه» بگەی.

(٧) واتە: ئەی بای بەهار، دەروونم سووتاوە بە بۆنێ لە غونچەی دەمی یار کە بیهێنی زیندوو دەبمەوە.

(٨) واتە: یەخەی یار وەك خەیابان وایە جارێ بەوێدا ڕابرە هێندێ بۆنی گـوڵ و سـونبوڵ و نەسرین بێنە.

مونادا و بانگ لێکراو، بادی بەهارییە.

(٩) شەهێن: پەلەوەرێکی ڕاوچییە، باز، سەقر.

واتە: چاوی یار وەك باز و شەهێن وایە دڵی من وەك پەلەوەرێکی زامدارە نـەجاتی نـابێ بـە دەستیەوە.

(١٠) واتە: تۆ هەرچی بفەرمووی ڕەحم و بەخششە، لوتفت نییە جارێ جنێوێکم بدەیە.

حافیز دەڵێ:

اگر دشنام فرمایی و گر نفرین دعا گویم   جواب تلخ می‌زیبد لب لعل شکر خارا

(١١) واتە: دەمگوت ڕوخسارت کە هەبێ عاشقی چاوت نابم نەمزانی چاوت وەك مـەیە و ڕوخسارت وەك بەهار، مەی لە بەهاردا تۆبە شکێنە.

خۆی داوەتە زولفت لە دوو لا گۆشـەیی ئـەبرۆت
میزان کە دڵان هێندە دەبـا سـووچی شـەهێنـە(١٢)
فــەرموویە: «وەفــایی» بــە دڵی تــۆیــە ویسـالم
قوربان هەر ئەتۆ و دڵ؟ وەرە ڕۆحیش بستێنـە!(١٣)

[٩٠](١)

ڕۆحم بـە فـیدات ئـەی گـوڵی گـوڵزاری مـەدینە
لوتفت هەبێ ڕوو وابکە مەقسوودی مـە، دیـنە(٢)
بەو جێگە بـوویتە شـەرەف و قـورب و مـەقامت
لوتـفت بـبێ بـمبەخشە وەرە جـورمێ مـەبینە(٣)

---

(١٢) میزان: تەرازوو، ڕێك. شەهێن: هەم بە نووکی تەرازوو دەڵێن، هەم بە باڵندەیەکی ڕاوچی.
واتە: برۆت خۆی داوەتە پەنای زولفت بۆیە هێندە بە میزان دڵ دەڕفێنێ، زولفت وەك دوو عەقرەبەی ترازوو میزانە.
ئیهامی تێدایە.
(١٣) واتە: فەرموویە وەفایی ویسالم بە قیمەتی دڵی تۆیە، قوربان هەر ئـەتۆ و دڵ؟ فـەرموو سەرەڕای دڵ گیانیش وەرگرە.

[٩٠]

(١) کێشی شیعر: «مفعولُ مفاعیل مفاعیل فعولن» بەحری هەزەجی موسەممەنی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: مەدینە، دینە، ببینە. ئەم غـەزەلە مـەدحی حەزرەتی موحەممەدە (د.خ).
(٢) واتە: ئەی گوڵی گوڵزاری مەدینە ڕۆحم بە فیدات بێ، لوتفت دەرحەق من ببێ مەبەستی ئێمە دینە.
جیناسی تەواو هەیە لە نێوان مەدینە و مە دینەدا، ئیهام هەیە لە دیندا هەم بە مانای دیتن و هەم بە مانای ئیمانە.
(٣) بەو جێگە: بیکە بە خاتری ئەو مەقامە، تا ئەو حەددە.

دەرمان مەکە، هاتوومە حەکـیمی هـەموو دەردان!
دەرمان بکـە جـەرگم کـە هـەموو کـۆنـە بـرینە(٤)
عــومرێکــە دەنــاڵم بــە ئـومێدی گـوڵی زارت
جـارێکـی بـفەرموو کـە چ هـاوارە؟ چ شـینە؟(٥)
فەرزەن هەموو دونـیا مـن و عـومری خـزرم بـوو
بێ جەننەتی ڕووی تۆ چ حەیاتێکـە؟ چ ژیـنە؟(٦)
ئیحسانی گوڵ و خاکـی دەری پـاکـی لە چـاودا
بـۆیــێکـە فـەلەك تـا هـەیە چـاوی لە زەمـینە(٧)
ڕەوشەن بکە چاوم بەکلی خـاکـی دەری خـۆت
بەو عیززەتە فەرشی قـەدەمت عـەرشی بـەرینە(٨)

واتە: بیکە بە خاتری ئەو جێگە و مەقامە کە تۆی تا ئەو حەددە لە خودا نزیك خستووەتەوە ئێمە ببەخشی و گوناهمان چاو لێ مەکە.

(٤) واتە: ئەی حەکیمی هەموو دەردان، من هاتوومە کنت دەرم مەکە بەڵکە دەرمانی جەرگم بکە کە هەمووی برینی کۆنەیە.
جیناسی تەواو هەیە لە نێوان دەرماندا. هەروەها تەزادیش هەیە لە نێوان مەکە و بکەدا. دەبێ ئەم غەزەلە لە ڕەوزەی موتەههەردا دانرابێ.

(٥) واتە: زۆر لە مێژە من هاوار و ناڵەمە بە ئومێدی لوتفی تۆ، قوربان جارێ بـفەرموو ئـەم گریان و شینە بۆچییە؟.

(٦) واتە: ئەگەر هەموو دونیا هی من بێ و بەقەد خدری زیندە تـەمەنم هـەبێ، بـێ وەسـڵی بەهەشتی ڕوخساری تۆ ژیانی وام ناوێ.

(٧) واتە: هەر بە چاوە پیاو خاکی دەرگا و جوانی بە چاکی هەست دەکا، ئەوە نییە ئاسمان بەو بڵندییە هەر چاوی لە عەرزە کە تۆی تێدایە؟
حوسنی تەعلیلی تێدایە. دەبێ وەفایی لە کاتی هۆنینەوەی ئەم غەزەلە چاوی کەمبینا بووبێ.

(٨) واتە: خاکی دەرکەت سورمەی چاوە، چاوم ڕۆشنکەوە ئەتۆ هـێنـدە گـەورەی فـەرشی

زولفت لە دوولا شـــاد و گـــوشادن بـە جـەماڵت
کوا ئەهلی شیمالی؟ هەموو ئـەسحابی یـەمینە[٩]
مەوقووفی نـیگاهێکـە بـفەرموو بـە تـەڕەحـحوم
ژەنگـــاوییە ئـــاوی نـــییە ئـــاوێنـــەیی سـینە[١٠]
پـــــابەندی ئـــیشارێکـــە دەریکـــە لە دەروونـــم
خودبینی و بوخل و حەسەد و نیخوەت و کینە[١١]
بەو خاڵ و خەت و سوورەتی گیسووی هەتە حەقیە
(مانی) کـە پـەرێشـانی سـەنەمخانەیی چـینە[١٢]
نـــایدەم بـــە هـــەموو دەوڵەتـــی دنـیا و قـیامەت
جـارێ بـە «وەفـایی» کـە بـڵێ کـەلبی ئـەمینە[١٣]

☞
بەرپێت مەقامی عەرشی ئەعلایە.
لە نێوان عەرش و فەرشدا جیناس و تەزاد هەیە.
(٩) واتە: زولفی تۆ ئاواڵە و جوانییەکەت دیارە، خەڵکیش کە بە جەماڵی تۆ شاد بن هـەموو یاری ڕاستن و رستگارن.
شیماڵ و یەمین: ڕاست و چەپ، تەلمیحە بە ڕۆژی قیامەت کە نامەی عـەمەلی چـاکـان بـە دەستی ڕاست و نامەی کردەوەی خراپیان بە دەستی چەپەوە دەگرن.
(١٠) واتە: بە ڕەحمەت نیگاهێك بفەرموو بە دڵمـدا کـە وەك ئـاوێنـەی ژەنگـاوی ویشك و بێ ئاوە، تا بەو نیگاهەی تۆ سەیقەل بدرێ و شتەکان مونعەکیس بکات.
لە نێوان ئاوی نییە و ئاوێنەدا سیفەتی عەکس هەیە.
(١١) واتە: خۆبینی و بەخیلی و حەسوودی و خۆ بە زلزانی و سیفاتی ڕەزیلە بە تەماشایەکی تۆ لە دەروونەدا پاك دەبنەوە، جارێ تەمەشام بکە تا ئەو سیفەتانەم نەمێنێ لە دڵدا.
(١٢) واتە: ئەو زولف و ڕوخسارەی تـۆ هـەتە مـانی نـەققاش حـەقیەتی پـەرێشـان بـێ و لە بوتخانەی چینیدا نەتوانێ ڕەسمێ وەك زولفی تۆ جوان بکێشێتەوە.
(١٣) کەلب: سەگ .
☜

[٩١](١)

لەسـەر چـی لێم زیـزی چ بـووە؟ چ قـەوماوە؟
دەمـم لە ڕووی تـۆ دا، کـابە نـەڕووخـاوە(٢)
چ کـێوی تـوورێکـە چ شـوعلە نـوورێکـە
دڵم لە تاوی ڕووی تـۆ ئـەگـەر نـەسووتاوە؟!(٣)
چ بـەرق و بـارانـە چ گـوڵبـەهارانـە؟
چـاوم لەبـەر خـەندەت ئـەگـەر نـەگـریاوە(٤)
نـە زولفـی جـادووتم نـە خـاڵی لای ڕووتـم
عـەزیزەکـەم بـۆچـی ئـەمنت وەلا نـاوە؟(٥)

☞

واتە: تەواوی سەروەتی دونیام هەبێ بەو ڕستەیەی ناگۆڕمەوە کە بفەرمووی: «وەفایی سەگی دەرگای منە و لە ئەمانی مندایە» یان: بڵێ سەگی «موحەممەد ئەمین»ە.

[٩١]

(١) کێشی شیعر: ئەم کێشە عەرووزی نییە، بۆ گۆرانی گوتراوە، بە پەنجەیی دەبێتە: «مفعولن مفعولن مفعولن مفعولن» شازدە هیجایە. لەسەرچی = مفعولن، لێم زیز بووی = مفعولن، چ بووە چی = مفعولن، قەوماوە = مفعولن. کە بە پێی عەرووز دەبێتە بەحری هەزەجی موسەممەنی ئەخرەب، بەڵام دڵنیام عەرووزی نییە. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: قەوماوە، ڕووخاوە، سووتاوە.
ئەم شیعرە ئاهەنگی تایبەتی خۆی هەیە و دەبێ بەو ئاهەنگە بگوترێ، هیجا کورتەکان هەموو بڵند دەبن.
(٢) واتە: بۆ لێم زیزی، ماچم کردی خۆ کابە نەڕووخاوە.
(٣) واتە: دڵم ئەگەر لە تاوی ڕووت نەسووتاوە لە کێوی توور قەویترە و ڕووی تۆش نوورێکی گەورەیە.
(٤) واتە: ئەگەر چاوم لەبەر خەندەت نەگری لە هەور و هەڵا بریسکەی قەویترە.
(٥) واتە: ئازیز خۆ من زولف و خاڵی تۆ نیم بۆچ منت وەلا خستووە.

چ بکەم کە هەر نەگریم لە دەست ئەو چاو کاڵە؟
شەهید بە هیچ وەختان خوێنی نەوەستاوە![٦]
لەبەر هەناسەی من زولفی لە ڕوو لاچوو
مەگەر نەسیم ئەنگووت؟ بەیانی بەرداوە؟[٧]
بە زاری خۆی داخۆ پرسی لە من ئاخۆ
گوڵ بوو وەها پشکووت؟ شەکەر بوو دەتواوە؟![٨]
بە تاری زولفانت ئەمن وەها شێواوم
سەبر و قەراری من ڕۆیی نەگەڕاوە[٩]
لەبەر شەکەرخەندەت ئاورم وەها کەوتێ
سۆز و گودازی من نەی بوو نەشێراوە[١٠]
سوراغی دێوانان، چراغی پەروانان
شەرابی مەیخانان، خوماری ئەو چاوە[١١]
ئەتۆ و گوڵی بۆ خۆت کردت بە ئاوێنە
ئەتۆ و دەمی فەرمووت بەو ئاوە کوژاوە

---

(٦) واتە: ئەگەر هەر لە دەست یار نەگریم چ بکەم ئاخر شەهید قەت خوێنی ناوەستێ.
حوسنی تەعلیلی تێدایە.
(٧) واتە: هەناسەی من زولفی لە ڕووی لادا دەڵەی نەسیم هات و بەیان بەر بوو.
تەشبیهی موڕەککەب هەیە.
(٨) واتە: ئاخۆ بە دەمی خۆی لە ئەحواڵی منی پرسی، یان گوڵ بوو پشکووت و شەکەر توایەوە؟
تەجاهولولعاریفی تێدایە.
(٩) واتە: بە تاری زولفی وا تێکچووم ئارامم هەر نەگەڕایەوە.
(١٠) واتە: ئاگرێ لەبەر خەندەی کەوتە من و نەکرا سۆز و گودازی بشارمەوە.
(١١) واتە: خوماری ئەو چاوە وەك سۆراغ و دیاردەی دیوەخان و چرای پەپوولە و شەرابی مەیخانە وایە.

ئەی ڕۆژی شەوگەردان، ڕووی تۆ لە نێو پـەردان
شیفای هەموو دەردان، بە خـەندەت هـێنـاوە(١٢)
تۆ و زولف و خاڵی خۆت، ئەتۆ و جەمالی خۆت
کـە شــەو بــە تــاریکی لەو ڕۆژە گــیراوە(١٣)
بــەو ئــاڵ و واڵایــە، بــەو بــەژن و بــاڵایــە
کـە زاتــی ئــەسمایە، کـە وەحـدەتی نـاوە(١٤)
یەخسیر و بەندی تـۆم، لە دووی کـەمەندی تـۆم
بــە زولفــەکــان جـارێ بـفەرموو بـەولاوە(١٥)
فەرمووت: دەبێ بگری، سـەبر و قـەرار نـەگـری
ئەمرت لەسەر عومرم، حوکمت لەسەر چاوە(١٦)
بــە تــیری ئــەو شــۆخــە چــلۆن نـەناڵێنـم؟
بــــرینی تــیراوێ بــە ئــێش و زووخــاوە(١٧)
فەرزەن ئەمن شێت بـووم ڕووم نـەبوو نـەمزانـی
هــەمیشە خــۆ پــاشا ڕووی بــە گـەدا داوە(١٨)

---

(١٢) واتە: تۆ بە پێکەنین شیفای هەموو دەردان و ڕۆژی شەوگەردانت هەیە.
(١٣) واتە: زولف و خاڵی تۆ وەك شەو ڕۆژی جەماڵیان گرتووی.
(١٤) واتە: ئاڵ و واڵا و بەژن و باڵای تۆ زاتی نێوەکانە کە پێی دەڵێ: «وەحدەت».
مەبەستێکی عیرفانییە کە دەڵێن: «وحدت در عین کثرت».
(١٥) واتە: ئەسیری کەمەندی زولفی تۆم جارێ پێیان بڵێ واوە چن.
(١٦) واتە: فەرمووتە دەبێ هەر بگری و ئارام نەگری، بەڵێ ئەمری تۆ لەسەر چاومە هەر وادەکەم.
(١٧) تیراوێ: برینێ کە تەشەنەی کردبێ و چاك نەبێتەوە، برینی شێرپەنجەیی.
واتە: بە تیری ئەو یارە چۆن نەناڵم وەك برینی «تیراوێ» وایە هەمیشە ئێش و زووخاوی هەیە.
(١٨) واتە: وا فەرزەن من شێت بووم ولە ڕووم هەڵنەهات چ بڵێم خۆ پادشا هەمیشە ڕووی بە سواڵکەر داوە تۆ بمدوێنە.

بــە غــەمزە کــوشتوومی، بــە شێوە گـرتوومی
دەشـڵێ: وەفـا مـەگـری، شـەهید نـەشۆراوە[١٩]

دەمــێکــە ڕەنــجوورم، لە یــاری خـۆم دوورم
شەماڵ دەخیلت بم، وەعدەی دوعا و سڵاوە[٢٠]

بـــڕۆ بــە زاری مــن، بــڵێ بــە یــاری مــن:
دوور بێ لە حاڵی تـۆ، ڕۆحـم بـە نـێو مـاوە[٢١]

ئـــەتۆ کـــە ڕێزانـــی چـــۆڵ و بــیابانی
دەســتی مــن و دامـانت «وەفـایی» دامـاوە![٢٢]

[٩٢][١]

لەبـــەر نـــازی چـــاوبازان خــورد و خــەوم خــوێنــاوە
بـــە تـــیری تـــیرەندازان چبکـــەم جــەرگم بــڕاوە؟![٢]

---

(١٩) واتە: بە غەمزەی گرتوومی بە شێوەی و کەڵەکبازی ئەسیری کردووم پێشم‌دەڵێ وەفایی مەگری شەهید شۆردنی ناوێ.
(٢٠) واتە: زۆر لە مێژە دوورە یارم، شەماڵ دەخیلت بم دوعا و سەڵاوم بۆی بەرەو بۆم بهێنە.
(٢١) واتە: بە زارییەوە بە یاری من بڵێ دوور لە حاڵی تۆمن بەحاڵ ڕۆحم ماوە.
(٢٢) واتە: تۆ ڕێگا دەزانی دەستی من و دامانت بچۆ بە یار بڵێ وەفایی زۆر داماوە.
ئەم قەسیدەیە دەبێ بە دەف و لە سەر هەوای خۆی لە خانەقا و تەکیەدا بخوێندرێتەوە.

[٩٢]

(١) کێشی شیعر: «مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن» بەحری موزاریعی موسەممەنی ئەخرەب. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: خوێناوە، بڕاوە، لێداوە. ئەم قەسیدەیەش هەر بۆ گـۆرانییە و گۆرانی‌بێژی زۆر کەڵکیان لێ‌وەرگرتووە.
(٢) واتە: لەبەر نازی چاو جوانان خۆراکم خوێناوە و جەرگیشم بە تیری تیرهاوێژان لەت لەت بووە.

شـێت و شـەیداو سـەحرایـی، دەگـریم هـەروەك وەفـایی
چبکـەم لە دڵەی سـەودایـی، پـەریيان دەسـتیان لێداوە؟(٣)
لە سـەر تـاقی دوو ئـەبرۆت مـەیلی زولفـان دەمکـێشـێ
خـۆ وەخـتە مـن کـافر بـم، چبکـەم قـیبلەم گـۆڕاوە(٤)
عیشوەی ڕووی تۆ هەر خۆش بێ، موشکڵگوشا و سەرخۆش بێ
بـزووت بـادی نـەورۆزی، گـرێی زولفت کـراوە(٥)
ئـەی ئـاوێنـەی دڵبـەری، زارت گـوڵ زولفت زڕێ
بـا هـەناسەم نـەتگرێ، ڕووی خـۆت بـێنـە بـەملاوە(٦)
زولفت جـێی بـێقـەراران، ڕووت ڕۆژی شـەو بـێداران
ئـەمان ئـەی شـای گـوڵزاران، ڕوحـمێك تـا ڕۆحـم مـاوە(٧)
بـەس عـومری مـن بـە بـادە، ڕووت بـێنـە زولفت لادە
دڵ بـۆیـە نـامورادە، بـەو شـەوە ڕۆژ گـیراوە(٨)
بـا شـەو بـڕوا سـەحەر بـێ، بـاغی گـوڵان وەبـەر بـێ
گـەر تـۆ مـەیلت لە سـەر بـێ، کـافر ئـیسلامی نـاوە(٩)

---

(٣) واتە: وەك وەفایی بە شێتی دەگریم، چ بکەم لە دڵم پەری شێتیان کردووە.

(٤) واتە: لەسەر تاقی برۆت زولفت جەزبم دەکا بەرەو خۆی دەمکێشێ، ئەوە خەریکە کافر بم چونکە قیبلەم گۆڕاوە، لە برۆوە بۆ زولف.

(٥) واتە: بای نەورۆز هات زولفت گرێی کراوە، یاخوا عیشوەی تۆ خۆش بێ کە باعیسی ئەم کارە بووە.

(٦) واتە: ئەی یـارێ کـە وەك ئـاوێنـەی دڵبـەری وای، زارت گـوڵە و زولفت زەڕی (زەرد و ئاڵتوونی) یان زڕێیە، با ئاهی من نەتگرێ ڕووت واوە بێنە.

(٧) واتە: ڕووت ڕۆژی شەونەخەوانە و زولفت جێی بێسەبر و قەرارانە، توخودا تـا ڕۆحـم ماوە ڕەحمت هەبێ.

(٨) واتە: کەم عومرم بە با بدە، ماچێکم دەیە، دڵم بۆیە بە ئاوات نەگـەیی چـون بـە شـەوی زولفت ڕۆژی کوڵمت گیراوە.

(٩) واتە: با شەوی زولفت لاچێ و سەحەری ڕوخسارت وەدەرکـەوێ گـەر تـۆ ئـارەزووت لێبێ کافری زولفت موسوڵمان دەبێ.

دەســـــتم لە تـــــای زولفت دا بــــەم بــــاڵایـە نـەمزانـــی
بـــۆچ دەمکـــوژی خــۆ قـوربان پـردی قـیامەت نـەپساوە؟[١٠]
لەبــــەر چـــــاوت نــــەمزانـــی، بــیّ بــاغەبان گــوڵچــینم
مەست بووم هـۆشـم لیّ نـەبوو، دەمـم بـۆ ڕووت هـێنـاوە[١١]
هــاتم بــە بــۆنــەی خــاڵت، تــووشی داوی زولفت بــووم
تــــەیرێکـــــی نـــابەڵەد بـــووم نــەمزانـــی دانــە و داوە[١٢]
ئــــەمڕۆ ســــەبای مـــــورادان کـــاسی کـــردم نــەمزانـــی:
نــە عــەتری نــافەی چــینە، نــە بــۆنـی زولفـی خـاوە؟[١٣]
لە ســــایەی چـــــاوەکـــانت بـــوومە ڕەنـــدی خـــەرابـــات
لەلای پـــیری مـــەیخانە خـــەرقەم لە گـــرەو مـــەی نـــاوە[١٤]
تـــــو خـــودا دڵم مـــەشکێنـــە، بـــا بـــزانــم ڕووت وابـــێنـــە
ڕووتــە یـــان گـوڵ هـەنارە؟ لێوتـە یـان شـەکـری خـاوە؟[١٥]

---

(١٠) واتە: دەستم لە زولفت کەوت قەسەم بە باڵات ئاگام لیّنەبوو بۆ لە خۆڕا دەمکوژی فیدات بم خۆ قیامەت ڕانەبووە و پردی سیرات نەڕووخاوە.

(١١) واتە: لەبەر شوعلەی چاوت نەمزانی باغەبان ئاگای لێیە گوڵم چنی مەست و بیّهۆش بووم و دەمم هێنا بۆ ڕووت.

(١٢) واتە: بە بۆنەی دانەی خاڵت هاتم و تووشی تەپکەی زولفت بووم من مەلێکی نابەڵەد بووم و نەمزانی ئەو دانەت لە نێو داودا بۆ ڕاوی باڵندەکان داناوە.

(١٣) واتە: بای سەبای ئاوات ئەوڕۆ بۆنێکی هێنا کاسی کردم کەچی نەمزانی بۆنی عەترە یان زولفی خاوی تۆ؟

(١٤) خەرقە: لیباسی دەروێشی.

واتە: لە سایەی چاوی تۆوە شەرابخۆری مەیخانەکانم خەرقەم لە لای مەیفرۆش لە بارمتەی شەرابدا داناوە.

(١٥) واتە: لەبەر ڕەزای خودا دڵم مەشکێنە و ڕووت واوە بێنە، با بزانم ئەوە ڕوخساری تۆیە یان گوڵ هەنارە وا ئەوەندە سوور و جوانە؟ وە ئەوە لێوی تۆیە یان شەکرە وا ئەوەندە شیرینە؟ «تەجاهولولعاریف» و تەشبیهی تێدایە.

وەقـــــتێ ئـــــارەق دەرێژێ بـــۆ کـــــوشتنی «وەفـــــایی»
بە گوڵی کوڵمی سوێنـد دەخـۆم گـەردن شـووشەی گـوڵاوە[١٦]
لە دەردی بـــێ دەرمـــــانی، کـــــەوتوومە ســــــەرگەردانـــی
بــــە جـــوابـــی (لَــنْ تَــرانـــي) چبکـەم ڕۆحـم سـووتاوە[١٧]
قــــــــەیتانی دوو لێوانت بــــــەندی جــــەرگی پســــاندم
کــــــــوفرت لەلام زاهـــــیرە ڕوحـــــمت لەلا نـــــەماوە[١٨]
ســــڵاوم کـــــرد لە یــــــارم، بــــــە دڵێکــــــی غــــــەمگینەوە
بـــــە لەفــــزێکــــی زۆر شـــیرین جـــوابــــی ســـڵاوی داوە[١٩]

---

(١٦) واتە: کاتێ بۆ کوشتنی وەفایی ئارەق دەڕێژێ سوێند دەخۆم ملی وەکوو شووشەی گوڵاو بۆنخۆشە.
(١٧) واتە: دەردم هێندە بێدەرمانە سەرگەردان و داماوم بەوەی دەڵەی «من نابینی» ڕۆحـم ئاگری گرتووە.
تەلمیحە بە داستانی حەزرەتی مووسا و کێوی توور.
(١٨) واتە: لێوت وەك قەیتان جەرگی بڕیم ئەوجار زانیم کافری و ڕەحمت نەماوە.
(١٩) واتە: سڵاوم کرد لە یارم بە دڵێکی غەمگین، ئەویش زۆر شیرین وەڵامی داوە.
بەیتی ١٧و ١٨ دەبێ زیاد کرابن لە هی وەفایی ناچن «ئاسۆ».

[٩٣][١]

چاوەڕێی مـوژدەی نـەسیمم، تـا لە گـوڵشـەن دێتـەوە
بـەڵکـە فـەرمایش بکـا گـوڵ، بـولبولم بـا بـێتـەوە[٢]
وا وەعـیدی بـەفری زسـتانە و فـیراقـم کـەوتە دڵ
مەر بە بای وەعدەی ویسالت کێوی دڵ ڕەش بـێتـەوە[٣]
میروەحەی زولفت لە دەوری ئاوری ڕووت بـێ چـلۆن
ئاگری عیشقت بە ئاوی چـاوی مـن دەکـوژێتـەوە؟![٤]
سووچی زولفت بوو کە پەروانەی دڵم ڕووی کردە ڕووت
ئاگـری وەسـڵی شـەم و پـەروانـە شـەو دەکـرێتـەوە[٥]

---

[٩٣]

(١) تێبینی: ئەم غەزەلە یەکێ لە بەقەوەترین غەزەلەکانی وەفاییە کـە تێیـدا تـێ کـۆشـاوە تازەگەری بێنێتە مەیدانی غەزەلی کوردییەوە و تێشیدا زۆر سەرکەوتووە، پێوەم شەرحی ئەم غەزەلە هەندێ جوانی ناسانەیی و هەڵسەنگاندنێکی زانستی لەسەر بکەم.
غەزەل لە نالییەوە گەیشتە وەفایی، وەفایی زۆرتر لە نالی لە ژێر کارتێکردنی شاعیرانی فارسدا بووە. دەوری وەفایی سەردەمی بازگەشتی ئەدەبی بووە شاعیران دەیانەوێ شتی تازە بڵێن.
وەفایی لەم غەزەلەیدا عـەمدەن تـەشبیهات و ئیستیعاراتـی تـازەی وەك: مـوژدەی نـەسیم، فەرمایش کردن، وەعیدی بەفری زستانی فیراق، بای وەعدەی ویـساڵ، کێوی دڵ، میروەحی زولف، پەروانەی دڵ، ئاگری وەسڵ، ئاوی خوڕخوڕە، نەقشی موهر، کێوی هیجر، مەزرەعەی میهر و مەحەبەت، توخمی وەسڵ... بەکار بردووە، بەڵام ئەوەم پێ سەیرە بۆچ لەبەیتی ئاخر یا هیچکام لە بەیتەکاندا ناوی شاعیر نەهاتووە بڕێ دوو دڵم دەکات. دیارە ئەم غەزەلە تازەگەری تێدایە و هەر ئەو تازەگەرییە «حەقیقی» و «حەریق» و «سەیف» دروست دەکا تا دەگاتە «هێمن» و «هێدی» و باخچەی غەزەلی موکریان دەڕازێنێتەوە. جا بۆیە پێوەم لەئەم غەزەلەدا تەنها بە ماناکردنەوەی وشە قورسەکان بەسەندە بکەم پێچەوانەی غەزەلەکانی دی؛ چونکا لە شیعری تازەگەیشتن ئاسانە.
(٢) فەرمایش: دەستووردان.
(٣) وەعیدی بەفری زستانی فیراق: وادەی دووری. ڕەشبوونەوەی کـێو: لاچـوونی بـەفر و هاتنی بەهار.
(٤) میروەح: باوەشێن.
(٥) سووچ: تاوان. ئەم بەیتە زۆر تازەیە کـە زولف هـۆی ڕوو کـردنی پـەپوولەی دڵی بـێ لە
☜

خەتتی میهر و زولف و خاڵی حوججەتی مولکی دڵە
نەقشی ئەو موهرە بە ئاوی «خورخورە» ناچێتەوە(٦)
دڵ لە ترسی چاوی بوو، ڕووی کردە میحرابی بڕۆی
ئێستە بیستوومە لە چینی زولفی جێی نابێتەوە(٧)
کێوی هیجرت خستە سەرشان و دڵم پێی خستووە
تا نەگا دەستی بە زولفت زەحمەتە هەستێتەوە(٨)
سەد کەڕەت خستمتە گێژی مەهلەکەی بەحری فیراق
ئاخری قوللابی موژگانت دەرم دێنێتەوە(٩)
مەزرەعەی میهر و مەحەببەت توخمی وەسڵی شین نەکرد
گوڵ بە شادی دادەچێنم خاری غەم دەڕوێتەوە(١٠)
خۆت دەزانی موددەتێکە سەیر و پاماڵی جەفام
کەی وەکوو نەقشی قەدەم سەر نێمە ژێری پێتەوە؟(١١)

☞

ڕوخساری وەك شەمی. تاوانی شەوی زولف بێ بە هۆی ئەوە پەروانە ڕوو لەشەمی ڕوخسار بکات.

(٦) خەت: نامە، سەنەد. حوججەت: دەلیل، بەڵگە. موهر: ئیمزا، توغرا. خورخورە: چۆمێکە لە موکریان.

(٧) چینی زولف: یانی چین و چرووك و درێژی وەك دووری موڵکی چینە، ئەمە ئیهامە.

(٨) پێ خستن: ماندوو بوون.

(٩) بەحری فیراق: دووری. گێژی مەهلەکە: جێگەی قووڵی دەریا.

(١٠) مەزرەعە: مەزرا، بێستان. توخمی وەسڵ: تۆی پێك گەیشتن. موراعاتی نەزیر هەیە لە نێوان مەزرەعە، توخم، شین کردن، چاندن، دوورین و خاردا.

(١١) سەیر: قەیدە واتە یەکجار جەفا پاماڵی کردووم. سەر ژێر پێ نان: وەسڵ و تەوازوع. دەشکرێ «سەیر و پاماڵی» نەبێ و «سەر و پا ماڵی» بێت.

دڵ ئـــەوا کـــەوتۆتـــە زیـــندانـــی غـــەم و قـــوربانتم
تـــاێـکـــی زولفت بـــنێرە بـــەڵکـە بـۆم دەربـێتـەوە[١٢]
تــو خــودا تـاکـەی لە تـاریکی شـەوی هـیجرانـی تـۆ
دەستەوئەژنۆ دابـنیشم، ڕەبـبی کـەی ڕۆژ بـێتـەوە؟![١٣]
بێ ئیشارەی «حکـمة العـین»ی "شـیفا"ت نـایە شـیفام
خۆت دەزانی زامی دووری سەختە خۆش نـابێتـەوە[١٤]
فــیکری مــن چــونکە دەقـیقی عـاشقی قـەددی ئـەوە
موو لە موو گـیراوە، چ بکـەم لێك جـوێ نـابێتـەوە؟[١٥]

[٩٤][١]

چین چـین و تـاتا گـرێی زولفـی حـەریری بکـەوە
دین و دڵان مەسکە ڕێێ میسك و عەبیری بکەوە[٢]

---

(١٢) واتە: زولفی وەك تەنافت بنێرە تا دڵمی لە زیندانی غەم پێ‌دەربێنمەوە. (بەڕاستی شتێکی تازەیە).
(١٣) دەستەو ئەژنۆ: مات و داماو.
(١٤) «حكمة العين»: حیکمەتی چاو، ناوی کتێبێکە کە نیسبەت دراوەتە لای ئەبو عەلی سینا. شیفا: کتێبی ئەبوو عەلی سینایە.
(١٥) واتە: فیکری من هێندە دەقیق و باریکە لە قەدی باریکی یار ئاڵاوە دوو موو لەیەك جیا نابنەوە.

[٩٤]

(١) کێشی شیعر: «مفتعلن فاعلن مفتعلن فـاعلن» بـەحری سـەریعی مـوسەممەن. ڕەدیـف: بکەوە. واژەی قافیە: حەریری، عەبیری، و... قافیەی میانیشی تێدایە.
(٢) مەسکەر: مەستکەر، سەرخۆشکەر.
واتە: گرێی زولفی حەریرت بکەوە تاوەکوو دین و دڵان بە میسك و عەبیری مەست بن.

چەند خۆشە بۆسە کردن، پێکەوە دەست و گەردن
ئیدی هەتاکوو مردن بە شەهد و شیری بکەوە[٣]
هیلاکی غەمزە و برۆی، شاد و شەهیدە بۆ خۆی
ئەی دڵی ڕەنجەڕۆ بۆی، شیر و تیری بکەوە[٤]
گەر وەکوو زولفی سیای، حەلقە ببەستن سەفای
بمرە لەبەر خاکی پای، هەر بە ئەسیری بکەوە[٥]
لە مێژە بێ حاسڵم، تاکەی بناڵێ دڵم؟
بولبولی خۆتە گوڵم، جارێکی بیری بکەوە[٦]
دڵ کە لە تۆ زیز بووە، خوێن وە سەری کەوتووە
تیفلە گرووی گرتووە، بەو مەمە ژیری بکەوە[٧]
چاو مەستە ڕوو گوڵدەستە زاری خۆت کردە پستە
فەرمووی «وەفایی» هەستە بەس بە زویری بکەوە![٨]

---

(٣) بکەوە: بخەوە.
واتە: چەندە خۆشە ماچ و دەستەملان کردن، ئیدی هەتا مردن لە بەهەشتدا بخەوە و شیر و شەکر بنۆشە.
(٤) واتە: هەر کەس کوژراوی غەمزەی یار بێ شەهیدە ئەدی دڵ لە کۆڵی تیر و شمشێر بەوە و خۆت بە غەمزەی یار بەکوشت بدە.
(٥) واتە: ئەگەر سەفا و خۆشی وەك زولفی یار لەبەر پێیدا بکەوێ تۆ لەبەر خاکی پای ئەسیر بە، جا هەر ئەهلی سەفا دەبی.
"ی" لە «سەفای»دا "ی" سابڵاغییە هەر یانی سەفا.
(٦) واتە: ئەی یار بولبولی خۆتم تاکەی بە بێ حاسڵی بناڵم جارێك یادم بکە.
(٧) ژیرکردنەوە: خاواندنەوەی منداڵ.
واتە: دڵم کە نارەحەتی تۆیە و پڕ لە خوێناو بووە وەك منداڵ وایە بەو مەمکەی خۆت بیلاوێنەوە و ژیری بکەوە.
(٨) زویری: زەلیلی و بێ کەسی.
واتە: ئەو یاری چاو مەستە زاری وەك پستە وایە، فەرمووی وەفایی هەستە هێندە زەلیل مەبە.

[٩٥][1]

مـــەمکوژە تـۆ گـەردەنی خـۆت ڕووت لە زولفـان دەرخـەوە
ئەی سەبای سالّحان ئـەتۆ بکـەی ئـەم شـەوە ڕۆژ بـێتـەوە[2]
تــاقەتم چـــوو ئـــارەقی گـــەردنت بـــە زولفـــان ون مـەکـە
ئـــەی ســـتارەی ســـوبحدەم ئـەوشۆکـە زووتـر دەرکـەوە[3]
ســـووتبووم خـــۆم دا پـــەنای زولفت دەمـێك ئـاسوودە بـم
ڕووت نـیشان دام بـاز لە ســایەی تـۆوە ئـاورم گـرتەوە[4]
زولفت ئـەفشان کـرد و پـەنهان بـووی و دونـیات کـردە تـەم
خـــۆت وەدەرنـــا عـــالەمت سـووتاند و ئـاورت کـردەوە[5]
بـــا بـــە هـــەوایای پـــایبووسیت عـــومری مـــن کـۆتـا نـەبێ
مەیخە پشت گوێ، مەرگی من، بـێ زولفـەکـانت بـەردەوە[6]

---

[٩٥]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: دەرخەوە، بێتەوە، دەرکەوە، و...

(٢) واتە: تۆبی و گوناحانی گەردنی خۆت، یان سوێندت ئەدەم بە گەردنی خۆت، مەمکوژە و زولفت لەسەر ڕوخسارت لابەرە، خودایە بۆ خاتری بەیانی پیاوچاکان شەوی زولفی لەسەر ڕووی لاچێ و ڕۆژ هەڵبێ.

(٣) واتە: من سەبرم تەواو بوو ئارەقی گەردنت بە زولفت دامەپۆشە ئەی ئەستێرەی بـەیانی ئەوشۆ زووتر هەڵبێ.

ئارەقی گەردنی یار بە ئەستێرەی بەیانی شوبهاوە.

(٤) واتە: من سووتا بووم خۆم دا سایەی سێبـەری زولفت کـەمێ وەحـەسێم، ڕوخسـارت نیشاندام لە حەیبەتان دووبارە سووتامەوە.

(٥) زولفت پەرێشان کرد و خۆت لە عالەم ون کرد و دونیا لە تەمێ غەرق بوو، هـەر خـۆت پیشان دا دونیا سووتا و ئاگرت هەڵایسانەوە. ئاگر کردنەوە: کینایە لە چالاکی زۆرە.

(٦) واتە: بە هیوای پێ ماچکردنی تۆ تەمەنێکە چاوەڕێم و خەریکە بـەو هـیوایـەوە ئـەمرم، زولفیشت مەخەرە پشت گوێ، بەریدەوە با بگاتە کن لاقت.

پشت گوێ خستن: ئیهامە و کینایەیە لە تەوەججوه پێ نەکردن و بێ ئیلتیفاتی.

ئــولفەتی زولفت چــییە قــوربان لەگــەڵ ڕوخســاری تــۆ؟
خــۆ بــە هــیچ دیـنێکـی نـابێ کـوفر و ئـیمان پـێکـەوە(٧)
هــاتەسەر خــەندە کــە مــن ســولْتـانی حـوسن و دڵبـەرم
غــایەتی ســوورەتنومای ڕۆژی جــەماڵی مــن شــەوە(٨)
بای سەبای بەرقەع گوشا بوو؟ یا ئەتۆ بووی خـۆت نـوانـد؟
یــا نــە ڕیــزوان دەرکــی گــوڵزاری بـەهەشتی کـردەوە؟(٩)
مــن لەبــەر عــەکســی نــیگاهت کــەوتووم هـۆشم نـییە
چاوەکەی تۆ هەر نەخۆشە یـا نـە سـەرخـۆشـی خـەوە؟(١٠)
«خــارق العــادات»ی زولف و خــاڵ و خـەندەی زاری تـۆ
میشك و عەنبەر، شەهد و شەککەر، لەعل و گەوهەر پێکەوە(١١)

---

(٧) زولف: کوفر. ڕوخسار: ئیمان.
واتە: قوربان ئەو ڕەفاقەتی زولف و ڕوخسارەت بۆ چییە؟ کوا کافر و موسوڵمان یەك دەکەون.
(٨) واتە: یار بە پێکەنینەوە گوتی من پادشای جوانی و دڵڕفێنم، ئەوپەڕی شکڵی جوانی من شەوی زولفەکانمە.
(٩) بەرقەع: ڕووبەند، چارشێو. ڕیزوان: دەرکەوانی بەهەشت.
واتە: ئەرێ بای سەبا بوو چارشێوی لادای؟ یا تۆ خۆت نیشان دا؟ یا دەرکەوانی بەهەشت دەرکی گوڵزاری ئاوەڵاکرد؟
«تەجاهولولعاریف» و تەشبیهی تێدایە.
(١٠) واتە: لەبەر شەوقدانەوەی تەمەشات من بێهۆشم، ئەرێ چاوت هەروا بیمارە؟ یان خەواڵووە وا هێندە جوانە؟.
(١١) «خارق العادە» لە حاڵەتی عادی بەدەر.
واتە: زولف و خاڵ و خەندەت خارقولعادەن، کوا میشك و شەکەر و لەعل پێکەوە دەبن؟.
لەف و نەشر و تەشبیه هەیە لە نێوان زولف و میشك، و خاڵ و عەنبەر، و خەندە و شەکەر، و زار و لەعل و گەوهەردا.

زولفـــی لادا تـــا دیـــاربێ جـــاعیلی لەیـــل و نـــەهار
ڕووی وەدەرنـــا تـــا بـــزانـــن «خـــالق الأصـــباح» ئـــەوە[١٢]
نـەوڕەسـیدەی نـەخلی بـاڵای شـەرحـی حـەرفی وەحـدەتە
نەور و نەکهەت، نوور و زوڵمەت، نار و جەننەت پێکەوە[١٣]
وەك سـەری زولفت دەبـێ کـێبـێ حیسابی تێك‌نـەچێ
گەر بە ناز تۆ بێیە پـەی مـەحشەر بـە چـاوی مـەستەوە؟[١٤]
چـم لە ئـومـمێدی بـەهەشت و بـیمی دۆزەخ داوە مـن؟
دۆزەخـی مـن هـەر فـیراقـە، جـەننەتم وەسـڵی ئـەوە[١٥]
لێوەکەت عـومرم بـوو شـەرتت کـرد بـە دڵ جـارێکـی دیش
وەخـتە بـوو بـمرم وەرە عـومری دوبـارەم پـێبـدەوە[١٦]

---

(١٢) جاعیل: بەدی هێنەر. «خالق الأصباح»: ڕوونکەرەوەی بەیانان.
واتە: زولفی لادا تا بزانن شەو و ڕۆژ بە دەستی ئەوە، ڕوخساری دەرخست تا بزانن بەیانی ئەو دروستی ئەکات.
ئەم شیعرە خاڵی لە مەفاهیمی عیرفانی نییە.
(١٣) وەحدەت: یەکیەتی و عەلامەتی (١) کە وەك باڵای یار وایە. نەور: خونچە. نەکهەت: بۆن.
واتە: باڵای تازە پێگەیشتووی شەرحی واژەی وەحدەت و یەکـە، خـونچە و بـۆن و نـوور و تاریکی، ئاور و بەهەشت پێکەوەن.
لە عیرفاندا وەحدەت نەمادی خودایە کە هەموو شتی خەلق کردووە و هەموو شت هەر ئەوە.
(١٤) واتە: کێیە لە مەحشەردا وەك زولفی تۆ ئاڵۆز نەبێ و حیسابی لە دەست خاریج نەبێ گەر لە مەحشەردا بە چاوی مەست خۆت نیشان دەی.
دەکرێ ئەم بەیتە بە شەفاعەت و تکاکاری پێغەمبەرىﷺ گوتبێ.
(١٥) واتە: من کارم بە بەهەشت و جەهەننەمەوە نییە، جەهەننەمم دووری ئەوە و بەهەشتم وەسڵی ئەوە.
(١٦) واتە: لێوی تۆ عەمری من بوو قەرارت کرد جارێ‌دیش ماچم دەیتێ و بم‌دوێنـی وەرە ئەمجارەشم بدوێنە تا تەمەنم بێتەوە هەوەڵ.

خـۆش بـە نـاز ڕامـەبرە، قـوربان، ئـیلتیفاتێکت هـەبێ
دادخـواه زۆر کـەوتوون نـەختێ سـەمەندت بگـرەوە(١٧)
تـاقی ئـەبرۆت دەرخـە شـادم کـا هـەتا قـوربانی بـم
عـیدی قـوربان چـونکی شـەرتی ڕوئـیەتی مـاهی نـەوە(١٨)
داخۆ چبکا پـاش خـەت و خـاڵان سـەفی مـوژگان بـە نـاز؟
لەشکـری تـورکان ئـەوا هـات و فـەرەنگی پـێشڕەوە!(١٩)
ئـاه و نـاڵەی بـێقـەراریـم عـالەمی خسـتۆتـە جـۆش
گـوڵ بـەناز پـەروەردەیە ئـەی دڵ دەمـێکی بسـرەوە(٢٠)
مـن لە سـەر خـاکـی دەری یـاری سـەفەرکەردە نـەمام
نـامرم ئـەهلی بـەهەشتم گـەر ژیـانم بـێتـەوە(٢١)

---

(١٧) دادخا: شکایەتکەر. سەمەند: ئەسپ.
واتە: قوربان هەروا بە سەرخۆشی مەڕۆ و چاوێك لە دەور و بەرکە ویستیاری عەدڵ و شکایەتگەرت زۆرن هێندێ ئەسپەکەت ڕاگرە و عەرز و حاڵیان بپرسە.
(١٨) واتە: تۆ برۆت دەرخە کە وەك تاقی هیلالە با دەمێ منیش خۆم بە قوربانی کەم، چونکە شەرتی جەژنی قوربان دیتنی مانگی یەکشەوەیە.
نازانم چۆن وەفایی لێرەدا ئاوای کردووە! چونکە بینینی مانگی یەکشەوە بۆ جەژنی ڕەمەزانە نەك بۆ جەژنی قوربان و جەژنی قوربان لە دەی زیلحەجەدا دەکرێ و مانگ لە هیلالی دەردەچی و بەرەو پڕی دەڕوا.
(١٩) واتە: سەفی موژگانت بڵێ چ بکا لە خەڵك، چونکا لەشکری تورکی چاوت هات و خاڵ و ڕوخساری فەرەنگیشت لە پێشەوە حەرەکەتیان کردووە.
(٢٠) واتە: ئاه و ناڵەی بێ قەراری من دونیای وەجۆش خستووە ئەی دڵ! گوڵ بە ناز پەروەردە کراوە هێندە مەناڵە و ئارام بە تا گوڵ نارەحەت نەبێ.
(٢١) واتە: یارم کە سەفەری کرد من لە سەر خاکی دەرکی ئەو نەمام منیش چۆڵم کرد وڵات. دەزانم من نامرم و ئەهلی بەهەشتم ئەگەر یارم جارێدیش بێتەوە. یار لێرەدا شێخ عوبەیدیللایە.

تــۆ هــەڵســتای بــەو دەمــە ڕۆحــی «وەفــایی»ت زیــنـدە کــرد
بــا قــیامەت کــەس نــەڵێ هــەر یــێکــە تــوخودا هــەستەوە[22]

[٩٦][1]

تــا بــە تــا لەو ڕۆژە تــۆ زولفت بــە ڕوودا خســتەوە
من لە سایەی زولف و ڕووی تۆ ڕۆژی ڕووناکم شەوە[2]
دا بــزانــن خــەت لە دەوری عــاریزی هــات و کــوتی:
«هەرچی نەیدیوە شەو و ڕۆژ نوور و زولمەت پێکەوە!»[3]
دڵ لەسەر تاقی برۆی خــۆی خســتە داوی زولفــی خــاو
قــیبلەکــەم گــۆڕاوە بــۆیــە پــێم بــە داوی کــوفرەوە[4]

---

(٢٢) واتە: تۆ کە هەستای و قیامت کرد ڕۆحی وەفایی بەوە زیندوو بووەوە، با خەڵك نەڵێن هەر یەك قیامەت هەیە تو خودا جارێکی دیش هەستەوە و قیامەتی دیکە سازکە.
ئەم بەیتەی ئاخر دەری دەخا شیعرەکە سەراپا وشەکان مەجازین و ڕاجیع بە شۆڕشی شێخ عوبەیدیللا و مەرگ و دوورخستنەوەی ئەو گوتراوە بە سەبکی «حافظ» جار جار مـەبەستی دونیاییشی تێدا گونجاندووە.

[٩٦]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: خستەوە، شەوە، پێکەوە، و...
(٢) واتە: لەو ڕۆژەوە زولفت یەکە یەکە بە ڕوخسارتدا داوە من ڕۆژی ڕووناکم لێ بۆتە شەو.
(٣) واتە: لەبەر ئەوەی خەڵکی ئاگەداربن خەتی ڕوخساری هات و گوتی: «کێیە شەو و ڕۆژ و نوور و تاریکی پێکەوە نەدیوە بێ ببینێ».
(٤) واتە: دڵم لەسەر تاقی برۆی خۆی هاویشتە زولفی بۆیـە قیبلەم گۆڕاوە لاقـم ئـەسیری داوی کوفری زولفی یار بووە.

ڕۆحـــی شـــیرینم بـــە چـــاوان وا بـــە زاری دەمکـــوژێ
قـــەد نـــەڵێ: داخـــۆ ئـــەوە فـــەرهادە یـــاخۆ خـــەسرەوە؟[٥]
چونکە دڵ عاشق بە ئەبرۆی بوو بە داوی زولفی بـەست
حـــــەقیە زنـــــجیری بکـــا دێوانـــەیی مـــاهی نـــەوە[٦]
من وەها زوو مەستی مەی نابم بـە نـەشئەی چـاوەکـەت
مـــەرگی مـــن ســـاقی لەگـــەڵ ئـــەو جـــامە لێوت بـــێنـەوە[٧]
تـــۆ «وەفـــایی»ت کـــوشتووە ئـــیسباتی کـــوڵمـــی ســـوورتە
ڕۆژ کـــە گـــیرابـــێ نـــیشانەی قـــەتڵی مـــەزڵوومـــان ئـــەوە[٨]

---

(٥) واتە: ڕۆحی شیرینی من کە یارە چاوی وام دەکوژێ قەت فەرقی بۆ ناکا من فەرهاد بم یان خەسرەو.
تەلمیح و موراعاتی نەزیر هەیە لە نێوان شیرین و فەرهاد و خەسرەودا. وە لە شیریندا ئیهام هەیە.
(٦) واتە: چونکە دڵ عاشقی برۆی بوو کە وەك مانگی نەو دەچێ، یار بـە زنـجیری زولفـی بەستییەوە، چونکا شێتی مانگ دەبێ بە زنجیر بـەسترێتەوە دەنا دەست دەوەشێنێ.
دەڵێن شێت مانگ ببینێ شێتتر دەبێ.
(٧) واتە: من بە ئاسانی مەستی مەی نابم ساقی مەرگی من لەگەڵ ئەو جامە لێویشت بێنە با بە ماچی لێوت مەست بم.
(٨) واتە: تۆ قاتڵی وەفاییت، بەڵگەش بۆ سەلماندنی ئەمە کوڵمەکـەتە کـە بـە خـوێنـی ئـەو سوورە، کاتێ ڕۆژ دەگیرێ دیارە مەزڵوومێ کوژراوە.
ئەسلووبی موعادەلەی تێدایە.

[٩٧](١)

سـەروە یـا عـەرعەرە یـا تـازە نـیهالی چـەمەنە؟
یا ئـەوە گـوڵبـونی بـاڵای گـوڵی گـوڵزاری مـەنە؟(٢)
عاشقی زولف و ڕوخی سـەرسەری یـارێکـم ئـەمن
چـاوی بـیمارە، گـوڵی زارە، قـەدی نـارەوەنە(٣)
قەدی سەروە بـەری هـێنـاوە کـە مـیوەی دەمـی وی
نـاری پسـتانە، گـوڵی نـەورەسـە، سـیبی زەقـەنە(٤)
بـە هـەوای بـاغی گـوڵانـی کـە دەنـازێ حـەقیە
گوڵی من گوڵ دەمە، گوڵ چەپکەنە، گوڵ پیرەهەنە(٥)
دڵ کـە کـوشتەی ڕوخـیە بـەستەیی زولفـە دەگـری
شەوی هیجرانـە دەڵێی نـاڵەیـی مـورغی چـەمەنە(٦)

---

[٩٧]

(١) کێشی شیعر: «فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن» بەحری ڕەمـەلی مـوسەممەنی مـەخبوونی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: چەمەنە، مەنە، نارەوەنە، و...

(٢) واتە: ئەرێ ئەوە داری سەوڵە یان عەرعەرە یان خەڵفی تازەیە لە نێو چەمەندان، یان بنچە گوڵی باڵای یارەکەی منە؟!
ئیستیعارە و «تەجاهولولعاریف»ی تێدایە.

(٣) سەرسەری: شێت.
واتە: من عاشقی یارێکی شێتۆکەم، چاوی نەخۆشە دەمی وەك گوڵە، قەدی وەك دارەبەن وایە.

(٤) واتە: قەدی وەك سەوڵە کەچی بەری میوەی گرتووە کە بریتین لە هەناری مەمك و گوڵی تازەپێگەشتوو و سێوی چەنە.

(٥) چەپکەن: کراسی داوێن درێژ. واتە: حەقیەتی بە باغی گوڵ و ڕوخساری خۆی بنازێ چونکا گوڵی من دەمی وەك گوڵە و کراسەکەی بەریشی هەر لە گوڵ دروستکراوە.
بە زاراوەی شنۆیی «چەپکەنە» یانی چەپکە گوڵن، هەر چەند دەڵێن چەپکەن کراسێکـە لای چەپەوە دادەکەندرێ، من بڕوام وانییە.

(٦) واتە: دڵ کە بەسراوی زولفی یارە و کوژراوی ڕوخساریە دەگری دەڵەی مەلی چەمەنە لە شەوی دووری زولفی یاردا دەناڵێ.

ئەشکی من چونکە لەسەر چاوەیی دڵ دێتە دەرێ
ڕەنگی گوڵنارییە مرواریی خاکی یەمەنە(٧)
زولفی لەرزانی بە سەر چاوی بە دەم بادی وەزان
میشکی تەڕ، عەنبەری تەڕ، چەتری غەزاڵی خوتەنە(٨)
کوشتنی بولبولی میسکین چییە؟ پشکووتنی گوڵ
مەتڵەبت کوشتنی عاشق نییە، تۆ پێمەکەنە(٩)
دڵ و دینم لە بەهای ماچی دەمی داوە دەڵێ:
لە «وەفایی» مەگرن عاشق و مەجنوونی مەنە(١٠)

•••••••━━●━━•••••••

(٧) واتە: فرمێسکی من لەسەر چاوانی دڵم دێتەدەر بۆیە وەك گوڵنار سوورە و لە مرواریدی خاکی یەمەن دەچێ.
(٨) واتە: زولفی لەسەر سەر و چاوی کە با دەیلەرزێنێ دەڵەی میشکی تەڕ و عەنبەری تەڕ و چەتری ئاسکی وڵاتی خوتەنە.
(٩) واتە: دەزانی بولبولی فەقیر بە چی دەکوژرێ؟ بە پشکووتنی گوڵ، ئەگەر مەبەستت کوشتنی عاشق نییە تۆش پێمەکەنە.
حوسنی تەعلیل و تەشبیهی تێدایە.
(١٠) واتە: من دڵ و دینم بە قیمەتی ماچێ داوە کەچی دەڵێ ئیراد لە وەفایی مەگرن شێت و عاشقی منە!

[٩٨][1]

چـاوی پـڕ خـوێنـم دەگـێڕم قـیبلەکـەم پـەیدا نـییە
نـووری چـاوم ڕۆیـیوە یـا دیـدەکـەم بینا نـییە؟[2]
وەك نـەیستان ئـاورێ بـەربۆتـە دەروونـم بـەند بـەند
دڵ کە هەروەك نـەی دەنـاڵێ دەم بـە دەم بـێ‌جـا نـییە[3]
ئـەی چـرا لەحـزێك مـودارا تـێر ببینێ ڕەنگ و ڕووت
وەرنـە پـەروانـەی غـەریب جـان و دڵی پـەروا نـییە[4]
بـۆ نـیساری مـەقدەمت عـومرێکـە دەگـریم ڕۆژ و شـەو
تا بـەکـەی گـەوهەر فشـانی، چـاوەکـەم دەریـا نـییە؟[5]
چی دەکەم، دەگریم، دەسـووتێم، ئـاوری دڵ نـامرێتـەوە
چبکـەم ئـاخر نـووری دیـدەم، سـینەکـەم سـینا نـییە[6]

---

[٩٨]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف. ڕەدیف: نییە. واژەی قافیە: پەیدا، بینا، بێ‌جا، و...

تێبینی: وەفایی ئەم شیعرەی بۆ تەبعید و دوورخستنەوەی شێخ عوبەیدیللا گوتووە و «میرزا ئیسماعیلی ئاغا تەها» لەسەر ئەم کێش و ڕەدیف و قافییە قـەسیدەیەکـی هـەیە کـە زۆر لەم شیعرەی وەفایی بەقەوەتترە.

(٢) واتە: چاو دەگێڕم شێخ کە وەك قیبلەم وابوو دیار نییە، یان نووری چاوم نەماوە یان چاوم نابینێ.

(٣) واتە: دڵم ئەگـەر وەك نـەی بـناڵێ جـێی خـۆیـەتی چـونکا بـەند بـەندی دەروونـم وەك قامیشەڵان ئاگری تێ کەوتووە.

(٤) واتە: ئەی چراکەمێ سەبرت هەبێ با پەروانە تۆزێ ڕوخسارت ببینێ، خۆ ئـەو تـرسی گیان و دڵی نییە هەر پێی خۆشە بتبینێ.

(٥) واتە: تاکەی چاوم بۆ زێڕەوشانی هاتنت گەوهەر بڕێژێ، بۆ مەگەر چاوی من بەحرە ئەو هەمووە گەوهەرەی تێدابێ.

(٦) واتە: هەرچی دەگریم ئاوری دڵم بۆ ناکوژێتەوە ئـەی نـووری دیـدەم خـۆ سـینگی مـن

گەر هەزار جار بێ بەکۆی زووخاڵ بە نووری کێوی توور
ئــەو دڵە، جــۆیـایی یـەك دیـداری وەك مـووسا نـییە(٧)
هـات و ڕووی وا کـرد و دونـیای کـردە نـاڵەی عـاشقان
دا نــــەڵێن نــــایێ قــیامەت، ڕۆژی واوەیــلا نــییە(٨)
حەڵقە حەڵقە تـاری زولفت خستە سـەر ڕووی نـازەنین
دا نــەڵێن ڕۆژ حــەڵقـەگـۆشـی مـاهی شـەوئارا نـییە(٩)
پــێکــەنی مـەمنوونی کـردم، زولفـەکـەی دامـێ بـە دڵ
دا نەڵێن شەککەر فرۆشـی ئـێمـە خـۆش‌سـەودا نـییە(١٠)
خــۆم بــەسەر گــێڕا کـوتم: قـوربان پـەرێشـانی بـەسە!
سوێندی خوارد بەو زولفە وەسڵم عەینی سەرگەردانییە(١١)

☞
سەحرا و تووری سینا نییە وا بسووتێ.
تەشبیهـ ، تەفزیل، تەلمیح و ئیستیعارەی تێدایە.
(٧) واتە: دڵ ئەگەر هەزار جار وەك کێوی توور بسووتێ و بێتە زوخاڵ، هێشتا ئەوەی کە مووسا بە دوایدا دەگەڕا (کە گەیشتن بە خودا و قسەکردن بوو لەگەڵیدا) بۆ ئەم دڵەی من دەست ناکەوێ.
تەلمیحە بە داستانی کێوی توور و تەجەللای حەق و...
(٨) واتە: هات و ڕوخساری پیشان دا و دونیای کرد بە ناڵەی ئاشقان تا نەڵێن ڕۆژی قیامەت شین و گریانی تێدا نییە؟
ئیشارە بە شۆڕشی شێخ عوبەیدیللایە.
(٩) واتە: یار ئەڵقە ئەڵقە زولفی خستە سەر ڕوخساری جوانی تا نەڵێن هەتاو گوێڕایەڵی مانگی شەو ڕازێن نییە.
ماهـ: ئیستیعارە لە ڕوخساری یارە. وە تەشبیهی تاری زولفی زەردیش کراوە بە تیشکی هەتاو.
(١٠) واتە: یار پێکەنی و منی مەفتوونی خۆی کرد و زولفی بە دڵ و گیان دا بە من تا خەڵکی نەڵێن ئەو شەکەر فرۆشەی ئێمە خۆش مامەڵە نییە.
(١١) خۆم وەسەرگێڕا: تکام لێ کرد.
☜

مەنعی ناڵینم لەشەوقی گەردەن و ڕووی خۆت مەکە

بولبولی سوبحی بەهار بێشین و واوەیلا نییە(١٢)

دڵ کە بەستەی زولفە لەو لێوانە مەحروومی مەکە

بێشەکەر ئەم تووتییە ناژی کە هێندوستانییە(١٣)

گا بە ناز، گاهێ بە غەمزە مەمدە بەر تیغی برۆت

کوشتنی عاشق بە هیچ دینێکی قوربان چا نییە(١٤)

با فریبی من نەدا واعیز بە گوڵزاری ئیرەم

عاشقی ڕووی تۆ بە هەوای «جنة المأویٰ» نییە(١٥)

گەر هەموو عالەم بڵێن: مەجنوونە، تا دەمرم دەڵێم:

هەردوو دونیا قیمەتی دیداری یەك لەیلا نییە(١٦)

☞

واتە: زۆرم تکاکرد گوتم قوربان ئیدی بەسە پەرێشانی، فەرمووی بە زولفم قەسەم ویساڵی من عەینی سەرگەردانی و ئاڵۆزییە. واتە: دەردەکەم زۆر سەختە هەرکەس دەگەڵم بێ زەحمەتی بۆ پێش دێ.

(١٢) واتە: مەنعم مەکە بۆ تۆ بناڵم، بولبول لەکاتی بەهاردا ناتوانێ شین و واوەیلا نەکات.

(١٣) واتە: دڵم بەستەی زولفە و لە لێوت بێبەشی مەکە، دڵم وەك تووتی هیندی وایە بێ شەکەر ناژی.

مەبەستی عیرفانی بەیتەکە ئەوەیە: لەو قسە چاکانەی خۆت بێبەشم مەکە با بیانکەم بە شیعر.

(١٤) واتە: کوشتنی عاشق لە هیچ دینێکدا چاك نییە، تاوێ بە ناز و تاوێ بە غەمزەی برۆت مەیکوژە.

(١٥) واتە: با نەسیحەتگەر بە بەهەشت من فریو نەدا، کوژراوی ڕوخساری تۆ عاشقی بەهەشت نییە.

(١٦) واتە: ئەگەر تەواوی عالەم پێم بڵێن شێتە وەك مەجنوون، من دەڵێم تەواوی دونیا تاقە لەحزەیێ دیداری لەیلا ناهێنێ.

داد لە دەست حوسنت کـە زولفت نـابێ بـێ نـاڵەی دڵان
ئـاریٔ ئـاریٔ دائیـرەی شـاهانە بـێ‌غـەوغا نـییە؟[١٧]
چت لە وەسڵی زولفی من؟ فـەرموو «وەفـایی» هـا دەمـم
تـالیبی عـەیشی ئـەبەد بـە، عـومری دونـیا فـانییە[١٨]
سەد هەزار دڵ پێکەنی وەك گـوڵ بـەدەم بـادی بـەهەشت
یا هەناسەی جـانفەزای گـوڵزاری غـەوسی سـانییە؟[١٩]
جـانشینی حـەزرەتی «غـوث الخـلایق» قـوتبی حـەق
فەرعی «تـاها» ئـەسڵی «یـاسین» نـەوبەری گـەیلانییە[٢٠]
ڕەوشـەنی چـاو و قـولووبی عـاریفە عـەکسی دڵی
کـێوی تـوورە، مـەزهەری نـوورە، کـلی سـوبحانییە[٢١]
پێی لەسەر شـانی هـەموو وەلیـیانە جـەددی خـۆی دەڵێ
جـێی لەسـەر چـاوانـە شـاه و شـانشینی سـانییە[٢٢]

---

(١٧) واتە: هـاوار لە دەست حـەڵقـەی زولفت کـە هـەمیشـە دڵان ئـەسیر دەکـا و نـاڵەی لێ دەبیسرێ، بەڵێ وایە ئیرادەی شاهان هەمیشە غەوغا و هەڵڵای تێدایـە. (حـوسنی تـەعلیلی تێدایە).

(١٨) واتە: وەفایی کارت بە زولف چییە؟ ها دەم ماچی بکە، لایەنگری ڕابواردنی هەمیشەیی بە، تەمەنی ئەم دونیا فانییە.

(١٩) غەوسەلئەعزەم: شێخ عەبدولقادری گەیلانی. غەوسی سانی: پیری شەمزینی.
واتە: وەکوو گوڵ بە بای بەهەشتی دەپشکوێ، سەد دڵیش بە تۆ گەشاوە، پێم‌وایـە نـەفەسی گیانبەخشی حەزرەتی غەوسی سانییە وا عالەمی گەشاندەوە.

(٢٠) واتە: شێخ عوبەیدیللا جێنشینی بە حەققی غەوس و نەجاتدەری خەڵکە، تۆو و تۆرمەی لە تاها و یاسینە و نەوبەری باغی گەیلانییە.

(٢١) واتە: بریسکانەوەی دڵی شێخ عوبەیدیللا ڕووناکی قەلبی عارفانە هەروەکوو کێوی توور کە هەرچی کلەی سوبحانییە لەوێوە دێ بۆ ڕووناکی چاو.

(٢٢) واتە: جەددی خۆی کە ئەکاتە «شێخ عەبدولقادری گەیلانی» فەرمووبەتی پێم لەسـەر ☞

[٩٩][١]

دڵی دێوانـــە لەســـەر زولفـــی لە عـــالەم بـــەرییە
قەد ڕەهـايی نـيیە لەو داوە کـە بـەستەی پـەرییە[٢]
بـە وەفـابە کـە دەشـمکوژی بـە مـیهرم وەرە سـەر
دا نەڵێن عـاشقی بـێ‌مـیهر و وەفـا سـەرسەرییە[٣]
چـت لە دڵ داوە عـــەزیزم وەرە نـــێو دیـدەیی مـن
دڵ هەموو ئاورە، چـاو مـەنزەرەیی دوو دەریـیە[٤]
چـــاوی بـــیماری تـــەبیبی هـــەموو دەردی دڵمـە
غـــەمزە دەرمـانییە، پـەیکانی مـوژە نـەشتەرییە[٥]

☞

شانی هەموو ئەولیاکانە (قدمي هذا على أكتاف الأُولياء)، تۆش کە نەوەی و جانشینی ئەویت پادشایت و جێت لەسەر چاوانە.

[٩٩]

(١) کێشی شیعر: «فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن» بەحری ڕەمـەلی مـوسەممەنی مـەخبوونی مەحزووف. ڕەدیف: یە. واژەی قافیە: بەری، پەری، سەرسەری، و...

(٢) بەری: بێ‌بەش. بەستەی پەری: شێت.

واتە: دڵی شێتی من لەسەر زولفی یارە لە دونیا بێ‌بەشە و ڕەهایی نابێ چونکە پەری شێتی کردووە.

ئیهام لە پەریدا هەیە.

(٣) واتە: هەندێ وەفات هەبێ ئەگەر دەمکوژی بە میهرەوە سـەرم‌ببڕە بـا نـەڵێن عـاشقی بێ‌میهر و وەفا بێ‌عەقڵ و شێتە.

تەلمیح و ئیهام هەیە لە میهر و وەفادا. حافز دەڵێ:

ما قصەی سکندر و دارا نخواندەایـم   از ما بەجز حکایت مهر و وفا مپرس

(٤) واتە: ئازیزم کارت بە دڵم نەدابێ وەرە نێو چاوم، دڵ ئاورە بەڵام چاوم وەك بـاڵەخـانەی دوودەری وایە لەوێوە سەیری دونیا بکە.

(٥) واتە: چاوی نەخۆشـی دوکـتۆری دەردی مـنە (پـارادۆکسـە) غـەمزە دەرمـانەکـەیەتی، موژەشی نەشتەری ئەو دوکتۆرەیە.

قامەتی تۆ کە گوڵ و بەی بەری بێ، بێ بەری بێ
بۆچ دەڵێن ئیدی سنەوبەر بەری بێ بێبەرییە؟(٦)
بۆیە سووتاوم ئەمن عاشقی بەدناوم ئەمن
دڵەکەم غەمزەدەیی غەمزە و نازی پەرییە(٧)
ڕوو بە ئەبرۆتە ئەگەر بۆچی دڵ ئازارە موژەت؟
ئەهلی قیبلە عەجەبا وا ڕەوشی کافرییە(٨)
سەروی گوڵزاری «وەفایی»یە کە گوڵزاری جەمال
خەندەگوڵ، گوڵ بەرییە، هەم گوڵە هەم گوڵپەرییە(٩)

---

(٦) من پێم وایە ئەم بەیتە بەمجۆرەیە:
قامەتی تۆ کە گوڵ و بەی بەری بێ، با بەرییە
بۆچ دەڵێن ئیدی سنەوبەر لە بەری بێبەرییە؟
واتە: ئەگەر قامەتت گوڵ و بەهێ بەرەکەی بێ دیارە بەری هەیە ئەی بۆ دەڵێن سنەوبەر بەروبوومی نییە؟
تەشبیه ، تیکرار و حوسنی تەعلیلی تێدایە.
(٧) واتە: بۆیە من سووتاوم عاشقێکی بەدناوم دڵەکەم عاشقی ناز و غەمزەی پەرییە.
(٨) واتە: موژەت هەرچەند ڕووی لە قیبلەی برۆتە کەچی بۆ وا ڕەوشتی کافرییە و ئازار ئەدات.
هەندێ مژۆڵ کە هەڵدەگەڕێنەوە و ڕوو دەکەنە برۆ جوانییەکی بێحەد بە چاو دەدەن.
(٩) واتە: یار سەوڵی گوڵزاری وەفاییە لە جوانیدا، پێکەنینی گوڵە سەمەری هەر گوڵە و ناویشی گوڵپەرییە.

[١٠٠][(١)]

کار و پیشەی ئەم دڵەم چبکەم خودا هەر زارییە؟
سەیلی فرمێسکم وەکوو جۆگە لە چاوم جارییە[(٢)]
سەروە یا شمشادە؟ یاخۆ عەرعەرە، یانارەوەن؟
یا چنارە یاکە تووبای قامەتی دڵدارییە؟[(٣)]
نوختەیی ئایاتی قورئان، یا نە هیندووی خەتتی تۆ
یا سەوادی عەینە، یاخۆ خاڵی سەر ڕوخسارییە؟[(٤)]
بێ قسە وەختی تەبەسسوم سەد هەزارانی دەکوشت
یا نە غیلمان، یا پەری، یا حوورە، یا گوڵزارییە؟[(٥)]
مات و حەیرانم کە بۆچ ئەمڕۆ دەمی هێنا ئەمە
یا نە تەئسیری فوغانە، یا نە وەعدەی پارییە؟[(٦)]

---

[١٠٠]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف. ڕەدیف: یە. واژەی قافیە: زاری، جاری، دڵداری، و...

(٢) ئەم گوڵە: دەبێ وانەبێ دەنا مانا نابەخشێ یان بە مانای چاوی خۆی بێ. یان «ئەم دڵەبێ».
واتە: کار و پیشەی من هەر گریانە و سێڵاوی فرمێسکم وەك جۆبارە.

(٣) سەرو، شمشاد، عەرعەر، نارەوەن، چنار و تووبا: داری ڕاستن باڵای یاریان پێ دەشوبهێ.
موراعاتی نەزیری تێدایە، باڵای یارە یان ئەم دارانە؟

(٤) واتە: ئەرێ خەتی ڕوخساری تۆ نوختەی ئایەتی قورئانن یان خەڵکی هیندین؟ ڕەشی چاوتە یان خاڵی ڕوخسارتە.

(٥) بێ قسە: بێ درۆ، بێ زیدەڕەوی. غیلمان: کوڕانی بەهەشتی. حوور: ژنانی چاوڕەشی بەهەشتی.
واتە: کاتێ بزەی دێتێ ئەگەر درۆی نەبێ یان بێ ئەوەی قسان بکا هەزاران نەفەر دەکوژێ، ئەرێ ئەمە بەهەشتییە یان خەڵکی وڵاتی گوڵزارە؟
«تەجاهولولعاریف»ی تێدایە.

(٦) واتە: سەرگەردانم چۆن بوو ماچێکی دامێ یان ناڵە و گریانم ئەسەری کردووە یان قەولی پارەکەیە ئەمساڵ وەفای کردووە.

زەخمی ناسۆری قەرارە، یا نە ئێشـی خـەنجەرە؟
یا خەدەنگی چاوی بیمارت لە جەرگم کـارییە؟(٧)
دەنگی قووقووی قومرییە، یاخۆ سەڵای شـیوەنە؟
دەنگ و نەغمەی بولبولە یـا نـاڵە نـاڵی تـارییە؟(٨)
ئەشکی دوو چاوی «وەفایی» سوورە جارێ ئاوییە
چونکی لێوی لەعلە گەردەنبەندەکەی مرواریيە(٩)

---

(٧) زەخمی ناسۆری قەرار: برینی کۆنی وادە و وەعیدە.
واتە: ئەرێ برینی وادە و قەراری بـەدی نـەهاتووی یـارە لە جـەرگم کـاری بـووە یـان تـیری خەدەنگی یار و خەنجەرە؟
تەشبیهی تێدایە.
(٨) قووقوو: دەبێ کووکوو بێ، ناوی دەنگ (اسم صوت)ی پێدەڵێن بۆ قومری دەگوترێ.
واتە: ئەرێ دەنگی قومرییە دێ یان شیوەنی عاشقەکانی ئەوە، ناڵە ناڵی عاشقانە یان دەنگی تاری یارە دێ.
تەئسیری لەم شیعرەی نالی وەرگرتووە (یا ناڵە ناڵی ناڵییە؟).
(٩) واتە: بۆیە فرمێسکی وەفایی جارێ سوورە و جارێ شینە، وە ئەم سوور و شینەش لەبەر لێوی سوور و ملوانکە شینەکەی تۆیە.
حوسنی تەعلیلی تێدایە.

[١٠١][1]

فــەرەنگــی مــیللەتێ، کــافر دڵێ، ئــەگــریجە تــەرسایێ
مەلایك سوورەتێ، ئـاهوو خـەرامـێ، مـاه سـیمایێ[2]
پەری پەیکەر بوتێ، گوڵ پەرچـەمێ، زنـجیر گـیسوویێ
شەکەر لەب، نازەنینێ، عیشوەسازێ، سـەرو بـاڵایـێ[3]
نیگارێ، توندخوویێ، سەرکەشێ، عاشقکوشێ، شۆخێ
گوڵەندامێ، دڵئارامـێ، سـەمەنبەر، دیـدە شـەهلایێ[4]
بە دوو زولفان ڕەسەنبازی، بە دوو ئـەگـریجە تـەننازی
بە دوو چاوان سیحرسازی، بە دوو لێوان مـەسیحایێ[5]
کەمان ئەبرۆی پەیوەستێ، لە عیشوەی نێرگسی مـەستێ
کە سەهمی خستە نێو شەستی نران هەریەك لەسەر لایێ[6]

---

[١٠١]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: تەرسایێ، سیمایێ، باڵایێ، و...
تێبینی: تا بەیتی حەوت هەر سیفات و ئیستیعارات و کینایاتە لە یار و بەیتەکان مەعنایان نییە، باشتر بڵێم موبتەدای بێ خەبەرن، جا بۆیە هەر مانای وشەکان لێ دەدەمەوە.
(٢) فەرەنگی: ئەورووپایی، غەیرە دینی. ئەگریجە: قژی لای کوڵم. تەرسا: مەسیحی. ئاهوو خەرام: وەك ئاسك ڕۆیین.
(٣) پەرچەم: زولف. گیسوو: پەلکە. عیشوەساز: بە ناز و کەڵەكباز. سەروباڵا: باڵابەرز.
(٤) نیگار: یاری جوان. توندخوو: تووڕە. سەرکەش: سەربزێو، نافەرمان. سەمەنبەر: مێوەی گوڵی سەمەن. شەهلا: چاو جوان.
(٥) ڕەسەن باز: سیحرباز، تەنافباز. لێو مەسیحا: بە لێو مردوو زیندوو کەرەوە.
(٦) ئەبرۆی وەك کەمان پـەیوەستە. نـێرگسـی مـەست: چـاوی خـوماری یـار. سـەهم: تـیر. شەست: جێگەی تیر لە کەواندا. هەریەك لە لایەك نران تیرەکانی، «خران» بایە باشتر بوو.

هەڵیدا دای لە جەرگم، خستمی قـەسدی سـەری کـردم
شەهیدی "کەربەلا" من بووم، ئەسیری دەستی تەرسایێ(٧)
شکاندی سەددی ئیمان، پشتی دیـن دەسـتی تـەوانـایێ
حیجابی ئابڕوو، تۆبەی «وەفـایی» سـیدقی مـەولایێ(٨)
دەخیل ئەی هەمجەلیسان، ئەی ڕەفیقان، خزمە تا مـاوم
بە هەر نەوعێکی بۆ خۆتان دەزانـن بـۆم بکـەن ڕایـێ(٩)
هەموو عومری عەزیزم سـەرفی دەردی ئـینتیزاری بـوو
بەسەر وەختی «وەفایی» داخۆ دێ ئەم شۆخە یا نایێ(١٠)

---

(٧) واتە: تیرەکەی هاویشت لە جەرگی دام لە جێدا خستمی، کەوابوو من شەهیدی کەربەلام کە بە دەست مەسیحایەکەوە کوژراوم، (یانی: مەزلوومانە کوژراوم).

(٨) واتە: ئیمانم کە دەتگوت سەددە، دەستی تەوانایی ئەو پشتی دیـن و حـیجابی ئـابڕوو و مەولایی و سەروەرییەکەی شکاندم.

دەستی تەوانایی ئیزافەی ئیقترانییە. پشتی دین: ئیزافەی ئیستیعارییە. حیجابی ئابڕوو: ئیزافەی تەشبیهییە. تۆبەی وەفایی: ئیزافەی تەخسیسییە. لەم شیعرەدا سیفەتی ئیستیخدام هەیە.

(٩) ڕا: تەگبیر. هەمجەلیس: هاونشین.

واتە: دەخلیتان بم ڕەفێقان هەتا ماوم بە هەمووتانەوە تەگبیرێکم بۆ بکەن.

(١٠) واتە: تەواوی تەمەنم لە چاوەڕوانی یاردا ڕابوورا بڵێی ئـەو شـۆخـە جـارێ بـپرسێ لە وەفایی یان نەیێ؟.

[١٠٢](١)

سـەحەر مـەستانە ڕابـوردم بـە بـەر دەرکـی کـلیسایێ
کـەچی دەسـتی دڵی گـرتم خـەرامـان بـەچچە تـەرسایێ(٢)
ئـیرەم بـوو عـەنبەری زولفـی، ئـەسیری چـەنبەری زولفـی
کـەراماتی سـەری زولفـی بـە هـەر تـایێ مـەسیحایێ(٣)
بـە دوو زولفـی مـوژەی هـەستان، لەسـەر مـوڵکی دڵم وەسـتان
نـیزامـی چـین و تـورکستان ڕژان بـەربوونە یـەغمایێ(٤)
نـیگاری دڵسـتانی مـن، خـوماری دا بـە جـانی مـن
تـەبیبی حـاڵزانـی مـن، نـەخۆش بـوو، شـەربەتی دایـێ(٥)
ئـیشارێکـی بـە چـاوان کـرد، بـرۆی هـەمباشی تـورکان کـرد
دڵمـیان تـیرەباران کـرد کـەمانداران لە هـەرلایێ(٦)

---

[١٠٢]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: کلیسایێ، تەرسایێ، مەسیحایێ، و...

(٢) واتە: کاتی بەیانی بە بەردەرکی مزگەوتێکی مەسیحیاندا ڕابوردم کەچی منداڵێکی مەسیحی دڵی گرتم لە بۆ خۆی و عاشقی بووم.

(٣) واتە: بۆنی زولفی لە باغی بەهەشت دەچوو، زولفی کەڕاماتی بوو هەر تاڵێکی بۆ شیفای مردوان مەسیحایەك بوو.

(٤) واتە: زولف و موژەی هەستان و لە سەر دڵم ڕاوەستان دەتگوت عەسکەری چین و تورکستانن دەستیان کرد بە تاڵانگەری.

(٥) واتە: یاری من ڕۆحی منی خومار کرد، ئەو تەبیبە حاڵزانە زانی دڵم نەخۆشە شەربەتی پێدا.

(٦) هەمباش: شەریك.

واتە: ئیشارەی کرد بە چاوی و برۆی کردە شەریکی تورکانی چاوی بۆ تاڵانکردن و دڵی منیان لە هەموولاوە دایە بەر تیر.

سەبا زولفی پەرێشان کرد بە ڕوخساری عەرەقناکی
چە شیرینە لەگەڵ یەکدی مەه و پەروین کە شەو دایێ!(٧)
پەرێشان زولفی زوننارى، درەخشان ڕوویی گوڵناری
لە زاری گوڵ شەکەر باری، کە ئەی مەجنوونی لەیلایێ!(٨)
وەرە بڕوانە مەیخانە، چ مەعموورە چ وێرانە!
لە هەرلایێ دڵئارایێ، لە هەر گۆشێکی شەیدایێ!(٩)
کە دەستم داوەری دڵ بوو، نە دڵ بوو گوڵشەنی گوڵ بوو
هەموو نەسرین و سونبول بوو، قەرەنفول نەخلی تووبایێ(١٠)
لە جێگایی تەجەللا دەم بە دەم بێ «لَنْ تَرانِي» بێ
بە قوربانی دڵی عاشق هەزار وەك تووری سینایێ(١١)
سروشکم هاتە خوارێ، دوور لە چاو و گەردنی ساقی
بەسەر حەوز و فوارەی عاشقان ئاخ جام و مینایێ(١٢)

---

(٧) واتە: بای سەبا زولفی تێکەڵی ئارەقی گەردنی کرد کاتێ شەو دادێ وەك زولفی، چەند جوانە مانگ و ئەستێرە تێکەڵ بن وەك ئارەق و ڕوخساری یار.
(٨) مانای ئەم بەیتە لەگەڵ بەیتی پاشەوەی دێ.
(٩) واتە: زولفی وەك زوننارى و کوڵمی وەك گوڵناری و لە دەمی شەکەر دەباری و دەیگوت ئەی مەجنوونی شەیدا وەرە بزانە مەیخانە، چ ئاوەدانەکان و چ وێرانەکان لە هەر لایەك مەعشووق و لەیلایەکی لێ ڕاوەستاوە.
(١٠) واتە: کە دەستم برد گوڵم کەوتە بەر دەستی، گوڵ نەبوو گوڵشەن بوو تەواوی نەسرین و قەرەنفول و سونبول و داری تووبا بوون.
ئەم شیعرە خاڵی لە مەفاهیمی عیرفانی نییە.
(١١) واتە: ئەگەر جێگای دیداری واژەی «لَنْ تَرانِي = قەت نامبینی» تێدا نەبێ هەزار تووری سینا بە قوربانی دڵی عاشق بێ.
مەولەوی فارس دەڵێ:
چو رسی به طور سینا أَرِنِي مگو و بگذر   که نیرزد این تمنّا به جواب «لَنْ تَرانِي»
(١٢) واتە: دوور لە چاو و گەردنی یار فرمێسکم هاتەخوار، ئاخ لەسەر ئەو حەوز و فوارەی

جــەماڵی مــوتریبم کــەوتۆتــە یــاد کــوا نــەغمەکــەی تــاری

هــەوای خــورشید ئــەوا ســووتاندمی، ئــاخ بــۆ کــزەی بــایێ![١٣]

مــوغەننی کــوانــێ ئــاهەنگی حــیجاز و بــەربەت و چــەنگی؟

سێ‌تای موتریب سەدای بۆکەوت؟ لەبەرچی دەنگی نەی نایێ؟[١٤]

بە لەهجەی دەنگ و ئاوازت، بــە شــوعلەی زەخــمەکــەی ســازت

مــەداری ئــاو و ئــاور بــووم، ئــەمان مــوتریب مــودارایــێ[١٥]

بە شــەوقی ئــاتەشی ڕووی تــۆ، بــە بــادەی چــاوی جــادووی تــۆ

ســەرا پــا بــوومە کــۆی ئــاور، ئــەمان ســاقی ســەراپــایێ[١٦]

☞

ئاشقان پیاڵەیێ شەرابم هەبوایە بینۆشم.

(١٣) واتە: جوانی ساز لێدەرم بیر کەوتۆتەوە کوانێ دەنگی تارەکە؟ بۆم لێدەن. گەرمای هەتاو سووتاندمی، ئاخ کزەیێ بای فێنك لای یارەوە بێ.

هاتیفی ئەسفەهانی کە زۆر لەگەڵ وەفایی فاسیلەی عومرییان نەبووە دەڵێ:

هــاتف اربــاب مــعرفت کــه گــهی	مست خــوانــندشان و گــهْ هشــیار
از مغ و مـطرب و شـاهد و سـاقی	و ز می و مـطرب و شـاهد و زنـار
قـصد ایشـان نـهفته اسـراری است	کــــه بــا ایــما کــنند گــاه اظـهار
پــی بــری گــر بــه رازشـان دانـی	کــه هــمین است ســر آن اســرار
که یکی هست و هیچ نیست جز او	وحــــــده لا إله إلّا هـــــو

(١٤) حیجاز: ئاوازێکی موسیقی دەزگای «شوشتەری»یە.

واتە: ئەی ساز لێدەر بۆ دەنگی مەقامی شوشتەری و شمشاڵ و سێ‌تات نایە.

(١٥) واتە: من بوومەتە هێڵ و مەداری ئاو و ئاگر تۆش بە نەغمەی چەنگ و دەنگی خۆشت لەگەڵم مودارا بکە و بۆم‌لێدە.

لە نێوان مەدار و مودارادا جیناسی ئەفزایشی هەیە.

(١٦) واتە: ساقی تۆ خودا هەستە سەر پێ و دەورێ دیکە تێکە بە شەوقی ئاگری ڕوخساری تۆ و بە بادەی چاوی جادووگەرت سەراپا بوومەتە ئاگر.

لەبـــەر تـــاوی جـــەماڵی عـــالەمی مـــومکین بـــوو ئـــارامـــم
دەســـووتام ئـەز ئـەگـەر سـایەی سـەری زولفـی نـەبوویایێ[(١٧)]
بـــە گـــریانی دڵی مـــن هـــاتە ڕەحـــم و پـــێکـــەنی فـــەرمووی
مـــەحاڵ بـــوو خـــەندەیی ســـاغر ئـــەگـەر مینا نـەگـریایێ[(١٨)]
ئـــەمان شـــۆخـــی خـــەرابـــاتی! کـــە بـــۆ دیـــن و دڵ ئـــافاتی
بـــفەرموو بـــۆچ کـــەتۆ هـــاتی لە مـــن دەنگ و ســـەدا نـــایێ![(١٩)]
بـــە ئـــاب و تـــابی ڕوخســـارت «وەفـــایی» وا مـــەسووتێنـــە
خـــودارا! ئـــەی چـــراغـــی دیـــدە! بـــۆ پـەروانـە پـەروایـێ[(٢٠)]
«وەفـــایی» مـــاوە دەستبـــەردان، لە دەوری نـــوقتە سـەرگەردان
ئـــەمان یـــا قـــوتبی ڕەبـــبانی، مـەدەد یـا شـای بـوخارایـێ![(٢١)]

(١٧) واتە: ئارامی من لەبەر شەوقی جوانیی جیهانگیری ئەو ڕوخسارەدا بوو، بەڵام سێبەری زولفی تۆ نەبوایە ئەو تاوە دەی سووتاندم.

(١٨) ساغر: پیاڵە. مینا: شووشەی شەراب.

واتە: دڵی بە گریانی من هاتە سەر بەزەیی و گوتی هەتا مینا نەگری و قوڵپەی نـەیێ پیاڵەی شەراب پێ ناکەنێ.

حوسنی تەعلیل و تەشبیهی تێدایە جگە لەوەی شاهکاری ئەدەبی عیرفانییە.

(١٩) واتە: ئەرێ شۆخی مەیخانەیی کە هۆی ئافەتی دڵ و دینی منی بۆچی کە تۆ هاتی من ناتوانم هیچ بڵێم.

(٢٠) خودارا: بۆ خاتری خودا، ئەم وشەیە فارسییە.

واتە: وەفایی بە ئاو تاوی ڕووت مەسووتێنە لەبەر خاتری خودا ئەی چرا نیسبەت بە پەپوولە کەمێ ترس و پەروات هەبێ.

(٢١) واتە: وەفایی دەستبەرداو ماوە و سەرگەردانی قوتبی دائیرەیە ئەی شاهی بوخارا (مەبەست شێخ عوبەیدیللا، یان عوبەیدیللای کاشغی)یە کۆمەکییە کم بکە.

لەم بەیتەی ئاخرەوە دەردەکەوێ کە شیعرەکە سەراپا عیرفانییە.

[١٠٣][1]

هـــەتا ڕۆژی قــیامەت دێت و نــایێ	لە دووری نامە شەرحــی مــاجەرایــێ[2]
لە ئــاه و نــاڵەیـی پـەروانـە خـەوفێ	کە تۆ بگرێ خودا ئەی شەم بە بـایێ[3]
دەمت دەرمان، تەبیب تۆ، مـن بـریندار	دەسا بـۆ حـاڵی مـن تـەدبیر و ڕایـێ[4]
لەسەر گەنجی ڕوخت ڕەشماری زولفت	لەبۆم هاتن بە دەو هەر یـەك لە لایـێ[5]
بــرینداری هـەوای جـیلوەت شـەهیدە	ئەمان ساقی بە مـەرگی مـن سـەمایێ[6]
هــەموو دەم ڕوو لە مـیحرابـی بـرۆتـم	ئیلاهی کەی ئیجابەت کەی دوعایێ؟[7]
بــە یـادی تـاقی مـیحرابـی بـرۆی تـۆ	«وەفایی» چوو لە گۆشەی خـانەقایێ[8]

---

[١٠٣]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن فعولن» بـەحری هـەزەجی مـوسەددەسی مـەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: نایێ، چرایێ، بایێ، و...

(٢) واتە: هەتا ڕۆژی قیامەت دێت شەرحی ماجەرای دووری من تەواو نابێ.
لە نێوان دێت و نایێدا تەزاد هەیە.

(٣) واتە: ئەی شەمع لە ناڵە و فوغانی پەپوولە پەروایەکت هەبێ و لە خوا بترسە نەوەك خودا ئەتۆ بگرێ بە بایەك و حەقت لێ بسێنێ و بکوژێیتەوە.

(٤) واتە: من بریندارم تۆ دوکتۆری دەمت دەرمانە دەکەوابوو تەگبیرێ بۆ حاڵی من و ماچێ لە دەمتم بدەرێ.
حوسنی تەڵەبی تێدایە.

(٥) واتە: ڕەشماری زولفت دەوری گەنجی ڕوخسارتیان داوە هەرکام لەلایەکەوە بۆم هاتن. دەڵێن لەسەر هەر خەزێنەیەك مارێ خەوتووە.

(٦) واتە: هەرکەس بریندارى لارو لەنجەی تۆ بـێ دەرەجـەی شـەهادەتی هـەیە سـاقی تـۆ مەرگی من هەستە سەمایی بکە با منیش شەهید بم.

(٧) واتە: بە دایمە ڕووم لە میحرابی بـرۆی تـۆیـە بـەشکم خـودا لە ژێر مـیحرابـی بـرۆتـدا دوعاکەم گیرا کات.
تەلمیحە بە ئایەی «ادعوني أستجب لكم»

(٨) واتە: بە یادی میحرابی برۆی تۆ بوو وەفایی گۆشە نشینی خـانەقا بـووە. یـان: گـۆشـەی خانەقای چۆڵ کرد.

[١٠٤][1]

ئـەرێ خـەبیبی ڕەوانـم تـەبیبی دەردی جـودایـی
«چنین تو عهد شکن یار شوخ دیـده چـرایـی؟»[2]

دڵێکه داومـه بـه زولفت فـیدای غـەمزەیی تـۆ بـێ
«که در کمند تو خوش‌تر عزیز مـن کـه رهـایی»[3]

له تـاوی دەردی فـیراقت نـەماوه ڕۆح له بـەدەندا
«طـمع بـریدەام از جـان مگـر تـو بـاز بـیایی»[4]

هـەمیشه بـۆیـه دەنـاڵم بـه ئـاه و نـاڵەیـی بـولبول
«دمی چو غنچه بخندی و همچو گل بەدر آیـی»[5]

نـەسیمی بـاغی گـوڵه یـا عـەبیر و عـەتره دەبـارێ
«تـویی شکـر شکـنی یـا ز زلف نـافه‌گشـایی؟»[6]

---

[١٠٤]

(١) کێشی شیعر: «مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن» بەحری موجتەس «مجتث»ی موسەممەنی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: جودایی، چرایی، ڕەهایی، و...

تێبینی: ئەم غەزەلە «مولەممەع»ە واتە: بە دوو زمانی کوردی و فارسی گوتراوە.

(٢) واتە: ئەرێ خۆشەویستی ڕۆحم دوکتۆری دەردی دووریم، بو هێندە چاوباز و پەیمان شکێنی؟

(٣) واتە: دڵم داوە بە زولفت تا فیدای ناز و کرێشمەی تۆ بێ، چونکا ئەسیری کەمەند و زنجیری تۆ لە ئازادی خۆشترە.

(٤) واتە: لە حەسرەت دەردی دووریت ڕۆحم لە بەدەندا نەماوە بە هیوای گیانم نیم مەگەر تۆ بێی و گیانم بهێنیەوە بە بەدەنمدا.

(٥) واتە: بۆیە دایمە وەك بولبول دەناڵێنم تا ئەتۆ وەکوو غونچەگوڵ پێبکەنی و وەکوو گوڵ خۆت نیشان بدەی.

(٦) واتە: ئەرێ ئەوە بای باغی گوڵە دێ یا عەتر و عەبیر دەبارێ، ئەتۆ قسان دەکەی یان زولفت بە شانە دەکەی. واتە: ئەم بۆنە خۆشە بۆنی زاری تۆیە، یان بۆنی زولفی کراوەتە؟ «تەجاهولولعاریف» و تەشبیهی مورەککەبی تێدایە.

بە چیهرە باغی گوڵانی، بـە خـەندە زەوقـی دڵانـی
«مگر تـو شـاخ نـباتی، گـل بـهشت خـدایـی؟!»(٧)
بڵا بـە جـیلوە نـەنازن غـوڵام و حـۆری بـەهەشتی
«خدای را چه شود گـر جـمال خـود بـنمایی؟»(٨)
بە غەمزە کوشتمی چاوت عیلاجی دەردی نەفەرموو
«بـیا کـه صـد گـله دارم ز آهـوانِ خـطایی»(٩)
دڵت شکاوە چ قەوما خیلافی عـەهدی مـەحەبەت
«خدانکـرده چـه دیـدی ز دوسـتیِ «وفـایی»؟»(١٠)

[١٠٥](١)

تـا نـەرگسی تـۆ نـازی هـەبێ غـەمزە نـومابێ
شـەرمەندە ئـەبێ چـینییە ئـاهوویی خـەتابێ(٢)

---

(٧) واتە: ئەرێ تۆ شاخی نەباتی یان گوڵی بەهەشتی خودای کە بە ڕوخسار لە گوڵ دەچی و بە خەندە دڵ دەڕفێنی؟.

(٨) واتە: دەبا حۆران و غوڵامانی بەهەشتی هێندە بە جوانی خۆیان نەنازن، تۆبی و خودا چ دەبێ کەمێ خۆت پیشان بدەی.

(٩) واتە: چاوت کە وەك ئاسکی خەتایین منیانکوشت و دەرمـانیان نـەکـردم، زۆرم گـلەیی لێیان هەیە.

(١٠) واتە: ئەرێ دڵت بۆ شکاوە من خیلافی وادەم کردووە یا خودا نەخواستە لە دۆستیی وەفاییدا شتی خراپت دیوە؟

[١٠٥]

(١) کێشی شیعر: «مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن» بەحری هەزەجی موسەممەنی ئەخرەبی مەحزووف. ڕەدیف: بێ. واژەی قافیە: نوما، خەتا، عیتا، و...

(٢) نەرگس: ئیستیعارە لە چاوی یارە. چینییە ئاهووی خەتا: ئاسکی سەرزەوی خەتا لە وڵاتی چین.

ئەی خوسرەوی خووبان بـە دوو لێوی شـەکـەرینت
شـــیرین نـــییە فـــەرهاد بکـــوژی تـۆ بـە عـیتابێ[٣]
ســـەبزەی دەمـتە داویـە شکـەست خـەتی ڕێحـانی
خـــەتێکـــە غـــوباری کـــە بـــە یـاقووت کشـابێ[٤]
حـــەیرانـــی دەم و ســـەبزەیی نـەوخێزی لەبـی تـۆم
بـــێ نـــوکتە نـییە قـەت خـەتی ئـایاتی خـودابـێ[٥]
ســـووتاوە دەروونـــم لە غـــەمی غـەمزەیی جـانان
مـوتریـب بـڵێ، سـاقی بـە کـەرەم بـێنـە شـەرابـێ[٦]
خـــوێنـــی دڵی ڕشـــتم لە هـــەوا دڵ نـــەبوو خـاڵی
عـــاشق بـــە خـودا وایـە وەکـوو مـن بـە وەفـابێ[٧]

☞

واتە: تا چاوت بە ناز و غـەمزە بـنوێنـی ئـاسکی شـاری خـەتای وڵاتـی چـین شـەرمەندە و خەجاڵەت دەبێتەوە. (تەشبیهـ و تەفزیلی تێدایە).

(٣) واتە: ئەی پادشای چاکان جوان نییە بە دوو لێوی شەکەرینت و بە توڕڕەیـی فـەرهادی عاشقی خۆت بکوژی.

لە نێوان خوسرەو و فەرهاد و شیرین و شەکەردا موراعاتی نەزیر هەیە. لە شیریندا ئیهام هەیە.

(٤) واتە: خەتی سەوزی دەمت (وردە مووی دەوری دەمت) شکستی بـە خـەتی ڕێحـانی داوە، ئەوە خەتە تەنانەت یاقووتی خەتخۆشیش ناتوانێ بینووسێ.

لە نێوان یاقووت و ڕێحان و خەتدا موراعاتی نەزیر هەیە.

(٥) سەبزەیی نەوخێز: وردە مووی دەموچاو.

واتە: سەرگەردانی ئەو سەبزەی ڕوخساری تۆم، بێ‌دەلیل نییە خەتی ئایەتی خودایە.

(٦) واتە: من دەروونم لە غەمزەی یاردا سووتاوە، ئەی سـازلێدەر بـە سـاقی بـڵێ کـەرەمکا جامێ بدا بە من.

(٧) واتە: لەگەڵ ئەوەشدا کە خوێنی دڵی ڕشتم، دڵم هەر لە هـەواداریـی و عـەشقی خـاڵی نەبووە، دەبێ عاشق ئاوا وەفاداربێ و هەر هەواداربێ.

حــــوسنت بـــە لەتــیفی قـــەد و شــیرینیی زارت

قـــەد بـــاغی ئــیرەم دارە گــوڵێکــە گـوڵی نـابێ[٨]

تــۆ هــەر بــە جــەفا مـەیلی «وەفـایی»تـە عـەزیزم

مەعشووقە دەبێ هەم بـە وەفـا هـەم بـە جـەفا بـێ[٩]

[١٠٦][١]

شەرحـی دەردی ئـارەزوومەندی لە کـەس تـەئسیری نـابێ

ئەو کەسەی دەردم دەزانێ گەر لە یاری خـۆی جـودابـێ[٢]

ئـــەی بـــرادەر خـــانەوێرانـــی، جــودایـــی بــۆ وەفـــایی

وەك وەفایی ئـەی جـودایـی یـاخودا خـانەت خـرابـێ![٣]

غـــەیری دڵبـەر دەردی دڵ نـاڵێم بـە هـیچکەس تـا بـمێنم

دەردی دڵ بــۆ وەی بــڵێم چـــاکـە بـە دەردم ئـاشنابێ[٤]

---

(٨) واتە: جوانیت و شیرینی دەمت سەلماندوویە باغی بەهەشت گوڵی وای تێدا نییە.

(٩) واتە: تۆ مەیلت هەیە هەر لەگەڵ وەفایی جەفا بکەیت، عاشق دەبێ جـەفاشی هـەبێ و وەفاشی هەبێ.

[١٠٦]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن» بەحری ڕەمەلی مـوسەممەنی سـالم. ڕەدیف: بێ. واژەی قافیە: نا، خەرا، ئاشنا، و...

(٢) واتە: شەرحی دەردی تاسەی من لە کەسدا شوێن بەجێناهێڵێ مەگەر کەسێ وەك من لە یار جودابێ جادەردم دەزانێ.

(٣) واتە: ئەی برایان وەفایی جودایی ماڵی خراپ کرد یا خوا جـودایـی وەك وەفـایی مـاڵت خراپ بێ.

تەشخیسی تێدایە.

(٤) واتە: تا مابم جگە لە یار دەردی دڵ لای کـەس نـاڵێم، دەردی دڵ لای کـەسێك دەکـەم ئاشنای دەردم بێ.

ئـاخر ئـەی سـوڵتـانی خـووبان تـا بـەکـەی نـامیهرەبانی؟
چاکە مـەحروومم نـەفەرمووی: یـا خـیتابێ یـا عـیتابێ[٥]
ڕۆژ و شـەو تـۆ بـوویتە قـوربان شـیوەن و شـینی دڵی مـن
کاری بـولبول فـەسڵی گـوڵ نـاڵـینە تـا ئـاهێکـی مـابێ[٦]
مـەنعی سـووتانم مـەفەرموو بـا وجـوودی ئـەو جـەماڵە
پـیشەیی پـەروانـە هـەر سـووتانە تـا شـەوقی چـرا بـێ[٧]
هەرکەسێکـی گـوڵفـرۆشـە بـاغی پـڕ جـۆش و خـرۆشـە
یـا دەری گـوڵزاری بگـرێ، یـا لە بـولبول بـێ سـەدابـێ[٨]
هەرچی تۆ پێتخۆشە مەحزی ڕەحمەت و مەقسوودی دڵمە
گـەر عـیتابی «لَـنْ تَـرانـي» یـا خـیتابی «أَوْ دَنـا»بـێ[٩]

---

(٥) خیتاب: هەرا لێکردن. عیتاب: جواب کردن و لێتووڕە بوون.
واتە: ئەی یاری نامیهرەبان تۆ کە پاشای چاکانی مەحروومم مەکە یـا هـەرام لێکـە یـان لێم تووڕەبە. مەبەست لە عیتاب «لن تراني» و لە خیتاب «أو أدنی»یە، کە چەند بەیت پاشتر ڕوونی دەکاتەوە.
(٦) واتە: قوربان، تۆ شەو و ڕۆژ باعیسی دەرد و گریانی دڵمی دیارە بولبول کاری ئەوەیە لە فەسڵی گوڵدا هەر بناڵێ.
(٧) واتە: تا جوانی تۆ هەبێ مەنعم مەکە لە سووتان دیارە تا چرا شەوقی هەبێ پەروانە دەبێ هەر بسووتێ.
حوسنی تەعلیلی تێدایە.
(٨) لە بولبول بێسەدا بێ: کاری بەسەر بولبولەوە نەبێ.
واتە: دیارە هەرکەس گوڵ بفرۆشێ ئاگای لە جۆش و خـرۆشـی بـولبول هـەیە، یـا دەرگـای گوڵزارەکەی داخات، یان لە بولبول گەڕێ با هەر پێیدا هەڵبڵێ.
(٩) «لن تراني»: قەتم نابینی. «أو أدنیٰ» یا نزیکتریش. تەلمیح بە ئایەی کێوی تووری مووسا و شەوی میعراجی پێغەمبەرە (د.خ)
واتە: هەرچی تۆ بفەرمووی دڵم پێخۆشە جا بـفەرموو قـەتم نـابینی وەك مـووسا یـان وەك موحەممەدﷺ لە نێوان دوو برۆ لێت نزیکتر بمەوە.

بـۆیـێ سـەر تـا پـا گـوناهم، بـۆیـێ عـاسی و ڕووسـیاهم
تـــا گـــەدا شـــایانی ڕوحـــم و ئـــیلتیفاتی پـــادشابێ[١٠]
دوور لە ئـــەغیار و ڕەقـــیبان عـومری دوسـەد سـاڵە دێنـێ
دەست لە دەستی یار و سەحنی باغ و گۆشەی مـاهتابێ[١١]
ڕەنگ زەرد و لێوبـــەبار و ئـــەشك‌بار و بـــێ‌قـــەرارە
زۆر پـــەرێشـانە «وەفـایی»، وەك لە یـاران هـەڵبـڕابـێ![١٢]

••••••——●——••••••

[١٠٧][١]

زەدەی ڕووتـــم، بـــە چـــاوی تـــۆ، شـــیفام بـــێ‌لێوەکـــەت نـــابێ
بـــە حـــەقی ئـــابڕووی پـــیری مـــوغان ســـاقی مـــەیی نـــابێ![٢]

---

(١٠) واتە: بۆیە گوناه دەکەم و شەرمەندەم و ڕووڕەش، دەڵێم بەشکم بە گەدایی لیاقەتی لوتفی پادشاهم هەبێ و بەزەیی پێمدا بێ.

(١١) ماهتاب: مانگە شەو، بەڵام بە بۆچوونی من وشەی «ماهتابێ» لێرەدا جێی خۆی نییە و دەبێ «ماء و ئابێ» واتە جۆگە و ئاوێ، بووسرێ، بۆیەش مانای بەیتەکەم هەر بەم شێوەیە لێکدایەوە.

واتە: گۆشەی جۆگە ئاوێك و دەست لە دەستی یاردا دوور لە چاوی بێگانان و ڕەقیبان عومرێکی دوو سەد ساڵە دەهێنێ.

(١٢) واتە: وەفایی بە ڕەنگی زەرد و لێوی بەبار و چاوی بە فرمێـك و بێ‌ئوقرەییەوە زۆر پەرێشانە وێدەچێ لە یارانی جودا بووبێتەوە.

[١٠٧]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم. ڕەدیف: بێ. واژەی قافیە: نا، نا، مینا، و...

(٢) واتە: بە چاوت قەسەم ڕوخساری تۆ منی پێکاوە بێ‌ماچی لێوت شیفام نایێ بۆ خاتری پیری مەیخانە ساقی شەرابێکی سافم بۆ تێکە.

ئـــەتۆش ئـــەی تـــارزەن ســـادەی ســروودێکــی بــە نــەغمەی نــەی
بـــڵا تـــەی بـــێ غـــەم و نـــۆبـــەی ســـرووری جـــامی مـــینابێ[٣]

ئەتۆش دەم دەم بە نەغمەی نەی ئەتۆش خۆش خۆش بە جورعەی مەی
کـــزەی بـــایێکـــی ڕۆحـــانی، نـــەشەی جـــامێکـــی یـــار بـــابێ[٤]

بـــــەقوربانی ســـــەداتـــــم هـــــا بـــــڵێ مـــــوتریب وەرە ســـاقی
نـــــەیستان ئـــاوری بـــەربۆتـــێ، بـــڵا تـــۆفـــان لەســـەردا بـــێ[٥]

لە شـــــەوقی بـــــادە داگـــــیراوە ســـــاقی ڕووی عـــــەرەقناکـــی
وەکـــوو شـــەبنەم لەســـەر گـــوڵ کـــەوتبێ ڕۆژ عـــەکسی لێدابـــێ[٦]

وەرە بـــــــنوارە تـــــــاب و تـــــــابشی زولفـــــی دڵاوێزی
ئـــەگـــەر نـــەتدیوە «عـــرش الله» چـــرای دەیـــر و کـــلیسا بـــێ[٧]

لە تـــــاو ئـــــاوری جـــــەماڵت کـــەی دەزانـــێ حـــاڵی دڵســـۆزان؟
کـــەسێکـــی تـــاوەکـــوو زولفت نـــە شـــێوابـــێ نـــە ســـووتابێ[٨]

---

(٣) واتە: ئەرێ تارزەن سروودێ لێدە بە ئاهەنگی نەی بەشکم دەورەی غەم تەواوبێ و با جامی مینا شادیمان بۆ بێنێ.

(٤) واتە: ئەتۆ موتریب بە نەغمەی نەی ئەتۆ ساقی بە جورعەی شەراب کزە بایەکی ڕۆحی و جامێکی دۆستانە بابێ.

(٥) واتە: موتریب بە قوربانی دەنگت بم هەراکە لە ساقی و پێی بڵێ قامیشەڵان ئاگری تێ کەوتووە تۆفانێ لە مەی بە سەریدا بڕێژە.

(٦) واتە: ساقی لە شەوقی بادە ڕوخساری ئارەقاوی و سوورهەڵگەڕاوە، دەڵەی شەونم لەسەرگوڵ کەوتووە و تیشکی ڕۆژ لێی داوە و دەبریسکێتەوە. سیفەتی تەشبیهی مورەککەبی تێدایە. «لە شەوقی بادە داگیرساوە» جوانترە لە «لە شەوقی بادە داگیراوە».

(٧) واتە: ئەگەر نەتدیوە عەرشی خودایی چرای کلیسای مەسیحی بێ وەرە ببینە تاب و تابشی زولفی یار لەسەر ڕوخساری.

(٨) واتە: کەسێ وەك زولفت شێواو و سووتاو نەبێ نازانێ تاوی ئاوری جەماڵت چۆن دڵی عاشق دەسووتێنێ.

کەناری چاوی هەردەم شانشینی عاشقی ڕووتە
بەڵێ وەك سوورمە وایە هەرچی سووتاوی تەجەللابێ[(٩)]

ئەتۆ بەو چاوە سەرمەستە دەمێکی هەستە ڕاوەستە
ببینم کەی قیامەت دێ؟ بزانم بۆچ مەسیحا بێ؟[(١٠)]

دەڵێن غەم لەشکری کێشاوە، تۆش بەو زولف و خاڵانە
بفەرموو تا شەبیخوونێ لەلای چین و حەبەش ڕابێ[(١١)]

دەڵێن یار دێتەوە، خۆ من بە دەردێکی گران کەوتووم
تەبیبی دەردەداران ئەی خودا بێ، ئەی خودا وابێ[(١٢)]

بە گۆشەی چاو و خاڵی لێو و خاکی کۆی یار نادەم
ئەگەر سەد جامی جەم، ئابی خدر، ئەورەنگی دارا بێ[(١٣)]

لە ڕووم مەحرووم مەبە فەرمووی «وەفایی» عاشقی زارم!
کەسێ زەڕڕێکی ئیمان بێ بەهەشتی لێ حەرام نابێ[(١٤)]

---

(٩) کەناری چاوی: گۆشەی چاوی. هەردەم: هەمیشە.
واتە: بۆ عاشقی ڕووت گۆشەی چاوت هەمیشە وەك تەختی شاهی وایە چونکا هەرچی بە جیلوەی تۆ بسووتێ وەك تووری سینا بۆ کلەی چاو بە کاردێ.
(١٠) واتە: ئەگەر تۆ بەو چاوەتەوە هەستی و ڕاوەستی قیامەت ئەوەیە ئیدی لازم بە هاتنی عیسا و ڕۆژی قیامەت نییە.
(١١) واتە: غەم لەشکری کێشاوە بە سەرمدا تۆش بە زولفت کە وەك لەشکری چینە و خاڵت کە وەك لەشکری حەبەشە، بڵێ با بێن و حەملەیەکی شەوانەم پێ بکەن، یان بە شەوا دیفاعم لێ بکەن.
(١٢) واتە: من بە دەردێکی گران لە جێدا کەوتووم و دەڵێن یار قەرارە بێتەوە، ئەی خودایە ئەو قسە دروست بێ چون ئەو دوکتۆری نەخۆشانە و منیش ئیدی چا دەبمەوە.
(١٣) واتە: ئەمن جامی جەم بە گۆشەی چاوی یار و خاڵی لێوی بە ئاوی حەزرەتی خدر و خاکی دەرکەی بە تەختی پادشاهی دارا نادەم.
لەف و نەشر و تەشبیهی تەفزیلی تێدایە.
(١٤) واتە: فەرمووی ئەی وەفایی! عاشقی زاری من لە ڕووم بێبەش مەبە، کەسێك زەڕڕەیەك

دریغــا ســەروی بــاڵای مــن گــوڵێك بــوو هــات و بــا بــردی
گـــــوڵێکــی وا بــەهار نــاگــرێ هــەتا دونــیا بــە دونــیابێ(١٥)

[١٠٨](١)

مـوتریب وەرە دەسـتی مـن و دامـانی وەفـات بـێ
سووتام بە مـەستی مـەیەوە دەنگـی نـەوات بـێ(٢)
ساقی وەرە مەجلیس بـە سـەر و گـەردەنی جـامت
بێ نەغمەیی نەی نامەوێ گەر ئابی حەیات بـێ(٣)
تـۆ گـەنجی جـەمالت هـەیە، مـن عـاشقی ڕووتـم
یەك بووسە چ نابێ کە بفەرمووی بە زەکات بـێ(٤)

ئیمانی لە دڵدا بێ بەهەشتی لێ حەرام ناکرێ.
دەکرێ «زار» بە مانای «دەم»بێ. لەوانـەیە زەڕڕە ئـیستیعارە لە بـچووکی دەمـی یـار بـێ کـە هەرواشە. تەشبیهی موزمەری ڕوخساری یار بە بەهەشتی تێدایە.
(١٥) واتە: ئەی حەیف! گوڵێکم بوو باڵای بەقەت سەوڵێك دەبوو بای خەزان بردی دڵنیام بەهار قەت گوڵی وەك ئەوگوڵەی منی بۆ دروست نابێ.

[١٠٨]

(١) کێشی شیعر: «مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن» بەحری هەزەجی موسەممەنی ئـەخرەبی مەکفووفی مەحزووف. ڕەدیف: بێ. واژەی قافیە: وەفات، نەوات، حەیات، و...
(٢) واتە: ئەی ساز لێدەر دەستم بە دامانت با وەفـابە، مـەستیی مـەی سـووتاندمی دەنگـی ئاهەنگت با هەربێ.
(٣) واتە: ساقی بە شکڵی جامەکەتەوە وەرە مەجلیس ئەگەر ئاوی حەیاتیش بێ بێ نەغمەیی نەی من نامەوێ. واتە موتریب و ساقی لازم و مەلزوومن.
(٤) واتە: تۆ جوانیت بە قەد خەزێنەیەکە و منیش ئاشقی ڕوخسـارتم و هـەژارم، مـاچێ بـە

نـــابێتـــەوە ڕۆژ ئـــیدی ســـەباحی ئـــەمەلی مـــن
بەو گەردنە، هەرتا شکـەنی زولفـی دوتـات بـێ[٥]
دەگـریم و لەگـەڵ ئـاهی دەروون سـۆزی دڵم دێ
وەك بەرقی بەهاری کـە لە عـەینی زوڵمـات بـێ[٦]
قـوربان! کـوتم: ئـاخر بـەسە بـەو زولفـە ئـەسیری
فەرمووی: کە ئەتۆ مورغی‌شەباوێزی، سەدات بێ[٧]
مەنعم مـەکـە مـەستم کـە بـە تـەفسیری جـەماڵت
عاشق ئەوەیە بێ سیفەت و پـەڕتـەوی زات بـێ[٨]
من ڕیند و قەلەندەر سیفەت و مـەست و خـەرابـم
تۆ پیری خەرابـاتی ئـەگـەر مـەزهەبی وات بـێ[٩]

☞

زەکات بمدەیەی چ نابێ.
ئیهام لە ڕووتدا هەیە.
(٥) واتە: بە ملتەوە هەتا زولفت وا شکەن بە شکەن و پڕ پێچ و خەم بێ ڕۆژی ئاواتی من هەر هەڵنایێ.
(٦) زوڵمات: تاریکی.
واتە: من دەگریم و لەگەڵ ئاهی دەروونم گڕی دڵم دێتە دەر وەك هەورە بریسکەی بەهاری لە تاریکیدا.
(٧) واتە: گوتم: بەسە، ئەسیری زولفت هەتا کەی؟ فەرمووی: تۆ مەلی بە شەوخوێنی دەبێ هەر دەنگت بێ و بناڵی.
(٨) تەفسیر: شرۆڤە. زات: وجوودی حەق. سیفات: کردەوە و سیفەتەکانی لە تەفسیردا باس دەکرێ.
واتە: من بە جوانی تۆ مەستم، ئاشق ئەوەیە کاری بەسەر زات و سیفاتەوە نەبێ زاتەن عاشق بێ.
(٩) ڕیند و قەلەندەر: ئاشق و ئازا. پیری خەرابات: شێخ و مورشید.
واتە: من عاشقم و تۆ شێخی منی ئەگەر لەسەر مەزهەبی قەلەندەرانی.

نــەمزانــی هــەتا پــێ‌نـەکـەنی گـوڵبـەدەنی مـن
فنجانی لە مـەرجـانی دەبـێ پـڕ لە نـەبات بـێ(١٠)
هــەر چـــاوەڕوانـی قـەدەمی تـۆم و ئـەگـەر دێی
زوو بێ نەفەسی ئـاخرە، ڕۆحـم بـەفیدات بـێ(١١)
هــەستە وەرە لەو جــامی ئــەلەستی بـدە دەسـتم
بەستەی دەری گوڵزارە ئەوی مەستی سەفات بێ(١٢)
سەد جـار بـچم و بـێم و بسـووتێم حـەقی تـۆیـە
هەرچەندە بە شەرعی شەم و پەروانە خەتات بێ(١٣)
بۆ ماچێکـی مـەمکوژە، بـە ڕوحـم و بـە وەفـا بـە
هەرچەندە بە دینی گوڵ و بولبول حەسەنات بێ(١٤)
عەهدێکە لەگەڵ گوڵ کـە بـەبێ مـوتریب و سـاقی
تا ئێرە نەچی ئیدی «وەفـایی» دە حـەیات بـێ(١٥)

---

(١٠) واتە: تا یاری گوڵئەندام پێ‌نەکەنی نەمزانی پیاڵەی دەمی پڕە لە نەباتی شیرین.
مەرجان ئیستیعارە لە ددانی یارە.
(١١) واتە: من چاوەڕوانی هاتنی تۆم ئەگەر دێی بۆ لام لە نەفەسەکانی ئاخری ژیانم دام، ڕۆحم بە فیدات زوو وەرە.
(١٢) واتە: ساقی وەرە و لە جامی ئەلەستم بدەرێ هەرکەس مەستی سەفای تۆ بێ لە دەرکی گوڵزاری ڕوخسارت بەسراوەتەوە و ئەسیرە.
تەلمیحە بە ئایەتی «ألست بربكم قالوا بلىٰ».
(١٣) واتە: ئەگەرچی بە شەرعی شەم و پەروانە سووتانی ئاشق تاوانە، بـەڵام هـەرچیم لێ بکەی هەر حەقی تۆیە.
ئەم مەقامە لە عیرفاندا «رضا»یە واتە عاشق حەقی ئیعتیرازی لە مەعشووق نییە.
(١٤) حەسەنات: چاکە.
واتە: بە مەزهەبی گوڵ و بولبول ماچکردن چاکە، تۆش لەسەر ماچێ مەمکوژە و وەفادار بە.
(١٥) واتە: لەگەڵ گوڵ قەرارم داوە بێ سازلێدەر و ساقی تا نزیکترین جێ نەچم، وەفایی ئیدی حەیات بێ! بێ‌مەی و موتریب بۆ هیچ کوێ مەچۆ.

[١٠٩][(١)]

وەفــایی بــوت‌پەرستی تــۆیــە سـەد جــار کــوفری زاهــیر بــێ
بــە دیــنی بــولبولان سـەجدە حـەڵاڵە گـوڵ کـە مـەزهەر بـێ[(٢)]

دەمێك با دەست و گەردەن بـم، دەمـێك بـا هـەمدەمت مـن بـم
نەخۆشی چاوی تۆم بەڵکوو شیفای من شیر و شەککـەر بـێ[(٣)]

قـەسەم بـەو لێوی خـەندان! هـەر ئـەتۆی بـەو شکـڵ و بـاڵایـە
لە جەننەتدا ئەگـەر هـیچ نـەخلی تـووبا، ئـابی کـەوسەر بـێ[(٤)]

لە تــــاوی تــــیرەبارانــــی نــــیگاهت بــــۆچ نــــەناڵێنم؟
دیــارە حــاڵی بــیمارێکــی جــەرگی پــڕ لە نــەشتەر بـێ[(٥)]

ڕوخ و گــــەردنی پــیشان‌دام پــێم‌دەڵێ: تــۆ هــەر بــناڵێنــە
کــە خـۆشـە نـەغمەیی بـولبول بـەهاران وەك بـەیان بـەربێ[(٦)]

---

[١٠٩]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم.
ڕەدیف: بێ. واژەی قافیە: زاهیر، مەزهەر، شەکەر، و...

(٢) زاهیر: ئاشکرا، لەبەر کێشی شیعر دەکرێ بڵێین: زاهەر. مەزهەر: سەرچاوە، جێی بەدی هاتن.
واتە: وەفایی سەد جار پێی بڵێن کافر ئاشکرایە هەر بوت‌پەرستی تۆیە بە مـەزهەبی بـولبول سوژدەبردن حەڵاڵە بۆ گوڵ کاتێ ئەو سەرچاوەی عەشق و ئەوینە.

(٣) واتە: ساتێ هاودەم و هەم قەدەمت بم نەخۆشـی چـاوتم بـەڵکـە شـیفای مـن بـەشیر و شەکەری دەمت بێ.

(٤) واتە: بە لێوی بە پێکەنینت سوێند بێ، شکڵ و باڵای تۆیـە ئـەگـەر دەڵێن لە بـەهەشتدا داری تووبا و جۆگەی شیر و شەکەری هەیە.

(٥) واتە: چۆن بۆ تیرەبارانی تەماشای تۆ ناڵەم نەیێ؟ دیارە نەخۆشێ جەرگی پڕ نەشتەر بێ دەبێ هەر بناڵێنێ.

(٦) واتە: ڕوخسار و ملی پیشان‌دام و دەڵێ بناڵە چۆنکە خۆشـە وەرزی بـەهاران نـەغمەی

لە دوولا زولف و خـــاڵی عـــەنبەرین کـــەوتۆتـــە ڕوخســـاری
وەکـــوو تـــابووری هـــیند و چـــین بـــە بـــاغی دڵگـــوشا وەربـــێ[٧]
کە ڕووی خۆی خستەدەر هەستا لە هـەر گـۆشـێکـی غـەوغایێ
جیهان پـڕ بـوو لە نـاڵەی عـاشقان وەك ڕۆژی مـەحشەر بـێ[٨]
قـــەراری دا بـــە ڕۆح و دڵ بـــەری پـــێی مـــاچ بکـەم تـا سـەر
ئـــیلاهی عـــەهد و پـــەیمانی حـــەبیبی مـــن هـەتا سـەر بـێ![٩]
بـــە هـــەوای خـــاڵی لێوت کـــەوتمە داوی زوڵمـــەتی زولفت
ئـــیلاهی ڕەهـــبەری ئـــابی بـــەقام خـــزری پـــەیەمبەر بـێ[١٠]
لەوی ڕۆژێ کـــە دەســـتم دا لە ڕووی، ســـیرڕی دەمـــیم زانـــی
بە قورئان سوێند دەخۆم کەوسەر ئەگەر وەك لەعلی دولبەر بێ[١١]

☞

بولبول بۆ دەرکەوتنی بەربەیان.

تەشبیهی مورەککەب هەیە لە نێوان ڕوخ و گەردنی یار و بەیان و بەردان و ناڵەی وەفـایی و نەغمەی بولبولدا.

(٧) باغی دڵگوشا: باغێکە لە چین لە چیرۆکی خورشید و خاوەردا کە خەرامانی چین لەوێ دەژیا.

واتە: زولف و خاڵی کەوتە سەر ڕوخساری دەڵەی ڕێژەی لەشکری هیند و چین هێرش دەبەن بۆ باغی دڵگوشا.

(٨) واتە: کە ڕوخساری دەرکەوت لە هەرلایی غەوغا هەستا و دنیا پڕ بوو لە ناڵەی عاشقان وەك ڕۆژی حەشر.

(٩) واتە: قەراری کرد کە ئیزنم بدا لە ژێر پێیـەوە مـاچی کـەم تـا سـەری، خـودایـا وابکـەی پەیمانەکەی هەتا سەر بێ.

(١٠) واتە: بە هەوای خاڵی لێوی کـەوتمە داوی زولفـی خـودایـا ڕێنـوێنـیم بـۆ ئـاوی بـەقا حەزرەتی خدری زیندوو بێ.

(١١) واتە: لەو ڕۆژەوە دەستم لە ڕوخساری یار درا ڕازی بچووکیی دەمیم زانی، قەسەم بـە قورئان ئاوی کەوسەر وەك لێو و کەلامی یار نابێ.

دەڵێ: بگــــری، بـــبارێنـــە، هــەتا بــێم دەستوگــەردن بــین
نیساری شای شەکەر لێوان دەبێ هـەر لەعـل و گـەوهەر بـێ[١٢]
دەڵێ: بــمرە و بســـووتێ تــا بــە دڵ مــن بـێمـە سـەر جـێی تـۆ
ســـلووکی عـــاشقان وایـــە کـــە دڵ دەربـــێ بـە دڵبـەر بـێ[١٣]
وەها مەحوی تەجەللای گـەردەن و ڕوخســاری تـۆم ـقـوربان ـ
لە خاکم، ڕەنگە تا مەحشەر کە هەر نەسرین و گوڵ دەر بـێ[١٤]
خوشا بەو ڕۆژە گۆشـەی چـاوەکـەی دامـێ بـە نـاز فـەرمووی:
«وەفایی» بۆ درەنگ هات؟ ئەی خـودا جـەللادی کـافر بـێ![١٥]

---

(١٢) نیسار: شاباش.
واتە: دەڵێ بگری تا دەستەوگەردن بین شاباشی یار دەبێ گەوهەر و لەعلی فرمێسك بێ.
تەشبیهی فرمێسك بە میسك و عەنبەرە.
(١٣) واتە: دەڵێ بمرە تا من بێمە سەر جێت ڕێگەی ئاشق وایە کە دەبێ دڵی دەربێنێ و بیدا بە دڵبەر.
تەلمیحە بە حەدیسی «موتوا قبل أن تموتوا».
(١٤) واتە: بە جۆرێ لە دەرخستنی مل و ڕوخسارت تاواومەوە دوای مردنم لە سەر خاکم گوڵ و نەسرین شین دەبێ. واتە گەردن و ڕوخساری تۆ لە نەسرین و گوڵ دەچێ. لەف و نەشر و تەشبیهی تێدایە.
(١٥) واتە: خۆزگە بەو ڕۆژە بە گۆشەی چاوی بە ناز پێی گوتم وەفایی بۆ درەنگی کرد؟ یا خودا جەللادەکەی کافرێکی بێ ڕەحم بێ.

[١١٠][١]

سووتام بە نازی فیرقەتێ، ساقی کەرەم کە شەربەتێ
وەك قەقنەس ئاورم کەوتەتێ، یا غەوسی سانی هیممەتێ[٢]
ڕیشەی دڵم بەس پارەکە، موتریب دەستێ بۆ تارەکە
بەو یادی زولفی یارەکە، یا غەوسی سانی هیممەتێ[٣]
تۆ مەزهەری نووری خودای، تۆ مەنبەعی سیدق و سەفای
سەرداری کوللی ئەولیای، یا غەوسی سانی هیممەتێ
من پەروانەی بێحاسڵم، من بولبولی خوێنین دڵم
شەیدای چرای ڕوومەت گوڵم، یا غەوسی سانی هیممەتێ
من تەشنەی چۆڵ و زوڵماتم، ئاخر تۆی کانی حەیاتم
هەروا بە هەویای وەفاتم، یا غەوسی سانی هیممەتێ
من خەرموهرەم تۆ یاقووتی، من ناسووتی تۆ لاهووتی
تۆ ڕۆژ دێوانەیی ڕووتی، یا غەوسی سانی هیممەتێ

---

[١١٠]

(١) تێبینی: ئەم غەزەلە دوور و درێژە کە زۆر تێکەڵە و زۆریش ئاڵۆزە، من وا ئەزانم ئەوانەی وەزنی ڕەجەزیان نییە و وەزنیان شکاوە و تەواو نین هی ناشاعیرێکی خوێندەواری بێتەبعن و هی وەفایی نەبن، بەم بۆنەوە ئەو شیعرانەی کە بە هی وەفاییم زانین پەراوێزم بۆ لێدان و لێیان دوام، وە ئەوانیتریشم خستە ئەستۆی خوێنەران.

کێشی شیعر: «مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن» بەحری ڕەجەزی موسەممەنی سالم. قافیەی میانی هەیە. ڕەدیف: بە سەبکی مەولەوی نیوەمیسرەعی (یا غەوسی سانی هیممەتێ)یە.

(٢) قەقنەس: باڵندەی سووتاوی ڕەش هەڵگەڕاو.

واتە: بە نازی ئاوری دووری سووتاوم ساقی شەربەتێکم دەیە وەك باڵندەی قوقنووس ئاورم گرت ئەی غەوسی سانی هیممەتێ.

(٣) واتە: کەم ڕیشەی دڵم بپچڕێنە موتریب تارەکەت لێدە بە یادی زولفی یار، ئەی غەوسی سانی هیممەتێ.

دڵخەستەی یاری سەرسەریم، ماران گەستەی دێو و پەریم
شایەد پەریم کەی ڕەهبەریم؟، یا غەوسی سانی هیممەتێ
سەرگەشتەی چۆڵ و غوربەتم، شایانی ڕوحم و ڕەحمەتم
هەر چاوەڕێی یەك هیممەتم، یا غەوسی سانی هیممەتێ
نەفس و شەیتان دامەنکەشان، بۆ سەرکەشی ڕووی مەهوەشان
دەمانکێشن بە باوەشان، یا غەوسی سانی هیممەتێ
خاکی سەگانی دەرگەهم، خواهەندەی بێجێگا و ڕەهم
چاو لە دەستی شاهەنشەهم، یا غەوسی سانی هیممەتێ(٤)
تا نەبیە خاکی مەیخانە، نەبیە ڕووی دۆست و بێگانە
حاشا تۆ و پیر و پەیمانە، یا غەوسی سانی هیممەتێ
گرتووی کەنار دەریای فەنام، سەوداسەر و شێت و شەیدام
هەر چاوەڕێی کەشتی بەقام، یا غەوسی سانی هیممەتێ(٥)
سەدای یاهووی دەروێشان هات، ئاه و ناڵەی دڵڕێشان هات
ڕەگ و ڕۆحم وەئێشان هات، یا غەوسی سانی هیممەتێ
دەستی من و سەحرای دڵان، چاوی من و باغی گوڵان
دڵ بێ گوڵ بێ دەمرم بەڵان، یا غەوسی سانی هیممەتێ(٦)

---

(٤) خواهەندە: سواڵکەر.
واتە: خاکی سەگی دەرگاتم سواڵکەری بێشوێن و جێم چاو لە دەستی شاهم، ئەی غەوسی سانی هیممەتێ.
(٥) واتە: لە دەریای فەنادا کەوتوومە لاوە، شێتم و چاوەڕێی کەشتی بەقام، ئەی غەوسی سانی هیممەتێ.
(٦) واتە: دەستم بەرەو سەحرای دڵان درێژ کردووە چاوەڕێی باغی گوڵانم، دڵم بێ گوڵ بێ دەمرم، ئەی غەوسی سانی هیممەتێ.

بــەزمێکــی وا ئــامادە بــێ، هــەم بــادە بــێ هــەم ســادە بــێ
قەت بێوەفایی وادەبــێ؟ یــا غــەوسی ســانی هــیممەتێ[(٧)]

دوو حەرفی ئەمرە کاف و نوون، زەحمەت نییە ڕۆژەوە بوون
ئـەسبابی دانـاوە بـێچـوون، یـا غـەوسی سـانی هـیممەتێ

موتریب تۆ و تاری ڕۆحانی، ساقی تۆ و جـامی سـوبحانی
تۆ و بەربەتێ، تۆ و شەربەتێ، یا غـەوسی سـانی هـیممەتێ

وێڵی وڵاتــی بــێهــۆشـی، گـێژی گـێژاوی سـەرخـۆشـی
مــاسی سـەراوی ئـاتەشی، یـا غـەوسی سـانی هـیممەتێ

ئەمڕۆ دەمی سوبحی سەحەر، ڕاوەستە بـووم دەسـتەونەزەر
دڵبەر بە ناز دیم هاتە دەر، یا غـەوسی سـانی هـیممەتێ[(٨)]

زانـــی دڵم ســـەوداســـەرە، ئــاوێنــەسا و ســێبــەرە
ڕۆژ دایە گۆشەی پەنجەرە، یا غەوسی سـانی هـیممەتێ[(٩)]

ڕۆژ دایــە قــەلبی مــینایی، دێوانــە بــوو ســووفەستایی
موشکیلکارە نـاپەنایی، یـا غـەوسی سـانی هـیممەتێ[(١٠)]

مەوجی دەریای بێجێ و سکوون، کێشامیە گێژاوی پڕخوون
«إنّــا إلیــهِ راجــعون»، یــا غــەوسی ســانی هــیممەتێ

---

(٧) واتە: بەزمێك ئامادە بێ شەراب و یاری سادەڕووی لێبێ کـوا دەبـێ وەفـایی لێنـەبێ، ئەی غەوسی سانی هیممەتێ.

(٨) واتە: بەیانی دەستەونەزەر ڕاوەستابووم یار بـە لەنجە هـاتە دەر، ئـەی غـەوسی سـانی هیممەتێ.

(٩) واتە: زانی دڵم عاشقە وەك ئاوێنە سافە نووری لە پەنجەرەوە دیـاری دا، ئـەی غـەوسی سانی هیممەتێ.

(١٠) سووفەستایی: کۆمەڵێك لە فەلاسیفەی کۆنی یوونانین کە پێنج سەدە پێش زایین هاتنە ئاراوە و لە جـەدە و مـونازەرەدا پشـتیان بـە سـەفسەتە و شـتی دوور لە ڕاسـتی بـۆ دەست بەسەرکردن و زاڵبوون لە مونافەسەدا دەبەست، جا ئەمانە پێیان وایە: حەقایقی ئەشیا سابت نییە و مرۆڤ بە هەر شێوەیەك ئەشیا تەسەوور بکات بەو شێوەیەیە.

بـەدری سـەنابەرقی نـەبوو، غـەربی نـەبوو شـەرقی نـەبوو

هەرچی هەبوو فەرقی نەبوو، یا غەوسی سانی هیممەتێ[(١١)]

شەوقی سەمای زەڕڕاتـی ڕۆژ، بـوو بـە گـوڵی بـاغاتی ڕۆژ

ڕۆژهاتی من نەهاتی ڕۆژ، یا غەوسی سـانی هـیممەتێ[(١٢)]

فەرمووی: لە چاو ببڕە خەوێ، مـن قـەلبی سـووتاوم دەوێ

«وەفایی» بانەنوێ شەوێ، یا غەوسی سـانی هـیممەتێ[(١٣)]

[١١١][(١)]

ئەی بە هـەر ئـاوێنـە حـوسنێك و تـەجەللاییێکـی دی

ئـەی بـە هـەر چـاوی دڵی عـاشق دڵارایـێکـی دی[(٢)]

---

(١١) واتە: وەك مانگی چواردە بوو نەبریسکایەوە نە ڕۆژهەڵاتبوو نە ڕۆژئاوا هەرچی بـێ فەرقی نەبوو، ئەی غەوسی سانی هیممەتێ.

تەلمیحە بە ئایەتی «یکاد سنا برقه یذهب بالأبصار» و ئایەتی «اللّه نور السماوات و الأرض مثل نوره کمشکاة فیها مصباح المصباح في زجاجة الزجاجة کأنها کوکب درّيٌ یـوقد مـن شـجرة مبارکة زیتونة لاشرقیّة و لا غربیّة»

(١٢) ئەم یەك دوو بەیتە دواییە چونکە ئیشارەن بە ئـایەتی ٣٤ی سـورەتی نـوور «اللّـه نـور السماوات تاد....» وە ئەم ئایەتەش یەکێکە لە ئایەتە هەرە گرنگەکانی قورئان لەبەر ئەوەی کە باس ئەکات لە نووری خودا و ئەوەی کە چۆن خودا ڕۆشنکەرەوەی ئاسمان و زەوییە، جا بۆ چاکتر تێگەیشتن لەم شیعرانە بگەڕێنەوە سەر ئەم ئایەتانەی سوورەتی نوور.

(١٣) واتە: یار فەرمووی خەو لە چاوانت بگرەوە من دڵی سووتاوم لازمە با وەفایی شـەوێ نەخەوێ، ئەی غەوسی سانی هیممەتێ.

[١١١]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف.
ڕەدیف: دی. واژەی قافیە: تەجەللاییێکی، دڵاراییێکی، مووساییێکی، و...

(٢) واتە: ئەی کە لە هەر ئاوێنەیەکدا جـۆرێ دیکـە خـۆت پـیشان ئـەدەی، لە چـاوی هـەر عاشقێکدا دڵارایەکی دیکەی.

بۆ خـیتابێکـی شـەو و ڕۆژ ئـەو دڵەی سـووتاوی مـن
تـووری ڕۆحـەم تـالیبی دیـدارە مـووسایێکـی دی[٣]
چـونکە ئـاوێنـەی جـەماڵی شـاهی خـووبانە دڵم
دیـتە ئـاه و نـاڵە هـەردی ڕوویـی زیـبایێکـی دی[٤]
غارەتی هۆشم دەکا هەردەم پەرێکـی شـۆخ و شـەنگ
بۆیە وا هەر دەم لە دڵمـا شـۆر و غـەوغایێکـی دی[٥]
هەجری تۆ ڕۆحان دەکێشێ، وەسڵی تـۆ ڕۆحـان دەدا
ئەی فیدای زولف و ڕوخت بم! تۆ مەسیحایێکی دی[٦]
مـن بـە چـاو و گـەردنی تـۆ تـەشنە و خـوێنـین دڵم
ئـاوری مـن دانـامرێنـێ جـام و مـینایێکـی دی[٧]
قیبلەگاهی عـاریفان کـەس وەك «عـوبەیدیللا» نـەبوو
عالمێکی وا دەبێ بـۆ غـەوسی بـەغدایـێکـی دی؟[٨]

---

(٣) واتە: بۆ بانگکردن و خیتابێکی شەوانە، دڵی سووتاوم لە تووری ڕۆحما وەك مووسایەکی‌تر وایە و تالبی دیدارە.
یەکەمجار کە خودا خیتابی لە مووساکرد لەکێوی تووردا و لە شەودا بوو، کە مووسا نوورێکی بینی و چوو بۆلای لەوێ خودا قسەی لەگەڵدا کرد و کردی بە پێغەمبەر.
(٤) واتە: چونکا دڵم ئاوێنەی پاشای خاسانە هەر ڕوخسارێکی جوانی دیکەی دی دێتە ئاه و ناڵە. شاهی خووبان: پادشای چاکان و نازداران، یانی لە هەموو چاکان چاکتر.
(٥) واتە: پەرییەکی جوان دڵم تالآن دەکا بۆیە هەر کاتێ لە دڵمدا شۆر و غەوغایەکی دیکە هەڵدەستێ.
(٦) واتە: دووریت گیان دەکێشێ، وەسڵت گیان دەبەخشێ، فیدای زولف و ڕوخسارت بم تۆ مەسیحایەکی دیکەی.
(٧) واتە: من بە چاوت نەشئەم بەگەردنت دڵ‌خوێنینم جام و مینای چاو و گەردنت ئاوری من دانامرێنێ.
(٨) واتە: هیچ کەس وەك شێخ عوبەیدیللا قیبلەگای عارفان و خواناسان نەبوو، زانایەکی وا دەتوانێ ببێ بە غەوسی بەغدایەکی دیکە.

هەر لە تەغدیری «وەفایی» بوو شەوی دی مەیفرۆش
حەیفە بۆ تۆ هەر دەمە دەیر و کلیسایێکی دی[٩]

[١١٢][١]

کە شانەی دا لە زولفی تار و ماری
لە هەر تایێکی باریٚ نافە باری[٢]
بە داو هەر تاریٚ بۆ من بۆتە مارێك
لە پێم ئالاوە زولفی تار و ماری[٣]
مەگەر تۆ بووی بە گریەم هاتیە خەندە
کە گوڵ پشکووت بە دەم هەوری بەهاری[٤]

---

(٩) تەغدیر: زوڵم لیٚ کردن.
واتە: دوێشەو مەیفرۆش غەدری لە وەفایی دەکرد و بە بیٚوەفایی بە وەفایی دەگوت: حەیفە تۆ هەر دەم لە دەیر و کلیسایەکی و سابت قەدەم نیت.

[١١٢]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن فعولن» بەحری هەزەجی موسەددەسی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: ماری، باری، ماری، و...
(٢) تار: تاڵ. هەودا: تار: ڕەش و تاریك. مار: ئیستیعارە لە زولفە. تارو مار: بیٚسەر و شوێن. نافە: میشك.
واتە: کە یار زولفی ڕەش و تاڵ تاڵی وەك ماری شانە کرد لە هەودایەکی بەقەد باری وڵاغیٚ میشك باری.
(٣) تار: تاڵ، یەك موو. داو: ئیستیعارە لە زولفی یارە.
واتە: زولفی وەك داوی هەرتاڵێکی بوونەتە ڕەشمار لە پێم ئاڵان.
«ڕەددولقافیە» لەم غەزەلەدا کراوە.
(٤) واتە: ئەریٚ تۆ بووی کاتیٚ من گریام پێکەنینت هات، گوڵ کە چۆن بە هەوری بەهاری دەپشکوێت و دەم دەکاتەوە
«تەجاهولولعاریف» و تەشبیهی مورەککەب و حوسنی تەعلیلی تێدایە.

وەرە سـەر هـەردوو چـاوم تـا بـزانـن
کـەوا شـیرینە سـەروی جـۆیـباری(٥)
بـە بـەردا زولفـی بـەرداوە کـە تـاتا
شـەوی گـێڕا بـە ڕۆژ بـاغی هـەناری(٦)
لەبـەر ئـاوری دەروونـمدا دەگـریێم
بە بـەرق ئـەنگووتووە هـەوری بـەهاری(٧)
کوتم: ئەی تازە غونچەی بـاغی جـەننەت
کوتم: ئەی سەروی چین، ماهی حەساری(٨)
لەبـەر شـەوقی فـیراق و ئـیشتیاقت
فـەراقـی کـرد دڵم تـۆقـی بـە زاری(٩)

---

(٥) واتە: هەتا خەڵك بزانن تۆ سەوڵی سەر جۆباری وەرە سەر هەردوو چاوم، چـون چـاوم وەك جۆبارە تۆش وەك داری سەوڵی.

تەشبیهی موزمەری تێدایە.

(٦) باغی هەنار: سینەی یار.

واتە: کاتێ زولفی بە سنگیدا بەرداوە بوو بە شەو، بەڵام سپیەتی سینە و مەمکی شەوەکەی کرد بە ڕۆژ.

(٧) واتە: لەبەر ئاوری دەروونم دەسووتێم دەڵەی هەوری بەهارییە و چەخماخە ئـەدا، یـان چەخماخە لێی داوە.

(٨) مانای ئەم شیعرەی و شیعری پاشەوەی پێکەوە دێ.

(٩) ماهی حەساری: جوانی لە نێو قەڵادا ئەسیر کراو. تەوق: ملبەندی زیندانی، شتێکە وەك کۆت لە مل دەکرێ. تەوقی فیراق: دووری بە تەوق شوبهێنراوە. فیراق: جیایی. فەراق: دیـق کردن، سەکتە، جەڵدە. تۆقی: زراو چوون.

واتە: گوتم ئەی غونچەی باغی بەهەشت و ئەی سەوڵی خەرامانی وڵاتی چین و ئەی مانگی بەندی لە نێو کۆشك و قەڵادا، من لە داخی دووری تۆدا مردم و لە تامەزرۆی دیدارتدا زراوم چوو.

(واجآرایی) هەیە لە نێوان واژەی «ق»دا. و لە نێوان فیراق و فەراقدا جیناسی ناتەواو هەیە.

بــە جــاریٚ بــمکوژە، خــوێنــم بــڕێژە
خـــــەلاسمکە لە دەردی ئـــــینتیزاری(١٠)
بــرۆی تــێکـــنا بــە ڕوودا ئـارەقی ڕشت
لە مــاهی قــەوسدا شــەبنم دەبــاری(١١)
وەهــا شــێوا «وەفــایی»، دوور لە زولفت
لە داغـــی تــۆ کــە هــەر گـریانە کـاری(١٢)

[١١٣](١)

حـــەریفان ئــەلئەمان کــوشتوومی یـارم، چـاوی بـیماری
دەسا بێن دەست بە شینم کەن! بە یەکجاری، بە یەکـجاری
گـــــرفتاری کـــــەسێکــم، دڵ بـــریندرای جـــوانــێکــم
جـــەفاجوو، تــوندخوو، زنـــجیر مــوو، خــەییاتییە کـاری

---

(١٠) واتە: وەرە بە یەکجاری بمکوژە و لە دەستی چاوەڕوانی ڕزگارم بکە.
(١١) برۆ تێك‌نان: تووڕەبوون. ماهی قەوس: ئاخر مـانگی پـاییز، ئـیستیعارە لە بـرۆی یـارە.
شەبنەم: ئیستیعارە لە عارەقی یار.
واتە: یار لە من تووڕە بوو و برۆی گرژ کرد، وەها عارەقی دەڕشت دەتگوت لە پاییزدا شەونمە دەبارێ.
کە ئەمە شتێکی غەیرە مومکینە چون قەوس ساردە شەونمی نییە، جوانی شیعرەکە لەوەدایە لە غەیرە مومکین مومکین دروست کا.
(١٢) واتە: وەفایی لە دووری تۆ وەها تێك‌چووە کە کاری هەر گریانە.

[١١٣]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم.
ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: بیماری، یەکجاری، کاری، و...
تێبینی: ئەم غەزەلەشم بە هی وەفایی نەزانی بەو هۆیەی کە لە پەراوێزی غـەزەلی (١١١)دا ڕوونم کردەوە، هەر بۆیەش لێکۆڵینەوەم لەسەر نەکرد. (ئاسۆ).

چ دڵکێشە ئیلاهی سەبزەیی نەورستەیی کوڵمی
لە دەوری بەرگی گوڵ شیرینە ئارێ خەتتی ژەنگاری
بە خەندە هات نیگاهی کردە من وا مەست و شەیدا بووم
کە نەمدی غەیری وی، هەر غونچە بوو پشکووت وگوڵ باری
خودا تۆبە لە دەست ئەو چاوە بیمارە چ سەححارە
بە عەینی دڵ دەکێشێ گا بە یاری گا بە عەییاری
لە خەندەی زار و جیلوەی تار و کاکۆڵی پەرێشانی
شکا بازاڕی قەنادی و نرخی میشکی تاتاری
بەهاری حوسنی خەملیوە بە باری گوڵبونی باڵا
شکۆفە دەمیە، ڕەیحان خەتیە، نێرگس چاوی بیماری
عەجەب ماوم بە چاوت وا بە بیماری دڵئازارە
چ کافر میللەتە ـ یاڕەب ـ لە مەستیدایە هۆشیاری!
ئەمن تەشبیهی ڕوخسارت بە میهر و مەه بکەم! حاشا
کە تۆ ماهی سنەوبەر قامەت و خورشیدی گوڵزاری
چ خوا بەردارە دایم غەرقی خوێن بێ مەردومی چاوم
لە خوا خۆش نایە، ئاخر کاکە، حەیفە مەردومئازاری
بە خۆڕایی نییە وا خاو و وا شێواوی، ئەی سونبول
مەگەر تۆش وەك «وەفایی» غەمزەدەی کاکۆڵی ڕەشماری!

[١١٤][١]

هێند نەخۆشــی دەردی دووریــم وەختــە گــیان و دڵ دەرێ
ئاخ نەسیمی سوبحدەم کوا عەرز و حــاڵی مــن بــەرێ؟![٢]
دەردەدارم، بــــێ‌زبـــــانم، بــــێ‌دڵم، ســــەوداســــەرم
ئــاخ لە بــۆ دڵ مــیهرەبانێ، هــەم‌زبان و هــەم‌سەرێ[٣]
کــەس لە حــاڵی ســۆز و گــریانی مــن ئــاگــادار نــییە
ئــاخ لە بــۆ یــەك حــاڵزانــێ دڵ پــڕ ئــاو و ئــاورێ[٤]
لەحــزەیەك یــادی خــودا نــاکــا لەبــەر عــەیشی جــیهان
نــەفسی کــافر وا دەزانــێ قــەت جــیهان ڕانــابرێ[٥]
من بە دڵ، زولفت بەسەر، کەوتووینە بــەر پــێی ڕەحــمەتت
ئــەی ئــومێدی مــوئمین و کــافر بــە حــاڵم نــەززەرێ[٦]

---

[١١٤]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: دەرێ، بەرێ، هەمســەرێ، و...

(٢) عەرز و حاڵ: شکایەت.
واتە: لەبەر دووری هێندە نەخۆشم وەختە گیانم دەرچی ئاخ کوا سروەیەکی بەیانی ئەم شکایەتەم بەرێ بۆلای یار.

(٣) واتە: دەردەدار و بێ‌زوبانم ئاخ لەبۆ کەسێ ئاگەدار لە حاڵ و هاو زمان و شەریکێکی ژیانی باش.

(٤) واتە: کەس ئاگاداری سووتان و گریانی من نییە ئاخ لەبۆ میهرەبان و حاڵزانێ دڵی پڕ بێ لە ئاو و ئاگر وەك خۆم.

(٥) واتە: نەفسی کافرم پێی وایە دونیا قەت تەواو نابێ لەبەر ڕابواردنی دونیای یادی خودا ناکا.

(٦) نەززەر: نەزەر، ڕوانین، لەبەر کێشی شیعرەکە بە تەشدید دەخوێنرێتەوە.
واتە: من بە دڵەوە و زولفت بە سەرەوە کەوتووینەتە بەر پێت و لێت دەپاڕێنەوە، ئەی خودای کافر و موسوڵمان چاوێك لە حاڵمان بکە و بەزەییت پێمانا بێتەوە.

بێشەکەرخەندەی دەمت وەسڵی ڕوخت مومکین نییە
جەنەتم نابێ هەتا نەمشۆن بە ئاوی کەوسەرێ[٧]
پێم بڵێ وەجهی چییە زولفت موقیمی ڕوومەتە؟
خۆ بە شەرعی موستەفا جەنەت بە کافر نادرێ![٨]
یا ئەدی بەس بێ جەفا بەو چاوە بیمارەت بڵێ
یا دەوای دەردم کەرەم کا، یا لە دەردم هەڵگرێ؟[٩]
کردمیە مەجنوونی دەر و دەشتان و فەرهادی زەمان
شۆخ و سەلماڕەنگ، لەیلادەنگ و شیرین شەککەرێ[١٠]
کردمیە ئەفسانەی هەموو بازاڕ و شاران عاقیبەت
ڕوو بە خاڵ، گەردەن مەراڵ، چاو کاڵ و گێسوو عەنبەرێ[١١]

---

(٧) واتە: هەتا پێنەکەنی مومکین نییە بە وەسڵی ڕوخت بگەم تا بە کەوسەر نەمشۆنەوە (ئاوی دەمی یار) بەهەشتم ناوێ (وەسڵی یار).

(٨) وەجهی چییە: بە کام دەلیل، بۆچی.

واتە: ئەرێ پێم بڵێ هۆی چییە زولفت وەك کافر لەسەر بەهەشتی ڕوومەتت وەستاوە، خۆ بە شەرعی حەزرەتی موحەممەد کافر ناچێتە بەهەشت.

تەشبیهی موزمەر هەیە بۆ زولف و کافر، و ڕوومەت و بەهەشت.

(٩) هەڵگرێ: کەمی کاتەوە. دەکرێ هەڵگەڕێ بێ، یانی لە کۆڵم بێتەوە.

واتە: با ستەم کافی بێ بەو چاوە نەخۆشەت بڵێ یان دەوای دەردم ـ کە وەسڵە ـ بە کەرەم بدا، یان هێندێ دەردم کەم کاتەوە یان لە کۆڵم بێتەوە.

(١٠) واتە: یارێکی شۆخی وەك سەلما و لەیلا و شیرین بە ڕەنگ و دەنگ و تامەوە منی کردووە مەجنوون و فەرهادی زەمان.

موراعاتی نەزیری تێدایە.

(١١) مەراڵ: ئاسك.

واتە: عاقیبەت منی کردە چیرۆکی هەموو وڵاتان یارێکی ڕوو بە خاڵ و ئاسك گەردن و چاو کاڵی پەلکە وەك عەنبەر.

مـەنعی نـاڵیـنم مـەکـەن یـاران لە دەست مـوژگانی یـار
زۆر بە ئێش و دەردە ڕێشی جـێگـە نـێشـی نـەشتەرێ(١٢)
زەحـــمەتی بـێهـوودە تـاکـەی؟ ئـەی تـەبیبی مـیهرەبان
دەردی مـــن دەردێکــە بـێدەرمـانە چـارەی نـاکـرێ(١٣)
ســۆزی جـەرگی مـن بـە گـریان وا بـە بـاڵای هـەڵچـووە
گەر هـەزار تـۆفـانی نـووح بـێ ئـاوری مـن دانـامرێ(١٤)
دەست و دامان بووم، گوڵێکی مـەزهەری تـۆم بـوو کـوتی:
عـیززەتی حـوسن و جـەماڵم شـەوکەتێ هـەڵنـاگـرێ(١٥)
دوودی ئــاهم ســۆزی جــەرگم وا کـە هـەر بـاڵا دەچـێ
شەو نییە ئـاسمان کـە نـەگـرێ چـاکـە ئـاور نـاگـرێ(١٦)

---

(١٢) ڕێش: برین. نێش: چزوو. ئێش: دەرد. نەشتەر: چەقۆی نووك تیژ.
واتە: یاران من کە لە دەست برژۆڵی یار دەناڵم مەنعم مەکـەن بـرینی جێی چـزووی دەمـی نەشتەری ئێشی زۆرە.
تەشبیهی موزمەری موژە بە نەشتەر، حوسنی تەعلیل و جیناسی ناتەواوی تێدایە.
(١٣) واتە: ئەی پزشکی دڵسۆز لە خۆڕا زەحمەت مەکێشە دەردی من دەرمانی نییە و عیلاجی ناکرێ.
(١٤) واتە: سۆزی جەرگی من هێندە لەبەر گریان بە باڵای یاردا چووەتەسەر بەهەزار تۆفانی نووح ئەو ئاگرە ناکوژێتەوە. (ئیغراقی تێدایە).
(١٥) ئەم بەیتەم بۆ ساغ نەکرایەوە و ماناکەشیم بەتەواوی بۆ ڕاست نەبوەوە. بـەڵا لەوانـەیە مەبەستی ئەوە بێ کە من دەستەو داوێنی گوڵێکی وەك تۆ بووم و خۆم خستە سەر لاقەکانی و ئەویش وتی غروور و جوانی من دڕکێك هەڵناگرێ. یانی خۆی بە گوڵ زانی و منیش بە دڕك.
شەوکەت: دڕك.
(١٦) واتە: دووکەڵی ئاهـ و سۆزی جەرگم وا کە هەر بەرەو ئاسمان دەچێ، هـەموو شـەوێ ئاسمان دەگرێنێ، چاکە کە ئاسمان ئاور ناگرێ. (ئیغراقی تێدایە).
وەفایی ئیشارەی بەوە کردووە کە باران لە هەڵم بوخاری زەوی پێك دێ.

ڕووی وەدەرنــــا تــا بــە تــا زولفــی دڵاوێزی بــزووت
ئاه و ناڵەی عاشقان هات بــوو بــە ڕۆژی مــەحشەرێ[١٧]
ماچی سەر تاپای کە دای فەرمووی: «وەفـایی» مـن دەڕۆم
ئەو دەمەت ماوە لە عومرت هـەستە بـا خـۆش ڕابـرێ[١٨]

[١١٥][١]

ئەی غەزاڵانــی خــەتا، ئـاهووی چـین، کـەبکی دەری
بەندەیی تۆن بـە نـیگاه و بـە ڕەم و جـیلوەگـەری[٢]
جـــیلوە لەو ســەروە چ مــەوزوونە دەڵێی نـــارەوەنە
خەندە بەو زارە چ شیرینە مەگەر گـوڵ شـەکـەری؟[٣]

---

(١٧) واتە: کاتێ یار زولفی تا بە تا کرد هێندە دڵی ئاشقی تێدا زیندانی بووەکردیانە ناڵە ناڵ و دەتگوت مەحشەر هەستا.

(١٨) واتە: کاتێ ماچێکی لەسەر هەتا پێی دامی فەرمووی: وەفایی من ئەوا دەڕۆم تۆ لە ژیندا ئەم لەحزەت عومرە، توخودا هەستە با بە خۆشی ڕابرێ چۆن خۆشە وای ڕابوێرە.

[١١٥]

(١) کێشی شیعر: «فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەخبوونی مەحزووف. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: دەری، جیلوەگەری، شەکەری، و...

(٢) کەبکی دەری: خاسەکەو. ڕەم: ڕەوکردن، هەڵاتن.

واتە: ئەی یارێ کە ئاسکی خەتا و ئاهووی چین و خاسەکە غولامی تۆن، ئاسك بە تەماشا و ئاهوو بە سڵەمانەوە و کەو بە لەنجەولار.

لەف و نەشری تێدایە.

(٣) واتە: قەدت چـەندە ڕێکـە دەڵەی دار بـەڕووە زارت پێکـەنی چـەندە شـیرینە مـەگـەر گوڵقەندە؟

تەشبیهی تێدایە.

عـاشقی قـامەتی تـۆم كـوشتەیی خـەندەی دەمـی تـۆ
بەری باغی ئـیرەمی یـا گـوڵی نـەخلی شـەجەری؟[٤]
غـــایب و حـــازری هـەر لەحـزە دەڵێی چـاوی مـنی
ڕەوشەنی مەردوومی، یا عەینی سەوادی بەسەری؟[٥]
گوڵ بـە خـەندە پـەرییە، قـیبلە بـە جـیلوەی مـەلەكـە
شێت و دێوانـەیی كـردووم، چ مـەلایك، چ پـەری![٦]
بـــە تـــەلیسمی حـــەبەشیزادەوە ســەرگەردانــم
عـــاشقی خـــاڵم و دڵبـــەستەیی داوی كـــەمەری[٧]
وا دەگـــرییێم بـــە زەلیــلی لە غــەمی گــەردنی تــۆ
ئــاگـری خسـتە دڵم نـاڵەیـی مـورغی سـەحەری[٨]
دەوری دوون هەر بە دڵی مونعیمی دوون دێ و دەگەڕێ
مەسەلی توركییە: «حیز حـیزە تـاپارسون، چـغری»[٩]

---

(٤) واتە: عاشقی باڵای تۆم و كوژراوی پێكەنینی زارت، تۆ سەمەری باغی بەهەشتی یان گوڵی داری بەهەشتی.

(٥) واتە: دەڵەی چاوی منی هەمیشە حازری، كەچی كەس نازانێ لە كوێی؟ نووری گلێنەی چاومی یان ڕەشایی چاومی.

(٦) گوڵ و قیبلە: ئیستیعارە لە یارن.

واتە: یارە بە خەندە وەك پەری وایە بە خۆڕاوەشاندن وەك فریشتە وایە، هەركامیان بێ منی شێت و دێوانە كردووە.

(٧) واتە: ئەسیری تەلیسمی خاڵی یارم كە دەڵەی خەڵكی حەبەشەیە، دڵیشم بەسراوی نێو قەدی یارە.

(٨) واتە: لە غەم و حەسرەتی گەردنی تۆ دەگریم وەك مەلی بەیانی ئاورم لە دڵ كەوتووە.

(٩) واتە: زەمانەی پەست بە كامی دەوڵەمەندی پەست دەگەڕێ بۆیە تورك دەڵێن: «حیز چاوی بە حیز بكەوێ هەرای دەكا». ئەم بەیتە لە نوسخەكانی تردا ڕاست نەكرابووەوە.

خەندەیی گوڵ سەبەبی جۆششی بارانە بەڵێ
چونکە تۆ پێدەکەنی بۆیە «وەفایی» دەگری(١٠)

••••••• ••••••••

[١١٦](١)

بە یادی زولفتە ئارامی ڕۆح و ڕاحەتی جانی
عەجەب عاشق وەها جەمعە لەگەڵ عەینی پەرێشانی(٢)
لە باتی بمکوژێ دەمخاتە داوی زولفی شێواوی
لەباتی بێ کە ئازادم بکا دەمکاتە زیندانی(٣)
بە سەر نەیدا مەگەر زنجیرە، یا زوننارە، یا مارە
لە نەخلی قامەتت ئاڵاوە یاخۆ زولفی ڕێحانی(٤)
بە شیرینی کە جانبەخشی، بە مەحبووبی کە دڵکێشی
ئەتۆ هەر ئابی حەیوانی، ئەتۆ هەر ماهی کەنعانی(٥)

---

(١٠) واتە: چونکا پێکەنینی گوڵ باعیسی باران بارینە یار پێدەکەنێ و وەفاییش دەگری.

[١١٦]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: جانی، پەرێشانی، زیندانی، و...

(٢) واتە: ئارامی ڕۆح و ڕاحەتی گیان بە یادی زولفی تۆیە، عەجایەبە عاشقی بەو پەرێشانییە ئاوا خاتر جەمە.

باسی (جەمع و پەرێشان) دوو زاراوەی عیرفانین کە لە جێیێکی دیکە شەرحم داوە.

(٣) واتە: یار بە جێی ئەوە بمکوژێ دەمخاتە داوی زولفی و لە جیاتی ئەوەی ئازادمکا دەمخاتە بەندیخانەکەی خۆی.

(٤) نەی: قامش، ئیستیعارە لە قەدی یارە. زنجیر و زوننار و مار: ئیستیعارە لە پەلکەی یارن. واتە: ئەرێ ئەوە مار یا زنجیر و زوننارە پەلکەکەت کەوەك ڕەیحان وایە لە قەدی چەشنی قامیشت ئاڵاوە.

(٥) واتە: بە خوێنشیرینی ڕۆح دەبەخشی و بە خۆشەویستی دڵان جەزب دەکەی وەك ئاوی نەمری وای لە دووبارە گیانبەخشیندا وەك یۆسفی کەنعانی لە جوانیدا.

زەمـــانیٚ قـــیبلەم ئـــەبرۆتـــە، دەمـــیٚ زونـــنار گـــیسووتە
بە دەردی بیٚدەوا ماوم لەگـەڵ کـوفر و مـوسوڵمـانی[٦]
بە دوو گیسوویی ڕەشـماری ئـەگـەر زنـجیری داوودی
بە دوو لەعلی شەکەرباری ئەگەر موهری سولەیمانی[٧]
عەجەب ماوم بە بووسیٚ لەو دەمە هەر جانە بـەخشینت
بە ئیعجازت قەسەم! ئاتەش پەرەستم گەر موسوڵمانی[٨]
لەسەر چاکی یـەخەی زولفـی لە قـوبەی سـینە ئـاڵاوە
لە گۆشەی دوو ئوفوق نەمدیوە شەو دوو ماهی نوورانی[٩]
قسەی خاکی بـەری پـێت شـوهرەیە بـۆ چـاوی نـابینا
هەتا نەمدی بە چاوی خۆم بە سورمەی دیدە نەمزانی[١٠]

---

(٦) واتە: قیبلەم جاریٚ برۆتە و ساتیٚ پەلکەتە، عەجایەب بـە دەسـتی بـرۆی مـوسوڵمـان و ڕەشی کوفری پەلکەتەوە داماوم.
(٧) واتە: بە زولفت وەك داوودی پێغـەمبەر دەچـی کـە زریٚگـەر بـوو، بـە لەعـلی لێوت لە ئەنگوستیلە لەعلەکەی حەزرەتی سولەیمان دەچی.
موراعاتی نەزیر و تەلمیح و تەشبیهی تێدایە.
(٨) واتە: تەعەجوب دەکەم بە بەهای ماچیٚ لە لێوت هەر گیانە و دەیبەخشن، قـەسەم بـە موعجیزەی لێوت ئەمن ئاور پەرستم (عاشقی دەمی سووری تۆم) ئەگەر تۆ موسوڵمانی بە ڕەحم بە.
(٩) واتە: لەسەر درزی یەخەی، زولفـی لە مـەمکەکـانی سـینگی ئـاڵاوە، مـن قـەت لە دوو گۆشەی ئاسمانەوە دوو مانگی نوورانیم نەدیوە.
تەشبیهی مورەککەبی دوو مەمك بە دوو ماهی نوورانی لە سینەی یارەوە.
(١٠) واتە: ئەم قسەیە لە ئارادایە کە دەڵێن خاکی بەری پێت بۆ چاوی کوێر کلە و سورمەیە، بەڵام من تا بە چاوی خۆم نەمدی نەنزانی ڕاستە، واتە من نابینا بووم خاکی بەری پێی تۆم کردە چاوم چاك بوومەوە.

لەبەر شۆراوی ئەشکی خۆم و سۆز و تاوی عەشقی تـۆ
سەراپا عاقیبەت هـەر وەك «وەفـایی» بـوومە بـریانی(١١)

[١١٧](١)

یارم کە قەدی بەرزی سەد نەخلی شەجەر دێنـێ
پەروینی شەکەربەندی سەد ڕشتە گوهەر دێنێ(٢)
دڵ بـەستەیی یـارێکـم کـوژراوی نـیگارێکـم
زاری لە تەبەسسومدا خەندەی بە شەکەر دێنێ(٣)
ئەم ئاهوویی تـاتارە، بـەو نـەخلی شـەجەر دارە
هەر نار و بەیە باری، هەر شەمس و قەمەر دێنێ(٤)
گەر خـەستە و دێوانـەم بـۆو نـێرگسـە کـاڵانـەم
ڕەمزێکە بە تاڵانم، ئەگـریجە بـە شـەڕ دێنـێ(٥)

---

(١١) بریانی: برژاو.
واتە: لەبەر سوێری فرمێسکی خۆم و تاوی گڕی ئەوینی تۆ وەك وەفایی لەسەر هەتا پێ برژاوم.

[١١٧]

(١) کێشی شیعر: «مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن» بەحری موزاریعی ئەخرەبی موسەممەن.
ڕەدیف: دێنێ. واژەی قافیە: شەجەر، گوهەر، شەکەر، و...
(٢) نەخلی شەجەر: نەخلە شەجەر، داری خورما.
واتە: قەدی بەرزی یارم سەد داری خورما دەهێنێ ڕوخساری کە وەك ئەستێرەی پەروین وایە و بە لێویشیەوە شەکراوی کردووە سەد ملوێنکی گەوهەر دێنێ.
(٣) واتە: دڵ زیندانی و کوشتەی یارێکم دەمی بە بزەوەیە کە پێدەکەنێ لە شەکر شیرینترە.
(٤) واتە: یار کە دەڵەی ئاسکی تاتارە بەژنی دەڵەی دار خورمایە کەچی هەنار و بەهێ و ڕۆژ و مانگ سەمەر دەدا. هەرکام لە مانە ئیستیعارە لە کوڵم و مەمك و سینگ و یەخەی یارن.
(٥) واتە: ئەگەر شێت و بریندارم بۆ ئەو چاوە کاڵانە وام لێ‌هـاتووە، یـار بـۆ تـاڵانی مـن بـە ڕەمزی ئەگریجەکانی بەشەڕ دەدا.

ناچێتە دڵم غـەمزەی پـەیوەستە کـەچی دەمـخا
ئەو لەشکرە بەرگەشتە هەر فەتح و زەفەر دێنێ(٦)
دڵسـۆزی مـنە ئـەشکم دایـم لە کـەناری دام
مەیلی پدەری نانێ ئەو حـوببی پسـەر دێنـێ(٧)
ئەی مەردومی بـینایی، ئـیدی بـەسە ڕیسـوایـی
گریانی بەخۆڕایی، هەر قـەتعی نـەزەر دێنـێ(٨)
چی ڕووڕەشییە کاری، هەر سوبحە شەبی تاری
زولفێکی بە عەییاری دەستی لە کـەمەر دێنـێ(٩)
سووتاوی جودایی بە، هەمدەردی «وەفـایی» بـە
بڕوانە کە ئەم دەردە هەر ئەهلی نەزەر دێنـێ(١٠)

---

(٦) واتە: غـەمزەی بـرژانگـی نـاگـاتە دڵم لە عـەرزم دەدا، دەڵەی لەشکـری تـێك شکـاو و شکست‌خواردووە کەچی هەر سەرکەوتووە.
مژۆڵی هەڵگەڕاوی بە لەشکەری شکست‌خواردووی بۆ پاشەوەگەڕاوە شوبهاندووە. تەزاد و تەشبیهی تێدایە.
(٧) واتە: فرمێسکم دڵسۆزمە منی لە پەنای خۆیدا خستۆتە کەنار وەك دەریـا، کـوڕێکـی بـە مەحەبەتە مەیلی بابی ون ناکا.
تەشخیسی تێدایە.
(٨) مەردوم: گلێنەی چاو. قەتعی نەزەر: کوێری.
واتە: ئەی گلێنەی چاوم ڕیسوایی بەسە، هەر لە خۆڕا گریان کوێری دێنێ.
(٩) واتە: دنیا وایە ئەوەی ڕوو ڕەشە ڕۆژگاری ڕووناکە، ئەوە نییە ئـەو زولفـە ڕوو ڕەشـەی دەستی لە کەمەری یاردایە!
(١٠) ئەهلی نەزەر: تێ‌گەیشتووی خاوەن‌ڕا.
واتە: ئەگەر سووتاوی جودایی بی و هاودەردی وەفایی بی دەردێکـە کـە نـەتیجەی ئـەوەیە دەتکاتە ئەهلی نەزەر و خاوەنی تەگبیر و ڕا.

[١١٨][١]

ئەگەرچی بادی نەورۆزی نەویدی وەسڵی گوڵ دێنێ
هەتا گوڵ دێ بەناز بولبول بە سەد یەك عومری نامێنێ[٢]
بە ئوممێدێکە جارێ بێتە خەندەی گوڵ، بەڵا بولبول
وەکوو هەوری بەهاری هەر بناڵێ هەر ببارێنێ[٣]
هەوای جیلوەی گوڵانە، بولبول ئاوری گرتووە، نازانم
بەهار هات یا ئەیار هات، شەوقی ڕووی وا من دەسووتێنێ؟[٤]
بەهارێکی چ شۆخی، هیچ لە فیکری بای خەزاندا نیت؟
دەترسم ئاهی ڕەنگ‌زەردان وەکوو زولفت بشێوێنێ[٥]
بە شینی عاشقان ڕەسمی قەدیمە شایی مەعشووقان
بە لەیلێ نەغمەیی عوششاقە گەر مەجنوون دەناڵێنێ[٦]

---

[١١٨]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم.
ڕەدیفی: نییە. واژەی قافیە: دێنێ، نامێنێ، بارێنێ، و...

(٢) واتە: هەر چەند دەڵێن بای نەورۆزی مزگێنی وەسڵی گوڵ دەهێنێ، بەڵام هەتا گوڵ بە ناز وکریشمەوە دێ سەد یەکی تەمەنی بولبول نامێنێ.

(٣) واتە: گوڵ بەو هیوایەیە جارێ پێ بکەنێ کەچی بولبول دەڵەی هەوری بەهارە هەر گرمە و ناڵە و چەهچەهەی دێ.

(٤) ئەیار: مانگی گوڵان، بانەمەڕ، دووهەم مانگی ڕۆمی بۆ بەهارە، دەکرێ (یانە یار)یش بێ.
واتە: بە هەوای جوانی گوڵە کەوا بولبول ئاوری تێبەربووە نازانم بەهارە یان بانەمەڕە، کەچی شەوقی ڕووی یار من ئەسووتێنێ.

(٥) واتە: ئەی یار تۆ هێندە بەهاری و لاوی لە پاییز ناترسیت، دەترسێم ئاهی عاشقانی ڕەنگ زەردت وەك زولفت بتئاڵۆزێنێ.

(٦) عوششاق: یەکێکە لە ئاوازەکانی ئێران. بە لەیلێ: بە نەزەری لەیلێ.
واتە: لە قەدیمەوە دەڵێن شینی عاشق شایی مەعشووقە، تا مەجنوون بناڵێنێ لەیلێ پێی وایە گۆرانی عوششاقی بۆ دەڵێ.

دەزانـــێ تـــاوی بـــارانــە شـــەرابــی پــێکــەنینی گــوڵ
دەمێك نابێ لەسـەر خـەندێکـی سـەد جـارم بـەگـرینـێ[٧]

کــوتی: ڕووم وا دەکــەم تــێرم بــبینی، چــاوەڕێم داخــۆ
لەلای قیبلەم کە کەی بای وەعدە بێنـی نـەستەرەن بـێنـێ؟[٨]

لە جـەرگم «طـرفة العـین»ێ هـەزار نـەشتەر چـوو نـەمزانـی
نە تیر و تـەرکەشی تـورکە، نـە ئـەو چـاوانـە هـەڵدێنـێ؟[٩]

غـــەمی ئـــەو زولفـــە نـــاهێڵێ دڵم یـەك بـێ لەگـەڵ بـاڵات
بە ژەنگی کەسرەت ئەو ئاوێنە وەحدەت دوورە بـنوێنـێ[١٠]

بـــە هــەر شێوێکـی بـێ عـاشق مـورادی هـەر ڕەزای یـارە
بڵا شیرین بـە خـوێنـی کـۆهکـەن پـەنجەی بـڕەنگـێنـێ[١١]

---

(٧) واتە: خۆ دەزانێ پێکەنینی گوڵ (یانی بۆ ئەوەی غونچە دەم بکاتە) تاوی بارانی دەوێ، بۆ دەبێ لە سەر دەمێك پێکەنین سەد جار من بگریێنێ.
تەشبیهی موزمەر و حوسنی تەعلیلی تێدایە.
(٨) واتە: قەراری دا ڕووی خۆی پیشانم دا تا تێری ببینم، دایمە ڕوو بە قیبلە ڕاوەستاوم کـە بای وادە بۆنی یارم ـکە وەك گوڵی نەستەرەن وایە ـ بۆ بهێنێ.
(٩) «طرفة العین» کاتێکی کەم بە قەد چاوترووکاندنێ.
واتە: بەیەك لەحزە هەزار نەشتەر بە دڵمدا چوو، جا نازانم لە شەڕی تورکاندا تیری ئەوان بوو، یان یار چاوی هەڵهێنا و تیری مژۆڵی ئەو بوون؟.
تەشبیە و «تەجاهولولعاریف»ی تێدایە.
(١٠) واتە: زولفت نایەڵێ دڵم لەگەڵ باڵات کە وەك «ئەلف»ە یەك بێ، کەسرەت وەك ژەنگ وایە ئاوێنەی وەحدەت لێڵ دەکا و نایەڵێ شت پیشان بدا.
ئەم مـەبەستە عـیرفانییە، لە عـیرفاندا دڵ ئـاوێنـەی عـەشقی مـەعشووقە و وەحـدەت دژی کەسرەتە، زولف کەسرەتە باڵای یار وەحدەتە زۆری زولف دژی وەحدەتی باڵاو ئاوێنەی دڵی عاشقە.
(١١) واتە: عاشق هەمیشە ئاواتی ئەوەیە یار ڕازی بێ ئەگەر شیرین بە خوێنی فەرهاد دەستی سوور کات قەیدی نییە.

قەزای چاوت لە ڕۆحی من کەویٚ، دەمرم ئـەتۆ خـۆش بـی
«وەفایی» بۆ چییە گەر خۆی لەبەر ئـەو چـاوە نـەمرێنـیٚ (١٢)

[١١٩] (١)

دڵی دێوانــــە ویســــاڵی لەبـــی جــانانی دەویٚ
بولبولی شیفتە خـەندەی گـوڵی بـاغانی دەویٚ (٢)
دڵ لەسەر پـەرچـەمی شـێواوە ئـەسیری زەنـەخە
ئــاریٚ ئـاریٚ ئـەوە دێوانـەیە زیـندانـی دەویٚ (٣)
بـــە کـولّی گـریەیی مـن بـۆیـە گـوڵم پـێدەکـەنیٚ
شەکەر و گوڵ دەفرۆشیٚ دوڕ و مەرجانی دەویٚ (٤)

---

(١٢) واتە: قەزای چاوی تۆ لە من ئەگەر من مردم ئەتۆ خۆش، وەفایی خۆی هەر بۆ ئـەوە دەویٚ کە لەبەر چاوی تۆ مریٚ دەنا خۆی بۆ چییە؟.

[١١٩]

(١) کێشی شیعر: «فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن» بەحری ڕەمـەلی مـوسەممەنی مـەخبوونی مەحزووف. ڕەدیف: دەویٚ. واژەی قافیە: جانانی، باغانی، زیندانی، و...

(٢) واتە: دڵی شەیدا گەیشتن بـە لێوی یـاری دەویٚ، هـەروەك بـولبولی عـاشق پـێکـەنین و پشکووتنی گوڵی باغانی دەویٚ.
تەشبیە و تەشخیسی تێدایە.

(٣) زەنەخ: چەناکە.
واتە: دڵ لەسەر پەرچەم و زولفی یار کە شێواوە ئاواتی چاڵی چەنەی یارە، بەڵیٚ وایە شـێت دەبیٚ لە چاڵی زیندان خریٚ.
چاڵی چەنەی یار بە زیندان شوبهاوە.

(٤) واتە: یارم بۆیە بە گریانی من کەوەك گەوهەرە پێدەکەنیٚ، پێکەنینی ئەو شـەکـەر بـارینە ئەویش شەکەر و گوڵفرۆشی دەکا قیمەتی شەکەر و گوڵەکەی گەوهەر و فرمێسکی منە.

بــەستەیی زولفــییە، بــۆ زاری دەنــاڵێ گــوڵەکــەم
تووتیی گوڵشەنی هـیندە شـەکـەرستانی دەوێ(٥)

دڵ بە سەد جێگە لە نێو زولفی دەسووتێ بە عیزار
پادشای حوسنە بە شەو حوکمە چراغانی دەوێ(٦)

غـەزەلی تـورفەیی مـن قـەت نـییە بـەو نـاسکییە
بــۆ لەبــەر کــردنی دانــایێ قـەدرزانــی دەوێ(٧)

خــەستەیی چــاوتە سـووتاوە «وەفـایی» سـاقی
سەرخۆشی بادەیی سادێکە غەزەلخوانی دەوێ(٨)

---

(٥) واتە: دڵم کە بەستراوی زولفیە دەناڵێنێ بۆ دەمی یار، دڵم تووتی هێندوستانییە شەکری دەوێ.
لە نێوان تووتی، شەکەر، هیندوستان موراعاتی نەزیر هەیە. تەشبیهی لێو بە شەکـر و دڵ بـە تووتی تێدایە.
(٦) واتە: دڵ لە نێو زولفی یاردا لە سەد جێگەوە بە ئاوری ڕوخسـاری یـار دەسـووتێ، یـار پادشای جوانییە لە شەوگاردا داوای چراغانی دەکا.
تەشبیهی مورەککەبی زولف بە شەو و سووتنی دڵی بە چراغانی.
(٧) واتە: غەزەلی کەموێنەی من هێندە ناسکە نموونەی نییە، دانـایێ قـەدرزانـی دەوێ تـا لەبەری کات و کاری هەموو کەس نییە.
تاریف کردنی خۆ بۆ شاعیرانی گەورە عەیب نییە، حافز دەڵێ:

ندیدم خوشتر از شعر تو حافظ　　　　به قرآنی کـه انـدر سـینه داری

سەعدی دەڵێ:

اگر در سـرای سـعادت کس است　　　　ز گفتار سعدیش حـرفی بس است

نالی دەڵێ:

شیعری خەڵقی کەی دەگاتە شیعری من بۆ ناسکی
　　کەی لە دیققەتدا پەتك دەعوا لەگەڵ هەودا دەکات؟

(٨) واتە: ساقی وەفایی سووتاوە و برینداری چاوی تۆیە مەستی بادەی یارێکە سادە ڕووە، بۆیە غەزەڵخوانی دەکا و ئاواتی غەزەلی هەیە.

[١٢٠][(١)]

لە بـــاغان ئـــاهـ و نـــاڵیـن دێ، دەڵێن شـای نـێو گـوڵان ڕۆیـی
لە مـەیخانان سـەدای شـین دێ کـەوا پـیری مـوغان ڕۆیـی[(٢)]
دەڵێی دەوری قـــەمەر، ســـەیری فـــەلەك، مـــیزانـــی گـــۆڕاوە
کەواگوڵ زەرد بوو، سونبول تێكچوو، ڕەنگی ئەرغەوان ڕۆیی[(٣)]
لەبـــەر چـــاوی جـــیهانبینم جـــیهان تـــاریك بـوو نـەمزانـی
نە نووری چاوەکـانم چـوو، نـە خـورشیدی جـیهان ڕۆیـی[(٤)]
لە دووری تۆیـە سـوور بـوو چـاوەکـەم بـەو گـریە مـەعلوومە
شەفەق دێ، کەوکەبیش هەڵدێ، کە مـیهری خـاوەران ڕۆیـی[(٥)]

---

[١٢٠]

تێبینی: وەفایی ئەم غەزەلەی بۆ تەبعید کردنی شێخ عوبەیدیللا بۆ «تائیف» بە شێوەی مەجاز وکینایە و ڕەمز داناوە کە بە ڕاستی شاکاری ئەدەبی کوردییە.

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم.
ڕەدیف: ڕۆیی. واژەی قافیە: گوڵان، موغان، ئەرغەوان، و...

(٢) واتە: لە باغان ئاهـ و ناڵینە دەڵێن شای گوڵان ڕوویوە و لە مەیخانە و خانەقاکان هەر دەنگی گریانە دەڵێن شێخ یان پیری موغان ڕۆییوە.

(٣) واتە: هەروەك چەرخشی مانگ وگەڕانی ئاسمان وەك خۆی نەمابێ وایە، چونکا گوڵ زەرد بووە سونبوڵ تێكچووە و ئەرغەوان ڕەنگی نەماوە.

(٤) خورشیدی جیهان: ئیستیعارە لە شێخە.

واتە: لەپێش چاوم، کە دونیام پێ دەبینی، دونیا تاریك و لێڵ بووە، نازانم چی ڕووی داوە! خۆ نە چاوم کوێر بووە و نە هەتاویش ڕۆیشتووە!. یانی: چونکە یارم ڕۆیشتووە با هەتاویش هەبێت و چاویشم ببینێ، هەر دنیا تاریکە.

(٥) واتە: بۆیە چاوم سوور بووە هێندە بۆ دووری تۆ گریاوم بۆیە دیارە ئاسۆ سوور دەبێ و ئەستێرە هەڵدێ کاتێ ڕۆژ ئاوا بێ.

حوسنی تەعلیلی تێدایە.

دەمـێکـی هـات بـە چـاوی سـورمەسا، یـەعنی: وەفـادارم
که جـەرگی سـورمەیی کـردم بـە سـیحری جـادوان ڕۆیـی(٦)
سـەحەر مـەستانە هـات بـولبول بـە شـادی بـۆ تـەوافـی گـوڵ
که دی باغ بێ‌گوڵە، داغ بوو، به سـەد ئـاه و فـوغان ڕۆیـی(٧)
مـەڵێن: بـولبول مـەناڵێنە کـەوا گـوڵ گـوڵشـەنی چـۆڵ کـرد
دڵ ئـارامـی نـەما چبکـا؟ کـە ئـارامـی دڵان ڕۆیـی(٨)
قـیامەت بـۆ دڵان هـەستا کـە چـاوی مـەستی وەرگـێڕا
مـەگـەر ئـازوردە بـوو ساقی له بـەزمی مـەیکەشان ڕۆیـی(٩)
چ شـینێکـە؟ چ هـاوارە له نـێو حـەڵقـەی مـوریدانـدا؟
مەگەر خواجەی سەمەرقەندی له نـێو سـاحێب‌دڵان ڕۆیـی(١٠)

---

(٦) واتە: جارێ بە چاوی سورمە تێکراوەوە هاتە لام یانی وەفادارم بەڵام جەرگی ڕەش کردمەوە و بەسیحری جادووگەران و جێی هێشتم.
(٧) واتە: بەیانی بولبول بە مەستی هات گوڵ تەواف کات، کە چاوی پێکەوت باغ گوڵی نەماوە لە داخان بە سەد ناڵە و گریەوە ڕۆیی.
لە نوسخە پێشووەکەدا بەر لەم شیعرە ئەم شیعرەی خوارەوە هەیە، بەڵام لەبەر ئەوەی ناتەواو بوو نەمخستە ناو غەزەلەکە:

....

عەجەب حاڵێکە گەمیەی ئاتەشی بێ‌بادەبان ڕۆیی
(٨) واتە: قەت مەڵێن بولبول (ئیستیعارە لە وەفاییە) مەناڵێنە قەیدی نییە گوڵ نەماوە، دڵ ئارامی تێدا نامێنێ کاتێ یاری دڵارامی بڕوات.
(٩) واتە: دڵان قیامەتیان تێکەوت کە بە مەستی تەماشای کردن و ڕۆیی، ئەرێ ساقی (شێخ) دڵی ئێشا کە مەیخۆرەکان (موریدەکان)ی بەجێ هێشت؟.
(١٠) خواجەی سەمەرقەندی: خواجە عەبدوڵڵای ئەحرار.
واتە: ئەو گریانە چییە لە نێو موریداندا؟ بۆ مەگەر خواجەی ئەحرار هەموو عارفانی بەجێ هێشتووە؟.

چ ئـــافەت کـــەوتە بـــەر چـــاوم کـەوا چـوو نـووری بـینایيم؟
مـــەگـــەر شـــاهی بـوخارايـی لە قـەسری عـاريفان ڕۆيـی[(١١)]
بـــە نـــاڵەی دڵ شـــيفام نـــايێ دريغ بـــۆ مـــەرهەمی جـــەرگم
لە زەنگـــی کـــارەوان چبکـــەم؟ دەليـــلی کـــارەوان ڕۆيـــی[(١٢)]
خـــرابـــوو خـــانەقا، بـــێشێخ و شـەوقی تـاليبان سـەد حـەيف
چەمەن وێران بوو، نەغمەی بولبولان چوو، بـاغەبان ڕۆيـی[(١٣)]
بـــە نـــاڵەی بـولبول و قـومری «وەفـايی» بـۆيـە هـەر دەگـريم
گـــوڵێکـــی سـەرو بـاڵام بـوو بـە تـاراجـی خـەزان ڕۆيـی[(١٤)]

---

(١١) شـاهی بـوخارا: شێخ مـوحەممەد بـهائەددينی نـەقشبەندی دامـەزرێنـەری تـەريقەی نەقشبەندی. قەسری عارفان: دێيێکە لە بوخاراکە شاهی نەقشبەند لە وێ لە دايك بووە و هەر لەوێش دفن کراوە.

واتە: چ بووە چاوم نابينێ مەگەر شای بوخارا قەسری عارفانی بەجێ هێشتووە؟

ئيهام هەيە لە قەسری عارفاندا.

(١٢) واتە: بە ناڵينی دڵ هيچ عيلاجم نايە هاوار مەرهەمی جەرگم کە شێخ بوو نەما، دڵم وەك زەنگی کاروان وايە چی لە زەنگ بکەم کاتێ ڕەهبەری کاروان يانی شێخ ڕۆيشتووە.

(١٣) واتە: خانەقا بێشێخ و موريدان شەوق و زەوقيان نەماوە، چەمەن وێران بـووە بـولبول ناخوێنێ باغەوان ڕۆييوە.

ئەم شيعرە تەواو ڕەمزييە و نەمادييە؛ تاليبان: موريدان و ڕيازەتکێشان. چەمەن: حەڵقەی زيکر. بولبول: وەفايی. باغەوان: شێخ عوبەيديللا.

(١٤) واتە: بۆيە وەفايی بە ناڵەی بولبول و قومری دەگری، چون گوڵێکم بوو باڵای دەتگوت سەوڵە، خەزان هات و تاڵانی کرد.

[١٢١](١)

بــە بــێبــاکــی دەمــێکــی هــات و داغــی کــردم و ڕۆیــی
دەبــێ حــاڵی چ‌بێ بـولبول، بـەهار زۆر پـێ‌نـەچوو ڕۆیـی؟(٢)
نــیگار هــات دایــە خــەندە، کـەوتە دونـیا ئـاه و نـاڵەی مـن
بەهار هات غونچە پشکووت، دەنگی بولبول سوو بە سوو ڕۆیی(٣)
فــەراقــم کــرد لە پــاش تـۆ، هـیچ حـەیاتم پـێ‌نـەما، قـوربان
حــەیاتی مـن کـە تـۆی، مـەعلوومە نـامێنم، کـە تـۆ ڕۆیـی(٤)
لەسەر مـاچێکـی زاری خـۆت کـە نـەتدا ڕەنگ نـەبوو زیـز بـی
عــەزیزم بــێ وەفــاییت کـرد لە سـەر هـیچی نـەبوو ڕۆیـی(٥)
خــەرامــان هــات و چــوو دڵبـەر، «وەفـایی» مـا بـە نـاکـامی
درێغــا عــومری شــیرینم چ زوو هــات و چ زوو ڕۆیــی؟(٦)

---

[١٢١]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم.
ڕەدیف: ڕۆیی. واژەی قافیە: موو، چوو، سوو، و...

(٢) واتە: یار بەبێ ترس هات منی داخ کرد و ڕۆیی، دەبێ حاڵی بولبول چۆن بێ کە بـەهار زۆری نەخایاند تەواو بوو.

(٣) سوو بە سوو: گۆشە بە گۆشە، هەموو لایێ.
واتە: یار هات و پێکەنی ئاه و ناڵەی من کەوتە دونیا، بەهار هات و غونچە پشکووت دەنگی بولبول گەیشتە هەموو شوێنێ.

(٤) فەراق کردن: دیق کردن. «تۆ»ی ئاخر ئەبێ «توو» بە لەهجەی مەنگوڕی بـخوێنـرێتـەوە لەبەر قافیەی شیعرەکە.
واتە: قوربان لە پاش تۆ دیقم کرد، ژیانم نەماوە و دیارە پاش تۆ نامێنم، تۆ حەیاتی من بووی کە ڕۆیشتی.

(٥) واتە: قەرار نەبوو لە ماچێ کە نەشتدا لە من زیز بی بێ‌وەفاییت کرد لە سەر هیچی نەبوو ڕۆیشتی. هیچ: مەبەست دەمی چکۆلەی یارە.

(٦) واتە: یار بە نازەوە هات و ڕۆیی وەفایی ناکام مایەوە حەیف بۆ عومری شیرینم کە یارە چ زوو هات و چ زوو ڕۆیی.

[١٣٢][١]

بـە نـازێکـی کـوشندەی سـەد هـەزار جـان و دڵ ئـیفتادەی
مەلەك یـا حـۆری عـەینی تـۆ؟ فـریشته یـا پـەریزادەی؟[٢]
بــە دڵ خــەندێکــی بــنوێنــە، بـلوورین سـاعیدت بـێنـە
یەدی بـەیزات هـەیە تـۆ دەم لە ئـیعجازی مـەسیحا دەی![٣]
نە قـەند تـامی هـەیە قـوربان، نـە گـوڵڕێز و نـە عـەنبەر بـۆ
ئەگەر جارێك بە خەندەی بێی، سەری زولفت بە دەم بادەی[٤]
کوتت: ها زولف و کافر بووم، کوتت: ها ڕووم و چاتر بـووم
کە من هەر بێمە سەر ڕێی تۆ، دەبێ تۆ بۆچ لە مـن لادەی؟[٥]
دەمت وابــێنــە دەســتم بگــرە، بــا بــمرم لەبەر چـاوت
بە جامێکی خەلاسم کە لە دەست ئـەو تـورکە جـەللادەی[٦]

---

[١٣٢]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم. ڕەدیفی نییە. واژەی قافیە: ئیفتادەی، پەریزادەی، مەسیحا دەی، و...

(٢) واتە: بـە یـەك نـازت دڵ و گـیانی سـەد هـەزار پـیر دەکـوژی ئـەرێ تـۆ فـریشتەی یـان پەریزادەی یان حۆری بەهەشتی.

(٣) ساعید: باسك. یەدی بەیزا: دەستی سپی، موعجیزەی مووسا.

واتە: بە دڵ پێکەنە، باسکی بلوورینت پیشان بدە، دەستت لە سـپیەتی لە مـوعجیزاتـەکـەی مووسا دەچێ، کەواتە حەقتە لافی ئیجازی عیسا لێدەی کە مردوو زیندوو کردنەوەیە.

(٤) واتە: ئەگەر تۆ پێ‌بکەنی قەند تامی نامێنێ زولفت بە بادەی عەنبەر بۆنی نامێنێ و گوڵیش قەدری نییە.

لەف و نەشر و تەشبیهی تێدایە.

(٥) واتە: گوتت زولفت دە دەمێ پێی کافر بووم و گوتت ڕوخسـارت دە دەمێ چاتر بووم کە من هەر دێمە سەر ڕێگات تۆ بۆچی لە من لادەدەی.

(٦) واتە: چاوت دەڵەی تورکی خوێن‌ڕێژە دەمت بێنە و بـە جـامێ لە دەمت لە دەست ئـەو زاڵمە نەجاتم بدە.

☞

به چاوی مەستی تۆ کەوتووم، بە ناری زولفی تۆ شەیدام
نەخۆشی تۆم دەنالێنم، حەیاتم! بۆچ بەرم نادەی؟(٧)
کە تۆ سوڵتانی، ڕوحمت بێ بە زولفان بەس دڵم تێکدە
دەبێ تا کەنگێ بەیتوڵڵا بە دەست کافر بە یەغما دەی؟(٨)
دەمت بێنە بە دڵ بگرم، لەبەر جامی لەبت بمرم
دەمادەم ڕۆح بەخشی تۆ لەباڵەب ساغیر و بادەی(٩)
چرای قەندیلە، شەمسی ئاسمانە، ڕووی درەخشانت
ئەگەر سەدجار بە زوهرە و موشتەری ڕووبەندی پێدادەی(١٠)
وەکوو ماسی و سەمەندەر تەشنەگیم ناچێ ئەگەر سەد جار
بە ئاب و ڕەنگ و ڕووت سینەم وەبەر تیری تەجەللا دەی(١١)

☞

لە ئەدەبی فارسیدا تورك یانی جوانڕوو و زاڵم. فارس یانی سوار. کورد یانی شوان. عەرەب یانی کۆچەر. فەرەنگی یانی بێ‌دین.

(٧) واتە: بە چاوە مەستەکانی تۆ گیرۆدە بووم و شەیدای زولفی ئاگریتی تۆم بۆیە دەناڵێنم هیلاکی تۆم ئەی ڕۆحەکەم بۆچ من ئازاد ناکەی؟

(٨) بەیتوڵلا: ماڵی خودا، مەبەست دڵی عاشقە. کافر: زولف.

واتە: تۆ پاشای خاوەن چاکەی! بە زولفت دڵم تێکمەدە تاکەنگێ ماڵی خودا بە دەستی کافر بە تاڵان بدەی.

(٩) واتە: دەمت بێنە با بە ئارەزووی دڵ بیگرم و من بە فیدای جامی لێوت بم، تۆ بە دەمت ڕۆح دەبەخشی (واتە عیسا دەمی) و لێویشت وەك ساغەر و جامی شەرابە.

(١٠) قەندیل: چلچرا. شەمس هەتاو. زوهرە و موشتەری دوو ئەستێرەی گەڕۆکن لێرەدا مەبەست خاڵی ڕووی یارە.

واتە: ڕوخسارت وەك چلچرا وایە تۆ هەتاوی ئاسمانی ئەگەر بە زوهرە و موشتەری خاڵەکانت داشی پۆشی هەر دیارن.

(١١) سەمەندەر: جانەوری هەمیشە تینوو.

☜

لەبەر چاوی وەکوو زولفــی پــەرێشــان کــەوتم و فــەرمووی:
«وەفایی» چت لە مــەیخانان کــە تــۆ واپــیر و ئــیفتادەی؟!(١٢)

☞

واتە: وەك ماسی و سەمەندەر قەت تینوویەتیم ناشکێ ئەگەر هەزار جار بە ڕوخساری جوانت سینگم وەبەر تیری خۆپیشاندانت بدەی.

(١٢) واتە: لەبەر چاوی کە وەك مەیخانەیە کەوتوومە بەر زولفی و پێی دەگوتم ئەی وەفایی کارت بە مەیخانە چییە تۆ کەوا پیرێکی کەوتەی.

پێنج خشتەکییەکان

پێنج‌خشتەکی ژمارە[١](١)

غەمزە و نیگەه و ڕوو لە خەمی زولفی دو تا دا
وەك نەشئە لە مەی، زوهرە لە نێو شامی سیادا
تۆی جیلوە دەکەی یانە مەلایێك لە سەمادا؟
خەندەی گوڵە وا عەتری لە شەبنم بە سەبا دا
(یاخود ز شکرخندە عرق کردە لبانت؟)(٢)

* * *

ساقی بە سەری نەرگسی ئاهووی تەتاری
بەو چاوە خۆمارەت بدە جامێکی بە یاری
تۆ خەندە ببارێنە ئەمن گریە بە زاری
جامی مەی و خەندەی گوڵ و بارانی بەهاری

(زین هر سە توان گشت منِ پیر، جوانت)(٣)

---

[١]

(١) تێبینی: ئەم پێنج خشتەکییە زۆر جوانە کە سەربەندەکانی بە زمانی فارسییە و نەوعێ «مولەممەع»ە لە فارسیدا بە پێنج خشتەکی دەڵێن «موسەممەت = مُسَمَّط»، گوایە «مەنوچەهری دامغانی» ئەم قاڵبەی داهێناوە، وەفایی ٩ شیعری بەم قاڵبە هەیە کە ئەوە لە ئاخری دیوانەکەدا بەند بە بەند تەنها مانای وشە گرانەکان دەنووسمەوە و مانای هەر بەند دەخەمە ئەستۆی خوێنەران.

کێشی شیعر: «مفعول مفاعیل مفعول مفاعیل» بەحری هەزەجی موسەممەنی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووف.

(٢) زولفی دوتادا: زولفی دەق داوە. نەشئە: شادی. زوهرە: ئەستێرەیەکە. شامی سیا: شەوی ڕەش. سەما: ئاسمان، ڕەقس و سەماع.

مانای سەربەندەکە: یا لێوت لەبەر زەردەخەنە عارەقی کردووە.

(٣) بە سەر: سوێندت دەدەم بە سەری. ئاهووی تەتاری: ئاسکی وڵاتی تاتار. نەرگس: ☜

ئــەی زولفـــی ڕەشت قــافڵە ســالاری تــەریدان
بــنوارە! ســـەفی عــاشقی غــەمدیدە لە چــیدان؟
هێندەت بە جەفا خەنجەری موژژەت لە دڵی دان
خۆ وەخــتە بگــاتە کــەمەرت خــوێنــی شــەهیدان
(کی باز کشی آخر از این عزم، عنانت؟)(٤)

* * *

بەو چــاوی ســیاهت کــە دەڵەی ئــاهووی چــینی
قەد وا دەبێ تۆ خۆش‌دڵ و ئەمنیش بە حــەزینی؟
ڕوومەت گوڵ و قەد سەروی ڕەوان زوهرە جەبینی
مــەه عــاریز و ســیمین کــەمەری تــۆ بــە یــەقینی
(بگذار در آغــوش کشــم ســرو روانت)(٥)

* * *

☞

ئیستیعارەیە لە چاو.
مانای سەربەند: لەم سیانە -خەندەی گوڵ و جامی مەی و بارانی بەهاری- منی پیر دەتوانم جەحێڵ بمەوە.
(٤) قافڵە سالار: سەردەستە. تەریدان: جەردان، ڕێگران. لە چیدان: لە چ حاڵدان. کەمەر: نێوقەد.
مانای سەربەند: کەنگێ لەم قەسد و نیەتەت پەشیمان دەبیتەوە؟. عنان بازکشیدن: واز لێهێنان، پەشیمان بوونەوە.
(٥) خۆش دڵ: شادمان. حەزین: غەمگین. زوهرە جەبین: نێوچاو ڕووناك وەك ئەستێرەی زوهرە. عاریز: ڕوخسار. مەه: مانگ. سیمین‌کەمەر: نێو قەد زیوین.
مانای سەربەند: بهێڵە ئەو داری سەوڵە ڕەوەندەی باڵات لە باوەش گرم.

بۆ قەتڵی «وەفایی» کە بە دڵ ئـەو گـوڵی خـەندان
فەرموویە بڕۆ نێرگسـی سـەرمەستی بـە مـوژگان
قوربانی نیگاهی بـوو بـە غـەمزێکـی دڵ و جـان
نـــەمدیوە دوو نـــیشانە بـە تـیرێکـی لە ئـینسان
(قربان شوم ای تُرك به این تیر و کمانت)(٦)

❊ ❊ ❊

پێنجخشتەکی ژمارە[٢](١)

فـــــەرمووتە کـــە مـــن پـادشەهی حـــوسنی دڵارام
خـــــورشید و مــــەهن ئـــایینەداری ڕوخـــی زیـــبام
فــــیردەوسە جـــەمالم بـــە نـــیهالی قـــەدی تـــووبام
یـــەعنی بـە دوو لەب سـاحەبی ئـیعجازی مـەسیحام
ماچێکی دەمـم کـافییە بـۆ کـوشتەیی بـاڵام(٢)

❊ ❊ ❊

---

(٦) نەرگس: چاو. موژگان: مژۆڵ. دوونیشانە: دڵ و گیان. تیرێك: ئیستیعارە لە غەمزەیە.
مانای سەربەند: ئەی جوان بە قوربانی ئەو تیر و کەوانەت بم.

[٢]

(١) کێشی شیعر: «مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن» بەحری هەزەجی موسەممەنی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووف.
(٢) پادشەهی حوسنی دڵارا: پادشای جوانی و دڵرفێنی. ئایینەدار: ئەو کـەسەی ئـاوێنـە بـۆ بووك ڕادەگرێ. فـیردەوس: بـەهەشت. نیهال: خـەڵف. تـووبا: داری بـەهەشتی. ئـیعجازی مەسیحا: زیندوو کردنەوەی مردوو.

فـــنجانی دەمت ســـاغەرە یـا قـووتی ڕەوانـە؟
وەك نـــەشئی حـــەیاتی دڵە یـــاقووتی ڕەوانـە!
ئـــەو چـــاوە تـــەبیب و بـــەڵەدی دەردی دڵانـە
عـــیللەت چـــییە بـۆ مـن کـە حـەکـیمێکـی نـەزانـە؟
جێی نەشتەری وی ئاگری بەردادڵ و سووتام(٣)

* * *

ئـەگـــریجە و پـــەرچـــەم مـــەدەدی نـێرگسـی کـاڵن
فـــەوجی حـــەبەشن، لەشکـــری ســولْتـانی جـەماڵن
ئـــارایشـــی ڕوو و ڕەونـــەقی بـــاغی خـەت و خـاڵن
هـــەر یـــێکـــە لەلایـــێ بـــە ئـومێدی ســـەر و مـاڵن
بەو داوی ئەوی بەستەیە خۆم و دڵی شەیدام(٤)

* * *

مـــن ســـایلی ئـــاشوفتەگـــیی زولفـــی دوتـــا بـــووم
تێكچوو کە ئەمن عەنبەری تەڕ، مـیشکی خـەتا بـووم
مـــن هـــەمنەفەس و هـــەمدەمی شـــازادە و شـا بـووم
تـــا دیـــم گـــوڵی تـــۆ عـاشقی ئـەندامـی بـەلا بـووم
سەرگەشتە ئەوێستاکە لە دووی گوڵبونی بالام(٥)

---

(٣) فنجانی دەم: زاری بە قورووشکەی چای خواردن شوبهاوە. ساغەر: پیاڵەی شەراب. قووت: خۆراك. ڕەوان: ڕۆح. واتە: دەمت پیاڵەی شەرابە یان خۆراکی ڕۆحە. نەشئە: هۆی شادی دڵە. یاقووت: بەردی سووری بە قیمەت کە دڵی پێ شاد دەبێ. ڕەوان: ڕەوەك، جووڵەوەر. تەبیب: دوکتۆر. نەشتەر: چەقۆی تیژ.

(٤) ئەگریجە: زولفی پەناگوێ. پەرچەم: زولف. مەدەد: کۆمەك. نەرگسی کاڵ: چاوی کاڵ. فەوجی حەبەش: لەشکری ڕەشپێستەکان. سولْتانی جەماڵ: پادشای جوانی. ڕەونەق: هۆی شکۆدار بوون.

(٥) سایل: پرسیارگەر، گەدا. ئاشوفتەگی: تێكچوون. تێكچوو: ڕابورد. عەنبەر و موشك:

ئــەبرۆ و جــەبین و ڕوخـــی بـــێشـــیبه و مـــیسالن
تـــێکـــەڵ بـــە گـــوڵ و یـــاسەمەن و غـــەرقی لوئـالن
بـــۆ مـــوڵکـــی جـــەماڵی کـــە شـەهەنشاهی جـەلالن
یا شەمس و قەمەر، قـەوس و قـەزەح، بـەدر و هـیلالن
وا جوملە هەڵاتوون لە گـەریبانی گـوڵەنـدام(٦)

* * *

خــەت هــاتووە دەوری لەب و ڕووی داوە لەسـەردا
یـــــاخۆ حــــەبەشی فـــایەقە داغـــی لە جگــەردا؟
گـــوڵزاری دەمـــی پـــوستە و بـــاغی گـــوڵی بـــەردا
یـــا لەشکـــری کـــێشـاوە بـەزێی شـیر و شـەکـەردا؟
شەڕیانە لەسەر کەعبەیی ڕوو کافر و ئیسلام(٧)

* * *

☞

دوو مادەی ڕەشی بۆنخۆشن. هەمدەم و هەمنەفەس: ڕەفیق، هاودەم. بەڵا: دەرد و ناڕەحەتی کە لە عیرفاندا هۆی نزیکی لە خودایە، عارفێکی شاعیر دەڵێ:

مبتلایی دیدمش خوش در بـلا گفتمش: خواهی بلا؟ گفتا: بلیٰ

باڵا: قەد و ئەندام، لە نێوان بەڵاو باڵادا جیناسی ناتەواو هەیە.

(٦) جەبین: ناوچاو. بێشیبه و میسال: بێوێنە. یاسەمەن: گوڵێکە. لوئال: کۆی لوءلوئە یانی مەرجان. جەماڵ: جوانی. جەلال: گەورەیی. قەوس و قوزەح: کۆلکـە زێڕیـنە. بـەدر: مـانگی شەوی چاردە. هیلال: مانگی یەکشەوە. جوملە: هەموویان. هەڵاتوون: دەرکەوتوون، تلووعیان کردووە. گریبان: یەخە. گوڵەندام: ئەندام وەك گوڵ ناوی ئافرەتێکە کە زۆرترین ناوە لە شیعری وەفاییدا هاتووە، وەفایی سێناوی ئافرەتی لە شیعراندا هێنـاوە: گـوڵەنـدام، پـەری، شـیرین، گوڵەندام زیاتر.

(٧) خەت: گەندە مووی دەمو چاو. حەبەشی: ڕەشپێست، ئیستیعارە لە مووە. گوڵزار: زاری وەك گوڵ سەمەری پستە و گوڵە، ئیهام هەیە لە گوڵزاردا. زێی شیر و شەکەر: سەرچاوەی شیر و شەکر، ئیستیعارە لە دەم و زار. کافر: مووی ڕەش. ئیسلام: لێو و ڕوخسار.

ئەی میشکی خەتایی خەت و خەت جەوهەری کوڵمت
ئەی سونبولی تەڕ دووکەڵی سەر مەجمەری کوڵمت
سووتاوە «وەفایی» لە هەوای ئاگری کوڵمت
سا ئەو دەمە وابێنە ئەتۆبی و سەری کوڵمت
غەیری ئەوە ـ بیللا ـ نییە لەو لێوە تەمەننام(٨)

* * *

پێنج خشتەکی ژمارە [٣](١)

ئەرێ ئەی بە زولف و ڕوخسار سەنەمی چین ماهی تابم
دەمەکە و خەندەکە و نیگاهت نمەك و مەزەی شەرابم
من لەبەر نیگاهت بمرم، تۆ سەری غەمزەکەی جەلابم
بڵێ پێم گوڵەکەی بەهاری لە تۆ تابەکەی جودابم؟
وەرەوە، بە شەرتی جاران، ڕۆژی سەدجارت فیدابم(٢)

* * *

---

(٨) خەتی کوڵم و جەوهەری کوڵمت میشکی خەتایە. سونبولی تەڕ: ئیستیعارە لە زولفە. میجمەر: ئاگردان. دووکەڵی میجمەر: ئیستیعارە لە زولفی یارە. ئەتۆبی و سەری کوڵمت: بە خاتری سەری کوڵمت. بیللا: بە وەڵڵا قەسەم.

[٣]

(١) تێبینی: ئەم پێنج خشتەکییە تەخمیسی غەزەلی ژمارە (٢٩) وەفاییە جا خۆی کردوویە یا کەسێکی دی؟ نازانم. کێشەکەشی چون بۆ گورانی گوتراوە هیجاییە، بەڵام بە عەرووز دەبێتە: کێشی شیعر: «فعلات فاعلاتن فعلات فاعلاتن» بەحری ڕەمەلی موسەممەنی مەشکوول.

(٢) سەنەم: بوت. ماهی‌تاب: مانگی تابان. جەلاب: خۆێنڕێژ، ڕاکێشەر، ئیستیعارە لە چاوی یارە. واتە: ئەی یارێ کە زولف و روخسات لە بوتی چینی و مانگی تابان ئەچێ، دەم و خەندە و تەمەشات وەك تام و مەزەی شەرابم وایە، من لەبەر ئەو لاچاوانەت بمرم بیکە بە خاتری ئەو ناز و غەمزەت کە دڵان ڕائەکێشێ، پێم بڵێ ئەی گوڵی بەهارم تاکەی دوور بم لێتەوە، دەوەرەوە لەسەر پەیمانی جاران با ڕۆژی سەدجار خۆم کەم بە قوربانت.

له وێرانــــەی دڵی شــــێواوم شـیوەن و واوەیــلایه و ڕۆڕۆ
ئــاورێك بــەربۆتــه هــەناوم دێتــەدەر له هـەناسەم بـۆ سـۆ
بوومه ئەفسانەی وڵاتان: شار بەشار، مـاڵ بـه مـاڵ، کـۆ بـەکـۆ
خاڵی چاوت، گۆشـەی ئـەبرۆ، دوو دیـنیان کـردم لەسـەر تـۆ
یا بمکه پـیری مـەیخانه، یـا مـوریدی خـانەقا بـم[٣]

✻ ✻ ✻

تـۆ مـەلەك و فـریشته و پـەری، گـوڵدەم و گـوڵبـەر و دڵبـەری
لاله ڕەنگ و فەڕەنگی چینی، شۆخ و شەنگی، خەتا و بەربەری
نــازك و نــازەنین و شــیرین، ئــاوێنــه ڕۆژ ڕەنگ ئــاگـری
له نێو مەنزەرەی دوودەری خۆشـه سـەیری مـەوجی بـەحری
وەره سەر چاوم عەزیزم، چی دەکەی له دڵەی کەبابم؟[٤]

✻ ✻ ✻

ئــەو شــۆخــه بــه تــای زولفــانی زنـجیری کـردم دێوانـه
ڕۆحــــمه، ڕۆحـــی کـێشــاوم! ڕۆح نـــییه له ڕۆح بــێگــانه
ئــاشکار و دیــار و مــەخفی، دوور نـییه، نـەزدیکه جـیرانـه
غــــەرەزم چـــــونکه پــەنهانه وەڕەزم لەو جـــیسم و جـــانه
مەرەزم مەرگی دەرمانه هەر ئەزم بۆ خـۆم حـیجابم[٥]

---

(٣) ئەفسانە: داستان و حیکایەت. دوودین: شێت و سەرسەری.
(٤) مەلەك: فریشتە. گوڵدەم: دەمت گوڵە. گوڵبەر: سەمەرت گوڵە. خەتا: سەرزەوینی نزیکی چین. بەربەر: ناوی وڵاتێکە. مەنزەرەی دوودەری: پەنجەرەی ڕەواق و دوودەری ماڵە گەوران. مەوجی بەحر: شەپۆلی دەریا، ئیستیعارە لە گریانی عاشقە.
(٥) زنجیر کردن: شێت دەبەسترێتەوە. ڕۆحمە ڕۆحی کێشاوم: یار وەك ڕۆحی مـن وایـە کەچی گیانم دەکێشێ. ڕۆح نییە لە ڕۆح بێگانە: یانی کوا ڕۆح لە ڕۆح بێگانە دەبێ؟ ئاشکار: دیار. مەخفی: شاراوە. جیران: هاوسێ. غەرەز: نیەت. پەنهان: نادیار. وەڕەز: بێزار. جیسم و جان: لەش و ڕۆح.

عاشق وادەبێ بەهەموو دەم چاو پڕ ئاو، دڵ پڕ ئاو و مەخزوون
پێی هەوای بشکێ، پێی نەمێنێ غەیری هوو لە دەروون و بیروون
خاکی ڕێی دولبەری وەبزانێ سورمەیە بۆ چاوی پڕ خوون
سەگەکەی ڕێبازی لەیلێ وەرە سەر دوو چاوی مەجنوون
دونیام ئەو ڕۆژە لێ ڕوونە خاکی بەرپێی ئاشنابم(٦)

* * *

ڕۆحەکەم ڕووی خۆت بنوێنە، تابەکەی کوشتەی نازت بم؟
دەمەکەت بە تەکەللوم بێنە، تا نەمردووم هەمرازت بم
جارێك بە کەرەم بمدوێنە من فدای دەنگ و ئاوازت بم
مەیلی ئەبرۆی تۆ قەد نانێم غەمزەدەی چاوەکەی بازت بم
من کە هات و قیبلەم گۆڕی، یاخوا کافر بێ جەلابم!(٧)

* * *

بەزەییت ئەر هەبێ یا نەبێ بەندەی باڵاتم، سەد شا بم
تو خودا دڵم مەشکێنە من کەوا عاشقێکی چا بم
سەرەکەم فیدات عەزیزم وەرە زیز مەبە لەسەر دڵ
سەرە پایەبەندی تۆیە، دڵەماڵی خۆت هەتا بم
بە کەمەندی تۆوە بمرم خۆشترە نەوەك ڕەها بم(٨)

* * *

(٦) هو: «اللّه». پێی هەوای بشکێ: هەوای نەفسی نەمێنێ. دەروون بیروون: زاهیر و باتین.
(٧) دەمەکەت بە تەکەللوم بێنە: قسان بکە. هامراز: ڕەفیقی چاك. مەیل نان: لە بیر کردن. جەلاب: خوێنڕێژ، ڕاکێشەر، بەو کەسەیش دەڵێن کە ئەمشار و ئەوشار کۆیلە ڕائەکێشێ بە دوای خۆیدا بۆ فرۆشتن، کە لەوەئەچێ ئەمە مەبەستی وەفایی بێت.
(٨) ئەگەر شا بم هەر بەندەی تۆم. چا: چاك. میسرەعی سێهەم قافیەی غەڵەتە دیارە دەسکاری کراوە.

کوتم: ئەی شـای دڵنـەوازان مـانگ و ڕۆژن مـوشتەری ڕووت
دڵی چـاکـی پـاکـی بـازان پـێ بـە داوی زولفـی جـادووت
لە غـەمی ويسـاڵی ڕووی تـۆ جگـەر و هـەناوی مـن سـووت
خۆش بوو ئەو دەمەی گوڵ پشکووت شەکەر دەباری لە ياقووت
لادە لێم «وەفايی» دەيکوت: تۆ گەدا من شا بۆت نابم[٩]

* * *

پێنج‌خشتەکی ژمارە [٤][١]

ئەی غـارەتی هـۆش و خـیرەدم نـەرگسی کـاڵت
ڕۆشـنگەری ئـاوێنـەیی دڵ عـەکسی جـەماڵت
حاشا مەکە قـوربان لە کـوژاوی خـەت و خـاڵت
ئـیسباتی شـەهیديم ئـەوەتا پـەنجەيی ئـاڵت
دەستم کە نەگەییێ بەسە بەو گەردەنە خێنم[٢]

* * *

وەك زولفی ڕەش و نەرگسەکەی فـیتنەگـەری تـۆ
سـەرمەستم و سـەوداسـەرم و دربـەدەری تـۆ

---

(٩) دڵنەواز: نەوازشگەری دڵ. پاکی بازان: پـاکـباز و عـاشقی ڕاسـتی. پێ‌بـەداو: بـەستراو. سـووت: سـووتا. يـاقووت: ئـيستيعارە لە لێوی يـارە. دەيگـوت: وەفـايی لە کـۆڵم بـەوە تـۆ سواڵکەری منيش شام بۆ يەکتر نابين.

[٤]

(١) کێشی شیعر: «مفعولن مفاعيل مفاعيل فعولن» بەحری هەزەجی موسەممەنی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووف.

(٢) غارەت: لێرەدا غارەتگەر مانا دەکرێ. هۆش و خيرەد: عـەقڵ و هـۆش. نـەرگسی کـاڵ: چاوی کاڵ. ئاوێنەی دڵ: دڵ وەك ئاوێنە. کوژاو: کوژراو. خەت و خاڵ: جوانی. پەنجەيی ئاڵ: دەستی خەناوی و سوور. خێنم: خوێنم. بەوگەردنە: لە پای تۆيە.

گەر دین بووە گەر دڵ بووە قوربان بەسەری تۆ
ئێستاکە لە سایەی سەری زولف و نەزەری تۆ
گەردەنکەچی زوننارم و مەیخانە نشینم[٣]

* * *

ڕۆژ عاریزی تۆ ئاگری بەردامە هەناوان
شەو پەرچەمی تۆ دووکەڵی ئاویتمە چاوان
بەند بەندی دەروونم هەموو سووتاوە لە تاوان
ناڵەم وەکوو نەی دێ لە خەمی حەڵقە و داوان
لەو شێوە وەرن گوێ بدەنە شیوەن و شینم[٤]

* * *

زولفت کە لەسەر عاریزی تۆ خۆش حەرەکاتن
گۆیا سەحەری عید و شەوی قەدر و بەراتن
دایم دەگەڕێن تەشنەیی خوێنی شوهەداتن
دوو سەف لە فەرەنگی لە تەرەف ڕۆمەوە هاتن
بردیان بە ئەسیری دڵەکەی زار و حەزینم[٥]

* * *

---

(٣) گەردن کەچ: مەزڵووم. زوننار. ملبەند و پشتوێنی مەسیحی. واتە: دەربەدەرم وەك چاوی فیتنەگەرت دڵ و دین قوربانی تۆ بوو قەسەم بەسەرت.

(٤) عاریز: ڕوخسار. هەناو: دەروون. پەرچەم: زولف. ئاویتمە: هاویشتمە. حەڵقەو داو: زولف. لەو شێوە: بەمجۆرە.

(٥) خۆش حەرەکات: جوان دەجووڵێنەوە. گۆیا: وەك دەڵێن. سەحەری عید: بەیانی جەژن. شەوی قەدر: ٢١ تا ٢٩ی ڕەمەزان. شەوی بەرات: شەوی ١٥ی مانگی شەعبان. تەشنە: تینوو. شوهەدا: شەهیدان. دوو سەف لە فەرەنگی لە تەرەف ڕۆمەوە هاتن: دوو بڕژۆڵ لە لای ڕوخسارتەوە هاتن دڵیان بە ئەسیری بردم.

وەك کافرێ تینوو بێ بە خوێنــی ســەری ئـیسلام
وەك تورکێ لە دین وەر بگەڕێ مەست و مەیئاشام
چاوت بە کەمان مـۆرەیـی ئـەبرۆیـی سـیەهـ فـام
تیرێکی وەها سـەختی لە مـوهرەی جگـەری دام
تا ڕۆژی حەشر هەر دەتکێ خوێن لە برینم(٦)

❊ ❊ ❊

چبکەم وەکوو قومری کـە نـەیێ ئـاه و فـوغانم؟
پــڕ خــوێنــە وەکــوو نـافە دڵی بـەستە زوبـانم
هــەر لەحـزە بـە نـازێکـی دەکـا غـارەتی جـانم
ڕادەبرێ بە بـای عـیشوە، دەڵێ: سـەروی ڕەوانـم
دەنواڕێ بە تای زولفی، دەڵێ ئاهووی چینم(٧)

❊ ❊ ❊

ســینەم هــەموو ســووتاوە لە تـاو ئـاوری سـینا
دیدەم هەموو پڕ خـوێنـە لەبـەر چـەشمەیی مـینا
ئـەو دەردە «وەفـایی» کـە لە چـاوی گـوڵم هـێنـا
موشکل کە شیفام بێ بە هـەزار «بـووعەلی سـینا»
جارێکی مەگەر بێ بە دڵی خۆمی ببینم؟(٨)

❊ ❊ ❊

---

(٦) تورکی مەست و مەی ئاشام: نموونەی بێڕەحمی. ئەبرۆیی سیەهـ فام: برۆی ڕەش وەك کەوان. موهرەی جگەر: ناوەڕاستی جەرگ.

(٧) قومری: کوترەباریکە. نافە: نێوکی ئاسکی چین کە خوێنەکەی بۆنخۆشە. ئاهووی چین: ئاسکی چینی کە تەماشاکردنی جوانە.

(٨) ئاوری سینا: ئاگری کێوی توور لە سـەحرای سـینا. چـەشمەیی مـینا: کـانی شـووشە، ئیستیعارە لە ڕوخساری یارە. شیفا: کتێبی بووعەلی سینا. بووعەلی سینا: پزیشکی گـەورەی دەورانی غەزنەوییە. مەگەر: بڵێ، بەشکم.

پێنج‌خشتەکی ژمارە [٥][1]

گــوڵێکـــم بـــوو لە دونـــیادا شکـــۆفـەی بـاغی ڕەعــنایی
لە داغـــی پـــەرچــــەمی شـێوام لە نـێو بـازاڕی ڕیســوایــی
وەکوو بولبول بە ڕۆح و دڵ شەو و ڕۆژ بـوومە سـەودایـی
هەموو عومری عەزیزم چوو لە ڕێی خەندێك بە خـۆڕایـی
بە جارێ ماڵی وێرانم ئەمیشم چوو ئەویشم چوو![2]

❋ ❋ ❋

ئـەمن وەك پـەرچـەمی جـانان، ئـەمن وەك نـەرگسی یـارم
لەلایـــێ خــاو و ســەرگەردان، لەلایـێ مـەست و بـیمارم
بـــڵا بگـــریم بـــناڵێنـــم، کـــەوا تـێك‌چـوو سـەر و کـارم
دڵم دانــــا لە ڕێی دڵبـــــەر: نــە دڵبــەر بــوو نــەدڵدارم
بە جارێ ماڵی وێرانم ئەمیشم چوو ئەویشم چوو![3]

❋ ❋ ❋

گـــوڵێکـــم بـــوو لە بـــاغی دولبـــەریدا مـــاهی کـــەنعانی
دڵێکـــم بـوو لە ڕیـزەی عـاشقان مـەجنوون بـە سـووتانی

---

[٥]

(١) کێشی شیعر: «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» بەحری هەزەجی موسەممەنی سالم. ئەم پێنج خشتەکییە لە هەموویانی خۆشتر و مەشهوورترە.

(٢) شکۆفەی باغی ڕەعنایی: غونچەی باغی جوانی. سەودایی: شەیدایی.

(٣) پەرچەم: زولف. جانان: یار. نەرگس: چاو. خاوم وەك پەرچەم و مەستم وەك چاو. بڵا: لێم‌گەڕێن.

دڵی بــــردم فــریوی دام بــە مــاچی لێوی مــەرجــانی
ئــەسیری ئــیلتیفاتی ســەر زبــانی بــووم و نــەمزانــی
بە جارێ ماڵی وێرانم ئەمیشم چوو ئەویشم چووا[٤]

* * *

بە ئاوی چاو و خوێنــی دڵ، بــە ســەعیی ڕۆحــی شــیرینم
غــــەزاڵێکــم لە داو خست ئــافەتی دڵ غــارەتی دیــنم
هــەتا چــووم چــاوەکـانی مـاچ بکـەم لەحـزێکـی بـیبینم
لە دەستم چوو وەکوو دڵ، بوو بە مـایەی شـیوەن و شـینم
بە جارێ ماڵی وێرانم ئەمیشم چوو ئەویشم چووا[٥]

* * *

«وەفایی» مـن شـەهێنـی قـۆڵی چـاوبازانـی شـاهان بـووم
ئەسیری دەستی گوڵدەم، سەرو بـاڵا، مـاه ڕوویـان بـووم
گەهێ بولبول، گەهێ تووتی، گەهێ مورغی غەزەلخوان بووم
بە ئومێدی عەزیزێك ـ دوور لە چاوم ـ پیری کەنعان بووم
بە جارێ ماڵی وێرانم ئەمیشم چوو ئەویشم چووا[٦]

* * *

(٤) ماهی کەنعان: یووسفی پێغەمبەر کە نومادی جوانییە. ئیلتیفاتی سەر زوبانی: لوتفی زاهیری. (٥) سەعی: تەلاش، هەوڵ. غەزاڵ: ئاسك.
(٦) شەهێنی قۆڵ: بازی سەرقۆڵ، شەهێنی خێڵی چاوبازان. واتە: وەك هەڵۆ کچە جوانانی شاهانم ڕاو دەکرد. گوڵدەم: دەم وەك گوڵ.

خـــوداوەنـــدا! خـــوداوەنـــدا! پـــەشیمانم پـــەشیمانم
بـــە کـــاری ئـــاخیرەت نـــایەم عـــەجەب ئـــالوودە دامـــانم
بـــە بـــاری مـــەعسییەت شـــەرمەندەم و چـــاو پـــڕ لە گـــریانم
نە دینم بوو نـــە دونـــیا گـــەر نـــەکـــێشی خـــەت بـــە دیـــوانـــم
بە جارێ ماڵی وێرانم ئەمیشم چوو ئەویشم چوو!(٧)

* * *

پێنج خشتەکی ژمارە [٦](١)

ڕۆژی تـــەرەب و کـــەیف و دەمـــی جـــۆیـــە کـــوتانە!
بـــەو دەســـتەیی جـــوانـــێ وە پـــەری بـــۆتـــە نـــیشانە

---

(٧) ئاخیرەت: قیامەت. ئالوودە دامان: گوناحبار. مەعسییەت: گوناح. خەتکێشان بە دیواندا: پاك كردنەوە و سڕینەوە لە دەفتەری کردەوەدا و عەفوو کردنی گوناح. سەربەندی ئەم پێنج خشتەکییە (بە جارێ ماڵی ویرانم...) -وەك مامۆستا حەمەبۆریش لە لێکۆڵینەوەکەیدا لەسەر شیعرەکانی «کوردی»، نووسیویەتی - نیو بەیتێکی مستەفا بەگی «کوردی»یە.

[٦]

(١) **تێبینی**: من لام وایە جۆ کوتان وەك گەرچەك کوتان لە ئاخری بەهاردا باوبووە کە بەرکوتیشیان پێ دەگوت، لە نێو ژنانی جۆ کوتدا ئافرەتێکی جوان بە ناوی پەری دەبێتە ئیلهامی ئەم موسەممەتەی کە لە تەرجیعیش دەچێ و وەفایی شیعری وای زۆرن. من وای لێ تێدەگەم و جەنابی قەرەداغی دەفەرموێ دەسنووسەکەی ئاوایە: (جان منە جونی دکتی عذر و بهانە). لە هەندێ کەسیشم بیستووە ئاوای خوێندووەتەوە: (جانی منە جوان بیکوتە بێ عوزر و بەهانە)، بەڵام ئەم بۆچوونە لەگەڵ تێکستەکەدا نایەتەوە.
کێشی شیعر: «مفعول مفاعیل مفعول مفاعیل» بەحری هەزەجی موسەممەنی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووف.

دەسـتی بـەمە تـوند گـرتووە گـەرمی قـەوەتانە
نـێوکـی نـەکـەوێ یـاڕەبـی بـەم بـارە گـرانـە
جانی منە جۆ دەکوتێ بێعوزر و بەهانە(۲)

❋ ❋ ❋

پـەروانـە سـیفەت سـووختەیی شـەوقی چـراغـم
وەك بـولبولی شـەیدا هـەموو سـووتاوە دەمـاغـم
دڵ پـڕ لە غـەم و داغـی جـەماڵی گـوڵەبـاغـم
وەك نێرگسی مەخمووری پەری مەست و نـەساغـم
جانی منە جۆ دەکوتێ بێعوزر و بەهانە(۳)

❋ ❋ ❋

دولبەر کە بـە خـەندە سـەری زولفـان دەهـەژێنـێ
بـازاڕی شـەکـەر، قـیمەتی عـەنبەر دەشکـێنـێ
مـاندوو بـووە ئـارەق بـە ڕوانـدا دەڕژێنـێ
بەرگی گـوڵ و نـەسرین بـە گـوڵاوێ دەڕووشـێنـێ
جانی منە جۆ دەکوتێ بێعوزر و بەهانە(٤)

❋ ❋ ❋

---

(۲) تەرەب: شادی.کام: دەم. جۆیەکوتان: جۆ هاڕین لەکاتی بەهاردا بە دەست نەك بە گێرە. بۆتە نیشانە: لە هەموولاوە دیارە. پەری: ناوی ئافرەتە جۆکوتەکەیە. بەمە: بە ڕای من. گەرمی قەوەتانە: زۆر بەقەوەت. جۆ دەکوتێ نێوکی نەکەوی: نێوك کەوتن نـەخۆشـییەکـە لە هـێزی زۆرەوە تووش دەبێ. ئەوە گیانی منە بێبەهانەگرتن جۆ دەکوتێ.
(۳) سووختە: سووتاو. شەوقی چراغ: ئیـستیعارە لە ڕوخسـاری یـارە. دەمـاغ: مـرخ، مـۆخ، هەست. داغ: حەسرەت و ناڕەحەتی. نەرگسی مـەخمووری پـەری: چـاوی مـەستی پـەری. مەست و نەساغ: مەست و نەخۆش، سیفەتی چاوە.
(٤) دەهــەژێنـێ: وە حـەرەکـەت دەخـا. بـازاڕ شـکـاندن: بـێقـیمەت و بـێئـەرزش کـردن. دەڕووشێنێ: بریندار دەکات، لە ڕووشاندنەوە هـاتووە. واتـە: ڕوخسـاری وەك بـەرگی گـوڵ ناسکە کەچی فرمێسکەکەی کە وەك گوڵاوە ئەوکوڵمە ناسکە دەڕووشێنێ. (ئیغراقی تێدایە).

ئەو شۆخە کە جیلوە و ڕەوشـی کـەبکی دەری بـێ
گێسوو شەب و مەھ عاریز و گەردەن سەحەری بێ
چاوی ڕەش و زاری گوڵ و زولفـی قـەجەری بـێ
ئەو دڵبـەرە بـەو ڕەنگـی جـوان ڕەنگـە پـەری بـێ
جانی منە جۆ دەکوتێ بێ‌عوزر و بەھانە(٥)

❊ ❊ ❊

ھەر لەحزە لە خەندەی دەمی وەك حوققەیی یاقووت
شەککەر دەوەری، گوڵ دەڕژا، غونچە دەپشکووت
سەر تا بە قەدەم ڕۆحی «وەفایی» لە غەمان سووت
نـــاڵەی دڵی زاری گـــەییبە عـــالەمی لاھـــووت
جانی منە جۆ دەکوتێ بێ‌عوزر و بەھانە(٦)

❊ ❊ ❊

پێنج‌خشتەکی ژمارە [٧](١)

سـوڵتـانی هـەموو سـەرو قـەدان مـاهی حـەساری
چـــاوی کـــە غـــەزاڵن دەگـــرن شـــێری شکـــاری

---

(٥) کەبکی دەری: خاسەکەو. گیسوو شـەب: زولفـی ڕەش. مـەھ عـاریز: سـەرو چـاو وەك مانگ. گەردن سەحەری: مل سپی. زولفی قەجەری: قرتاندن و دانانی زولف وەکوو ئافرەتانی ئێلی قەجەر. ڕەنگە: پێم‌وایە.

(٦) حوققە: قوتوو، ئیستیعارە لە زاری یارە. سووت: سووتا. عالەمی لاھووت: عالەمی سەروو.

[٧]

(١) کێشی شیعر: «مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن» بەحری ھەزەجی ئەخرەبی مـەکفووفی مەحزووف.

بــۆ هــەتکی ڕیــازی چــەمەن و بــادی بــەهاری
زولفــی کــە هــەوا خســتیە ســەر غــونچەیی زاری
هەر لەحزە لە خەندێکی گوڵ و نافە دەبـاری(٢)

❊ ❊ ❊

گــوڵ هــاتەدەرێ لافـی لە حـوسنی بـوتی مـا دا
لەرزی قــەدی بــەرزی لە ڕقــان زولفـی کـە بـادا
عـەترێکـی لە دەم پـەرچـەم و ئـەگـریجە بـە بـا دا
چــین و خــوتەن و هـیندی بـە شـاباشی سـەبا دا
یەکسەر هەموو عالەم کە بووە موشکی تەتاری(٣)

❊ ❊ ❊

لەعـل و شـەکـەر و زاری کـە وەك فـیکری دەقـیقە
شــوبهەی نــییە ئـەو مـەرکەزە پـەرگـاری عـەقیقە
ئەو سـەبزە لەسـەر ئـەو لەبـە وەك ڕاحـی ڕەحـیقە
هەر جەوهەرە، جەوهەر خەتە، خەت موشکی عەبیقە
یاقووتی گوڵم نەقشە لەگەڵ خەتتی غـوباری(٤)

---

(٢) سەرو قەد: باڵا وەك سەوڵ. ماهی حەساری: یـارێ کـە لە مـاڵدا نـەهێڵن بـچێتـەدەرێ. غەزاڵ: ئاسك. شێری شکاری: شێری ڕاوچی. هەتك: سووکایەتی پێ‌کردن. ڕیاز «ریاض»: باخچە. غونچەیی زاری: دەمی وەك غونچە. نافە: میشك، مادەیەکی بۆنخۆشە کە لە نـاوکی ئاسکی چینی دەیگرن.
(٣) لاف: ئیددیعا، زێدەڕەوی. حوسن: جوانی. بوتی ما: یاری ئێمە. لە ڕقان: بە تووڕەییەوە. بادا: لوولی کرد، هەڵی پێچا. شاباش: پووڵێ کە دیدەن بە شایەر بە سڵامەتی یەکتر. وەفایی وڵاتی چین و خوتەن و هیندی کردووە بە شاباش و دای بە بای سەبا.
(٤) فیکری دەقیق: بیری باریك. شوبهە: شك و گومان. پەرگار: وەسیلەی دایـرە کـێشـانە لە ڕیازی و هەندەسەدا. مەرکەزی پەرگار: نوختەی ناوەندی دایرە، ئیستیعارە لە زار و دەمی یارە. ☜

بـــۆ هـــەتکی ڕیـازی خـوتەن و کـانی بـەدەخشان
وەك لەشکری هیند و حـەبەشن، گـەرمی تـەماشان
تـــێکـــەڵ بـــوون زەڕڕە و خـــورشیدی درەخشـــان
یـــا زولفـــییە بـــێشـــانە لەســـەر شـــانی پـــەرێشـان
وا دێن و دەچن هەردوو لەسەر زار و عیزاری(٥)

* * *

پـــەرچـــەم حـــەبەشیزادە، فـــەڕەنگـی بـــوتی زیـــبام
سەرحەلقەیی شـۆخـانی پـەریچیهرە گـوڵئـەندام
پێمکوت: چییە ئەم نوقتە لە نێو دوو لەب و یەك جام؟
فەرمووی ئەوە نوکتێکە بـە دوو لێوی شـەکـەرخـام
تا ماچی نەکەی ناگەیە سەر حیکمەتی باری(٦)

☞

عەقیق: بەردێکی جوان و سوورە و قیمەتی. سەبزە: مووی کەناری لێو و دەموچاو. لەب: لێو. ڕاح: شەراب. ڕەحیق: ساف و بێغەش. جەوهەر: مادەی غەیرە مورەککەب. خەت: دەوری ڕوخسار. موشکی عەبیق: مادەیەکی ڕەشی بۆنخۆشی چاك. یاقووت: ئیستیعارە لە لێوی یارە. یاقووت: خەتێکی جوانە. خەتی غوبار: جورە خەتێکی ناسك و جوانە.

(٥) هەتك: ئابڕوو بردن. خوتەن: لای وڵاتی چینە. کان: مەعدەن، کانگە. بەدەخشان: مەنتەقەیەکە لە وڵاتی ئەفغانستان کانی یاقووت و لەعلی هەیە. گەرمی تەماشان: مەشغووڵی سەیر کردنن. زەڕڕە: تۆزقاڵ لەگەڵ تیشکی خۆر دژایەتی هەیە و عاشقیشە هەمیشە زەڕڕە بەرەو خۆر هەڵدەکشێ. دێن و دەچن لە سەر زار و عیزاری: زولفی یار بێشانە لەسەر شان و دەم و ڕوخساری هاتوچۆ دەکەن.

(٦) پەرچەم حەبەشیزادە: زولف ڕەش. فەرەنگی بوتی زیبا: یاری جوان شکڵ. سەرحەڵقە: سەردەستە. شۆخ: جوان چاك. گوڵەندام: ناوی ئافرەتە کە وەفایی پێی وایە سەر دەستەی شۆخانی وەك پەری ڕوخسار وایە. نوقتەی نێو دوو لەب و یەك جام: دەمی یارکە لە نێو دوو لێو و ئاوێنەیەکدایە (ڕوخساری یار). فەرمووی: نوکتەیەکی باریکە لەسەر دوو لێوم تا ماچی نەکەی لە حیکمەتی خودا ناگەی.

بـــادی ســـەحەری هـات و دڵ و ڕۆحـی مـەنی دا
عـــەتری گـــوڵ و گـــوڵزاری خـەتاو و خـوتەنی دا
یـــان دەســـتی لە دوگـــمەی وەرەقـی پـیرەهەنی دا
یەکسەر هەموو عـالەم گـوڵی جـەننەت شکـەنی دا
باغی سەمەن و یـاسەمەن و سـێو و هـەناری(٧)

❋ ❋ ❋

فـەرموویە «وەفـایی» کـە دەبـێ ئـەهلی نـەزەر بـێ
عـــاشق ئـــەوەتا هـەمدەمی ئـەنفاسی سـەحەر بـێ
سێڵاوی سروشکی هەموو خـوێنـاوی جگـەر بـێ
بـــۆ تـــەوفی ڕیـــازی حـــەرەمی قـــیبلە لەبـــەربێ
ئەو سەعیە سەفای عومرە ئەگەر عاشقی یاری(٨)

❋ ❋ ❋

دەم غـــونچەیی نـــەشکوفتەیی گـــوڵزاری جـەماڵە
ئـــەبرۆ چـــییە مـیحرابـی دوعـای نـێرگسـی کـاڵە

---

(٧) باغی سەمەن و سێو و هەنار: مەبەست سنگی یارە. واتە: بای بەیانی هات و دڵ و ڕۆحی وەسەر خۆ هێنایەوە، ئەو بایە بۆنی عەتر و گوڵ و گوڵزاری خوتەن دێنێ پێموایە یار دوگمەی کراسی کردەوە کە عالەم هەموو وەك بەهەشتی لێ هات.
(٨) ئەهلی نەزەر: خاوەن ڕا، تێگـەیشتوو، عـارف. هـەمدەمی ئـەنفاسی سـەحەر: هـاوڕێی نەفەسی بای بەیانی، لە قورئاندا هەیە «و الصبح إذا تنفّس». لەبەر: لە پێشدا، پێش هـەنگاو. تەوف: تەواف بە دەوری شتێکدا خولانەوە. ڕیازی حەرەمی قیبلە: باغی دەور و بەری کەعبە. سەعی و سەفا: مەناسیکی حەجن لێرەدا ئیهامە یانی هەوڵدان بۆ زیارەتی یار.

قـــەد نـارەوەنی نـەورەسـی بـاخی خـەت و خـاڵە
نــێرگس بــە ڕوانــین خـــەتەراتـــی ســـەر و مـاڵە
یەکسەر هەموو عالەم کە بووە میشکی تەتاری(٩)

❋ ❋ ❋

مـــن عـاشقی ڕووتـم وەکـوو پـەروانـە «وەفـایی»
بــــیماری نـــیگاهم بــە غــەزالانــی خـــەتایی
تۆبی و سەری خۆت ئەی گوڵی سەرپەنجە حەنایی
چـیت دیـوە خـەتا مـەمخەرە زیـندانـی جـودایـی
بنوێنە ویسالت کە لەســەر وەعـدەیی پـاری(١٠)

❋ ❋ ❋

(٩) واتە: دەمی وەك غونچەی نەپشکووتە. ئەبرۆی چییە؟ میحرابی دوعای چـاوی کـاڵییە. قەدی داری نارەوەن، داری بەڕووە. نەرگس: چاوی یار. کاتێ دەڕوانێ خەتەری هەیە بۆ سەر و ماڵ، عالەم هەموو دەبێتە موشکی وڵاتی تاتار.

(١٠) غەزاڵانی خەتایی: چاوی یار. سەرپەنجەی حەنایی: واتە: بیکە بە خاتری سەری خۆت و سەرپەنجەی خەناویت ئەگەر لەسەر وادەی پاری، ویسـاڵت دەرخە و خەتام نـییە مـەمخە زیندانی دووری و جودابیت.

پێنج‌خشتەکی ژمارە [٨][1]

تـــاڵێکـــی ڕیشـــەیی دڵ بـــە نـــووکی غـــەمزەدا دا
دەستێکی بـۆ ســەما بـرد ڕووبــەندی مــاهی لادا
نافەی گوڵی بە دەرکەوت عەتری بە دەم ســەبا دا
باریك و لووس و ناسك وەك زولفی خاوی بــادا
وەك شاخی گوڵ بەلادا، شیرین تــەشی دەڕێسێ[2]

* * *

---

[٨]

(١) بە پێچەوانەی زۆر کەس کە پێیان وایە وەفایی بە «شیرین تەشی دەڕێسێ»وە ناسراوە و بە پێچەوانە مەرحوومی مامۆستا هێمن کە دەیفەرموو ئەم پێنج خشتەکییە هی وەفایی نییە، من بیر و ڕایەکی تایبەتیم هەیە و عەرزتانی دەکەم قەبووڵتان نەبوو ماڵی قەڵب سەر بە ساحەبیەتی. ئەم موسەممەتە هی وەفاییە بە شیرینێکیشا هەڵگوتووە کە تەشی ڕستووە، لە پێشدا بە قودرەتی فەلەکیاتەوە دەستی پێ کردووە و وەزنی غەرەبی «مفعول فاعلاتن» و تەرجیعی شیرینی تەشی دەڕێسێ و هاوقافیەی نیوەی سەربەندی شیعرەکە وای کردووە شیعرەکە زۆر کۆششی بێ و لە ئاخرەکانیدا شاعیر لە خۆی و شیرین و شیعرەکەی وەڕەز دەبێ لە فەلەکیاتەوە لائەداتە سەر هەزەلیات و بە ئەندامە ژێر کەمەرەکانی خۆی و شیریندا هەڵدەڵێ کە ئەم شیعرە سەنگینەی هەوەڵ بە تەواوی سووك دەکات. مـن پـێم شـیعری چـاك نـییە بـەڵام ئـاهەنگی تـایبەتی و داستانەکەی کە بۆیان هەڵبەستووە ڕاست یان درۆ جالبە و وای کردووە ئەم شـیعرە حـەیفە نەنووسرێتەوە جا بۆیە من بە لازمی دەزانم بنووسرێتەوە.

(٢) تا: تاڵ، هەودا. نووکی غەمزە: ئیستیعارە و ئیهامە لە نووکی تەشی. یانی: هەودایەکی کرد بە نووکی تەشییەکەیەوە. دەستێکی برد بۆ سەری بە مۆدەی تـەشی ڕسـتن ڕووبـەندەکـەی لاچوو نیقابی لەسەر مانگ لابرد، ناوکی وەك گوڵی (کەوەك ناوکی ئاسکی تەتارە کە میــسکی لێ ئەگرن) دەرکەوت و بۆنی بای سەبا هەڵی گرت، ڕیشەی دڵمی باریك و ناسك، وەك زولفی خاوی، با دا.

نووکی تەشی بە گەردوش چەرخێکی قوتبی پێوە
مەجەڕڕە بوو بە داوی کە چـەرخـی کـەوتە نـێوە
وەك زوهرە دەستی کێشا کە بەندی قـەوسی زێوە
ئـەستێرە مـاهی داگـرت سـابت گـەڕا بـە پـێوە
عەرەق بە ڕوو بە ڕێوە، شـیرین تـەشی دەڕێسـێ(٣)

* * *

لە بـانی عـارەقی ڕشت لە پـێکـەنینی زاری
بە خەندە غونچە گوڵ بـوو گـوڵاوی لێ دەبـاری
وتم: بـفەرمووە سـەر دوو چـاوی مـن بـە یـاری
بـە چـاوی مـن ببینن تـەلیسمی سـیحر کـاری
کە سەروی جۆیباری، شـیرین تـەشی دەڕێسـێ(٤)

* * *

کـە دەسـتی بـرد و هـێنـا بـە دڵبـەری بـە تـادا
هـێنـایە چـەرخ و گـێڕای بـە ڕانـی سـافیدا دا
عەیان بوو پـەنجەیی ڕۆژ بـە خـەتتی ئـیستیوادا
بە سوبحی سادق ئەنگووت زەنەب لە نێو سەمادا
حـیرەت لە مـاسیوادا، شـیرین تـەشی دەڕێسـێ(٥)

---

(٣) قوتب: جەمسەر. لەگەڵ تەشی کە دەخولێتەوە وەك یەك دەچن. مەجەڕڕە: کاهکەشانی ڕێی شیری کۆمەڵە ئەستێرە. زوهرە: ئەستێرەی ئاسمان. ئەستێرە: جورمی ئاسمانی نووردار هەر هەمان سابت. تەشی ڕستنی شیرین لە حەرەکەتی سابت و سەیاراتی ئاسمان دەچوو.
(٤) لەبانی: لێوانی. یاری: «یارێ» بە زاراوەی سابڵاغی ڕاستترە، مەنزوور شیرینە. تەلیسمی سیحرکاری: ئیستیعارە لە تەشی ڕستنی شیرینە.
(٥) تا: تاڵ، هەودا. هێنایە چەرخ: هەڵی سووڕاندو خەتی ئیستیوا: پشتێنی فەرزی کە عەرزی بە دوو نیوەی باکوور و باشوور کردووە. زەنەب: ئەستێرەی کلكدار. ماسیوا: جیهان، دونیای مادی.

که هاته چەرخ و بازی تـەشی بـە ڕانـی لووسـی
دەکـــەوتە پـــایبووسی دوو زولفـــی ئـــابنووسی
زەنـــەب لە مـــانگەشەودا دەهـــاتە چـــاپلووسی
لەسەر بەیازی گەردەن بە خەتتی خۆشی نووسی
مـــەهتابە پـــایبووسی، شـیرین تـەشی دەڕێسـێ(٦)

* * *

یەخەی کراسی لاچوو پشکووت بە هەردوو لێوان
گوڵ و شەکەر دەباری لە کووچەی باغی سـێوان
زولفی پەخشان بوو کوڵمی وەدەرئەکەوت لە نێوان
شەمس و قەمەر هەڵاتن دوێنێکـە نـوێژی شـێوان
وەفایی کـەوتە کـێوان، شـیرین تـەشی دەڕێسـێ(٧)

* * *

کەکەوتە چەرخ وگەردش تەشی بە دەستی ڕەنگین
هەودای لە لێو و دەم دا خورشیدی سینە نەسرین
سەمای بە زووزەنەب دا «کفّ الخضیب»ی شیرین
گرتی خەتی مەداران شەفەق بە عـیقدی پـەروین
سیحرێکە بۆ دڵ و دین، شیرین تـەشی دەڕێسـێ(٨)

---

(٦) بازی: یاری، کایە. پابوس: پێ‌ماچ کردن. چاپلووسی: چـامە لووسکـێ، مـاستاوکردن. بەیازی گەردن: سپەتی گەردن. مەهتابە پایبووسی: مانگەشەو لاقماچکەری یارە.
(٧) کووچە باغی سێوان: یەخە و سنگی یار. شەمس و قەمەر: مانگ و ڕۆژ، ئیستیعارە لە ڕوو و سنگی یارە. هەڵاتن: تلووعیان کرد. نوێژی شێوان: لای ئێوارە. کەوتە کێوان: شێت بوو. بریا شیعرەکە لێردا تەواو بایە!
(٨) واتە: کاتێ تەشی هەڵسووڕان تاڵی تەشییەکەی لە لێو و دەمی دا یارێ کە دەڵەی هەتاوە و سینگی وەك گوڵی نەسیرنە. «کف الخضیب» دەسـتی خـەناوی شـیرین ئـەستێرەی هـێنـایە هەڵپەڕین. زووزەنەب: ئەستێرەی کلکدار. شەفەق: بناری ئاسمان. عیقدی پەروین: ئەستێرەی کۆ و تەرازوو. خەتی مەداران جێگەی هاتوچۆی ئەستێرەکان.

دوو زولفی چین بە چین کرد، کە نافەیی خـەتایە
دوو مەمکی خستە سەر لۆق هەناری دڵ گـوشایە
بە خەندە چەرخێکی دا کە شەوق و نـەشئە وایـە
بە نوکتە پـێی نـیشان دام سـەما لەسـەر هـەوایـە
هـەموو ئـیشارە وایـە، شـیرین تـەشی دەڕێسـێ(٩)

* * *

بـــە عـــیشوە زولفـی لادا لەسـەر عـیزار و زاری
دوگمەی کراسی ترازا، بـزووت هـەوای بـەهاری
کە شـەو بـەیانی بـەردا گـوڵ و وەنـەوشە بـاری
ســـەڵای بـە عـاشقان دا بـاغی گـوڵ و هـەناری
دونـیایەك ئـینتیزاری، شـیرین تـەشی دەڕێسـێ(١٠)

* * *

کە زولفی کەوتە سەر ڕوو هەموو خەتای بە چین دا
خـــەرامـی تـاووسانەی بـە سـەروی نـازەنین دا
ســـــفیدەیی بـــەیانی بـــە بـــاغی یـــاسەمین دا
فـــەنایی پـــڕ بـــەقا بـــوو دەمـی لە پـێکـەنین دا
سەد ئافەتی لە دین دا، شیرین تـەشی دەڕێسـێ(١١)

---

(٩) چین بە چین کرد: دەقی دا. نافە: مادەی بۆنخۆشە. خستە سەر لۆق: دەری پەڕانـد وەك هەنار دەرچوو. چەرخێکی دا: هەڵسووڕا. سەما: ئاسمان، یان ڕەقـس ئیهامی تێدایـە. لەسـەر هەوایە: خەیاڵی هەیە.

(١٠) عیزار: ڕوخسار. زار: دەم. بزووت هەوای بەهاری: بەهار هات. سەڵای بە عاشقان دا: ئاشقانی بە هاوار خست. باغی گوڵ و هەناری: ئیستیعارە لە سینەی یارە.

(١١) خەتای بە چین دا: ئیهامە یانی تاوانی خستە سەر چینی زولفەکە. خەرامی تـاووسانە: وەك تاووس بەڕێدا چوو. سەروی نازەنین: بەژن و باڵای یار. سـپێدەی بـەیانی دا بـە بـاغی یاسەمینی سینەی یار. کاتێ پێکەنی فەنای دەمی بچووکی پڕ بوو لە بەقا، واتە: دەرکەوت سەد ئافەت و زەرەری هەبوو بۆ دین.

سـمی غـەزاڵەیـی چـین لە نـافەدا عـەیانە
دەڵەی لە نـیوەشەودا سـفیدەیی بـەیانە
قەدی گوڵ و دەمی گوڵ ئەمەی کە قـووتی جـانە
لە بـاغی یـاسەمیندا شکـۆفـەیی گـوڵانـە
بەهاری بـێخـەزانـە، شـیرین تـەشی دەڕێسێ(١٢)

* * *

شکـۆفـە وا هـەڵستا لە زێڕ و زیـو حـوبابێ
لە کـەوسەری بـەهەشتێ دەروونـی پـڕ کـرابێ
خـڕ و لەتـیف و نـازك بـلووری خـود نـومابێ
بـە تـەرزی درزی دەرزی لە خـۆوە درزی دابێ
دیارە سەروی وابێ، شـیرین تـەشی دەڕێسێ(١٣)

* * *

شـەوێ لە پـیرەخەودا جـەماڵی ویـم بـە دڵ دی
دوو چاوی مەست و کاڵم وەکوو غەزاڵی سڵ دی
ئەگەر چی نەوبەهارم بە ڕەنگـی بـاغی گـوڵ دی
هەناری نـەوڕەسـیدەم شکـاو و خـاو و بـڵ دی
گوڵم لە خاك و گڵ دی، شیرین تەشی دەڕێسێ(١٤)

---

(١٢) سمی غەزاڵەی چین لە نافەدا عەیانە: یانی: ئاسکی چینی بە زولفیداگەڕاوە وا بۆنخۆش بووە. قووتی جان: خۆراکی ڕۆح.

(١٣) حوباب: تۆقلە، بڵق. واتە: دەتگوت ناوکی یار لەکەو سەر پڕ کراوە خڕ و ناسك و بلوورە بۆ خۆی دیارە. بە تەرزی: وەکوو. درز: قەڵەش. دەرزی: کەرەسەی دورووومان. لە خـۆوە: لە خۆڕایی. درزی دابێ: قەڵەشابێ. جیناس و تکرار و واجئارایی لەم میسرەعەدا هەیە.

(١٤) پیرەخەو: خەوی خۆش. چاوی لە چاوی ئاسك دەچوو. هەنارەکەی شکابوو بڵ ببوو واتە زۆر گەیی‌بوو، واتە شیرین لە خەونمدا ئەندامەکانی پیر ببوو. لێرەوە ئەدەبیاتی هەزەلی وەفایی دەست پێدەکا.

وتم: چبوو نەمامم! بـە خـاڵ و خـەت نـەماوی؟
وەکوو بـەیاری سـونبول بـڵاو و تـێك شکـاوی؟
وتی: گڵاوی سەگ بوو شکـۆفـە گـوڵ، گـوڵاوی
بـــە کــەرتەشی ســـماوە ســتارەیی ســـەماوی
بەسەر چوو چاو و ڕاوی، شیرین تەشی دەڕێسێ(١٥)

* * *

مەنعی مـەکـەن «وەفـایی» کـە خـاوێ دڵ بـڵاوە
ســـەرێکـە مـەستی نـازی، دڵێکـە بـۆی نـەماوە
بـــە داو و دڵ دڵی خـــۆی بـە داوی زولفـی داوە
دڵم حـــەقی بـــە دەســـتە فـــتوایـی سـەری داوە
کە ئەم غەزاڵە چـاوە، شـیرین تـەشی دەڕێسـێ(١٦)

* * *

قـــــــوتووی لوئـــــالیيانە لە زیـــــوی دارڕژاوە
لەبـــالەبە لە حـــیکمەت لە شـەهدی هـەڵکـراوە
لەبـــــەر نــــــەزاکــەتی ڕۆژ ڕەوواقـــی دادڕاوە
بـــە تـەرزی درزی دەرزی لە خـۆوە درزی داوە
بە مەی عەیان کـراوە، شـیرین تـەشی دەڕێسـێ(١٧)

---

(١٥) واتە: گوتم ئەی یاری باڵا نەمام بۆچی وەك جاران نەماوی. بەیار: جاڕ، زەوی نەکێڵدراو. گڵاو: نەجیس، پیس. گوتی: شکۆفە گوڵم گوڵاوە کە سەگ گڵاوی کرد یانی مێردەکەمم بە دڵ نییە. لە نێوان گڵاو و گوڵاودا جیناس هەیە. کەرتەشی: گیایەکی خڕی دڕکـاوییە. کـەرتەشی ئیستیعارە لە ئەندامی نێرینەی مێردەکەیەتی. سماوە: کونکراوە. چـاو ڕاو: خـۆهـەڵکـێشـان، خۆنواندن.

(١٦) واتە: مەنعی وەفایی مەکەن هۆشیار نییە سەری مەستی نازی یارە و فتوای قەتڵی دراوە.

(١٧) قوتوو: سندووق، جەعبە. لوئالییان: جەواهیرات، ئیستیعارە لە ئەندامی یارە. لە زیـوی دارڕژاوە: بە زیو دروستکراوە، واتـە زۆر سـپییە. لەبـالەب: پـڕ. حـیکمەت: زانست و هـونەر. ☜

شیفای جەراحەتی دڵ تەشی نەبوو، کە ڕستی
شەش پەڕی کاکی خۆیە پڕاوپڕە بە دەستی
هەتیوێ کەللەشەق بوو بە داوی حیلە بەستی
لە ناوی هاتوچۆدا بە لێوی غونچە گەستی
بە ڕۆح و دڵ بە قەستی، شیرین تەشی دەڕێسێ(١٨)

* * *

بە دڵ بە دیدە سووژن لە غونچەگوڵ یەرەق بوو
شەشپەڕەکەی «وەفایی» کوڵوفت و تیژ و ڕەق بوو
لە هاتوچۆی سەماوی گوڵ هەم وەرەق وەرەق بوو
شەقایقێکە شەق بوو شەقایقێ کە شەق بوو
بەڵێ چ موستەحەق بوو، شیرین تەشی دەڕێسێ(١٩)

* * *

☞

شەهد: هەنگوێن. ڕەواق: شیلەی هەنگوێن. نەزاکەت: ناسکی. وەك کونی دەرزی لە خۆڕا قەڵەشاوە.

(١٨) جەراحەتی دڵ: برینی دڵ. شیفای برینی دڵ ئەو تەشیە بوو کە دەی ڕست. شەشپەڕی کاکی خۆی: ئیستیعارە لە ئەندامی نێرینەی وەفایە کە بە جێی تەشی پڕ بە دەستی شیرینە. شەشپەڕەکە هەتیوێکی سەر بزێو بوو لە ناو غونچەی یاردا دەستی کرد بە هاتوچۆ. بە قەستی: بە شۆخی.

(١٩) سووژن: دەرزی زەلام، ئیستیعارە لە هینەکەی وەفاییە. یەرەق: هەستانی ئالەتی حەیوان و ئینسان. شەشپەڕەکەی وەفایی: ئەندامی نێرینەی وەفایی قەوی و تیژە و ڕەق بوو لە هاتوچۆی ئەودا شەقایقی یار پەڕپەڕ بوو تۆش بڵێ زۆر جێگەی خۆی بوو ئەوکارە.

پێنج‌خشتەکی ژمارە [٩][١]

ئـــەو دڵبـــەرە وا بـــادە بـــە چـــاوان دەفـرۆشـێ
هەردەم بە تەبەسسوم لەبـی خـەندان دەفـرۆشـێ
بۆ شەهد و شەکەر حوققەیی مەرجان دەفـرۆشـێ
ئەو غـەمزە کـە چـاوی بـە شـەهیدان دەفـرۆشـێ
چی زاهیدە ئەو زوو دڵ و ئیمان دەفرۆشـێ[٢]

* * *

یـــاقووتی لەبـــی لەعـــلی کـــەوا قـووتی ڕەوانـە
ڕوو باغی گوڵ و دەم گوڵ و قەد سـەروی ڕەوانـە
مـــوژگانی کـــەچی قـــاتیلی ســـەد قـــافڵە جـانە
تـــا پـــێنـــەکـــەنی زولفـی نـەدا بـەردەمی شـانە
نەمزانی کەگوڵ شەککەر و ڕەیحان دەفرۆشێ[٣]

* * *

---

[٩]

(١) کێشی شیعر: «مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن» بەحری هەزەجی ئەخرەبی مـەکفووفی مەحزووف.

(٢) بادە: شەراب. واتە: ئەو یارە بە چاوی شەراب دەفـرۆشـێ. حـوققەیی مـەرجـان: دەم و زاری کە پڕە لە ددان بە غەمزەی چاوی موسوڵمان لە سەر دین لادەبا.

(٣) یاقووت: بەردی سووری قیمەتی شوبهاوە بە لێو یان لێوی پێ شوبهاوە. قـووتی ڕەوان: غەزای ڕۆح. تا یار پێنەکەنی و زولفی شانە نەکرد نەمزانی بە لێو شەکر و بـە زولف ڕێحـان دەفرۆشێ. لەف و نەشر و تەشبیهی تێدایە.

قەترەی عــەرەقی نــافە لەســەر لەعـلی درەخشــان
یا میشکە لە گۆشەی وەرەقی گوڵ بـووە ئـەفشان؟
داغـــی دڵە یـــاخۆ، بـــەسەری زولفـە پـەرێشـان
خاڵی دەمی تـۆ زەنگـییە کـەوتۆتـە بـەدەخشان؟
یاخۆ خزرە چەشمەیی حەیوان دەفـرۆشـێ[٤]

* * *

تــاتا کــە بـە داو زولفـی وەکـوو سـونبولی بـادا
گوڵدەستەیی شـەوبۆ بـوو بـە بـەرگی گـوڵیـدا دا
شــەوبۆیـــی گـــوڵ و نــافە لە دەم بـادی سـەبا دا
شێخم بـە هـەوای زولف و دڵ و دیـنی بـە بـا دا
وەجهی چییە بەو کوفرەکە ئیمان دەفرۆشێ[٥]

* * *

گـەر تـالیبی مـاچێکـی ئـەتۆ لەو دەمـە قـەندەی
بەو زولفە دەبێ هەروەکوو من خۆت لە ڕەسەن دەی
شاهەنشەهی میسر و حەبەشە کـێ بـووە بـەندەی
چـــاوێکـــی بـە گـریانی دەوێ تـالیبی خـەندەی
مەعلوومە کە گوڵ خەندە بە باران دەفرۆشێ[٦]

---

(٤) واتە: ئەرێ ئەوە دڵۆپی عارەقە لەسـەر ڕوخسـاری یـار، یـا مـوشکە لەسـەر گـوڵ بـڵاو بووەتەوە؟. زەنگی: ڕەش پێست. بەدەخشان: شارێکی وڵاتی ئەفغانستانە لەعلی مەشهوورە. خزر: پێغەمبەری زیندوو. چەشمەی حەیوان: ئاوی حەیات.

(٥) واتە: کاتێ زولفی بە بادا شێخ ئیمانی بۆ دەفرۆشێ.

(٦) ئەگەر ویستت ماچێ لەو دەمە، دەبێ بـەو زولفـە خـۆت هـەڵواسـی. ڕەسـەن: تـەناف. شەهەنشای میسر و حەبەش غوڵامی ئەو یارەیە. گوڵ پێکەنینی بە باران دەفـرۆشـێ دەبـێ بگری بۆ پێکەنینی یار.

جیلوەی مەیی ئەو ساغیرە نەشئێکی نەدامێ
ساقی وەرە لەو لێوە، بە چاوت، بدە جامێ
کوشتەم بە خەت و خاڵ و ڕوخی تازە نەمامێ
من تالیبم ئەی بادی سەبا بێنە پەیامێ
لەو لێوە کە ماچی بە دڵ و جان دەفرۆشێ(٧)

* * *

تا دوێنێ ئەمن وەسڵی ڕوخ و زولف و دەمم بوو
باغی ئیرەم و عومری خزر، جامی جەمم بوو
ئەمرۆکە جودایيم لە غەزاڵەی حەرەمم بوو
بەو سەعیە لەسەر قیبلە سەفا عەینی غەمم بوو
چاوم بە دوو جێ زەمزەمی گریان دەفرۆشێ(٨)

* * *

مەهرِوو بە خەتا نافەیی چین میشکی خەتایی
دیم هاتە سەفی گوڵ بە هەوای عەترنومایی
تەفزیلی گوڵم دا هەموو یەعنی بە ڕیایی
بۆ ماچی دەمی شاهیدی دڵبەر بوو «وەفایی»
شێخم کە بە هیچ و نەبوو ئیمان دەفرۆشێ(٩)

---

(٧) واتە: ساغری مەیی یار نەشەی نەکردم ساقی لە لێوی یار جامێکم بدەرێ، بای سەبا پەیامێ لەلای یار بێنە.

(٨) بۆیە دەڵێن ئەم شیعرە بۆ مردنی خێزانی گوتراوە کە دەڵێ: ئەورۆکە جودایيم لە غەزاڵەی حەرەمم بوو: غەزاڵەی حەرەم واتە ئاسکی وڵاتی عەرەبستان، دەکرێ ئیستیعارە لە شێخ عوبەیدیللا یان شەخسێکی موقەددەس بێ. لە نێوان سەعی و سەفا و زەمزەم و قیبلەدا موراعاتی نەزیر هەیە کە وەفایی زۆر جوان کەڵکی لێ وەرگرتووە.

(٩) مەهرِوو: ڕوو وەك مانگ. واتە: ڕوخساری وەك مانگ وەکوو ئاسکی خەتا هاتە مەیدانی جوانی بۆ عەتر نومایی و بۆنخۆشی خۆی، من بە ڕیایی گوڵم بە سەر یاردا تەفزیل دا، یانی یار لەگوڵ جوانترە بەڵام من ڕیام کرد، وەفایی شاهیدەکە شێخم لەسەر دەمی یار کە هیچ نییە واتە بچووکە ئیمانی خۆی دەفرۆشێ.

پرژوبڵاو

ئـــەمان مـوتریب بـێ ساقی وابـێ | ئەگەر مـەی نـابێ بـۆ خـۆی بـابێ
کـــەسی بـــێهـــۆشـــی تـەجەللابێ | خـەیاڵی نـەشئەی بـادەیی نـابێ(١)

❋ ❋ ❋

هـەتا نـــەبیە خـــاکـــی مـــەیخانە | مـــەڵێ ســـاقی بـــێنـــە پـــەیمانە
مـــەحاڵە بگـــاتە شـــەم پـــەروانـــە | مەگەر سەر تـا پـێ ئـەو سـووتابێ

❋ ❋ ❋

لە تـــاتا زولفـــانی ڕووی تـابانە | دەڵێ شـــەو شـــەوقی گـوڵە بـاغانە
وەك دەڵێن ئـەمشەو خـۆ چـراغـانە | بـــەڵکـــوو شـای گـوڵزاران واڕابـێ

❋ ❋ ❋

نـــەخۆشـــم کـــەوتووم بـێزوبـانم | دەنــــــاڵم لەبـــەر دەردی گـــرانـــم
بـەبێ ئـەو شـۆخـە خـۆم دەیـزانـم | دەوای من نایێ سـەد مـەسیحا بـێ

❋ ❋ ❋

نــــەخۆشـــم کـــەوتووم دەردەدارم | وەك زولفـــی دولبـــەر بـــێقـــەرارم
ڕۆح لەســـەر لێوم چـاوەڕێی یـارم | یـــار دەڵێن: وادێ، تـۆ بـڵێی وابـێ

❋ ❋ ❋

تۆ و غەمزەی چـاوی زوبـان زانت | تـــۆ و ســـەری زولفـی پـەرێشـانت
مـــــەیێڵە بـــــمرم لە هـــــیجرانت | بڵا مەجنوون بـێ بـە لەیـلێ شـابێ

❋ ❋ ❋

گەر دەگرم زولفت، دەڵێی کافر بووی | دەست بۆ دێنم، دەڵێی چاتر بـووی
بە هەر حاڵ بـۆ مـن تـۆ ئـاوربووی | فـــیدای مـــردن بـــێ ژیـانێ وابـێ

❋ ❋ ❋

---

[١]

(١) ئەم شیعرانە هەرچەند لە سەبکی وەفایی دەچن و بۆ «تصنیف» واتە بۆ گۆرانی دانراون، لەبەر شێواوی کێشی وەزنەکانی، بە شیعری وەفاییم نەزانین بۆیە ئیشم لەسەر نەکردن، بەڵام چونکە لە چاپە پێشووەکەدا هاتبوون منیش هێنامن.

یاخودا بەناڵەی دڵی ئێشـان کـەی! یارەب بە یاهووی دەروێشان کـەی!
غەمی جەرگی من پـەرێشـان کـەی! ڕووت لە نێو زولفت بۆ بڵاو نابێ؟!

❋ ❋ ❋

دەمێکی وابێ ئـەی مـایەی سـەبرم بـــە دڵ دامـــانی زولفت بگـــرم
هەتاکەی ئاخر هـەر بـۆت بـمرم؟! تـاوێك نـا تـاوێك سـەلام لێ ڕابـێ

❋ ❋ ❋

ئەگەر یار بـێتـە گـۆشـەی قـەسرێ دڵێکـــی دەم بـەدەم ئـاور نـەگـرێ
بـە دیـدارێکـی سـەد جـار نـەمرێ دڵی وام نـــاوێ تـووری سـینا بـێ

❋ ❋ ❋

نـە زولفـی تـۆم، بـۆچ بـێقـەرارم؟ نـــە چـاوی تـۆم، بـۆچ وا بـیمارم؟
عـــەجەب شـــێواوە ســـەر و کـارم دیـــــارە دەردێ بـــــێدەوابـــــێ

❋ ❋ ❋

دەمێکی ڕووت بگـرم زولفت لادەم بە خۆشی هـەردوك دونـیات نـادەم
کە تۆم بێ چم لە ڕەوزەیی ئـادەم؟ بەهەشت وا خۆشـە تـۆی تـێدابـێ

❋ ❋ ❋

چەند خۆشە ئەمن و تۆ هەتا مـردن وەك زولفی تۆ بین: دەست و گەردن
لە تۆ گوڵ گـوڵغـونچەت وا کـردن لە من قـوربان بـوون تـا ڕۆح مـابێ

❋ ❋ ❋

مەگـەر تـۆ بـووی و هـاتیە خـەندە کـــەوا دونـــیا پـــڕ لە کـــەلە قـەندە
بە مەرگی من بڵێ نـرخـی چـەندە؟ دەڵێی دڵ؟ هانێ! دەڵێی ڕۆح؟ تا بێ!

❋ ❋ ❋

دەڵێ: گـــوڵزارم، گـــەردەن ئـاسکم وەنـــەوشەبسکم، زیـــوین بـــاسکم
بـڵا بـزانـێ چـەند نـەرم و نـاسکم ئەگەر ڕۆح دێنـێ «وەفـایی» بـابێ!

❋ ❋ ❋

چوار خشتەکی

دڵم پڕ خوێن و خوێنبارە بە غەمزەی نازی چاومەستان
هەتا نەمرم ڕەها نابم لە مەکر و سیحری چاو بەستان
ئەتۆ سەروێکی نازداری ئەتۆ شۆخێکی گوڵزاری
بە دڵ واچاکە بدگێڕم لەسەر چاوان لەسەر دەستان

بە عینایەتی خودا شەوی ١١ی ڕەمەزانی ١٤٢٩ی مانگی ڕێکەوتی ٢٢ی خەرمانانی ١٣٨٧ی هەتاوی بەرانبەری ١٢ی سپتامبری ٢٠٠٨ی زایینی پاش ساڵ و نیوێ شەرحی وەفاییم تەواو کرد، بەو هیوایەی بە پاك و پوختی بچێتە بەر دەستی خوێنەران و هۆگرانی ئەدەبی کورد.

بۆکان موحەممەد سەعیدی نەجاڕی (ئاسۆ).

پاشبەند

خوێنەری ئازیز! ئا ئەوە بوو سەرجەمی شیعرەکانی وەفایی کە لە دیوانی وەفایی کۆڕی زانیاری بە هەوڵ و تێکۆشانی بەڕێز و دڵسۆزی گەورەی کورد ماموستا موحەممەد عەلی قەرەداغی چاپ کرابوو. ناڵێم لە سەتا سەتی ئەم ڕاو بۆچوونەی منیش دروستە، بەڵام بە پێی بیر و هزری خۆم ئاوای لێ تێگەیشتووم و بە قەولی سەعدی:

قبا گر حریر است و گر پرنیان   به ناچار حشوش بود در میان

من لە ساغکردنەوەی شیعرەکاندا چەند ڕچەم هەبوون:

١. کێشی شیعر؛

٢. مۆسیقای وشەکان؛

٣. پەیوەندی وشەکانی نێو میسرەع؛

۴. نوسخە بەدەلەکان کە بە هەوڵ و تێکۆشانی ماموستای قەرەداغی لە پەراوێزدا هاتبوون؛

۵. ناڕێکی و کەمی مانای بەیتەکان؛

۶. ئاشناییەکی تەواو بەسەر ڕێنووسی کۆنی کوردی کە وەکوو شێوە نووسینی فارسی نووسراوە؛

٧. ئاگاداری بەسەر شێوەزاری سابڵاغی کە شێوەزاری مەرحووم وەفاییە؛ و....

هێشتا پێموایە کارەکەی منیش تەواو ئەو شتە نییە ڕۆحی وەفایی پێ ڕازی بێ، بەڵام دڵم دەڵێ تا ئێستە لەم دیوانە ساغکراوەی منە ڕازییە. جا ئەگەر دڵسۆزێ دیکەش هات و هەڵە و پەڵەی منی هەڵگرتەوە و خەتی خواری ڕاست کردەوە مەمنوونی دەبم، نەك خوانەخواستە بۆ سووك کردنی من، بەڵکە بۆ گەورە کردنەوەی وەفایی؛ چونکا من پاش ساغکردنەوەی «دیوانی میسباح» ئەمە دووەم کارمە لەو بەستێنەدا. خودا یاربێ ئەگەر ئەو ڕەزای لێ بێ و کۆمەکم بێ و تەمەن یاریدە بدا «نالی» و «شێخ ڕەزا» و «کوردی»ش پێوەم ئاوا ساغکەمەوە.

من بۆ خۆم شاعیرم و هیچ خۆم لە شاعیران بە کەم نازانم و نامەوێ بەوانەوە خۆم هەڵواسم بۆ چەپڵەو بارەقەڵڵا و دینار و دولاریش ئەم ئیشانە ناکەم، تەنیا خۆشەویستی گەل و نیشتمانەکەم پاڵی پێوە ناوم تا ئەدەبی پڕ لە شانازی کلاسیك و پڕ لە گەوهەری نایابی ـکە بە ڕاستی بۆ پشکنین دەبێ و غەدریشی لێ کراوە ـ بە وەچەی دوای خۆمان بناسێنم.

ئەدەبی کوردی لە پاش زمانی عەرەبی و فارسی لە ڕۆژهەڵاتدا ئەدەبێکی غەنی و خۆشە بەڵام چون ئەم زمانە هەمیشە قاچاخ بووە و بە شێوەی ئاکادیمی و زانیاری و زانستی نەخوێندراوە، هەر کەس بە زەوقی خۆی و بە ڕەبەی خۆی پێواویە، هەندێ کەم و کووڕی تێدایە کە هیوادارم بەرەی دوای ئێمە هەستی پێ بکەن و خالیس و ناخالیسەکان لێك جیاکەنەوە و ئەو دەم دەزانرێ ئەو بڕە کەمەی کە هەمانبووە لە بەرانبەر فارس و عەرەبدا لە بارەی چۆنایەتیەوە کەمی ناهێنێ.

دیسانیش بە پێویستی دەزانم سپاس و ئەمەکناسی خۆم پێشکەش مامۆستا محەممەد عەلی قەرەداغی بکەم کە هەوڵ و تێکۆشان و کۆکردنەوەی نوسخە جۆراو جۆرەکانی وەفایی و دیوانە گەورەکەی چاپی ئەو بووە ڕێنوێنی و چرای بەر چاوم. خودا دڵسۆزی وا بۆ گەلی کورد هەر بە زیاد کا.

پێموایە ئیدی هیچم پێ نەماوە بیڵێم جگە لەوە مافی چاپکردنی ئەم دیوانەی وەفاییم دا بە بڵاوکردنەوەی کوردستان لە شاری سنە خوا یارمەتی ئەوانیش بدا بۆ

هەوڵ و تێکۆشانیان لە پێناوی کەلەپووری دەوڵەمەندی کلاسیکی کورد و میراتی شاعیرانی نەماومان.

لە بیرم نەچێ پڕ بە دڵ سپاس و پێزانینی خۆم ئاراستەی لاوی خوێنگەرم کاك فوئادی مەحموودی دەکەم کە زۆرجار هەڵەو پەڵەیان بۆ هەڵگرتوومەوە و برای دڵسۆزم کاك موهەندیس موستەفا قزڵباش کە ڕێگەی سنەی بۆ چاپی ئەم بەرهەمە بۆ هەموار کردم.

سەرکەوتنی هەموو لایەکتان ئاواتمە.

موحەممەد سەعیدی نەجاڕی (ئاسۆ)

بۆکان. ١٣٨٧ی هەتاوی.

شهد و شکر

قسمت فارسی

(بەشی فارسی)

مقدمه

کسی که با تو نشیند عجب که جز تو گـزیند
چنین که شهد و شکر خیزد از زبان و کلامت

هنگامی که در تبریز دوره‌ی کـارشناسی ارشـد را مـی‌گذرانـدم بـرای پـایان‌نامه بسـیار موضوعات را زیر و زبر کردم و بسیار موضوعات به من پیشنهاد شد؛ اما سرانجام دلم روی «کردان پارسی‌گوی» نشست. و شعرِ فارسیِ هفت تن از شاعران طراز اول کُرد را نوشته و نمره‌ی عالی پایان نامه تمام شد.
همیشه در این فکر بودم که چرا شاعرانی چون «نالی»، «وفایی»، «محوی» و «ملا مارف» را ننوشتم. هنگامی که اسم وفایی به ذهنم خطور می‌کرد می‌گفتم شعر فارسی کم دارد بهتر که ننوشتم.
دیوان وفایی‌ای که در اختیار داشتم چاپ انتشارات "صلاح‌الدین ایوبی" بود که در زمان زنده یاد «هێمن» چاپ شده بود، آن‌هم افستی از نسخه‌ی چاپ شده‌ی محقّق و تلاشگر کُرد «محمد علی قره‌داغی» ـ خدا حفظش کند ـ بود؛ اما با تغییر و دخل و تصرف فراوان از طرف استاد «هێمن» که نمی‌دانم به چه علتی تمام اشعار فارسی وفایی را حذف کـرده و حـتی مسمط کردی مشهوری هم که از وفایی بر سر زبان همه‌ی کردهای جهان است، در آن چاپ، نیاورده بود؛ شاید علتش را هم بدانم اما نمی‌خواهم صراحتاً ابراز کنم و با این خاطره بسنده می‌کنم:

سال ۱۳۶۳ شمسی در دوران معلمی‌ام گاه گاهی در میان اشعار کردی شعر فارسی هم می‌سرودم، در شب شعری که در شهر بوکان برگزار شده بود، نخستین بار به خدمت استاد هێمن رسیدم که آرزوی بسیار دیرینه‌ام بود، در آن‌جا بسیاری از شاعران بزرگ آذربایجان و کردستان حضور داشتند بنده یک غزل فارسی ـ مذهبی هم بود ـ پس از یک غزل ملی کردی خواندم، استاد هێمن با لحنی سرزنشانه به من گفت: «چرا شعر فارسی می‌نویسی؟! آن‌ها سعدی و حافظ و... دارند احتیاجی به تو ندارند، برای ملت خود بنویس که به تو و امثال تو محتاجند».

این کلام صریح استاد مرا منقلب کرد، احساس کردم که دوباره ساخته و کسی دیگر شدم، هرچه هستم و خواهم بود ماحصل آن حرف و آن شب است؛ اما حالا دیگر از پنجاه سال هم گذشته‌ام تقریباً هم سن زمانی که خود استاد هێمن نخستین کتابش را در بغداد چاپ کرد. با حفظ آن نظر محترم، عقیده‌ام عوض شده است؛ چون هر گلی بویی دارد و هرکسی به تعداد زبان‌هایی که می‌داند شخصیت و دنیا دارد. شاعران کرد و ترک پارسی‌گوی و باید گفت هند یا پاکستانی پارسی‌گوی در میان فارس‌ها از حرمت شاعران درجه دو خودشان جایگاهشان پایین‌تر است و این بدان دلیل نیست که تمام اشعار این عزیزان به باد فراموشی سپرده شود. من این اشعار را که کردها سروده‌اند ثروت و سرمایه‌ی فارس به حساب نمی‌آورم بلکه برعکسِ نظرِ استادم، افتخار می‌کنم که شاعران کرد در زبان غیر مادریشان تا این حد توانمند و استاد هستند.

وفایی در عهد ناصرالدین شاه زیسته است که دوره‌ی بازگشت بوده است، اشعارش کمتر از ترکان پارسی نیست، پس چرا باید اشعار فارسیش به باد فراموشی سپرده شود.

خواست درونی من این بود که دیوان وفایی در دو جلد جداگانه، یعنی اشعار کردی و اشعار فارسی جدا به چاپ برسد، و این نقطه نظر هم وقتی شدت گرفت که در حال تصحیح و شرح دیوان وفایی از روی نسخه‌ی استاد سترگ و عالی جناب محمد علی قره‌داغی بودم. تمام اشعار وفایی را یافتم، دیدم استاد هێمن چه ستم بزرگی در حق وفایی نموده است!. از طرفی هم استاد قره‌داغی به علت عدم آشنایی به زبان فارسی، نتوانسته است حق مطلب را ادا کند، همان‌گونه که ما عربی را به اندازه‌ی کردهای عراق نمی‌دانیم، به همین خاطر اشتباهات

چاپی، ناخوانایی، درست نفهمی و... زیادی در آن وجود دارد و من در حد توان شروع به اصلاح و بازسازی این دیوان نمودم و شاید بتوانم بگویم که این دیوان نود در صدش تصحیح شده است، همچنین معنی واژه‌ها و شرح ابیات را هم به آن اضافه کردم.

در فکر بودم که چه نامی برازنده‌ی این قسمت از اشعار وفایی است، که دیدم در آخرین قطعه شعری که استاد قره‌داغی آورده است نوشته شده: «هذا کتاب "شهد و شکر"» وفایی رحمه‌الله در سفر حجاز نزدیک روضه‌ی منوّره ـ زادها اللّٰه شرفاً ـ به تاریخ ۱۳۰۷ هجری قمری سروده است، پس برایم معلوم شد که وفایی خود اشعار فارسیش را «شهد و شکر» نام نهاده است.

وفایی پس از سفر حجاز هیچ‌گاه به کردستان بازنگشته و او هم جزو گمشده‌های بقیع است. روحش شاد و آمرزیده باد در کنار مقدسان آن مبارک تربت.

به هر حال بر خواسته‌ی درونی خود مبنی بر جدا کردن اشعار وفایی مُصِرّ بودم تا این‌که تکلّف و پافشاری دوستان نظرم را عوض کرد و هردو بخش (اشعار کردی و فارسی) را جهت چاپی عالی و در شأن این شاعر بزرگ کُرد، به انتشارات کردستان محوّل نمودم تا ان‌شاءاللّٰه چنین باشد.

حال کتاب شهد و شکر را تقدیم می‌کنم به تمام کسانی که بی‌تعصب از اشعار فارسی و کردی و ترکی و... هر زبانی که بلد باشند لذّت می‌برند و تکرار می‌کنم این کتاب را به عنوان هدیه‌ای از شاعری گران‌سنگ به همه‌ی هم‌میهنان پارسی زبان و پارسی دان ایرانی و غیر ایرانی تقدیم می‌کنم، نه به این خاطر که ادب پارسی محتاج این اشعار است، افتخار بر وفایی و ملت رشید و دانشمندِ وی که در سخت‌ترین شرایط با چنین طبعی حدیث نفس خود را به زبان پارسی سروده‌اند.

محمد سعید نجاری (ئاسۆ)

بوکان، ۱۳۸۸

غزليات

[۱][۱]

ای صفابخش جان نسیم صبا | حرکات تو جمله روح‌افزا[۲]
بگذری چون به شهر بی‌خبران | به وفایی رسان سلام مرا[۳]
کای تبه‌کار دامن آلوده | کای سیه نامه‌ی هزار خطا[٤]
چند با زلف و روی مغبچگان | چند مخمور و مست صبح و مسا[٥]
چند از کار خویش غافل و مست | با خدا باش یك‌زمان به‌خود آ[٦]
شد جوانی، گذشت وقتِ طرب | پیر گشتی به کنج میکده‌ها[۷]
خرقه‌ی زهد و سبحه‌ی تقویٰ | دام مکرند از پیِ دنیا[۸]
حقّه‌بازی به‌کار ما ناید | خرقه بازی است پیشه‌ی زُهدا[۹]

---

[۱]

(۱) وزن شعر: فاعلاتن مفاعلن فعلن. ردیف ندارد. واژه‌ی قافیه: صبا افزا، مرا و... حرف اصلی "ا" الحاقی ندارد.

(۲) صبا: باد ملایمی است که از شمال شرق می‌وزد. تو: مرجع ضمیرش باد صباست. روح افزا: آن‌چه به روح و روان شادی می‌بخشد.

(۳) شهر بی‌خبران: ناکجاآباد. وفایی: خود شاعر.

یعنی: شاعر انسانی بی‌خبر است او را آگاهی ده.

(٤) سیه نامه، تبه‌کار، دامن آلوده، هزار خطا: همه صفت و به معنی گناه‌کار است و منادی وفایی است.

(٥) مغ‌بچه: زیبا رو، بچه‌ی آتش پرست، مراد سالك مجذوب است. مخمور: مست. مسا: تنگ غروب.

یعنی: تاکی در فکر عیاشی و خوشگذرانی هستی؟.

(٦) به خودآ: به هوش آی. یعنی: تاکی غافلی کمی به خدا فکر کن.

(۷) شد: رفت. میکده: میخانه. یعنی: جوانی‌ات در گوشه‌ی میخانه‌ها سپری شد.

(۸) خرقه: لباس درویشان. سبحه: تسبیح. یعنی: آبزار سالك مانند دامی هستند که برای مکر و دنیاطلبی هستند.

(۹) خرقه‌بازی: به ظاهر سالك بودن. زهدا: جمع زاهد: عابدان ریایی.

زاهدان حقه‌باز و مکارند و این کار به درد ما نمی‌خورد.

نـتوان شـد بـه خـرقه، "خـرقانی" پـاك آیـینه شـو ز زنگ هـوا(۱۰)
کفر محض است در طریقت عشـق بـر بـیاض خـیال حـرف ایـا(۱۱)
بـا دل دردنـاك و دیـدهی تـر بـا لب خشك و رنگ زرد درآ(۱۲)
چشم خود را بکن تو چشمهی خون رستخیزی بههم رسـان ز دعـا(۱۳)
یارب یارب به سوزِ سینهی پـاك یارب یارب به صدق اهل صفا(۱٤)
یـارب یـارب بـه آهِ شبخـیزان یارب یارب به گریهی صـلحا(۱۵)
بـه مـه و بـرج و قـابقوسینت بـه شـهنشاهِ افسـر لولا(۱٦)
«قـلمِ عـفو بـر گـناهم کش» عاصیم زرد روی و روی سـیا(۱۷)
یـارب یـارب سگـم خـطاکـار زار، شرمندهام، به جـرم، خـطا(۱۸)

---

(۱۰) با خرقه پوشیدن نمیتوان به ابوالحسن خرقانی و امثال او رسید، پس مثل آیینه بیرنگ باش و خودرا از چرک تمایلات نفسانی دور بدار.

(۱۱) بیاض: صفحهی سفید کاغذ، پاکنویس. ایا: حرف ندا برای دور.

یعنی: در راه عشق گفتن ایا کافری است، زیرا خدا در خیال مؤمنان حاضر است باید گفت «ای» که برای ندای نزدیک است.

(۱۲) در آ: وارد شو. یعنی: به محضر خدا با دیدهی نمناك و دل پاک وارد شو.

(۱۳) رستخیز: قیامت: یعنی: دلت را منبع خون کن و با دعاکردن قیامتی برپاکن.

(۱٤) یعنی: خدایا به صافی درون انسانهای پاك قَسَمت میدهم.

(۱۵) یعنی: به آه شب بیداران و گریهی انسانهای صالح قَسَمت میدهم.

(۱٦) مه و برج و قاب قوسین و شهنشاه افسر لولا: همه منظور حضرت محمد است. تلمیح است به حدیث «لولاك لما خلقت الأفلاك» و آیهی «فکان قاب قوسین أو أدنی» در واقعهی اسراء و معراج.

(۱۷) عاصی: گناهکار. زرد رو: شرمنده. قلم کشیدن: محو کردن، یعنی گناهانم را ببخش.

مصراع اول از شیخ اجل (سعدی) است که در گلستان چنین آمده است:

بـر درِ کـعبه سـائلی دیـدم که همیگفت و میگریست خوش:
مـن نگـویم کـه طاعتم بـپذیر قـلم عـفو بـر گـناهم کش

(۱۸) یعنی: خداوندا من سگ خطاکارم و پر جرم و تقصیرم.

یـــارب یـــارب افـــتاده از راهـــم دســـتگیرم ز لطـــف و راه‌نـما[۱۹]
یکـدل از هـم گسـل عـلایق روح یکسر از دل فکن غـم دو سـرا[۲۰]
در خـــربات شـــو بـــه آب مـغان لوح دل پـــاك کـــن ز مـــاسوا[۲۱]
دست در گـــردن صـــراحـــی زن روی بر خـاك پـای جـام بسـا[۲۲]
جـــرعه‌ای بـــر دل (وفـایی) ریـز گـــره از کـار بسـته‌اش بگشـا[۲۳]
بـــاز شـــهباز بـاش سـدره نشـین بگسل این رشـته و عـلایق را[۲٤]
جـــنبشی آر تـــا ریـــاض بـهشت باز شو نکته سنج و نـغمه سـرا[۲۵]
عشق جو عشق بـاز عشـق طـلب عشـق ورزنـد عـاشقان خـدا[۲٦]

---

(۱۹) دستگیرم: فعل امر یعنی دستم بگیر. راه نما: فعل امر: یعنی راه را به من نشان بده.
(۲۰) گُسَلْ: پاره کن. دو سرا: جهان و آخرت. یعنی: علایق روح را پاره کن و غم دو جهان را فراموشم نما.
(۲۱) شو: بشور، پاک کن. مغان: آتش پرستان. ماسوا: آن‌چه غیر از خداست، کائنات. لوح دل: اضافه‌ی تشبیهی است، دل به تخته تشبیه شده.
یعنی: خدایا دلم را با آب معرفتت پاک کن، و از علایق مادیم بگسلان.
(۲۲) گردن صراحی: اضافه‌ی استعاری است یعنی شیشه‌ی شراب. بسا: فعل امـر است از ساییدن.
یعنی: در بزم باده‌خواری و جرعه‌نوشی عارفان جایم بده و همنشینی با آن‌ها را نصیبم کن.
(۲۳) جرعه: کمی نوشیدنی. گره گشودن: حل کردن مشکل. یعنی: جرعه‌ای به وفایی ده و مشکلش را حل کن.
(۲٤) باز شهباز: پرنده‌ی تیز پر. سدره نشین: آسمان نشین.
یعنی: این دلبستگی‌های زمینی را رها کن و فرشته‌ی آسمانی باش!.
(۲۵) ریاض: باغچه‌ی بهشت. یعنی: حرکتی از خود نشان بده، و از عالم ناسوت فاصله بگیر و مانند مَلَك وارد بهشت شو تا باز دوباره نکته سنج و خوش کلام شوی.
(۲٦) یعنی: عشق را بخواه زیرا طالبان خدا عاشق هستند.
در پایان این قصیده دو بیت دیگر آمده که شاید خواسته باشد به ترجیع بندش تبدیل کند، اما نتوانسته یا ناقص مانده، معلوم است در این شعر وفایی به ترجیع بند هاتف اصفهانی بی‌توجه

[۲] [1]

بـــتم بـــر طـلعت خـود شـانه زد زلف چـلیپا را
پـــریشان بـر صـباح عـید دارد شـام یـلدا را [2]
هـــلاکـــم کـــرده بـی‌پروا فـرنگی‌زاده تـرسایی
که گر دستش رسد یکباره خون ریزد مسیحا را [3]
من از رخسار و گیسوی تـو حـیرانـم نـمی‌دانـم
که دخلش چیست این کافر یدِ بیضای موسی را [4]

☞

نبوده است. آن دو بیت را این‌جا می‌آوریم:

ســاقی ای مـظهر تـجلی و نـور — **ای همه جلوه‌ی تو عیش و سرور**
مســـتم و رنـــد و دامـــن آلوده — **شست‌وشویم بکن به آب طهور**

[۲]

(۱) وزن شعر: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن، بحر هزج مثمن محذوف. ردیف: را. واژه‌ی قافیه: چلیپا، صبا و... .

(۲) چلیپا: صلیب. شام یلدا: طولانی‌ترین شب سال، استعاره از زلف است. صباح عید: صبح عید، استعاره از رخسار یار است.

یعنی: یار وقتی زلف را شانه کرد زلف دراز و سیاهش را روی رخسار مانند صبح عید روشنش انداخت.

(۳) هلاک: کشتن. فرنگی‌زاده: بی‌دین، بی‌وفا. ترسا: مسیحی.

یعنی: بدون هیچ ترس و پروا آن ترسای بی‌دین و وفا مرا کشت، او به حدی خونریز است اگر بخواهد خون عیسی پیامبر خودش را هم می‌ریزد.

(٤) دخلش چیست: چه ربطی دارد، چه نسبتی دارد. کافر سیاهی، استعاره از زلف یار است. ید بیضا: دست سفید، استعاره از رخسار یار و تلمیح به معجزه‌ی موسی است.

یعنی: من از باهم بودن زلف و رخسارت در کنار یکدیگر در عجبم و نمی‌دانم سیاهی با سفیدی چه نسبتی دارند.

اگـــر مـــحراب ابـــروی تـو را از گـریه مـی‌بیند
به فرق خـویشتن ویـران کـند راهب کـلیسا را[۵]

خـــیال قـــد جـــانان در دل سـوزان و حـیرانـم
که ترسم آتش دوزخ بسـوزد نـخل طـوبی را[٦]

بـــهار آمـــد بـــیا سـاقی بـه‌رغم چـرخ مـینایی
وبـــال گـــردن زاهـــد بـــریزان خـون مـینا را[۷]

به يك خنده دل و دین (وفـایی) بـرده، حـیرانـم
مگـــر بـــرق یـمان زد خـرمن جـان تـمنا را[۸]

(۵) یعنی: هرکس محراب ابروی تو را در حال گریه ببیند، راهب هم باشد کلیسا را روی سر خود خراب می‌کند.
بین محراب و کلیسا تضاد هست و ابرو به محراب تشبیه شده است.
(٦) نخل طوبی: درخت بهشتی. یعنی: می‌ترسم خیال آتشین عشق روز قیامت درخت طوبای بهشت را بسوزاند. اغراق در این بیت دیده می‌شود. تشبیه قد یار به طوبی و دل خودش به دوزخ.
(۷) به‌رغم: برخلاف میل. چرخ مینایی: آسمان. وبال: گناه. خون مینا: شراب. مینا: ساغر می.
یعنی: ساقی بهار آمد بیا بر خلاف میل چرخ دوران، پیاله‌ی شراب را به گناه گردن عابدان دروغین پر کنیم.
(۸) یعنی: تعجب می‌کنم یار با یک خنده دل و دین ما را برده است، انگار برق یمنی خرمن خواسته‌های مرا آتش زد است.
یمان: به نوعی شمشیر نیز گفته می‌شود. در این بیت تجاهل العارف وجود دارد.

[۳][۱]

ای تُرك خطا، ماهِ خُتن، سرو خودآرا | بر سوختهی خویش ببخشای خدارا[۲]
ما تشنه لبانیم تو هم آب بقایی | بر تشنه یکی جرعه ببخش آب بقا را[۳]
در هر شکن افتاده هزاران چو دل ما | مشکن دل ما، شانه مزن زلف دوتا را[٤]
آرایش روی تو صلا زد به قیامت | یارا دگر این روی دلارای میارا[٥]
گویند (وفایی) ز فلانی تو بکش دست | با پادشهان کی سر و کار است گدا را[٦]
در مکتب ما حرف جفا خوانده نمیشد | چشم تو اگر درس به من داد وفا را[۷]
از ناکسیِ من، همه ملت گله دارند | در صومعه و دیر مسلمان و نصارا[۸]

---

[۳]

(۱) وزن شعر: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن، بحر هزج مثمن اخرب مکفوف محذوف. ردیف: را. واژهی قافیه: خودآرا، خدارا، و... .

(۲) خودآرا: آرایش دهندهی خود. ترك: زیبا رو. خطا: سرزمین چین. یعنی: ای یار زیبای ختایی! بر عاشقان سوخته دل خود به خاطر خدا رحم کن. میان خودآرا و خدارا جناس تام وجود دارد.

(۳) آب بقا: آب حیوان، آب زندگانی. جرعه: کمی آب.
یعنی: ما عاشقان تو تشنه لب هستیم لب تو مثل آب بقاست، بیا محض رضای خدا از آب لبت کمی به عاشقان تشنهات بچشان. حسن تعلیل در این بیت هست.

(٤) شکن: چین گیسو. یعنی: در هر چین گیسویت هزاران دل عاشق زندانی است، به خاطر خدا زلف را شانه مزن تا دلها آواره نشوند. در «شکن» و «مشکن» جناس تام و افزایشی وجود دارد.

(٥) صلا زدن: فریاد زدن، جاردادن. یعنی: وقتی که تو روی خود را آرایش میکنی انگار جار میزنند که قیامت برپا شده، ای یار این روی زیبا و دلگیر را آرایش مکن، تا قیامت برپا نشود.

(٦) دست کشیدن: دست برداشتن. یعنی: چنین میگویند وفایی از یارت دست بردار او شاه است و تو گدا، پادشاه و گدا هیچوقت باهم آمیزشی ندارند.

(۷) یعنی: اگر چشم تو وفادار میبود و به من درس وفا میداد، دیگر در مذهب و مدرسهی ما واژهی جفا دیده نمیشد.

(۸) ناکسی: بدبختی. به بیگانه تعبیر میشود. نصارا: مسیحی. یعنی: تمام مردم اعم از مسیحی و یهود و مسلمان از بدبختی من گله دارند.

لطفی کن و بر حال (وفایی) نظری کـن ای خواجه‌ی احرارِ من ای شاه بخارا(۹)

[۴](۱)

تـــاریك مکـــن روز مـــرا بـــاز، نگـــارا بر چهره مـزن شـانه دگـر زلف دوتـا را(۲)

دیوانـه شـدم در غـم بـالای تـو از جـان هرچند به جـان دوست نـدارنـد بـلا را(۳)

داد از ســـتم چشـم تـو، ای پـادشه نـاز! ز اندازه به‌در می‌برد ایـن تـرك جـفا را(٤)

بزمی خوش و می بی‌غش و دلدار کریم است ساقی تو بزن ساغر و مطرب تو سه‌تا را(۵)

نـــومید ز عـــفو و کـرم حـق نشـود کس جایی که فرو شُست سیه نـامه‌ی مـا را(٦)

---

(۹) خواجه‌ی احرار: شاه عبید اللّٰه سمرقند، اشاره به پیر و مرشد خود شیخ عبید اللّٰه شمزینی هم دارد. شاه بخارا: شیخ بهاءالدین نقشبند.

یعنی: ای شیخ من که هم‌چون خواجه‌ی احرار و شاه بخارا هستی لطفی کن و برحال وفایی نظری بیفکن.

[۴]

(۱) وزن شعر: مفعولُ مفاعیل مفاعیل فعولن، بحر هزج مثمن اخرب مکفوف محذوف.

(۲) یعنی: ای یار من با شانه زدن به زلف دوتایت روز مرا تاریک مکن، چون وقتی به زلفت شانه می‌زنی زلف سیاهت جلو نور خورشید رخسارت را می‌گیرد و روز من تاریک می‌شود.

(۳) بالا: قد و قیافه. یعنی: از غم قد و بالای تو دیوانه شدم، هرچند مردم بلارا دوست ندارند، اما من بلارا بخاطر تشابه به بالای تو دوست دارم. یا بالای تو بلای جان‌هاست.

(٤) ترک: زیبا رو، استعاره از چشم یار است. یعنی: فریاد از دست چشمان تو که پادشاه ناز هستی و چشمت از اندازه بیرون ستم می‌کند.

(۵) می بی‌غش: شراب صافی. دلدار: یار. سه‌تا: نوعی آلت موسیقی.

یعنی: در مجلسی که می صافی و یار مهربان وجود دارد، ساقی تو ساغر بنوش و مطرب تو نیز سه‌تا را بنواز.

(٦) سیه نامه: نامه‌ی اعمال گناه آلود. یعنی: هیچ‌گاه نباید از رحمت خدا ناامید شد، دور نیست که نامه‌ی عمل سیاه مرا نیز پاک کند.

یك قطره ز بحر کرم اوست دو عالم	باکی نبود غرقه‌ی الطاف خدا را(۷)
شیطان چه کند با دل هوشیار (وفایی)	سگ را به حریم حرَم کعبه چه یارا؟!(۸)

[۵](۱)

ای تُرك خطا، ماهِ خُتن، سرو دل‌آرا	بر سوخته‌ی خویش ببخشای خدارا(۲)
در هر شکن افتاده هزاران چو دل ما	مشکن دل ما، شانه مزن زلف دوتا را(۳)
سودازده‌ی زلف توم، مرحمتی کن	صد نیش به جان است از این مار دوتا را(٤)
از بادِ غبارِ درِ تو صد گله دارم	کین سرمه سلامی نکند دیده‌ی ما را(۵)

---

(۷) غرقه: غرق شده. بحر کرم: کرمی که مانند دریا وسیع و بخشنده است.
یعنی: هردو جهان قطره‌ای از دریای بخشش الهی است، کسی که غرقِ گناه باشد، با امید به لطف خدا، بی‌باک است.

(۸) یارا: توان، جرأت. حریم: محوطه. حریم کعبه: استعاره از دل وفایی است.
یعنی: شیطان نمی‌تواند در دل وفایی رخنه کند؛ زیرا هشیار است و دل او مثل حریم کعبه است که شیطان چون سگ نمی‌تواند وراد آن‌جا شود. صنعت اسلوب معادله در این بیت دیده می‌شود.

[۵]

(۱) وزن شعر: مفعول مفاعیلُ مفاعیلُ فعولن، بحر هزج مثمن اخرب مکفوف محذوف.
ردیف: را. واژه‌ی قافیه: آ، خدا، دریا، و...

(۲) معنی این شعر در غزل شماره (۳) گذشت.

(۳) معنی این شعر نیز در غزل شماره (۳) گذشت.

(٤) مار دوتا: استعاره از دو زلف یار است. سودا زده: دیوانه.
یعنی: دیوانه‌ی زلف توام رحمی کن که مارهای دو زلفت جان مرا از صد طرف نیش زده‌اند.
ایهام ظریفی بین سودا به معنی سیاهی و سودا به معنی دیوانه وجود دارد.

(۵) سرمه: ماده‌ی سیاه رنگی است که در چشم کشند، کحل، استعاره از خاک درِ یار است.
یعنی: گله‌مندم از گرد و خاک کوی تو چرا این سرمه به چشم من سلامی نمی‌کند. آرایه‌ی تشخیص و استعاره و تتبع اضافات وجود دارد.

چشمان تو خوش ساخته با ابرو و مـژگان   کـافر عـجب از کـف نـدهد قـبله‌نما را[٦]
حالِ دلِ صد پاره بـه جـانان کـه رسـاند؟   کـاندر حـرمش ره نـبود بـاد صـبا را[٧]
من خود به کجا، یار کجا این چه (وفایی) است   با پادشهان کَیْ سر و کـار است گـدا را؟[٨]

[۶][١]

بــاغبان از مــا درِ گــلزار بــندیدن چــرا؟
جان گـرفتن بـهر یك نـظاره نـادیدن چـرا؟[٢]
با نگاهی قـتل مـن کـردی و رفـتی جـان مـن
کام خود از خون من دیدی و رنجیدن چرا؟[٣]

---

(٦) کافر: استعاره از زلفان سیه یار است. قبله نما: استعاره از رخسار است.
یعنی: چشم تو خوب با مژه و ابرویت ساخته و سازگار است، از زلف سیاهت در عجبم که چرا رخسارت را رها نمی‌کند.
(٧) جانان: معشوق. یعنی: حال دل عاشق را که صد پاره شده است چه کسی به یار می‌رساند درحالی‌که یار طوری محافظت می‌شود حتی باد صبا هم اجازه‌ی عبور به حرم و خانه‌اش را ندارد.
(٨) یعنی: من کجا و یار کجا؟! یار پادشاه است و من گدا که هیچ‌گاه وفایش شامل حال من نمی‌شود.
آرایه‌ی حسن تعلیل وجود دارد.

[۶]

(١) وزن شعر: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن، بحر رمل مثمن محذوف. ردیف: چرا. واژه‌ی قافیه: بندیدن، نادیدن، و...
(٢) بندیدن: بستن، معلوم است که شاعر فارس زبان نیست، زیرا مصدر بندیدن مخالف قیاس است. گلزار: استعاره از رخسار و سینه‌ی یار است. نظاره: نگاه کردن.
یعنی: ای باغبان (ای یار) چرا درِ گلزار را از ما می‌بندی و در ازای یک نگاه کردن به گلزار رخسار یار، جان مارا می‌گیری.
(٣) یعنی: با یک نگاه خون مرا ریختی و به آرزوی خود رسیدی و پس از آن رفتی، دیگربار رنجیدن چرا؟

لشکر مژگان مکش بر کشتگان ناز خود
مُلك، مُلكِ توست دیگر فکر چاپیدن چرا؟(٤)
روی گردان، چین در ابرو افکنان از ما چه بود
فصل گل از ماه قوس این ژاله باریدن چرا؟(٥)
گر جمال کعبه‌ی مقصود می‌خواهی بنال
در بیابانِ طلب، ای دوست، خوابیدن چرا؟(٦)
گل چو از بلبل نخواهد غیر شیون مطلبی
تا بود جان در بدن دیگر نالیدن چرا؟(٧)
شمع چون از سوزش پروانه می‌نالد به جوش
جان اگر شیرین‌تر است، آخر نسوزیدن چرا؟(٨)

---

(٤) چاپیدن: چپاول، قتل و غارت. لشکر مژگان: اضافه‌ی تشبیهی مژه به لشکر است.
یعنی: چرا با مژگان خود عاشقان ناز خود را غارت می‌کنی آن‌ها مملوک و تحت تصرف خودت هستند، چرا در فکر غارت ملک خود هستی؟

(٥) چین در ابرو افکندن: خشمگین شدن. ماه قوس: ماه پاییز، استعاره از ابروی یار است. ژاله: شبنم.
یعنی: چرا از ما روی‌گردان و خشمگین هستی، ابروهایت مانند ماه قوس است و عرق‌هایت چون ژاله در ماه پاییز کی وقت شبنم است؟! استعاره وجود دارد.

(٦) جمال کعبه‌ی مقصود: معشوق واقیعی. بیابان طلب: یکی از وادی‌های سرزمین عشق.
یعنی: اگر می‌خواهی به یار برسی باید ناله و زاری کنی، کسی که دنبال طلب باشد نباید ساکت و آرام بماند.

(٧) شیون: گریه و زاری. یعنی: گل جز گریه و زاری کردن چیزی دیگر از بلبل عاشق نمی‌خواهد، پس تا جان در بدن است چرا عاشق نمی‌نالد و گریه نمی‌کند.

(٨) نسوزیدن: شاعر می‌خواهد مصدرهایی را از اصل صیغه‌ی سوختن بسازد که این خلاف قیاس است.
یعنی: وقتی شمع (نماد معشوق است) از پروانه (نماد عاشق است) جز سوختن نمی‌خواهد، با سوختن او به جوشش می‌آید، پس چرا باید عاشق خود را نسوزاند.

احتیاط جان (وفایی)، نیست در بازار عشق
دوست گفتن سر ز تیغ دوست خاریدن چرا؟[۹]

[۷][۱]

شانه زد بر روی خود چون طرّه‌ی دلّاله را
یاسمن بر ماه من داغی به دل زد لاله را[۲]
پر عرق شد لعل او از چشم، چون رو برافروخت
پس چرا گویند مهر از گل بگیرد ژاله را؟[۳]

(۹) احتیاط: آرام عمل کردن. یعنی: ای وفایی در بازار عشق احتیاط کردن معنایی ندارد، حتی نباید سر را از تیغ دوست دور نگه‌داشت؛ زیرا تیغ او سر را می‌خاراند، یعنی: جور معشوق خوشایند است.

[۷]

(۱) وزن شعر: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن، بحر رمل مثمن محذوف. حروف ردیف: را. واژه‌ی قافیه: دلّاله، لاله، ژاله، و... .

(۲) طره: موی پیشانی. دلّاله: زن عشوه‌گر در این‌جا صفت مو است. ماه من: استعاره از یار است.

یعنی: یار وقتی موی زیبایش را شانه کرد، مویش چون یاسمن لاله را داغدار کرد، چون از او زیباتر بود.

(۳) ژاله: شبنم. لعل: سنگ قیمتی قرمز رنگ، استعاره از لب و رخسار یار است. مهر: خورشید.

یعنی: یار وقتی چشمش را به رخسارش دوخت رخسارش پر عرق شد، پس چرا می‌گویند خورشید شبنم را پاک می‌کند؟ در حالی‌که خورشید چشم یار شبنم عرق یار را درست کرد. تجاهل العارف، استعاره و تشبیه وجود دارد. سعدی در این مضمون می‌فرماید:

چون شبنم اُفتاده بُدم پیش آفتاب   مهرم به جان رسید و به عیوق بر شدم

روزهــا دل در پــی زلف تــو آه و نـاله کـرد
جز پریشانی چه حاصل گشت آه و نـاله را؟(٤)

گــم شـد از بـیداد خـط، شـیرینی لعـل لبش
غــارتی کــردند آوَخ، هـندوان، بـنگاله را(۵)

جز خط روی تـو در زلف پـریشان کس نـدید
عقرب عنبر فشـان و مـاه مشکـین هـاله را(٦)

در خط خود بـین بـه افسـون عـالمی را راه زد
گــمره آن کـو پـی رود آوازه‌ی گـوساله را(۷)

چــون (وفــایی) التــفات نـرگس مـغ‌بچگان
بگذرانیدم به مســتی عـمر چـندین سـاله را(۸)

---

(٤) یعنی: دلم خیلی به دنبال زلفت آه کرد، اما حاصل آه و ناله پریشانی است که زلف تـو پریشان است.

(۵) خط: موی نـازک رخسـار و کـنار لب. آوخ: فـریاد شـبه جـمله است. هـندوان: هـندی، استعاره از موی رخسار است. بنگاله: ایالتی خوش آب و هوا در هندستان، استعاره از رخسار یار است.

یعنی: رخسار یار شیرینی لبش را گم کرد، فریاد که هندی‌ها شهر بنگاله را غارت کردند. یا موهای رخسار یار زیبایی را از لبش انداخت. این تشبیه در مورد شاهد صادق‌تر است.

(٦) عقرب عنبر فشـان: استعاره از زلف یار است. مشکین هاله: خط رخساره‌ی یـار. هـاله: خرمن ماه.

یعنی: خط رخساره‌ی تو مانند مشک و عنبر در میان زلف‌هایت جلوه می‌کند، جز از تو کسی ندیده ماه هاله‌اش سیاه باشد.

(۷) کو: که او. آوازه‌ی گوساله: تلمیح به داستان موسی و سامری. یـعنی: خـط رخسـار تـو مانند آواز گوساله‌ی سامری مردم زیادی را از راه بیرون برده است و اشتباه می‌کنند کسانی که به دنبالش می‌روند. همانگونه که به آواز گوساله‌ی سامری فریب خوردند.

(۸) مغ‌بچه: پسران زیباروی آتش پرستان. نـرگس: اسـتعاره از چشـم است. التـفات: تـوجه نمودن.

☜

[۸][۱]

حــــلقه چـــو زد در دی زلفــان رخ جــانان را

مانا ز گلستان پُـر گـل کـرده بـه دامـان را[۲]

ای کـــز اثـر خــنده دل‌پـرور و جــان بـخشی

برکُشته‌ی خود بگشـا بـاری لب خـندان را[۳]

رویت گل و لب شکر، من خسته، تو جان پرور

ای گل‌شکر، ای دلبر، رحمی مـن بـریان را[٤]

نـــازم خــط خــوشبویت، گــرد لب دلجــویت

ریحان که نـمی‌روید جـوی شکـرستان را[٥]

☞

یعنی: وفایی آن قدر به توجه و التفاتِ چشمِ پسران زیـباروی (سـالکان مـجذوب) مست و بی‌خود شد که عمر چندین ساله‌اش را مستانه گذراند.

[۸]

(۱) وزن شعر: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن، بحر مضارع مثمن اخرب. ردیف: را. واژه‌ی قافیه: جانان، دامان، خندان و...

(۲) مانا: شباهت داشت. دی: دیروز. یـعنی: دیـروز کـه زلف یـار بـه دور رخش حـلقه زد، رخسارش را به مانند گلستانی پر گل کرد. تشبیه مرکب وجود دارد.

(۳) لب گشـودن: کنایه از حرف زدن. کشته: مجازاً یعنی عاشق. یعنی: ای یاری که با خـنده جان‌بخش و پرورنده‌ی دلی، لبت را بر عاشق خود بگشا با وی حرف بزن.

(٤) بریان: برشته و سوخته، در این‌جا منظور عاشق است.

یعنی: ای یاری که رویت گل است و لبت شکر است، من زخمی‌ام تو روح‌بخشی، رحمی به حال من عاشق زخمی کن.

(٥) خط: موی بـالای لب و رخسـار. ریـحان: گـیاهی خـوشبو، استعاره از خـط یـار است. شکرستان: استعاره از دهان و لب است.

یعنی: ای یار بنازم به موی رخسار زیبایت که دور لبت روییده تعجب می‌کنم ریحان چه‌طور به دور جوی شکرین لب و دهان تو روییده است؟ تجاهل العارف وجود دارد.

آسوده خوش آن روزی لعل تـو مَـزم زانسـان
یک قطره نمانْد باقی آن چشمه‌ی حیوان را[٦]

بگـرفت خـط مشکـین لعـل لب شـیرینت
مور از چه به کف دارد این مُهر سـلیمان را[٧]

گر کحل نظر خـواهـی تـا عـالم جـان بـینی
دریاب به جان ای دل! خاك در مسـتان را[٨]

دور دهـنت گـردم، سـاقی بـه کـرم جـامی!
شاید کـه کـنم بـیرون از دل غـم دوران را[٩]

خوش رفت نپرسید آن کاو عمر (وفایی) بـود
آری که وفـا نـبود خـود عـمر شـتابان را[١٠]

---

(٦) آسوده خوش: خوشا آن روز. چشمه‌ی حیوان: آب زندگانی، چشمه‌ی ظلمات.
یعنی: خوشا آن روزی که لبت را مزّه کنم و ببوسم به قدری مشتاقانه آن کار را مـی‌کنم کـه قطره‌ای از آب حیوان دهنت را باقی نمی‌گذارم، همه را می‌مکم.
(٧) یعنی: خط رخسارت که سـیاه است لب شـیرینت را گـرفت، مـوها مـثل مـورچـه مُـهر حضرت سلیمان را در اختیار گرفتند. ضمن تلمیح اشاره به داستان سلیمان، بین مور و مهر و سلیمان مراعات النظیر وجود دارد.
(٨) کحل نظر: سرمه‌ی چشم. یعنی: اگر می‌خواهی سرمه‌ای بیابی تا عالم ارواح و غیر مادی را مشاهده کنی، باید خاک درِ مستان (شیفتگان) را مثل سرمه در چشم کشی آن وقت اهل نظر می‌شوی.
(٩) یعنی: ای ساقی فدای دهنت گردم از روی مرحمت جامی بـه مـن ده تـا غـم جـهان را فراموش کنم.
(١٠) یعنی: عمر وفایی خیلی با سرعت سپری شد و از وی نپرسید، بله عمری که با عجله می‌گذرد وفا ندارد. بین وفا و وفایی جناس است.

[۹][1]

بشکست چــو زلف ســیه مشك‌فشــان را | بشکست دگر رونق و بو، عنبر و بــان را[2]
در ابروّت از عارض و مـژگان بـه خـیالم | يك جا نبود مهر و مه و تـير و كـمان را[3]
زلف تو بلای دل و خط، فتنه‌ی دل‌هـاست | خونین دل از این پیر و جوان پیر و جوان را[4]
فــریاد ازان چشـــم غـزالانـه کـه کـردند | در سلسله‌ی زلف تو صد شیر ژیـان را[5]
تا چشم من غـم‌زده سـیراب جـهان است | یک سرو نرسته است چو تو باغ جهان را[6]
خون گشت دل و دیده‌ی من موی بـرآورد | از بس که به دل گریه کنم موی مـیان را[7]

---

[۹]

(۱) وزن شعر: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن، بحری هزج مثمن اخرب مکفوف محذوف.
ردیف: را. واژه‌ی قافیه: فشان، بان، و...

(۲) عنبر: گیاه خوشبو. بان: گیاهی است ساقدار و خوشبو. یعنی: زلف پریشان و پر چین و شکنش رونق و خوشبویی را از گیاهان خوشبو گرفت.

(۳) به خیالم: تعجب می‌کنم، به آنان فکر می‌کنم.
یعنی: ابروی و رخسار و مژگان تو مرا متعجب کرده است چه‌طور ممکن است خورشید و ماه و تیر و کمان همه دور هم باشند.
ابرو به کمان، ماه به رخسار، چشم به خورشید و مژه به تیر تشبیه شده است.

(٤) پیر و جوان: همه‌ی مردم، همه کس. پیر و جوان: پیر زلف یار و جوان خط رخسار و گرد لب یار.
یعنی: زلفت فتنه‌ی دل و خط رخسارت بلای جان‌هاست همه‌ی انسان‌ها از دست این پیر و جوان (زلف و خط) تو دل خون شده‌اند.

(۵) غزال: آهو. سلسله: زنجیر. شیر ژیان: شیر خشمگین، استعاره از دل عاشق است.
یعنی: فریاد از دست این چشم آهووَشِ تو که صدها دل مانند شیر خشمگین را در زنجیر زلفت دربند کشید. بین آهو و شیر تضاد هست. سلسله و شیر و غزال استعاره هستند.

(٦) یعنی: از روزی که چشمم به باغ جهان آشنا شده، سروقدی به راستی قد تو ندیدم که در باغ جهان بروید.

(۷) موی میان: استعاره از کمر باریک است. مو درآوردن چشم: بیمار شدن و نوعی مریضی چشم و زیاد انتظار کشیدن معنی می‌دهد.

گفتم که کنم شکوه ز هجران تو، زلفت　　در گردنم افتاد و فرو بست فغان را(۸)
بی‌شمع رخت روز، شب خلوتیان است　　یک روز بر افروز شب خلوتیان را(۹)
زین جام و سبو طی نشود تشنگی ما　　ساقی به بغل گیر سبك رطل گران را(۱۰)
از کشمکش دهر تو آنستی (وفایی)　　در چشم کشی خاك در پیر مغان را(۱۱)

[۱۰](۱)

آن روز کزان طرّه به رخ بست شکن را　　در گردن خورشید و مه افکند رسن را(۲)

یعنی: دلم خون گشته و چشمم زخمی و خونالود شده است، چون آن‌قدر از ته دل برای کمر مانند موی تو گریه کرده‌ام. حسن تعلیل، استعاره و تکرار وجود دارد.

(۸) یعنی: خواستم از دوری روی تو گلایه‌ای کنم، زلفت چون طنابی در گردنم افتاد و مرا از فریاد کشیدن انداخت.

(۹) خلوتیان: عارفان و عاشقان تنهایی گزیده. یعنی: اگر شمع رخسار تو نباشد، روز روشن برای خلوتیان عاشق تو به مثابه‌ی شب تاریک می‌باشد، یکبار خود را نشان بده تا شبشان به روز تبدیل شود.

(۱۰) جام: پیاله‌ی شراب. سبو: کوزه‌ی شراب. سبک: فوری، قید حالت است. رطل گران: پیمانه‌ی بزرگ.

یعنی: با این پیاله و کوزه تشنگی‌مان تمام نمی‌شود ای ساقی بیا و خیلی با عجله ساغری بزرگ برایمان پیدا کن.

(۱۱) یعنی: ای وفایی آن قدر کشمکش دهر را دیدی و تجربه پیدا کردی، توانستی به این حقیقت برسی که خاک در پیر چون سرمه‌ای است هرکه در چشم کشد هشیار و بینا می‌شود.

[۱۰]

(۱) وزن شعر: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن، بحر هزج مثمن اخرب مکفوف محذوف. ردیف: را. واژه‌ی قافیه: شکن، رسن، و...

(۲) طرّه: کاکل، موی پیشانی. شکن بربستن به رخ: آرایش و پیچ و خم زلف بر رخسار. خورشید و مه: استعاره از رخسار یار هستند. رسن: طناب، استعاره از زلف یار.

گیسوی تو خود رنگی و روی تو فـرنگی
کافر شده زان، برده ز دل حب وطـن را[۳]

باز آ ای بت من، در سر این طرّه چه داری؟
زان رو که به‌هم برزده‌ای چین و ختن را[٤]

در زلف تو از قامت و رخ ناله‌ی دل‌هاست
چون بلبل و قمری که سبب سرو سمن را[۵]

زین گونه کـه خـیزد ز لبت خـنده دمـادم
شکـــر نشـنیدم کـه بـود لعـل یـمن را[٦]

بـــخرام بــه بـــاغ سـمن و سـنبله امـروز
زان پیش که سنبل دمد این برگ سمن را[۷]

در بـــاغ گـذر کـرد مگـر سـرو چـمانت
کز گریه به گِل برده فرو سـرو چـمن را[۸]

مشکین سـر زلفت دل مسکـین (وفـایی)
مشکن دگر این زلف پر از تاب و شکن را[۹]

☞

یعنی: روزی که یار زلفش را بر رخسـار پیچ و تـاب داد، طـناب در گـردن مـاه و خـورشید انداخت.

(۳) گیسوی رنگی: غیر سیاه. فرنگی: غیر مسلمان. یـعنی: زلفت رنگـی است و رخت هـم مانند فرنگی‌هاست، به همین دلیلِ دل کافر شده و دوستی وطـن را کـه سـینه‌ی مـن بـاشد فراموش کرده‌ای. بین رنگی و فرنگی جناس افزایشی وجود دارد.

(٤) یعنی: ای یار من در زلفت چه اسراری نهان است که سرزمین چین و ختن را به هم زده است. ایهام در چین و ختن وجود دارد.

(۵) قامت: قد. رخ: رخسار. یعنی: با دیدن قامت و رخسار تـو در دل مـا نـاله‌هاست مـانند قمری و بلبل که در چمن سرو سمن را ببینند. استعاره و لف و نشر وجود دارد.

(٦) لعلِ یمن: استعاره از لب یار است. یعنی: بدین گونه که هر لحظه از لبان تو صدای خنده برمی‌خیزد، من نشنیده‌ام که لعلِ یمانی این چنین شکر داشته باشد؟. تجاهلِ العارف وجود دارد.

(۷) بخرام: با ناز برو. سنبله: استعاره از موی رخسار است. برگ سمن: اسـتعاره از رخسـار است. یعنی: قبل از این‌که از رخسارت موی بروید به باغ برو و سیاحت کن. استعاره وجود دارد.

(۸) سرو چمان: قد مانند سرو اما متحرک، این تعبیر از حافظ است.

یعنی: آیا قد تو از باغ عبور کرده که سرو از شرمندگی او پایش در گِل فرو رفته است. تشبیه تفضیلی وجود دارد.

(۹) یعنی: سر زلف خوشبوی تو مسکن دل وفایی است، این زلف را این قدر پیچ مـده تـا ☜

[۱۱][۱]

ز دست خود مده ای دیده یاد زلف مشکین را
که این ظلمت فزاید روشنایی چشم خونین را[۲]
ز عشق روی او شد دل اسیر غمزه‌ی چشمش
چو در گلشن به چنگ افتد کبوتر بچه شاهین را[۳]
پریشان هر زمان گیسو به رخسار عرقناکش
تماشا خوش بود شب در کنار ماه، پروین را[۴]
ز مژگان تو ویران گشت دل زان‌رو همی‌نالم
که چندین رخنه کرده است این کج‌آیین، کعبه‌ی دین را[۵]

☞

خانه خراب نشوم.

بین مسکین و مشکین جناس خط هست و بین مشکن و شکن نیر جناس اضافی افزایشی وجود دارد.

[۱۱]

(۱) وزن شیعر: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن، بحر هزج مثمن سالم. ردیف: را. واژه‌ی قافیه: مشکین، خونین.

(۲) مشکین: سیاه و خوشبو، صفت زلف است. ظلمت: تاریکی: استعاره از زلف است. دیده: چشم.

یعنی: ای چشم! یاد زلف سیاه را از دست مده و فراموش مکن زیرا سیاهی زلف یار روشنایی چشم را زیاد می‌کند.

بین ظلمت و روشنایی تضاد و پارادوکس وجود دارد.

(۳) شاهین: پرنده‌ی شکاری. یعنی: دل از عشق رخسارش اسیر غمزه‌ی چشمانش شده است، مانند بچه کبوتری که اسیر پنجه‌ی شاهین و عقاب باشد. تشبیه مرکب وجود دارد.

(٤) یعنی: رخسار عرقناک یار در کنار گیسوی پریشانش تماشایی است، مانند ماه است در کنار خوشه‌ی پروین. ماه فقط در شب است. تشبیه مرکب وجود دارد.

(۵) کج آیین: بی‌دین، استعاره از مژه‌ی یار است. کعبه‌ی دین: استعاره از قلب عاشق.

☜

به هر چشمی ازان چون کوه‌کن، من جوی خون دانم
که بر شکرْلبان خسرو نه‌بینم جز تو شیرین را(٦)

همی‌سوزم همی‌نالم گه از دل گاه از دلبر
بگو مطرب، کجا ساقی دوای جان غمگین را(٧)

نسب از کله‌ی جم دارد، از روی ادب پر کن
به چشم کم مبین ساقی تو این جام سفالین را(٨)

(وفایی) جز خدا بینی به کوی مَی‌کشان نبود
ز سیر طوف این گلشن چه حاجت چشم خودبین را(٩)

☞

یعنی: مژه‌های تو دل را ویران کردند، این کافر کعبه‌ی دین را نیز خراب کرد که دل عاشق است.

(٦) کوه‌کن: فرهاد کوه‌کَن. خسرو: پادشاه. شیرین: معشوقه‌ی فرهاد و خسرو.

یعنی: مانند فرهاد از گریه جوی خون جاری کرده‌ام، زیرا ای پادشاه زیبارویان از تو شیرین‌تر و زیباتر ندیده‌ام. تلمیح و مراعات النظیر وجود دارد.

(٧) دوای جان غمگین: شراب از غم دوری یار. یعنی: گاهی از دل و گاهی از دلبر می‌نالم، مطرب به ساقی بگو دوای جان غمگین که شراب است به من دهد و تو هم تار بزن تا اندکی آرام شوم.

(٨) سفالین: گلین. جام: پیاله. کله‌ی جم: سر جمشید شاه قدیم ایران.

یعنی: پیاله‌ی سفالین شراب از خاک سر جمشید درست شده است با او بی‌ادبی مکن و آن را با ارزش بدان و پرکن.

(٩) سیر: گردش. طوف: دور چیزی گشتن به عنوان کسب اجر و احسان. کوی: محله. می‌کشان: باده خواران. گلشن: جهان.

یعنی: وفایی! می‌خواران همه خدا بین هستند، طواف دنیا و گردشش با چشم خودبینی و غرور هیچ حاصلی ندارد.

[۱۲][۱]

ای خــم زلف ســیاه تــو جــنابش مسـتطاب
در اقــالیم دل و جــان خســروِ مــالك رقــاب[۲]

دارم امـــید وصــال رویت انــدر هــجر زلف
شب نشــانی بـخشد آری از طـلوع آفـتاب[۳]

گــریم از عکس رخت کـافتاده‌ی چشـم تـوام
چون کند بیمارم و بر خویش افشــانم گـلاب[٤]

من ز رویت ناامید و زلف شاد، آخر کـه گـفت؟
مؤمن اندر دوزخ و کافر بـه جـنت کـامیاب؟[٥]

سالکان را ناگـریز است از مـقام قـبض و بسـط
زلف و رویت عاشقان را تا به کی اندر حجاب[٦]

---

[۱۲]

(۱) وزن شعر: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن، بحر رملِ مـثمن مـحذوف. ردیـف نـدارد. واژه‌ی قافیه: مستطاب، رقاب و...

(۲) جناب: درگاه، کنار. مستطاب: پاک. رقاب: گردن‌ها، برده‌ها.

یعنی: ای کسی که حلقه‌ی کجِ زلف تو مانند درگاه پـادشاهان نـیکو و بـا شکـوه است و در سرزمین دل مالكِ برده‌ها هستی.

(۳) یعنی: امیدوارم رخسارت را ببینم، از سیاهی زلفت بِرَهم، بله صبح نشـانی از تـاریکی شب است. تشبیه مرکب زلف به شب.

(٤) یـعنی: از عکس رخسـارت مـی‌گریم چشـمت مـرا مـریض کـرده، چـون بـیمار هسـتم اشک‌هایم را مانند گلاب بر خود می‌افشانم.

تشبیه مرکب گریه به گلاب و افشاندنش به مریضی وجود دارد.

(۵) یعنی: چه کسی می‌پسندد من ناشاد از رخسار تو باشم و زلف تو به بهشت رویت نایل شود.

(٦) قبض: حالتی که عارف در غم و گرفته است. بسط: حالت شاد و خوشحالی که به سالک دست می‌دهد.

☞

چون تـوام دلبـر نـباشد هـرچـه هسـتی بـی‌وفا
چون منت عاشق نباشد گرچه ناید در حساب[(۷)]

ای که وصلت جان دِهِ صد مـرده‌ی هـجران تـو
عیسای معجزْ نما «یُحْيِي العِظَام» شیخ و شاب[(۸)]

در بهشت خـاك پـایت عـاقبت شـد زلف شـاد
بس‌که نالیدی به دل «یا لَـیْتَنِي کُـنْتُ تُـراب»[(۹)]

[۱۳][(۱)]

ســـاقیا ســـوختم بـــیا بشـتاب　　آتشـــم را نشـــان بـــه آب شـــراب[(۲)]

یعنی: عارف ناعلاج است در قبض و بسط باشد، زلف و رویت چرا در پوشیدگی و پرده هستند. زلف قبض، رو بسط.

(۷) در حساب نیامدن: بی‌شمار بودن و هم محل نگذاشتن، ایهام است.

یعنی: هرچند بی‌وفایی اما چون تو یاری ندارم، تو نیز هرچند بسیار عاشق داری اما چون من نخواهند بود.

(۸) یحیی العظام: زنده شدن استخوان‌های پوسیده، تلمیح به آیه‌ی قرآنی است. جـان ده: صفت فاعل مرکب مرخم است دهنده‌ی جان.

یعنی: کسی که مرده‌ی دوری تو است، وصالت چون خداوند در قیامت و عیسی، پیر و جوان و استخوان‌های پوسیده‌اش را زنده می‌کند.

(۹) یعنی: عاقبت زلفت به قدری بلند شد که به خاک پایت شاد گشت، آن‌قدر نالید و گفت: ای کاش خاک می‌شدم. تلمیح به آیه‌ی قرآنی.

[۱۳]

(۱) وزن شعر: فاعلاتن مفاعلن فعلن، بحر مجتثّ مسدس محذوف. ردیف نـدارد. واژه‌ی قافیه: بشتاب، شراب، نقاب، و...

(۲) یعنی: ای ساقی من سوختم زود باش و با آب شراب آتش درونم را خاموش کن.

تـا بـدانـند مـاه سـرو قـد است   بـرفکن از جـمال خـویش نـقاب[۳]
بـه خـیال رخ تـو دیـده‌ی مـن   مـی‌فشاند هـزار چشـمه گـلاب[٤]
از غـم عـارض و لب نـمکین   سینه پر آتش است و دل چو کـباب[۵]
روز و شب نـیز عـاشقان اسـیر   بـه خـم طـرّه‌ی بـتاب مـتاب[٦]
یک دو روزی است عیش گلشن و گل   عیش این چند روز، هـان دریـاب![۷]
مَـطَلب عشـق از افسـرده دلان   کـه نـجستند مـعرفت ز دواب[۸]
تـا مـنم عـاشقانه مـی‌گویم: «سرخوشم سرخوشم به بانگ رباب»[۹]
جـام مـی ده کـه تـا ز بـرگیرم   بـاز پـیرانـه سـر زمـان شـباب[۱۰]
کـز نـدانـد بـه‌جز کـرشمه‌ی دوست   درد دل‌دادگـان مست و خـراب[۱۱]

---

(۳) یعنی: برای آن‌که ثابت شود که تو ماه هستی با قدی چون درخت سرو نقاب از چهره‌ات بر افکن.
(٤) گلاب: استعاره از اشک است. یعنی: از چشمم به خیال رخسار تو هزار چشمه اشک جاری شده است.
(۵) عارض: رخسار. یعنی: به علت غم رخسار و لب با نمک تو سینه‌ام پر از آتش و دلم چون کباب بریان شده است.
(٦) بتاب: پیچ و تاب خورده. متاب: آب مکن، ذوب مکن. یعنی: عاشقان اسیرت را بازلفان تابدارت گرم و داغ مکن.
(۷) هان: از اصوات به معنای آگاه باش است. عیش: خوش‌گذرانی.
یعنی: خوش‌گذرانی جهان دو روزی بیش نیست آگاه باش فریب نخوری.
(۸) مطلب: مخواه. افسرده دل: ناعاشق. دواب: حیوانات، چهارپایان.
یعنی: از انسان‌های ناعاشق عشق مخواه، زیرا کسی از چهارپایان انتظار معرفت ندارد. یعنی هرکس عاشق نباشد آدمی نیست.
(۹) رباب: آلت موسیقی. یعنی: من تا زنده هستم می‌گویم به آواز رباب مست می‌شوم.
(۱۰) پیرانه سر: پیری. شباب: جوانی. یعنی: اگر جامی به من دهی در عهد پیری دوباره جوان می‌شوم.
(۱۱) کرشمه: ناز. دوست: معشوق. دلداده: عاشق. خراب: بسیار مست.
یعنی: کسی جز یار درد عاشقان بسیار مست را درک نمی‌کند.

هــیچم اسـباب نــی پـیِ مَـی و نَـی «أعــطني يــا مُسَبِّب الأسـباب»[۱۲]
بــه (وفــایی) بــده چــنان جــامی که نیاید بـه خـویش روز حسـاب[۱۳]

[۱۴][۱]

خوش همی‌غلتد بـه رویش طـرّه‌ی پـر پـیچ و تـاب
گــر نــدیدستی بــبین هــندو بـه دوش آفـتاب[۲]
دوش در خواب مـن آمـد چشـم خـواب‌آلود دوست
وین عجب در خواب بودم خواب می‌دیدم به خواب[۳]
شب چــو مـی‌گریم بـه یـاد رنگ و بـوی عـارضت
مــی‌دهد از خشت بــالینم ســحر بــوی گـلاب[٤]

---

(۱۲) یعنی: اگر وسایل می و نی (شراب و موسیقی) ندارم خدایا تو که سبب هر کاری هستی به من عطا بفرما.

(۱۳) یعنی: چنان می‌ای به وفایی عطا کن که تا روز قیامت هوشیار نگردد.

[۱۴]

(١) وزن شعر: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن، بحر رمل مثمن محذوف. ردیف ندارد. قافیه: تاب، آفتاب، خواب و...

(٢) یعنی: اگر کسی هندو (سیاه‌پوست)ی را بردوش خورشید ندیده است بیاید و ببیند که چگونه موی یار بر رخسار زیبایش می‌لغزد. استعاره و تشبیه مرکب است.

(٣) یعنی: دیشب چشم خواب آلود یار به خوابم آمد، جای تعجب است خوابِ خواب را به خواب دیدم. بین «خواب»ها تکرار وجود دارد، خواب استعاره از چشم یار است.

(٤) یعنی: شب که خیال رخسارت را می‌کنم گریه می‌کنم، صبحدم از خشتی کـه بـه‌جای بالین زیر سر نهاده‌ام بوی گلاب برمی‌خیزد. برگرفته از بابا طاهر است که می‌فرماید:

چو شو گیرم خیالت را در آغـوش ســحر از بســترم بـوی گـل آیـو

چشـــم شـــهلای تـــوام آتش بـــه جـان افـروختند
ترك مست است این مگر کز دل همی‌جوید کـباب[۵]

آب چشـــــم و آتش دل بـــــیقرارم کـــــردهانـــد
چاره‌ای مطرب بگـو، سـاقی "بـده جـام شـراب"[٦]

بـــا نگـــاه مـــطرب و ســـاقی بـــر آن عـهدم هـنوز
بـــــرنخیزم روز مـــحشر جـــز بـــه آواز ربـــاب[۷]

چشـــم گـــریان (وفـــایی) بـین و عکس زلف و رو
ســـنبل و گـــلدسته‌ای بـــربسته از یک قـطره آب[۸]

[۱۵][۱]

صـــبا از مـــن بگـــو بـــا آن مـــه نـا مـهربان امشب
دمـی آرام جـان بـاشد کـه رفت آرام جـان امشب[۲]

---

(۵) یعنی: چشم زیبای تو آتش به جانم زد، آیا این چشمانت ترکِ مست هستند که برای مزه دلِ بریان و کباب شده می‌خواهند؟

(٦) یعنی: ای مطرب به ساقی بگو جام شراب را به من دهد، زیرا اشک چشم و آتش دل مرا بی‌قرار کرده‌اند.

(۷) یعنی: تا ساقی و نگاه مطرب وجود داشته باشد شرط می‌کنم در محشر هم جز به آواز موسیقی از خواب مرگ بیدار نشوم.

(۸) یعنی: به چشم گریان وفایی و شکل زلف و رخسار یار بنگرید که از یک قطره آب درست شده و دسته‌ای از گل سنبل بر خود بسته است. یا شکل یار در قطره‌ی اشک وفایی دیدنی است.

[۱۵]

(۱) وزن شعر: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن، بحر هزج مثمن سالم. ردیف: امشب. واژه‌ی قافیه: نامهربان، جان، گلستان، و...

(۲) صبا: بادی است ملایم که از شمال شرق می‌وزد در اصطلاح شعر پیک عاشقان است. یعنی: ای باد صبا به یار نامهربان بگو آرام جانم رفت او زمانی باعث آرامش جان من باشد.

خـــیال روی جـانان پـیش چشـم و دل پـر از آتش
چـو بـلبل زان هـمی‌نالم بـه یـاد گـلستان امشب(۳)

بـــه امـــیدی کـــه بـــاز آن سـرو قـد را درکـنار آرم
هزاران چشمه خون بارید ز چشم خون‌فشان امشب(٤)

جنون عشـق را گـوش نـصیحت نـیست، ای واعـظ!
مخوان افسانه بـر مـن، آسـمان و ریسـمان امشب(٥)

دمـــاغ جـــان مـــعطر بـــینم از بـــاد وزان هـــر دم
مگـــر بـــر زلف جـانان مـی‌وزد بـاد وزان امشب(٦)

(وفایی) از لب می گون و رمـز غـمزه مـدهوش است
مگر از بـاده‌ی سـاقی چـنان شـد سـرگران امشب(٧)

---

(۳) یعنی: خیال رخسار یار پیش چشمم است و دلم پر از آتش است مانند بلبل در گلستان با ناله و زاری می‌گریم.

(٤) یعنی: به آن امید که یار سرو قد در کنارم باشد چشمم هزاران چشمه‌ی خون بارانده است.

بین سرو و قد و چشمه و کنار مراعات النظیر وجود دارد.

(٥) آسمان و ریسمان: دری وری، استعاره از پند واعظ نادان است.

یعنی: من چون دیوانه نصیحت نمی‌پذیرم ای واعظ حرف مفت بر گوشم مخوان. گوش نصیحت: اضافه‌ی اقترانی است.

(٦) یعنی: آیا باد از طرف زلف یار می‌وزد که دماغ جان من خوشبو شده است؟ تجاهل العارف است.

(٧) سرگران: خواب سنگین حاصل از مستی. یعنی: وفایی از لب یار که مانند می مست کننده است، و از اشاره و کرشمه‌ی او، چنان مست شده است که گویی به سبب نوشیدن باده از دست ساقی مست و سرگران شده است.

[۱۶][(۱)]

مـــرا بـــی‌تاب داری هـــردم ای زلف بـــتاب امشب
خدارا یک‌دم از مـن ای سـیه دل رو مـتاب امشب[(۲)]

سرم بر سنگ و سنگم بر دل و دل خون و تن بـی‌جان
نه جان در بر، نه جانان، چون ننالم بی‌حساب امشب![(۳)]

طـــبیب مـــهربان بـــیهوده زان لب صـــبر فـــرمایی
که شکّر میل دارد، خســته جـان دل کـباب امشب[(٤)]

چه شـیرین است بـر گـلبرگ رویش حـلقه‌ی گـیسو
مَـهَم را حـلقه در گـوش است آری آفـتاب امشب[(۵)]

چو در زلفم کشیدی، جان فـدایت، غـمزه کـوته کـن
مکش خنجر که کارِ خویـش کردی با طـناب امشب[(٦)]

---

[۱۶]

(۱) وزن شعر: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن، بحر هزج مثمن سالم. ردیف: امشب. واژه‌ی قافیه: بتاب، متاب، و...

(۲) بتاب: تابیده، پیچیده. سیه دل: بی‌رحم. یعنی: ای یار از زلفان پیچیده‌ات مرا بی‌تاب و توان کرده‌ای، محض رضای خدا امشب از من روی برمگردان. در واژه‌ی «تاب» جناس و تکرار هست.

(۳) یعنی: سرم روی سنگ است و سنگ روی دلم است و دلم خون شده و روحم در بدن نیست، نه یار پیشم هست و نه روح، پس چرا بی‌حد و اندازه ناله نکنم. صفت طرد و عکس و استخدام وجود دارد.

(٤) یعنی: ای طبیب! بیهوده مرا از لب یار برحذر می‌داری زیرا منِ دل بریان شده، آروزی شکر دارم. تلمیح به مریضی تب‌دار است که با شکر علاج می‌پذیرد.

(۵) یعنی: حلقه‌ی گیسوی یار بر گـل رخسـارش زیـباست، آری آفـتاب رخسـار یـار حـلقه به‌گوشی چون ماهِ زلف دارد.

(٦) یعنی: روحم به فدایت وقتی مرا به طناب دار زلفت زدی دیگر ناز نکن دیگر احتیاج به خنجر ابرو نداری، زیرا با طناب زلفت کار خود راکرده‌ای. بین طناب و کشتن و خنجر کشیدن مراعات النظیر وجود دارد.

درون پـــر درد مـــژگانم، بـــرون شـیدای آن نـرگس
مـــنم آری دریـــن مـــیخانه آبـاد و خـراب امشب(۷)
به جان گر مـی‌دهد از خـال لعـلش بـوسه‌ای بسـتان
که هندو بـچه ارزان مـی‌فروشد شـهد نـاب امشب(۸)
مگـــــر در خـــواب بـــینی وصـــل آن یـــار دلارا را
بـه روی دلبـری آشـفته، دل دیگـر بـخواب امشب(۹)
ز جـا بـرخـاست سـاقی گـردشی زد جـام نـرگس را
قـیامت بـر سـرم آورد از نـاز و عـتاب امشب(۱۰)
مـــرا زلف و رخ دلدار و چشـــم مـــی پـــرستش بس
نخواهم عود و مجمر، بشکنم جـام شـراب امشب(۱۱)
(وفـــایی) گـــاه رو در زلف دارد، گـــاه در ابـــرو
مسلمان بین که دارد در دو قـبله اکـتساب امشب(۱۲)

---

(۷) یعنی: درونم پر از درد و زخم مژگان یار و برونم شیدای چشم او است، پس من هم آبادم و هم خراب. پارادوکس وجود دارد.
(۸) یعنی: اگر بوسه‌ای به قیمت جان بفروشد هنوز ارزان است، زیرا خالش چون بچه‌ی سیاه‌پوست است شهد را ارزان می‌فروشد. استعاره وجود دارد.
(۹) مگر: شاید. یعنی: دلا با دیدن روی دلبر آشفته شده‌ای بخواب تا مگر وصل او را در خواب ببینی. در نسخه‌ی قبل «دیگر مخواب» آمده است، که اگر صحیح باشد معنی بیت چنین می‌شود: رسیدن به آن یار دلارا غیر ممکن است، تو دیگر به یاد روی دلبر دل آشفته مخواب امشب.
(۱۰) یعنی: یار از جا بلند شد و چشمی به اطراف انداخت و از ناز و عتاب قیامتی برپا کرد.
(۱۱) یعنی: من زلف و رخسار و چشم یار را داشته باشم کافی است دیگر عود و مجمر و شراب را نمی‌خواهم. لف و نشر و استعاره هست بین زلف و عود، رخسار و مجمر، چشم و جام شراب.
(۱۲) یعنی: وفایی گاهی نظر به ابرو و گاهی به زلف یار دارد، ببین عجب مسلمانی است که به دو قبله نظر و رو می‌کند.

[۱۷](۱)

گوشه‌ی چشم توام گوشه‌نشین کرد ز خود
معنی گوشه‌نشین هرکه نداند این است(۲)

من چه دانم به جگرگاهِ مرا دست که زد
این قدر هست که سرپنجه‌ی او خونین است(۳)

شرح گریان ز غم زلف تو ناید به قلم
ماجرای من سودازده صد چندین است(٤)

خواستم از دهنش بوسه، به تیغم زد و گفت:
هرکه بی‌جا بزند حرف، سزایش این است(٥)

من فدای قدم آن‌که دلم داد به دوست
مرده را هرکه کند زنده مسیحا این است(٦)

---

[۱۷]

(۱) وزن شعر: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن، بحر متقارب مخبون مثمن محذوف. ردیف: است. واژه‌ی قافیه: این، خونین، چندین، و...
توضیح: این غزل بدون مطلع است و قطعه هم نیست شاید به علت اشتباه ناسخین باشد.
(۲) گوشه نشینی: خلوت گزینی، اعتکاف در مساجد. یعنی: گوشه‌ی چشم تو مرا معتکف کرد، اگر کسی معنی گوشه‌نشینی را نمی‌داند یاد بگیرد.
(۳) یعنی: من نمی‌دانم چه کسی به جگر من دست زده است ولی می‌دانم سرپنجه‌ی یار خونین است حتما کار او است.
(٤) یعنی: فقط قلم می‌تواند شرح گریه‌ام را از هجر زلفت بدهد، هرچند او هم هرچه بنویسد ماجرای من بیچاره صد برابر آن است.
(٥) یعنی: خواستم از دهنش بوسه‌ای طلبم، به شمشیر ابرو مرا زد و گفت: سزای حرف بی‌جا زدن این است.
(٦) یعنی: من فدای آن کس شوم که دل مرده‌اش را به دست یار داد تا زنده کند به عشق، آری هرکسی که مرده را زنده کند مسیحاست. تلمیح و حسن تعلیل وجود دارد.

گـــــر بـــه تـــیغم بـــزنی دست نـــدارم ز لبت
چه کنم جان من آخر، نه که جان شیرین است؟[۷]
عـــرق روی تـــو بـــر گـــردن تـــو ریـــخته است
یا که با صبح بـهار آمـده ایـن پـروین است[۸]

[۱۸][۱]

طـــرّه از بـــاد وزان لرزان بـــه روی دلبـــر است
کـــافرم گـــر بـــاغبان بـــاغ جـــنت کـــافر است[۲]
ابـــــروان نـــــازنینی بـــــی‌قرارم کـــرده است
یارب این آتش مگر از مـهر در نـیلوفر است[۳]

---

(۷) یعنی: اگر مرا هم به شمشیر بزنی از لبت دست بردار نمی‌شوم، چون لبت مانند جان من است و جان هم شیرین است. حسن تعلیل وجود دارد.
(۸) یعنی: عرق رخسارت بر گردن ریخته انگار در بهار خوشه‌ی پروین طلوع کرده است. استعاره و تشبیه وجود دارد.
توضیح: این بیت مقطع است که همان بیت تخلص می‌باشد ولی تخلص ندارد قطعاً اشتباهی در استنساخ صورت گرفته است.

[۱۸]

(۱) وزن شعر: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن، بحر رمل مثمن محذوف. ردیف: است. واژه‌ی قافیه: دلبر، کافر، نیلوفر، و...
(۲) طرّه: موی پیشانی. کافر: کنایه از سیاهی زلف است. باغبان باغ جنت: استعاره از زلف یار است.
یعنی: موی یار به سبب باد به روی یار می‌لزرد چون باغبان باغ بهشت رخسار یار است اگر قرار است کافر باغبان آن‌جا باشد من هم کافر هستم.
(۳) نیلوفر: پیچك، گیاهی است در تابستان می‌روید نیمی در آب و نیمی در مقابل آفتاب است.

تـــا ز وصــف زلف و لب در بــاغ رویت دم زدم
نـو نـهال خـامه‌ام را شکـر و عـنبر بـر است(٤)
طــرّه‌ی آشـفته است نـازم کـه بـر ابـروی کـج
راست چون در قلب کافر ذوالفقار حیدر است(٥)
بــا قــد خــم، نــاله‌ی جــانکاه، آه ســینه‌ام
بی‌تو گویی نغمه‌های عود و دود و مجمر است(٦)
از غمت با چشم خونین مـی‌خورم خـون جگـر
بی‌تو در بزم غم آنـم بـاده ایـنم سـاغر است(٧)
دیده روشن کـن مـرا بـاری بـه لطـف از در درآ
تا کی آخر، دلبرا، چشم (وفایی) بـر در است!(٨)

☞

یعنی: ابروهای نازنینی مرا بی‌قرار کرده است، ای خدا این آتش از مهر به جان نیلوفر افتاده است. مهر ایهام دارد، هم به معنی محبت و هم به معنی خورشید است. نیلوفر: استعاره از عاشق است.

(٤) بر: میوه، محصول. یعنی: از روزی که از زلف و لب شما در باغ رخسار صحبت کرده‌ام قلمم مانند نهالی جدید شده است که ثمره‌اش شکـر و عـنبر است. لف و نشـر مشـوش و استعاره از شکر و عنبر برای زلف و لب یار است.

(٥) یعنی: زلف آشفته‌ات بر روی ابروی کجت مانند شمشیر حضرت علی در قلب بی‌دین است. تشبیه مرکب وجود دارد.

(٦) عود و دود و مجمر: مراعات النظیر از ماده‌ی خوشبو و سوختن در آتشدان.

یعنی: قدم خمیده و آه و ناله‌ام در سینه چون چوب عود در آتشدان است که می‌سوزد. تشبیه مرکب است.

(٧) یعنی: در غم تو با چشم گریان خـون جگـر مـی‌خورم، بـی‌حضور تـو در مـجلس غـم، چشمم ساغر و خون جگرم می است.

(٨) در آ: وارد شو. یعنی: تا چشمم روشن شود از در داخل شو، تا کی چشم وفایی منتظر آمدن تو باشد.

[۱۹](۱)

ای رخ و زلفت شب تــاریك و روز روشـــن است
بی‌شب و روز تو روز و شب فغان کار مــن است(۲)
طــرّه‌ی مشکـــین مـــزن بـر هـم‌دگر مشکـن دلم
زان‌که مشکین طرّه‌ات مسکین دلم را مسکن است(۳)
شـــمع کـــافوری هـمی‌گویند بـی‌دود است و مـن
حـــیرتم از ســـنبل زلف و بـــیاض گـردن است(٤)
هـــرکجا بـــینم تُـــرا در مـــن فـــتد شـوری دگـر
نغمه‌ی بلبل بـود آری کـه هـرجـا گـلشن است(٥)
آســـمان مـاهی نـدارد، بـوستان سـروی چـو مـن
ماه من مشکین کمند و سرو من سیمین تن است(٦)

---

[۱۹]

(۱) وزن شعر: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن، بحر رمـل مـثمن مـحذوف. ردیـف: است. واژه‌ی قافیه: روشن، من، مسکن، و...

(۲) یعنی: رخسار تو چون روز روشن است و زلفت چو شب تاریک است، بی‌زلف و روی تو من همیشه گریانم. لف و نشر مشوش وجود دارد.

(۳) یعنی: زلف سیاه و خوشبویت را برهم مزن و با این کار دلم را مشکن، زیرا زلف سیاه خوشبویت مکان دل بی‌چاره و فقیر من است. بین مشکین مشکن جناس افـزایشـی و بـین مشکین و مسکین جناس خطی وجود دارد.

(٤) یعنی: می‌گویند شمع کافوری دود ندارد و من تعجب می‌کنم که سفیدی گردن و رخسار تو چرا دود زلفت را برپا کرده است. تشبیه مضمر دارد زلف به دود و رخسار و گردن یار به شمع کافوری.

(٥) یعنی: هرکجا تو را می‌بینم شور و غوغایی در من می‌افتد، آری هـمیشه ایـن‌طور است هرجا گلشن باشد نغمه‌ی بلبل هم وجود دارد. اسلوب معادله و تشبیه رخسار بـه گـلشن و غوغای مرد به شور بلبل وجود دارد

(٦) یعنی: آسمان ماهی مانند من مشکین کمند ندارد و بوستان هم سـروی چـون یـار مـن سیمین ندارد. تشبیه و لف و نشر وجود دارد.

نـــــاتوان و خســـته‌ام بـــی‌خنده‌ی شـــیرین لبت
آری آن آرام جــان و وان دگــر جــان مــن است[۷]

آفت جــــــان (وفــایی) در ســـر بـــازار عشـــق
زلف مشکین و لب شیرین و چشم پـر فـن است[۸]

[۲۰][۱]

ای فتنه‌ی عالم به نگاه! این چه جمال است؟ — کز وصف جمال تو زبانم همه لال است![۲]
جــانا دل مــن ســوخت ز داغ لبت، آخــر: — تا کی دل من تشنه‌ی این آب زلال است[۳]
بگذار که قربان شــوم ایــن شــمع رخت را — در مذهب ما سوزش پروانه وصال است[٤]
ما را هوس وصل لب و زلف تــو هــیهات! — عمر خضر و آب بقا، فکر مـحال است![۵]

---

(۷) یعنی: من بدون خنده‌ی لب تو ناتوان و خسته‌ام زیرا خنده‌ات آرام جانم و لبت جان من است. لف و نشر دارد.

(۸) یعنی: آفت و بلای جان وفایی در بازار عشق سه چیز است: زلف سیاه خـوشبو، لب شیرین و چشم پر فن و فریبکار و جادوگرش.

[۲۰]

(۱) وزن شعر: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن، بحر هزج مـثمن اخـرب مکـفوف مـحذوف. ردیف: است. واژه‌ی قافیه: جمال، لال، زلال، و...

(۲) یعنی: ای کسی که با نگاه کردن جهان را در شور و فتنه انداخته‌ای این چه زیبایی است که از وصف زیبایی تو زبان هم گنگ و لال است.

(۳) یعنی: دل من از داغ لب تو سوخت، تا کی دلم تشنه‌ی لب تو باشد که مـانند آب زلال است.

(٤) یعنی: بگذار فدایی و قربانی شمع زیبای رخ تو باشم، در مذهب ما (عاشقان) سوختن به آتش معشوق وصال و به‌هم رسیدن است.

(۵) یعنی: اگر هوس وصال زلف و لب تو را داشته باشم غیر ممکن است، زیرا زلفت عمر خضر و دهنت آب بقا است. تشبیه و تلمیح و حسن تعلیل وجود دارد.

این طلعت زیبای ترا مه نتوان گفت   کاین ثابت و آن سوختەی برق زوال است(٦)
«شاید به دمم فاتحه‌ای عین کمال است   کس ماه ندیده‌است که در عین کمال است»(٧)
دور از تو چنان زار و نزار است (وفایی)   گویی که ز مهجوری خورشید هلال است(٨)

[۲۱](١)

ای آن‌که خطت سبز، لبت آب حیات است
گِردِ شکرستان مگر این جوی نبات است(٢)
زین لب چه تکلم، چه تبسم، همه شیرین
مانا لب شیرین تو صد کوزه نبات است(٣)

---

(٦) زوال: کاهش برای ماه، اما خورشید هیچ‌گاه کاستی نمی‌پذیرد. یعنی: نمی‌توان به رخسار تو ماه گفت، زیرا ماه سوختەی شعله‌ی زوال است و رخسار تو ثابت و خورشید است.

(٧) یعنی: شایسته است فاتحه‌ای را بخوانم و این کار درست و کاملی است، زیرا ماه را هیچ‌کس در عین کمال ندیده است.
این اعتقادی است که «ایدیوم» نامیده می‌شود، که می‌گویند هنگام ماه نو باید فاتحه خواند.
در صحت این بیت اطمینان ندارم.

(٨) یعنی: وفایی از دوری رخسار تو آن‌قدر زار و مریض است انگار از دوری خورشید چون ماه شب اول است.

[۲۱]

(١) وزن شعر: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن، بحر هزج مثمن اخرب مکفوف محذوف.
ردیف: است. واژه‌ی قافیه: حیات، نبات، نجات، و...

(٢) خط: موهای تازه رویيده‌ی کنار لب. یعنی: ای یاری که رخسارت سبز گون و لبت آب زندگانی است، به دور دهانت مگر جویباری از شیرینی گیاه و نبات روییده است؟.

(٣) یعنی: از لب تو چه حرف زدن، چه لبخند زدن همه شیرین و زیباست انگار لب تو صد کوزه و سبو از قند و نبات دارد.

یـــارا نــــرهانم ز خـــم زلف تـــو دل را
زان روی که شام غـم تـو روز نـجات است(٤)
جــامی شب دوشــین بـه مـن شـیفته دادنـد
کین بادهٔ نوشین ز خرابـات، زکـات است(٥)
گــــر کـــافر زلفـــم پـی آن لعـل دلارا
عــیبم مکـن آب حَـیَوان در ظُـلُمات است(٦)
ســاقی بـــه ســر پــیر مـغان بـاده بگـردان
کـاین شـیشه چـراغِ شبِ آهِ درجـات است(٧)
هـــرجـــا کـه مـنم در طـلب روی تـو هسـتم
گویی که منم تشـنه و روی تـو فـرات است(٨)
زیـــــن رفـــتن و بـــازآمـــدنم دل بـــربودند
این کیست چنین دلبر و شیرین حرکات است(٩)

---

(٤) یعنی: من دلم را از زلف تو خلاص نمی‌کنم، زیرا غروب و شب سیاه غم چون برود روز نجات طلوع می‌کند. حسن تعلیل دارد.
(٥) یعنی: شب پیش یک جام شراب که به من دادند، دانستم این بادهٔ شیرین زکاتی است که خراباتیان پرداخته‌اند.
(٦) یعنی: اگر به خاطر لب سرخ تو کافر زلف سیاهت شده‌ام مرا نکوهش نکن، زیرا آب حیوان در تاریکستان است. تلمیح و حسن تعلیل و استعاره و تشبیه وجود دارد.
(٧) یعنی: ای ساقی به سر پیر مغان قسمت می‌دهم جام باده را بده، زیرا شیشه شراب مانند چراغی است در شب‌هایی که آه و ناله می‌کنیم ما را روشنی می‌دهد. تتابع اضافات در چراغِ شبِ آهِ درجات وجود دارد.
(٨) یعنی: من همیشه در پیِ وصلِ رخسار تو هستم، گویا من تشنه هستم و رخسار تو هم رود فرات است، چون فرات در بیابان‌های عراق جریان دارد الگوی سراب برای تشنگان صحرا و بادیه بوده است.
(٩) یعنی: این یار کیست که آن قدر حرکاتش شیرین است که رفتن و باز آمدنش دل مرا ربوده است؟.

اوصـــاف جـــمال تـــو (وفـایی) چـه نـویسد
اندازه‌ی حسن تو که بیرون ز صفات است[۱۰]

[۲۲][۱]

گـــر کـــائنات نـــامه شـــود صـد هـزار بـار
وصف کمال دوست یک از صدهزار نـیست[۲]
بـر هـرچـه بـنگری تـو بـرایـن لوح کـاینات
غـــیر از کـمال و مـعرفت کـردگار نـیست[۳]
گـــر بـــنگری بـــه دیـــده‌ی دل در جـمال او
دانی که باغ خُلد به‌جز خاك و خـار نـیست[٤]

---

(۱۰) یعنی: وفایی از زیبایی تو چه چیزی را بنویسد، زیرا زیبایی تو از اندازه به در است.

[۲۲]

(۱) وزن شعر: مفعول فاعلاتن مفاعیلُ فاعلن، بحر هزج مثمن اخـرب مکـفوف مـحذوف. ردیف: ندارد. واژه‌ی قافیه: هزار، کردگار، خار، و...
توضیح: این غزل هم به شیوه‌ی قطعه یا به قصد قطعه سروده شده است، شاید هم متعلّق به وفایی نبوده و در بیاض اشتباهی آمده باشد.
(۲) یعنی: موجودات هزار برابر هم شوند و نامه کتابی باشند در وصف معشوق، هنوز یک از هزار او را نگفته‌اند. تلمیح قرآنی دارد.
(۳) یعنی: در این صفحه‌ی دو جهان هرچه بنگری غیر از کمال و معرفت خـداونـد چـیزی دگیر نمی‌بینید. به قول شیخ سعدی شیرازی که می‌فرماید:

برگ درختان سـبز در نـظر هـوشیار　　　هر ورقش دفتریست معرفت کردگار

(٤) یعنی: اگر با چشم دل به زیبایی معشوق بنگری آن وقت می‌دانی بهشت و زیبایی‌هایش درمقابل او خار و خاشاکی بیش نیست.

گر بنگری به چشم حقیقت در این چمن
بی‌داغ حسن او به خدا داغدار نیست(۵)
خواهم چنان به سجده‌ی خاك درش روم
کاوّل ابد شود چه کنم اختیار نیست(٦)

[۲۳](۱)

زلف مشکین بین که بر عارض پریشان کرده است
روضه‌ی اسلام را چون کافرستان کرده است(۲)
گه تکلم گه تبسم در لبش از دلبری
یک طبق شهد و شکر اندر نمکدان کرده است(۳)
سرو در گِل مانده است از حسرت و گُل غرق خون
سرو بالایم مگر رو در گلستان کرده است(٤)

---

(۵) یعنی: اگر با چشم حقیقت در این گلستان دنیا بنگری می‌دانی که زیبایی او نقصی ندارد. داغدار: ناقص، سیاه شده.

(٦) یعنی: می‌خواهم چنان سجده‌ای به خاکش ببرم که اول و ابد یکی شود، اما چه‌کنم این توانایی را در اختیار ندارم.

[۲۳]

(۱) وزن شعر: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن، بحر رمل مثمن محذوف. ردیف: است. واژه‌ی قافیه: پریشان، کافرستان، نمکدان، و...

(۲) یعنی: ببین زلف سیاه خوشبو را که بر رخسار پریشان کرده، سر زمین سفید اسلام (رخسار) را با کفر سیاه زلفش کافرستان کرده است.

(۳) یعنی: گاهی حرف می‌زند شیرین و گاهی لبخند می‌زند نمکین است، یک سینی شهد و شکر را در نمکدان دهانش ریخته است.

(٤) یعنی: سرو از حیرت قدش در گِل فرورفته و گُل از حسرت رخسارش غرق خون شده است، مگر یار من به گلستان رفته است.
جناس بین گُل و گِل، مراعات النظیر، حسن تعلیل و تشبیه وجود دارد.

هیچ وقتی با اسیران، دَیْلمِ کافر نکرد
آن‌چه با من غمزه‌ی آن نامسلمان کرده است[٥]

بس‌که نالید از رخت خون شد دلم در طرّه‌ات
از غم گل بین چه با خود، مرغ شب‌خوان کرده است[٦]

داغم از خال لبت، ای جان شیرینم لبت
زان همی‌نالم که هندو غارت جان کرده است[٧]

چهره و زلفت مرا تنها نه چون پروانه سوخت
ای بسا خون‌ها که این شمع شبستان کرده است[٨]

این چه غوغایی است کاندر عالم افتاده مگر:
چشم مستت رو به کوی می‌پرستان کرده است[٩]

گر (وفایی) جان فدای طاق ابروی تو کرد
کفر نبود بر هلال عید قربان کرده است[١٠]

---

(٥) دیلم: اهل دیلم. یعنی: آن‌چه آن غمزه‌ی یار بی‌دین و رحم با من کرد، مردم کافر دیلمی با اسیران انجام نداده‌اند.

(٦) یعنی: دلم در میان زلفت آن قدر نالید خون شد، ببین مرغ شب‌خوانِ دلم از غم گل رخسارت با خود چه کرده است.

(٧) یعنی: خال لبت که برای من چون جان شیرین است مرا داغ کرده است، ناله و فغانم از این است که آن خال چون هندو سیاه، جانم راکه لب تو است غارت کرده و به خود اختصاص داده است. استعاره وجود دارد.

(٨) یعنی: چهره و زلفت تنها من را که چون پروانه‌ام نسوزانده است، بلکه چهره‌ات چون شمع شبستان بسیار خون پروانه‌های عاشق را ریخته است.

(٩) یعنی: در عالم مَی‌پرستان چه چیزی رخ‌داده است آیا چشم مستت به آن جا رفته که غوغا در عالم برپا شده است؟ تجاهل العارف دارد.

(١٠) یعنی: اگر وفایی جان را فدای طاق ابروی تو کرده است کفر نیست، ابرویت هلال عید است و او هم جانش را قربانی کرده است.

[۲۴][۱]

ای بـه یـادت عـاشقان را هـر نـفس | خلوت اندر خلوت اندر خـلوت است[۲]
ای حـدیث کشـتگان را هـر زمـان | شربت اندر شـربت انـدر شـربت است[۳]
ای وصـالت عـاشقان را دم بـه دم | عشرت اندر عشرت اندر عشرت است[٤]
ای جـمال ذو الجـلالت لایـزال | وحدت اندر وحدت اندر وحدت است[۵]
خـون بـهای یک نـظر از روی تـو | جـنت انـدر جـنت انـدر جـنت است[٦]
یک نـفس بـی‌یاد رویت زنـدگی | حسرت اندر حسرت اندر حسرت است[۷]
یک زمـان بـر خـاك کـویت بـندگی | قـربت انـدر قـربت انـدر قـربت است[۸]
دردمـندم «یـا أنـیس العـاشقین» | تا به کی؟ جـان مـبتلای فـرقت است![۹]
مسـتمندم «یـا جـلیس العـارفین» | تا به کی؟ دل در بـلای هـجرت است![۱۰]
مسـتحق و مـفلس و درمـانده‌ام | «یا کریم أَکرِمْ» کـه وقت هـمت است[۱۱]

---

[۲۴]

(۱) وزن شعر: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن، بحر رمل مسدس محذوف. ردیف: است. واژه‌ی قافیه: خلوت، وحدت، کثرت، و...

(۲) ای کسی که عاشقان مدام به یادت در خلوت هستند. تکرار واژه‌ی قافیه بیت‌های پایین برای زیبایی و نوعی بازی با کلمات است.

(۳) یعنی: ای کسی که حرف‌هایت برای شهیدانت مانند دارو و شربت است.

(٤) یعنی: ای کسی که وصالت و با تو بودن برای عاشقان خوشگذرانی است.

(۵) یعنی: ای کسی که زیبایی دارای شوکت شما، همیشه یکی و یکتایی است.

(٦) یعنی: بهای نگاه کردن تو به انسان بهشت برین است.

(۷) یعنی: هرکس یک نفس بی‌تو زندگانی کند همیشه در حسرت به‌سر می‌برد.

(۸) یعنی: لحظه‌ای بندگی و غلامی کردن در کوی شما نزدیکی و قربت است.

(۹) یعنی: ای رفیق و مونس عاشقان من مریضم، تا کی روحم گرفتار دوری باشد.

(۱۰) یعنی: من فقیرم، ای هم‌نشین عارفان! تاکی دل در بلای هجران و کوچ کردن تو دردمند باشد.

(۱۱) أکرمْ: فعل امر است یعنی کرم نما. یعنی: من فقیر و مستحق و گدا هستم، ای بخشنده بخشندگی کن که وقت جوانمردی و همت است.

رو ســــیاه و عـــــاصی و شـــرمنده‌ام «یا رحیم اِرحَمْ» که روز رحمت است[۱۲]
گـــــر (وفـــایی) را گـــنه بســـیار شـــد رحـــمت عـامت مـحیط کـثرت است[۱۳]

[۲۵][۱]

بــر دل و بــر دیــده گـفتم: هـرکجا خـواهـی بـیا
گفت: آخر روشن است این، هرکجا جای من است[۲]
گـفتمش: بـرخـاستی شـوری عـجب در مـا زدی!
در قیامت، گفت: این‌هم شور از پـای مـن است[۳]
کس نــمی‌دانــد بـه‌جز دلداده‌ی آن زلف و خـال
آن‌چــه از داغ تـو در سرِ سـویدای مـن است[٤]
گــرچــه هســتم پــر خــطا دارم امـید مـغفرت
صدهزاران جرم بـخشد آن‌کـه مـولای مـن است[۵]

---

(۱۲) ارحم: فعل امر یعنی رحم کن. یعنی: من رو سیاه و گناهکار و شرمنده‌ام، ای مـهربان مهربانی کن که هنگام مهربانی کردن است.
(۱۳) یعنی: اگر وفایی بسیار گناه دارد رحمت خداوند که شامل همگان است، او را هم دربر می‌گیرد.

[۲۵]

(۱) وزن شعر: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن، بحر رمل مـثمن مـحذوف. ردیـف: است، واژه‌ی قافیه: هرکجا، پا، سویدا، و...
(۲) هرکجا: برعکس ناکجا آباد، همه جا. یعنی: گفتم بر دل و چشم هرکجا که می‌خواهی پا بنه، گفت: معلوم است جای من همه جاست. صنعت سؤال و جواب دارد.
(۳) یعنی: گفتم: چون تو برخاستی شورش در دل ما برپا کردی، گفت: در قیامت گـناه ایـن شورش را پای خود می‌گیرم. سؤال و جواب هست.
(٤) سویدا: نقطه‌ای در دل که مـرکز عشـق است. یـعنی: جـز عـاشق زلف و خـال تـو کس نمی‌داند و احساس نمی‌کند آن دردی که در نقطه‌ی مرکزی قلب من پنهان است.
(۵) یعنی: من اگر خطاکار هم باشم امید بخشش دارم، زیرا مولای من گناه بخش است.

من چه‌گویم شرح حال خود (وفایی) پیش دوست
زان‌که داند هرچه در رنگ و هیولای من است(۶)

[۲۶](۱)

قلم به دست من اندر سواد خطه‌ی نظم
سکندری است جهان‌گیر عالم سخن است(۲)
من آن کسم که ز داغ تراشه‌ی قلمم
عطارد از مه نو حلقه‌گوش دست من است(۳)
نه هرکه سنگ تراشید و نقش شیرین بست
به تیشه‌ی هنر، این پیشه ختم کوهکن است(٤)
در آن چمن که برآید نوای بلبل مست
چه جای خودکشی جغد و شیون زغن است؟(۵)

---

(٦) رنگ: عَرَض، غیر جوهر. هیولا: صورت، جوهر و ماده. یعنی: من پیش دوست چه‌گونه شرح حال خود را بدهم، زیرا او ماده‌ی اصلی مرا می‌داند.

[۲۶]

(١) وزن شعر: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن، بحر مجتثّ مثمن مخبون محذوف. ردیف: است. واژه‌ی قافیه: سخن، من، کوهکن، و... افسوس که این غزل قوی مطلع ندارد.
(۲) یعنی: قلم من در منطقه‌ی شعر سرودن مانند اسکندر جهان‌گیر است اما در اقلیم سخن..
(۳) یعنی: من شخصی هستم که تراشه‌ی قلمم داغی بر دل عطارد که دبیر فلک است می‌نهد و او را حلقه به گوش من می‌کند.
(٤) یعنی: هرکس سنگ تراش باشد نمی‌تواند شکل شیرین را ترسیم کند؛ این شکل فقط از دست عاشق خودش یعنی فرهاد ساخته است.
(۵) یعنی: هرجا بلبل مست بخواند زاغ و زغن حق ندارند نوحه سرایی کنند. یعنی حیف است در مجلس هنرمندان واقعی بی‌هنران خودنمایی کنند.

دلم بـــه بـــوسه از آن زلف پـــر شکـــن مشکـــن
چراکه طوطی هندوستان شکـر شکـن است(٦)
هـــمیشه در نـــظر نـاکسـان دون خـوار است
اگر ز بصره «حسن» یا «اویس» از قرن است(٧)
ســـخن بـلند بگـویم کـه شـیخ و مـلت شـیخ
حیات ایـن هـمه تـنها چـراغ انـجمن است(٨)
چه مـردمی است (وفـایی) در آن خـرابآبـاد
که کسر شـهرت مـردم بـه اخـتیار زن است(٩)

[۲۷](١)

ای راحت دل قوت روان لعـل لبـانت   خون شد دل مسکین ز غم سرو روانت
دورم ز تو بیخبر از خویش و لیکـن   پیش مـنی و هـیچ نـهبینم ز نشـانت

---

(٦) یعنی: دلم را برای بوسهای از زلف پر شکنت مشکن زیرا من طوطی هندوستانیام و پیشهام شکر شکنی است.
(٧) یعنی: انسانهای دون و پست بزرگان خود را خوار میشمارند، حتی اگر حسن بصری و اویس قرنی هم باشد. یعنی: حسن در بصره و اویس در قَرَن، زادگاه خودشان، با وجود آن همهی فضلی که داشتند، ناکسان بر آنها خرده میگرفتند.
(٨) یعنی: به آشکارا میگویم ای شیخ عبیداللّه و ملت شیخ عبیداللّه زندگانی همهی ما در گرو روشنی چراغ مجلس یعنی رهبری او است.
(٩) یعنی: وفایی حیف است انتظار از مردم خرابآبادی داری که هتک نام و حرمت مردم در اختیار زنهاست. یعنی حیف است خواری مردها به علت کسان مادینهاش باشد از قبیل زن و خواهر و..

[۲۷]

(١) این غزل ناقص شاید به علت عدم سلامتی بیاض باشد.

[۲۸][۱]

خطا گفتم که زلفت مشك چین است | سواد چشم مستت حور عین است[۲]
تو دل خواهی، من از جان دست دارم | که در مهر وفا رسم این‌چنین است[۳]
جفا خواهی، وفا خواهی بفرما | که کار نازنینان نازنین است[٤]
چه‌گویم وصفت از شیرین دهانی | که سرّ روح با روح‌آفرین است[۵]
تو فرمودی قدم سرو روان است | مرا زین راستی علم الیقین است[٦]
خطای ما اگر حدّی ندارد | عطای حق تعالی بیش ازین است[۷]
مترس از ترك خدمت‌ها (وفایی) | که خواجه «رحمة للعالمین» است[۸]

---

[۲۸]

(۱) وزن شعر: مفاعیلن مفاعیلن فعولن، بحر هزج مسدس محذوف. ردیف: است. واژه‌ی قافیه: چین، عین، چنین، و...

(۲) حور عین: زنان زیبای بهشتی که به علت درشتی و سیاهی چشم‌هایشان به حور عین نام برده می‌شوند. تسمیه‌ی کل به اسم جزء.

یعنی: من اشتباهی گفتم زلفت چون مشک است، زیرا سیاهی چشم مست تو به‌سان حوری‌های بهشتی است.

(۳) یعنی: تو از من دل می‌خواهی و لیکن من جان را هم به تو تقدیم می‌کنم، زیرا در مذهب مهر و وفا رسم این‌گونه است.

(٤) یعنی: اگر جفا می‌خواهی و یا وفا فرقی ندارد بفرما، زیرا کار انسان‌های نازنین هرچه باشد نازنین است.

(۵) یعنی: از دهان شیرینت چه بگویم، زیرا مثل روح آدمی است و اسرار روح هم فقط پیش خداوند است.

(٦) یعنی: تو فرمودی قد من مانند سروی است که حرکت می‌کند و من در راستی این سخن یقین دارم. در کلمه‌ی راستی ایهام وجود دارد.

(۷) یعنی: اگر ما بیش از حد خطا کاریم عطای خداوند بیشتر است.

(۸) یعنی: وفایی اگر در خدمت کردن کوتاهی کرده‌ای مترس و امید داشته باش چون سرور ما رحمتی برای عالمیان و «شفیع للمذنبین» است و همیشه در فکر بندگان خداوند است.

[۲۹][1]

به راه دوست کسی سر نهد سبك بـار است — اسـیر دام مـحبت مگـو گـرفتار است[2]
سـر بـه افسـر دارا فـرو نـمی‌آید — که افسر سر من خـاك مـقدم یـار است[3]
به هیچ روی ز من وا نمی‌شود غـم دوست — به دَور نقطه تو گویی که خط پرگار است[4]
تـو یـوسفی و مـن از غـم اسـیر زنـدانـم — عزیز من! تو بفرمای آخر این کار است؟[5]
مـرا بـه بـاغ و بـه گـلزار حـاجتی نـبود — مرا که یاد جـمال تـو بـاغ گـلزار است[6]
اگر بـه هـیچ نگـیرم رواست شـاخ نـبات — که لعل خسرو شیرین‌لبان شکر بار است[7]
بکن هر آن‌چه کنی بر مـن از جـفاکـاری — کـه نـازنین صـنم دلربـا، دل آزار است[8]

---

[۲۹]

(۱) وزن شعر: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن، بحر مجتثّ مثمن مخبون محذوف. ردیف: است. واژه‌ی قافیه: سبکبار، گرفتار، یار، و...

(۲) یعنی: کسی در راه یار باشد بی‌گناه است. کسی که اسیر دام عشق باشد گرفتار نیست بلکه در عین وصال است.

(۳) یعنی: سر من در مقابل تاج داریوش هخامنشی هم کرنش نمی‌کند زیرا تاج سر من خاک پای یار است که از تاج او بزرگ‌تر و مقدس‌تر است.

(٤) یعنی: غم دوست چون نقطه‌ای است که پرگار دایره ساز به دورش می‌چرخد، من هم به دورش می‌چرخم و این غم از من جدا نمی‌شود.

(۵) یعنی: تو در زیبایی هم‌چون یوسف هستی اما من بـه عـلت غـمگینی در زنـدان اسیر هستم، ای عزیز من! تو را به خدا آخر این کار درست است؟!. تلمیح و مراعات النظیر در واژه‌های یوسف و عزیز و زندان وجود دارد. استفهام انکاری نیز دارد.

(٦) یعنی: من به رفتن باغ و گلزار نیازی ندارم، زیرا یادآوری زیبائی تو برایم باغ و گلزار است.

(۷) یعنی: اگر شاخ نبات را هیچ و بی‌ارزش حساب کنم کار درستی است، چون لعل و لب یار خودم شکر مزه می‌دهد و او قیمتی‌تر است. مراعات النظیر میان خسرو و شیرین و شکر هست، در ضمن ایهام و تناسب نیز دیده می‌شود.

(۸) یعنی: هرچه می‌خواهی بر سر من بیاور ای زیبا روی، چراکه زیبا رویان دلبر، همیشه دل‌آزارند.

به محفلی که تو بی چشم بر کف دگران حرارتم نبرد جام اگرچه سرشار است(۹)

به خاک پای تو دادیم جان که تا گویند به راه دوست (وفایی) به جان وفادار است(۱۰)

[۳۰](۱)

دلبری دارم که در عالم نظیرش کم‌تر است

رخ قمر، بالا صنوبر، لب شکر، تن مرمر است(۲)

زلف و رو، بالا و ابرو، وان بناگوش و لبش

عقرب و خورشید، تیر و قوس و شیر و شکر است(۳)

قامت دل‌کش، جمال خوش، دهان تنگ او

نخل طوبی، باغ جنت، سبزه‌زار کوثر است(٤)

---

(۹) یعنی: در مجلسی که تو به دیگری نگاه کنی اگر جام شراب مالامال هم باشد مرا مست نمی‌کند زیرا نگاه کردن تو به دیگران حرارت مرا بالا می‌برد و خشمگین می‌شوم.

(۱۰) یعنی: من به آن علت روح را تقدیم خاک پای تو کردم تا بگویند وفایی در راه معشوق جان را نثار می‌کند و فاداری از جان است و نه از تن.

[۳۰]

(۱) وزن شعر: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن، بحر رمل مثمن محذوف. ردیف: است. واژه‌ی قافیه: کم‌تر، مرمر، شکر، و...

(۲) یعنی: معشوقه‌ای دارم در جهان نمونه‌اش بسیار کم است، رخسارش چون ماه، لبش چون قند، اندامش مثل مرمر سفید و صاف است.

(۳) یعنی: زلف و رخسارش مثل کژدم و خورشید، و بالا و ابرویش چون تیر و کمان، و بناگوش و لبش چون شیر و شکر است. در ضمن تشبیهات زیبا و لف و نشر مرتب نیز وجود دارد.

(٤) یعنی: اندام و بالای دلکشش مثل درخت طوبای بهشتی است و جمال زیبایش به مثل باغ بهشت می‌ماند ودهان تنگش مثل چمنزار و آب کوثر است. مانند بیت قبل ضمن تشبیه لف و نشر مرتب وجود دارد.

خانه خالی، شمع سوزان، یـار در بـر، مـی بـه کـف
هرکه را ممکن بود این عیش و نوش اسکندر است[۵]
لب بـه لب، سـینه بـه سـینه، نـاف بـر بـالای نـاف
ای مسلمانان ازین عالم چه عالم خـوش‌تر است[٦]
گـفتم: ای نـامهربان ایـن خـانه آنِ کـیست؟ گـفت:
چشمه‌ی حیوان اگر خواهی کـمی پـایین‌تر است[۷]
چشـــمه و مــعشوقه‌ی ایــمان‌ستان در خــلوتی
هر کسی دانـد (وفـایی) را مسـلمان، کـافر است[۸]

[۳۱][۱]

ای بت چین ای بلای جان خط و خالت / داد ز بـــیداد پـادشاه جـمالت[۲]

---

(۵) اسکندر مقدونی که جهان را تسخیر کرد، عده‌ای او را پیامبر هم می‌دانند. یعنی: خانه خالی، شمع روشن، میْ در دست و یار درآغوش باشد هرکس این مجلس برایش مهیا شود مثل اسکندر است و صاحب تمام جهان است.

(٦) یعنی: لب بر لب یار و سینه بر سنه و ناف بر نافش اگر بگذاری، ای مسلمانان چه چیزی از این حالت در جهان لذت بخش‌تر است. استفهام انکاری دارد، یعنی نمونه ندارد.

(۷) یعنی: گفتم ای یار نامهربان این خانه مال چه کسی است؟ گفت: اگر چشمه‌ی آب حیات را می‌طلبی کمی پایین‌تر از ناف است.

(۸) یعنی: اگر این چشمه‌ی آب حیوان و معشوقه‌ای که در زیبایی ایمان از آدم بگیرد در خلوتی برای وفایی دست بدهد هرکس بگوید وفایی مسلمان است خودش کافر می‌شود.

[۳۱]

(۱) وزن شعر: مفتعلن فاعلاتُ مفتعلن فع، بحر منسرح مکفوف منحور. ردیف ندارد. واژه‌ی قافیه: خالت، جمالت، و...

(۲) یعنی: ای یاری که چون بتی چینی زیبا هستی و خط و خال رخسارت بلای جان عاشقان است، پادشاه زیبایی شما بسیار ناعادل است، داد از دست ستم‌کاری‌هایش.

من چه دهم شرح غصه‌ی شب هـجران — ای من و هجران فدای روز وصـالت[۳]
بس‌کـه ز مـهر رخ تـو نـاله کشـیدم — کاستم از غـم چـو ابـروان هـلالت[٤]
بـاورت ار نـیست در فـراق تـو مـردم — شاهد ما حـضرتِ جـناب خـیالت[٥]
بر من و بر دل به چشـم لطـف نگـاهی — ای مـن و دل فـدای چشـم غـزالت[٦]
سـوخت مـرا آتش فـراق تـو مگـذار — دست من و دامـن جـناب وصـالت[۷]
کشـتن عـاشق اگـر مـراد تـو بـاشد — خـون (وفـایی) هـزار بـار حـلالت[۸]

(۳) یعنی: من نمی‌توانم قصه‌ی شب دوری تو را شرح دهم جز این‌که بگویم: هم مـن هـم هجران فدای روز به هم‌رسیدن شما گردیم. تضاد وجود دارد.

(٤) یعنی: آن قدر از غم تو نالیده‌ام، چون ابروی به شکل هلال تو نحیف و ضعیف شده‌ام. حسن تعلیل و تشبیه وجود دارد.

(٥) یعنی: اگر باور نمی‌کنی من از هجر تو مرده‌ام شاهد دارم، شاهد من درگاه کـاخ خـیال خودت است، به آن جا نگاه کن.

(٦) یعنی: به من و دل من، به چشم مرحمت نگاهی کن، یارب من و چشم فدای چشـمان غزال و آهوی تو گردیم.

چشم مرحمت: اضافه‌ی اقترانی است و زیبایی تشبیه در آن جاست کـه آهـو نگـه‌کـردنش زیباست.

(۷) یعنی: آتش دوریِ تو مرا سوخت دست من به دامـان وصـالت، ای وصـال! تـو مگـذار بیشتر بسوزم و دور باشم. (و) واو معیت است. و در هجران و وصال تضاد هست.

(۸) یعنی: اگر قرار است هدف تو کشتن عاشقان باشد خون وفایی را بریز، هزار بار حلال تو باشد.

[۳۲][1]

بـه فـریادم رس ای جـان عـزیز! بـان لعـل شـیرینت
هـزاران رخـنه در دیـن کـرد مـژگان کـج آیینت[2]

ز درویشـان نـمی‌پرسی، نـمی‌دانـم چـه دل داری؟
ز آه مـا نـمی‌پرسی؟ بگـو تـا چـیست آیـینت؟[3]

ز بـوی سـنبلت خـواهـد بـهارستان چـین رونـق
ز روی چـون گـلت دارد گـلستان و چـمن زیـنت[4]

بـه بـازی زلف مشکـین است گـرد عـارضت جـولان
چه شیرین است ـ یارب! ـ زین دو ریحان برگ نسرینت[5]

بـه بـزم عـاشقان شب چشـم مسـتت بـی‌قرارم کـرد
هـنوزم سـر گـران است از خـمار جـام دوشـینت[6]

---

[۳۲]

(۱) وزن شعر: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن، بحر هزج مثمن سالم. ردیف: ندارد. واژه‌ی قافیه: شیرینت، آیینت، و...

شاید وفایی این غزل را به تأثیر از این غزل حافظ شیرازی سروده باشد:

به‌مژگانِ سیه کردی هزاران رخنه در دینم   بیا کز چشم بیمارت هزاران درد برچینم

(۲) بان: مخفف با آن. یعنی: مژگان کج مذهبت هزاران رخنه در دینم کرد، ای جان شیرین به فریادم رس با لب شیرینت مرا از دستش نجات بده.

(۳) یعنی: نمی‌دانم چرا از فقیران پرس و جویی نمی‌کنی، چرا از آه من نمی‌ترسی مگر مذهب تو چیست؟

(٤) یعنی: بهارستان چینی ـ که خیلی شهرت دارد ـ از بوی زلف تو رونق می‌گیرد و زینت گلستان و چمن هم از روی زیبای تو است.

(٥) یعنی: زلفت به دور رخسارت بازی می‌کند، ای خدایا این دو ریحان زلف دور گل و نسرین رخسارت را چه زیبا کرده‌اند. تشبیه دارد.

(٦) یعنی: دیشب در مجلس عاشقان چشم مستت چنان مرا بی‌قرار کرد که هنوز هم به تأثیر آن در خماری به سر می‌برم.

تو خود شکر، عرق چون گل، منم زین گلشکر بی‌دل
خدارا دردمندان را نسیمی از عرق‌چینت[۷]
نگاهی کن به چشم مرحمت ای خسرو خوبان!
به تلخی جان شیرین داد چون فرهاد، مسکینت[۸]
من و دل چون (وفایی) هردو سرگردان و مخموریم
من از چشم مَی‌آلود و دل از گیسوی مشکینت[۹]

[۳۳][۱]

کشیده طرّه سر از اختیار عارض قامت
گناهکار، سیه رو بوَد به روز قیامت[۲]

---

(۷) عرق‌چین: لباس زیر. یعنی: تو خودت شکر هستی، عرق بدن هم چون گل است من هم به علت این گل‌شکر عقل از دست داده‌ام، خداوندا دردمندان مثل من را از بوی نسیم عرق چین او بی‌نصیب نفرما.

(۸) یعنی: ای پادشاهِ زیبا رویان! با چشم لطف و کرم به من ناتوان نظر کن که همانند فرهاد جان شیرینم را در راه عشق تو باخته‌ام. تضاد و مراعات النظیر و تلمیح وجود دارد.

(۹) یعنی: من و دل هم‌چون وفایی خمار و مست هستیم، من از چشم میْ‌گونت و دل از زلف‌های چون مشکینت مست شده‌ایم. لف و نشر دارد.

[۳۳]

(۱) وزن شعر: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن، بحر مجتثّ مثمن محذوف. ردیف: ندارد. واژه‌ی قافیه: قامت، قیامت، جامت، و...

(۲) سرکشیدن: طغیان. طره: کاکل و موی پیشانی.

یعنی: کاکلت در اختیار رخسار و قدت نمانده و سرکشی نموده است، او در روز قیامت گناهکار و روسیاه است

شـــهید چشـم تـوام بـوسه‌ای نکـرده ز لعـلت
خراب مست شدم جرعه‌ای نخورده از جامت(۳)

مرو به حلقه‌ی عشـاق و شـور و فـتنه مـیفکن
چنین مکن که قیامت بـه‌پا شـود از قـیامت(٤)

هـــزار بـــار دل مـردمان ز داغ تـو خـون شـد
بریخت خون دل خود ندیده دیده به کـامت(٥)

به روی و موی خودم وعده داده‌ای کـه بـیایی
خلاف وعده چه شد، نه نهار بود نـه شـامت(٦)

ز جـان و دل گـذرد هـرکه زلف و خـال بـیند
مگر تو جایل و وان زلف و خال دانه و دامت(۷)

مـرا بگـوی کـه گـردن زنـند و سـر بشکـافند
هوای عشق تو از سر نـمی‌رود بـه سـلامت(۸)

---

(۳) یعنی: من که از لب تو بوسه‌ای نکردم بـه دست چشـم شـهید شـدم. عـجیب مست و خراب شده‌ام در حالی‌که از جام لبت جرعه‌ای هم نـخورده‌ام. بـین جـام و مست و خـراب مراعات النظیر وجود دارد.

(٤) قیام: شورش، به پا خاستن. یعنی: به میان عاشقانت مرو و شور و فتنه به‌پا مکن، کاری مکن که از به پا خاستن تو قیامت و محشر برپا شود.

(٥) یعنی: در حالی‌که هیچ چشمی از روی آروز تـورا سـیر تـماشا نکـرده است ولی مـردم دلشان از عشق تو خون شده است.

(٦) یعنی: تو به من وعده دادی و به رخسار و موی خودت که چون نهار و شام هستند قسم خوردی که مرا ملاقات کنی، اما هیچ خبری از نهار و شامت نیست. ایهام بـین نـهار و شـام وجود دارد و لف و نشر میان روی و موی و نهار و شام هست.

(۷) جایل: شکارچی با تور و دام. یعنی: هرکس خال و زلف تو را ببیند از جان و دل خودش صرف نظر می‌کند مگر تو شکارچی هستی و زلفت تور و دام و خالت دانه است؟ تشبیه و تجاهل العارف وجود دارد.

(۸) یعنی: دستور بده که سر و گردنم را بزنند، چون می‌دانم که عشق تو به سلامت از سـر من بیرون نمی‌رود.

قــد تــو ســرو نگــویم رخ تــو لاله نــخوانــم
که سرو بنده‌ی بالای تو است و لاله غلامت[۹]

کسی که با تو نشیند عجب که جـز تـو گـزیند
چنین که شهد و شکر خیزد از بیان و کلامت[۱۰]

شکر که دید گل افشان و گل که دید شکـربار؟
سخن بگوی و بفرما: که معجز است و کرامت[۱۱]

اگــر حــدیث دهــانت بــه شــاخ گــل بــنویسم
درخت گــل شکــر آرد بــه‌بار تــا بــه‌قیامت[۱۲]

بریز خون مــن و جــان مــن ز حشــر مــیندیش
که کشتگان تو از جان گــرفته‌انــد غــرامت[۱۳]

نگــاهت از مــژه و نــاز قــصد جــان و دلم کــرد
به یك اشاره دو عالم گــرفت امــیر نــظامت[۱۴]

---

(۹) یعنی: قد و رخسار تو از سرو و لاله زیباترند. تشبیه تفضیلی دارد.

(۱۰) یعنی: آن سان که از کلام تو «شهد و شکر» برمی‌خیزد، عجیب است که کسی که با تو نشیند و غیر از تو دیگری را انتخاب کند.

(۱۱) یعنی: چه کسی شکر را دیده است گل بیفشاند و چه کسی گل را دیده است شکر به‌بار آورد، تو حرف بزن تا از کلامت این معجزه به‌پا خیزد.

ناگفته نماند شاید نام کتاب خود را از این دو بیت گرفته باشد و من نیز براین باورم به همین خاطر این قسمت از اشعار فارسی وفایی را شهد و شکر نامیدم.

(۱۲) یعنی: اگر بحث دهان شما را روی شاخه‌ی گل بنویسم، درخت گل تا قیامت شکربار می‌شود.

(۱۳) یعنی: از قیامت مترس و خون مرا بریز و مرا بکش زیرا کسی که کشته‌ی تو شد از قاتل جان خودش غرامت نمی‌خواهد.

(۱٤) یعنی: نگاه تو مانند یک فرمانده‌ی نظامی است و مژه‌هایت ارتش وی هستند، هنگامی که نگاه تو قصد جان من را نمود، چشمت با یک اشاره بر دو عالم دل و جان را تسخیر کرد.

به آفـتاب پـرستی شـده است شـهره (وفـایی)
چو خط رنگ فرنگت، چو زلف غالیه فامت[۱۵]

[۳۴][۱]

رفتم کـنارش امـروز جـا گـوشوارەام داد — این تخت و بخت و دولت ماه ستارەام داد[۲]
صد شکر و شادمانی گیسو فکند یک سـو — یک گوشه در گـلستان راه نـظارەام داد[۳]
من شکر این چه گویم؟ آورد پیش رویـم — من یک دو بوسه گفتم، او بی‌شمارەام داد[٤]
دستم گرفت و پـایی آهسـته بـر سـرم زد — جان بر در مقابل خـلخال و یـارەام داد[۵]
گـــفتم: لبت بگـــیرم، بگـــذارمت بـــمیرم — لب غنچه کرد و خندید، عمر دوبارەام داد[٦]
چشم خوشش (وفایی) رسوای عالمم کرد — پیر مغان چه پنهان مَـی آشکـارەام داد[۷]

---

(۱۵) یعنی: وفایی مانند خط رخسار فرنگی و زلف خوشبوی سیاه تـو بـه آفتاب پرستی معروف شده است. آفتاب استعاره از روی یار است.

[۳۴]

(۱) وزن شعر: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن، بحر مضارع اخرب مثمن. ردیف: داد. واژەی قافیه: گوشوارەام، ستارەام، نظارەام، و...

(۲) یعنی: امروز رفتم کنار یار، نزد گوشوارەی گوشش مرا جا داد، شانس و اقبال و ستارەام این مقام عالی را به من ارزانی داشت.

(۳) یعنی: خدارا شکر، گیسوهایش را کنار زد و به من اجازه داد گلستان رخـسار و بناگوشش را تماشا کنم.

(٤) یعنی: من چه‌طور می‌توانـم شکـر ایـن نـعمت را بگـزارم از یـار بـوسه‌ای خـواستم او بی‌اندازه بوسه به من بخشید.

(۵) یعنی: دستم را گرفت و پای بر سرم کوبید جانم را گرفت اما در مقابل پابند و دستبند را به من عطا کرد. لف و نشر مشوش دارد، زیرا خلخال در پای می‌کنند و یاره را در دست.

(٦) یعنی: گفتم با گرفتن لبت حاضرم جان بدهم او خنده‌ای کرد و عمر دوباره به من بخشید.

(۷) یعنی: وفایی! چشم زیبای او مرا در عالم رسوا کرد، هرچند از پیر مغان می‌خواهم پنهان کنم اما او آشکارا به من مَی داد. تضاد بین پنهان و آشکار وجود دارد.

[۳۵](۱)

دل که با طره‌ی جانان سر سودا دارد　　روزگارش که پریشان گذرد جا دارد(۲)
شمع را سوزش پروانه به جایی نرساند　　یار در کشتنم از ناله چه پروا دارد!(۳)
دهن تنگ ترا خنده اگر معجزه نیست　　پس چرا تنگ شکر عقد ثریا دارد؟(٤)
یک زمان بخت من از خواب گران در نشود　　یادگاری است کزان نرگس شهلا دارد(۵)
از غم طوبی و فردوس فراغی دگر است　　هرکه با یاد تو در کوی تو مأوا دارد(٦)
زلف را خم شده در پیش خطش دیدم و گفت:　　رو سیه آن‌که به نوکیسه مدارا دارد(۷)
از من غم‌زده دل می‌طلبد غمزه‌ی دوست　　دوستان! دلبر ما نرگس گویا دارد(۸)

---

[۳۵]

(۱) وزن شعر: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن، بحر رمل مثمن مخبون محذوف. ردیف: دارد. واژه‌ی قافیه: سودا، جا، پروا، و...

(۲) یعنی: دلی که معامله با موی پیشانی یار داشته باشد، حق دارد که اگر روزگارش پریشان باشد.

(۳) یعنی: شمع از سوختن پروانه هیچ ابایی نداشت، یار هم اگر مرا بکشد ترسی از ناله‌های من ندارد.

(٤) یعنی: با آن دهن کوچک اگر می‌خندی یک معجزه است، چون در یک کوزه‌ی شکر خوشه‌ی پروین جای گرفته است.

(۵) یعنی: بخت من از چشم خواب‌آلود شما یاد گرفته که هیچ‌گاه از خواب بیرون نیاید. حسن تعلیل و استعاره وجود دارد.

(٦) یعنی: هرکس با یاد تو در کوی تو جای داشته باشد، هیچ‌گاه در غم و فکر بهشت و درخت طوبی نخواهد بود.

(۷) یعنی: زلف یار را پیش رخسار زیبایش دیدم و می‌گفت: رو سیاه کسی که با آن تازه به دوران رسیده سازش می‌کند. استعاره و تشبیه مضمر وجود دارد. نوکیسه استعاره از روی یار است. روسیه: زلف.

(۸) یعنی: عشوه و ناز یار از من غم‌زده دل را می‌خواهد ای دوستان بنگرید! معشوقِ ما با چشم صحبت می‌کند.

گفتم: از لعل لبت بوسه (وفایی) طلبید	گفت: دیوانه که از هیچ تمنا دارد[۹]

[۳۶]

جز سر زلف تو دل که راه ندارد	در همه عالم کس این پناه ندارد[۱]
سر که نیارم به کس ز خاک درِ تو است	شاه نه شاه است اگر کلاه ندارد[۲]
تا به خرابات چشم‌های تو ره برد	شیخ دگر میل خانقاه ندارد[۳]
تکیه به روی تو کرده زلف تو پس چیست	کافر اگر در بهشت راه ندارد[٤]
طلعت تو جای حیرت است به قامت	روز قیامت که مهر و ماه ندارد[٥]
زلف ازان سوی برد دل، خط ازان سوی	چون تو شهی بی‌نسق سپاه ندارد[٦]

---

(۹) یعنی: گفتم وفایی از لبت بوسه می‌خواهد، گفت: وفایی دیوانه است دهن من آن قدر کوچک است در حد هیچ است، از هیچ چه می‌خواهد؟. سؤال و جواب، استعاره و تشبیه وجود دارد.

[۳۶]

(۱) یعنی: دلم جز به سر موی تو راه دیگری بلد نیست و در جهان هم هیچ‌کس دارای این پناهگاه نیست.

(۲) یعنی: این خاکِ درِ تو است که مرا بی‌نیاز کرده است، پادشاهی که کلاه نداشته باشد شاه نیست. اسلوب معادله وجود دارد.

(۳) یعنی: از روزی که شیخ میخانه چشم‌های تو را شناخته است دیگر توجهی به خانقاه نمی‌کند. حسن تعلیل وجود دارد.

(٤) یعنی: زلفت به رویت تکیه داده است که می‌گوید کافر به بهشت راه ندارد، چرا زلف کافرت به بهشت رویت راه دارد؟.

(٥) یعنی: رخسار تو با قامت تو جای تعجب است، قیامت که خورشید و ماه ندارد، چرا قامت تو دارای مهر و ماه رخسار است. استعاره و حسن تعلیل و تشبیه وجود دارد و بین قامت و قیامت جناس اختلافی وجود دارد.

(٦) یعنی: زلف و رخسارت هرکدام از یک سو دل را غارت می‌کنند، هیچ‌کس به اندازه‌ی تو لشکر بی‌اندازه و حد ندارد.

بوسه ازان لب بده، بـه غـمزه ازان چشـم   فـتوای پـیر مـغان گـناه نـدارد(۷)
هرکه تو خواهی بکش به غمزه بـه ابـرو   دولت حسـن تـو دادخـواه نـدارد(۸)

[۳۷](۱)

هر شام و سحر روی تـو دیـدن مـزه دارد   گل‌ها ز گـلستان تـو چـیدن مـزه دارد(۲)
در دام تو افـتادن و تـیری ز تـو خـوردن   در پای تـو بـر خـاك تـپیدن مـزه دارد(۳)
گل گل عرق از روی نگارین چه لطیف است   بر بـرگ سـمن ژاله چکـیدن مـزه دارد(٤)
دست تـو گـرفتن، سـر زلف تـو کشـیدن   وه وه! لب لعـل تـو گـزیدن مـزه دارد(۵)
قـربان تـو و رفتِ تـو بـاشم کـه ز آهـو   رم کردن و اسـتادن و دیـدن مـزه دارد(٦)

---

(۷) یعنی: به دستور غمزه‌ی چشمت بوسه‌ی لبت را بده، زیرا فتوای رهبر خانقاه گناه‌ندارد و چشم تو پیر مغان است. اسلوب معادله وجود دارد.

(۸) یعنی: با ابرو و غمزه هرکس را خواهی بکش از حکومت زیبایی تو کسی شکایت نمی‌کند.

[۳۷]

(۱) وزن شعر: مفعول مفاعیل مفاعل فعولن، بحر هزج مثمن اخرب مکفوف محذوف. ردیف: مزه دارد. قافیه: دیدن، چیدن، تپیدن، و...

(۲) گل استعاره از بوسه است. یعنی: هر صبح و شبی رخسار تو را دیدن و بوسیدن مزه دارد.

(۳) یعنی: با تیر تو زخمی شدن و به دام تو در دام افتادن و چون مرغ اسیر بال و پر زدن، مزه دارد. مراعات النظیر و تشبیه وجود دارد.

(٤) یعنی: عرق بر رخساره‌ی تو قطره قطره بر برگ گل سمن و لاله چکیدن زیباست. تشبیه مرکب دارد.

(۵) یعنی: دست تو را گرفتن و زلفت را کشیدن و لب تو را گزیدن لطف خاصی دارد.

(٦) رفت: مصدر مرخم رفتن است. یعنی: من فدای رفتن و رم کردن و ایستادن و دویدن تو گردم که مانند حرکات آهو زیباست.

یک شیشه‌ی مـی در کـفن مـا بگـذاریـد در حشر هم، این باده کشیدن مـزه‌دارد[۷]
عــاشق شــدن و در رخ تـرسا نگـریدن می خـوردن و زنـار بـریدن مـزه دارد[۸]
در میکده رفـتن، دو سـه پـیمانه کشـیدن وحشی شدن از خویش و رمیدن مزه دارد[۹]
قــربان گــلم در ســر بــازار مــحبت کاغشته به خون، جامه دریدن مزه دارد[۱۰]
پر سوخته بی‌خود شدن از نشـئه‌ی صـهبا تا کـنگره‌ی عـرش پـریدن مـزه دارد[۱۱]
خوش زمزمه‌ای بود که می‌خواند (وفایی) بر کندن و پیوستن و دیـدن مـزه دارد[۱۲]

[۳۸][۱]

دو هفت سال ریاضت خاك شـمزینان مرید و خانقه و مـرد بـایزیدم کـرد[۲]

---

(۷) یعنی: اگر مردیم یک شیشه‌ی می در کفن ما بگذارید، چون باده‌گساری در محشر هم لذت دارد.

(۸) یعنی: عاشق شدن و نگاه به رخسار یار مسیحی کردن و می‌گساری و زنـار مسیحی‌ها بریدن لذت دارد.

(۹) یعنی: رفتن به میکده و دو سه پیمانه مَی آشامیدن و وحشی شدن و از خویش بیگانه شدن مزه دارد.

(۱۰) یعنی: من فدای گل شوم در بازار محبت آلوده به خون گشتن و پیراهن پاره کردن (که نماد عاشق دل سوخته است) مزه دارد.

(۱۱) یعنی: از نشئه‌ی حاصل از میْ بیخود شدن و سوختن و سرانجام با بال خیال به دیوار کاخ عرش پریدن خوش است.

(۱۲) یعنی: وفایی زمزمه‌ی زیبا و خوشی می‌خواند و می‌گفت: دل کندن از همه چیز و به یار پیوستن و ملاقات دوست مزه دارد. درکندن ایهام لطیفی وجود دارد جان، جامه، دل و...

[۳۸]

(۱) مفاعلن فعلاتن مفاعلن فَعَل، بحر مجتث مثمن محذوف مـخبون. ردیـف: کـرد. واژه‌ی قافیه: بایزیدم، عبیدم، شهیدم، و...

(۲) یعنی: چهارده سال ریاضت کشیدن در خاک شمزینان مرا مرید خانقاه و مردی عارف چون بایزید بسطامی نمود. میان مرد و مرید جناس ناقص افزایشی هست.

قضا فکـند دریـن آخـرم بـه دام بـتی — به پیش پیر مغان بندهی عبیدم کـرد(۳)
به تیر غمزه و تیغ نگـاه و خـنجر نـاز — امان نداد به یک چشم زد شهیدم کرد(٤)
منی که قطب مدار جـهان بُـدم یک دم — مدار قطب پـریزادهای مـریدم کـرد(٥)
هزار شکر (وفـایی) بـاز هـاتف غـیب — به مژدهی کرم خویش پر امیدم کـرد(٦)

[۳۹](١)

سیه شد زلف با خورشید رو تا آشنایی خودنمایی کرد
سیه رو آنکه کافر آنکـه دعـوای خـدایـی کـرد(۲)
دلم در طرّه از فیض رخش بـر وصـل لب شـاد است
ز ظـلمت رهـبرم بـر آب حـیوان روشـنایی کـرد(۳)

---

(۳) یعنی: قضا و قدر الهی مرا در اواخر عمر اسیر دام زیبا رویی کرد که پیش عارف و شیخ وارسته عبیداللّه شمزینی بنده و غلام شدم.
(٤) یعنی: با ناز چشمهایش مرا امان نداد با یک تیغ نگاه مرا کشت.
(٥) یعنی: من که خود را در مقامات تصوف قطب مدار میدانستم، پریزادهای مـرا مـرید خود ساخت.
(٦) یعنی: وفایی خدارا شکر کن که صدایی از غیب و عالم لاهوت به مژدهی کرم یـار مـرا امیدوار ساخت.

[۳۹]

(١) وزن شعر: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن، بحر هزج مثمن سالم. ردیف: کرد. واژهی قافیه: نمایی، خدایی، و...
توضیح: وفاییﷺ مصرع اول را به اشتباهی ٥ رکن مفاعیلن آورده است که درست نیست، این مصرع باید اینگونه میبود: «سیه شد زلف با خورشید رو تا آشنایی کرد».
(۲) یعنی: زلف تا آشنای خورشید رخ گشت هر کافری ادعای خدایی کند رو سیاه میشود. حسن تعلیل دارد.
(۳) یعنی: دلم در زندان زلفش شاد است، زیرا به وصال رخ و لب میرسد، آری زلف یـار چون چاه ظلمات مرا به چشمهی حیوان لبش راهنمایی کرد.

نکـرد از کشـتن مـن غـمزه‌ی چشـم تـو تـقصیری
ستمکار است آری هـرکه بـا مست آشـنایی کـرد(٤)

هـلاکـم کـرد یک ره بـا نگـاه چشـم بـیمارش
طبیب خویش قربانم، کـه درمـانی خـدایـی کـرد(٥)

ز تـاج و تـخت شـاهی نـنگ‌دارد بـنگرد از کـبر
(وفایی)وار یک دم هرکه در کویش گدایـی کـرد(٦)

[۴۰](١)

بر چهره زلف خویش، پر از پیچ و تاب کرد یعنی به حسن، حلقه به گوش آفتاب کرد(٢)
گیسو به باد داد بـه صـد جـلوه در چـمن از سرو سر کشید و به سنبل عتاب کـرد(٣)

---

(٤) یـعنی: چشـم تـو بـا غـمزه‌هایش از کشـتن مـن کـوتاهی نکـرد، آری هـرکس بـا مست (چشم‌هایش) آشنایی کند ستم‌کار است. اسلوب معادله وجود دارد. مست: استعاره از چشم یار ایهام دارد.

(٥) یک ره: یک‌بار. یعنی: با نگاه چشم بیمارش مرا هلاک نموده است، قربان طبیب مهربان باخود شوم که درمانش خدایی است.

(٦) یعنی: هرکس مانند وفایی در کوی یار گدایی کند از تاج و تخت و سلطنت شاهان اظهار بیزاری و نفرت می‌کند. تضاد در شاه و گدا وجود دارد.

[۴۰]

(١) وزن شعر: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن، بحر هزج مثمن اخـرب مکـفوف مـحذوف. ردیف: کرد. واژه‌ی قافیه: تاب، آفتاب، عتاب، و...

(٢) یعنی: یارم زلفش را بر روی رخسارش پر از پیچ و تاب نمود یعنی از زیـبایی آفـتاب را حلقه به‌گوش خود ساخت، یا آفتاب رخسار خود را حلقه به‌گوش کرد. ایهام و تشبیه مرکب دارد.

(٣) عتاب: سرزنش. سرکشیدن: طغیان، شورش. یعنی: گیسوانش را در چمن با صد شـیوه به دست باد داد، او با قد بلندش در مقابل سرو طغیان کرد و با روی زیبایش سنبل را سرزنش کرد. استعاره دارد.

بی‌تاب شد ز حسرت و غم چون رسید خط | گویا که زلف یاد ز عهد شباب کرد(٤)
آوخ که یار رفت و نچیدم گلی ز وصل | کامی ندیده عمر عزیزم شتاب کرد(٥)
چشمم در آرزوی بتان بس‌که خون بریخت | معموره‌ی وجود (وفایی) خراب کرد(٦)

[۴۱](۱)

بتم چو طره به رخسار خود فشان می‌کرد | بنفشه بر ورق لاله سایبان می‌کرد(۲)
اگر به دیده‌ی من عکس عارضش می‌دید | به شاخ هر مژه صد بلبل آشیان می‌کرد(۳)
به غیر نقطه، شیرینی لبش نگذاشت | وگرنه خامه بسی وصف آن دهان می‌کرد(٤)

---

(٤) خط: موی کنار لب. یعنی: هنگامی که خط یار را دیدی گیسو بی‌تابی کرد، زیرا به یاد دوران جوانی خود افتاد. حسن تعلیل دارد.

(٥) آوخ: شبه جمله (صوت) بمعنی افسوس. یعنی: افسوس که یار رفت و از وصالش گلی نچیدم، عمر عزیزم به آرزو نرسید و با عجله گذشت.

(٦) بس‌که: مخفف از بس‌که که قید مقدار است.

یعنی: آن‌قدر چشم من در آرزوی دیدار انسان‌های زیبا روی به‌جای اشک خون گریست، خانه‌ی آباد وفایی را خراب کرد.

[۴۱]

(۱) وزن شعر: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فع‌لن، بحر مجتثّ مثمن مخبون محذوف. ردیف: می‌کرد. واژه‌ی قافیه: فشان، سایبان، آشیان، و...

(۲) بت: استعاره از یار است. طره: موی پیشانی، کاکل. بنفشه: استعاره از زلف. ورق لاله: برگ گل لاله استعاره از رخسار یار است.

یعنی: یارم که زلف بر رخسار می‌انداخت انگار از برگ گل سایه‌بانی برای رخسارش می‌ساخت.

(۳) یعنی: اگر بلبلان با چشم من انعکاس رخسار چون گل او را می‌دیدند، بر روی هر شاخه‌ی مژگانی صد بلبل آشیانه می‌ساخت.

(٤) نقطه: استعاره و ایهام از دهان کوچک است.

نوای ناله‌ی مـرغی بـه گـوشم آمـد دوش   چو دیدم از سر زلف تو دل فغان می‌کرد(۵)
ز ابروی تو عجب مـانم ای مسـلمان کُش   که «ذو الفقار» علی قتل کافران می‌کرد(٦)
(وفایی) از لب و زلف تو دوش تا به سحر   سخن ز آب بقا و عمر جاودان مـی‌کرد(۷)

[۴۲](۱)

حسنت به فـتح کشـور دل اهـتمام کـرد   اسباب شهریاری خـود را تـمام کـرد(۲)
از زلف و خال، لشکر چین و حبش کشید   وز مژه‌ی کشنده دو صف انـتظام کـرد(۳)
با فوجی از کرشمه، دو از غمزه، صد ز ناز   در گوشه‌ی نگـاه تـو آمـد قـیام کـرد(٤)

☞

یعنی: شیرینی لبش جز نقطه‌ای در لب یار باقی نگذاشته است وگرنه قلم من بیشتر در مدح آن دهان کوچک یار به توصیف می‌پرداخت. اغراق وجود دارد.

(۵) یعنی: دیشب صدای ناله‌ای به گوشم رسید وقتی متوجه شدم دیدم دل خودم است در میان زلف تو اسیر شده و داد و فریاد می‌کند.

(٦) یعنی: من از ابروی تو تعجب می‌کنم تو مسلمان کش هستی، اما ذوالفقار علی که مانند ابروی تو بود کافر را می‌کشت. تضاد بین مسلمان و کافر و تشبیه ابرو به ذوالفقار وجود دارد.

(۷) یعنی: دیشب وفایی از لب و زلف تا صبحدم سخن از آب بقا و عمر جاودانی می‌گفت. لف و نشر مرتب و تشبیه لب به آب بقا و زلف در درازی به عمر جاودانی وجود دارد.

[۴۲]

(۱) وزن شعر: مفعول فاعلات مفاعل فاعلن، بحر هزج مـثمن اخـرب مکفوف مـحذوف. ردیف: کرد، واژه‌ی قافیه: اهتمام، تمام، انتظام، و...

(۲) یعنی: زیبایی تو سعی کرد کشور دل مرا فتح کند و اسباب و وسایل پادشاهی خویش را به شرح ابیات پایین آماده ساخت.

(۳) یعنی: با زلف و خالت لشکری از چین و حبش آورد و از مژگان که قاتل و کشنده است دو صف سرباز تیرانداز را منظم نمود.

(٤) یعنی: یک لشکر از کرشمه آورد و دو فوج و لشـکـر دیگـر از غـمزه و اشـاره را آمـاده ساخت و صد لشکر را از ناز به میدان آورد و با یک گوشه‌ی نگاه تو این هـمه لشکـر قـیام کردند.

چشـــم تـــو زان مـیانه امـیر نـظام شـد با یک اشـاره کـار دل مـا تـمام کـرد(۵)
مژگان که کـرد روی بـه مـحراب ابـروان مـانا بـرای شـاه دعـای دوام کـرد(۶)
قربان زور پنجه‌ی حـسـنم کـه یک نـظر چندین هزار شه، چو (وفایی) غلام کرد(۷)

[۴۳](۱)

چشـم سـیاه مسـتت بـا مـا بـبین چـه‌ها کـرد
با یك نگه دل و دیـن از دست مـا رهـا کـرد(۲)
یک بـوسه خـون بـها کـرد لعـل لبش نـدانـم
گر دشمنی به دل داشت این دوستی چرا کرد؟(۳)

---

(۵) یعنی: چشمت در میان آن لشکر فرمانده‌ی لشکر شد و با یک اشاره کار دل ما را تمام کرد و ما را عاشق خود ساخت و کشور دل ما را تسخیر کرد.
(۶) یعنی: مژه‌هایت که بر گشته‌اند و روی به محراب ابروان تو دارند انگار برای دوام دولت و شاه حسن تو دعا می‌کنند. صفت تشخیص وجود دارد.
(۷) یعنی: من فدای زور بازوی زیبایی تو شوم که با یک نگاه هـزاران شـاه را چـون وفـایی غلام خود می‌سازد.
در کل بیت‌ها ارتباط عمیق قوی وجود دارد که این غزل را در نوع خود بی‌نظیر جلوه می‌دهد و این‌جاست که وفایی را می‌توان در سطح و جایگان شاعران عصر بازگشت به حساب آورد.

[۴۳]

(۱) وزن شعر: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن، بحر مضارع اخرب مثمن. ردیف: کرد. واژه‌ی قافیه: چه‌ها، رها، و...
(۲) یعنی: چشم خمار سیاه تو ببین با ما چه کارهای عجیبی کرد، با یک نگـاه دل مـا را در ربود.
(۳) یعنی: لعل لبش بوسه‌ای به عنوان خون‌بها به من داد، نمی‌دانم اگر دشمنِ ما بود چرا این دوستی را با من کرد؟
تجاهل العارف و تضاد وجود دارد، زیرا در راه بوسه‌ی یار شهید شدن افتخار است نه تهدید.

با هر نگاه و نازم صد بار کشت و خون ریخت
شیرین کجا به فرهاد این جور و این جفا کرد؟(٤)
باد صبا ندانم با گل چه نکته‌ای گفت؟
کز حسرت دهانت گل جامه را قبا کرد(٥)
تنها نه من شهیدم از دست تیغ نازش
هر گوشه را که بینی صحرای کربلا کرد(٦)
قربان چشم مستم خونم بریخت، رستم
در ضمن یك عداوت، کار صد آشنا کرد(٧)
هندو اگر به کوثر گویند ره ندارد
بهر چه شد لب تو خال سیاه جا کرد(٨)
گیسو نه، باغ سنبل، عارض نه، خرمن گل
این است آن بهشتی خدا برای ما کرد(٩)

---

(٤) یعنی: با یک نگاهش صد بار مرا کشت، کی شیرین آن‌قدر به فرهاد جفا کرده است؟. تلمیح و تشبیه وجود دارد.

(٥) جامه قبا کردن: پاره کردن لباس از حسرت درد و دادخواهی.
یعنی: نمی‌دانم باد صبا چه چیزی به گوش گل گفت که این طوری لباسش را پاره پاره کرد. تشخیص و استعاره و کنایه وجود دارد.

(٦) یعنی: من تنها شهید تیغ ناز یار نیستم هرکجا را نگاه کنی مانند شهدای صحرای کربلا پر از شهید یار است. تلمیح وجود دارد.

(٧) یعنی: قربان چشم مست یار گردم خون مرا ریخت و مرا از درد زندگی نجات بخشید، این کار او به ظاهر دشمنی بود اما از صد دوستی بهتر بود، زیرا عارف واقعی در مرگ به وصال معشوق ابدی می‌رسد.

(٨) یعنی: اگر می‌گویند کافر بهشت را نمی‌بیند پس چرا لب تو که چون کوثر است اجازه داده خال سیاهت که چون هندو است در آن‌جا مسکن گزیند؟

(٩) یعنی: این گیسو نیست باغ بهشت است، این رخسار نیست خرمنی از گل است، رخسار تو چون آن بهشتی است که خداوند برای ما ساخته است.

روی تــو، ســرو بــالا، دیـدم ز خـود بـرفتم
کــز عــالم بـلندی مــاه مـرا صـدا کـرد(۱۰)

بـــرقع فکـــند آتش در مـــا زد و نـــدانــم
خود کرد راز خود فاش مارا چرا رسوا کرد؟(۱۱)

زلفت نــــمی‌گذارد روی تـــو ســیر بــینم
ایـن پـاره ابـر تـاریك روز مـرا سـیا کـرد(۱۲)

پیر مـغان شبِ دوش مـی‌گفت کـوزه بـر دوش:
هی می بگیر و می نوش، هی می تو را رها کرد(۱۳)

صوفی مشو گران‌جان، صافی شو و خـدا خـوان
پابند و بنده‌ی نان، کی روی در خـدا کـرد؟(۱٤)

دیوانـه بـاش و هـوشیار، آدم شـو و سـیه کـار
مـیخانه گـیر بگـذار، گـویند ره خـطا کـرد(۱۵)

---

(۱۰) یعنی: وقتی روی تو را از قد بلندت دیدم بیهوش شدم زیرا دیدم یک ماه از جای بلندی مرا صدا زد. استعاره وجود دارد

(۱۱) یعنی: وقتی روبند خود راکنار زد آتش به جان ما انداخت؛ او راز خود را آشکار کرد اما ما را چرا رسوای عالم نمود؟.

(۱۲) یعنی: زلفت مانند پاره‌ی ابر تاریک ماه رخسار تو را سیاه کرده و نمی‌گذارد سیر رخسار تو را ببینم.

در ضمن صنایع بدیعی که دارد واقعاً شاهکار تشبیه و استعاره و تشخیص است.

(۱۳) یعنی: دیشب پیر مغان در حالی‌که شـراب را بـه دوش داشت مـی‌گفت: هـمیشه مـی بگیرید و بنوشید، زیرا فقط می است که شما را به آزادی می‌رساند.

(۱٤) یعنی: ای صوفی گران‌جانی و تن‌پروری مکن، دلت را صـاف کـن و خـدا را از تـه دل بخوان، تا بنده و پایبند نان و مادیات زمینی باشی روی در خدا کردنت هیچ فائده‌ای ندارد.

(۱۵) یعنی: به ظاهر مانند دیوانه باش اما با عقل و دل هوشیار، سیاه کار و گناه‌کار، اما آدم باش، راه میخانه را پیش بگیر، بگذار مردم پشت سرت بگویند راهش خطاست. به قول شیخ أجل:

نیك باشی و بدت گویند خلق　　　به که بد باشی و نیکت خوانند

آن مـــاهِ رو گشـــاده، رویش هـــم‌رنگِ بـــاده
هم شوخ شیخ‌زاده، با عـهد خـود وفـا کـرد(۱۶)

دیـــدم آمـــد شـــتابان، آمـــد چـو مـاه تـابان
هم شهر و هم بیابان، چون روز روشنا کـرد(۱۷)

گفتم: لبت بـبوسم، چشـمش بـه غـمزه‌ام کشت
خونی نکرده بودم این تُرك قـصد مـا کـرد!(۱۸)

گـــفتا: تـــوام بـــمیری، بـــی‌جان لبـم نگـیری
آب حـــیات مـا را (وفـایی) کـم بـها کـرد(۱۹)

[۴۴](۱)

آن شکر خنده به وصل، دهنم شـاد نکـرد غلطم بـاز گـر از هـیچ کسـی یـاد نکـرد

---

(۱۶) یعنی: ماه من که رخسارش را هویدا کرده بود و رخسارش سرخ به رنگ شراب بود، زیباروی و از شیخ‌زاده‌ها بود که با عهد خود وفا کرد و به ما توجهی نمود.
(۱۷) یعنی: دیدم چون ماه شتابان و زیبا آمد و دشت و صحرا را همه روشن ساخت.
(۱۸) یعنی: خیال داشتم لبش را ببوسم چشمش با غمزه‌هایش مرا کشت، نمی‌دانم گناه من خون ریختن که نبود چرا این چشمش مثل ترک مست خون مرا ریخت.
(۱۹) توام بمیری: نوعی قسم دادن مانند به جان یا به مرگ تو. یعنی: گفت: به مرگت قسم وفایی، بی‌دادن جان نمی‌توانی لبم را بگیری، آب حیات ما (یعنی لبم) را وفایی چرا بی‌قیمت کرده‌ای.
توام بمیری: علامت تازه‌گری در شعر است زیرا کلمات عامیانه در عصر قاجاریه به میان شعر شاعران آمد خصوصاً در اشعار ایرج میرزا و عشقی و...

[۴۴]

(۱) این غزل را نیز، به علت پریشانی و ضعف در سجع و قـافیه، یکـی دیگـر از غـزل‌های مشکوک می‌دانم، به همین دلیل از شرح آن صرف نظر کردم؛ اما به تبعیت از استاد مـحمد علی قره‌داغی و برای تحقیق بیشتر از طرف خوانندگان عزیز این غزل را ذکر نمودم.

آن‌چه من در غمت ای خسرو خوبان کردم — به شکر خنده‌ی شیرین تو فرهاد نکرد
ناوك ناز تو نازم که به یك چشم زدی — زخم‌ها کرد به دل، خنجر جلاد نکرد
تا که را طلعت و بالای تو یغما که نساخت — راه گلزار نزد غارت شمشاد نکرد
پای بند غم تو کیست در آفاق که نیست — سرو را حسرت بالای تو آزاد نکرد
داغم از گریه که شد باعث رسوایی من — کیست کز دست جگرگوشه‌ی خود داد نکرد
تو شکر خنده چنانی که به هرجا گذری — نیست جایی که دهانت شکر آباد نکرد
سوخت از آه (وفایی) جگر سنگ، ولی: — اثری در دل آن ترک پری‌زاد نکرد!

[۴۵](۱)

به جان آمد دلم تا کی دل، ای جان، بی‌دوا باشد
نگاهی کن به دل کاین یک نگاهم اکتفا باشد(۲)
اگر در وحدتم از کثرت حیرت نیم خالی
دهانت از تبسم تا فنای پر بقا باشد(۳)
ز جا برخیز تا طوفی کنم گرد سرت گردم
نماز عاشقان را در قیامت هم قضا باشد(٤)

---

[۴۵]

(۱) وزن شعر: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن، بحر هزج مثمن سالم. ردیف: باشد. واژه‌ی قافیه: دوا، اکتفا، پر بقا، و...

(۲) به جان آمد: از جان بیزار شد. یعنی: دلم از جان سیر شد تا کی بدون دوا و چاره‌اش می‌گذاری، نگاهی به این دل بینداز که همین کافی است.

(۳) وحدت: باهم بودن عاشق و معشوق. کثرت: خالی بودن دل سالک و پر بودن از مادیات. حیرت: یکی از مقامات عرفانی. فنا: وادی هفتم از مقامات عارفان. یعنی: اگر در حال وصل هستم خالی از تحیر و سرگردانی نیستم، تا زمانی که دهانت با تبسم فنایی است پر از بقا، یعنی دهانت نیست از کوچکی اما وجود دارد.

(٤) طوف: طواف، چرخیدن به دور مقدسات. قضا: نماز را در غیر وقت خواندن. قیامت: ☜

بــه‌جز دلبــر نـمی‌گویم غـم دل بـا کســی زان‌رو
غم دل بـا کســی گــویم کـه بـا دل آشـنا بـاشد(۵)

گرفتم قـبله در دست آمـد و عـمری در احـرامـم
چه سود این سعی بی‌حاصل اگر دل بی‌صفا باشد(٦)

چنین از خنجر ناز تـو خـون مـی‌بارد از هـر سـو
بــه عـــالم هـرکه را بـینی شـهید کـربلا بـاشد(۷)

بــه چشـمان سـیه بـردی دل و دیـن (وفـایی) را
تـرا آهـوی چـین گـفتم خـطا نـبود روا بـاشد(۸)

☞

ایهام است از محشر و برپا خاستن معشوق.
یعنی: از جای برخیز تا به دورت گردم زیرا بلند شدنت قیامت به پا می‌کند و نماز عاشقان را در قیامت هم می‌توان به قضا به‌جای آورد.

(۵) یعنی: جز یاد دلبر غم دلم را به هیچ‌کس نمی‌گویم زیرا غم دل را با کسی می‌توان گفت که با دل آشنا باشد.

(٦) یعنی: فرضاً به کعبه رفتم و مدت زیادی در لباس احرام حج به سر بردم، سعی بی‌حاصل است چه فایده دارد که دل صفا نداشته باشد. سعی صفا و مروه از مناسک حج هستند، این‌جا ایهام دارد.

(۷) خنجر ناز: اضافه‌ی تشبیهی است. یعنی: به‌گونه‌ای از ناز تو، که هم‌چون خنجر است برای کشتن عاشقان، خون می‌بارد، مردم مثل شهیدان کربلا از هر طرف افتاده و ضربت خورده‌اند.

(۸) یعنی: چون به چشمان سیاه دل و دینم را بردی اگر وفایی تو را آهوی چینی بخواند کار خطایی نکرده است.
بین خطا و آهو و چین و چشم سیاه مراعات النظیر و ایهام و کنایه وجود دارد.

[۴۶][(۱)]

شادی من نه به خلد و نه بـه کـوثر بـاشد   شادی آن‌جا طرب آن‌جاست که دلبر باشد[(۲)]
هرکه دید آب حیات دهن دوست چو مـن   بگذرد از دل، اگـر خـضر پـیمبر بـاشد[(۳)]
جای حیرت بود این خال سیه بر لب یـار   کـافرم هـندو اگـر سـاقی کـوثر بـاشد[(٤)]
خط سبز تو و زلفین سـیه دانـی چـیست؟   آیت لطف کـه در شأن دو کـافر بـاشد[(٥)]
دو قیامت نشنیدیم به یك جای، که گفت؟   سرو بالای تو چون در صف محشر باشد[(٦)]
طـلعت دلکش جـانان و قـد دلبـر دوست   نوبهاری است که بـالای صـنوبر بـاشد[(۷)]
لب تو آب حیات است و تو خود هم خضری   خضر اگر جور کند از چه پیمبر بـاشد؟[(۸)]

[۴۶]

(۱) وزن شعر: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن، بحر رمل مثمن مخبون محذوف. ردیف: باشد. واژه‌ی قافیه: کوثر، دلبر، پیمبر...

(۲) یعنی: من به بهشت و چشمه‌ی کوثر شادمان نیستم، زیرا شادی و طرب جایی است که یار آن‌جا باشد.

(۳) یعنی: هرکس آب دهان دوست را که چون آب حیات است ببیند از دلش صرف نظر می‌کند حتی اگر خضر پیامبر هم باشد. تلمیح و مراعات النظیر وجود دارد.

(٤) یعنی: خال سیاه بر لب یار جای تعجب است من اگر باور کنم که هندوی سیه پوست بی‌دین ساقی آب کوثر است کافر خواهم‌شد. خال تشبیه شده به هندو، لب یار به کوثر.

(٥) یعنی: رخساره‌ی سبز تو و زلف‌های سیاهت می‌دانی بـه چـه چـیزی شـباهت دارنـد؟ انگار آیات لطف خدا که در شأن دو کافر نازل شده‌اند.

(٦) یعنی: وقتی تو با آن قد و بالای چون سرو در صف روز محشر قرار بگیری هیچ‌کس دو قیامت با هم را باور نمی‌کند، چون بالای تو هم یک قیامت است.

(۷) یعنی: رخسار دلربای یار و قامت دلکش او مانند نوبهاری است که بر روی صنوبر قرار گرفته باشد.

(۸) یعنی: لب تو آب حیات است و تو هم مانند خضر پیامبر هستی، اگر خضر جور و ستم روا داشته باشد کجا پیامبر است؟.

بوالعجب مانم ازاین حسن خداداد تو من — مه ندیدم که شکربار و سمن‌بر باشد[۹]
قوس ابروی تو از تیر مرا پاره کند — آفتاب رخ تو از چه دو پیکر باشد؟[۱۰]
گر توئی چشمه‌ی حیوان، به کف آرم روزی — نستاند ز منت گرچه سکندر باشد[۱۱]
لب تو جان (وفایی) است خوشا در قدمت — جان به لب آرد و قربانی دلبر باشد[۱۲]

[۴۷][۱]

دل دیوانه‌ای دارم دمی بی‌غم نخواهد شد
سر شوریده‌ای دارم به سامان هم نخواهد شد[۲]
دلارام من از روزی که آرام دلم برده
دلم یک دم نیارامد به من همدم نخواهد شد[۳]

---

(۹) یعنی: از زیبایی خدادادی تو من در تعجب هستم، مانند ماه است اما شکر بار است و میوه‌اش گل سمن است.

(۱۰) یعنی: اگر آفتاب رخسار تو در برج دو پیکر قرار دارد چرا ابروی تو چون قوس با تیرهایش که مژه است مرا پاره پاره می‌کند. میان قوس و تیر و آفتاب و دوپیکر مراعات النظیر و ایهام تناسب وجود دارد.

(۱۱) یعنی: تو مانند آب حیوان هستی، اگر روزی تو را به کف آورم اسکندر هم نمی‌تواند تو را از من بگیرد.

(۱۲) یعنی: لب تو به منزله‌ی روح وفایی، خوشا در زیر قدم تو قرار گیرد و قربانی دلبر باشد.

[۴۷]

(۱) وزن شعر: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن، بحر هزج مثمن سالم. ردیف: نخواهد شد. واژه‌ی قافیه: غم، هم، همدم، و...

(۲) یعنی: قلبی دارم که دیوانه و همواره غمگین است و سری دارم همیشه شیفته و سرگردان که هیچگاه آرامش ندارد.

(۳) یعنی: از روزی که یار دلارام من آرام دلم را برده، دلم یک لحظه آرامش ندارد و با من مونس نمی‌شود.

به زلف خـویشتن حـال دلم زیـر و زبـر کـردی
چرا مهدر نباشد دل؟ چرا درهم نخواهـد شـد[٤]

مگوی این اشک‌ریزی چیست اندر آستان مـن؟
ـ دل و دینم فدایت ـ کعبه بی‌زمزم نخواهد شد[٥]

چو با بخت سـعید مـن مـحمد گشـته پشـتیبان
یقین زخم دل دیوانه بـی‌مرهم نـخواهـد شـد[٦]

(وفایی) گر شود سیراب از آن دریای حق، خوانی
تو حق گویی و می‌دانی ز دریا کم نخواهد شد[٧]

---

(٤) مهدر: حلال خون، کسی که خون ریختن او حلال باشد. درهم: پریشان.
یعنی: تو با زلف خودت دلم را زیر و زبر کرده‌ای پس دیگر چه‌طور دلم قابل کشتن نباشد و پریشان نگردد.
(٥) یعنی: مگو چرا در آستانه‌ی خانه‌ی من اشک می‌ریزی؟ من فدایت شوم آستان خانه‌ی تو مثل کعبه است و کعبه هم چشمه‌ی زمزمِ چشـم‌های مـن را لازم دارد. اسـتعاره و تشـبیه مرکب دارد.
(٦) یعنی: چون با شانس خوشبخت من محمد کـمک‌کار گشـته حـتماً دل دیـوانـه‌ام التـیام می‌پذیرد. احتمالا این شعر را برای شخصی به نام محمد سعید سروده باشد.
(٧) خوانی: یک وعده. یعنی: اگر وفایی از دریای حق شـما یک بـار سـیراب گـردد، شـما حق‌گو هستی و با انصاف، می‌دانی که از دریای شما کم نخواهد گشت.

[۴۸](۱)

مرا که دوش دو چشم از غم نگار تر آمد / پگاه آن‌که ستاره روان شود سحر آمد(۲)
چنان‌که گل شکفد سرو بـالا از اثـر ابـر / ز گریه‌ام صنم من به خنده جلوه‌گر آمد(۳)
که هان مرغ (وفایی) شب فراق سـرآمـد / ترا مـراد بـرآمـد کـه آفـتاب بـرآمـد(٤)

[۴۹](۱)

شکل و بالای ترا، یـارب، چـه شـیرین بسـته‌انـد
کـافتابی را فـراز سـرو سـیمین بسـته‌انـد(۲)
دلربـا آمـد خـط از روی عـرقناکت، مگـر
دلربازاده است و از مه عـقد پـروین بسـته‌انـد؟(۳)

---

[۴۸]

(۱) وزن شعر: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن، بحر مجتث مخبون مثمن محذوف. ردیف: آمد. واژه‌ی قافیه: تر، بحر، جلوه‌گر، و...
توضیح: این غزل ناقص است شاید به علت استنساخ باشد.
(۲) یعنی: دیشب که چشمم به خاطر غم یـار مـی‌گریست، صبح زود قبل از روان شـدن ستاره‌ها (اشک چشم) شب به روز تبدیل شد.
(۳) یعنی: خندیدن یار به گریه‌ی من همچون گلی که به بارش ابر بشکفد و سروی که بر اثر وزش باد در حال رقص و شادی باشد، در نظر آمد. یا یارم با غرش گریه‌ی من به خنده آمد و مانند گل که با غرش و باران می‌شکفد. تشبیه مرکب، استعاره و تشخیص وجود دارد.
(٤) یعنی: گفت ای وفایی شب دوری تمام شد، مرادت روا شد و آفتاب طلوع کرد.

[۴۹]

(۱) وزن شعر: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلات، بحر رمل مثمن محذوف. ردیف: بسته‌اند. واژه‌ی قافیه: شیرین، سیمین، پروین، و...
(۲) یعنی: سبحان اللّٰه قد و بالای تو را زیبا درست کرده‌اند مانند ایـن است خـورشیدی را روی درخت سروی از نقره تعبیه کرده باشند. تشبیه مرکب دارد.
(۳) عقد: گردنبند. عقد پروین: مجموعه ستاره‌ای هستند به شکل گردنبند.

زلف بر روی تو یا سر صـفحه‌ی گـل مشك چـین
خط ریحان است یا بر بـرگ نسـرین بسـته‌انـد(٤)

بـوی جـان دارد لبت، ای خسـرو خـوبان مگـر
نقش جوی شکرت از جـان شـیرین بسـته‌انـد(٥)

چون سکندر جـان عـالم در طـلب سـرگشته‌است
این چه حیوانی است کز ناف تو پایین بسته‌انـد(٦)

عشرت و عیش ارم هم هرچه هست این است و بس
کـاندرو سـرمایه‌ی آرام و تسکـین بسـته‌انـد(٧)

نفس غالب، نفس پیر و گل (وفـایی) گـل پـرست
فرصتی، یارب، که گل رویان ره دین بسـته‌انـد(٨)

☞

یعنی: خط عرقی که رووی پیشانی و گردنت افتاده است خیلی دلربـاست، مگـر دلربـازاده است و گردنبند ستاره‌ها را به گردن آویخته‌اند؟.
تشبیه قطره‌های عرق به ستاره‌ها پروین شده است.
(٤) یعنی: آیا زلف بر روی تو است یا روی صفحه گل مشک چینی است یـا خـط زیـبای ریحان است که بر روی برگل نسرین نوشته است. تشبیه مرکب و تجاهل العارف وجود دارد.
(٥) ای پادشاه خوبان لب شیرینت بوی جان مـی‌دهد آیـا نـقش لب تـو را از جـان شـیرین بسته‌اند.
(٦) یعنی: این چشمه‌ی حیوانی است که از ناف تو پایین‌تر درست کرده‌اند که عـالم چـون اسکندر در طلبش حیرانند؟. تجاهل العارف و استعاره و تلمیح وجود دارد.
(٧) یعنی: مایه‌ی شادمانی و شادی بهشتی هرچه هست این چشمه‌ی حیوان تـو است کـه مایه‌ی آرام و تسکین انسان‌هاست. تلمیح قرآنی به خلق حوا برای آدم. ﴿وَ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا﴾
(٨) نفس: آرزوهای انسانی. یعنی: نفس اماره غالب و پیرو مرشد و گل وفایی شده است در حالی‌که وفایی هم گل پرست است، ای خـدایـا ایـن زیـباروها چگـونه راه دیـن را مسـدود کرده‌اند.

[۵۰][۱]

در ازل سنبل گیسوی ترا شانه زدند　　رقم شیفتگی بر من دیوانه زدند[۲]
من ازان روز خرابم که به خلوت‌گه حسن　　سرمه‌ی ناز بر آن نرگس مستانه زدند[۳]
قبله‌ی راهب صد ساله شد از معجزه‌ات　　شکل ابروی تو چون بر در میخانه زدند[٤]
غمزه آرام مرا در سیه زلف ربود　　کاروان را به شب آن نرگس مستانه زدند[۵]
آب شمع رخ تو زلف شب آراست ولی　　آتشی بود که در هستی پروانه زدند[٦]
خاک شو گر طلب پرتو انوار کنی　　جالب آن است که این فیض به ویرانه زدند[۷]

---

[۵۰]

(۱) وزن شعر: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن، بحر رمل مثمن مخبون محذوف. ردیف: زنده. واژه‌ی قافیه: شانه، دیوانه، مستانه، و...
توضیح: نباید از نظر دور داشت که وفایی این غزل را به تأثیر از غزل مشهور حافظ سروده است: «دوش دیدم که ملایک در میخانه زدند....».
(۲) ازل: زمان بی‌آغاز. یعنی: از روز ازل که زلف چون سنبل شما را آرایش دادند مرا دیوانه و شیفته نمودند و آن را وسیله‌ای قرار دادند برای عاشق و دیوانه شدن من.
(۳) یعنی: آن روز من مست و خراب شدم که در خلوت زیبایی چشم مست تو را با ناز سرمه‌سا کردند. تشبیه وجود دارد.
(٤) یعنی: وقتی شکل ابروی تو را که محرابی شکل است بر در میخانه کشیدند ابرویت چون معجزه‌ای قبله‌ی راهبان صد ساله شد.
(۵) یعنی: چشمت به شب‌هنگام، کاروان صبر و آرام مرا با سپاه غمزه غارت کرد. تکرار قافیه در این بیت وجود دارد که نقصی فاحش است، یا شاید اشتباه ناسخ بوده باشد.
(٦) یعنی: آب شمع رخسار تو زلف شب را آرایش می‌دهد اما این چون آتشی است که هستی پروانه را می‌سوزاند.
استعاره و کنایه و تشخیص وجود دارد. حافظ می‌فرماید:
آتش آن نیست‌که از شعله‌ی او سوزد شمع　　آتش آن است که در هستی پروانه زدند
(۷) یعنی: اگر می‌خواهی نور خدای را درک کنی باید خاک شوی یعنی متواضع باشی، ولی این نکته جالب است که این فیض و بخشش، یعنی خاك شدن در ویرانه‌ها ممکن است نه در کاخ شاهان.

زاهد از باده‌کشی منع (وفایی) چـه کـنی؟ کز ازل آب و گِلش بر درِ میخانه زدنـد(۸)

[۵۱](۱)

بت من طره چو بر برگ سـمن بـر شکـند رونـق مـاه بَـرَد، قـیمت عـنبر شکـند(۲)
گـــنه از چشـم تـو نـبود ز دل آزردن مـا ترک چون مست بود شیشه‌ی ساغر شکند(۳)
بسته زلفِ تو به هـر حـلقه هـزاران دل زار ترسم این بارگران پشت سمند در شکند(٤)
گر به این صورت زیبای تو افـتد نـظرش راهب دیـــر، صـنم در سـر آذر شکـند(۵)
مانی از چشم تو کـج سـاخته ابـروی تـرا شانه از مستی خود در سر پُر گر شکند(٦)

---

(۸) یعنی: ای زاهد چرا وفایی را منع می‌کنی که باده کش است، آب و گلشن او را از خاک در میخانه درست کرده‌اند.

[۵۱]

(۱) وزن شعر: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن، بحر رمل مثمن مخبون محذوف. ردیف: شکند. واژه‌ی قافیه: سمن‌بر، عنبر، ساغر، و...

(۲) بت: استعاره از یار زیبا. طره: موی پیشانی. برگ سمن بر: استعاره از رخسار یار است. یعنی: هنگامی که یار من کاکـلش را بـر روی رخسـارش پـر چـین و شکـن مـی‌کند، مـاه از زیبایی‌اش کم رونق می‌شود و عنبر قیمتش کم می‌شود. تشبیه تفضیلی در این بـیت وجـود دارد.

(۳) یعنی: چشم تو که گناه‌کار نیست اگر دل ما را می آزارد، آری ترك که مست باشد شیشه‌ی شراب را می‌شکند. استعاره و تشبیه و اسلوب معادله وجود دارد.

(٤) یعنی: در حلقه‌ی زلفت هزاران کس بسته شده است می‌ترسم این بار گران پشت سمند را درشکند. سمند: اسب، استعاره از باربر قوی هیکل است.

(۵) راهب دیر: عابد مسیحی. صنم: بت. آذر: آتش، پدر یا عموی حضرت ابراهیم کـه بت تراش بود.

یعنی: اگر نگاه عابد خلوت‌گزین بر صورت زیبا تو بیفتد مانند بت‌پرست بتش را روی آتش آتش‌پرست می‌شکند. در راهب دیر و صنم و آذر، مراعات النظیر وجود دارد.

(٦) این بیت از نظر معنی مغشوش است شاید علت کج‌خوانی باشد، پُرگر یا پر، گر است، ☜

دل و دلبر به هـم آمـیخته مشکـن دل مـا | دل دلداده شکســتن دلِ دلبــر شکـند(۷)
هــرکه را پـا یه‌بلند است گـرفتار بـلاست | ستم چـرخ نگـر پـهلوی افسـر شکـند(۸)
خـــال در کـــنج لبت وقت تـــبسم گـویا | هندوی تنگ شکر بر لب کـوثر شکـند(۹)
چشم مست تو چنان صید دلم کرد به چشم | شاهبازی که پـر و بـال کـبوتر شکـند(۱۰)
مـــنصب قـــدر وفـایی بـر دانـایان است | غم جاهل نتوان خورد که گوهر شکند(۱۱)
شب تاریک (وفایی) بود آن روز کـه یـار | سنبل شیفته بر برگ سـمن در شکـند(۱۲)

☞

مانی یا مانا است؟ ارتباط صحیحی بین واژه‌ها نمی‌بینم حتی دو مصرع هم بی‌ربط هستند. این معنی را که فکر می‌کنم درست است این‌جا می‌نویسم: مانی نقاش به سبب چشم تو ابرویت را کج کشیده است، شانه هم آن‌قدر مست است در زلف پر پشت و پر موی تو می‌شکند.

(۷) یعنی: دل و دلبر را که با هم قاطی هستند مشکن، زیرا دل عاشق شکستن باعث شکستن دل معشوق هم می‌باشد.

(۸) افسر: تاج، شاه. یعنی: هرچقد مرتبه‌ی کسی بلندتر باشد بیشتر دچار بلا می‌شود.

(۹) یعنی: خال لبت هنگام تبسم به آن می‌ماند که هندویی کافر کوزه‌ای شکر را در کنار حوض کوثر می‌شکند. تشبیه مرکب دارد.

(۱۰) یعنی: چشمت چنان دلم را صید نمود گویا عقاب کبوتر را می‌گیرد. تشبیه مرکب وجود دارد.

(۱۱) یعنی: دانایان قدر وفایی را می‌دانند از جاهل ناراحت مشو او گوهر را هم می‌شکند.

(۱۲) یعنی: آن وقت وفایی شبش تاریک می‌شود که یار زلفش را بر رخسارش به شکنج و موج درآورد.

[۵۲][۱]

من توبه ز هرچه شیخ گوید پس ازین ‌ ‌ ‌ صد بار اگر نماز و گر روزه بود[۲]
دورم مفکن ز دلستان بهر خدا ‌ ‌ ‌ از بحر مگو که آب در کوزه بود[۳]
گر جان بدهم ز روی دلبر نظری ‌ ‌ ‌ این بس که مرا ز دور دریوزه بود[٤]
ترسا بچه انجیل به من درس دهد ‌ ‌ ‌ سودای زیارت که به جلعوزه بود[٥]
تنها نه (وفایی) به پری دلداده است ‌ ‌ ‌ کز هر طرفش هزار دل سوزه بود[٦]
در مذهب خود قلندران می‌گویند ‌ ‌ ‌ صد پای بس است اگر یکی موزه بود[۷]

---

[۵۲]

(۱) وزن شعر: مفعول مفاعیل مفاعیل فعل، بحر هزج مثمن اخرب مکفوف محذوف. ردیف: بود. واژه‌ی قافیه: روزه، کوزه، دریوزه، و...
توضیح: این شعر هم از نظر موضوع می‌توان قطعه باشد یا غزل بدون مطلع.
(۲) یعنی: شیخ هرچه گوید حتی اگر نماز و روزه هم باشد به حرف او گوش نمی‌کنم.
(۳) یعنی: محض رضای خدا مرا از یار دور مکن از دریا حرف مزن اکنون من به اندازه‌ی یک کوزه آب دارم و به آن قانع هستم. یا من دریا را به اندازه‌ی کوزه‌ای کوچک می‌دانم. یا مرا به دریا مفرست در حالی‌که آب در کوزه هست.
(٤) یعنی: حاضرم به روی یار جان نثار کنم اما به شرطی که از دور اجازه‌ی گدایی به من بدهد.
(٥) جلعوزه: شهر مقدس مسیحی. یعنی: یاری مسیحی مرا درس می‌دهد اگر در شهر جلعوزه هم باشد آرزوی زیارت را دارم.
(٦) یعنی: تنها وفایی عاشق پری نیست هزاران یار عاشق دارد.
(۷) یعنی: قلندران و عارفانِ قانع می‌گویند یک سرپایی (یا جورابی) به درد صد پا (۵۰) نفر می‌خورد.

[۵۳][۱]

مســتانه چــو از مـیکده بـیرون آیـد | خون دل عاشقان چو جـیحون آیـد[۲]
در بــزم دگــر مــنّت ســاقی نکشـم | آن مغبچه تـا بـا لب مـیْ‌گـون آیـد[۳]
از بــاد وزان طــرّه بـه رویش گـویی | بر ملک خطا ز چین شـبیخون آیـد[٤]
ای خسرو شیرین دهـنان! رحـمی کـن | تا چـند ز دیـده اشک گـلگون آیـد[۵]
اظــهارگر دیـد وجـود در عـدم است | هر خنده که از لعل تـو بـیرون آیـد[٦]
از بس بـه قـدت هـلاک ابـروی تـوام | خواهم که "الف" نویسم و "نون" آید[۷]
تســلیم غـم تــو مـدعی را نـرسد | ایــن کـار ز عـاشقان مـفتون آیـد[۸]

---

[۵۳]

(۱) وزن شعر: مفعول مفاعیلِ مفاعیل فعل، بحر هزج مثمن اخرب مکفوف محذوف. ردیف: آید. واژه‌ی قافیه: بیرون، جیحون، و...

(۲) یعنی: یارم هنگامی که با مستی از میکده بیرون بیاید عاشقان مانند رود جیحون خون گریه می‌کنند. تشبیه و اغراق وجود دارد.

(۳) مغ‌بچه: پسر آتش پرست، استعاره از زیبا رو است. میْ‌گون: مانند شراب.

یعنی: اگر آن یار با لب مثل شراب نزد من بیاید دگر منت ساقی را نمی‌کشم؛ زیرا لب او مستم می‌کند.

(٤) یعنی: هنگامی که باد زلفش را به رخسارش می‌کوبد انگار از سرزمین چین بر سرزمین خطا هجوم شبانه صورت می‌گیرد. تشبیه مرکب وجود دارد.

(۵) یعنی: ای پادشاه دهن شیرین‌ها رحمی به ما کن، تا کی از چشم ما اشك خونالود بیرون آید.

(٦) یعنی: هر خنده‌ای که از لب تو بیرون آید نمایان‌گر وجود از عدم است چون دهانت در کوچکی به مانند عدم است و خنده‌ی تو است که ثابت می‌کند دهانت وجود دارد. استعاره و تشبیه و اغراق وجود دارد.

(۷) یعنی: قسم به قد مانند الف شما آن قدر کشته‌ی ابروی چون نون تو هستم می‌خواهم «الف» بنویسم «ن» نوشته می‌شود. تشبیه و حروف تشبیهی وجود دارد.

(۸) مدعی: عاشق دروغ‌گو. یعنی: ادعای تسلیم در برابر عشق تو کار دروغ‌گویان نیست، فقط عاشقان شیفته و مفتون تو می‌توانند این کار را انجام دهند.

تــیری کـه ز شست نـاز لیـلی بـجهد بگذار که بر دو چشـم مـجنون آیـد[۹]
گفتم: که (وفایی) صفت قـد تـو گـوید گفتا: برو این ز طـبع مـوزون آیـد[۱۰]

[۵۴][۱]

ای شکّــر اگــر وانــرسی خـال مگس زین جور که می‌کنی نداری غـم کس[۲]
از مـهر تـو مـن هـم ز تَـفِ کـوره‌ی دل برقی بـفروزم نـه تـو مـانی نـه مگس[۳]
ای خـواجـه دگـر شکـر فشـانی نکـنی طوطی نرهد ز دامِ این فکـر و هـوس[٤]
از مـــهر تـو مـن هـم بـه غـراب آمـیزم در هم‌شکنم هم سر و هم پـای قـفس[٥]

(۹) شست ناز: انگشت تیرانداز یا ناز و ادا. یعنی: اگر لیلی با ناز به سوی مجنون تیر پرتاب کند اشکالی ندارد حتی اگرهم به دو چشمش اصابت کند، زیرا عاشق در مقابل معشوق تسلیم محض است.

(۱۰) یعنی: گفتم وفایی صفات قد شما را به شعر می‌نوشت، گفت بروکار بیهوده کردی، زیرا قد من موزون است و این کار هم از طبع موزون شاعری روان‌طبع ساخته است، وفایی در این‌جا شکسته نفسی کرده است.

[۵۴]

(۱) وزن شعر: مفعول مفاعیلِ مفاعیلِ فعل، بحر رملِ مثمن مکفوف محذوف. ردیف ندارد واژه‌ی قافیه، مگس، کس، مگس، و...

(۲) یعنی: ای شکر لب یار اگر به داد خال لبش نرسی معلوم است که به داد دل هیچ‌کس نمی‌رسی و غم کس نداری.

(۳) یعنی: اگر بی‌مهر باشی من هم از آه و گریه‌ی قلبِ مانند کوره‌ام آتش می‌فرستم تا این آه‌های آتشین هم شما را بسوزاند و هم خال شمارا. اغراق در نهایت زیبایی وجود دارد. ایهام در مهر وجود دارد

(٤) خواجه: یا خود شاعر یا به حافظ اشاره دارد. یعنی: ای شاعر شکر افشانی مکن، لب یار آن قدر شیرین است که هیچ طوطی‌ای از دستش خلاصی نمی‌پذیرد.

(٥) غراب: کلاغ. یعنی: اگر این طور بی‌مهری بکنی من هم به‌جای طوطی و بلبل بودن رفتار کلاغ‌ها را پیشه می‌گیرم هم قفس را می‌شکنم هم سر و پارا.

محمل‌کش اگر چنین بـرانـی شب و روز — بـــی‌چاره‌ی پـیاده نشـود قـافله رس(٦)
از قـهر تـو مـن هـم ز دل آهـی بکشـم — کـز نـای شـتر بـر آیـد آواز جـرس(۷)
ای دوست اگـــر راه (وفـــایی) نـــدهی — تا بوسه زند بـر قـدمت یک دو نـفس(۸)
از قـــهر تـو مـن هـم بـه خـرابـات روم — می‌گیرم دف و به نای و نی پیچم و بس(۹)

[۵۵](۱)

جـــانا شب دوش مـــرغکی غـالیه فـام — از بهر وفایی چـه خـوش افـتاده بـه دام
یک پشت، دو هـفت گـردن و یـازده رو — دو چار سر و دو شش قدم و هفت انـدام
دو شـــهپر و ســـیزده دم و شش مـــنقار — نُـه نـاخن هـم‌چو خـنجر و شـازده نـام
سه اختر و یک پـاره مـه و چـار هـلال — بـا پـنج درّ و ده صـدفش، بـود بـه کـام
ای دوست! گر این مرغ تو دانستی چیست — ایـــن مـــرغ (وفـایی) ز وفـا بـاد حـرام

---

(٦) محمل کش: کسی که زمام شتر حامل یار را در قافله به دست دارد.
یعنی: ای کسی که سر قافله‌چی قافله‌ی یار هستی، اگر این‌گونه تند برانی پیاده‌ی بی‌چاره هرگز به قافله نمی‌رسد، آرام‌تر حرکت کن تا بیچارگان بی‌بضاعت نیز به قافله برسند.
(۷) یعنی: از دست ستم تو آهی از دل بیرون می‌دهم که شتر به‌جای زنگ کاروان آه بکشد مانند زنگ و ناقوس.
(۸) این بیت همراه بیت بعدی معنی می‌شود.
(۹) یعنی: ای یار اگر اجازه ندهی وفایی یکی دو بوسه بر قدمت بزنند. سرانجامش می‌خواره و شرابخوار خرابات می‌گردد و فقط سر و کارش با دف و نای و چنگ و می خواهد بود. این دو بیت موقوف المعانی هستند و بسیار تهدیدی زیبا دارند.

[۵۵]

(۱) این شعر معما است نیاز به توضیح ندارد اگر هم داشته باشد به حدّی مشکل است که غیر قابل نوشتن است.

[۵۶][1]

خوشا روزی ز دنیا دربه‌در بم / ز جستجوی عالم بی‌اثر بم
شبان و روز نالان در بیابان / حریف شب‌رو باد سحر بم
نفهمد هیچ‌کس نام و نشانم / اگر عاقل اگر آشفته‌سر بم
به هر مرزی دواند گرد و بادم / به هر جایی که خواهم خاک سر بم
به چشم تر گذارم آستین را / گهی بی‌مادر و گه بی‌پدر بم
چراغی در دلم گیرد فروغی / که از روشن دلی یار فنر بم
گهی شادان، گهی خندان شب و روز / گهی نالان، گهی خونین جگر بم
ز صهبایی چنان دیوانه گردم / که از غوغای محشر بی‌خبر بم
نمی‌دانم چه سازم تا بسوزم / کزین بود و نبودم خود به در بم
مگر نالان به روز آرم شبی را / به زاری دست و دامان سحر بم
(وفایی) را نمی‌دانم علاجی / مگر سر تا قدم غرق نظر بم

[۵۷][1]

نگارینم! دل و جانم! حبیبم! / همه درد درونم را طبیبم[2]

---

[۵۶]

(۱) چون این غزل در نسخه‌ی استاد محمد علی قره‌داغی وجود داشت و من مطمئن بودم این غزل از آن وفایی نیست آن را شرح و توضیح ندادم، زیرا این غزل ترجمه‌ی غزل کُردی شماره (۳۱) می‌باشد و یقین دارم کسی دیگر آن را ترجمه کرده است؛ اما برای حفظ امانت من نیز آن را این‌جا بازنویس کردم.

[۵۷]

(۱) وزن شعر: مفاعیلن مفاعیلن فعولن، بحر هزج مسدس محذوف. ردیف: ندارد. واژه‌ی قافیه: حبیبم، طبیبم، غریبم، و...

(۲) یعنی: ای یار زیبای من دوستم و دل و جانم، تو دکتر همه‌ی دردهای درون من هستی.

شـــــنیدستم غــریبان مـــی‌نوازی — منت هم عـاشقستم، هـم غـریبم[۳]
گـــــناه نـــرگس و زلف دراز است — که من هم ناتوان و هم نـاشکیبم[٤]
خـدایـا پـرده بـردار از رخ وصـل — که دایم زین میان من خود حجیبم[٥]
مســـلمانی نـدانـم دست مـن گـیر — کرم کـن از مـیان بگشـا صـلیبم[٦]
بـــه دریـــای کـــرم زن دفــترم را — مکـــن شـرمنده از روز حسـیبم[٧]
(وفـــایی) داد از آن دست نگـــارین — شـــهید پـــنجه‌ی کـف الخـضیبم[٨]

[۵۸][۱]

هم‌چو شاهین به هوس بال و پری بگشادم — در سر سیر و تـماشا سـر خـود بـنهادم[۲]

---

(۳) یعنی: شنیده‌ام غریب نواز هستی من هم عاشق تو هستم هم غریبم. حسن طلب دارد.

(٤) یعنی: ناتوانی و شکیبایی من به علت چشم نرگس و زلف دراز تو است.

(٥) حجیب: حجاب، پرده. یعنی: خدایا از رخسار وصل خود پرده بردار، زیرا من حجاب میان خود و شما هستم.

(٦) صلیب: خاج مسیحیان. یعنی: من مسلمانی را نمی‌دانم شما صلیبم را بگشا و مسلمانم کن.

(۷) روز حسیب: محشر، روز حساب و کتاب. یعنی: دفتر و نامه‌ی عمل مرا با کرم بشوی و از روز محشر مرا شرمنده مکن.

(۸) کف الخضیب: پنجه‌ی حنایی. یعنی: وفایی از دست زیبا و پر نقش و نگار یار فریاد، که من کشته‌ی آن پنجه‌ی حنایی‌اش هستم.

[۵۸]

(۱) وزن شعر: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فعلن، بحر رمل مثمن مخبون محذوف. ردیف: ندارد. واژه‌ی قافیه: بگشادم، بنیادم، استادم، و...

(۲) یعنی: مانند عقاب و شاهین از روی هوس پروبالی گشودم و به هوا پرواز کردم و برای سیر و تماشا سر خود را گرفته بی‌هدف به راه افتادم.

ز آشیان شهپر سـیاره کشـی کـردم راست | یک نظر جلوه کنان بر سر چرخ اِستادم(۳)
پسِ آیـنه چـو طـوطی بـه شکـر بـالیدم | غافل از دست‌خط و درس و خط اُستادم(٤)
سـایه سـرو گـلی گشت مـرا دیـر مـغان | نشئه‌ی عشق گل آمد بـه مـبارک بـادم(۵)
پـرتو شـمع بـدیدم چـو پـروانـه ز دور | با همه سرکشی و کبر بـه‌دو جـان دادم(٦)
خـاک دل نـیلوفر آسـا بـزدم بـر لب آب | ز آتش مـهر بـرانـداخـته شـد بـنیادم(۷)
دل به شیرین شکری دادم چون خسرو عشق | عاقبت کرد جگر سوخته چون فـرهادم(۸)
دل مارا هوس خال تـو و زلف و لب است | دانـه نـاچیده و در دام بـلا افـتادم(۹)
به (وفایی) نگهی کن چو تو سـودای مـنی | به که فریاد کنم گـر تـو نـپرسی دادم؟(۱۰)

---

(۳) شهپر سیاره کش: شهبالی که با آن بتوان تا سیاره‌ها پرواز کرد. شهپر راست کردن: پرواز کردن. چرخ: آسمان.
یعنی: از آشیانه‌ی خود با شهپر تیز و آسمان پیمایم با یک نظر بر بلندای آسمان قرار گرفتم.
(٤) یعنی: مانند طوطی در پشت آینه فریب شکر خوردم و بر خود غرور نمودم، غافل بودم از این‌که استادی مرا این درس و تعلیم می‌دهد. حافظ می‌فرماید:

در پس آینه طوطی صفتم داشته‌اند | آن‌چه استاد ازل گفت بگو می‌گویم

یعنی انسان مختار نیست بلکه مجبور است و هرکاری بخواهد بکند تأیید خداوند لازم است.
(۵) یعنی: در آن‌جا سایه‌ی درخت سرو و گلی زیبا در عبادت‌گاه مسیحیان مکان من شد و شادی عشقِ گل به من تبریك گفت. یعنی به آسمان می‌رفتم گرفتار عشق زمینی شدم.
(٦) یعنی: مانند پروانه از دور نور شمعی را دیدم هرچند نورش سرکش بود من‌هم سرکشی کردم و خود را با آن شعله سوزاندم.
(۷) یعنی: مانند گیاه نیلوفر دل خاکی خود را به آب دادم و آتش مهر او بنیادم را سوزاند. بین خاک و آب و آتش مراعات النظیر وجود دارد.
(۸) یعنی: مانند پادشاه عشق عاشق شیرین چو شکر شیرین شدم، ولی او مرا مانند فرهاد جگر سوخته نمود. تلمیح و مراعات النظیر وجود دارد.
(۹) یعنی: دل من هوس دانه‌ی خال و لبت را داشت، ولی دانه نچیده در دام بلای زلفت افتاد.
(۱۰) یعنی: حالا که تو باعث دیوانگی من هستی یک نگاه به وفایی بنما! اگر تو داد مرا گوش نکنی من به چه کسی پناه ببرم؟

[۵۹][1]

رنـــجیده‌ی یـــاران ز دوران گـــله دارم / آزرده‌ی خـــارم ز گـــلستان گـله دارم[2]
بـــا زاغ و زغـن هـم قـفسم کـرده زمـانه / از صحبت ناجنس به چـندان گـله دارم[3]
چشم تو مرا کشت چـو بـا ابـرو و مـژگان / این تیر و کمان چیست ز ترکان گله دارم[٤]
مطلوب مـن آن خـال سـیاه لب تـو است / حاشا که من از چشمه‌ی حیوان گله دارم[۵]
کـــافر چـــه کـند گـر صـنم بت نـپرستد / با آن همه پاکـی ز مسـلمان گـله دارم[٦]
دامن به کـمر بـر زده هـرکس بـه طـریقی / از غـفلت ایـن قـوم فـراوان گـله دارم[۷]
فریاد که نـازک دلی مـن بـه مـقامی است / کز جـنبش و آلودگـی جـان گـله دارم[۸]

---

[۵۹]

(۱) وزن شعر: مفعول مفاعیل مفاعیل فعلن، بـحر هـزج مـثمن اخـرب مکـفوف مـحذوف. ردیف: گله دارم. واژه‌ی قافیه: دوران، گسلتان، چندان، و...

(۲) یعنی: از یاران رنجیده‌ام و از چرخ زمانه گـله‌مند هـستم؛ خـار مـرا آزار داده است و از گلستان هم گله‌مندم. تضاد وجود دارد.

(۳) یعنی: زمانه مرا با زاغ و کلاغان هم‌قفس کرده است و رفاقت کسانی کـه از جـنس مـن نیستند مرا خیلی گله‌مند کرده است.

(٤) یعنی: چشم تو با ابرو و مژه که چون تیر و کمان است مرا کشت، این چه تیر و کـمانی است، از ترک چشمت گله‌مندم. استعاره و تشبیه وجود دارد.

(۵) یعنی: من از آب حیوان لب تو که خال سیاهی در کنارش است گله‌مند نیستم هدف من رسیدن بدان خال لب است. حاشا: دور باد. استعاره وجود دارد.

(٦) یعنی: اگر کافر بت پرستی نکند چه کند؟ من هرچند مسلمانان را پاک مـی‌دانـم امـا از ایشان گله‌مندم، چون باعث بت‌پرستی من شده‌اند. بت: استعاره از یار زیباست.

(۷) یعنی: هرکس به روشی خود را آماده کاری کرده و در فکر دیگـران نـیست، ایـن مـلت واقعاً غافل‌اند از آن‌ها گله‌مندم.

(۸) فریاد: صوت و شبه جمله. یعنی: ای هوارا! من به قدری نازك دل هستم که از حرکت و آلودگی درون خودم هم گله‌مندم.

عارف کمر یار و معارف دهن دوست — شاید که ز خود ظاهر پنهان گله دارم[۹]
در هر سر بازار بگویم به دف و نی — این نکته‌ی سر بسته که من زان گله دارم[۱۰]
بفروخت به چندین هنرم هیچ نفرمود — از خواجه‌ی خود بنده هزاران گله دارم[۱۱]
اطوار من بهر خدا نیست (وفایی) — از ورد شبت نیز به قرآن گله دارم[۱۲]
از خویش بیرون آی و خدادان و خداخوان — دیگر سخن از غیر به یزدان گله دارم[۱۳]

[۶۰][۱]

من که در گوشه کاشانه دلی خوش دارم — پادشاهم دل خویش از چه مشوش دارم[۲]

---

(۹) یعنی: عارف کمر یار را می‌جوید و اهل شناخت به دنبال دهن دوست هستند، هردوی آنان مثل ظاهر هستند از باریکی و کوچکی اما پنهان هستند؛ من از آنان گله‌مندم.
پارادوکس در ظاهر و پنهان وجود دارد. تشبیه کمر یار و دهن یار به عدم و یا هیچ بسیار در اشعار وفایی و کلاسیک کوردی آمده است.
(۱۰) یعنی: نکته‌ی سربسته‌ای را که من از آن گله‌مندم با دف و نی بر سر بازار و کوچه برملا می‌کنم.
(۱۱) یعنی: من بنده‌ای با چندان هنر بودم اما صاحب و خواجه‌ی من مرا خیلی ارزان و در مقابل هیچ فروخت؛ از آن گله‌مندم.
(۱۲) اطوار: اخلاق. یعنی: وفایی اخلاق و رفتارت از برای خدا نیست حتی از اوراد شبت هم گله‌مندم.
(۱۳) وفایی از خودت به در آ و خدا را بخوان و خداشناس باش از غیر خدا سخن گفتن به خداوند گله‌مندم.

[۶۰]

(۱) وزن شعر: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعِلن، بحر رمل مثمن مخبون محذوف. ردیف: دارم. واژه‌ی قافیه: خوش، مشوش، منقش، و...
(۲) خوش: در قدیم تلفظی نزدیك خوَش داشته که با مشوش قافیه‌اش می‌کنند.
یعنی: من که در گوشه‌ی خانه‌ی خودم دلم خوش است و پادشاهم، پس چرا فکر خود را پریشان کنم؟

یک طرف نغمه‌ی نی، یک طرف آوازه‌ی دف	یک طرف دیده به روی بت مهوش دارم(۳)
خـــلوت دل بــه خـیال رخ و زلف دلبـر	هم‌چو بتخانه‌ی چین جای مـنقش دارم(٤)
داغم از حلقه زلف تو به رویت شب و روز	که نسوزم چه کـنم؟ نـعل در آتش دارم(۵)
مطرب خوش نفس و ساقی گل‌رخ میْ ناب	چشم بد دور، عجب مجلس بی‌غش دارم(٦)
بـنده‌ی سـرو وفـادار، مـنم در عـالم	چه کنم جـان وفـا، روح وفـاکش دارم(۷)
هرکجا پای (وفایی) است سر آن‌جا بـنهم	این‌قدر مـردم دیـوانـه نـیم، هُش دارم(۸)

(۳) یعنی: گاهی آهنگ نی و گاهی آواز دف در خانه‌ام هست، گاهی هم به روی یار زیباروی مانند ماه می‌نگرم.

(٤) یعنی: دلم را در خلوت عارفانه با خیال رخ و زلف و یار چون بت‌خانه‌ی چین پر نقش و نگار نموده‌ام.

(۵) نعل در آتش: یعنی بی‌قراری، تفسیر غلطی هم در این باره هست که می‌گویند نـعل در آتش انداختن نوعی فال بوده است.

یعنی: حلقه‌ی زلف تو شب و روز مرا داغ نموده است، چاره‌ای ندارم جز این که بسوزم؛ زیرا پایم روی آتش قرار گرفته است.

(٦) یعنی: چشم انسان‌های بد نظر دور باد که با این مطرب خوش صدا و ساقی مثل گل و می ناب، عجب مجلسی خالی از غل و غش دارم.

(۷) یعنی: من غلام یار سرو بالای باوفا هستم، چه کنم هم جان و هم روحم وفاکش و وفادار است. در کلمه‌ی وفا تکرار وجود دارد.

(۸) یعنی: هرکجا پای وفاداری است من سرم را در آن‌جا می‌نهم، زیرا آن‌قدر هوشیارم کـه وفاداران را دوست دارم و دیوانه نیستم که آن‌ها را از خود برانم. حسن تخلّص وجود دارد.

[۶۱][(۱)]

به خیال تو به هر جای که من می‌نگرم
می‌نیاید به‌جز از گلشن و گل در نظرم[(۲)]

تا گل روی تو آرام و قرارم بربود
به هوایت چو نسیم سحری در به درم[(۳)]

بر سر جان من، ای دوست، دل آزرده مباش
نظری کن که فدای تو بود جان و سرم[(٤)]

عاشق روی توام با همه بی‌مهری تو
گر به خورشید تماشا بکنم بی‌بصرم[(۵)]

گر به شاهی شوم، ای مرغ همای سر من!
باز در دست تو چون صعوه‌ی بی‌بال و پرم[(٦)]

---

[۶۱]

(۱) وزن شعر: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن، بحر رمل مثمن مخبون محذوف. ردیف: ندارد. واژه‌ی قافیه: می‌نگرم، در نظرم، به درم، و...

(۲) یعنی: هرگاه به خیال تو هرکجا را که نگاه کنم، خیال تو آن جا را در نظر گلشن گل می‌کند.

(۳) از روزی که گل رخسارت آرام را از من گرفت و بی‌قرارم کرد به عشق تو مانند باد ملایم صبحگاهی همیشه دربه‌درم و در جایی ساکن نمی‌شوم.

(٤) یعنی: ای دوست به خاطر روح و سر من نگران نباش، جان و سرم را فدای یک نگاه تو می‌کنم.

(۵) هر چند شما بی‌مهر و محبت هستی اما اگر به‌جای رخسار تو به خورشید هم نگاه کنم بیناییم را از دست می‌دهم، یعنی تو از خورشید روشن‌تر و زیباتری. تشبیه تفضیلی و در واژه‌ی مهر ایهام تناسب وجود دارد.

(٦) هما: مرغ سعادت. صعوه: پرنده‌ی کوچک. یعنی: ای کسی که پرنده‌ی خوشبختی من هستی اگر من به درجه‌ی پادشاهی برسم هنوز در دست شما مانند گنجشکی پر بسته و بی‌بال هستم. در واژه‌ی باز ایهام تناسب وجود دارد.

بســـتەی زلف تـــو گشـتم بـه هـوای لب تـو
طـــوطی هــندم و در دام بــلای شکــرم(۷)
آتشــــی در دلم افـــتاده نــدانــم ز کــجا
این‌قدر هست کزو سـوخته جـان و جگـرم(۸)
خجل از کـردەی خـویشم، گـله از کس نکـنم
من کـه بـا ایـن هـمه نـزدیکی او، دورتـرم(۹)
دل و دلبـر بـه چـه دل بـر شکـنم بـر سـر دل
دل گـــذارم نـــتوانـــم کـــه ز دلبـر گـذرم(۱۰)
در رهِ عشقِ بتان، کشته شـدن زنـده دلی است
ای خوش آن روز که جان در ره جانان سپرم(۱۱)
دل من مشکن ازان عـارض و بـالای کـه مـن
مــرغ گـــلزار ارم، بــلبل شــاخ شـجرم(۱۲)

---

(۷) یعنی: به هوای لب تو اسیر زندان زلفت شدم، مانند طوطی هندوستانی که عاشق شکر است به خاطر شکر لبت اسیر شدم.

(۸) یعنی: نمی‌دانم چه آتشی به جانم افتاده است که جان و جگرم را سوزانده است.

(۹) یعنی: من از اعمال خودم پیش یارم شرمنده‌ام و تقصیر کسی نیست، با این همه نزدیکی او، من از او دورم. یعنی کردەی من باعث دوری من از او شده است در حالی‌که او خیلی نزدیك است. تلمیح به آیەی (و نحن اقرب إلیه من حبل الورید) است.

(۱۰) به چه دل: به چه جرأت. یعنی: جرأت ندارم دل و دلبـر را بـر سـر دل بشکـنم از دل می‌توان گذشت ولی از دلبر نمی‌توان. در واژەی دل تکرار وجود دارد.

(۱۱) یعنی: در راه عشقِ زیبارویان کشته شدن زنده دل بودن است، خوش آن وقتی که جانم را فدای جانان کنم.

(۱۲) یعنی: با رخسار و قدت دل مرا مشکن که من مرغ گـلزار بـهشت و بـلبل خـوش آواز شاخەی درخت طوبی هستم. تشبیه رخسار به بهشت، بالا به درخت طوبی و خودش به مرغ وجود دارد.

بـــرو ای زاهــد خـــودبین ز (وفـایی) بگـذر
پـــیش مـن دام مـینداز کـه مـرغی دگـرم(۱۳)

[۶۲](۱)

گر من سـوخته بـر شـاهد خـوبان بـرسم | پشت شاهین شکند شـهپر بـال مگـسم(۲)
عاجز نفس شـدم سـنگ‌دل از صـحبت او | مرغ باغ ارمـم هـم‌نفس خـار و خسـم(۳)
طوطیان در چـمن هـند بـه شکـر شکـنی | مـن بـی‌چاره گـرفتار بـلای قـفسم(٤)
بـی‌خود از نـاله فـریاد دلم، وای بـه مـن | کاروان رفـته و غـافل ز فـغان جـرسم(۵)
هیچ‌کس نیست چو من بی‌خبر افتاده ز راه | دست من گیر خدایا که عجب هیچ‌کسم(٦)

---

(۱۳) یعنی: ای زاهد ریاکار وفایی را رها کن او را نمی‌توانی در دام ریاکاری بیندازی زیرا او مرغی دیگر است از طایفه‌ی شما نیست.

[۶۲]

(۱) وزن شعر: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن، بحر رمل مثمن مخبون محذوف. ردیف: ندارد. واژه‌ی قافیه: برسم، مگسم، خسم، و...

(۲) سوخته: عاشق. شاهد: زیباروی. یعنی: من عاشق اگر یار را در آغوش گیرم آن‌قدر قدرتمند می‌شوم که بال مگسم پشت مرغ شکارچی قدرتمند را می‌شکند. واج آرایی در حروف «ش» وجود دارد.

(۳) یعنی: نفس سنگدل مرا در هم‌صحبتی او از خودم عاجز کرد؛ من پرنده باغ بهشت بودم حالا هم‌صحبت خسانِ رقیب شده‌ام.

(٤) یعنی: یاران و همکاران من مانند طوطی در هندوستان مشغول عیش و نوشند ولی من بیچاره اسیر قفس هستم. تلمیح به داستان طوطی و بازرگان مولوی در مثنوی دارد.

(۵) بی‌خود: بی‌هوش. یعنی: از ناله‌ی فریاد دلم بی‌هوش شدم، وای به حال من، کاروان رفت و من صدای زنگ را نشنیده غافل‌وار از کاروان یاران عقب افتادم و جا ماندم.

(٦) هیچ‌کس: بی‌نشان و نام. یعنی: هیچ‌کس مانند من از راه و مرحله پرت نشده است، خدایا دستگیرم باش که خیلی بی‌کسم.

بس‌که از ناله‌ی زلف تـو شـدم نـغمه سـرا　　خواند اکنون همه کس بلبل مسکین نفسم(۷)
شاهبازان به تو نازان، بـه تـو پـرواز کـنند　　من با این بال و پر ریخته اندر که رسم؟(۸)
کرم دوست به‌جای است (وفایی) مخروش　　جای دارد که بـر آرنـد هـمه مـلتمسم(۹)

[۶۳](۱)

بـه کـوی یـار هـر دم از فـراق یـار مـی‌نالم
چـو بـلبل از غـم گـلزار در گـلزار مـی‌نالم(۲)
شـهید چشـم مسـتم، بـا خـیال طـره مـی‌گریم
چو بـیمارم بـه زاری در شـبان تـار مـی‌نالم(۳)
توانم را به چشـم نـاتوان بـردی و خـود رفـتی
کنون در کنج غم بی‌یار و بی‌غم‌خوار می‌نالم(٤)

---

(۷) یعنی: آن قدر به سبب گرفتاری دلم در زلف تو نالیدم، همه کس مرا بلبل خوش نـفس می‌نامد، یعنی زلف تو مشکین است. تشبیه مضمر وجود دارد.
(۸) یعنی: پرندگان مانند شهباز به تو افتخار می‌کنند و پرواز می‌کنند من که بال و پرم ریخته است به چه کسی می‌توانم بنازم، یعنی همیشه عقب افتاده هستم.
(۹) ملتمس: خواهش و آن‌چه گدایان طلب کنند. یعنی: وفایی داد و فریاد مکن به امید کرم و بخشش دوست باش، بی‌جا نیست که یاران حاجت ترا برآورده کنند.

[۶۳]

(۱) وزن شعر: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن، بحر هزج مثمن سالم. ردیـف: مـی‌نالم. واژه‌ی قافیه: یار، گلزار، تار، و...
(۲) یعنی: در محله کوچه‌ی یار از دوریش می‌نالم مانند بلبلی که از غم گلزار بر باد رفته در داخل گلزار ناله می‌کند.
(۳) یعنی: من کشته‌ی چشمان مست یارم با خیال زلفش گریه می‌کنم انگار بیمار هسـتم در شب تاریک زلف یار ناله می‌کنم.
(٤) یعنی: تاب و توان مرا با چشم بیمار خود از من گرفتی، حالا که تو رفته‌ای من در کنجی غمناك و بی‌یار و دوست ناله می‌کنم.

اسـیر زلف یـارم عـاشق محراب ابرویش
مسـلمانم ولی در حـلقه‌ی زنـار مـی‌نالم(۵)

در و دیوار گلشن شد زعکس روی تو ز آن رو
چو بلبل هر زمان بر هر در و دیـوار مـی‌نالم(٦)

نمی‌دانـم بـلای مـردمان از چـیست عـاشق را
تـرا بـیمار چشـمان سـیه، مـن زار مـی‌نالم(۷)

شرابی ساقیا! آبـی بـرین آتش فشـان کـامشب
مُـغنّی‌وار مـی‌سوزم، چـو مـوسیقار مـی‌نالم(۸)

چه بنویسد (وفایی) شرح هجران تو؟ چون هر دم
بـه یـاد سـروِ بـالای تـو قـمری‌وار مـی‌نالم(۹)

---

(۵) یعنی: من عاشق محراب ابروی یار و اسیر زنار زلفش هستم. ابرویش مرا مسلمان نموده و زلفش زنارپوش، یعنی کافرم کرده است پس من مسلمانی اسیر حلقه‌ی زنار هستم که می‌نالم. تشبیه وجود دارد.
(٦) یعنی: عکس رخسار تو در و دیوار را گلشن نموده است به همین دلیل من هم مانند بلبل برای درو دیوار آواز می‌خوانم.
(۷) یعنی: من نمی‌دانم چرا عاشق از دست مردمان بلا می‌کشد؟ چشم سیاه و مردمک تو بیمار است ولی من با ناله و زاری آه و ناله می‌کنم. مردمان: ایهام دارد یعنی ناس و مردم چشم.
(۸) یعنی: ای ساقی آتش گرفته‌ام با جامی شراب آبی بر آتشم بیفشان، زیرا امشب مانند آوازه‌خوان در سوز و گدازم و مانند تار و آلت موسیقی یا موسیقی نواز ناله می‌کنم. بین ساقی، شراب، آب و آتش مراعات النظیر و تضاد وجود دارد، هم‌چنین بین مغنی و موسیقار.
(۹) یعنی: وفایی از شرح دوری تو چه چیزی را بنویسد زیرا همیشه به یاد سرو بالای تو مانند قمری که عاشق درخت سرو است ناله می‌کند.

[۶۴](۱)

ای آفت دل بــــلای جـــانم!	آرام روان نــــــاتوانـــــم(۲)
رخســــار مــه تــو نــوبهارم	زلف سـیه تــو ضــیمرانـم(۳)
ای روی تــو کــعبه‌ی حــیاتم	ابـروی تـو قـبله‌گـاه جـانم(٤)
صــید حــرم تــو حـور عـینم	قــد عــلم تــو خــیزرانـم(۵)
درمــــان درون مســــتمندم	داروی جـــراحت نـــهانم(٦)
اول بـــه زبـــان آشــنایی	کـردی بـه وصـال، مـهربانم(۷)
در وســمه گــرفتی ابــروان را	چون کسمه بریده شد عـنانم(۸)
در ســرمه کشــیدی آهـوان را	صد سرمه زدی به خان‌ومانم(۹)

[۶۴]

(۱) وزن شعر: مفعول مفاعلن فعولن، بحر هزج مسدس اخرب مقبوض محذوف. ردیـف: ندارد. واژه‌ی قافیـه: جانم، ناتوانم، ضیمرانم، و...

(۲) یعنی: ای یاری که آفت و بلای دل و جانم هستی، آرامش روح ناتوانم از تو است.

(۳) ضیمران: گل شیپوری. یعنی: رخسار تو ماه بهاری من است و زلف سیاهت به منزله‌ی گل شیپور (لبلاب) من است.

(٤) یعنی: رخسارت کعبه‌ی زندگی من است و ابرویت قبله‌ی روحم است.

(۵) صید حرم: کشته‌ی بی‌گناه. حور عین: زنان بهشتی. خیزران: نوعی نی راست و سخت که از آن نیزه درست می‌کردند.
یعنی: آن‌چه را که تو صید کرده‌ای به منزله‌ی حور عین من است و قدت چون پرچم تو مثل نی خیزران است

(٦) یعنی: تو درمان درون فقیرم هستی و دارویی برای زخم پنهانی من هستی.

(۷) یعنی: تو اول با زبانی چرب و نرمِ آشنایی و با وعده‌ی وصال خودت مرا مهربان نمودی.

(۸) کسمه: بخشی از زلف که بر روی صورت می‌افتد. یعنی: تا ابروهایت را با درمان سیاه کننده‌ی وسمه گرفتی، عنان طاقت مرا مانند زلف روی پیشانیت بریدی.

(۹) سرمه‌ی اول: کحل. سرمه‌ی دوم: شـلاق، تـازیانه. آهـوان: استعاره از چشمان است. یعنی: چشمانت را با سرمه سیاه کردی و به خانه و زندگی من تازیانه زدی. جناس تام هست بین هردو کلمه‌ی سرمه.

دیــن بـردی و دل بـه دلربـایی | تا شهره شـدی بـه دلسـتانم[۱۰]
کردی به دو چشم، چشم بـندی | بردی بـه دو نـاتوان تـوانـم[۱۱]
امــروز بــه هــر طـریق دانـی | کز عشق تو شهره‌ی جـهانم[۱۲]
در عشــــق تــو آفت زمـــانه | رسـوا شـده‌ی هـمه زمـانم[۱۳]
هــر شب ز فـراق سـرو بـالات | صدچشمه ز دیده خون فشانم[۱٤]
عــیشم هــمه درد و درد بـر دل | دل در غم و غم در استخوانم[۱۵]
شب هم چو سگان بـر آسـتانت | کرده است غم تـو پـاسبانم[۱٦]
چـون طـایف کـعبه در گـذارت | لبّــیك بــر آیــد از زبـانم[۱۷]
مــی‌گریم و رو بـه خـاك مـالم | مــی‌نالم و نشـنوی فـغانم![۱۸]
رحــمی ز وفـات بـر (وفـایی) | آخر نه که تـازه نـوجوانـم[۱۹]؟

---

(۱۰) یعنی: تا به دلربایی مشهور شدی دین و دل مرا با شعبده گرفتی و به دلْستان هم مشهور شدی.
(۱۱) یعنی: با دو چشمت شعبده‌بازی کردی و با دو چشم بیمارت توان مرا از دستم گرفتی.
(۱۲) امروز به هر روش می‌دانی که عشق تو مرا در جهان مشهور ساخت.
(۱۳) یعنی: عشق تو ای آفت جهان مرا رسوای عالم کرد.
(۱٤) یعنی: هر شب از دوری قد مانند سرو تو از چشم‌هایم صد چشمه از خون جاری می‌شود.
(۱۵) یعنی: شادی‌هایم همه مانند دردی بر دل است؛ دل در غم پنهان شده و غم در استخوانم نفوذ کرده است.
(۱٦) یعنی: مانند سگ‌ها شب بر درگاه خانه‌ی تو نگهبانی می‌دهم.
(۱۷) یعنی: مانند طواف کننده کعبه در گذر تو فقط کلمه‌ی «لبّیك» بر زبانم جاری می‌شود.
(۱۸) یعنی: می‌گریم و رو به خاك می‌مالم و می‌نالم و شما ناله‌ام را نمی‌شنوی.
(۱۹) یعنی: از روی وفاداری‌ات رحمی به وفایی کن چون من تازه جوان هستم.

[۶۵][1]

بی‌تو ای دوست ندانی که چه گویم چــونم | به جمال تو که چون سوخت در و بیرونم[2]
جلوه‌ای کن به من و شــمع وجــودم بــردار | وعده‌ی وصل من آن است بریزی خونم[3]
جانم آزاد کن از واهــمه‌ی وصــل و فــراق | دست من آر تو در گردن خود یا خونم[4]
من نــدانــم کــه ز زلف تــو رهــایی طــلبم | گر ز زنجیر تــو ســرباز کشــم مــجنونم[5]
مرد میدان جفای تــو (وفــایی) است، بــیا | خنجر ناز به دل زن که به جان مــمنونم[6]

---

[۶۵]

(۱) وزن شعر: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فعلن، بحر رمل مـثمن مـخبون مـحذوف. ردیـف: ندارد. واژه‌ی قافیه: چونم، بیرونم، خونم، و...

(۲) یعنی: ای یار نمی‌دانی بدون تو چگونه زندگی مـی‌کنم، از زیـبایی تـو چگـونه درون و بیرونم سوخته است؟.

(۳) شمع وجود: اضافه‌ی تشبیهی است. یعنی: یک‌بار خود را به من نشان بده و بگذار شمع وجود من خاموش شود، یعنی بمیرم، وعده‌ی وصال من به تو آن زمان است که مرا بکشی.

(٤) واهمه‌ی وصل و فراق: ترس و اندوه حاصل از دوری وصال یار، تضاد وجود دارد.

یعنی: مرا از ترس رسیدن به وصل یا دوری از یار رها کن؛ دستم را در گردنت بینداز یا خونم را به گردنت بگیر. هرچند تکرار قافیه وجود دارد اما زیباست.

(۵) یعنی: برای من آرزوی رهایی از زنجیر زلف تو دیوانگی است. بـین مـجنون و زنـجیر مراعات النظیر وجود دارد.

(٦) خنجر ناز: اضافه‌ی تشبیهی است. یعنی: وفایی مرد مبارزه در راه عشق تو است با نازت که مانند خنجر است بر قلبش بزن، چون ممنون است و گلایه‌ای ندارد.

[۶۶][(۱)]

السـلام ای بـاغ رویت «جـنت المأوا»ی مـن
السلام ای تـار گـیسویت شب یـلدای مـن[(۲)]
السـلام ای گـوشه مـحراب طـاق ابـروَت
در دو عالم قبله‌ی من، مسجد الاقصای من[(۳)]
السـلام ای گشـته در دور خـط وخـال لبت
در سر بازارهـا سـودای مـن، غـوغای مـن[(٤)]
السلام ای بر گـل رویت غـزلخوان روز و شب
بلبل خـونین دل مسکـین دل شـیدای مـن[(۵)]
السـلام ای دیـدن و خـندیدن و رنـجیدنت
مرهم من، داغ مـن، روح فـرح‌بخشای مـن[(٦)]

---

[۶۶]

(۱) وزن شعر: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن، بحر رمل مثمن محذوف. ردیف: من. واژه‌ی قافیه: جنت المأوا، یلدا، مسجد الاقصا، و...

توضیح: چنین پیداست که وفایی این غزل را در جوار روضه‌ی مطهر سید المرسلین سروده باشد، یا در آرامگاه شیخ عبید اللّٰه در طایف. به هر حال غزلی عارفانه است.

(۲) شب یلدا: درازترین شب سال است، بنا به نظریه‌ای شب تولد مسیح علیه‌السلام.

یعنی: سلام بر تو ای کسی که رخسارت بهشت من و تار گیسویت مانند درازترین شب سال من است.

(۳) یعنی: درود بر تو ای کسی که ابرویت محراب و قبله و مسجد الاقصای من است. تشبیه ابرو به محراب و مسجد.

(٤) یعنی: سلام بر تو ای کسی که معامله و شور و دیوانگی من برای خط رخسار وکلام لبان تو در بازارها مشهور گشته است.

(۵) یعنی: سلام ای کسی که دل شیدای چون بلبل من بر گل رخسار تو شب و روز به آواز خوانی پرداخته است.

(٦) یعنی: درود بر تو ای کسی که دیدنت مرهم من است و خندیدنت داغ دل من است و رنجیدنت روح شادی بخش من است. لف و نشر مشوش وجود دارد.

السلام ای سرو نورین سایه‌ی جان‌ها ولی
سایه‌ی سرو بلندت ملجأ و مأوای من
السلام ای آن‌که در جنت سرای لطف و ناز
قامت جان پروری، هم سرو هم طوبای من[۷]
السلام ای جرم بخش صد چو من آشفته کار
از تو غیر از جرم بخشی نیست استدعای من[۸]
السلام ای بندگان را خواجه‌ی مشکل گشا
بر (وفایی) رحمتی ای سید و مولای من![۹]

[۶۷][۱]

یار ارمنی مذهب! شوخ عیسوی ملت　　یا بیا مسلمان شو، یا مرا نصارا کن[۲]
یا به تیغ ابرویت خون بی‌گناهم ریز　　یا از این دو لیمویت چاره‌ی دل ما کن[۳]

---

(۷) یعنی: سلام بر تو ای کسی که در بهشت ناز و شادی قد و بالا و سایه‌ات مثل درخت سرو و توبای بهشتی من است.
(۸) استدعا: خواسته. یعنی: سلام ای کسی که گناهان صد آدم خطاکار چون مرا می‌بخشی، من غیر از بخشش گناهان از تو تقاضایی ندارم.
(۹) سید: سرور، آقا. مولا: سرور، صاحب غلام. یعنی: ای کسی که سرور و آقای وفایی هستی بر من رحمتی کن زیرا شما مشکل گشای غلامان و بندگان هستی.

[۶۷]

(۱) وزن شعر: فاعلن مفاعیلن فاعلن مفاعیلن، بحر مضارع مثمن محذوف. ردیف: کن. واژه‌ی قافیه: نصارا، ما، کلیسا، و...
توضیح: این غزل هم ناقص و بدون مطلع است، قطعه هم نیست.
(۲) نصارا: عیسوی، مسیحی. یعنی: ای شوخ مسیحی و ارمنی یا مسلمان شو یا مرا مسیحی و تابع دین خودت بنما.
(۳) لیمو: استعاره از سینه‌ی زنان. یعنی: یا با ابروانت که مانند تیغ است مرا بکش یا با لیموهایت علاجم کن.

بر فکن ز رخ پرده در شکن خم کاکل		زاهد صوامع را راهب کلیسا کن(٤)
ساقیا! سرت گردم التفات کن جامی!		آتش درونم را یک زمان مداوا کن(٥)
تا به کی (وفایی) را خون بی‌گنه ریزی		گر خدا نمی‌دانی شرمی از مسیحا کن!(٦)

[۶۸](١)

ای دلبرا! ای دلبرا! جانم فدای جان تو
دین و دل و ایمان من قربان یک فرمان تو(٢)
با دین و با ایمان مرا، کاری نباشد دلبرا
این بس که باشم روز و شب دیوانه و حیران تو(٣)
گر دل به گلشن خوش کنم، ور دیده بر ماه افکنم
از گل مرادم بوی تُست، از مهْ رخِ رخشان تو(٤)

---

(٤) صوامع: جمع صومعه عبادت‌گاه عابد مسیحی. یعنی: پرده از رخسارت کنار بزن و با موهایت زاهد خلوت‌نشین را راهب مسیحی کن.
(٥) یعنی: ساقی فدای سرت گردم به من لطف کن و درون پر آتشم را درمان کن.
(٦) یعنی: تا کی خون وفایی را می‌ریزی اگر از خدا نمی‌ترسی شرمی از مسیح پیامبر خودت بکن.

[۶۸]

(١) وزن شعر: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن، بحر رجز مثمن سالم. ردیف: تو. واژه‌ی قافیه: جان، فرمان، حیران، و...
(٢) یعنی: ای دلبرا جان و ایمان و دلم فدای جان تو و دستور تو باد.
(٣) یعنی: من تا روز و شب سرگشته و دیوانه‌ی توام، نیازی به جان و ایمان ندارم.
(٤) یعنی: اگر به گل و ماه نگاه کنم هدفم از گل بوی تو و از ماه درخشندگی رخسار تو است. تشبیه مضمر و لف و نشر مرتب وجود دارد.

خوش‌تر زباغ و بوستان، بهتر ز گلزار جنان
با یاد تو گر جان دهم در گوشه‌ی زندان تو[(۵)]

از روح اعظم بهتر است، از باغ جنت خوش‌تر است
بویی که می‌آید مرا از جانب بستان تو[(۶)]

با این سر آشفته‌ام، استاده در میدان غم
باشد گهی غلطان شوم، چون گوی در چوگان تو[(۷)]

آسوده جان و دل شود، در سایه‌ی نور ابد
بر هرکه تابد یک زمان، مهرِ رخِ تابان تو[(۸)]

من تشنه و دل سوخته، تو چشمه‌ای افروخته
بگذار تا جان را دهم، بر چشمه‌ی حیوان تو[(۹)]

گریم چو بلبل هر زمان، با صد هزاران داستان
شاید که چون گل وا شود بر من لب خندان تو[(۱۰)]

من بنده‌ی آواره‌ام، سرگشته و بی‌چاره‌ام
تو پادشاه رحمتی، دست من و دامان تو[(۱۱)]

---

(۵) جنان: بهشت. یعنی: مردن در گوشه‌ی زندان تو برایم از باغ بهشت خوشایندتر است.

(۶) یعنی: بویی که از طرف بستان تو برمی‌خیزد از روح اعظم و باغ بهشت برایم لذت بخش‌تر است.

(۷) یعنی: هرچند سرم مانند توپی است آشفته اما افتخار می‌کنم باچوگان خودت در میدان با آن بازی می‌کنی و مقاومت و ایستادگی می‌کنم.

(۸) یعنی: هرکس مهر و محبت و درخشندگی تو بر وی بتابد تا روز ابد آسوده جان خواهد بود.

(۹) یعنی: من تشنه‌ام و دلم سوخته و شما هم مانند چشمه‌ای هستی پر جوش، بگذار بر سر چشمه‌ی آب حیات تو بمیرم.

(۱۰) یعنی: مانند بلبل به هزار شیوه می‌نالم شاید لب تو خندان شود. بین هزار و داستان ایهام تناسب وجود دارد چون به معنی بلبل نیز هستند.

(۱۱) یعنی: من بنده‌ای بی‌کس و آواره‌ام تو پادشاهی صاحب لطف و کرم هستی بر من رحمتی کن.

با آن‌که هستم رو سیاه، دارم بسی جرم و گناه
نومید نتوانم شدن از لطف بی‌پایان تو[۱۲]
گر زانکه بگذاری مرا یا آن‌که بنوازی مرا
روی من و خاک درت، چشم من و احسان تو[۱۳]
گر من بسی بد کرده‌ام، من در خور خود کرده‌ام
باری تو از روی کرم آن کن که باشد شان تو[۱٤]
آخر نگاهی از کرم، بر جان پر درد و الم
سوزد (وفایی) تا به کی در آتش هجران تو؟[۱۵]

[۶۹][۱]

فدای جان پاکت این غلام دربه‌در کرده
ز هجران تو جان از تن، قرار از دل سفر کرده[۲]

---

(۱۲) یعنی: هرچند رو سیاه و گناه کار هستم اما از لطف و بخشش بی‌پایان تو ناامید نیستم.
(۱۳) یعنی: چه مرا به حال خود بگذاری یا مرا مورد لطف قرار دهی، روی من بر خاک در تو و چشمم در راه نیکی و بخشش شماست.
(۱٤) شان: لیاقت، درخور. یعنی: من کار بد کرده‌ام لایق بدی هستم زیرا شأن من بدکاری است اما تو که بدکار نیستی در مقابل بامن خوبی کن که آن در شأن تو است. حسن تعلیل وجود دارد.
(۱۵) یعنی: تا کی وفایی در آتش دوری تو بسوزد، از روی کرم به او لطفی بنما که در آتش دوری تو آتش گرفت.

[۶۹]

(۱) وزن شعر: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن، بحر هزج مثمن سالم. ردیف: کرده. واژه‌ی قافیه: دربه‌در، سفر، نیشتر، و...
(۲) دربه‌در کرده: صفت مفعولی مرخم، یعنی دربه‌در کرده شده.
یعنی: ای من غلام دربه‌در شده‌ی تو! فدای روح پاکت گردم ز دوری تو جان از تن و قرارم از دل نمانده است.

به امید شـفایی دل در آن چشـم سـیه بسـتم
که مژگان تو در آن چشم جان پر نیشتر کرده(۳)
فزون شد از نگاهت درد من با آن‌که خندیدی
چرا گویند پس بیمار را گل در شکـر کـرده(٤)
خط آورد از پی امـداد زلف از بـهر قـتل مـن
به‌چین قانع نشد جیش خطا را هم خبر کرده(۵)
شهیدانِ کی‌اند افتاده سر خونین کـفن در بـاغ
مگر با لاله‌زاران، نازنین از ره گذر کـرده؟!(٦)
نمی‌دانم چرا در گوش گل باری نخواهـد رفت
فغان بلبل مسکین جهان زیـر و زبـر کـرده(۷)
نزیبد جز (وفـایی) افسـر و تـخت وفـاداری
که در ملك محبت ترك سر را ترگ سر کرده(۸)

---

(۳) یعنی: من به امید شفا دلم را به چشم سیاهت بستم، دیدم مژگانت دلم را پـر از تـیر و پیکان نموده‌اند.

(٤) یعنی: بیمار با گل‌شکر مداوا می‌شود، اما خنده شما که چون گل‌شکر است بیماری مرا زیادتر کرد.

(۵) یعنی: خط رخسارت را برای امداد زلفت آوردی، به چین زلفت قانع نشدی و سرزمین ختا را هم با خبر کردی؟ چین ایهام و استعاره دارد.

(٦) یعنی: این گل‌های سرخ در باغ، شهید چه کسی هستند؟ آیا دوباره یارم از گـلزار عـبور کرده که همه شهید قامت او شده‌اند؟ حافظ می‌فرماید:

با صبا در چـمن لاله بـه خـود مـی‌گفتم که شهیدان کی‌اند این همه خونین کفنان

(۷) یعنی: بلبل بی‌نوا که این ناله‌هایش جهان را زیر و رو کرده چرا به گوش گـل ـمـعشوق ـ تأثیری ندارد؟

(۸) ترک: دور کردن. ترگ: کلاه جنگی به سر گذاشتن.

یعنی: افسر و تخت وفاداری فقط زیبنده‌ی وفایی است، چون در سرزمین و پادشاهی محبت و دوست داشتن ترک سر کردن را تاج و کلاه خود قرار داده است. مراعات النظیر و جناس بین ترک و ترگ وجود دارد.

[۷۰][(۱)]

مـرا تـحیر از آن زلف و روی و نـرگس مست است
دو شب، دو روز، دو نرگس، به شاخ گل که شنیده؟[(۲)]

چـــرا ز تـــاب جـــمالت عـــرق گـــرفته عـذارت؟
کـــه روز روشـــن و بـر بـرگ لاله ژاله چکـیده[(۳)]

ز غـــیرت لب و روی تـــو کـــیست نـــاشده رسـوا
شکـــر بـــه آب نگشـــته است گـل قـبا نـدریده[(٤)]

شـــــهید زلف تـــوام بـــوسه‌ای بـــبخش از آن لب
کـــه مـــیل شـــربت تـریاک کـرده مـار گـزیده[(۵)]

---

[۷۰]

(۱) وزن شعر: مفاعلن فعلاتن مفاعیلن فعلاتن فع، بحر مجتثّ مثمن مخبون محذوف. ردیف ندارد. واژه‌ی قافیه: شنیده، چکیده، و...
توضیح: وفایی یا این غزل را عمداً به صورت قطعه گفته است یا مقطعش نمانده است، زیرا قطعه در این وزن سروده نمی‌شود.
(۲) نرگس مست: استعاره از چشم یار است. یعنی: من از دو زلف و رخسار و چشم یار تعجب می‌کنم، کی شنده است که بر شاخه گلی دو شب (زلفین) و دو روز (گونه‌های یار) و دو نرگس (چشم‌های یار) قرار داشته باشد؟
تشبیه و استعاره و لف و نشر مرتب وجود دارد.
(۳) یعنی: از گرمای زیبایی‌ات رخسارت عرق گرفته است، مثل شبنمی هنگام روز بر برگ گل ژاله نشیند. یعنی چیزی عجیبی است! چون شبنم شب‌هنگام بر برگ گیاه و گُل می چکد، نه در روز روشن.
تشبیه مرکب و جناس بین ژاله و لاله وجود دارد.
(٤) قبا دریدن: کنایه و تشخیص از شکفتن است و تشبیه به لب یار.
یعنی: لب و روی تو انسان را رسوا می‌کند، مثل شکری آب ندیده و گلی که هنوز نشکفته است. یا شکر از غیرت لب تو آب شده و گل از حسودی روی تو جامه‌اش را دریده است.
(۵) یعنی: من به نیش مار زلفت شهیدم بوسه‌ای از لبت به من ده که مانند پادزهر است برای
☞

هــوا عــبیر فشــان است و بــاد غـالیه بـار است
مگــر بــه طـرّه‌ی جـانان نسـیم صـبح وزیـده(٦)
ز جــان هــردو جــهان گـلبنی بـه نـاز سـرشتند
در او ز عکس جــلال و جــمال نــور دمــیده(٧)
شکـفت گـل بـه درآورد و صـد بـهشت بـرین شـد
تـو آن درخت گـلی نـو رسـیده و نـور دو دیـده(٨)
چه غم به کـوی تـو گـردِ سـر تـو گشـته (وفـایی)
کــه عــندلیب بـهشتی بـه شـاخ سـدره پـریده(٩)

[٧١](١)

شب است این زلف، یا روز جدایی؟ لب است این لعل، یا جان وفایی؟(٢)

☞

من مارگزیده.

حسن طلب، حسن تعلیل، تشبیه و ایدیوم در این بیت وجود دارد.

(٦) یعنی: آیا نسیم صبح به زلف یار وزیده است که هوا خوشبو شده است.

(٧) یعنی: از روح هردو جهان گلی آفریدند که از جمال و هیبت و ناز مانند روح نور بـر او دمیده. تلمیح به داستان خلق آدم و آیه‌ی ﴿وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي﴾ است.

(٨) یعنی: گل شکفت و جهان را بهشت کرد و تو به مانند آن گل تازه شکفته‌ای می‌مانی که نور دو چشم ما هم هستی. احتمال دارد این بیت ناظر به تولد کسی باشد.

(٩) یعنی: اگر وفایی در کوی تو دور سر شما گشته تا فدایت شود غمی نیست او مانند بلبل بهشتی است و تو قامتت درخت سدره است، افتخار است دورش بگردد و پرواز کند.

[٧١]

(١) وزن شعر: مفاعیلن مفاعیلن فعولن، بحر هزج مسدس محذوف. ردیف: نـدارد. واژه‌ی قافیه: جدایی، وفایی، چرایی، و...

(٢) یعنی: این زلف تو است یا شب جدایی است، لب تو لعل است یا جـان وفـایی است. تشبیه مضمر و تجاهل العارف وجود دارد.

بـــــتا! نــامهربان یــارا! نگــارا! — بدین‌سان بی‌وفا آخر چـرایـی؟[۳]
چه باشد گر به رحـمت عـاشقان را — یکی از گـوشه‌ی دل رو نـمایی[٤]
نه شرط دوستی باشد کـه هـر روز — ز نـو عـهدی بـبندی و نـپایی[٥]
نـمی‌خواهـم نشـان سـلطنت را — که بر خاک درت خوش‌تر گدایی[٦]
جگـــر خـونم ز داغ آشـنایان — چه بودی گـر نـبودی آشـنایی؟[۷]
خدارا، مهر و مـه را سـرنگون کـن — چه باشد پرده از خود بر گشایی[۸]
دلی داریـم در عشـقت پـریشان — سری داریم بر خـاکت هـوایـی[۹]
تـو ای سـرو ریـاض جـان عـالم — تـو ای شـاه سـریر اصـطفایی[۱۰]
تـو ای چشـم و چـراغ جـان آدم — گـل و شـمشاد بـاغ اجـتبایی[۱۱]
بـه سـتاری کـه از عـالم گـزیدت — بـه غـفاری کـه دادت انـبیایی[۱۲]

---

(۳) یعنی: ای یار مانند بت و نگار چرا بی‌وفا هستی؟.
(٤) یعنی: چه می‌شود اگر به عاشقانت رخسارت را نشان دهی؟.
(٥) یعنی: هیچ هنر نیست که هر روز پیمانی می‌بندی و آن را نگه نمی‌داری.
(٦) یعنی: من پادشاهی را نمی‌خواهم گدایی درِ تو خوشتر است. تضاد وجود دارد.
(۷) یعنی: از دست آشنایان جگرم خون شده، کاش آشنایی وجود نداشت.
(۸) یعنی: خدایا خورشید و ماه را از بین ببر تا قیامت فرا رسد و ما شما را ملاقات کنیم.
اشعری‌ها معتقدند که خداوند در روز قیامت برای مسلمانان کشف حجاب می‌کند و دیده می‌شود.
(۹) یعنی: ما دلمان در عشق تو پریشان است و سرمان در عشق هوایی و دیوانه شده است.
(۱۰) ریاض: باغ. اصطفا: برگزیدن. سرو باغ اصطفا: حضرت محمدﷺ
یعنی: ای حضرت محمد که سرو باغ جان عالمی و در میان برگزیده‌ها تو بر تخت پادشاهی نشسته‌ای.
(۱۱) اجتبا: برگزیده. یعنی: ای حضرت محمد که چشم و چراغ انسان‌ها هستی و گل و شمشاد نمونه‌ی باغ برگزیده‌ها (پیامبران) هستی.
(۱۲) ستار: پوشاننده. یعنی: به خداوند عیب‌پوشی که تو را انتخاب کرده و بخشنده‌ای که تو را پیامبری بخشیده قسمت می‌دهم.

به آب پاک ینبوع شفاعت بشُو از روی کارم روسیایی[۱۳]
مران از خود چو آوردم به تو رو کز این ابرو تو محراب دعایی[۱٤]
خداوندا به حق پاکی خود به آن لؤلوی بحر پادشایی[۱۵]
بهر لطفی که داری با عزیزان ببخشایی همه جرم وفایی[۱٦]
مرا این دل ز آب و گل سرشتند ترا دلبر ز نور کبریایی[۱۷]
دل من در ازل دلبر گرفته وگرنه دل کجا دلبر کجایی؟[۱۸]
(وفایی) چون ننالد خون نگرید که کشت آن دلربایش از جدایی؟[۱۹]

[۷۲][۱]

ای روی تو ابروی تو وان دو لب شیرین هم قبله و هم کعبه و هم جان وفایی[۲]

---

(۱۳) ینبوع: چشمه. یعنی: به آب چشمه‌ی شفایت روسیاهی مرا شستشو بده.
(۱٤) یعنی: مرا از خود مران که به تو رو آورده‌ام، تو با این ابروی هلالی‌ات چون محراب دعا هستی.
روشن است که وفایی این شعر را در مدینه سروده است.
(۱۵) یعنی: خداوندا به حق خودت و آن پیامبر که مانند گوهر است.
(۱٦) یعنی: شما که با عزیزانت لطفی داری به آن‌ها قسمت می‌دهم که گناه وفایی را ببخشای.
(۱۷) یعنی: ای دلبر من تو را از نور خداوندی و دل مرا هم از آب و گل سرشته‌اند.
(۱۸) یعنی: دل من از روز ازل عاشق تو شده و گرنه من کورد کجا و توی عرب کجا؟
(۱۹) یعنی: وفایی چطور از دوری یار ننالد که یار از بی‌وفایی او را کشت.

[۷۲]

(۱) وزن شعر: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن، بحر هزج مکفوف اخرب محذوف مثمن. ردیف: ندارد. مطلع ندارد قطعه است. واژه‌ی قافیه: وفایی، چرایی، نیایی.
(۲) یعنی: ای کسی که رخسارت قبله و ابرویت کعبه و لبت جان وفایی است. تشبیه و لف و نشر مرتب دارد.

گر سرو نه‌ای جلوه‌ی جان‌بخش چه داری؟ گر ماه نه‌ای بر سر این چرخ چرایی؟[۳]
گفتند که بر چشمه کند سرو سهی جای باور نکنم تا به سر چشم نیایی[٤]
چون روی بگردانم از ابروی تو جانا! کارباب وفارا به خدا قبله نمایی[۵]
بی‌نام تو هر چند بود فتح جهان خام بی‌خامه‌ی من هم نبود نامه گشایی[٦]
گفتم که بگیرد نمك ساعد شاهم نامردم اگر باز نگردم چو (وفایی)[۷]

[۷۳][۱]

گفتم به بت ساده: که‌ای ترك خجندی ای هر خم زلف تو مرا بند و کمندی[۲]

---

(۳) یعنی: اگر تو درخت سرو نیستی چرا جلوه‌ی بخشنده‌ی جان داری و اگر ماه نیستی چرا در سر آسمان می‌چرخی؟ تجاهل العارف و تشبیه دارد.

(٤) یعنی: می‌گویند سرو راست قامت کنار چشمه می‌روید تا شما روی چشم من نیایی باور نمی‌کنم. تشبیه و جناس بین چشم و چشمه وجود دارد.

(۵) یعنی: به خدا قسم تو قبله نشان دهنده‌ی وفاداران هستی من چگونه روی از ابروی تو بگردانم که به شکل قبله‌ی من است؟.

(٦) نامه‌گشایی: کتاب نویسی. خامه: قلم. یعنی: اگر جهان را هم فتح کنم نام تو که در آن نباشد کار بیهوده و عبثی است؛ اما اگر قلم من هم نباشد کتاب نوشتن و نامه‌نویسی به درد نمی‌خورد. شاید «نامه گشایی» نباشد «نافه گشایی» باشد، یعنی کلمات من خوشبو هستند.

(۷) یعنی: اگر پادشاه مرا مثل «باز» روی ساعد خود قرار دهد بی‌نمکی نمی‌کنم تا نمک‌گیر نشوم، مثل وفایی تبدیل به «باز» شکاری می‌شوم. مراعات النظیر بین ساعد و شاه و باز وجود دارد.

[۷۳]

(۱) وزن شعر مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن، بحر هزج مثمن اخرب مکفوف محذوف. ردیف: ندارد. واژه‌ی قافیه: خجندی، کمندی، بلندی، و...

این غزل هم به نظر من یکی از شاهکارهای وفایی محسوب می‌شود.

(۲) خجند: شهری در خراسان قدیم است که دخترانش به زیبایی مشهور بودند. ترك: زیبارو. یعنی: به یار زیبا گفتم که هر حلقه‌ی زلفت برای من زندان و کمندی است.

شیرین‌تر از این قامت و بالا نشنیدم   چون گلبن نورسته نه پستی نه بلندی[۳]
با این لب شیرین چو در آیی به شکر خند   گویند: که شور شکری فتنه‌ی قندی[٤]
گفت: از لب شیرین من این بوالعجبی نیست   خاصه که بود بوسه‌گهِ بهجت افندی[٥]
گفتم: که بگو قیمت یک بوسه ازان گفت: این نکته ندارد صفت چونی و چندی[٦]
جان بهر تو غم نیست ولی واهمه دارم   کین جان محقر ز (وفایی) نپسندی[۷]

[۷۴][۱]

شنیدم کز وفایی لطف کردی یاد فرمودی
ز شاهی کم مبادت بنده‌ای را شاد فرمودی[۲]

---

(۳) نشنیدم: ندیدم. یعنی: از قامت شما زیباتر ندیده‌ام چون بوته گل تازه سبز شده نه کوتاهی و نه بلند هستی.

(٤) یعنی: با این لب شیرین هرگاه لبخند بزنی رونق شکر و شیرین را می‌شکنی. بین شیرینی و شکر و قند تکرار و مراعات النظیر وجود دارد.

(٥) بهجت افندی: نام شخصی است که احتمالا همسر ممدوح غزل باشد.

یعنی: یار گفت تعجبی ندارد که لب من شیرین باشد زیرا بهجت افندی بران بوسه می‌زند.

(٦) یعنی: قیمت یک بوسه را پرسیدم گفت کمیت و کیفیت در بوسه‌ی من وجود ندارد. صفت سؤال و جواب هست.

(۷) یعنی: اگر جان را تقدیم کنم مشکلی نیست ولی می‌ترسم این هدیه‌ی ناچیز را از من قبول نکنی.

[۷۴]

(۱) وزن شعر: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن، بحر هزج مثمن سالم. ردیف: فرمودی. واژه‌ی قافیه: یاد، شاد، آباد، و...

(۲) یعنی: شنیدم یادی از وفایی کردی، خداوند تو را هم‌چنان از بزرگی و شاهی کم نکند چون بنده‌ای را شاد کردی.

به غمزه گر دلم بـردی، بـه نـازم بـاز دل دادی
جزاک الله، خرابـم کـردی و آبـاد فـرمودی[۳]

پی تسخیر عالم خرق عادت جز تو کس ننمود
به خنده شکرستان از عدم ایـجاد فـرمودی[٤]

به فتح دل خط آوردی و پشـتیبان گـیسو شـد
به بیت اللّه حبش را از خطا امداد فـرمودی[۵]

ندانستم کدامین بـود از خـال و خـطت قـاتل
همین دانم نگاهی کـردی و جـلاد فـرمودی[٦]

به هریک غمزه صد خون ریختن نشنیده‌ام، جانا
به این چشم کمان ابرو تو این بیداد فرمودی[۷]

ز استغنای ناز، ای خسرو خوبان، چه‌ها کـردی
لب شیرین گشادی قتل صد فرهاد فـرمودی[۸]

---

(۳) یعنی: اگر با غمزه دلم را بردی دوباره با نازت دلم را شاد کردی خداوند جزایت دهد، اول خرابم کردی، سپس آبادم کردی. تضاد بین آباد و خراب وجود دارد.

(٤) خرق عادت: کاری که از اندیشه و عادت به در است. یعنی: شـما بـا خـنده‌ات اعـجاز کردی، چون با خنده‌ات شکرستانی را از عدم (مراد دهن کوچك یار است) درست کردی.

(۵) یعنی: خط رخسارت گیسویت را کمک کرد؛ در خانه‌ی خدا با لشکرِ حبش سـرزمین خطا را امداد کردی. تشبیه و مراعات النظیر وجود دارد.

(٦) یعنی: نمی‌دانم خال و خط تو کدام یک قاتل من بود ولی می‌دانم که با نگاهی جلاد من شدی.

(۷) یعنی: یک غمزه و صد قتل! چیز غریبی است ولی تو با کمان ابرو و چشمت این ظلم را کردی.

(۸) یعنی: ای پادشاه زیبارویان، با زیبایی‌ای که محتاج ناز و کـرشمه نـیست مـی‌دانـی چـه کارکردی، با لب شیرین صد فرهاد راکشتی. تلمیح و مراعات النظیر وجود دارد.

به گلشن سرورا از حسرت بالای خـود کشـتی
کرم کردی که این پا بسـته را آزاد فـرمودی[۹]
هوا گلساز و شکر خیز و مشکین شد نمی‌دانـم
چه حرفی از زبان گل بگوش باد فـرمودی[۱۰]
به چشم تر غبار از دل بشو، گـفتی (وفـایی) را
پیاپی جام مَی ده چون شط بغداد فرمودی[۱۱]

[۷۵][۱]

ای به مصر سـودایت صـد عـزیز قـربانی رحم کن به یاد آور حـال پـیر کـنعانی[۲]
نـازنین دلی دارم عـاشق پـری رویـی از خـدا نـمی‌آید عـاشقان بـرنجانی[۳]
دل ز حسرت رویت روز و شب هـمی‌نالد نغمه‌های خـوش دارد بـلبل گـلستانی[٤]

---

(۹) در گلشن درخت سرو از حسرت قد تو مرده بـود، ولی بـا کـرم تـو سـرو پـا بسـته آزاد شهرت یافت.
(۱۰) یعنی: هوا گل‌ساز و خوشبو شد، نمی‌دانم چه حرفی را از زبان گل به باد فرموده‌اید.
(۱۱) یعنی: گفتی وفایی با چشم ترت غبار از دلت بشوی، پیاپی چون شط بغداد جام می را بده.

[۷۵]

(۱) وزن شعر: فاعلن مفاعیلن فاعلن مفاعیلن، بحر مضارع مثمن محذوف. ردیـف: نـدارد. واژه‌ی قافیه: قربانی، کنعانی، برنجانی، و...
(۲) یعنی: ای یاری که در سرزمین زیبایی صدها عزیز قربان وجود تو است رحم کن و حال پیر کنعان را به یاد بیاور. مراعات النظیر و تلمیح بین مصر و عزیز و پیر کنعانی وجود دارد.
(۳) یعنی: نازنین دلی دارم عـاشق رخسـار پـری رویـان، خـدارا خـوش نـمی‌آید ایـن دل را رنجش بدهی.
(٤) یعنی: دلم مانند بلبل از گلستان حسرت رخسار تو همیشه می‌نالد و نغمه‌پرداز است.

عیش هردو عالم را من به این نخواهم داد — من لب ترا بوسم جان من تو بستانی (۵)
زلف یار بگرفتن لب گذاشتن بر لب — لذتی دگر دارد جمع در پریشانی (٦)
من چرا ننالم از دست چشم و ابرویت — میکده‌ی فرنگی شد کعبه‌ی مسلمانی (۷)
کام لب نخواهم دید تا مکیده خالش را — از خضر مگر یابم سرّ آب حیوانی (۸)
زلف گیرمت گویی: کافرا مسلمان شو — روی بوسمت گویی: نیست این مسلمانی (۹)
آخر ای فرنگی‌زاد چون کنم ز بیدادت؟ — مؤمنم نمی‌دانی کافرم همی‌خوانی (۱۰)
زان دهان تمنایی دارم و نمی‌گویم — مذهب (وفایی) نیست کشف راز پنهانی (۱۱)

---

(۵) یعنی: شادی دو جهان به این معامله نمی‌ارزد که جان من را در مقابل یک بوسه‌ی تو بده بستان کنیم.

(٦) یعنی: گرفتن زلف و بوسیدن لب یار مانند جمع شدن در عین پریشانی لذتی عجیب دارد. تضاد یا پارادوکس در جمع وپریشانی وجود دارد. جمع: لب به لب. پریشانی: زلف یار.

(۷) یعنی: جای آن دارد که برای چشم و ابروی تو بنالم، زیرا ابرویت که چون کعبه‌ی مسلمانان است با چشمانت که چون میخانه‌ی فرنگی است درهم آمیخته است.

(۸) یعنی: تا خالت را نمکم کام دل را بر نمی‌گیرم، لبت چون آب حیوان است و خالت ظلمات و تو خضر زنده هستی. مراعات النظیر دارد.

(۹) یعنی: اگر زلفت را می‌گیرم به من می‌گویی: کافر مسلمان شو، اگر بوسه طلب کنم می‌گویی: مسلمانی این‌گونه نیست.

(۱۰) یعنی: ای فرنگی‌زاده از دستت چه‌کار کنم به مسلمان مرا نمی‌شناسی و کافرم خطاب می‌کنی.

(۱۱) یعنی: از دهانت خواسته‌ای دارم و تو نمی‌گویی چیست، اما دهانت چون رازی پنهانی است و من هم در مذهبم افشای راز وجود ندارد.

[۷۶][(۱)]

دریــغ عـــهد گــل و عـاشقی و روز جـوانـی
که شد به بازی و غافل ز تـند بـاد خـزانـی[(۲)]

نــه دل قــرار بگـــیرد، نـه یـار عـهد پـذیرد
فــغان ز دست دل بـــی‌قرار و یـــار زبـانی[(۳)]

به حال من تو ببخشا که هـم تـو داروی دردی
به‌جز تو بـا کـه بگـویم حـدیث درد نـهانی[(٤)]

چه حاجت است به عرض، نیاز من به حضورت
که درد خسته‌دلان در درون سینه تـو دانـی[(۵)]

به هرچه امر تـو بـاشد کـرامت است و رواست
گرم به لطف بـخوانـی، ورم بـه قـهر بـرانـی[(٦)]

---

[۷۶]

(۱) وزن شعر: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن، بحر مجتثّ مثمن مـخبون مـحذوف. ردیـف: ندارد. واژه‌ی قافیه: جوانی، خزانی، زبانی، و...

(۲) دریغ: کلمه‌ی حسرت است، حیف. یعنی: افسـوس کـه عـهد گـل و عـاشقی و دوره‌ی جوانی به بازی و ناآگاهی گذشت و از تندباد پاییزی (پیری) غافل بودم.

(۳) یار زبانی: دوست اهل حرف نه عمل. یعنی: دل بی‌قرار و یار بی‌وفاست، از دست چنین دل و یاری فریاد.

(٤) یعنی: تو درمان درد من هستی به حالم رحمی کن، زیرا جز تو راز نهانی را با کسـی در میان نمی‌نهم.

(۵) عرض نیاز: گفتن حاجت. یعنی: لازم نیست حاجتم را به تو بگویم تو درد خسته دلان را در سینه‌شان ناگفته می‌دانی.

(٦) یعنی: اگر مرا به لطف بخوانی یا به قهر برانی جای شکر و تقدیر است و من مطیع امر تو می‌باشم. تضاد بین لطف و قهر و راندن و خواندن وجود دارد.

چو باد مگذر ازایـن خـاک و آب دیـده بـبین
چـه بـاشد ار بـنشینی و آتشـم بـنشانی[۷]
اگـر چـو بـلبل و قـمری بـه گـریه زار بـنالم
رواست کز رخ و قامت گلی و سـرو روانـی[۸]
چو لاله لال شوم گر بـه رنگ و بـوی لطـافت
بگویمت که چـنانی نـه بـاللّٰه بـهتر از آنـی[۹]
خـلاف عـهد مـحبت بـود کسـی کـه بگـوید
تو نور دیده که مانی به نقش و صورت مانی[۱۰]
منم که جـز تـو نـدارم پـناه و غـوث و مـغیثی
تویی کـه از در رحـمت گـناهکار نـرانـی[۱۱]
شکر بـبار بـه دامـان و گـل بـریز بـه مـجلس
سخن بگـوی (وفـایی) بـرای اهـل مـعانی[۱۲]

---

(۷) یعنی: مانند باد از کنار من خاکی عبور مکن و آب چشمم را بنگر، چه می‌شود اگر در کنارم بنشینی و آتش درونم را خاموش کنی. بین آب و آتش و بـاد و خـاك (عـناصر اربـعه) مراعات النظیر وجود دارد.
(۸) یعنی: اگر مانند بلبل و قمری از قامت و رخسار تو بنالم جای خود دارد، زیرا تو هم گلی هم سروی. بین بلبل و گل و رخسار و قمری و قامت و سرو، لف نشر و مراعات النظیر وجود دارد.
(۹) یعنی: مانند گل لاله لال می‌شوم اگر بگویم تو چون گلی، به خدا قسم تـو بـهتر از گـل هستی.
(۱۰) یعنی: اگر کسی به تو بگوید تو به نور دیده می‌مانی، خلاف است؛ زیرا مـانند نـقش پیامبر نقاش (مانی) هستی. بین دو مانی جناس تام وجود دارد.
(۱۱) غوث و مغیث: فریاد رس، پناه و پناه‌گاه. یعنی: جز تو پناه و پناه‌گاهی ندارم و تو هم از درگهت گناهکار را بیرون نمی‌کنی.
(۱۲) یعنی: ای وفایی برای اهل دل و اهل معنی شکر و شعر شیرین بباران و گل به مجلس بریز.

مثنوی

مثنوی پیک صبا[1]

زد صفیری مـرغ جـان بـالای عـرش / کرد مشکین از نفس سیمای عـرش[2]
خواند بـر دل یک ورق آیـات عشـق / گشت دل سرمست تسلیمات عشق[3]
دلبـــــر تـــرسا خـــمار و مـــیْ زده / شـــد گـــلابی زد بـــه راه مـــیکده[4]
عشـــــوه‌ای زد نـــرگس مســـتانه را / حـــلقه زد نـــاگـــه در مـــیخانه را[5]
ســـاقی آمـــد آب مـــی بـر مست زد / مـــطرب آمـد بـر رگ دل دست زد[6]
بـــــازم از مـــی ســـاقی روحـــانیان / [بـــرد مـــا را تـــا] درِ پـــیر مـــغان
بـــازم از نـــی مـــطرب دیـوان عشـق / دست دل بگـــرفت تـــا ایـوان عشق
بـاز شـد شـیرین بـه شکـر خـنده زن / تـــــازه شـــــد داغ درون کـــوه‌کـــن

---

(۱) این مثنوی را وفایی در ۱۲۹ بیت و بر وزن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن، بحر رمل مسـدس محذوف سروده است. مثنوی یک خلوت شاعرانه و عارفانه‌ی خیالی است شبیه به خلوت‌های نظامیِ گنجوی «مخزن الاسرار» اما بر وزن منطق الطیر و مثنوی مولوی، و در پایان به نام شاه عبیدالله و هجرت او و وسیله قرار دادن حضرت محمد و التجا و التماس از خداوند برای عفو و آمرزش گناه، آن را به پایان می‌رساند.

(۲) صفیر: آواز مرغان. مرغ جان: اضافه‌ی تشبیهی است. عرش: آسمان، بارگاه الهی.

(۳) یعنی: مرغ جان یک صفحه از نشانه‌ی عشق بر دل خواند و دل مست و تسلیم شد.

(٤) ترسا: مسیحی. خمار: سردرد حاصل از می خوارگی. میْ زده: به علت شراب نوشی زیاد بیزار از شراب شده. میکده: میخانه، در اصطلاح عرفا خانقاه.

(۵) یعنی: با چشم مستش در میخانه را زد.

(٦) یعنی: ساقی آمد آب شراب را به مستان داد، مطرب تار موسیقی را که چون رگ دل است به صدا درآورد.

موسای جان باز شد بر طور عشق | جامه‌ی جان پاره شد از نور عشق
داد لیلی سنبل مشکین به باد | باز مجنون در بیابان سر نهاد
باز قمری سر به سر دستان کشید | و ز نفیر عشق، نای خود درید
باز شد گل‌بانگ بلبل در چمن | تازه شد عشق گلش در جان و تن
باز شد جان (وفایی) نغمه گو | در فراق دلبر گل‌رنگ و بو
جان نثار قبله ابروی عشق | بنده‌ی زنار زلف ز روی عشق
حلقه در گوشِ درِ پیرِ مغان | زند خوانِ مذهبِ آه و فغان[۷]
قمری آشفته بر بالای سرو | سرخوش و مدهوش رفتار تذرو[۸]
نغمه‌پرداز نگار جنگ ساز | مست صهبای بت عاشق نواز[۹]
داغدار چین زلف دوستان | طوطی هجر آمد از هندوستان[۱۰]
مطرب خوش نغمه‌ی دیوان گل | بلبل خونین دل خوش‌خوان گل
عاشق شیدا (وفایی) دم به دم | خوش نوایی داد اندر صبحدم
کای نسیم منزل جانان من | مرحبا ای غمگسار جان من
ای انیس گلشن و بستان دوست | مرحبا ای پیک مشتاقان دوست
ای صبا دست من و دامان تو | جان من بادا فدای جان تو
حوریانه می‌خرامی هر زمان | بر صف نسرین و گل دامن کشان
توده توده عنبر افشان بینمت | دسته دسته گل به دامان بینمت
یا به گلزارِ خطا رو کرده‌ای | نافه‌ی مُشکِ غزال آورده‌ای
یا گلستان را شبیخون کرده‌ای | غارتِ عطرِ گلستان کرده‌ای
یا به بازی باغبان خلد بود | تاری از گیسوی حورانش گشود
یا گذاری کرده‌ای در کوی یار | کاین چنین عنبر فشانی باربار

---

(۷) زند خوان: خواننده کتاب آه و فغان زرتشیان.

(۸) تذرو: قرقاول، نام پرنده‌ای است. (۹) نگار جنگ ساز: معشوق جنگ افروز.

(۱۰) طوطی هجر: اضافه‌ی تشبیهی است دوری به طوطی هندی تشبیه شده، یعنی معشوق به‌جای دوری رفت.

زنـــده کـردی جـان مشـتاقان دوست | گر نه انفاس مسـیحا، ایـن چـه بـود؟
چــون تـویی در بـزم جـانان دادرس | عـــاشقان را [انــدکی هـم] داد رس
روی کـــن در کـــوچه‌ی آن دلســتان | از مـــنِ دیـــوانـــه پـــیغامی رســـان
بـــوسه‌ای زن بـــر در و دیـــوار یـــار | عـــطر سـازی کـن تـو در گـلزار یـار
زیـــنهار آهســـته شـــو انـدر حـصار | تـــا نگـــیرد زلف جـــانانم غـــبار
کـاندرین بـیت حـرم صـیدم بـه نـاز | مـــی‌کند بـــازیچه بـــا زلف دراز(۱۱)
دلبـــری بـــینی بـــه حســـن آراســـته | ابـــروانش چـــون مـهِ نـو کـاسته(۱۲)
خـــال دارد هـــندوانـــه مشك‌نــاب | زلف دارد زنگـــیانه پـــر ز تـــاب(۱۳)
مـــهر و مـــه آیـــینه‌دار روی او | مشـتری پـا بسـته در گـیسوی او(۱٤)
یک طـــبق گـل بسـته بـر سـرو روان | یک قدح مـیْ کـرده انـدر نـاروان(۱۵)
طـــرّه‌ای مشکـــین بـــرو آویـــخته | سـنبل و نسـرین بـه هـم آمـیخته(١٦)
هـــردو زلفش ســـایبان مـــهر و مـــاه | آهـــــوان را ســـــایه‌ی زلفش پـــناه
حـــلقه در گـــوش لبش لعـــل یـــمان | بـــنده‌ی زلف ســـیاهش ضـیمران(۱۷)
غـــمزه‌اش از ابـــروان خـــون ریـزتر | نشـــتر مـــژگان ز خـــنجر تـــیزتر
بـــر رگ دل غـــــمزه‌ی او نـــیشتر | خســتگان را خـنده‌ی او گـل‌شکر(۱۸)

---

(۱۱) معنی ابیات ۱۹ تا ۳۵: در این ابیات عاشق (وفایی) با باد صبا حرف می‌زند که اگر به کوی یار رسیدی پیغام مرا به او برسان از این بیت به بعد به شرح معشوق می‌پردازد و او را توصیف می‌کند برای باد صبا.

(۱۲) به حسن آراسته: زیبا شده. مه نو کاسته: هلال.

(۱۳) زنگیانه: مانند سیاه پوست‌ها.

(١٤) آیینه‌دار: کسی که در عروسی آیینه را برای عروس می‌گیرد، غلام. مشتری: سیاره‌ی هرمز که بزرگترین سیاره‌ی منظومه‌ی شمسی است.

(۱۵) آهوان: استعاره از چشم است، یک قدح می کرده اندر آهوان: چشمانش مست است.

(١٦) طرّه: موی پیشانی و کاکل. (۱۷) ضیمران: گیاه خوشبو.

(۱۸) خستگان: زخمی‌ها، بیماران. گل‌شکر: دارو.

هشــته در زلف سـیه سـحر حـلال / کـرده در تـنگ شکـر آب زلال[۱۹]
اشک‌زارش آب حـیوان پـرورد / آب حـیوانش دل و جـان پـرورد[۲۰]
[عـود خـالش بـر] رخ افـروخته / عـود تـر بـاشد بـر آتش سـوخته
ظـلمت است و آه از تـاب و تـبش / هـم‌چو گـرداب سکـندر غـبغبش[۲۱]
چون خـضر وان خـال هـندو نسـبش / مـی‌نماید آب حـیوان در لبش
آفت ایـمان بـه زلف عـنبرین / غـارت جـان از دو لعـل شکّـرین
صـورتش طـعنه بـه شکـر مـی‌زند / آتش انـدر جـان آذر مـی‌زند
چشـم بـند نـرگسش انگـیخته / خـون عـاشق را بـه مژگان ریـخته
قـد نگـویم قـامتی چـون نـخل طـور / رخ نخوانـم عـارضی صـد لمعه نـور
سرکش و سرمست و تند و شوخ و شنگ / پـنجه از خـون عـزیزان لاله رنگ
بر سر حوض است چون یک شعله نور / بـر لب کـوثر خـرامـان هـم‌چو حـور
لب گل و بالا گل و گل‌رنگ و بو است / گـر نـمی‌دانـی (گـلندامِ) مـن او است
قـبله‌ی جـان (وفـایی) روی او / کـعبه‌ی دل از دو عـالم کـوی او[۲۲]
شـانه کـن زلف سـیاهش بـا ادب / دور دار از خـاک راهش بـا ادب
سـجده‌ای بـر بـر قـد و بـالای او / عـرضه‌ای کـن از مـن شـیدای او[۲۳]
کـای شکـر لب، دلبـر عـیار مـن / ای سـتم‌گر، تـند خـو، دلدار مـن
کـای بـدین بـالا، بـلای مـرد و زن / کای دو چشمت مایه‌ی صد مکر و فن
کـای بـدین حسـن مـلك رشك پـری / دلبـر بـی‌باك و یـار سـرسری

---

(۱۹) تنگ شکر: استعاره از دهان معشوق است.

(۲۰) اشک‌زار: چشم. آب حیوان: استعاره از اشک یار است.

(۲۱) غبغب: زیر چانه. گرداب سکندر: امواج غرق کننده در اقیانوس، چیزی شبیه به مثلث برمودا.

(۲۲) معنی ابیات ٤٩ إلی ٥٧: در وصف معشوق و شرایط مسکن و مکان او است، تا بار دوم با آوردن نام وفایی به شرح خاتمه می‌دهد.

(۲۳) ۵۸ و ۵۹: از دور بر خاك او سجده ببر.

مــن هــم از خــیل شــهیدان تــوام — قـــمری ســـرو خـرامـــان تــوام
بـــا دو نـــرگس تـا ز دستم بـردەای — بـــادەی نـــاخوردە مســـتم کـــردەای
داغـــدار خـــال هـــندوی تــو کــرد — بـــیقرار زلف و ابـــروی تـــو کـــرد
تـــا نـــهادم در پـــی زلف تـــو سـر — نـــیست جــز سودا مـرا کـاری دگـر
گـــلبن شیرین بـه جـان پـروردمش — همچو بلبل جـان بـه قـربان کـردمش
تـــند بـــادی نـاگـهان سحری نـمود — آن گـــل نـــورسته از دســـتم ربـــود
عـــمرِ چـــندین ساله را دادم بـه باد — تـــا غـــزالی مست در دامـــم فـــتاد
قـــبله کـــردم دلگشـــا ابـــروی او — از دل و جـــان بـــندەی هـــندوی او
آنچـــنان مست نگـــاهم کـــردە بـود — تـــا شـدم هشیار شیرش بـردە بـود
غـــمگسار خـــویش ســـروی داشتم — در خـــرامـــیدن تـــذرویی داشـــتم(۲٤)
کـــردمش پـــروردە از خـــون جگـر — آبـــیاری کـــردم از اشک بـــصر
از مـــنِ دلدادە چـــون وحشـی رمـید — عـــاقبت از بـــیوفایی ســـرکشید
بـــلبل روی تـــو بـــودم روز و شب — رو بـه رو سینه بـه سینه لب بـه لب
قـبلهگـاهم طـــاق ابـروی تـو بـود — بـوسهگـاهم چشم جـادوی تـو بـود
دست در گـــردن بـــههم بـازی کـنان — بـــوسه مـــیکردم ازان لعـــل لبـــان
چشـــم بـــینای مـــرا بـــردند نـــور — تـــا بـــه یکـبار از مـنت کـردند دور
چشم زخـمی نـاگـه از مـا کـار کـرد — آفـــتابِ بـــختِ مـــا را تـــار کـــرد
دور کـــــردند از مـــن آن یـــار مـــرا — ای خـــدا گـــیرد ســـببکار مـــرا(۲۵)
عـــاشقم کـــردی بـه آن چشـم سیاه — از نگـــاهی دیـــن و دل بـــردی ز راه
سوی چشم [ای تـو ای جـانان] مـن — رحـــمتی بـــر درد بـــیدرمان مـــن
تـــا چـــه شـــد آن مـهربانیهای تـو — وان هـــمه شـــیرین زبـــانیهای تـــو
چشــــمدارم کــز غــم آزادم کــنی — بـــا نگـــاهی یکرهـــی شـادم کـنی

---

(۲٤) تذرو: قرقاول.

(۲۵) از ٦۰ تا ۸۰: دوبارە بە صبا میگوید درد دل و عرض و حال مرا برایش ببر و بە او بگو کە از دوری او چە میکشم و چرا از من او را دور کردەاند، خداوند آنها را بکشد.

بـر (وفـایی) بـی‌وفایی تـا بـه کـی؟ | ای دل‌آرام! آن جدایی تا بـه کـی؟[۲۶]
نی غلط گفتم که خورشید هـدی است | طـلعتش آیـینه‌ی نـور خـداست
گـلبنی از بـاغ طـه نـازنین | قـطب عـالم فـخر آل یـاء و سین
گـر بـه دل‌هـا سکـه‌ی آگـاهی است | مـاه تـا مـاهی عـبیداللّـهی است
مـطلع نـور خـدا تـا غـایتی | آفـتاب از عکس رویش آیـتی
خـنده‌اش مشکـل گشـا، مـعجز نـظام | از پـی دل‌مـردگان (یـحیی العظام)
ابـروش از (قـاب قـوسین) بـا خـبر | رویش از آیـات (و انشـق القـمر)
نفس بد را آن‌چه چشـم مست او است | (ذو الفقار حـیدر)ی در دست او است
ابـروش در قـلب نـفس کـفر کـار | آیت (لاسـیف إلا ذو الفـقار)
تـاجدار خـطه‌ی فـقر و فـنا | شـهسوار عـرصه‌ی فـخر و غـنا
مـرشدی کـز التـفات یک نگـاه | جـام جـم سـازد دل و جـان سیاه
خـواجگـان را بـنده در هـردو سرا | بـندگان را خـواجـه‌ی مشکـل گشـا
از جـمالش نـور مـطلق روشـن است | زین سـبب نـورِ دل و جـان مـن است
تـا عـروسِ شـرع ازو زیـور گـرفت | دیـن احـمد رونـقی دیگـر گـرفت
هرکه نبود چـون سگـان خـاک درش | سگ از او بِهْ، خاک عـالم بـر سـرش
در سـمر قـند لبش مـعجز نـماست | آری آری خواجه‌ی احرار مـاست[۲۷]
ای چـراغ خـلوت صـدق و صـفا | ای فـراغ سـینه‌ی اهـل وفـا
شب‌چـراغ روی تـو بـر هـرکه تـافت | در سـیاهی آب حـیوان دیـده یـافت
هست سـرو قـامتت طـوبا شـبیه | سایه‌اش (طوبی لمـن دخـل فـیه)[۲۸]

---

(۲٦) برای بار سوم نام وفایی را می‌آورد که چرا از من دوری؟.

(۲۷) سمر: داستان. یعنی: قند لب او در داستان‌ها معجزه نشان می‌دهد. ایهام و تناسب دارد با خواجه عبیداللّه احرار در شهر سمرقند.

(۲۸) از ۸٦ تا ۱۰۳: سپس نام او را می‌آورد که او مطلع خورشید و قطب و مدار اولیاها است که شیخ عبیداللّه است، همچون قصیده‌ای در تنه‌ی معشوق در وصف او تا بیت ۱۰۳ او را توصیف می‌کند، از بیت ۱۰٤ به بعد روحاً با او حرف می‌زند.

دل گـرفتار بـلای عشـق تـواست / جـان شـهید کـربلای عشـق تـواست
بس‌کـه از دل مـوج خـون افشـانده‌ام / در مـیان آب و آتش مـانده‌ام
دیـده‌ای دارم پـر از خـوناب نـاب / سینه‌ای چـون جـان مشـتاقان کـباب
دیـده بـر دریـای خـون طـوفان زده / سـینه از سـوز درون آتشکـده
رویت از گـلزار چـین مشك خـتن / مـویت از مشک خـطای صـد خـتن
بـا صـبا بـفرست ازان گـل دسـته‌ای / و از نسـیم عـطر سـنبل بسـته‌ای
مـا زیـاده غـمگسار آواره‌ایـم / در غـریبی بـی‌کس و بـی‌چاره‌ایـم
مـا ز داغ زلف زنـدان دیـده‌ایـم / مـحنت شـام غـریبان دیـده‌ایـم
آن‌چـه در راه غـریبان مـنزوی است / گـر بـلرزد عـرش اعـظم دور نـیست
حـقِ ذاتِ آن خـداونـد عـظیم / کـه بـود بـر بـندگان خـود رحـیم
حـق آن اسـمی کـه بـر لوح از قـلم / از شـرافت ابـتدا آمـد رقـم
حق آن نوری کـه [آمـد در جـهات] / غـلغله پـیدا شـد انـدر کـائنات[(۲۹)]
بـا خـدایـی‌ها کـه بـود از بـی‌خودی / نـاله‌های (مـاعرفنا) مـی‌زدی
جسـم پـاك از بـندگی پـر نـاله بـود / جـان نـوای (مـاعرفنا) مـی‌سرود
حـقِ روحِ آن دلیـل المـرسلین / فـخر آدم، رحـمة للـعالمین
حـقِ آن نـوری کـه از ابـر قِـدَم / گشت عرش و کرسی و لوح و قلم[(۳۰)]
حـقِ آن روحـانیانی بـاهم‌انـد / که به جـان حـمال عـرش اعـظم‌انـد
حـق جـان جـمله‌ی پـیغمبران / بـر طـریق حـق دلیـل بـندگان

---

(۲۹) از بیت ۱۰۵ تا ۱۱۵: از او می‌خواهد به حالش رحم کند و در غریبی او را بنوازد و از این حالت نجاتش دهد.
احتمالا مصرع دوم این بیت این‌گونه باشد: «علة غائی شد اندر کائنات» چون پیامبر علت غائیه‌ی خلق و ایجاد کائنات است.
(۳۰) از بیت ۱۱٦ تا ۱۲۰: تو را به حق خداوند و حدیث (ما عرفناك حق معرفتك) یعنی شمارا آن‌طور که هست نشناختیم، به‌خاطر پیامبر اسلام و انسان‌های خدایی برای ما شفاعت کن و دعا کن.

حـــق روح خـــواجگـــان نـــقشبند | وارهـــــان جـــان وفـــایی را ز بـــند
پـــای‌بند نـــفس نـــا فـــرمان شـــدم | زیـــــر بـــار ذلت و عـــصیان شـــدم
هـــمتی کـــن شـــاد کـــن از رحـــمتم | دست دل‌گـــــیر و بـــر آر از ظـــلمتم
جـــوش زن دریـــای رحـــمت را دمـی | دردمـــــندان را بـــــبخشا مـــرهمی
دست دل بگشـــا و چشـــم سـر بـبند | التـــفاتی کـــن بـــه جـــان دردمـــند
دست بگشـــــا در حـــــضور کـــبریا | لب بـــــجنبان در مـــــقام التـــــجا
کـــای خـداونـد خـطا بـخش کـریم | ای خـــــدای پـــاک و دادار رحـــیم
بگذر از جرم (وفـایی) هـرچـه هست | پس به حـسن اختتامش گیر دست[۳۱]

---

(۳۱) از بیت ۱۲۱ تا ۱۲۹: به حق تمام پیامبران و پیران نقشبند جان وفایی را از زندان نجات ده یعنی او را بمیران و گناه او را ببخش و... تا پایان ماجرا.

قصائد

[۱][1]

هـان وفـایی چـه خـفته‌ای دریـاب | در طریقت نه کفر شد خورد و خواب؟[2]
پـیر گشـتی بـه جـهل و نـادانـی | شـد بـه بـازی و لهـو دورِ شـباب[3]
گـر شـد آنت ز دست، ایـنت هست | تـا نـرفته است آن‌هـمت، بشـتاب[4]
از جـوانـان خـوش‌خرام سـزد | رنگِ خوش، روی سبز، دست خضاب[5]
تـو کـه پـیرانـه‌سر چـه مـی‌نازی | دل سـیه، مـوی سـفید، روی بـتاب[6]
شـو بـرون پـاک دار مـدرسه را | سگ و مسجد؟ دلی و عجب و حجاب؟[7]
خـرقه و عشـق؟ سـبحه و رنـدی؟ | تـار زنّـار و تـوبه؟ آتش و آب؟[8]
بـه چـه مـی‌نازی ای فـقیه سـفیه | اسـتر لابـه بِـهْ ز اسـطرلاب[9]

---

[۱]

(۱) وزن شعر: فاعلاتن مفاعلن فعولن، بحر مجتثّ مسدس محذوف. ردیف ندارد. واژه‌ی قافیه: دریاب، خواب، شباب.

(۲) یعنی: ای وفایی چرا خوابیده‌ای آگاه باش، در راه طریقت عشق و عرفان خوردن و خوابیدن کفر است؟ استفهام انکاری است.

(۳) یعنی: در جهالت و نادانی پیر شدی و دوره‌ی جوانیت در شادی و بازی سپری شد.

(٤) این: اشاره به پیری است. آن: اشاره به جوانی است. یعنی: اگر جوانیت رفت پیریت مانده تا این‌هم از دستت در نرفته بشتاب و کاری بکن.

(۵) خضاب: حنا. یعنی: روی خوش و دست حنایی و قرمز از جوانان زیباست.

(٦) یعنی: تو با دل سیه و موی سفید و رخسار آشفته به چه افتخار می‌کنی؟

(۷) دلی: دیوانه. یعنی: از مدرسه برو بیرون و مدرسه را آلوده مکن، کی سگ در مسجد جای دارد و کی دیوانه غرور دارد؟ این (و) واو استبعاد می‌باشد.

(۸) خرقه: لباس درویشان. رندی: لاابالی‌گری. زنار: کمربند مسیحیان. واو همان واو استبعاد و مفهوم بیت قبلی است یعنی دور ازهم هستند.

(۹) استر لابه: یابوی رها شده. اسطرلاب: ابزاری برای مشخص کردن مکان سیارات در آسمان.

تـــهی از حکـــمتی بـــه ایـــن عـــلت | شـــافی و کـافی تـو نـیست کـتاب(۱۰)
بگـــــذر از زلف و غـــمزه‌ی خـــوبان | چه زنی دل به تیغ و خود بـه طـناب(۱۱)
از مـــــجاز تـــــوام مـــــزاج گـــرفت | بــه حــقیقت رسـان بـنای خـراب(۱۲)
گـــــفته بـــودی کـــه تـــوبه از تـــوبه | نیکی و مصلحت چه جای جـواب؟(۱۳)
پـــــاک شـــــو از دروغ و دو رویـــی | چشمه‌ی کـوثری نـه چشـم سـراب(۱٤)
گـــردِ دل شـــو بـــه گـــریه‌ی ســـحری | دُرد ایـــن جـام صـیقل از خـوناب(۱۵)
یک دو روز است عـیش گـلشن و گـل | عیش این یک دو روز هان! دریاب!(۱٦)
مَـــــطَلب عشـــــق از افســـــرده دلان | کـــــه نـــجستند مـــعرفت ز دواب(۱۷)
«نـــه کســـی تـــا ز خـیر بـی‌خبر است | آرزو خـــواســـتن ز بـــرق ســراب»(۱۸)

☞

یعنی: ای فقیه نادان به چه چیزی افتخار می‌کنی، یابوی بی‌صاحب بهتر از علم اسطرلاب است.

(۱۰) یعنی: به آن دلیل از دانش خالی هستی فقط کتاب شافی و کافی برای تو کافی نیست باید معرفت داشته باشی.

(۱۱) یعنی: از عشق زمینی صرف نظر کن و خود و دلت را به کشتن مده.

(۱۲) یعنی: عشق مجازی تو مزاج من را تلخ کرده، خانه‌ی دل را آباد کن. بین مزاج و مجاز قلب وجود دارد.

(۱۳) یعنی: گفته بودی از توبه کردن توبه می‌کنم این کار خوب احتیاج به مشورت و مصلحت ندارد.

(۱٤) یعنی: چون تو چشمه‌ی کوثر هستی نه سراب بی‌آب، خود را پاک از ریا کن دیگر باره توبه لازم نیست.

(۱۵) یعنی: با گریه‌ی صبحگاهی غبار دل را پاک کن و ناخالصی دل را به خوناب صیقل ده.

(۱٦) یعنی: لذت دنیا دو روز است، این دو روز را فرصت شمار.

(۱۷) یعنی: از ناعاشق عشق مخواه که کسی از چهارپا انتظار معرفت ندارد.

(۱۸) یعنی: هم‌چنین مخواه از کسی که از نیکی بی‌خبر است، چون این کار آب خواستن است از سراب.

ادب از سـالکان عشـق بگـیر — کوشش از آب و جـنش از سیماب[۱۹]
نـالەی عـاشقانه پـیدا کـن — دلکـی زار و دردمـند و کـباب[۲۰]
نـفس بـا آه عـاشقان چـه کـند؟ — دیـو بگـریزد از خـدنگ شـهاب[۲۱]
بـر تـو آن است زار نـالیدن — خـواه لطـفت کـند خـواه عـتاب[۲۲]
روی بـر خـاكِ دوست مـالیدن — خـواه راهت دهـند و خـواه نـقاب[۲۳]
جـام مـی گـیر تـا ز سـر گـیری — بـاز پـیرانـەسر زمـان شـباب[۲٤]
سـوختم سـاقی از حـرارت عشـق — آتشـم را نشـان بـه آب شـراب
تـا بـدانـند مـاه سـرو قـد است — بـرفکن از جـمال خـویش حـجاب
از غـم عـارض و لب نـمکین — سـینه پـر آتش است دل چـو کـباب
بـه خـیال رخ تـو دیـدەی مـن — مـی‌فشاند هـزار چشـمه گـلاب
روز شب خـیز عـاشقان اسـیر — بـه سـر طـرەی بـتاب بـتاب
کس نـدانـد بـه‌جز کـرشمەی دوست — درد دیـوانگـان مست و خـراب
تـا مـنم عـاشقانه مـی‌گویم — سرخـوشم سـرخـوشم بـه بـانگ ربـاب
هـیچم اسـباب نـی پـی مـی و نـی — «أعـطني یـا مسـبب الأسـباب»
بـه (وفـایی) بـده چـنان جـامی — کـه نـیاید بـه خـویش روز حسـاب

(۱۹) یعنی: ادب را از رهروان عشق، کوشش را از آب و بی‌قراری را از جیوه یاد بگیر.
(۲۰) یعنی: دلی کوچک و عاشق و پر درد و بریان و نالەی عاشقانه‌ای را پیداکن.
(۲۱) یعنی: نفس در مقابل آه عاشقانه هیچ کاری نمی‌کند هم‌چنان‌که شیطان از آذرخش فرار می‌کند.
تشبیه مرکب دارد نفس به شیطان و آه به آذرخش.
(۲۲) یعنی: تو، چه در حقت لطف کنند و چه سزایت دهند باید زار بنالی، یعنی تسلیم محض در برابر حق.
(۲۳) یعنی: اگر رهت دهند یا بیرونت کنند باید صورت برخاک در یار بمالی، یعنی عبادت کردن.
(۲٤) معنی این بیت و بیت‌های بعدی تا آخر این غزل در غزل شماره ۱٤ گذشت.

[۲][۱]

ســــــاربان! ای مــــــهربان مــحمل کش، ای چــــون مــــنْ هــــزار
بــــــــاد قــــــربان غــــــباری از غــــبار ایـــــن دیـــــار[۲]

این چه خاک است، این چه باد است، این چه آب است، این چه تاب!
خـــــاك عـــــنبر، بـــاد خـــوش‌تر، آب کـــوثر نـــور و نـــار[۳]

گر مدد زین چار نگـرفتی ز لطـف ایـن چـار طـبع
هین دچار جان شیرین می‌شدندی این دو چـار؟[٤]

ساربان! آبـی بـه چشـم نـقش پـای مـحمل است
گشـــته انـــدر بـــرج آبـــی بـدر تـابان آشکـار[۵]

---

[۲]

(۱) وفایی این قصیده را در سال ۱۳۰۷ هجری قمری مطابق با ۱۸۸٦ میلادی و ۱۲٦۵ هجری شمسی یعنی در دوران حکومت ناصرالدین شاه قاجار، در مدینه‌ی منوره سروده است.

توضیح: این قصیده‌ی آخر که قوی‌ترین قصیده‌ی وفایی است در ٥٦ بیت با رعایت کلیه‌ی شرایط قصیده، اعم از مطلع و تغزل و تخلص و تنه و شریطه اعتذاریه می‌باشد. چنان‌که خودش در ابتدا نوشته است در مدینه‌ی منوره در جوار روضه‌ی مبارک پیامبرﷺ سروده است و ختامش را به شیخ عبیدالله به پایان رسانده است، که در نوع خود عاشقانه‌ترین قصیده‌ی عرفانی می‌باشد و در وزن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن، بحر رمل محذوف می‌باشد و ردیف: ندارد. در کل به قصاید خاقانی شیروانی بی‌توجه نبوده است.

(۲) ساربان: شتربان، سرقافله. یعنی: هزار مانند من فدای خاک این سرزمین مدینه باشد.

(۳) یعنی: این چه خاک و باد و آب و گرما است که مانند عنبر و خوش و کوثر و نورانی است. مراعات النظیر و لف و نشر مرتب وجود دارد. به راستی قوی‌ترین صفت و باقدرت‌ترین بیت است.

(٤) چار: آب و خاک و آتش و باد، عناصر اربعه. یعنی: اگر از این‌ها کمک نگیری دچار بلا می‌شوی.

(۵) یعنی: نقش پای شتر حامل کجاوه آب در او جمع شده و ماه و خورشید در او پیداست.

ســـــاربانا! ای زمـــام مــحمل انــدر دست تــو
ابــر رحــمت را کشــد گــویا فـرشته کـردگار[٦]

ســـــاربانا! ای زعکس خــــاك پــای مــحملت
گشـــته چشــم اشکــبار مـن دمـادم مشکـبار[٧]

محمل است ایـن بـر شـتر کـاید خـرامـان جـان‌فزا
یــا ز بــاغ خــلد بــر پشت صــبا یك نــوبهار؟

محمل است این بر جمل کز وی جهان پر نـور شـده
یـــا فـــراز چـــرخ گـــردان آفــتاب تــابدار؟

زودتــر مــحمل بــران کــارام جــان مـن نـماند
بیشتر زیـن التـفاتی کـن کـه شـد صـبر و قـرار[٨]

خســتگانیم انــدرین صـحرا طـبیب مـا تـو بـاش
تشـــنگانیم انــدرین وادی بــیا آبــی بـسیار[٩]

هــــر شــراری از درونــم (جَــمَلٌ صــفرٌ) بــود
ناله‌ی (هل مـن مـزید) آیـد ز مـن بـی‌اخـتیار[١٠]

ســینه سـوزان، دل فـروزان، جـان‌گدازان نـاگـهان
مــعنی (یــا نـار کـوني رحـمة) گشت آشکـار[١١]

---

(٦) یعنی: گویا فرشتگان زمام شتر کاروان را می‌کشند و راهنمایی می‌کنند.

(٧) یعنی: چشم من از خاک پای شتر مشکبار و خوشبو شده است. تشبیه مضمر خاک پای محمل به مشک است.

(٨) معنی ابیات ٦ إلی ٩: به شیوه‌ی تجاهل العارف می‌پرسد این کجاوه است بـر شـتر یـا چیزهای زیبایی که او تشبیه می‌کند.

(٩) یعنی: ما در این دشت خسته و تشنه‌ایم تو برایمان آب بیاور.

(١٠) یعنی: جرقه‌ی درونم آیه‌ی «کأنه جِمَالَةٌ صُفر» (گویی که شرر خورشید شتران زرداند) به بزرگی آتش درون اشاره می‌کند، از آیه‌ی (هل من مزید) که جهنم می‌گوید: آیا بیشتر نبود که بسوزانم، از درونم برمی‌خیزد. تلمیح و تشبیه وجود دارد.

(١١) یعنی: از سینه‌ی سوزانم آیه‌ی ﴿یَا نَارُ كُونِي بَرْداً وَ سَلاماً﴾ (ای آتش بر ابراهیم سرد و سلامت شو) برمی‌خیزد. تلمیح قرآنی دارد.

یـــــــعنی از روی دلارا آن نگـــــار نـــــازنین
پرتوی بنمود، دل شد بی‌خود و جـان، رسـتگار(۱۲)

چـــون نســـــوزم از فــــراق آن نگــار دلربــا
چــون نســازم بـا وصــال آن بـهار پـر نگـار؟(۱۳)

چون فـراق آیـد کـجا فکـر قـرار و صـبر و هـوش
چــون وصـال آیـد کـجا یـاد فـراق و انـتظار!(۱٤)

گاه خندان، گـاه گـریان، گـه حـزین، گـه شـادمان
گاه جمع و گه پریشان، گـاه غـمگین، گـه نـزار(۱۵)

عــاشق آواره را هـــر لحــظه حـــالی دیگـر است
گر دمی در آب مـاند صـد زمـان مـاند بـه نـار(۱٦)

بـــلبل بـــی‌چاره را هـــر دم هـوایـی در سـر است
تا که کی خـندان شـود گـل انـدکی یـابد قـرار(۱۷)

نـــه مـــرا بـــا نـــار نـــوری، نـه مـرا بـا آب تـاب
من نمی‌دانم خدایا این چه حال است این چه کار؟(۱۸)

---

(۱۲) دلارا: معشوق. پرتو: شعله‌ی نور.
(۱۳) یعنی: سوز و ساز کار من است از فراق یار.
(۱٤) یعنی: اگر فراق آید صبر نمی‌ماند اگر وصال باشد یاد فراق معنی ندارد. تضاد وجود دارد.
(۱۵) یعنی: هر لحظه حالتی دارم، گاهی شادم و گاهی گریان گاهی هم جمع و گاهی پریشانم. تضاد وجود دارد.
(۱٦) یعنی: عاشق آواره اگر لحظه‌ای در آب باشد صد لحظه در آتش است، حالش یکسان نیست. معنی شعر کردی خودش است «گا دەسووتێم گا دەگرییێم غەرقی ئاو و ئاورم» را دارد.
(۱۷) یعنی: بلبل بی‌چاره هر لحظه آواز می‌خواند تا گل که معشوق او است یا بخندد یا در جایی آرام قرارگیرد. خندیدن گل استعاره از شکفتن است.
(۱۸) نار: آتش. نور: روشنی، هم متضاد و مترادف هستند. گویا جن از نار و فرشته از نـور است.
یعنی: با آتش و روشنی نمی‌سازم و تحمل آب را هم ندارم نمی‌دانم این چه حالت است.

بـوی جـان از انس ایـن محمل همی‌آید مگـر
نسـبتی بـا آفـتاب انس و جـان دارد بـه کـار(۱۹)

عکس ایـن مـحمل چـنان از رنگ بـی‌رنگ آمـده
صد بهار است این دیار اکنون به چشم هـوشیار(۲۰)

هـر سـموم وی شـمام و هـر بـخار وی بـخور
خار گل، خـاشاک وی سـنبل، مـغیلان لاله‌زار(۲۱)

هر گلی را رنگ و بـوی خـود کـتاب دفـتری است
در بـیان وصـف زلف روی آن زیـبا نگـار

در حـضور پـادشاه گـل ریـاحین بسـته صـف
چـون بگـرد سـید مـختار اصـحاب کـبار

خـواجـه‌ی مـرسل، امـین وحـی مـنزل، نـور حـق
شـمس عـالم، فـخر آدم، شـافع روز شـمار

گـر نـبودی ذات پـاکش بـاعث ایـجاد کَـوْن
بـی‌عمل مـاندی صـفاتی از صـفات کـردگار

حـلقه‌ی مـویش بـه رویش گـر نـبُد واو قسـم
کی به روز و شب بخوردی خـالق لیـل و نـهار(۲۲)

---

(۱۹) محمل: کجاوه، کاروان. یعنی: آیا بوی جان از کجاوه‌ی این کاروان به حج رفته‌هاست برمی‌خیزد یا نسبتی با شاه انس و جان دارد که همه‌ی انسان‌ها شیفته شده‌اند. آفتاب انس و جان: استعاره از پیامبر است.

(۲۰) از رنگ بی‌رنگ: متناقض نما. یعنی: انعکاس محمل چنان از دو رنگی‌ها خالی است که به چشم هوشیار هزاران رنگ و بهار زیبا دارد

(۲۱) سموم: بادکشنده. شمام: بوی خوش. تضاد دارد.

یعنی: هر بادکشنده‌ی او را بویی خوش و هر بخار و گرمی را عطر بخور است. و خار این دیار گُل و خاشاک آن‌جا سنبل و بوته‌های مغیلانش لاله‌زار است.

(۲۲) تلمیح به آیه‌ی و اللیل و و الضحی است.

کـــثرت انـــعام او پـــیداست ز انگشــتان او
بـــاشد از دریـــا نشـــان لطــف جــود جــویبار

تاجش از (لولاک) تخت از (لی مع اللّـه) خـلعتش
ســرّ (مـا أوحـیٰ فأوحـیٰ) و از (لعـمرك) تـاجدار

پــــیشتاز انــبیا، «روح الأمـــین»ش در رکــاب
لشکـــــرش خــیل مــلایك از یــمین و از یســـار

خســروان دهــر بــر خــاك رهش کــمتر خـدم
پـــــادشاهان جــــهان بــر آســتانش بــنده‌وار

بــا وجــود ایــن چـنین شـاهی وجـود آن چـنان
کـــی مـــرا بـــاشد غــم از بــار گــناه بـی‌شمار؟

بــا نگـــاه نـرگس از شـوخی کـه در سر داشـتی
تا قـیامت مـاند حـیران، بـی‌خود و مست و خـمار

ســنبل از لافـی کـه بـا گـیسوی پـر چـینش زدی
تـــار او شـــد کـــار و بـــار او ســراسـر تـارومار

پــرتوی از نــور رخســارش چــو پـر عـالم بـتافت
شـــــد چــــراغ و آتش پــروانــه‌ی زار و نــزار

شــــبنمی از گـــلشن رویش بـــه دنـــیا در فــتاد
شــد گــل و بـلبل بـر او شـد عـاشق آشـفته کـار

انــــبیا را خــود چــه یـــارا از شــفاعت دم زدن
تــا نــیایی در صــف مــحشر تــو اول شـاهوار

ای پـــــــناه آل آدم! قـــبله‌ی روحـــــانیان!
ای امــید انس و جــان! خـیر الوری فـخر الکـبار

قــامت و ابــروی تــو روشــن‌گر (نــون و قـلم)
چشــم دلجــوی تــو از (مـازاغَ) بـاشد سـرمه‌دار

گــر بــخواهــی (يَـلِجَ الْـجَمَلُ فِـي سَـمِّ الْـخِياط)
آن‌چـــه در شأن تــو دارد گشـــته از پــروردگار
آب و تــابی تــافت از رویت بـه مـوسی و خـلیل
آب او شـــد نـــار اعــدا، نــار او شــد لاله‌زار
رنگ و بــویی یــافت یـوسف از گــلستان رخت
چــاه او شــد، چـاه زنـدان، خـانه‌ی عـز و وقـار
هرچه می‌خواهم تـو مـی‌دانـی بـه حسـن خـاتمت
ای امـــید نــا امـیدان، ایــن امــید مــن بــرآر
بــی‌وفایی در شــفاعت چـون بـود؟ یـا مـصطفی
بــا وفــایی از خــدا ور خـواه مشـتی خـاکسـار
نیست چون مـن هـیچ‌کس آشـفته کـار و تـیره‌روز
بـــی‌نوا، آواره، ســرگردان، پــریشان روزگــار
نــیست چــون مــن در بــیابان گــنه گــمراه‌تـر
پــر خـــطا، پــر مــعصیت، شـرمنده و زار و نـزار
یا رسـول اللّـه «وفـایی» امت تست هـرچـه هست
هم تو می‌دانی که شـیطان دشـمن تـواست آشکـار
در قــیامت کــی روا بــاشد، کــجا غـیرت بـود؟
دشــمن خــود شــاد فـرمایی و امت خـوار و زار
وانگـــهی هســتم سگــی بــر درگــه اولاد تــو
پیر (شمزین) غوث (طـایف) خـواجگـان بـا وقـار
ای گـــل گــلزار (طــه)، ســرو بســتان رســول
ای مــــه بـــرج هـــدایت ســید والا تــبار
ســر بــیرون آر از کــفن تــا بـاز بـینم روی تـو
بـاز تـا خـوشخوانِ گـل بـاشم لبـالب چـون هـزار

یک زمان بنشین به چشم من که تا گویند باز
خسروی بهر تفرج رفت بر دریا کنار
یک نگه کن تا شوم قربان و ماند در جهان
پادشاهی را سگی بوده «وفایی» جان‌نثار
پیر درویشان بُدی کو حلقه‌ی تسبیح و ذکر
شاه شمزینان بُدی کو آن شه و آن گیر و دار
این رخ زیبا چرا افتاده زین‌سان زیر خاک
وین تن نازک چرا شد هم‌چنین بی‌اختیار
از چه در سنگی چنین تنها تو ای سنگم به دل
تو مگر لعلی که در سنگی چنین افتاده زار؟
از چه در خاکی چنین بی‌کس تو ای خاکم به سر
تو مگر گنجی که در خاکی چنین بی‌اعتبار
تا چه شد آن گفتگو و آن مهربانی‌های تو
ای خوشا آن وقت و ساعت، ای خوشا آن روزگار
گرچه در معنی تصرف بیشتر داری ولی
جان به جان‌ها شاد گردد، تن به تنها سازگار
تو شهی من بی‌نوایم آمدم بر درگهت
مرحمت فرمای و دست از بینوای خود مدار

[۳][1]

نمی‌دانم چرا ای دیده چندین خـون فشـان هسـتی؟
هـــمانا داغــدار هــجر یــار مــهربان هســتی
تــو ای ابــر بــهاری از چــه گـریان و خـروشانی
مگــر در آرزوی وصــل بــاغ و بـوستان هسـتی؟
تــو ای بــاد ســحرگاهی مگــر جـویای گـلزاری
که در کوه و بـیابان‌ها بـه هـر سـویی دوان هسـتی؟
تو ای قمری که می‌نالی بـه طـرف جـوی بـاغ و راغ
چنان دانم پی سـروی، چـو مـن کـوکوزنان هسـتی
تو ای نرگس مگـر در خـواب دیـدی چشـم دلدارم
که چون من عاشق و بیمار و مست و ناتوان هستی؟
تــو ای ســنبل مگــر بــویی ز زلف یـار بگـرفتی
که چون من بی‌قرار و درهم و آشـفته جـان هسـتی؟
تـو ای گـل وصـف یـار مـن مگـر از بـاد بشـنیدی
که چون من پاره دل خونین درون و خون‌فشان هستی
تو ای مسکین بنفشه از کـجا دیـدی خـط و خـالش
که محزون هم چو من در کسوت ماتم نهان هسـتی؟
تو ای سوسن مگر عاشق شدی چون من به روی یار
که در شرح غم هـجران جـانان صـد زبـان هسـتی؟

---

[۳]

(۱) این چند سطر ـکه از آنِ وفایی است ـ در نسخه قبلی بر این قصیده نوشته شده بود، حیفم آمد که من نیز این چند سطر را نیاورم.

«وقتی که حضرت شیخ ـ قدس سره ـ به طایف، که یکی از شهرهای حجاز است، هـجرت فرمودند، به توسط حجاج قصبه‌ی «ساوجبلاغ» (مهاباد) این قصیده مبارك به حضرت تقدیم شد، یک روز بعد از ملاحظه‌ی عریضه و صدور جواب وفات کردند».

تو خود ای لاله زلف و روی جانان از کجا دیدی
که چون من داغدار افتاده اندر بوستان هستی؟
تو ای آتش به جان افتاده بلبل از برای گل
چون من تا کی به عشق اندر زبان‌ها داستان هستی؟
تو ای مرغ شباویز چو من در زلف جانانه
بگو تا کی به یاد صبح آن گردن چنان هستی؟
تو ای بلبل که در توصیف گل خوش نغمه‌ای گریان
مرید خاندان حضرت قطب زمان هستی؟
وفایی از پی گلزار می‌نالی عجب نبود
که خوشخوان بلبل روی گل آن گلستان هستی
تو کز تاج سلاطین عار داری هم‌چنین دانم
غلام درگه پیران کیوان آستان هستی
تو کز اورنگ شاهی ننگ داری هیچ شک نبود
سگ عالی‌جناب آستان راستان هستی
امام راستان قطب خداجویان عبیدالله
تویی کایینه‌ی نور خدای لامکان هستی
فروغ ظلمت دل‌ها تویی ای سید و سرور
که نسل آل طه را چراغ خاندان هستی
به اعجاز هدابخشی پیمبر نیستی لکن
به آیات پیمبرا! مرشد آخر زمان هستی
مسیحا نیستی، لیکن به انفاس مسیحایی
روان‌بخش هزاران هم چو من دل مردگان هستی
کلیم الله نه‌ای، لیکن پی فرعون نفس ما
به طور همت پاک از ید بیضا بیان هستی

تو خـاک انـبیایی ویـن عـجب کـاندر شـهود حـق
بـه طـور نـیستی بـی(لن تـرانـي) دیـده‌بان هسـتی
به صورت بنده‌ای مطلق، بـه مـعنی بـا خـدا مـلحق
تو ای مـرآت نـور حـق چـه پـیدا و نـهان هسـتی؟
گـهی چـون پـیر بسـطامی ز چشـم کـاروان دوری
گـهی چـون غـوث خـرقانی دلیـل کـاروان هسـتی
مـقیم شـرع پـیغمبر تـویی در صـورت و مـعنی
غـیاث مـلتی و رهـبر اسـلامیان هسـتی
بـر اقـلیم رشـادت خـواجگـی الحـق تـرا زیـبد
کـه بـر تـخت نـیابت افـتخار خـواجگـان هسـتی
ز تأثـیر حـرور نـفس بـدفر، مـا چـه غـم داریـم
تو چـون ابـر کـرم بـر فـرق مـلت سـایه‌بان هسـتی
مریدان تـرا دیـدم بـه چشـم خـویش اِنس و جـان
خـطا نـبود اگـر گـویم امـام اِنس و جـان هسـتی
هـزاران پـیر دیـدم نـوجوان از لطـف انـفاست
روا بـاشد کـه گـویم مـرشد پـیر و جـوان هسـتی
زبـان سگ اگـر تـر شـد زیـان بـحر کـی گـردد
چه غم بـا ایـن کـمال از در دهـان مـنکران هسـتی
چه باک از طعن بدخواهـان تـورا بـدخواه پـندارنـد
بگو حق باش و جان می ده تو خورشید جهان هستی
مـقامات تـرا اهـل‌بصیرت سـخت دریـابد
که با ایـن خـواجگـی دایـم غـلام بـندگان هسـتی
شـوم قـربان آن مـژگان .... خـدنگ بـر ابـرو
پی صید دل و جـان‌ها عـجب تـیر و کـمان هسـتی

به دیدار تو من هرگز نخواهم سیر شدن زان رو
که با این رو فرات عالم مستسقیان هستی
اگر بی‌تو نبیند مردمِ چشمم جهان، شاید
که بی‌این مردمی چشم و چراغ مردمان هستی
اگر دور از تو من بی‌جان و بی‌دل مانده‌ام باید
که با روی جهان آرا تو جان بی‌دلان هستی
گر از درد نهانی در تمنایت همی سوزم
چه سازم چون نسوزم مرهم درد نهان هستی
ز هجرت گر نیاراید روان من عجب نبود
که با این طلعت زیبا تو آرام روان هستی
چو نیلوفر اگر من غرق دریای سرشک استم
چه سازم چون کنم آخر تو مهر شعشعان هستی
روا باشد اگر بر حال زار من ببخشایی
که من مردی گدا هستم تو مردی مرزبان هستی
جز این عیبی نداری در مقامات کمالاتت
که با جان وفایی اندکی نامهربان هستی
(وفایی) چون تواند گفت توصیف کمالاتت
درین آینه چون گُنجی؟ که تو مرد کلان هستی

[۴][1]

کرم خواندی، ستم راندی، وفا گـفتی، جـفا کـردی
تو ای ماه سمن سیما ببین با مـا چـه‌ها کـردی؟[2]
روم از ســـوز دل آتش زنـــم در هــر نــیستانی
به بانگ نی بگویم آن‌چه بـا ایـن بـی‌نوا کـردی[3]
وفــایی! داســتانِ گـریه، مـن بـاکس نـمی‌گفتم
قلم بگرفتی از مژگان تـو شـرح مـاجرا کـردی[4]
وفایی! از زبـانت مشك چـین، عـطر خـتن ریـزد
مگر بـا خـاك کـوی قـطب عـالم آشـنا کـردی[5]
وفـایی! چشـمِ بـینایت رنگ نـور طـور مـی‌پاشد
مگر از خاك پای غـوث عـالم سـرمه‌سا کـردی[6]

---

[۴]

(۱) وزن شعر: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن، بحر هزج مـثمن سـالم. ردیـف: کـردی.
واژه‌ی قافیه: جفا، چه‌ها، بی‌نوا، و...
این قصیده در مدح شیخ عبیداللّٰه سروده شده است.

(۲) یعنی: ما را به لطف و مهربانی طلب کردی، اما ستم ورزیدی و به‌جای وفا جفا کردی، تو ای ماه سیمین رخسار من! ببین چه بلایی سر ما آوردی. می‌شود به‌جای «کرم خواندی» نوشته شود «گرم خواندی» یعنی: اگر ما را طلب کردی.

(۳) یعنی: از سوز دلم می‌خواهم هر نیستانی را آتش بزنم تا با صدای نی آن‌چه را که با من بی‌نوا کردی شرح دهم.

(٤) یعنی: ای وفایی من داستان گریه‌ی خود را با کس نمی‌گفتم، تو با قلمی که از مژگانت به دست گرفتی این ماجرا را شرح دادی.

(۵) ای وفایی آیا تو زبانت را با خاك کوی قطب عالم (شاه عبیداللّٰه) آشنا کرده‌ای کـه ایـن چنین از اشعارت مشک و عنبر و عطر می‌ریزد.

(٦) یعنی: مگر چشمت را به خاک پای شاه عبیداللّٰه سرمه کشیده‌ای که ایـن‌سان چشـمت مانند آتش طور نور می‌پاشد؟. تشبیه مضمر و تلمیح در این بیت وجود دارد.

چـــراغ آل آدم غــوث اعــظم، ای عـــبیداللّــه
تویی کز یک نظر قـلب جـهان را کـیمیا کـردی(۷)
بـــه دور آخــر از جـــام حـقیقت نشـئه‌ای دادی
کـــه مـحفل را ســراسـر مست نـور کـبریا کـردی
نقاب از روی بگشـودی جـمال خـویش بـنمودی
جهان را شش جهت از نور خود (بدر الدُّجیٰ) کردی
نسیمی از بـهار فـیض [فـیاضت چـو افشـاندی]
زمین را غنچه گـل دادی، زمـان را مشک‌زا کـردی
به دل‌هـای مـریدان هـر کـجا عکس رخت افـتاد
که شرح معنی (بدر الدجیٰ، شمس الضحی) کـردی
دریـــن آخــر بـه‌جز نـام بـقا یکـباره فـانی بـود
دری بگشـــادی و جـــان فــنارا پـــر بـقا کـردی
اگــر دست دل دیــوانــه را لطــف تـو نگـرفتی
کـــجا دل روی در خـــلوت‌سرای دلربـــا کـردی؟
به هرکس یک‌نـظر کـز روی لطـف قـهر افکـندی
گـــدارا پـــادشاه و شـــاه را مسکـین گـدا کـردی
بـــه تـــرکستان چـرا گـویم لبت آب بـقا بـخشید
کـــه تـــرکستان مـعنی را ز لب عـین بـقا کـردی
سگم خواندی و خـوشنودم، بـدم گـفتی و افـزودم
جزاک اللّـه کـرم گـفتی، عـفاك اللّـه عـطا کـردی

---

(۷) کیمیا: علمی که با آن از خاك طلا می‌سازند. یعنی: ای شاه عبیداللّه تو که چراغ آل غوث اعظم هستی با یک نگاهت سکه‌ی بی‌ارزش دنیا را به طلا تبدیل کردی.

[۵][1]

ندانم با وفاداران جفاکاری چرا کردی؟
چه نیکی از جفا دیدی که برجای وفا کردی؟
مگر ابروت بنمودت ره و رسم کمان بازی
مگر آن غمزه فرمودت که خون‌ها بی‌بها کردی
که گفتت عندلیبی را ز باغ گل برون فرما؟
که فرمودت غرابی را در ایوان هما کردی؟
به حرف دشمنان فتوای خون ما چرا دادی
به قول مدعی قصد دل ما را چرا کردی؟
سگ کوی تو بودم پای دل بستی بر آن گیسو
به جان صید حرم بودم گرفتار بلا کردی
چو در عشق زنخدان تو لنگر بست جان من
چه بنویسم جفاهایی کز آن زلف دو تا کردی
وفا این بود کاندر کشتی [مواج زلفانت]
درین گردابه شیدا مشربی را ناخدا کردی
به دام زلف و تیرش زد به تیغ غمزه صید دل
گرفتی خستی و بستی و جستی پس رها کردی
نمی‌شد دل گرفتار تو، داد از دست مژگانت
در آن محراب ابرو هرچه کردی از دعا کردی
ز تاب آفتاب چشم من سیماب خیز آمد
مگر چشم مرا تعلیم علم سیمیا کردی[2]
به مژگانم جگر خستی به چشمانم دوا گفتی
نه زخمم را به‌هم بستی، نه دردم را دوا کردی

---

[۵]

(۲) سیمیا: در باور قدما دانشی است که بر مبنا آن می‌توان کارهای خارق العاده انجام داد.

شکستی قلب ما گفتی، درستت می‌دهم دیـدم
نه حکم مومیا دادی، نـه کـاری کـیمیا کـردی
به قامت جلوه دادی ریختی خـون (وفـایی) را
پی یک قطره خون بنگر قیامت را رهـا کـردی

[۶]

سـیبا بـه نـزاکت تـو نـازم — گـویی نسب از نگـار داری(۱)
آمـیخته‌ای بـه آب و آتش — ویـن مـعجز از آن نگـار داری
دل مـی‌بری از لطـافت، آری — مـذهب ز صـفات یـار داری
نیمی ز تو سرخ و نـیمه‌ای زرد — حـیران تـوام چـه‌کـار داری؟
یا داده‌ای دل بـه یـار ازآن رو — چـون مـن دل داغـدار داری
یـا بـهر نـثار دلسـتانت — از جـان، رخ شـرمسار داری
امروز که می‌روی بـه سـویش — جـان در قـدمش نـثار داری
زنهار بـه یـادم آور ای سـیب — در بـارگهی کـه یـار داری
در چـهره‌ی آفـتاب لغـزی — یـعنی بـه رخش گـذار داری
بر تنگ‌لبش نـهی سـر و پـای — یـعنی بـه لبش گـذار داری
وآن‌گـاه بـه آه و نـاله‌ی زار — چـندان کـه تـو اقـتدار داری
بوسی دو سه زن به خاک پایش — هـرجـا کـه تـو اخـتیار داری
عـرضم بگـذار کـای دلارام — ای کـز دو رخـان بـهار داری
ای کـز دو رخـان عـالم آرا — مـهر و مـهی در حـصار داری
پا بسته بـه حسـن، مشـتری را — در سـنبل تـابدار داری

---

[۶]

(۱) سیبا: ای سیب. ظاهراً وفایی در این قصیده با سیبی سخن می‌گوید که قرار است به دست یار برسد و از او می‌خواهد که عرض و حال یک عاشق شیدا و بی‌قرار را به یار برساند.

و ز آهوی نرگسان بـه شـوخی | شـــیران جــهان شکـار داری
در کــوی تــو اوفـتاده یـعنی | یک عــاشق خـاکسـار داری
تا کـی چـو کـمند مشکـبارش | ســــرگشته و بــیقرار داری
دانـــی کـــه خـــدای بـرندارد | جـور و سـتمی کـه کـار داری
تا کـی دل خسـتەی (وفـایی) | چون نرگس خـویش زار داری
وآنگاه به وی ده ایـن غـزل را | گـــر طــاقت زیــنهار داری

مخمس‌ها

[۱]

تخمیسی از غزل حافظ شیرازی

عبید اللّه رئیس مرشدان و قطب کامل‌ها
به بزم خاص از رحمت نگاهی کرد بر دل‌ها
به جوش آمد سپاه عشق در میدان حاصل‌ها
(ألا یا أیها الساقي أدر كأساً و ناولها)
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکل‌ها

چو گل در پرده‌ی صورت سر مویی بیاراید
زجان بلبل مسکین قرار و صبر برباید
قیامت خیزد آن ساعت جمال خویش بنماید
به بوی نافه‌ی کاخر صبا زان طره بگشاید
ز تاب جعد مشکینش چه خون افتاد در دل‌ها

بزن تیغی به راه خود شهیدم کن سرت گردم
اگر برگردم از تیغ جفاهای تو نامردم
اگر دل بود اگر دین هردو قربان سرت کردم
مرا در منزل جانان چه امن عیش چون هردم
جرس فریاد می‌دارد که بربندید محمل‌ها

چنان تیری ز مژگان توام بر دل رسید آخر
ز چشم خون فشانم پاره‌های دل چکید آخر
طبیب من به‌جز دیوانگی در من ندید آخر
همه کارم ز خودکامی به بدنامی کشید آخر
نهان کی مانَد آن رازی کز او سازند محفل‌ها

دلا از جان و دل بگذر چو جانان ترك جان گوید
سعادت کار فرما هرچه یار مهربان گوید
که بلبل در فراق گل به فریاد و فغان گوید
به می سجاده رنگین کن گرت پیر مغان گوید
که سالك بی‌خبر نبود ز راه و رسم منزل‌ها

دران محراب ابرو بس‌که بردم سجده چون سایل
که تا بینم جمال یار خود بی‌پرده و حایل
صبا بر طوق غبغب گرد چین چین طرّه‌اش مایل
شب تاریك و بیم موج و گردابی چنین هایل
کجا دانند حال ما سبکباران ساحل‌ها

(وفایی)وار روزی تا در میخانه رو حافظ
بنه از بهر جام می! دل و جان در گرو حافظ
شراب بی‌خودی بستان ببر عمری ز نو حافظ
حضوری گر همی‌خواهی ازو غایب مشو (حافظ)
متیٰ ما تلقِ مَن تهویٰ دعِ الدنیا و أهملها

[۲][۱]

بگذار تا بگریم در دیر راهبانان   بگذار تا بنالم در کوی زند خوانان
بگذار تا بگیرم زنار زلف جانان   بگذار تا بیابم سر رشته‌ای ز ایمان
این‌کار کار عشق است دخلی به دین ندارد[۲]

---

[۲]

(۱) وزن مخمس: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن بحر مضارع اخرب مثمن محذوف.
(۲) راهبان: دیر نشینان مسیحی. زندخوان: عابد زرتشتی.

مـن رنـد و لاأبـالي سـرمست و دلسـتانم دفتر ز من چه خواهی، من پارسی نـدانـم
مـدهوش یک سـرودی از لهـجه‌ی مـغانم من بعد ازین بـرانـم درس مـغان بـخوانـم
این کار کار عشق است دخلی به دین ندارد(۳)

ترسای نـا مسـلمان چـون آهـوی رمـیده آرام مـن گـرفته، در زلف خـود کشـیده
بویی ز زلف و رویش بر جان مـن وزیـده یک جای کفر و ایمان آخر بگو، که دیده؟
این کار کار عشق است دخلی به دین ندارد(٤)

ای شـیخ پـاک دامـن ای پـادشاه شـاهم آخر بگو خـدارا تـا چـیست روی راهـم؟
صد بار اگر گناه است این عشق پر گناهم حاشا اگر بهشت است بی‌دلستان نخواهـم
این کار کار عشق است دخلی به دین ندارد(٥)

بـالله اگـر (وفـایی) زان بـاغ گـل نـچیند از بـاغبان بـرنجد بـا داغ دل نشـیند
بیرون ازین دو عـالم یک خـلوتی گـزیند تـا در جـهان بـماند بـی او جـهان نـبیند
این کار کار عشق است دخلی به دین ندارد(٦)

☞

یعنی: حتی اگر مسیحی یا زرتشتی شوم از شدت عشق معشوق آن وقت سر رشته‌ی ایمان را به دست می‌آورم و این کار کار عشق است مربوط به دین نیست.

(۳) لا ابالی: لاقید. رند: لات جوانمرد. مغان: عالم زرتشتی. برآنم: خیال دارم.

یعنی: من مست و لاابالی و لاقیدم و می‌خواهم از شدت عشق زرتشتی شوم به کسی هم دخلی ندارد.

(٤) ترسا: مسیحی. یعنی: زیرا معشوق من یک دختر مسیحی است که با رخسار و زلفش کفر و ایمان را قاطی کرده است.

(٥) یعنی: ای شیخ پاکدامن اگر می‌دانی این عاشق شدن من گناه و کفر است حاشا من به خاطر او عشق را نمی‌خواهم، زیرا کار من کار عشق است و به دین مربوط نیست.

(٦) یعنی: به خدا قسم اگر وفایی به وصل معشوق نرسد خلوت‌نشینی خواهد شد که دیگر بدون یار جهان را با چشم نبیند و این کار کار عشق است و ربطی به دین ندارد.

[۳][(۱)]

دوش انــدر مــیکده چــون و چــه زیــبا زدنــد
گردش از جــاروب زلف و طــره‌ی حــورا زدنــد
ســـاقیان دست طـــرب در گـــردن مـینا زدنـد
خـــاک آدم را نــم از ســرچشــمه‌ی صــهبا زدنــد
بـر سـر شـوریده تـاج «عـلّم الأسـما» زدنـد
دین و دل دیوانه را اعتاب «عرش اللّه» زدند[(۲)]

مطربان را نغمه‌ی جــان‌بخش زیــر و بــم گــرفت
عـــاشقان را نـــاله‌ی دلســـوز در عـــالم گــرفت
مــجلس روحــانیان را ذوق مــی در دم گــرفت
..... [دل برگ!] ساقی چون ز گردش نم گــرفت
اول ایـــن جـــام شـــراب فـقیه امـام! گـرفت
می پرستان را بــه نــوشانوش پس آوا زدنــد[(۳)]

هریکی زین عاشقان مستانه جام مــی بــه دست
گه ز روی جام گاه از بوی جــانان گشــته مست
بــانگ نــوشانوش ســاقی نــاله‌های مــی پــرست
پـــرده‌ی زاهــد دریــد و چشــم نــامحرم بــبست

---

[۳]

(۱) وزن مخمس: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلات، بحر رمل مثمن محذوف.

(۲) چون و چه: بگو مگو. حورا: جمع حور زنان سیاه چشم بهشتی. مینا: ساغر شراب. تاج علم الأسماء: به تعبیر حافظ انسان‌هایی که همه‌ی اسم‌ها را می‌دانند یا علم لدنی دارند.

(۳) زیر و بم: صدای بالا و پایین. مجلس روحانیان: جلسه‌ی اهل دل. مصرع چهار و پنج مغشوش است و اصلش را پیدا نکردم.

سرخوش و بیهُش به یـاد شـاهد روز «ألست»
شیشه‌ی «لا» را ز دل بر سـاغر «الّا» زدنـد(٤)

آن یکی از «أرني» مخمور و مست جـام دوست
و آن دگر از «لن ترانـي» کشـته‌ی پـیغام دوست
یک درون از «اصـطفا آدم» پـر از انـعام دوست
یک سر از «وجّهتُ وجهي» پر ز عشق نام دوست
هر یکی را رمز و غمزی کـرده بـی‌آرام دوست
ای بسا در قعر این دریا که دست و پا زدند(٥)

پای بند جان و دل شـد طـره‌ی سـودای عشـق
آتش انـدر جـان و دل زد آفت غـوغای عشـق
کشور تـاب و تـوان ویـران ز اسـتیلای عشـق
عاشق و دیوانـه و سـرگشته در سـودای عشـق
گشته از تیغ مـحبت غـرقه در دریـای عشـق
خیمه در بالای صحرای «فنا في اللّه» زدنـد(٦)

---

(٤) زاهد: عابد ریایی. روز الست: روز پیمان خدا با ارواح انسان‌ها. شیشه‌ی لا، ساغر إلا: اشاره به کلمه‌ی شهادتین (لا إله إلا اللّه).

(٥) تلمیح أرني یا به داستان حضرت ابراهیم است که فرمود: (رب أرنـي کـیف تـحیي الموتی) یا حضرت موسی است که فرمود: (رب أرني أنظر إليك) و لن تراني تلمیح به داستان کوه طور و موسی و خداوند که فرمود: (لن تراني یا موسیٰ) مرا نخواهی دیـد. اصـطفا آدم تلمیح به داستان حضرت آدم و وجهت وجهي به هدایت حضرت ابراهیم و پشت کردن به خداهای باطل. یعنی: خداوند هر کسی را به نوعی شیفته‌ی خودش کرده است و هرکس به گونه‌ای راه وصل خدا را می‌جوید.

(٦) طره: زلف و کاکل. پای بند: پا بسته، اسیر. آفت: درد، بیماری. استیلا: غلبه. کشور تاب و توان: اضافه‌ی تشبیهی است.

چـون سـرآمـد هـریکی را دولت شـاهنشهی
شـد پـریشان هـر سـری را افسـر و فـرّ و بِـهی
گشت خـالی مسـند مـولایی و تـخت و شـهی
جـان جـانان دل بـه دلبـر آشـنا شـد وانگـهی
دست غیب آمد برون زد! قرعه‌ی خـل اللّـهی
سکه‌ی شاهی به نام شـاه عـبید اللّـه زدنـد(۷)

غیث دین، غوث مریدان، پـیر مـن، قـطب امـم
دست رحمت، پشت دین، چشم حیا، جسم کـرم
از شـرافت عـاشقان کـوی او صـید حـرم
آن‌کـه بـر خـاك درش اسکـندر و دارا و جـم
حلقه سان پشت نـیاز خـویشتن کـردند خـم
هر یکی از جان و دل فـریاد یـامولا زدنـد(۸)

قـبله‌گـاه دیـن عـبیداللّـه ثـانی نـام او
جـلوه‌گـاه انس و جـان سـقف سـراو بـام او
آفـتاب عـالم بـالا، جـهان بـین، جـام او
سـر ز خـورشیدی زنـد هـر ذره در ایـام او
روح بـخش مـردگان از هـمت انـعام او
دم ز اعـجاز مسـیحای نـبي اللّـه زدنـد(۹)

---

(۷) سرآمد: تمام شد. یعنی: در حال مستی شاهان تاج و افسر را پرت می‌کنند و با دیگران مساوی می‌شوند، همه شاه عبیداللّه را شاه خود می‌دانستند.
(۸) غیث و غوث: کمک و یاری. پیر: مرشد. قطب: مرشد همه، نقطه‌ی دایره‌ی اولیا. چشم و جسم: جناس خط دارد. صید حرم: بی‌گناه و مقدس. یعنی: در آخر همه‌ی پادشاهان (یعنی همه اولیاء) او را مولای خود شمردند.
(۹) شیخ عبیداللّه ثانی: شیخ عبیداللّه شمزینان، شیخ عبداللّه اول: خواجه احرار سمرقندی است. بین خورشید و ذرّه تضاد وجود دارد. اعجاز مسیحا: زنده کردن مردگان با نفس.

بـــاده نـوش شـوق بـر سـیمای نـاهیدش رقـم
خـــرقه پـوش ذوق تـا بـالای خـورشید عـلم
بـــا هـــمه بـــی‌چارگی ابـــر کـــرم بـــحر امـــم
اوست کآیـــــند آســـتانش مـــحترم نـــامحترم
بی‌نوا، سلطان، گدا، خاقان، مسکـین، مـحتشم
پشت پا از جان و دل بر حشمت دنیا زدند(۱۰)

آشـــنای کـــوی جـــانان بـــلبل گـــلزار حـــق
عـــاشق نـــام خـــدا گـــنجینه‌ی اســـرار حـــق
قـــبله‌گـــاه هـــر دل و آیـــینه‌ی دیـــدار حـق
ســـرخـوش از جـام تـجلی، مـظهر انـوار حـق
مست و مخمور از خمار خمره‌ی دیـدار حـق
گـوئیا در سـینه‌ی وی آتش سـینا زدنـد(۱۱)

آفرین بـر خـامه‌ی صـورت کش جـان آفـرین
کاین چنین زیبا نگـاری آفـرید از مـاء و طـین
بـــلبل خـوش نـغمه‌ی گـلزار شـرعِ یـا و سـین
قـــامتش در جـــویبار دیـــده ســـرو راســـتین
طـــلعتش در گـــلشن دل دلربـــا و نـــازنین
آفـتابی را مگـر بـر شـاخه‌ی طـوبا زدنـد(۱۲)

---

(۱۰) ناهید: ستاره‌ی آوازه خوان فلك. یعنی: خوب و بد محترم و نامحترم همه به درگاهش روی می‌آورند.

(۱۱) یعنی: شیخ عبید اللّه آشنای محله‌ی معشوق و نام او گنجینه‌ی سرّ خدایی است، قبله‌گاه دل‌هاست و او است آینه‌ی دیدار حق و از خمره‌ی دیدار حق مست و مخمور است.

(۱۲) خامه: قلم. صورت کش: نقاش. ماء و طین: آب و گل. یعنی: بلبل گلزار طه و یاسین شیخ عبیداللّه شمزین است.

آســــتانش قــبله‌ی دل، اهــل دل را رهـــنما
خـــاندانش کــعبه‌ی جـــان، آل آدم را پـــنا
خـــانقایش کــهف عـــالم مــرتجا و مــلتجا
خـــاك پـــای اوست در چشـــم وفـــایی تـوتیا
آری آری چون (وفایی) زین سبب شاه و گـدا
بــوسه بــر آن آســتان آسمان فـرسا زدنـد

ای شـــه تــخت ولایت مــن نـه مـهمان تـوام
ز آشــــنایان سگ درگـــــاه و ایــوان تــوام
بت پرستم، هرچــه هســتم، دست و دامـان تـوام
گـــرچـــه کـــافر بــوده‌ام از نـو مسـلمان تـوام
بــر (وفـــایی) رحــمتی، قــربان دربـان تـوام
همتی کن نفس و شیطان ره تـقوی زدنـد(۱۳)

[۴](۱)

این تطاول بین کـه از دست شب یـلدا کشـم
ای امـــید نـــا امـــیدان، ای پـــناه بـــی‌کسان
نا امید و بی‌کسم دست من و دامان تو(۲)

---

(۱۳) ولایت: درجه‌ی کمال عرفان و شیخ و مرشدی. یعنی: ای شیخ! من هرچه هستم به تو محتاج هستم فدای دربان شما باشم رحمی به حالم کن.

[۴]

(۱) وزن مخمس: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلات، بحر رمل مثمن محذوف.

(۲) سه مصرع اولش کاملاً مغشوش است و مصرع چهارم وپنجم باقی است کـه مـعنایش

مـن نگـویم آن کسـم در آسـتانت جـلوه‌گـر
یا زگستاخی سگ کوی توام خـاکـم بـه سـر
ایـن‌قدر گـویم بـه زاری تـا تـوانـم ایـن‌قدر
ای امـــید نـــا امـــیدان، ای پـــناه بـــی‌کسان
نا امید و بی‌کسم دست من و دامان تو(۳)

چـــون تـــرا دانسـته‌ام از رحـمت پـروردگار
رحمتی کن رحمتی، ای رحـمت حـق زیـنهار
آیت (لا تـــقنطوا مـن رحـمة اللّـه) گـوشدار
ای امـــید نـــا امـــیدان، ای پـــناه بـــی‌کسان
نا امید و بی‌کسم دست من و دامان تو(٤)

ای که می‌دانی که قلب مؤمنان عرش خداست
تـــــا دلی را بشکـــــنی .... بـــودن رواست
یک نظر زان حضرتم از روی رحمت التجاست
ای امـــید نـــا امـــیدان، ای پـــناه بـــی‌کسان
نا امید و بی‌کسم دست من و دامان تو(۵)

☞

چنین است: این جور و تطاول ستمگری را از شب طولانی یلدا می‌کشم. و در پایان آخرین مصرع همه‌ی مخمس‌ها که حالت ترجیع دارد می‌فرماید: دست من و دامان تو.

(۳) کَس: انسان صاحب نفوذ. سگ: مخالف کَس، تضاد دارد. باز بند ترجیع می‌آید که انسان را مشکوک می‌کند که این قالب بیشتر به ترکیب بند شباهت داشته باشد ولی چون بیت آخر ترجیع است می‌توان گفت مسمط است.

(٤) زینهار: امان، صوت است در هنگام امان خواستن می‌گویند. لاتقنطوا من رحمة اللّه: از رحمت خدا ناامید مشوید.

(۵) عرش: بالاترین نقطه‌ی ملکوتی مشبه به قلب مؤمن است. مصرع دوم مغشوش است. التجا: پناه بردن. حضرت: درگاه.

دست گیرا! دست گیرم، ره نمایا! ره دهید
چون تویی درمان دردم چاره‌ی دردم کنید
از امید خود (وفایی) را مفرما نا امید
ای امید نا امیدان، ای پناه بی‌کسان
نا امید و بی‌کسم دست من و دامان تو(٦)

دو تک بیتی

در هردو جهان گر اثر عشق نبودی
این زمزمه‌ی عشق که گفتی که شنودی؟(١)

در سفره‌ی دونان نکند روی وفایی
آن‌جا که زیر پنجه‌ی شهْ طعمه‌ی باز است.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذا

---

(٦) دستگیرم: "م" نقش مفعول دارد یعنی مرا دستگیری کن. چاره: علاج. ره دهید: راهم دهید و راهنماییم کنید.

(١) این بیت متعلّق به شیخ أبوسعید أبوالخیر است.